

B
902
Madonaiņ

Madonas muzeja raksti

0307016040

524/80

B
902

Bpt

Madonas Novadpētniecības un mākslas muzejs

Madonas muzeja raksti

[1.] sēj.

Mariāna Berta. Madonas arheoloģiskā krājuma Museumskollezion in Madona.	5
Jana Zolotare. 1987. gada Madonas arheoloģiskā krājuma pētījumi. Diebstahl aus dem Friedhof. The Theft from the Madona Cemetery.	45
Georgij Gerasimovič. Madonas 15.-17. gadsimta arheoloģiskā krājuma. The Investigation of Historical Population in Madona in the 15th-17th Centuries from Historical-archaeological viewpoint.	49
Kārlis Zvirgzdiņš. Madonas muzeja veidošanās. Entstehung des Museums Madona.	53
Laimonis Lūsiņš. Latvijas kultūras mantojuma pētījuma karte. Latvija un Latvijas kultūras mantojuma pētījums. Latvia and the Study of Heritage.	55
Der... Der...	73
Anto... Anto...	85
... ...	94
... ...	98
... ...	101
... ...	107
... ...	122
... ...	123
... ...	126
... ...	127
... ...	144
... ...	148
... ...	154
... ...	160
... ...	167
... ...	174
... ...	175
... ...	181
... ...	182
... ...	181

Madonas novadpētniecības
un mākslas muzejs

2006

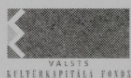
ISBN 9984-34-109-1

UDK 902 (4743)+908 (474.3) (082 Ma 193)

Krājuma sakārtotājs Indulis Zvirgzdiņš
Laimas Lucānes datorsalikums un vāka dizains

Madonas novadpētniecības un mākslas muzeja darbinieku rakstu kopsavilkumus
vācu valodā tulkojusi Dace Zvirgzdiņa

Rakstu krājuma izdošanu atbalsta
Latvijas Kultūrkapitāla fonds

Madonas rajona padome

Madonas pilsētas dome

©Madonas novadpētniecības
un mākslas muzejs

2006

ISBN 9984-39-109-4

Iespiests SIA "Madonas poligrāfists"

Saturs

Mārtiņš Ruša. Madonas viduslaiku kapsēta. Mittelalterlicher Friedhof in Madona.	5 38
Irita Žeiere. 2002. gada Madonas arheoloģiskajos izrakumos gūtās liecības par senajiem tērpiem. The Textile Finds of Madona Cemetery.	45 48
Guntis Gerhards. Madonas 13.–17. gadsimta iedzīvotāji bioarheoloģiskajā skatījumā. The Investigation of Madona population in the 13th–17th centuries from bioarchaeological viewpoint.	49 54
Kārlis Zvirgzdiņš. Madonas muižas veidošanās. Entstehung des Gutes Madona.	58 63
Laimdota Ivanova. Lazdonas luterāņu baznīca gadsimtu ritumā. Evangelische Kirche Lazdona im Laufe der Jahrhunderte.	65 73
Ilze Gaujēna. Tradicionālā zemnieku sēta Liezērē. Der traditionelle Bauernhof in Liezēre.	75 83
Anna Kuzina. Braku mājas gadu gaitā un muzeja tapšana. Braki im Wandel der Zeit und die Werdegang des Museums.	85 94
Brigita Balode. Saimnieciskās dzīves atspoguļojums Andreja Rešņa rēķinu grāmatās Das Widerspiegeln des Lebens in Wirtschaftsbücher von Andrejs Resnis.	95 105
Laima Garā. Cesvaines vidusskolas muzejs un tā tekstiliju mantojums Madonas novadpētniecības un mākslas muzejā. Museum der Mittelschule Cesvaine und seine Textilienerbe im Landesmuseum Madona	107 122
Vizma Biezā. Teātra dzīve Madonas apkārtnē. Theatre Life in the Neighbourhood of Madona.	123 136
Indulis Zvirgzdiņš. Ceļš uz pamatskolu. Weg zur Schule.	137 144
Zina Apsīte. Jaunatnes organizācijas un to darbība Madonas novadā 1920.–1930. gados. Jugendorganisationen und ihre Tätigkeit im Bezirk Madona in Jahren 1920–1940	146 152
Dace Zvirgzdiņa. Ernas Ķikures gadi viņas dienasgrāmatu gaismā. Lebensjahre von Erna Ķikure im Lichte ihrer Tagebücher.	154 166
Vita Mālniece. Par Madonas novadpētniecības un mākslas muzeja gleznu kolekciju. Über die Malereikollektion des Heimat- und Kunstmuseums Madona.	167 174
Vita Mālniece. Par orientēšanās sportu Madonas rajonā. Über Orientierungssport im Bezirk Madona.	175 181
Solvita Seržāne. Reģionālās identitātes veidošanās nosacījumi: Madonas pilsētas iedzīvotāju aptaujas rezultāti. Forming Conditions of Regional Identity: Results of the Public Opinion Survey in Madona.	182 191

Ziņas par autoriem

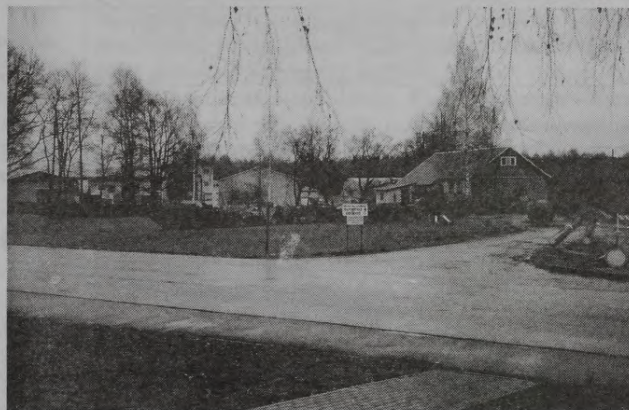
- Zina Apsīte** – Madonas novadpētniecības un mākslas muzejs
Brigita Balode – Madonas novadpētniecības un mākslas muzejs
Vizma Biezā – Rakstniecības, teātra un mākslas muzejs
Laima Garā – Madonas novadpētniecības un mākslas muzejs
Ilze Gaujēna – Madonas novadpētniecības un mākslas muzejs
Guntis Gerhards – Dr. hist., LU Latvijas vēstures institūts
Laimdota Ivanova – Madonas novadpētniecības un mākslas muzejs
Anna Kuzina – Madonas novadpētniecības un mākslas muzeja filiāle Blaumaņa Braki
Vita Mālniece – Madonas novadpētniecības un mākslas muzejs
Mārtiņš Ruša – SIA “Nams III”
Solvita Seržāne – Madonas pilsētas dome
Dace Zvirgzdiņa – Madonas novadpētniecības un mākslas muzejs
Indulis Zvirgzdiņš – Madonas novadpētniecības un mākslas muzejs
Kārlis Zvirgzdiņš – Latvijas Valsts vēstures arhīvs
Irita Žeiere – Latvijas Nacionālais vēstures muzejs

Madonas viduslaiku kapsēta

2002. gada nogalē Madonā, rokot siltumvada tranšejas, atsedza Madonas senkapu kompleksam piederošo viduslaiku kapsētu Cesvaines ielā 14. Reizē ar siltumvada izbūvi trasē notika ierobežoti arheoloģiskās izpētes darbi.

Senkapi atrodas pilsētas teritorijas dienvidaustrumu daļā tā dēvētajā Rūpniecības rajonā (*I. zīm.*). Spriežot pēc savrupatradumiem un iepriekšējo gadu arheoloģiskās izpētes rezultātiem senkapi izmantoti laika posmā no 7.–18. gs. sākumam. Tie aizņem vairākus hektārus lielu platību abpus tagadējām Saules un Cesvaines ielām. Apbedījumi konstatēti SIA “Pions – M” teritorijā (Saules ielā 57), degvielas uzpildes stacijā “Ziemeļu nafta” – starp Saules, Cesvaines un Rūpniecības ielām un viduslaiku kapsēta – akmeņkaļu darbnīcas (Cesvaines iela 14) gruntsgalā.

dienvidaustrumiem no Kalna Pieterēnu mājām (īpašnieks J. Kalniņš) “...Cepļu kalniņā uzrakti kauli un vēl kaut kādas mantas.”⁴ 20. gs. 20 gadu sākumā K. Puksta Pieterēnu māju zemes gabalā, sauktā “Kapu apgabals”, rokot rījai pamatus un ceļot šķūni, uzgāja cilvēku kaulus un dzelzs laikmeta rīkus.⁵ 1928. gadā Andreja Vaguļa īpašumā 6–7 m uz dienvidaustrumiem no Kapmaļu dzīvojamās mājas, ierīkojot kartupeļu bedri, atrada dzelzs šķēpu, cirvi un zobena fragmentu,⁶ bet J. Ramana zemē 50 m

I. att. Madonas viduslaiku kapsēta, Cesvaines ielā 14. no DR. I. Zvirgdiņa foto.

2. att. Madonas viduslaiku kapsēta. Izrakumu tranšejas vieta, no R. I. Zvirgdiņa foto.

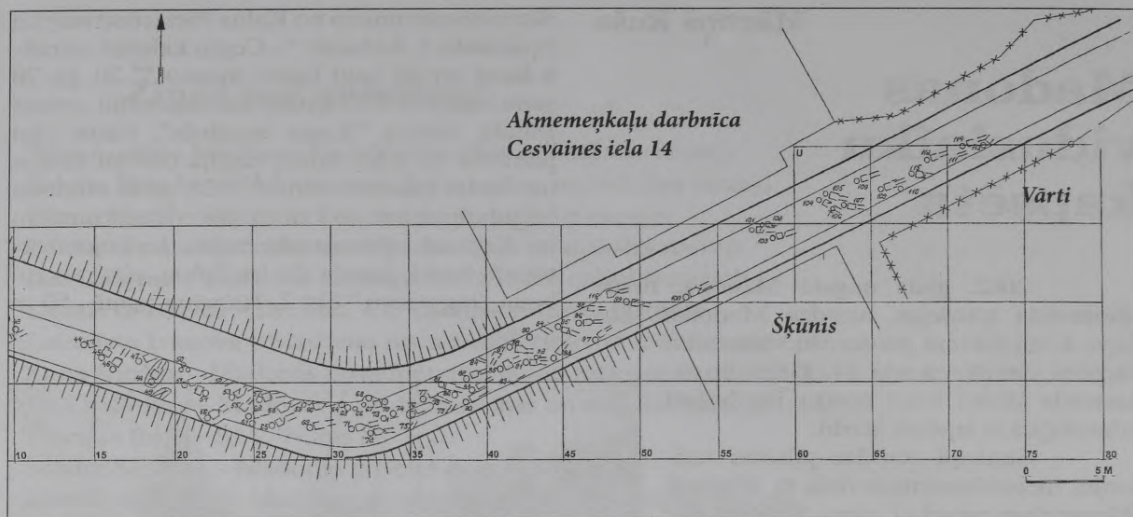
Senkapi atklāti 19. gs. otrajā pusē Pieterēnu zemnieku saimniecības teritorijā (bijušajā Sarkaņu pagastā). Izbūvējot rijas pamatu, strādnieki uzgāja sešus līdzās guldītus skeletus ar bagātīgām kapu piedevām – bronzas spirālaprocēm, važiņām, vainadziņiem, kakla riņķiem. Atradumu vietā 1878. gada vasarā ievērojamā vācbaltu arheologa grāfa Karla Georga Ziversa (Carl Georg Sievers, 1814–1879)² vadībā notika pārbaudes izrakumi, atsedza skeletkapu ar dzelzs cirvi un šķēpa

galu.³ Pieterēnu un apkārtējo saimniecību zemē ceļot ēkas, nereti uzgāja senlietas. Zināms, ka 19. un 20. gadsimta mijā ap 100 m uz

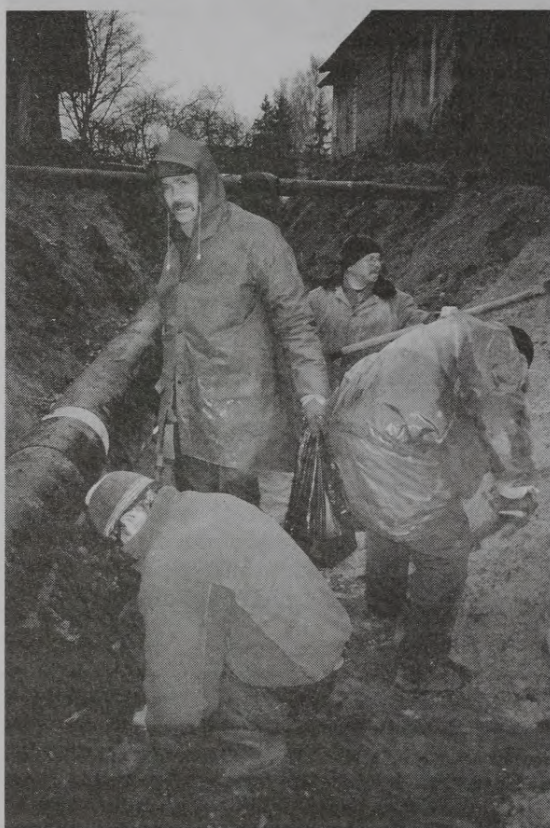
attālumā no rijas, tā dēvētajā Āpšu kalniņā, 1927. g. uziets cilvēka galvaskauss un bronzas kaklarota. Pēdējās divās mājās iegūtas senlietas atšķirībā no iepriekšējos gados iegūtajiem atradumiem nonāca Pieminekļu valdes īpašumā.⁷ Daļu senlietu saņēma arī Valsts Vēsturiskais muzejs, kura fondus 1929. gadā papildināja Pieterēnu māju cūku aplokā atrastās bronzas senlietas: kakla riņķi ar seglu un kāšu galiem, masīva aproce un spirālgredzens. Senlietas, spriežot pēc sarakstam pievienotā shematiskā plāna, iespējams, iegūtas tagadējā Cesvaines un Rūpniecības ielu krustojuma ziemeļaustrumu daļā.⁸

Arī 1952. gadā senlietas atrastas pie Pieterēnu māju rijas.⁹ Šajā laikā pierakstīts nostāsts, ka 16. gs. Krievijas caram Ivanam Bargajam ar karaspēku pārvietojoties caur Madonu, vietējie iedzīvotāji sabēguši mežos, daļa nogalināta. Mirušie apbedīti mežmalā ap lielu priedi, kur izveidoti karavīru kapi.¹⁰

Ierobežoti arheoloģiskie izrakumi veikti 1953. gada rudenī senkapu rietumu daļā pie Rūpniecības ielas. Madonas–Cesvaines ceļa kreisajā pusē (Saules ielā 57), Sagatavojot būvlaikumu autotransporta uzņēmuma celtniecībai, trijos grunts uzkalniņos buldozeriem pārvietojot grunti, atsedza vairākus cilvēku apbedījumus.¹¹ Nepārtraucot būvdarbus, toreizējā

3. att. Madonas viduslaiku kapsēta. Izrakumu tranšējas plāns. Aigas Ivbules zīm.

4. att. Darba aina, centrā Bruno Podiņš. M. Lūsēna foto.

Madonas novada pētišanas muzeja zinātniskā līdzstrādnieka Vladislava Urtāna vadībā sākās arheoloģiskie izrakumi. Izrakumos sabiedriskā kārtā iesaistījās vietējo skolu (Madonas 1. un 2. vidusskolas, Praulienas, Sarkaņu, Lazdonas, Kusas septiņgadīgo skolu) skolotāji un skolēni. Izrakumos atklāja sešpadsmit 7.–11. gs. apbedījumus (1.–16. kaps), no tiem 5 vīriešu, 8 sieviešu, 2 bērnu un vienu nenosakāma dzimuma kapu, ieguva 145 senlietas.¹² Arheoloģiskajos izrakumos piedalījās vietējā muzeja direktore Elza Rudenāja, arheologi Jānis Graudonis un Elvīra Šnore.¹³ 9. novembrī senkapī ieguva vietējās nozīmes arheoloģijas pieminekļa statusu.¹⁴

Ierobežoti arheoloģiskie izrakumi, saistīti ar teritorijas apbūvi, veikti arī turpmākajos gados. 1954. gada vasarā būvlaukumā atsedza divus postītus apbedījumus (17.–18. kaps),¹⁵ 1958. gadā izpētīja piecus (19.–23. kaps), bet 1959. gadā Elzas Rudenājas un Jāņa Šmita vadībā vēl trīs apbedījumus (24.–26. kaps). Šajā laikā Madonas senkapos pavisam (ieskaitot 1878. gadā K. G. Zīversā pētīto kapu) atsegti un identificēti divdesmit septiņi 7.–13. gs. sākuma apbedījumi, iegūtas vairāk nekā 350 senlietas. Īsu pārskatu par arheoloģisko izrakumu rezultātiem vietējā laikrakstā publicējis V. Urtāns.¹⁶

1974. gada oktobrī, Madonas senkapu ziemeļaustrumu daļā, akmeņkaļu darbnīcas teritorijā (Cēsaines ielā 14), rokot ūdensvada tranšējas, strādnieki atsedza cilvēku kaulus un 14.–17. gs. senlietas. Atradumu vietu apsekoja tolaik jau Latvijas Valsts Vēstures muzeja vecākais zinātniskais līdzstrādnieks V. Urtāns un konstatēja, ka zemes darbos nopostīti 10–15 apbedījumi, lielākā daļa senlietu izvazātas. Pārpalikumu (bronzas spirālītes, stikla krellītes, kauri gliemežnīcas, trīs riņķa saktas, dzelzs nazi, šķirsta naglu un vienu monētu) iesniedza Madonas novadpētniecības muzejam, bet septiņus galvaskausus nogādāja Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstures institūtam antropoloģiskajiem pētījumiem.¹⁷

Paplašinot pilsētas siltumvada tīklu, 2002. gada septembra sākumā Rūpniecības ielas ziemeļu pusē, zālajā starp Cēsaines ielu un uzņēmuma “Mēbeļnieks” ražošanas korpusiem, tranšējā atsedza cilvēku skeleta kaulus un senlietas. Jura Urtāna vadībā sākās Valsts Kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas finansēti arheoloģiskie aizsardzības izrakumi. Izrakumos konstatēja četrus traucētus apbedījumus (28.–31. kaps), ieguva 52 latgaļu vēlā dzelzs laikmeta senlietas.¹⁸

Pēc dažām dienām, turpinot zemes darbus, ziemeļaustrumos no atradumu vietas, ekskavatora kauss ceļa klātnē atkārtoti izcēla cilvēku kaulus. Valsts Kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Madonas rajona inspektors Bruno Podiņš būvdarbus pārtrauca.

Oktobra beigās atsākās arheoloģiskie aizsardzības izrakumi. Tie notika cauruļvada tranšējas trasē akmeņkaļu darbnīcas gruntsgabālā (Cesvaines iela 14), ceļa klātnē, kas šķērso viduslaiku kapsētas dienvidu malu.¹⁹ Izrakumos iegūtie materiāli apkopoti šajā darbā.

Arheoloģiskās aizsardzības izrakumu mērķis – iespēju robežās atsegt un fiksēt saglabājušos apbedījumus, lai gūtu priekšstatu par kapsētas hronoloģiju, apbedīšanas tradīcijām un savāktu kaulu materiālu antropoloģiskajiem pētījumiem. Raksta uzdevums – analizēt kapsētā iegūto materiālu un uz tā bāzes mēģināt skaidrot apbedīšanas paražas.

Madonas senkapu kompleksa viduslaiku kapsēta ierīkota smilšu paugurā (90x85 m), starp bijušo Madonas un Sarkaņu muižu centriem. Kapsētas kalniņu no ziemeļiem, dienvidiem un rietumiem ietver aizmilzuša strautiņa gultne, austrumu daļā – līdzenums.

Laika gaitā kapsētu postījusi saimniecības ēku apbūve, vietējās nozīmes ceļš un pazemes komunikācijas. Paugura augstākajā daļā uzcelta mūra ēka (tagad akmeņkaļu darbnīca Cesvaines ielā 14), dienvidrietumu nogāzē – kurināmo materiālu noliktava. Starp noliktavu un darbnīcu ierīkots vietējās nozīmes ceļš, tā braucamajā daļā darba procesā pakāpeniski izraka 85 m garu, 2,5–2,7 m platu un 1,2–2,7 m dziļu jauno siltuma cauruļvadu tranšēju (2. att.).

Izrakumos konstatēja, ka ceļa joslā sākotnējā zemes virsma jūtami pārveidota, kapsētas dienvidu nogāzē apbedījumi daļēji nopostīti. Trases rietumu daļā (kv. 0xJ–L–53x I–K) uz senās velēnas kārtas, 20–70 cm augstā uzbērumā izveidota ceļa klātne, bet austrumu (kv. 55xK–L–85) – braucamā daļa izbūvēta ap 50 cm dziļā ierakumā. Kapsētas dienvidu nogāzes apbedījumus iznīcinājušas iepriekšējos gados raktās ūdensvada un elektrības kabeļu tranšējas. Maģistrālā ūdensvada caurule atsegta kv. 6xH–K–21xC–F, bet tās atzars kv. 52 xH–K, savukārt elektrības kabeli – kv. 52xH – K–64xO–R.

Kapsētā izrakumos izpētīta 212 m² liela platība, atsegti 85 apbedījumi (3. att.), no tiem 57 (67,1%) postīti ar vēlākajiem pārrakumiem, un tikai 28 (32,9 %) bija saglabājušies neskarti.

Kapu apraksti

32. kaps (kv. 1L) atsegts daļēji, turpinās siltuma cauruļvadu tranšējas ziemeļu profilā. Bedre 0,8 m dziļa, ierakta mālaino smilšu slānī. Bedres pildījumā pelēka, sajaukta grunts. Mirušie sieviete, 40–44 gadus veca, guldīta uz muguras (tā kā vairumā gadījumu mirušie guldīti uz muguras, turpmāk tas netiks norādīts), orientēta dienvidrietumu virzienā (azimuts~206°). Galvaskauss – uz pakauša. Skelets turpinās ziemeļu profilā.

33. kaps (kv. 2I) atsegts daļēji, pārējais dienvidu profilā. Bedre 1,0 m dziļa, 0,65 m plata.

Bedres pildījumā pelēka, sajaukta grunts. Mirušais pieaudzis vīrietis, orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts~220°). Galvaskauss un ķermeņa augšējā daļa tranšējas dienvidu profilā. Kāju augšstilbi tranšējas dienvidu profilā, apakšstilbi sajaukti.

Kapu noņemot, kāju rajonā trūdējušas koku skaidas – bluķa šķirsta paliekas.

34. kaps (kv. 4I) postīts, atsegts daļēji. Bedre 0,8 m dziļa un 0,6 m plata, ierakta mālaino smilšu slānī. Bedres pildījumā pelēka, sajaukta grunts. Mirušais orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts~242°). Galvaskauss un skeleta augšējā daļa tranšējas dienvidu profilā. Kājas – augšstilbi viens otram līdzās, apakšstilbi un pēdas zudušas.

35. kaps (kv. 3–4xI) daļēji postīts ierokot 36. kapu. Bedre 0,85 m dziļa un 0,6 m plata. Kapa bedres pildījumā pelēka, sajaukta grunts. Miruši 40–44 gadus veca sieviete, galva vērsta dienvidrietumu virzienā (azimuts~219°). Galvaskauss uz pakauša, sadrupis. Roku augšdelmi zuduši, apakšdelmi sakrustoti uz jostas vietas – kreisais pārlikts labajam, labā plauksta uz kreisā iegurņa, kreisā – starp kājām. Kājas izstieptas taisnas. Kapu noņemot – šķirsta paliekas krūšu kurvja un apakšstilbu rajonā, šķirsta platums mirušās plecu rajonā 0,54 m.

Atradumi: kauri gliemežnīcas (visas 2005. gada arheoloģiskajos izrakumos iegūtās senlietas glabājas Madonas novadpētniecības un mākslas muzejā, iekavās turpmāk norādīts senlietu skaits un inventāra Nr.) (25, MNM 37062: 1)1, galvaskausa kreisajā pusē, atsevišķi eksemplāri krūšu kurvja rajonā; iedzītņa spala dzelzs nazis (MNM 37062: 3; 20. att.: 1), pie labās rokas augšdelma; bumbierveida bronzas zvārgulis (MNM 37062: 2).

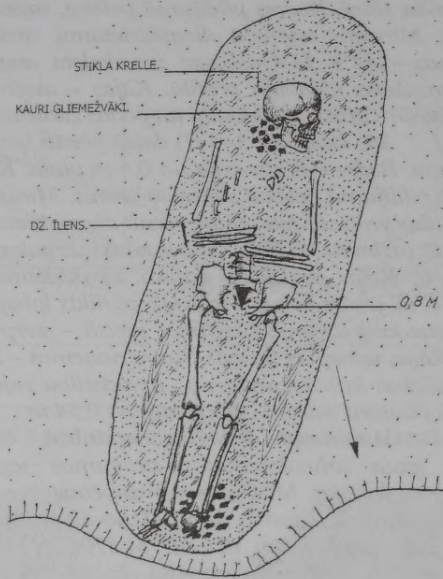
36. kaps (kv. 5J) ierakts tumšajā, sajauktajā gruntī līdzās 35. kapam. Bedre 0,65 m dziļa. Kapa bedres pildījumā pelēka, sajaukta grunts. Mirušais bērns 8–9 gadus vecs, orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts~240°). Galvaskauss uz pakauša. Rokas saliekta elkoņos platā leņķī, labās rokas delna uz iegurņa, kreisās – apakšdelms zudis. Kājas izstieptas taisnas, pēdas zudušas. Kapu noņemot – trūdējušu koku skaidas. Kapa bedres pamatnē vienmērīgi izkaisītas koku ogļītes.

Atradumi: kauri gliemežnīcas (4; MNM 37063: 2), krūšu kurvja apakšējā daļā; iedzītņa spala dzelzs nazis (MNM 37063: 4) zem kreisā augšdelma, naža smaile vērsta kāju pēdu virzienā; bronzas pakavsakta (MNM 37063: 1; 15. att.: 5) krūšu augšējā daļā; jostas dzelzs sprādze (MNM 37063: 3; 18.att.: 6) uz kreisā iegurņa.

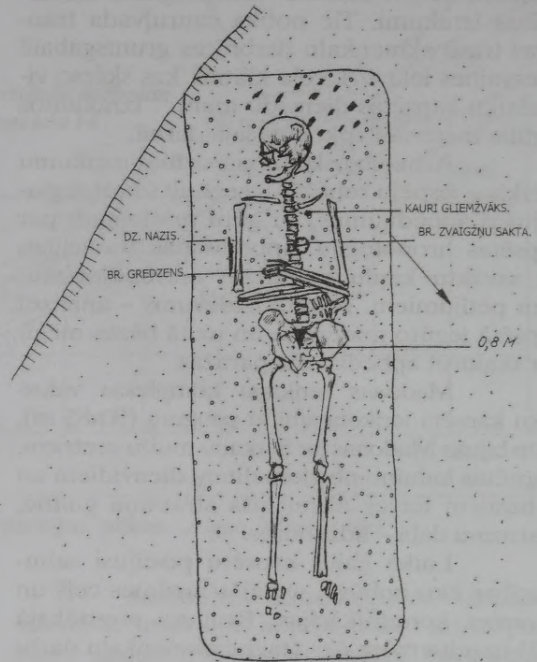
37. kaps (kv. 4–5xI) ierakts tumšajā gruntī slānī. Bedre 0,75 m dziļa, dienvidrietumu daļa nopostīta ierokot elektrības kabeļa tranšēju. Bedres pildījumā pelēka sajaukta grunts. Mirušais pusaudzis, 13–14 gadus vecs, orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts~204°). Galvaskauss norakts. Rokas – kreisā roka izstiepta taisna līdzās ķermenim, labā zudusi. Kājas postītas – saglabājušies augšstilbi līdzās viens otram.

Atradumi: bronzas pakavsakta, dzelzs korozijas un bronzas patinas slānī auduma fragmenti (MNM 37064: 1; 15. att.: 8) pie labā atslēgas kaula; iedzītņa spala dzelzs nazis (MNM 37064: 2) pie labā iegurņa, smaile vērsta kāju virzienā.

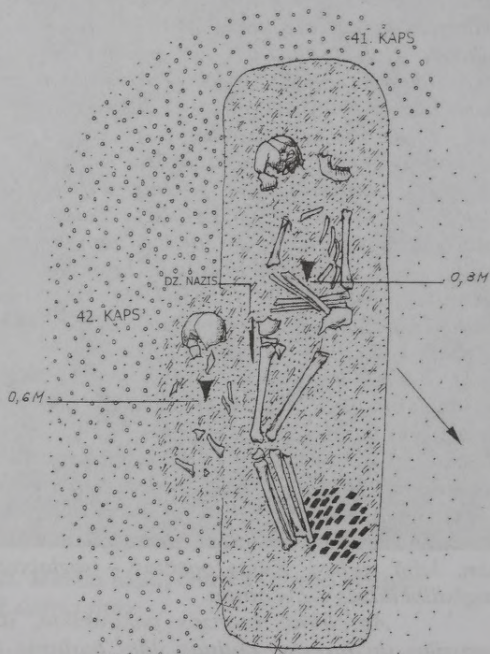
38. kaps (kv. 5J) ierakts intensīvi tumšajā gruntī slānī. Bedre 0,6 m dziļa. Bedres pildījumā pelēka sajaukta grunts. Mirušais vīrietis, 20–24 gadus vecs, orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts~200°). Galvaskauss uz pakauša. Rokas – labais apakšdelms slīpi pār vidukli, delna uz kreisā iegurņa; kreisā – saliekta elkonī, apakšdelms krūšu kurvja lejas daļā, delna aptver labās rokas elkonī. Kājas izstieptas taisnas. Kapu noņemot, zem apbedītā kreisā apakšstilba koku ogļu laukums – ugunsкура vieta.

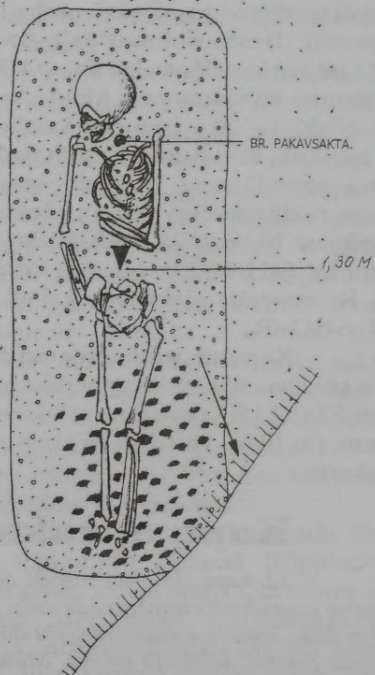
5. att. Madonas viduslaiku kapsēta
40. kaps
A. Ivbules zīm.

7. att. Madonas viduslaiku kapsēta
43. kaps
A. Ivbules zīm.

6. att. Madonas viduslaiku kapsēta
41, 42. kaps
A. Ivbules zīm.

8. att. Madonas viduslaiku kapsēta
48. kaps
A. Ivbules zīm.

Atradumi: iedzītņa spala dzelzs nazis (MNM 37065: 2) zem labās rokas elkoņa, smaile vērstā kāju virzienā; bronzas pakavsakta (MNM 37065: 1; 15. att.: 6) krūšu kurvja augšējā daļā zem zoda.

39. kaps (kv. 6H) atsegts daļēji, ziemeļrietumu daļa tranšejas dienvidu profilā. Bedre 0,75 m dziļa un 0,7 m plata. Kapa bedres pildījumā sajaukta pelēka grunts. Mirušais vīrietis orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts~204°). Galvaskauss un ķermeņa augšējā daļa dienvidu profilā. Kājas izstieptas taisnas. Skeletu attīrot atsegti šķirsta sānu fragmenti, kāju rajonā šķirsts bija 41 cm plats, tā sānu mala~1,7 cm bieza. Kapu noņemot pie mirušā labās kājas atsevišķas koku oglītes.

40. kaps (kv. 8I) ierakts mālainu smilšu slānī (5. att.). Bedre 0,8 m dziļa, plānā ovāla (1,80x0,52 m). Bedres pildījumā tumša sajaukta grunts, virs mirušā trūdējušu koku plēksnes un dzeltenā stikla ripas veida krelles. Mirusī sieviete 20–22 gadus veca, orientēta dienvidrietumu virzienā (azimuts 205°). Galvaskauss uz kreisā vaiga. Rokas saliekta elkoņos taisnā leņķī, apakšdelmi uz jostas vietas – labais virs kreisā. Kājas izstieptas taisnas. Kapu attīrot atsegta koka šķirsta paliekas. Šķirsts plānā trapeceveida 1,6 m garš, kāju rajonā 0,39 m plats. Kapu noņemot mirušajam pie kakla kauri gliemežnīcas, sevišķi daudz galvaskausa apakšējā daļā. Bedres pamatnē pie kreisā apakšdelma zem iesprausta dzelzs spieķadata, kreisās kājas pēdas rajonā koku oglītes.

Atradumi: kauri gliemežnīcas (34; MNM 37066: 1) kakla un krūšu kurvja augšējā daļā pie kakla; ripas veida stikla krelles (23; MNM 37066: 2) kapa bedres pildījuma gruntī virs galvaskausa; dzelzs spieķadata frgments (MNM 37066: 3; 18. att.: 10) pie kreisā apakšdelma.

41. kaps (kv. 8–9xH–I) neiezīmējas, ierakts tumšā grunts slānī (6. att.). Bedre plānā taisnstūrveida ar noapaļotiem stūriem, 0,8 m dziļa. Bedres pildījumā pelēka sajaukta grunts. Kapu izņemot atsegta labi saglabājušās šķirsta vāka dēļu (garums 1,63 m) paliekas. Mirušais vīrietis, 25–29 gadus vecs, guldīts uz labā sāna, orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts~225°). Galvaskauss uz labā vaiga, saīrs. Rokas – kreisā saliekta elkonī taisnā leņķī, apakšdelms uz jostas vietas; labā saliekta platā leņķī, apakšdelms pārlīkts kreisajam, delna uz kreisā iegurnā. Kājas viegli saliekta ceļgalos, nobīdītas pa labi. Kapu noņemot galvaskausa un kāju pēdu rajonā koku oglītes. Šķirsta apakšējās daļas fragmenti bedres pamatnē.

Atradumi: iedzītņa spala dzelzs nazis (MNM 37067) pie labā iegurnā zem elkoņa, smaile vērstā kāju virzienā, atrasts

42. kaps (kv. 10H) ierakts tumšajā grunts slānī 0,6 m dziļi (6. att.). Bedres kontūra neiezīmējās. Bedres pildījumā tumša sajaukta grunts. Mirušais bērns, 1–2 gadus vecs, orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts~208°). Galvaskauss uz labā vaiga, saspiests. Rokas saliekta elkoņos šaurā leņķī, augšdelmi uz krūtiem, delnas zem zoda. Kājas saliekta ceļgalos – augšstilbi, attiecībā pret ķermeni slīpi, apakšstilbi zuduši.

43. kaps (kv. 9–10xG–H) ierakts mālainu smilšu slānī (7. att.). Bedre plānā taisnstūrveida (1,85x0,65 m) ar noapaļotiem stūriem, 0,8 m dziļa. Bedres pildījumā pelēka, sajaukta grunts, apakšējā daļā šķirsta vāka fragmenti, galvas rajonā atsevišķas koku oglītes un kauri gliemežnīcas. Mirusī sieviete 30–35 gadus veca, orientēta dienvidrietumu virzienā (azimuts~248°). Galvaskauss uz labā vaiga. Rokas saliekta elkoņos taisnā leņ-

ķī, apakšdelmi uz jostas vietas – kreisais virs labā. Kājas izstieptas taisnas. Kapu noņemot – šķirsta paliekas, apbedītajai zem galvas pie kakla kauri gliemežnīcas, pie labās rokas augšdelma iedzītņa nazis.

Atradumi: kauri gliemežnīcas (15; MNM 37068: 4), zem galvaskausa pie kakla; bronzas rozetveida sakta (MNM 37068: 1; 16. att.: 2) krūšu vidusdaļā; bronzas gredzens ar sabiezinātu priekšpusi (MNM 37068: 2; 17. att.: 3) uz kreisās rokas garā pirksta; iedzītņa spala dzelzs nazis (MNM 37068: 5) pie labā augšdelma, smaile vērstā pēdu virzienā; bumbiņveida bronzas zvārguļi (2; MNM 37068: 3), zem galvaskausa.

44. kaps (kv. 14G) atsegts daļēji, turpinās tranšejas ziemeļu profilā. Bedre 0,95 m dziļa, ierakta tumšajā grunts slānī. Bedres pildījumā pelēka sajaukta grunts. Mirušais vīrietis 17–19 gadus vecs, orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts~237°). Galvaskauss uz pakauša, daļēji sadrupis. Rokas saliekta elkoņos šaurā leņķī, delnas krūšu kurvja augšējā daļā zem zoda. Kājas nopostītas ierokot jaunu kapa bedri. Kapu noņemot mirušajam galvas rajonā atsevišķas oglītes.

Atradumi: bronzas pakavsakta (MNM 37069; 15. att.: 16) uz kreisā atslēgas kaula.

45. kaps (kv. 15G) atsegts daļēji, turpinās tranšejas ziemeļu profilā. Bedre 0,84 m dziļa, ierakta tumšajā grunts slānī. Kapa bedres pildījumā pelēka, sajaukta grunts, virs apbedītā trūdējušu koku paliekas. Mirusī sieviete 46–49 gadus veca, orientēta dienvidrietumu virzienā (azimuts~214°). Galvaskauss uz pakauša, saīrs. Rokas saliekta elkoņos taisnā leņķī, apakšdelmi uz jostas vietas – labais virs kreisā. Kājas postītas, atsegta daļēji – kreisā zudusi; labās augšstilbs izstiepts, apakšstilbs tranšejas ziemeļu profilā. Kapu noņemot zem skeleta vietām trūdējušu koku paliekas.

Atradumi: kauri gliemežvāki (9; MNM 37070: 1) krūšu kurvja augšējā daļā pie kakla; ripas veida stikla krelles (2; MNM 37070: 2), tur pat.

46. kaps (kv. 16x F–G) ierakts grants slānī. Bedre 1,27 m dziļa, plānā taisnstūrveida (1,7x0,6 m) ar noapaļotiem stūriem. Bedres pildījumā pelēka sajaukta grunts. Mirušais vīrietis 60 gadus vecs, orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts~213°). Galva uz pakauša. Rokas saliekta elkoņos taisnā leņķī, apakšdelmi uz jostas vietas, labais virs kreisā. Kājas izstieptas. Kapu noņemot zem skeleta starp kreiso lāpstiņu un mugurkaulu linu auduma fragments, zem krūšu kurvja iedzītņa dzelzs nazis. Kapa bedres pamatā pie skeleta dolomīta akmeņi – pie labās rokas elkoņa, labās kājas pēdas, kreisās kājas ceļgala un augšstilba, triju akmeņu grupa starp augšstilbiem.

Atradumi: bronzas pakavsakta ar atroģiem galiem (MNM 37071: 1; 15. att.: 3) krūšu kurvja augšējā daļā starp atslēgas kauliem; bronzas gredzens ar sabiezinātu priekšpusi (MNM 37071: 2; 17. att.: 1) pie kreisās rokas elkoņa; iedzītņa spala dzelzs nazis (MNM 37071: 3) zem krūšu kurvja, smaile vērstā kāju pēdu virzienā; linu auduma fragments (1,4x2 cm) pie mugurkaula.

47. kaps (kv. 17–18xG) atsegts daļēji, turpinās tranšejas ziemeļu profilā. Bedre 1,2 m dziļa, ierakta tumšajā grunts slānī. Bedres pildījumā sajaukta, pelēka grunts. Mirušais vīrietis 35–39 gadus vecs, orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts~248°). Galvaskauss uz kreisā vaiga. Rokas – labais augšdelms līdzās krūšu kurvim, pārējais tranšejas ziemeļu profilā.

48. kaps (kv.18–19xE–F) ierakts mālainajās smiltīs (8. att.). Bedre 1,3 m dziļa, plānā taisnstūrveida (1,75x0,6 m) ar noapaļotiem stūriem. Bedres pildījumā pelēka sajaukta grunts, kāju rajonā atsevišķas koku oglītes. Mirušais pusaudzis 16–17 gadus vecs, orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts~202°). Galvaskauss uz pakauša, pagriezts pa labi. Rokas – labā taisna līdzās ķermenim, kreisā saliekta šaurā leņķī uz krūšu kurvja apakšējās daļas. Kājas taisnas.

Atradumi: bronzas pakavsakta ar naglu galiem (MNM 37072; 15. att.: 12) krūšu kurvja augšējā daļā zem zoda, saktas patīnas slānī saglabājušies atsevišķi auduma šķiedru fragmenti.

49. kaps (kv. 18–19xD) daļēji nopostīts rokot pilsētas ūdensvada tranšēju. Bedre 1,25 m dziļa un 0,75 m plata, tās dienvidrietumu daļa norakta. Bedres pildījumā pelēka, sajaukta grunts, apbedītā kāju pēdu rajonā atsevišķas koku oglītes. Mirušais pusaudzis 16–17 gadus vecs, orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts~202°). Skeleta augšējā daļa nopostīta. Kājas taisnas, apakšstilbi sakrustoti – kreisais virs labā.

50. kaps (kv. 21F) trīs bērnu apbedījumi. Bedre 0,85 m dziļa, ierakta tumšajā gruntī slānī, kapu kontūra nenosakāma. Bedres pildījumā tumša, sajaukta grunts. Mirušie apglabāti vienlaicīgi. Mirušie trīs bērni līdz 2 gadus veci, kauli vāji saglabājušies – sadēdējuši, visi orientēti aptuveni dienvidrietumu virzienā. Galvaskausi sadrupuši, saglabājušies atsevišķi kaulu fragmenti. Skeleta kauli bezcerīgi sajaukti.

51. kaps (kv. 21–22xD–E) atsegts pilnīgi (9. att.). Bedre 0,75 m dziļa, ierakta tumšajā gruntī slānī. Rokot 51. kapu nopostītas 54. kapā apbedītā kājas. Bedres pildījumā tumša, sajaukta grunts. Mirusī sievietē 46–49 gadus veca, orientēta dienvidrietumu virzienā (azimuts~215°). Galvaskauss uz kreisā vaiga. Rokas izstieptas gar sāniem. Kājas taisnas. Kapa bedri izsmēlot šķirsta dēļu paliekas mirušās iegurnā rajonā, šķirsts 0,46 m plats (iegurnā rajonā). Kapu noņemot – pie kreisās rokas augšdelma koku oglītes un iedzītna spala nazis.

Atradumi: iedzītna spala dzelzs nazis (MNM 37073), zem kreisās rokas augšdelma, smaile vērsta kāju pēdu virzienā.

52. kaps (kv. 22xD–E) atsegts daļēji, turpinās tranšējas ziemeļu profilā. Bedre 1,3 m dziļa, ierakta tumšajā gruntī slānī. Bedres pildījumā pelēka, sajaukta grunts. Mirušais nenosakāma dzimuma, orientēts ziemeļaustrumu virzienā (azimuts 48°). Skeleta augšējā daļa neatsegta tranšējas ziemeļu profilā. Kājas izstieptas taisnas, kreisās apakšstilbs zudis, ierokot 51. kapu.

53. kaps (kv. 23–24xC–D) atsegts daļēji, turpinās tranšējas ziemeļu profilā. Bedre 1,4 m dziļa un 0,65 m plata plānā taisnstūrveida ar noapaļotiem stūriem, ierakta mālaino smilšu slānī. Bedres pildījumā pelēka, sajaukta grunts, apbedītā krūšu rajonā koku oglītes. Mirušais vīrietis 20–24 vecs, orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts~220°). Galvaskauss uz labā vaiga. Rokas – labā roka saliekta elkonī platā leņķī, delna uz labā iegurnā; kreisā – šaurā leņķī, apakšdelms uz jostas vietas. Kājas atsegtas daļēji – augšstilbi līdzās viens otram, apakšstilbi tranšējas ziemeļu profilā. Kapu noņemot, kapa bedres pamatnē pie apbedītā labās kājas augšstilba vertikāli zemē iecirsts plasmens dzelzs cirvis.

Atradumi: bronzas pakavsakta (MNM 37074; 1; 15. att.: 10) pie kreisā atslēgas kaula; iedzītna spala dzelzs nazis (MNM 37074; 3; 20. att.: 8) pie kreisā iegurnā, smaile vērsta pēdu virzienā;

plasmens dzelzs cirvis (MNM. 37074; 2; 19. att.: 1) pie labās kājas augšstilba.

54. kaps (kv. 21D) postīts ierokot 51. kapu. Bedre 1,2 m dziļa, ierakta tumšajā gruntī slānī. Bedres pildījumā sajaukta pelēka grunts. Mirušais vīrietis 50–54 gadus vecs, orientēts ziemeļaustrumu virzienā (azimuts~56°). Galvaskauss sairts, guldīts uz kreisā vaiga. Rokas saliekta elkoņos taisnā leņķī, apakšdelmi uz jostas vietas – kreisais virs labā. Iegurnis un kājas nopostītas, ierokot 51. kapu.

Atradumi: Rīgas brīvpilsētas šiliņš 1571. g. (MNM 37075; 2) bronzas patīnas slānī neliels (1,5x1,8 cm) audumu fragments, pie labās rokas pleca; bronzas riņķa sakta (MNM 37075; 1; 16. att.: 7) krūšu kurvja augšējā daļā zem zoda, uz zolas līni auduma paliekas 0,6 x 0,5 cm; uzliktna spala dzelzs nazis (MNM Plg. 7704; 20. att.: 7) pie labā elkoņa; auduma fragments 0,5x0,5 cm, pie labā pleca.

55. kaps (kv. 24C) atsegts daļēji, tā dienvidaustrumu daļa nopostīta. Bedre 1,1 m dziļa, ierakta tumšās gruntī slānī. Bedres pildījumā pelēka sajaukta grunts. Mirušais vīrietis 46–49 gadus vecs, orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts~197°). Galvaskauss, rokas un iegurni nopostīti, rokot ūdensvada tranšēju. Kājas izstieptas taisnas.

56. kaps (kv. 21–22xC) atsegts pilnīgi (10. att.). Bedre 1,3 m dziļa, ierakta tumšajā gruntī slānī. Bedres pildījumā sajaukta pelēka grunts. Mirušais vīrietis 28–32 gadus vecs, orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts~210°). Galvaskauss uz labā vaiga. Rokas saliekta elkoņos platā leņķī, delnas iegurnā vidusdaļā – labā virs kreisās. Kājas izstieptas taisnas.

Atradumi: iedzītna spala dzelzs nazis (MNM 37076) pie galvas virs kreisā pleca, smaile vērsta kāju virzienā.

57. kaps (kv. 25–26xC) atsegts daļēji, turpinās ziemeļu profilā. Bedre 1,2 m dziļa un 0,45 m plata, ierakta mālaino smilšu slānī, plānā taisnstūrveida ar noapaļotiem stūriem. Bedres pildījumā pelēka sajaukta grunts. Mirušais bērns 7 gadus vecs, orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts~229°). Galvaskauss uz pakauša. Rokas saliekta elkoņos taisnā leņķī, apakšdelmi uz jostas vietas – labais virs kreisā. Kājas taisnas, pēdas ziemeļu profilā. Kapa bedrē atsevišķi šķirsta sānu un pamatnes dēļu fragmenti. Šķirsts mirušā iegurnā rajonā 0,34 m plats.

Atradumi: Rīgas šiliņš 1652. gada, Kristīnes (MNM 37077; 1), zem labās rokas augšdelma; Livonijas šiliņš 1652. gada, Kristīnes (MNM 37077; 2), zem labā pleca.

58. kaps (kv. 26–27xC) atsegts daļēji, turpinās tranšējas ziemeļu profilā. Bedre 1,1 m dziļa, ierakta tumšajā gruntī slānī. Bedres pildījumā pelēka, sajaukta grunts. Mirušais 46–49 gadus vecs, orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts~220°). Galvaskauss zudis. Rokas saliekta elkoņos platā leņķī, delnas iegurnā vidusdaļā. Kājas – augšstilbi līdzās viens otram, apakšstilbi tranšējas ziemeļu profilā.

Atradumi: Livonijas šiliņš 1660. g., Kārļa X (MNM 37078), pie galvaskausa.

59. kaps (kv. 27C) atsegts daļēji, turpinās tranšējas ziemeļu profilā. Bedre 0,8 m dziļa, ierakta tumšajā gruntī slānī. Bedres pildījumā tumša sajaukta grunts. Mirusī sievietē 40–44 gadus veca, orientēta aptuveni ziemeļrietumu virzienā (azimuts~215°). Galvaskauss uz pakauša. Rokas – labais augšdelms līdzās krūšu kurvī, pārējie skeleta kauli neatsegti tranšējas ziemeļu profilā.

60. kaps (kv. 29C) atsegts daļēji, turpinās ziemeļu profilā. Bedre 1,15 m dziļa un 0,6 m plata, ierakta mālaino smilšu slānī. Bedres pildījumā tumša sajaukta grunts. Mirusī sieviete 50–59 gadus veca, orientēta dienvidrietumu virzienā (azimuts~257°). Galvaskauss zudis. Rokas – saliekta elkoņos platā leņķī, delnas iegurna vidusdaļā; labais augšdelms zudis. Kājas – augšstilbi līdzās viens otram, apakšstilbi un pēdas tranšejas ziemeļu profilā. Kapu noņemot, šķirsta sānu malu dēļu paliekas, apbedītā iegurna rajonā šķirsts 36–38 cm plats.

Atradumi: 17. gs. Rīgas vai Livonijas šiliņš, izdrupis (MNM Plg. 7705), pie labās rokas elkoņa.

61. kaps (kv. 24B) atsegts daļēji, turpinās tranšejas dienvidu profilā. Bedre 0,9 m dziļa, ierakta tumšajā gruntis slānī. Bedres pildījumā tumša sajaukta grunts. Mirusī sieviete 40–44 gadus veca, orientēta aptuveni ziemeļaustrumu virzienā (azimuts~30°). Galvaskauss uz pakauša. Pārējās skeleta daļas neatsegtas tranšejas ziemeļu profilā.

Atradumi: bronzas riņķsakta, uz zoslas un loka atsevišķi linu pavedieni (MNM 37079; 16. att.: 8), krūšu kurvja augšējā daļā zem zoda.

62. kaps (kv. 24–25xB) atsegts pilnīgi. Bedre 1,3 m dziļa, ierakta tumšajā, sajauktajā gruntis slānī. Bedres pildījumā pelēka sajaukta grunts. Mirušais bērns 3–5 gadus vecs, orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts~219°). Galvaskauss uz pakauša. Rokas – labais augšdelms līdzās krūšu kurvim, pārējie kauli zuduši. Kājas – kreisā zudusi, labā izstiepta taisna. Kapu noņemot zem galvaskausa monēta.

Atradumi: Livonijas šiliņš 1647. g., Kristīnes (MNM 37080: 2), zem galvaskausa; bronzas pakavsakta ar tordētu loku (MNM 37080: 1; 15. att.: 13) krūšu kurvja augšējā daļā pie zoda, patinas slānī atsevišķi linu pavedieni.

63. kaps (kv. 30C) postīts ierokot 64. kapu. Bedre 1,1 m dziļa, ierakta tumšajā gruntis slānī. Bedres pildījumā sajaukta, tumša grunts. Mirušais zīdāinis, skelets nopostīts, orientācija nenosakāma. Galvaskaussam – saglabājusies pakauša daļa. Pārējais norakts, ierokot 64. kapu.

64. kaps (kv. 31C) atsegts daļēji, turpinās ziemeļu profilā. Bedre 1,3 m dziļa, ierakta tumšajā gruntis slānī daļēji nopostot 63. kapu. Bedres pildījumā sajaukta tumša grunts. Mirušais vīrietis 20–24 gadus vecs, orientēts aptuveni rietumu virzienā (azimuts~270°). Galvaskauss uz pakauša. Pārējās skeleta daļas tranšejas ziemeļu profilā.

65. kaps (kv. 26–27xB) atsegts pilnīgi. Bedre 1,4 m dziļa, ierakta tumšajā gruntis slānī. Bedres pildījumā sajaukta, pelēka grunts. Bedri izsmelot, pildījumā 1,2 m dziļi monēta, zemāk trūdējušu koku paliekas. Mirušais vīrietis orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts~208°). Galvaskauss uz pakauša. Rokas saliekta elkoņos – labā platā leņķī, delna iegurna vidusdaļā; kreisā – taisnā leņķī, apakšdelms jostas vietā. Kājas izstieptas taisnas. Kapu noņemot bedres pamatnē šķirsta koku paliekas, kaltā dzelzs nagla, trīs monētas un dzelzs nazis.

Atradumi: Rīgas šiliņš 1653. gada, Kristīnes (MNM 37081: 5), kapa bedres pildījumā; 17. gs. šilīna fragments, zviedru laiku, zem krūšu kurvja; uzliktņa spala dzelzs nazis (MNM 37081: 2) zem kreisās rokas augšdelma; Livonijas šiliņš 1653. gada, Kristīnes (MNM 37081: 4), pie kreisā augšstilba; Livonijas šiliņš, Kristīnes (1644–1654) (MNM 37081: 6), pie kreisās kājas augšstilba; kalto dzelzs naglu fragmenti (3; MNM 37081: 3); bronzas

riņķsakta, zem zoda, uz saktas loka linu auduma fragments 1,0x2,5 cm; uz zoslas sarkanās un tumši zilās krāsas vilnas pavedieni (MNM 37081: 1; 16. att.: 9).

66. kaps (kv. 32C) atsegts daļēji – tikai tā dienvidrietumu daļa, pārējais ziemeļu profilā. Bedre 1,4 m dziļa, ierakta tumšajā gruntis slānī. Bedres pildījumā tumša, sajaukta grunts. Mirušais pieaugušais orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts~239°). Galvaskauss uz pakauša, seja nopostīta. Rokas zudušas, saglabājies kreisais augšdelms līdzās krūšu kurvim. Kājas tranšejas ziemeļu profilā. Kapu noņemot kaltās dzelzs naglas (2).

Atradumi: kaltās dzelzs naglas (2; MNM 37082: 1), šķirsta galvgali; Rīgas šiliņš 1661. g., Kārļa XI (MNM 37082: 2), galvaskausa kreisajā pusē.

67. kaps (kv. 32C) atsegts daļēji, turpinās tranšejas ziemeļu profilā. Bedre 1,15 m dziļa, ierakta tumšajā gruntis slānī. Bedres pildījumā sajaukta pelēka grunts. Mirušais bērns 2–3 gadus vecs orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts~228°). Galvaskauss uz pakauša, apakšējā daļa zudusi. Rokas zudušas. Kājas – augšstilbi līdzās viens otram, apakšstilbi tranšejas ziemeļu profilā.

68. kaps (kv. 33D) daļēji postīts ar vēlākajiem pārrakumiem. Bedre 1,1 m dziļa, ierakta tumšajā gruntis slānī. Bedres pildījumā tumša sajaukta grunts. Mirusī sieviete 30–34 gadus veca, orientēta apmēram ziemeļu virzienā (azimuts~30°). Galvaskauss uz pakauša. Pārējās skeleta daļas zudušas.

Atradumi: baltmetāla apaļā vairoga veida piekariņa fragments (17. att.: 10) pie pakauša.

69. kaps (kv. 28–29xB) atsegts pilnīgi. Bedre 1,25 m dziļa, ierakta tumšajā gruntis slānī. Bedres pildījumā tumša sajaukta grunts. Mirusī sieviete 40–44 gadus veca, orientēta dienvidrietumu virzienā (azimuts~229°). Galvaskauss uz pakauša, deformēts. Rokas – augšdelmi līdzās krūšu kurvim, apakšdelmi zuduši. Kājas izstieptas taisnas. Kapu noņemot, zem kreisās rokas augšdelma iedzītņa spala nazis, pie galvas kaltā dzelzs nagla.

Atradumi: iedzītņa spala dzelzs nazis (MNM 37083: 1) zem kreisās rokas augšdelma; kaltā dzelzs nagla (MNM 37083: 2) šķirsta galvgalī.

70. kaps (kv. 32–33xC) atsegts daļēji, dienvidrietumu daļa nopostīta, pārējais neatsegts tranšejas ziemeļu profilā. Bedre 1,5 m dziļa, ierakta tumšajā gruntis slānī. Bedres pildījumā tumša sajaukta grunts. Mirušais vīrietis 45–49 gadus vecs, orientēts ziemeļaustrumu virzienā (azimuts~45°). Galvaskauss zudis. Rokas – labā norakta; kreisā saliekta elkonī taisnā leņķī, apakšdelms jostas vietā. Kājas tranšejas ziemeļu profilā. Kapu noņemot zem krūšu kurvja organikas slānis ar atsevišķiem vilnas dzijas pavedieniem.

Atradumi: ādas maka fragments ar ovāliem bronzas skārda apkalumiem (MNM Plg 7706: 1; 19. att.: 2) uz kreisā iegurna; jostas dzelzs sprādze (MNM Plg Nr. 7706: 2; 19. att.: 5) iegurna vidusdaļā; iedzītņa spala dzelzs nazis (MNM 37084) pie kreisās kājas augšstilba, smailē vērsta pēdu virzienā; korozijas produktu gabals (4,5x3,5 cm) ar auduma nospiedumu (1,2x0,8 cm); atsevišķi vilnas pavedieni kapa bedres pamatnē.

71. kaps (kv. 31–32xB) atsegts pilnīgi. Bedre 1,1 m dziļa, ierakta tumšajā gruntis slānī. Bedres pildījumā tumša, sajaukta grunts. Mirusī sieviete 30–34 gadus veca, orientēta dienvidrietumu virzienā (azimuts~219°). Galvaskauss uz pakauša, sejas daļa sadrupusi. Rokas – saliktas

elkoņos platā leņķī, delnas iegurņa vidusdaļā. Kājas izstieptas taisnas. Kapu noņemot zem kakla bronzas spirālīte, krūšu rajonā – bronzas monēta. Kaltās dzelzs naglas abpus iegurnim un kāju pēdu rajonā.

Atradumi: bronzas riņķsakta (MNM 37085: 1; 16. att.: 11) uz kreisā atslēgas kaula; Rīgas šiliņš (gada skaitlis nodrupis) Kārļa X Gustava (1654–1660), pie kreisās rokas augšdelma, monētas patīnas slānī atsevišķi linu pavedieni (MNM 37085: 6); bronzas stieples spirālītes (3; MNM 37085: 2), zem kakla; Livonijas šiliņš 1651. gada, Kristīnes (MNM 37085: 5), zem krūšu kurvja; kalto dzelzs naglu fragmenti (3; MNM 37085: 4); gludā bezripas keramikas trauka sānu lauska (MNM 37085: 3), kāju pēdu rajonā.

72. kaps (kv. 32–33xB) atsegts pilnīgi. Bedre 1,7 m dziļa, ierakta tumšajā gruntis slānī. Bedres pildījumā tumša, sajaukta grunts. Mirušais vīrietis 30–40 gadus vecs, orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts ~ 234°). Galvaskauss uz pakauša. Rokas saliektas elkoņos platā leņķī, delnas iegurņa vidusdaļā. Kājas izstieptas taisnas. Kapu noņemot zem labā pleca monēta, kāju rajonā šķirsta sānu un pamatnes fragmenti un kaltā dzelzs nagla.

Atradumi: jostas dzelzs sprādze (MNM 37086: 2; 19. att.: 7) iegurņa vidusdaļā; Rīgas šiliņš (gada skaitlis nodzisis) Kristīnes (1632–1654) (MNM 37086: 4); Rīgas šiliņš (gada skaitlis nodzisis) Kristīnes (1632–1654) (MNM Plg 7707: 1); Rīgas šiliņš 1644. gada, Kristīnes (MNM 37086: 5); Rīgas vai Livonijas šiliņš 1663. g., Kārļa XI, patīnas slānī saglabājušies vilnas auduma pavedieni (MNM Plg 7707: 2). Visas monētas zem apbedītā labā pleca; kaltās dzelzs naglas un to fragmenti (6; MNM 37086: 3), bronzas gredzens ar sabiezinātu priekšpusi un pamišus galiem (MNM 37086: 1; 17. att.: 2) uz iegurņa.

73. kaps (kv. 33C). galīgi sapostīts ierokot 74. kapu. Bedre 1,2 m dziļa ierakta tumšajā gruntis slānī. Bedres pildījumā tumša, sajaukta grunts. Mirusī sievietē orientēta aptuveni ziemeļrietumu virzienā (azimuts ~ 244°). Galvaskauss zudis, mirušās rokas, iegurnis un kājas noraktas ierokot 74. kapu.

Atradumi: bronzas pakavsakta (MNM 37087: 1; 15. att.: 1) labajā pusē pie atslēgas kaula; bronzas riņķa sakta (MNM 37087: 2; 16. att.: 4) krūšu kurvja kreisajā pusē pie atslēgas kaula; iedzītņa spala dzelzs nazis (MNM 37087: 4; 20. att.: 2) pie labās rokas elkoņa, smaile vērsta kāju virzienā; šujamā bronzas adata (MNM Plg 7708; 18. att.: 7) pie naža; kauri gliemežnīcas (10; MNM 37087: 3) krūšu kurvja augšējā daļā; neliels organikas paraugs (3,0x3,5 cm) ar vilnas auduma fragmentiem.

74. kaps (kv. 33C) daļēji postīts ar vēlākiem pārrakumiem, saglabājusies ziemeļrietumu daļa. Bedre 1,3 m dziļa, ierakta tumšajā gruntis slānī, daļēji nopostīts 73. kaps. Bedres pildījumā tumša, sajaukta grunts. Mirušais orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts ~ 125°). Galvaskauss un pārējā ķermeņa daļa līdz ceļgaliem noraktas. Kājas – augšstilbi zuduši, apakšstilbi līdzās viens otram, pēdas nostieptas.

75. kaps (kv. 34B) atsegts daļēji, tikai tā ziemeļrietumu daļa, pārējais tranšejas dienvidu profilā. Bedre 1,6 m dziļa, ierakta tumšajā gruntis slānī. Bedres pildījumā tumša, sajaukta grunts. Mirusī pieaugusi sievietē orientēta dienvidrietumu virzienā (azimuts ~ 213°). Galvaskauss un skeleta augšējā

daļa neatsegta tranšejas dienvidu profilā. Kājas izstieptas taisnas.

Atradumi: bronzas pakavsakta (MNM 37088; 15. att.: 4) pie labās kājas pēdas; bronzas trapecveida (?) piekariņa augšējās daļas frgm. (MNM Plg 7709; 19. att.: 3) pie kreisās kājas augšstilba.

76. kaps (kv. 35–36xC) saglabājies neskarts. Bedre taisnstūrveida ar noapaļotiem stūriem 1,6x0,52 m liela un 1,5 m dziļa, ierakta mālaino smilšu slānī. Bedres pildījumā tumša, sajaukta grunts. Mirušais bērns 8–9 gadus vecs, orientēts dienvidu virzienā (azimuts ~ 218°). Galvaskauss uz pakauša. Rokas – kreisā zudusi; labās augšdelms līdzās krūšu kurvim. Kājas nopostītas. Kapu noņemot – kaltās dzelzs naglas (4).

Atradumi: bronzas riņķa sakta (MNM 37089: 1; 16. att.: 10) krūšu kurvja augšējā daļā zem zoda; kaltās dzelzs naglas (4; MNM 37089: 2), kapa bedrē.

77. kaps (kv. 35C) saglabājies daļēji. Bedre 1,3 m dziļa, ierakta tumšajā gruntis slānī. Bedres pildījumā tumša, sajaukta grunts. Mirusī sievietē 40–44 gadus veca, orientēta dienvidrietumu virzienā (azimuts ~ 217°). Galvaskauss uz labā vaiga. Rokas – labā roka nostiepta gar sāniem, kreisā – zudusi. Kājas – nopostītas, saglabājies labās apakšstilba fragments. Kapu noņemot šķirsta paliekas un kaltā dzelzs nagla.

Atradumi: Rīgas šiliņš (gada skaitlis nodrupis) Kristīnes (1632–1654) (MNM 37090: 5), pie labās kājas ceļgala; kaltās dzelzs naglas (3; MNM 37090: 4) pie labās kājas pēdas; bronzas pakavsakta, uz labā atslēgas kaula, patīnas slānī uz zoslas un loka linu auduma pavedienu nospiedumi (MNM 37090: 1; 15. att.: 11); cilindriskās kaula krelles (25; MNM 37090: 2) pie kakla; uzliktņa spala dzelzs nazis (MNM 37090: 3; 21. att.: 10) pie labās rokas elkoņa.

78. kaps (kv. 36D) postīts, daļēji saglabājusies tikai austrumu daļa. Bedre 1,6 m dziļa, ierakta tumšajā gruntis slānī, pārrakts ierokot 77. kapu. Bedres pildījumā tumša sajaukta grunts. Mirušais pieaudzis vīrietis, orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts ~ 240°). Galvaskauss neatsegts tranšejas dienvidu profilā. Rokas – nopostītas ierokot 77. kapu. Kājas izstieptas taisnas. Kapu noņemot bedres pamatnē augšstilbu rajonā koku ogļu laukums – ugunsкура vieta.

79. kaps (kv. 37B) atsegts daļēji, pārējais turpinās tranšejas dienvidu profilā. Bedre 1,5 m dziļa, ierakta tumšajā gruntis slānī, atsegta tikai tās ziemeļaustrumu daļa. Bedres pildījumā tumša sajaukta grunts. Mirusī sievietē orientēta dienvidrietumu virzienā (azimuts ~ 216°). Kājas – apakšstilbi viens otram līdzās, pēdas nostieptas, augšstilbi neatsegti tranšejas dienvidu profilā.

80. kaps (kv. 37D) atsegts pilnīgi. Bedre 1,2 m dziļa, ierakta tumšajā gruntis slānī virs 83. kapa. Bedres kontūra neiezīmējās. Bedres pildījumā tumša sajaukta grunts. Mirusī sievietē 35–39 gadus veca, orientēta dienvidrietumu virzienā (azimuts ~ 232°). Galvaskauss uz kreisā vaiga. Rokas – augšdelmi gar sāniem, apakšdelmi zuduši. Kājas taisnas. Kapu noņemot – šķirsta paliekas.

Atradumi: sirds veida bronzas sakta ar linu auduma fragmentu (MNM 37091: 1; 16. att.: 14) krūšu kurvja augšējā daļā; dzelzs adata ar ovālu bronzas riņķi (MNM 37091: 4; 18. att.: 8), krūšu kurvja augšējā daļā pie kakla; bikoniskā šifera krelle (MNM 37091: 2; 18. att.: 9), krūšu kurvja augšējā daļā pie kakla; iedzītņa spala dzelzs nazis,

smaile vērsta kāju virzienā (MNM 37091: 5), pie kreisā iegurnā; jostas ovālā bronzas sprādze (MNM 37091: 3; 18. att.: 5), ar ādas sloksnītēm un auduma jostas (7) fragmentiem; sprādze – uz kreisā iegurnā; Livonijas šiliņš 166?. g., Kārļa XI (MNM 37091: 8), zem kreisās rokas elkoņa; Rīgas šiliņš 1650. g., Kristīnes (MNM 37091: 7), pie labās kājas apakšstilba; kaltas dzelzs naglas (2; MNM 37091: 4); ādas sloksnītes fragmenti (2).

81. kaps (kv. 36D) atsegts pilnīgi. Bedre 1,3 m dziļa, ierakta tumšajā gruntis slānī. Bedres pildījumā tumša sajaukta grunts. Mirušais vīrietis 55–59 gadus vecs, orientēts dienvidrietumu virzienā, (azimuts~232°). Galvaskauss uz pakauša, sairis. Rokas – augšdelmi gar sāniem, apakšdelmi zuduši. Kājas izstieptas taisnas. Kapu noņemot šķirsta dēļu paliekas un kaltās dzelzs naglas bedres pamatnē.

Atradumi: bronzas riņķa sakta (MNM 37092: 1; 16. att.: 15) krūšu kurvja augšējā daļā zem zoda; uzliktņa spala dzelzs nazis (MNM 37092: 3; 21. att.: 9) galvas kreisajā pusē virs pleca; Livonijas šiliņš 1648. gada, Kristīnes (MNM 37092: 5), pie kreisās rokas elkoņa; bronzas gredzens ar vaļējiem galiem (MNM 37092: 2; 17. att.: 8) iegurnā vidusdaļā; kaltās dzelzs naglas (2; MNM 37092: 4).

82. kaps (kv. 38E) atsegts pilnīgi. Bedre 1,6 m dziļa, ierakta tumšajā, sajauktajā gruntis slānī virs 83. kapa. Bedres pildījumā tumša sajaukta grunts, virs labās kājas ceļgala atrasta ¼ monēta (nenosakāma). Mirušais vīrietis 50–59 gadus vecs, orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts~247°). Galvaskauss uz pakauša. Rokas saliektas elkoņos, kreisās – apakšdelms uz iegurnā, labās – jostas vietā. Kājas izstieptas taisnas. Kapu noņemot – šķirsta koka dēļu paliekas un monēta.

Atradumi: bronzas pakavsakta (MNM 37093: 1; 15. att.: 14) krūšu kurvja augšējā daļā zem zoda; Rīgas brīvpilsētas šiliņš 1578. g. (MNM 37093: 2) zem labā pleca.

83. kaps (kv. 39D) atsegts pilnīgi. Bedre 1,3 m dziļa, ierakta tumšajā gruntis slānī līdzās 82. kapam. Bedres pildījumā tumša sajaukta grunts. Mirušais 3 gadus vecs bērns, orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts~205°). Galvaskauss uz pakauša, sairis. Rokas – labās augšdelms gar sāniem, apakšdelms zudis; kreisā roka saliekta elkonī platā leņķī, delna iegurnā vidusdaļā. Kājas izstieptas taisnas, pēdas zudušas. Kapu noņemot konstatējām, ka 83. kaps ierakts pēc 82. kapa.

84. kaps (kv. 39G) daļēji postīts, norakta dienvidrietumu daļa. Bedre 1,55 m dziļa, ierakta tumšajā gruntis slānī. Bedres pildījumā tumša sajaukta grunts. Mirusī pieaugusi sieviete, guldīta uz labā sāna, orientēta dienvidrietumu virzienā (azimuts~233°). Galvaskauss, rokas, krūšu kurvis ar iegurnā kauliem zuduši. Kājas saliektas ceļgalos platā leņķī, pagrieztas uz labā sāna. Kapu noņemot kaltā dzelzs nagla

Atradumi: kaltā dzelzs nagla (MNM 37094) pie kreisā iegurnā.

85. kaps (kv. 41–42xF–G) atsegts pilnīgi. Bedre 1,55 m dziļa, ierakta tumšajā gruntis slānī. Bedres pildījumā tumša sajaukta grunts. Bedri izsmelot grunts pildījumā virs mirušās labā pleca un ceļgala rajonā monētas. Mirusī sieviete, orientēta dienvidrietumu virzienā (azimuts~225°). Galvaskauss uz labā vaiga. Rokas saliektas elkoņos, apakšdelmi jostas vietā – kreisais virs labā. Kājas izstieptas taisnas. Kapu noņemot šķirsta paliekas, kaltās dzelzs naglas.

Atradumi: Lietuvas divdenārs 162?. g. kalts Sigismunda III laikā (1587–1632) (MNM

37095: 2), kapa bedres pildījuma gruntī virs labā pleca; šiliņš (gada skaitlis nodzisis) kalts Ārensburgā bīskapa Magnusa laikā (1560–1568) (MNM 37095: 1), bedres pildījumā virs labās kājas ceļgala rajonā; kaltās dzelzs naglas un to fragmenti (11; MNM Plg 7710).

86. kaps (kv. 37D) nopostīts, ierokot 81. kapu. Bedre 1,55 m dziļa, ierakta tumšajā gruntis slānī. Bedres pildījumā tumša sajaukta grunts. Mirusī sieviete 18–19 gadus veca. Galvaskauss uz pakauša, sejas daļa zudusi. Skelets postīts, ierokot 81. kapu. Kapu noņemot zem galvaskausa kauri gliemežvāki, smalkas bronzas spirālītes; kapa bedres pamatnē – stikla krellju paliekas un dzelzs nazis.

Atradumi: jostas pincetveida bronzas apkalums ar atsevišķiem auduma pavedieniem (MNM 37096: 4; 19. att.: 4) zem galvaskausa; kauri gliemežvāki (5; MNM 37096: 2) zem galvaskausa; bronzas stieples spirālītes (7; MNM 37096: 3) zem galvaskausa; ripas veida stikla krelles (16; MNM 37096: 1) zem galvaskausa; auduma vainaga fragmenti ar uzšūtām bronzas spirālītēm un stikla krellītēm zem galvaskausa; iedzītņa spala dzelzs nazis (MNM 37096: 5) kapa bedrē, smaile vērsta kāju pēdu virzienā.

87. kaps (kv. 40G) daļēji postīts ierokot kādu vēlāku apbedījumu. Bedre 1,4 m dziļa, ierakta tumšajā gruntis slānī. Bedres pildījumā tumša sajaukta grunts. Mirusī sieviete 30–34 gadus veca, orientēta ziemeļu virzienā (azimuts~351°). Skeleta augšējā daļa līdz iegurnim nopostīta ierokot vēlāku apbedījumu. Kājas izstieptas taisnas. Kapu noņemot minušā iegurnā un kāju rajonā kaltās dzelzs naglas.

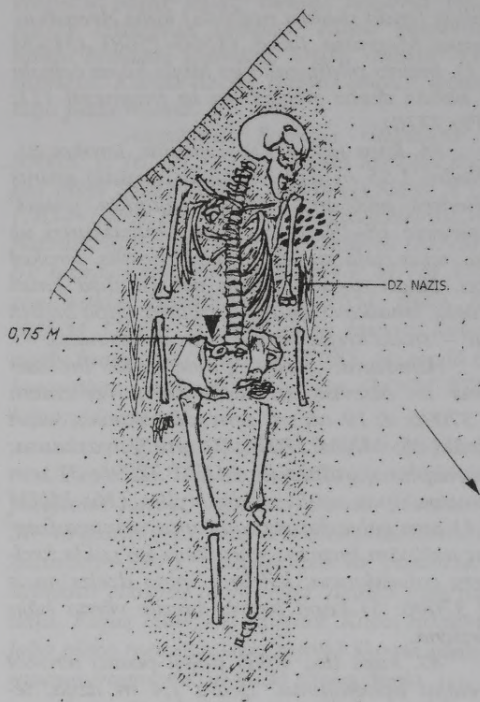
Atradumi: uzliktņa spala dzelzs nazis (MNM 37097: 1) pie labā augšstilba; kaltās dzelzs naglas (3; MNM 37097: 2).

88. kaps (kv. 41–42xG) atsegts pilnīgi. Bedre 50 m dziļa, ierakta tumšajā gruntis slānī. Bedres pildījumā tumša sajaukta grunts. Kapa bedri izsmelot virs ģindeņa grunts pildījumā daudzas sikas stikla krellītes. Mirusī sieviete 17–19 gadus veca, orientēta dienvidrietumu virzienā (azimuts~252°). Galvaskauss uz kreisā vaiga. Rokas – labā gar sāniem, kreisā saliekta elkonī platā leņķī, delna uz labā iegurnā. Kājas izstieptas taisnas. Kapu noņemot zem galvaskausa stikla krellīšu vainaga fragments, pie iegurnā koku ogļu laukums, kaltās dzelzs naglas. Kapa bedres pamatnes gruntī stikla masas krellītes.

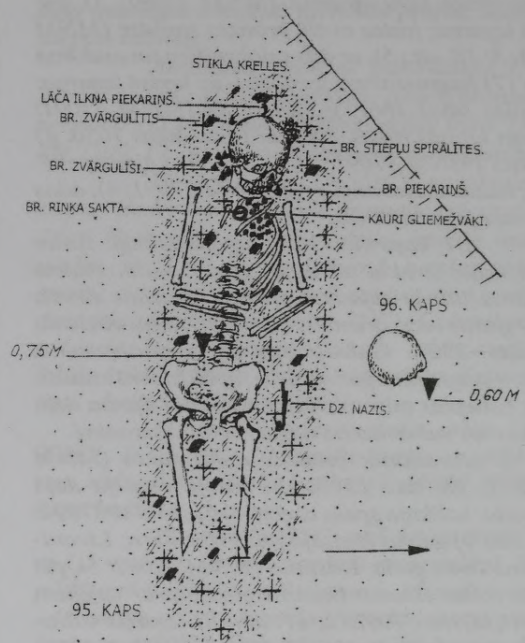
Atradumi: ripas veida stikla krellītes, izsētas pa visu kapa bedri; sudraba riņķsakta (MNM 37098; 16. att.: 13) krūšu kurvja augšējā daļā zem zoda, ap zoslu divi tumši zilās vilnas pavedieni; kaltās dzelzs naglas (6; MNM Plg 7711); auduma vainaga fragmenti pie galvaskausa.

89. kaps (kv. 41–41xE) nopostīts ar vēlākiem pārrakumiem. Bedre 1,30 m dziļa, ierakta tumšajā gruntis slānī. Bedres pildījumā tumša sajaukta grunts. Mirušais pieaugušais, iespējams, guldīts uz muguras, orientēts aptuveni dienvidrietumu virzienā (azimuts~220°). Skelets gandrīz pilnīgi nopostīts, saglabājusies mugurkaula apakšējā daļa, labais iegurnis un labās kājas augšstilba fragments.

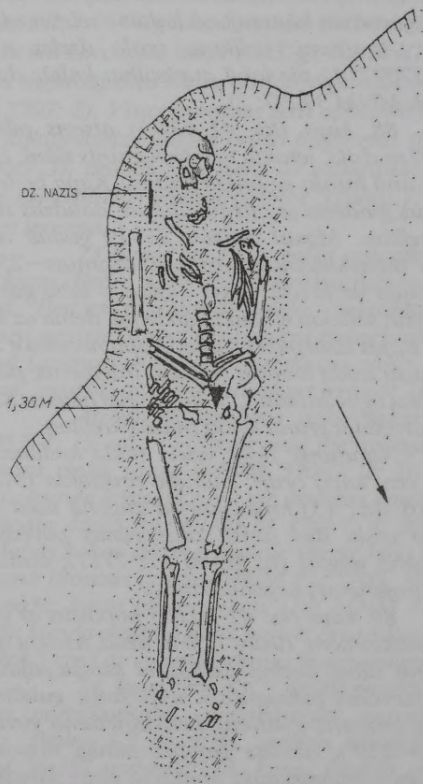
90. kaps (kv. 42H) atsegts daļēji – tā dienvidrietumu daļa, pārējais tranšējas ziemeļu profilā. Bedre 0,9 m dziļa, ierakta tumšajā gruntis slānī. Bedres pildījumā tumša sajaukta grunts. Mirusī sieviete 20–24 gadus veca, orientēta aptuveni dienvidrietumu virzienā (azimuts~221°). Galvaskauss uz pakauša. Rokas – labās augšdelms līdzās krūšu kurvī, pārējās skeleta daļas neatsegtas tranšējas ziemeļu profilā.

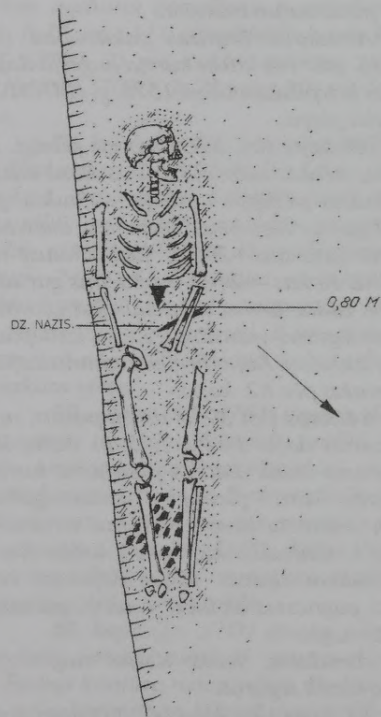
9. att. Madonas viduslaiku kapsēta
51. kaps
A. Ivbules zīm.

11. att. Madonas viduslaiku kapsēta
95. kaps
A. Ivbules zīm.

10. att. Madonas viduslaiku kapsēta
56. kaps
A. Ivbules zīm.

12. att. Madonas viduslaiku kapsēta
100. kaps
A. Ivbules zīm.

91. kaps (kv. 42–43xF) atsegts pilnīgi. Bedre 1,30 m dziļa ierakts tumšajā gruntis slānī. Bedres pildījumā tumša sajaukta grunts. Mirusī sieviete 34–39 gadus veca, orientēta dienvidrietumu virzienā (azimuts~245°). Pie mirušā kreisās rokas elkoņa bērna apbedījums – 92. kaps. Galvaskauss uz labā vaiga. Rokas – labā taisna, kreisā – saliekta elkonī platā leņķī, delna uz labā iegurņa. Kājas taisnas. Kapu noņemot bedres pildījumā šķirsta koku paliekas, koku ogļišu laukums pie apbedītā labās rokas elkoņa.

Atradumi: kaltās dzelzs naglas un to fragmenti. (10; MNM 37099).

92. kaps (kv. 42G) daļēji postīts. Bedre 1,30 m dziļa, ierakta tumšajā gruntis slānī līdzās sievietes apbedījumam (91. kaps). Bedres pildījumā tumša sajaukta grunts. Mirušais bērns 4–5 gadus vecs, orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts~232°). Galvaskauss sairis, guldīts uz pakauša. Rokas – nopostītas, saglabājušies labā augšdelma un apakšdelma kauli. Kājas zudušas. Kapu noņemot bedres pamatnē kaltās dzelzs naglas. Domājams, ka bērns (92. kaps) ierakts agrāk par sievietes apbedījumu (91. kaps).

Atradumi: kaltās dzelzs naglas (4; MNM 37100: 1); Rīgas šiliņš (gada skaitlis nodrupis), Kārļa XI (1660–1665) (MNM 37100: 3), pie labās kājas ceļgala; Rīgas vai Livonijas šiliņš, Kristīnes (1632–1654) (MNM 37100: 2), pie kreisā iegurņa.

93. kaps (kv. 44–45xG–H) atsegts pilnīgi. Bedre 1,25 m dziļa, ierakta tumšajā gruntis slānī. Bedres pildījumā tumša sajaukta grunts. Mirusī sieviete 20–24 gadus veca, orientēta dienvidrietumu virzienā (azimuts~191°). Galvaskauss uz pakauša. Rokas – labā saliekta elkonī platā leņķī delna uz kreisā iegurņa; kreisā nostiepta gar sāniem. Kājas taisnas, labais apakšstilbs zudis. Kapu noņemot bedres pamatnē kaltās dzelzs naglas.

Atradumi: lentveida dzelzs sloksnes (2; MNM Plg 7713: 2) pie labās rokas elkoņa; kaltās dzelzs naglas un to fragmenti (10; MNM Plg 7713: 2); jostas taisnsturveida dzelzs sprādze (MNM Plg 7713: 1; 19. att.: 6) uz iegurņa.

94. kaps (kv. 43H) atsegts daļēji, tikai kapa dienvidaustrumu daļa, pārējais neatsegts ziemeļu profilā. Bedre 0,7 m dziļa, ierakta tumšajā gruntis slānī, kapa kontūra neiezīmējās. Bedres pildījumā tumša sajaukta grunts. Mirusī pieaugusi sieviete orientēta ziemeļrietumu virzienā (azimuts 279°). Galvaskauss un ķermeņa augšējā daļa līdz augšstilbiem neatsegti tranšējas ziemeļu profilā. Kājas izstieptas taisnas. Pie kreisās pēdas 96. kapā apbedītā galvaskauss.

95. kaps (kv. 44–45xG–H) austrumu daļa nopostīta ierokot 97. kapu (11. att.). Bedre 0,75 m dziļa, ierakta tumšajā gruntis slānī. Bedres pildījumā tumša sajaukta grunts, satur koku ogles. Mirusī sieviete 30–34 gadus veca, orientēta dienvidrietumu virzienā (azimuts~275°). Pie kreisās rokas elkoņa 96. kapa mirušā galvaskauss. Galvaskauss uz kreisā vaiga. Rokas saliekta elkoņos platā leņķī – labās apakšdelms jostas vietā; kreisās delna – iegurņa vidusdaļā. Kājas – augšstilbi līdzās viens otram; apakšstilbi zuduši ierokot 97. kapu. Kapu noņemot zem galvaskausa kreisā vaiga lāča ilkņa piekariņš un bronzas spirālītes.

Atradumi: apaļais bronzas zvārgulis (MNM 37101: 4) zem galvaskausa pie pakauša; bumbiurveida bronzas zvārguļi (6; MNM 37101: 3) pie galvaskausa pakauša; baltmetāla ažiurais krustiņa piekariņš (MNM 37101: 2; 18. att.: 1) pie galvaskausa; bronzas stieples spirālītes (26; MNM

37101: 7; 17. att.: 9) pie galvaskausa; bronzas pakavsakta ar vāļu galiem (MNM 37101: 1; 15. att.: 15) zem galvaskausa; iedzītņa spala dzelzs nazis (MNM 37101: 8) pie kreisās kājas augšstilba; kauri gliemežnīcas (13; MNM 37101: 6) pie kakla; lāča ilkņa piekariņš (MNM 37101: 5; 18. att.: 2) zem galvaskausa pie kreisā vaiga; organikas gabals ar brūngani sarkanās un zilās krāsas vilnas pavedieniem; stikla masas krellītes, bedres pamatnē;

96. kaps (kv. 46–47xH) ierakts mālaino smilšu slānī. Bedre 0,60 m dziļa. Bedres pildījumā tumša sajaukta grunts. Mirusī sieviete 46–49 gadus veca, orientēta dienvidrietumu virzienā (azimuts 244°). Galvaskauss uz pakauša. Rokas saliekta elkoņos platā leņķī delnas sakrustotas uz jostas vietas, labā virs kreisās. Kājas – kreisā, izstiepta taisna; labā zudusi.

Atradumi: iedzītņa spala dzelzs nazis (MNM 37102; 20. att.: 9), pie kreisās kājas augšstilba.

97. kaps (kv. 47–48xH) daļēji postīts – atsegta dienvidrietumu daļa, pārējais norakts ierīkojot elektrības pārvada kabeļa tranšēju. Bedre 0,60 m dziļa, ierakta mālaino smilšu slānī. Bedres pildījumā tumša sajaukta grunts. Mirušais bērns 6–7 gadus vecs, orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts~204°). Galvaskauss uz pakauša. Rokas – augšdelmi līdzās krūšu kurvim, apakšdelmi zuduši. Kāju augšstilbi sajaukti, apakšstilbi zuduši. Kapu noņemot – bedres pamatnē kaltās dzelzs naglas (2), zem galvaskausa monēta un auduma vainaga fragments ar brokāta lentu nošūtu dzeltenām, matēti baltām un perlamutra krāsas stikla krellītēm.

Atradumi: Rīgas šiliņš 1646. g. Kristīnes (MNM 37101: 2), zem pakauša; kaltās dzelzs naglas (2; MNM 37103: 1); auduma vainaga fragmenti (7), zem pakauša; stikla masas krellītes zem galvaskausa.

98. kaps (kv. 46–47xI) atsegts daļēji – tā ziemeļaustrumu daļa, pārējais nopostīts. Bedre 0,75 m dziļa, ierakta mālaino smilšu slānī. Bedres pildījumā tumša sajaukta grunts. Mirušais pieaugušais orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts~264°). Galvaskauss zudis. Rokas – augšdelmu kaulu fragmenti līdzās krūšu kurvim, pārējie sajaukti, daļa zudusi. Kājas izstieptas taisnas.

Atradumi: iedzītņa spala dzelzs nazis (MNM 37104) pie kreisā iegurņa; jostas dzelzs sprāzdes fragments (MNM Plg 7714) iegurņa vidusdaļā.

99. kaps (kv. 49I) atsegts pilnīgi. Bedre 0,85 m dziļa ierakta mālaino smilšu slānī. Bedres pildījumā intensīvi tumša, sajaukta grunts, satur koku ogļītes. Bedres pamatnē mālaino smilšu slānis. Mirusī sieviete 28–38 gadus veca, orientēta dienvidrietumu virzienā (azimuts~250°). Galvaskauss deformēts, sairis. Rokas – labā saliekta elkonī platā leņķī, delna iegurņa vidusdaļā; kreisais augšdelms – līdzās krūšu kurvim, apakšdelms zudis. Kājas izstieptas taisnas. Kapu noņemot zem krūšu kurvja apakšējās daļas iedzītņa spala dzelzs nazis.

Atradumi: bronzas sakta ar vairodziņiem (MNM 37105: 1; 16. att.: 3) krūšu kurvja augšējā daļā zem zoda; iedzītņa spala dzelzs nazis (MNM 37105: 2; 20. att.: 6) zem krūšu kurvja.

100. kaps (kv. 53–54x–K) atsegts pilnīgi (12. att.). Bedre 0,80 m dziļa ierakta mālaino smilšu slānī. Bedres pildījumā tumša sajaukta grunts. Mirušais pieaugušais orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts~227°). Galvaskauss uz kreisā vaiga. Rokas – labā saliekta elkonī platā leņķī, delna ie-

gurņa vidusdaļā; kreisā nostiepta gar sāniem. Kājas taisnas. Kapu noņemot – apakšstilbu rajonā koku oglītes.

Atradumi: iedzītņa spala dzelzs nazis (MNM 37106; 21. att.: 5) ieslīpi uz kreisās rokas apakšdelma, rokturis vērsts galvas virzienā.

101. kaps – dubultkapa bedre (kv. 52–53 xN) kopēja ar 102. kapu. Atsegta pilnīgi. Bedre 0,70 m dziļa, ierakta mālaino smilšu slānī, kapa kontūra neiezīmējās. Bedres pildījumā tumša sajaukta grunts. Mirušais pusaudzis 13–14 gadus vecs (101. kaps) guldīts vienā kapa bedrē ar 4–5 gadīgu bērnu (102. kaps), orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts ~241°). Galvaskauss uz labā vaiga. Rokas saliekta taisnā leņķī, labās apakšdelms jostas vietā; kreisās – krūšu kurvja apakšējā daļā. Uz minušā kreisā iegurņa bērna galva (102. kaps). Kājas taisnas.

102. kaps – dubultkapa bedre (kv. 52–53 xN) kopēja ar 101. kapu. Bedre 0,70 m dziļa, ierakta mālaino smilšu slānī. Bedres pildījumā tumša sajaukta grunts. Mirušais bērns 4–5 gadus vecs, orientēts dienvidrietumu virzienā. Galvaskauss sairis, novietots uz pusaudža (101. kaps) kreisā iegurņa. Rokas saliekta elkonis taisnā leņķī, apakšdelmi jostas vietā – labais virs kreisā. Kājas taisnas.

103. kaps (kv. 53–54xM–N) atsegts pilnīgi (13. att.). Bedre 1,10 m dziļa, ierakta smilšainā grunts slānī. Bedres pildījumā smilšaina grunts. Mirušais pusaudzis 16–17 gadus vecs, orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts ~212°). Mirušais kapā guldīts pussēdus – galvaskauss un kājas uzceltas ievērojami augstāk par iegurni. Galvaskauss uz pakauša. Rokas saliekta elkonī platā leņķī, labās delna iegurņa vidusdaļā; kreisās apakšdelms jostas vietā. Kājas saliekta celgalos līdzās viena otrai. Kapu noņemot – koku oglītes iegurņa rajonā.

104. kaps (kv. 61x0–P) daļēji postīts. Bedre 0,80 m dziļa ierakta mālaino smilšu slānī, kontūra neiezīmējās. Bedre postīta ar vēlākiem pārrakumiem: vidusdaļā, mirušā iegurņa rajonā, pārrakta ierokot 106. kapu, kājgalis – ierīkojot 107. kapa bedri. Bedres pildījumā pelēcīga, sajaukta grunts. Mirušais vīrietis 26–28 gadus vecs, orientēts ziemeļrietumu virzienā (azimuts ~285°). Galvaskauss sadrupis, guldīts uz pakauša. Rokas – labais augšdelms līdzās krūšu kurvī, apakšdelms zudis ierokot 106. kapu; kreisā roka saliekta elkonī šaurā leņķī, apakšdelms uz krūšu kurvja apakšējās daļas. Kājas – augšstilbi līdzās viens otram; apakšstilbi norakti ierokot 107. kapu.

Atradumi: bronzas riņķsakta (MNM 37107: 1; 16. att.: 5) krūšu kurvja augšējā daļā zem zoda; bronzas spirālgredzens (MNM 37107: 3; 17. att.: 4) pie kreisās rokas; bronzas vairoggredzens ar pamīšus galiem (MNM 37107: 2; 17. att.: 7) uz labās rokas vidējā pirksta; kauri gliemežnīcas (23; MNM 37107: 4) kakla un krūšu augšējā daļā; ripas veida stikla krelles (6; MNM 37107: 5), tur pat; bronzas stieples spirālite (MNM 37107: 6), tur pat.

105. kaps (kv. 62–63xP–R) daļēji postīts ierokot 104. kapu. Bedre 0,80 m dziļa, ierakta mālaino smilšu slānī. Bedres pildījumā sajaukta mālaino smilšu grunts. Mirušais bērns 7–8 gadus vecs, orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts ~265°). Galvaskauss zudis. Rokas – kreisā, saliekta elkonī šaurā leņķī, delna pie zoda; labā zudusi. Kājas – labās augšstilbs nopostīts; kreisā, izstiepta taisna līdzās labās apakšstilbam.

Atradumi: bronzas šaurloka riņķa sakta (MNM 37108: 1; 16. att.: 6) krūšu kurvja augšējā daļā zem zoda; iedzītņa spala dzelzs nazis (MNM

37108: 2; 20. att.: 5) pie labās kājas augšstilba, smaile vērsta pēdu virzienā.

106. kaps (kv. 62K) ierakts mālaino smilšu slānī. Bedre 0,75 m dziļa. Bedres pildījumā pelēka, sajaukta grunts. Mirušais mazgadīgs bērns, orientēts ziemeļu virzienā (azimuts ~280°). Galvaskauss uz pakauša, sairis. Rokas un kājas sadēdējušas, saglabājušies atsevišķi kaulu fragmenti.

107. kaps (kv. 62–63xK) atsegts pilnīgi. Bedre 0,75 m dziļa, ierakta pelēkās grunts slānī, rokot nopostīta 104. kapa dienvidaustrumu daļa. Bedres pildījumā pelēcīga sajaukta grunts. Mirušais vīrietis 36–44 gadus vecs, orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts ~249°). Galvaskauss sairis, guldīts uz pakauša. Rokas saliekta elkonis taisnā leņķī, apakšdelmi uz jostas vietas. Kājas – augšstilbi līdzās viens otram, apakšstilbi norakti.

108. kaps (kv. 69–70xR) atsegts pilnīgi. Bedre 0,50 m dziļa, ierakta mālaino smilšu slānī, kapa kontūra neiezīmējās. Bedres pildījumā pelēcīga, sajaukta grunts. Mirušais bērns 6–7 gadus vecs, orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts ~265°). Galvaskauss uz pakauša, sejas daļa nopostīta. Rokas zudušas – kreisās apakšdelms līdzās iegurnim. Kājas izstieptas taisnas.

109. kaps (kv. 65–66xR) atsegts pilnīgi. Bedre 0,70 m dziļa, ierakta mālaino smilšu slānī, kapa kontūra neiezīmējās. Bedres pildījumā pelēka sajaukta grunts. Mirušais vīrietis 50–59 gadus vecs, orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts ~240°). Galvaskauss uz pakauša, sadrupis. Rokas – labā saliekta elkonī taisnā leņķī, apakšdelms jostas vietā; kreisā – nostiepta gar sāniem. Kājas – augšstilbi līdzās viens otram, apakšstilbu apakšējā daļa zudusi. Uz labās kājas augšstilba un iegurņa novietots dzīvnieka mugurkaula fragments – ziedojušs(?). Kapu noņemot – pie mirušā labās kājas pēdas koku ogļu laukums (Ø0,5 m).

Atradumi: iedzītņa spala dzelzs nazis (MNM 37109: 1; 21. att.: 6) pie labās rokas elkoņa, smaile vērsta pēdu virzienā; Lībekas tipa feniņš, kalts 1400.–1420. g. Tallinā, Livonijas ordeņa valsts (MNM 37109: 2).

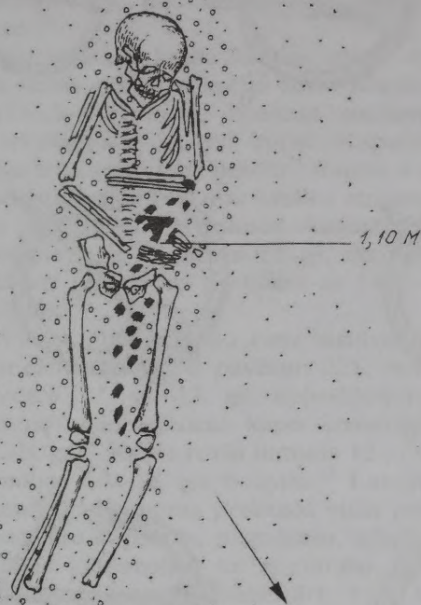
110. kaps (kv. 66R) atsegts daļēji. Bedre 0,50 m dziļa, ierakta mālaino smilšu slānī sajaukta, kapa kontūra neiezīmējās. Bedres pildījumā pelēcīga sajaukta grunts. Mirušā skelets sajaukts, saglabājies kreisās kājas augšstilbs, atsevišķi roku apakšdelma kauli un vairāki mugurkaula skriemeļi.

Atradumi: kauri gliemežnīcas (10; MNM 37110: 1) krūšu kurvja augšējā daļā pie kakla; bronzas gredzens ar pamīšus galiem (MNM 37110: 2; 17. att.: 6), bedres pildījumā.

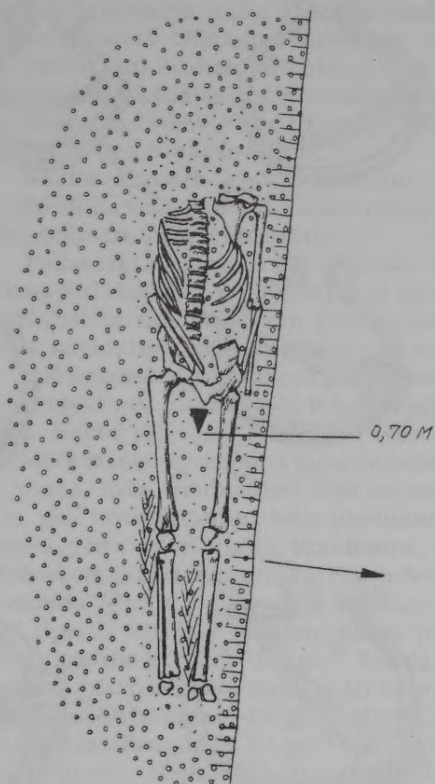
111. kaps (kv. 71S) postīts – norakta tās dienvidrietumu daļa. Bedre 0,40 m dziļa, ierakta tumšās grunts slānī, kontūra neiezīmējās. Bedres pildījumā tumša sajaukta grunts satur koku oglītes. Mirušais pieaugušais orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts ~240°). Galvaskauss un rokas noraktas. Kājas taisnas.

Atradumi: bronzas gredzena ar pamīšus galiem fragments (MNM Plg 7715) pie labās kājas augšstilba.

112. kaps (kv. 68xS–T) atsegts pilnīgi. Bedre 0,55 m dziļa ierakta mālaino smilšu slānī, kapa kontūra neiezīmējās. Bedres pildījumā pelēka sajaukta grunts. Mirušais bērns 2–3 gadus vecs, orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts ~242°). Galvaskausa guldīts uz pakauša, sejas daļa nopostīta. Rokas zudušas. Kājas – kreisā, izstiepta taisna, labā norakta.

13. att. Madonas viduslaiku kapsēta
103. kaps
A. Ivbules zīm.

14. att. Madonas viduslaiku kapsēta
116. kaps
A. Ivbules zīm.

Atradumi: bronzas pakavsakta (MNM 37111; 15. att.: 7) pie labās kājas augšstilba.

113. kaps (kv. 72U) daļēji postīts, izbūvējot ceļa klātni. Bedre 0,35 m dziļa, ierakta tumšās grunts slānī, kapa kontūra neiezīmējās. Kaps ierakots daļēji virs 114. kapa. Bedres pildījumā tumša sajaukta grunts. Mirušais pieaugušais orientēts dienvidrietumu virzienā, (azimuts ~ 212°). Galvaskauss saīrs. Rokas – augšdelmu augšējās daļas fragmenti līdzās krūšu kurvim; apakšdelmi zuduši. Kājas noraktas.

114. kaps (kv. 71–72xU) daļēji postīts. Bedre 0,50 m dziļa, ierakta mālaino smilšu slānī, tās dienvidrietumu daļa nopostīta, kontūra neiezīmējās. Kaps ierakts daļēji zem 113. kapa. Bedres pildījumā tumša sajaukta grunts, satur koku ogļītes. Mirusī pieaugusi sieviete, orientēta dienvidrietumu virzienā (azimuts ~ 264°). Galvaskauss zudis. Rokas – labās augšdelms zudis, apakšdelms nostiepts gar sāniem; kreisā – saliekta elkonī taisnā leņķī, apakšdelms uz jostas vietas. Kājas taisnas. Labā pleca rajonā laukakmens (Ø 15 cm).

Atradumi: bronzas riņķsakta ar cilnī veidotu uzrakstu: HELP MARIA (MNM 37112: 1; 16. att.: 1) krūšu kurvja augšējā daļā pie zoda; bronzas spirālgredzens (MNM 37112: 2; 17. att.: 5) uz kreisās rokas pirksta; kauri gliemežnīcas (4; MNM 37112: 3) kakla rajonā; rīpas veida stikla krelle (MNM 37112: 4) krūšu kurvja augšējā daļā.

115. kaps (kv. 67–68xR) atsegts daļēji. Bedre 0,70 m dziļa, ierakta mālaino smilšu slānī, kapa kontūra neiezīmējās. Bedres pildījumā pelēka, sajaukta grunts. Mirušais pusaudzis 16–17 gadus vecs, orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts ~ 258°). Galvaskauss guldīts uz kreisā vaiga. Rokas saliekta elkoņos platā leņķī, delnas iegurņa vidus-

daļā. Kājas – augšstilbi viens otram līdzās; apakšstilbi neatsegti izrakumu tranšejas dienvidu profilā.

116. kaps (kv. 47–48xJ–K) atsegts pilnīgi (14. att.). Bedre 1,11 m dziļa, ierakts tumšās grunts slānī, kapa kontūra neiezīmējās. Bedres pildījumā tumša sajaukta grunts. Mirušais vīrietis 55–59 gadus vecs, orientēts dienvidrietumu virzienā (azimuts ~ 264°). Galvaskauss sadrupis, saglabājušies atsevišķu kaulu fragmenti. Rokas – labā saliekta elkonī platā leņķī, delna iegurņa vidusdaļā; kreisā – līdzās ķermenim. Kājas izstieptas līdzās viena otrai.

Kapu inventārs

Izrakumos kapsētā iegūtas pavisam 187 senlietas, no tām 149 (79,7%) atrastas apbedījumos, pārējās 38 (28,3%) – savrupatradumi.

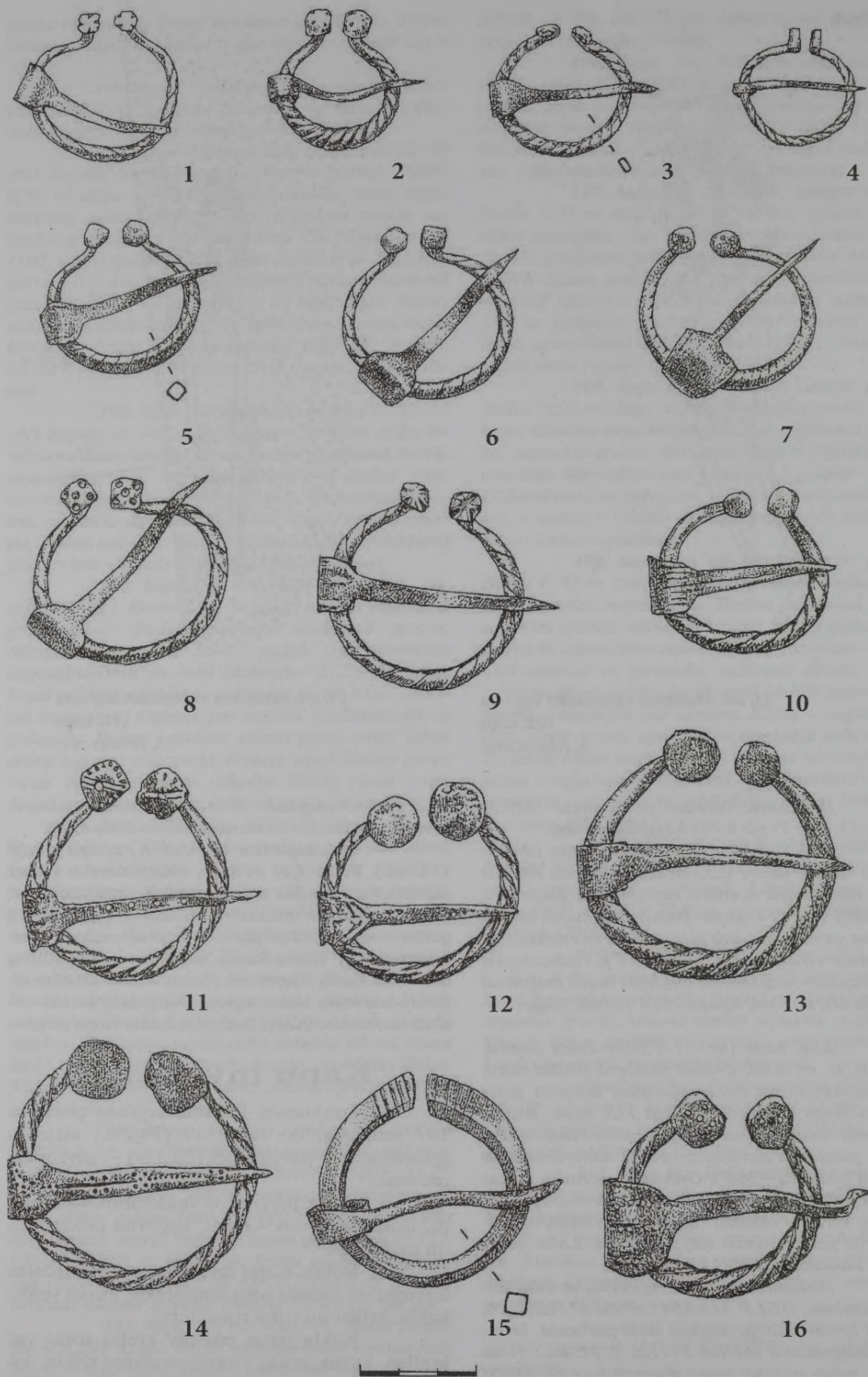
Kapa inventāru veido mirušajam līdzīgi dotās senlietas – rotas, apģērba piederumi un darba rīki.

Rotas. Kapu inventāra sastāvā izceļas sieviešu un vīriešu rotu kompleksi, kurus veido kakla, krūšu un roku rotaslietas.

Kakla rotas pārstāv krellu rotas vai krelles, kuras veido virknē savērtas stikla, kā arī rozā šifera un keramikas krelles, kauri gliemežnīcas, bronzas zvārguļi un spirālītes.

Stikla krelles pēc formas iedalāmas gredzenveida un cilindriskās.

Gredzenveida krelles pavisam 66, darinātas no dzeltena, necaurspīdīga stikla (Ø 7,0–10,0 mm; 4,5–5,0 mm augstas). Kakla rotās kopā ar kauri gliemežnīcām lietoti bronzas zvārguļi un spirālītes. Kapsētā gredzenveida

15. att. Madonas viduslaiku kapsēta
Pakavsaktas

1–16 bronzas pakavsaktas (MNM Nr. 37087: 1; 37113: 3; 37071: 1; 37088; 37063: 1; 37111;
37064: 1; 37113: 2; 37074: 1; 37090: 1; 37072; 37080: 1; 37101: 1; 37069)

A. Ivbuļes zīm.

krelles atrastas 13.–15. gs. apbedījumos. Igaunijas dienvidaustrumu daļā konstatēti divi stikla krellu izplatības periodi – no 13. gs līdz 15. gs. vidum un 17. gs., kad apbedījumos pieaug krellu skaits.²⁰

Cilindriskās kaula krelles veido 40–44 gadus vecas sievietes krellu rotu. Krelles nelielas (Ø6,5–10,0 mm), bronzas senlietu ietekmē iekrāsojušās pelēki zaļas. Kapsētā stikla krellu rota uzzieta monētām²¹ datētā 17. gs. vidus apbedījumā. Līdzīgas krelles atrastas viduslaiku pieminekļos Krāslavas Augustinišķu senkapu sieviešu 15. gs. un 16. gs. sākuma kapos,²² kā arī Lokstenes pilskalnā ar 14. gs. datētās celtnēs.²³

Visizplatītākā krellu rotu sastāvdaļa kauri gliemežnīcas iegūtas pavisam 221, senlietām datētos 13. gs.–15. gs. apbedījumos. Latgaļu zemēs gliemežnīcas kapu inventārā parādās 7.–8. gs.²⁴ Kakla rotās lietotas 12.–13. gs., sastopamas līdz 18. gs. beigām.²⁵ Latvijā kauri gliemežnīcas iegūtas praktiski visās pētītajās viduslaiku kapsētās, piemēram, Sēlpils kapsētā lielas kaklarotas, ar apmēram 100 gliemežnīcām, atrastas galvenokārt 13.–14. gs. apbedījumos, 15. gs. to skaits ievērojami samazinājies, bet 16.–17. gs. krellu rotu sastāvā sastopamas tikai atsevišķos gadījumos.²⁶ Krāslavas Augustinišķu senkapos gliemežnīcas konstatētas 30 sieviešu un bērnu apbedījumos, neparasti daudz to iegūts 15. gs. kapos.²⁷ Igaunijas dienvidaustrumu daļā kauri gliemežnīcas kakla rotās kopā ar gredzenveida krellēm bieži sastopamas līdz 15. gs. vidum, retāk 16. gs., atsevišķas gliemežnīcas iegūtas vēl 18. gs. sākuma apbedījumos.²⁸ Piemēram, Alitas kapsētā vienīgā kauri gliemežnīca atrasta vīrieša kapa bedrē un tiek uzskatīta par ziedojumu.²⁹

Sārtā šifera bikoniskā krelle un vienlaicīgi vērpjamās vārpstas skriemelis (Ø22,0 mm; 15,0 mm biezā) ar noapaļotu vidusšķautni (18. att.: 9) atrasts sievietes kakla rajonā monētām datētā 17. gs. 60. gadu apbedījumā (80. kaps). Latvijā sārtā šifera darinājumi ievesti 10. gs.–13. gs. vidum no Ovručas (Volīnijā), kapu inventārā sastopami līdz 14. gs. beigām³⁰ un, kā izrādās, lietoti vēl 17. gs. vidū.

Vienīgā glazētā keramikas krelle ir savrupatradums (17. att.: 11). Krelle pēc formas cilindriska, ar sašaurinātiem galiem (Ø7,0 mm; 13,0 mm gara), virsmu rotā pelēkzilu neregulāru līniju ornamenti (*rakstu zīmes?*).

Krūšu rotas senlietu klāstā pārstāv rotadatas un saktas.

Rotadatas – divas, pēc formas atšķirīgas – dzelzs adatas ar riņķi un spieķadatas.

Adatas ar riņķi (18. att.: 8) stāvs darināts no šķērsgriezumā ovālas dzelzs stieples, smaile zudusi, adatas galvu veido adatas acī iemontēts bronzas riņķis ar pamīšus galiem. Kapsētā rotadata atrasta kopā ar 17. gs. 60. gadu monētām. Latvijā līdzīgas adatas ar dzelzs riņķi atrastas Asotes pilskalna 13. gs. slānī, Makašānu Greivuļu kapsētās³¹ u.c. viduslaika apbedījumos.

Spieķadatas (18. att.: 10) veidota no apaļa dzelzs stieņa, galva noplacināta, izliekta ovāla. Adatas galva attiecībā pret stāvu saliek-

ta uz priekšu, gliemezis zudis. Līdzīgas dzelzs spieķadatas atrastas Oliņkalna pilskalna 12. gs. otrās puses³² un Asotes pilskalna 13. gs.³³ slāņos. Latvijā spieķadatas apģērba sastiprināšanai un rotāšanai valkātas līdz 13. gs., kad tās aizstāja dažāda tipa bronzas saktas.³⁴

Saktas kapsētā iegūtas pavisam 31 (16,6%). Pēc loka veidojuma tās iedalāmas pakavsaktās, riņķa un sirdsveida saktās.

Pakavsaktas iegūtas 16 (8,5%), to galu formas ļoti dažādas, izšķir saktas ar atrofītiem, uzliektiem noplacinātiem (rozetveida, stūrainiem, naglu, ripu, pogu) un vāļu galiem.

Pakavsaktas ar atrofītiem galiem izrakumos iegūtas divas, atšķiras pēc loka un galu veidojuma. Sakta (15. att.: 3) neliela (Ø34,7 mm), darināta no šķērsgriezumā taisnstūrveida bronzas stieņa, loka virsmu rotā slīpi iegrieztas līnijas, gali atrofīti, atbilst loka platumam. Zosla taisna, pēda vidēji augsta, šķautnaina, to rotā iedzilnātas punktētas līnijas. Pēc arheologa Armanda Vijupa pakavsaktu tipoloģijas pieder V tipa 2. varianta saktām, kuras pēc kapa inventāra datē ar 15.–16. gs.³⁵ Līdzīgas saktas uzietas pēc monētām datētos Krāslavas Vilmaņu 16. gs. otrās puses–17. gs.,³⁶ Jēkabpils Majakovska ielas Zvanītājos 17. gs.³⁷ u.c. viduslaiku apbedījumos. Kapsētas saktu pēc zoslas veidojuma varētu attiecināt uz 15. gs.

Pakavsakta (15. att.: 4) ar tordētu vienāda platumā loku un atrofītiem galiem, neliela (Ø 31,5 mm), gali izveidoti ievērojami platāki par loku. Zosla taisna, vienmērīgi plata. Pēc A. Vijupa tipoloģijas pieder pakavsaktu I tipa 1. variantam. Līdzīgas saktas iegūtas Dobeles kapsētā monētām datētos 15. gs. beigu–16. gs. apbedījumos,³⁸ bet Sēlpils kapsētā analogas formas saktas datē ar 16.–17. gs.³⁹ Kapsētas saktu pēc zoslas veidojuma varētu attiecināt arī uz 16.–17. gs. Latvijā šādas nelielas pakavsaktiņas ar atrofītiem galiem, tordētu loku un taisnu, vienmērīgi platu zoslu viduslaiku kapu inventārā rodamas kopā ar 16. gs. otrās puses un 16./17. gs. mijas monētām, atsevišķos apbedījumos sastopamas vēl 17. gs. otrajā un trešajā ceturksnī.⁴⁰ Šajā laikā tās plaši izplatītas arī Igaunijā.⁴¹

Pakavsaktas ar uzliektiem un noplacinātiem galiem pavisam 14, pēc galu veidojuma iedalāmas: saktās ar naglu, ripu, rozetveida un stūrainiem galiem. Gali atsevišķos gadījumos ir ornamentēti, bet to rotājums bieži ir nodilis – ar grūtībām saskatāms, kas netieši liecina, ka tās lietoja ne tikai svētku apģērba rotāšanai, bet nēsāja arī ikdienā.

Pakavsaktas ar naglu galiem iegūtas divas – apaļu un rombisku loka šķērsgriezumu. Pakavsakta ar griezumā apaļu loku (15. att.: 6), neliela (Ø43,3 mm), gali uzliekti, noplacināti neregulāra taisnstūra veida. Loka virsmu sedz slīpas gravētas līnijas. Zoslas pēda augsta (13,3 mm) virsmu rotā paralelas izspiestu izciļņu virknes, adata ieliekta. Līdzīgas saktas uzietas Dobeles kapsētās 14. gs. beigu–15. gs. sākuma apbedījumos.⁴² Kapsētas saktu pēc loka un zoslas pēdas veidojuma varētu attiecināt uz šo laiku. Pakavsaktas ar šķērsgriezumā rombisku loku (15. att.: 5) gali uzliekti noplacināti ovāli.

Loka virsma gluda, zosla stūrainā, vidēji plata. Līdzīgas saktas uzietas Dobeles kapsētā, kur tās atrastas kopā ar apaļloka saktām, datētām ar 14.–15. gs.⁴³ Kapsētas saktu pēc loka un zoslas veidojuma var datēt ar 13. beigām –14. gs.

Pakavsaktām ar noplacinātiem naglu galiem pieder arī saktas ar uzliektiem, plānā stūrainiem plakaniem galiem. Kapsētā iegūtas trīs saktas – divas ar tordētu un viena ar šķērs-griezumā apaļu loku.

Pakavsakta ar griezumā apaļu loku (15. att.: 8), liela (Ø49,2 mm), darināta no bronzas stieņa, kura virsmu rotā iegravētas slīpas līnijas. Loka gali uzliekti, noplacināti taisnstūra veidā, stūros un centrā iespiestu aplišu ornaments. Zoslas pēda vidēji augsta, stūrainā, adata ieliekta. Sakta ar līdzīgu galu rotājumu uzietā Drabešu Uplantu 13.–14. gs. kapsētā,⁴⁴ bet Dobeles kapsētā saktas ar noplacinātiem četrstūru galiem konstatētas 14. gs. beigu –15. gs. sākuma senlietām datētos apbedījumos.⁴⁵ Kapsētas sakta pēc loka un zoslas veidojuma datējama ar 13.–14. gs.

Pakavsaktas ar tordētu loku (15. att.: 11, 16) gali uzliekti, noplacināti taisnstūrveida (11,0x11,7 mm), to malu iezīmē iedziļinātu punktu virkne, stūri savienoti ar gravētu dubultlīniju. Loks tordēts, zoslas pēda augsta, adata izliekta. Sakta (15. att.: 11) atrasta kopā ar Zviedrijas karalienes Kristīnes valdīšanas laika (1632–1654) Rīgas šiliņu. Arī otru saktu (15. att.: 16) pēc zoslas veidojuma varam attiecināt uz šo laiku.

Pakavsaktas ar ripu galiem iegūtas divas (15. att.: 12, 14). Saktas lielas (Ø52,8 un 62,7 mm), loks tordēts, gali noplacināti ovāli (attiecīgi Ø14,2; 17,0 mm). Zoslas pēdas 15,8 un 15,0 mm augstas, adata taisna, virsmā iedziļinātas punktētas līnijas ar slīpo krustu centrā. Lielākā sakta (15. att.: 14) iegūta apbedījumā kopā ar Rīgas brīvpilsētas 1578. gada šiliņu. Ar šo laiku, pēc loka un zoslas veidojuma, datējama arī pusaudža apbedījumā uzietā sakta (15. att.: 12), kas pēc A. Vijupa pakavsaktu ar ripu galiem tipoloģijas pieder ar 16. gs. otro pusi –17. gs. datētajām V tipa 2. varianta, saktām.⁴⁶ Latvijā pakavsaktu ar ripu galiem izplatības areāls ierobežots, tās sastopamas galvenokārt Vidzemes un Igaunijas arheoloģiskajā materiālā, retāk Zemgalē un Kurzemē.⁴⁷

Pakavsatas ar rozetveida galiem – divas. Saktas darinātas no bronzas stieples, gali noplacināti ovāli, to sānos izveidoti četri iegriezumi, kas piešķir galiem krusta veida rozetes formu. Saktu loki atšķirīgi – viens no tiem tordēts (15. att.: 1), otrs (15. att.: 9) – šķērs-griezumā ovāls ar virsmā iegrieztām slīpām līnijām. Zosla izliekta, pēda augsta, tās forma raksturīga 14. gs. beigu –15. gs. darinātajām zoslām. Līdzīgas saktas iegūtas pēc monētām datētos Dobeles viduslaiku kapsētas 14. gs. beigu un 15. gs. apbedījumā,⁴⁸ kā arī Sēlpils un Mārtiņsalas kapsētu 15. gs. otrā ceturksnā⁴⁹ kapā. Igaunijā šādas saktas lietošanā parādījās 15. gs. vidū, plaši izplatītas 16. gs. un 17. gs. sākumā.⁵⁰

Pakavsaktas ar pogu galiem kapsētā atrastas četras, to gali uzliekti, plānā ovāli, virsma izliekta. Loks vidusdaļā paplatināts, uz

galiem pakāpeniski sašaurinās. Saktas atšķiras ar galu veidojumu – taisnstūrveida un ovālās.

Pakavsakta ar taisnstūrveida pogu galiem – savrupatradums. Sakta neliela (Ø33,0 mm) loks tordēts (15. att.: 2). Zoslas pēda vidēji plata (8,4 mm), adata šaura, ieliekta. Līdzīgas saktas atrastas Asotes pilskalna 13. gs. otrās puses slāņos,⁵¹ Sēlpils viduslaiku kapsētā 14. gs. apbedījumā.⁵² Pēc paralelēm ar Asotes saktu datējama ar 13. gs. otro pusi.

Pakavsaktas ovāliem pogu galiem iegūtas trīs, atšķiras pēc loka veidojuma. Sakta ar gludu šķērs-griezumā rombveida loku (15. att.: 7), neliela (Ø46,0 mm). Zoslas pēda augsta, tās virsmu rotā cilnī veidoti neizteiksmīgi valniši, adata taisna. Pēc saktas loka un zoslas veidojuma to varētu datēt ar 14.–15. gs.

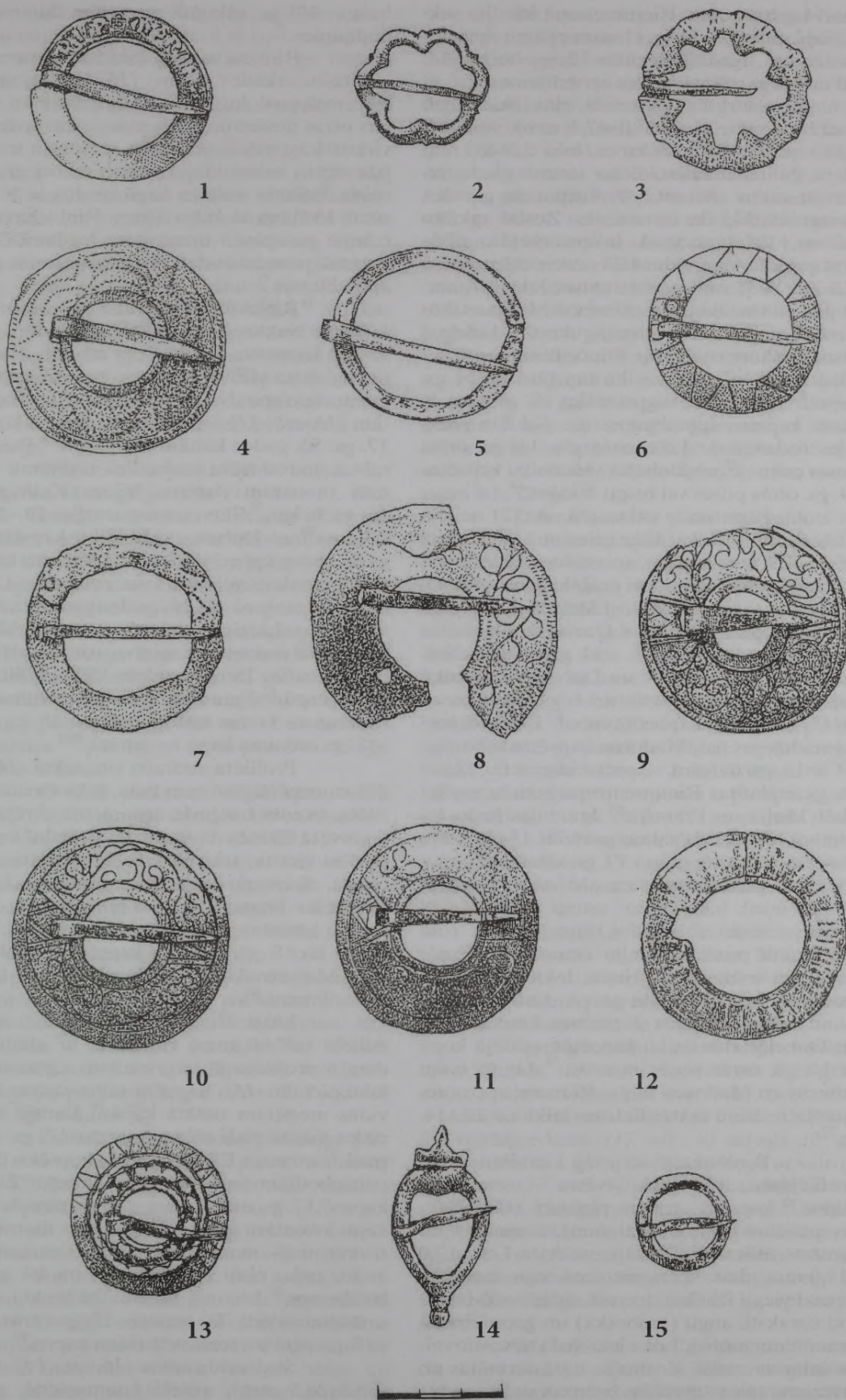
Līdzīgas saktas ar tordētu loku, nelielas (Ø43,8 un 62,8 mm) atrastas vīrieša (15. att.: 10) un bērna (15. att.: 13) apbedījumos. Bērna saktas zosla taisna, pēda vidēji augsta. Kapā atrasta kopā ar 1647. gada Kristīnes Livonijas šiliņu. Vīrieša saktas (15. att.: 10) zoslas pēda vidēji plata, adata taisna. Sakta pēc zoslas veidojuma attiecināma uz 15. gs., kas nav pretrunā ar kapā atrastā platasmens cirvja datējumu.⁵³

Pakavsakta ar skaldņotiem vāļu galiem (Ø53,3 mm) darināta no masīva griezumā taisnstūrveida bronzas stieņa, gali paresnināti, virsmu rotā gravētas līnijas. Zosla šaura, ieliekta, pēda zema (15. att.: 15). Pēc pārējām senlietām apbedījums datējams ar 14.–15. gs. Līdzīgi ornamentēta sakta atrasta Naujenes Slutišķu kapsētā sievietes 15. gs. apbedījumā. Pēc kapa inventāra senlietām apbedījums datējams ar 14.–15. gs. Pakavsaktas ar vāļu galiem raksturīgas zemgaļiem, lietošanā parādījās vidējā dzelzs laikmetā, izplatītas 12.–13. gs.⁵⁴

Riņksaktas – 14, pēc loka veidojuma – plakanās, saktas ar vāji izteiktu loka izliekumu un profilētās. Pie plakanajām riņksaktām pieder vācu izcelsmes šaurloka, rozetveida, sakta ar vairodziņiem un sirds veida sakta.

Riņksaktas ar šauru, plakanu lejamveidnēs atlietu loku, literatūrā nereti dēvētas – Hanzas saktas, kapsētā pavisam atrastas sešas. Šai saktu grupai pieder saktas, kuru loku rotā cilnī veidoti Dievmāti slavējoši uzraksti – tā sauktās Marijas saktas, kā arī šaurloka riņksaktas jeb sprādzes, rozetveida un sakta ar vairodziņiem.

Marijas sakta (16. att.: 1) – riņksakta ar plakanu loku. Sakta neliela (Ø44,0 mm), loks šaurs (14,0 mm), tā augšējā daļā virsmu rotā gotiskā rakstā cilnī veidots uzraksts HELP MARIA. Loka ārējā malā taisnstūrveida iecirtums zoslas pēdas nostiprināšanai. Pēc formas un apdares līdzīgas saktas iegūtas Jūrkalnes Darvedžu ap 14. gs. datētā viduslaiku kapsētā,⁵⁵ Popes Lazdu 13. gs. beigu –14. gs. sākuma sievietes kapā,⁵⁶ Piltenes viduslaiku pilī aizbēruma slānī kopā ar 14. gs. beigu un 15. gs. pirmās puses monētām.⁵⁷ Sēlpils kapsētā atrasta ar monētām datētā 15. gs. apbedījumā.⁵⁸ Dobeles viduslaiku kapsētā Marijas sakta iegūta kopā ar rozetveida saktu, kas ļauj to datēt ar 14. gs. otro pusi.⁵⁹ Kapsētas saktu pēc loka veidojuma, uzraksta burtu formas varētu attiecināt uz 13.

16. att. Madonas viduslaiku kapsēta
Riņšaktas

1–15 riņšaktas (MNM Nr. 37112: 1; 37108: 3; 37105: 1; 37087; 37063: 2; 37107: 1; 37108: 1;
37075: 1; 37074: 1; 37079; 37081: 1; 37089: 1; 37085: 1; 37113: 1; 37098; 37091: 1; 37092: 1).
1–12, 14, 15 – bronza; 13 – sudrabs.

A. Ivbules zīm.

gs.–14. gs. sākumu. Rietumeiropā Marijas saktas izplatītas 12.–14. gs Hanzas pilsētu apvienības zemēs. Igaunijā iegūtas 13. gs. beigu –14. gs. un 15. gs. pirmās puses apbedījumos.⁶⁰

Šaurloka plakanās riņķsaktas, jeb sprādzes, nelielas (Ø43,0–47,3 mm), veidotas no bronzas skārda sloksnes, loks 5,3–8,6 mm plats, gali sakniedēti. Loka virsma gluda, izņemot saktu (16. att.: 6), kuru rotā gravēts, neregulārs likloča ornamenti. Zoslas saktām taisnas, šķērsgriezumā taisnstūrveida, pēda nostiprināta loka vidusdaļā izveidotā urbumā (16. att.: 6, 7) vai tās pēda aptver loku (16. att.: 5). Šīs saktas uzskata par ievesto Marijas saktu vietējo meistarū atdarinājumiem.⁶¹ Līdzīgas formas saktas, rotātas ar likloču ornamentu, iegūtas Aizkraules viduslaiku kapsētas 13./14. gs. mijas,⁶² Krāslavas Augustinišķu 15. gs. pirmās puses kapsētu apbedījumos u.c. Saktām paralēles rodamas ar Lokstenes pils 14. gs. otrās puses celtnes⁶³ un Dobeles viduslaiku kapsētas 14. gs. otrās puses vai beigu saktām.⁶⁴

Rozetveida sakta (16. att.: 2) neliela (Ø34,0 mm), loks šķērsgriezumā segmenta veida (1,9 mm augsts), to veido aplī izkārtoti seši savā starpā savienoti pusloki. Zosla taisna, griezumā taisnstūrveida. Līdzīgas rozetveida saktas atrastas Jūrkalnes Darvdedžu kapsētas (ap 1400. gadu),⁶⁵ Sēlpils – 14. gs. vidus un Saldus – 16. gs. 60. gadu⁶⁶ un Dobeles viduslaiku kapsētās monētām datētos 14. gs. otrās puses un 15. gs. sākuma apbedījumos.⁶⁷ Loka un zoslas veidojums ļauj Madonas kapsētas saktu datēt ar 14. gs. beigām. Rozetveida saktas 13. un 14. gs. izplatītas Rietumeiropas zemēs, sevišķi plaši Vācijā un Francijā.⁶⁸ Igaunijas kapu inventārā rozetveida saktas parādās 15. gs. vidū, plaši izplatītas 16. gs. un 17. gs. sākumā.⁶⁹

Vairodziņu sakta (16. att.: 3) neliela (Ø42,5 mm), loku veido astoņi aplī izkārtoti trīsstūra veida vairodziņi, kuru virsmu rotā iedziļinātu punktētu līniju ornamenti. Zosla griezumā ovāla, nostiprināta loka ārējā malā izveidotā taisnstūrveida gropē. Latvijā vairodziņu saktas atrastas Jūrkalnes Darvdedžu⁷⁰ un Dobeles viduslaiku kapsētās, pēdējā kopā ar 14. gs. otrās puses monētu.⁷¹ Uz šo laiku attiecas arī Madonas sakta. Rietumeiropas zemēs vairodziņu saktas lietotas laikā no 12.–14. gs.⁷²

Riņķsaktas ar vāji izteiktu loka profilējumu, literatūrā dēvētas – renesanses saktas,⁷³ kapsētā atrastas pavisam sešas. Saktas palielas (Ø45,0–60,0 mm), darinātas no bronzas, atlietas gaistošajās veidnēs. Loks 17,0–19,0 mm plats, šķērsgriezumā segmentveida, virsma viegli izliekta, to rotā vidus joslā izkārtoti uzraksti, augu (arabeska) un ģeometriskā ornamenta motīvi. Loka iekšmalā taisnstūrveida urbūms zoslai. Zoslas šauras, darinātas no griezumā taisnstūrveida bronzas sloksnes, tās garums nepārsniedz saktas loka ārējo malu.

Riņķsaktas ar uzrakstiem loka virsmā (16. att.: 12) iegūta kā savrupatradums, bojāta – zosla zudusi, loks pārlauzts, tā virsmu rotā cilnī veidots nodilis, nesalasāms uzraksts. Līdzīga sakta iegūta Stukmaņu Vinakalna kapsētas 16. gs. beigu⁷⁴ un Dobeles –16. gs.

beigu –17. gs. sākuma monētām datētos apbedījumos.⁷⁵

Riņķsaktas ar ģeometrisku ornamentu – gotisku arkādes motīvu (16. att.: 4), tās virsmu rotā pusloku bloki – trīs iedziļināti viena virs otras novietotas pusaploces, kas izvietotas virknē loka vidējā joslā. Šo rotājumu uzskata par ažiuro saktu idejas reminiscenci grafiskā veidā.⁷⁶ Sakta atrasta kapā ar Rīgas brīvpilsētas 1571. gadā kalto šiliņu. Riņķa sakta ar līdzīgu pusaploču ornamentu iegūta Dobeles kapsētā monētām datētā 16. gs. pirmās puses apbedījumā.⁷⁷

Riņķsaktas ar arabesku rotātu loku – četras. Saktas lielas (Ø48,0–60,0 mm), loka virsmā iegravēta vienkāršota arabeska – pamatā saglabāta viļņveida līnija, zuduši arabeska raksturīgie spirālveida taustekļi. Viena no saktām (16. att.: 11) atrasta apbedījumā kopā ar 17. gs. 50. gados kaltām monētām.⁷⁸ Paralēles sakta ar reducētu arabeskas rotājumu rodama monētām datētos Vilces Kalnapēteru 16. gs. beigu,⁷⁹ Tērvetes sanatorijas 16.–17. gs. sākuma⁸⁰ un Dobeles viduslaiku kapsētās 17. gs. sākuma apbedījumos.⁸¹ Jāpieņem, ka saktas ar analogi veidotu loka rotājumu Latvijā bijušas lietošanā no 16. gs. beigām līdz 17. gs. sākumam. Līdzīgas riņķsaktas ar vienkāršotu arabeskas ornamenta motīvu atrastas arī Igaunijā Tārtu Sv. Toma baznīcas 1570.–1580. gada masu kapā.⁸² Igaunijas dienvidaustrumu daļā renesanses saktas sastopamas no 15. gs. vidus –18. gs. sākuma kapu inventārā.⁸³

Profilēta sudraba riņķsaktas (16. att.: 13) caurmērā 38,6 mm liela, loka virsma profilēta, to rotā trīs joslu ornamenti. Ārējā joslā iegravēta likloču līnija, vidējā – cilnī veidotu pērlīšu virkne, iekšējā – reljefs valnītis. Josla taisna, šķērsgriezumā taisnstūrveida. Līdzīgi profilētas bronzas saktas ar trīs joslu ornamentu atrastas Krapes pagasta 17. gs. otrās puses un 18. gs. sākuma kapsētā⁸⁴ un Jēkabpīlī, Majakovska ielas Zvanītāju 14.–17. gs. apbedījumos.⁸⁵

Līdztekus greznajām saktām atrasta neliela (Ø24,0 mm) riņķsaktas ar gludu, nedaudz profilētu šķērsgriezumā segmentveida loku (16. att.: 15). Kapsētā sakta uzzieta 17. gs. vidus monētām datētā kapā.⁸⁶ Latvijā mazās riņķa saktas plaši sāka izmantot 17. gs. otrajā pusē,⁸⁷ atrastas Elkšņu Betleju kapsētas 17. gs. pēcapbedījumos,⁸⁸ Cesvaines Gremu “Zviedru kapos” 17. gs. otrās puses –18. gs. pirmās puses kapu inventāra sastāvā.⁸⁹ Igaunijas dienvidaustrumu daļā mazās riņķsaktas lietotas kopš 1630. gada, plaši izplatītas 18. un 19. gs. apbedījumos.⁹⁰ Lietuvā tā sauktās kreklū saktas sastopamas reti. Tās atrastas 15. gs. otrās puses –17. gs. otrā un trešā ceturkšņa kapos.⁹¹

Sirdsveida sakta (16. att.: 14) neliela (58,6x26,5 mm), atlieta lejamveidnē, centrā sirds veida izgriezums, tās augšējā daļā trapeceveida sabiezējums, apakšā – profilēts ieapaļš izvīrējums. Sakta uzzieta monētām datētā 17. gs. 60. gadu apbedījumā.⁹² Līdzīgas formas sirdsveida saktas iegūtas Vidzemē, Mārcienas Asmās un Cēsu apkārtnē, attiecināmas uz 17. gs. vidu un otro pusi.⁹³ Latvijā sirdsveida sak-

tas lietotas kopš 16. gs.⁹⁴ Igaunijas dienvidaustrumu daļas kapu inventārā šī tipa saktas parādās 17. gs. un sastopamas vēl 18. gs. trešajā ceturksnī.⁹⁵

Piekariņi – krustiņa, trapecveida, apaļais un lāča zoba piekars.

Ažūrais rombveida krustiņš (18. att.: 1), atliets vienpusīgajā lejamveidnē (45,8x44,0 mm). Krusts veidots ar ovāliem trīsžuburu galiem un diviem iegareniem caurumiņiem tā zaros un centrā. Šādi krustiņi, iespējams, vietējo amatnieku darinājumi, atrasti Asotes pilskalna 13. gs. otrās puses slānī, Ikšķiles baznīcā (13. gs.),⁹⁶ Aizkraukles,⁹⁷ Sēlpils (14. gs.),⁹⁸ Viļakas (14. gs.)⁹⁹ u.c. kapsētās, galvenokārt Daugavas lejtastē, kur 14. gs. un 15. gs. sākumā varētu būt veidojies šo krustiņu tips.¹⁰⁰ Igaunijas kapu inventārā līdzīgi rombveida krustiņi sastopami galvenokārt 14. un 15. gs., bet ievērojami mazāk 16. gs.¹⁰¹

Trapecveida piekariņš – bojāts, saglabājusies tā augšējā daļa (19. att.: 3). Piekariņš darināts no bronzas skārda sloksnes, tā virsmu rotā trīs vertikālas izspiestu punktu rindas. Kapsētā piekariņš atrasts kopā ar 15. gs. pakavsaktu atrotītiem galiem un tordētu loku. Latvijā šādi piekariņi ar garenvirzienā orientētu punktu rindām sastopami galvenokārt 14.–15. gs. kapu inventārā.¹⁰² Līdzīgi trapecveida piekariņi kaklarotu sastāvā uzieti Augustinišķu kapsētā divu sieviešu ar 15. gs. datētos apbedījumos,¹⁰³ kā arī Lokstenes¹⁰⁴ un Altenes¹⁰⁵ pils 14. gs. otrās puses un 15. gs. sākuma celtnēs.

Ovālais piekariņš saglabājies daļēji (17. att.: 10). Piekariņš darināts no baltmetāla, atliets vienpusīgajā lejamveidnē (Ø34,8 mm; 3,0 mm biezs), tā virsmu rotājis cilnī veidots ornaments, kuru no malām norobežo šķērs-griezumā segmentveida apmale. Latvijas kapu inventārā baltmetāla piekariņi sastopami reti, izrakumos iegūti tikai dažī veseli eksemplāri, lielākā daļa gājusi bojā metāla korozijas rezultātā. Līdzīgi piekariņi konstatēti Stukmaņu Vīnakalna,¹⁰⁶ Krāslavas Augustinišķu,¹⁰⁷ Sēlpils,¹⁰⁸ u.c. kapsētu 13.–15. gs. monētām datētos apbedījumos. Arī Igaunijas apaļie piekariņi kapu materiālā rodami līdz 15. gs. vidum.¹⁰⁹

Dubultais rombveida piekariņš (18. att.: 3) – savrupatradums. Tās plānā taisnstūrveida (36,2x34,8 mm), virsmā cilnī veidota reljefu punktu virkne, kas iezīmē piekariņa apmali un diagonāles. Diagonālēm sadalītās plaknes brīvajos laukumos simetriski izkārtoti četri sfēriski izciļņi. Piekariņa stūros urbumi, apakšējā – iekārtas divas trapecveida mēlītes. Līdzīgi dubultie piekariņi vairākos eksemplāros atrasti Krāslavas Augustinišķu kapsētās monētām datētos 14. gs. beigū un 15. gs. pirmās puses¹¹⁰ un Viļakas kapsētās 14.–15. gs. apbedījumos¹¹¹, kā arī Lokstenes pilskalna 15. gs. pirmās puses celtnē,¹¹² Pļaviņu Kalnapeļņos¹¹³ u.c. viduslaiku pieminekļos. Igaunijas dienvidaustrumu daļā rombveida piekariņi maz izplatīti, lietoti galvenokārt kaklarotās, atrasti viduslaiku sākuma apbedījumos.¹¹⁴

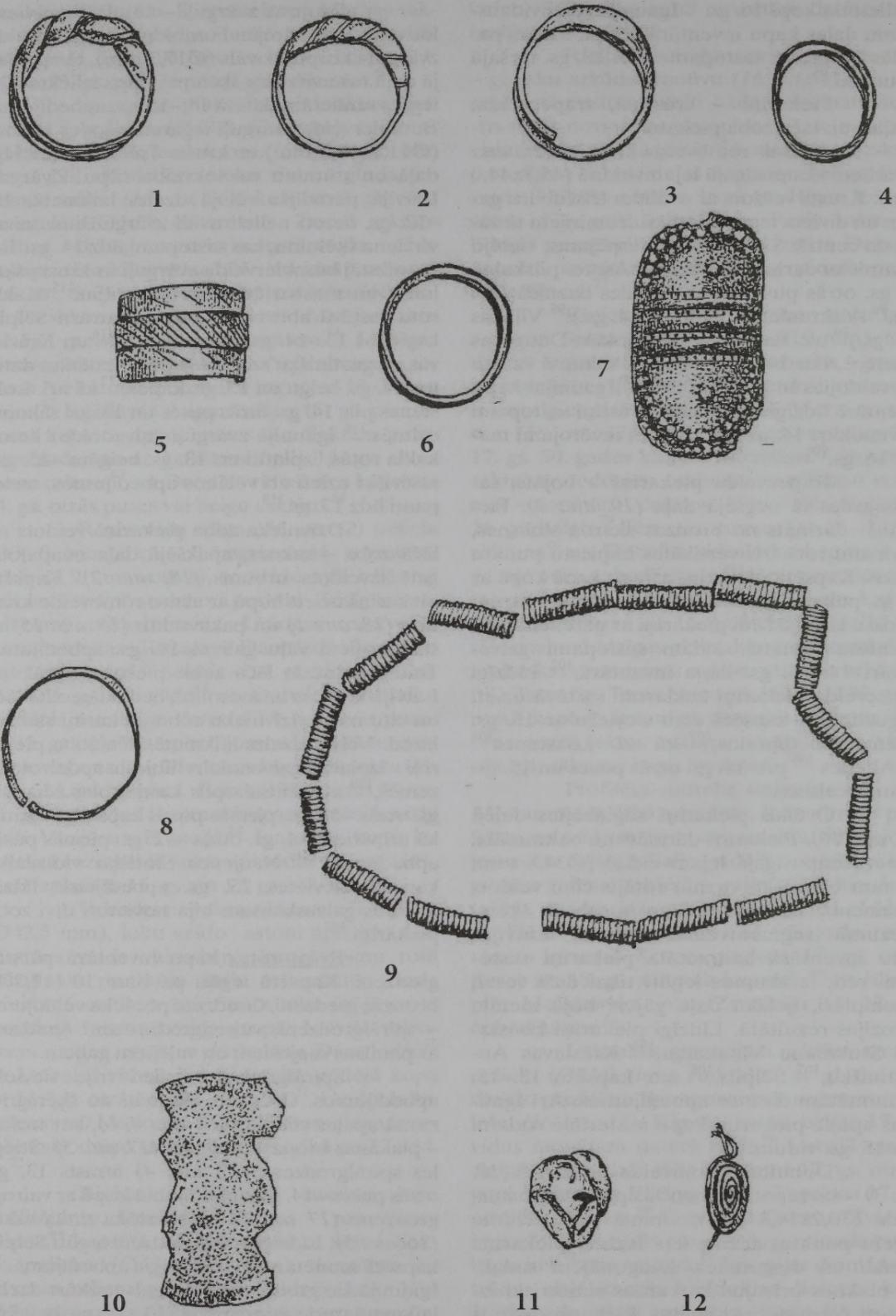
Bronzas zvārguļi – 11, no tiem viens lodveida un pārējie bumbierveida. Lodveida zvārguļa korpuss ovāls (Ø17,3 mm), tā apakšējā daļā taisnvirziena šķēlums, cilpa izliekta. Tas iegūts senlietām datētā 14.–15. gs. apbedījumā. Bumbierveida zvārguļi iegarenas lodes formas (Ø11,8–17,3 mm) ar krusta šķēlumu apakšējā daļā un stūrainu vai lokveida cilpu. Zvārguļi Latvijā parādījās vēlajā dzelzs laikmetā, 11.–12. gs. lietoti nelieli ovāli zvārguļi ar taisnvirziena šķēlumu, kas sastopami līdz 14. gs. Tad tos aizstāj bumbierveida zvārguļi ar krusta šķēlumu un masīvu četrstūrveida cilpu.¹¹⁵ Kakla rotu sastāvā abu veidu zvārguļi atrasti Sēlpils kapsētās 13.–14. gs. apbedījumos¹¹⁶ un Krāslavas Augustinišķu senkapos pēc monētām datētos 14. gs. beigū un 15. gs. kapos,¹¹⁷ kā arī Lokstenes pils 14. gs. otrās puses un 15. gs. sākuma celtnēs.¹¹⁸ Igaunijā zvārguļi galvenokārt lietoti kakla rotās, izplatīti no 13. gs. beigām –15. gs., atsevišķi uzieti arī vēlākos apbedījumos, sastopami līdz 17. gs.¹¹⁹

Dzīvnieka zoba piekariņš veidots no lāča zoba – saknes, apakšējā daļa noapaļota, galā izveidots urbums (18. att.: 2). Kapsētā piekariņš uziets kopā ar ažuro rombveida krustiņu (18. att.: 1) un pakavsaktu (15. att.: 15) ar skaldņotiem vāļu galiem 14. gs. apbedījumā. Tradīcijas nēsāt lāča zobu piekariņus sākumi Latvijā attiecas uz mezolītu, bet jau neolītā lāča un citu meža dzīvnieku zobu piekariņi sadzīvē izzūd. Vēlajā dzelzs laikmetā lāča zoba piekariņi izplatīti galvenokārt lībiešu apdzīvotajās zemēs,¹²⁰ atrasti Salaspils Laukskolas zēna 10. gs. otrās –11. gs. pirmās puses kapa ziedojumā, kā arī vīrieša 11. gs. otrās –12. gs. pirmās puses apbedījumā.¹²¹ Naujenes Slutišķu viduslaiku kapsētā sievietes 15. gs. apbedījumā līdzās mirušās galvaskausam bija novietoti divi zobu piekariņi.¹²²

Roku rotas kapu inventārā pārstāv gredzeni. Kapsētā iegūti pavisam 10 (11,7%) bronzas gredzeni. Gredzeni pēc loka veidojuma – spirālgredzeni, vairoggredzeni, gredzeni ar pamišus saejošiem un vaļējiem galiem.

Spirālgredzeni, uzieti triju sieviešu apbedījumos. Gredzeni darināti no šķērs-griezumā apaļas stieples (17. att.: 4, 6), bet trešais – plakanas bronzas sloksnes (17. att.: 5). Stieples spirālgredzens (17. att.: 4) atrasts 13. gs. otrās puses –14. gs. apbedījumā kopā ar vairoggredzenu (17. att.: 7) un šaurloka riņķa saktu (16. att.: 5). Līdzīgi spirālgredzeni iegūti Sēlpils kapsētā monētām datētā 15. gs. apbedījumā.¹²³ Igaunijā šie gredzeni lietoti galvenokārt dzelzs laikmetā, reti sastopami no 13.–16. gs. beigām, tikai atsevišķi gredzeni iegūti 17. gs. apbedījumos.¹²⁴

Trīs vijumu spirālgredzens (17. att.: 5), kura malējie vijumi veidoti no gludām, šķērs-griezumā taisnstūrveida sloksnēm, bet centrālais – sabiezināts, virsmu rotā gravētas slīpas līnijas. Kapsētā gredzens atrasts 13.–14. gs. beigū apbedījumā kopā ar tā dēvēto Marijas saktu. Līdzīgi gredzeni atrasti Sēlpils,¹²⁵ Āraišu baznīcas¹²⁶ u.c. viduslaiku kapsētās, kur tos pēc analoga Mārtiņsalas kapsētās spirālgredzena datē ar 15.–16. gs. Latvijā spirālgredzeni, da-

17. att. Madonas viduslaiku kapsēta
Senlietas

1–8, 12 – bronzas gredzeni (MNM Nr. 37071: 2; 37086: 1; 37068: 2; 37107: 3; 37112: 2; 37110: 1; 37108: 1; 37107: 2; 37092: 2; Plg. 7717), 9 – bronzas spirālītes (37101: 7), 10 – baltmetāla ovālais piekariņš, 11 – keramikas krelle (37116: 2).

A. Ivbules zīm.

rināti no apaļas stieples, plaši izplatīti vēlajā dzelzs laikmetā un viduslaikos, līdz tos perioda otrajā pusē pakāpeniski aizstāja slēgtie gredzeni.¹²⁷ Igaunijā līdzīgas formas gredzeni izplatīti dienvidaustrumu daļā, no 14. gs. beigām līdz 15. gs. sākumam, atsevišķi atrasti arī 17. gs. apbedījumos.¹²⁸

Gredzeni ar pamišus saejošiem galiem – pieci. Pēc priekšpuses veidojuma izšķir gredzenus ar sabiezinātu priekšpusi un vairog-gredzenus.

Gredzeni ar sabiezinātu priekšpusi un pamišus saejošiem galiem atrasti trīs. Viens no tiem (17. att.: 3) darināts no plānas šķērsgriezumā segmentveida bronzas sloksnes, priekšpuse sabiezināta, virsmu rotā gravētas slīpas savstarpēji paralēlas līnijas. Kapā gredzens uzietis līdzās ar 14. gs. otro pusi datētai rozetveida riņķsaktai (16. att.: 2). Līdzīgi gredzeni atrasti monētām datētos apbedījumos Dobeles 14. gs. otrās puses¹²⁹ un Sēlpils kapsētas 14. gs. vidus¹³⁰ apbedījumos.

Gredzens ar sabiezinātu tordētu priekšpusi (17. att.: 1) veidots no segmenta veida bronzas sloksnes iegūts kopā ar 15. gs. otrās puses pakavsaktu atroģitiem galiem (15. att.: 3).

Masīvs gredzens (17. att.: 2) loks šķērsgriezumā taisnstūra veida, vidusplāksne izteikti sabiezināta, virsmā iegravētas slīpas līnijas. Gredzens atrasts apbedījumā kopā ar 17. gs. pirmās puses monētām.¹³¹ Līdzīgi gredzeni ar paresnīnātu priekšpusi un pamišus saejošiem galiem Latvijā parādās vēlā dzelzs laikmeta vīriešu apbedījumos un lietoti arī viduslaikos.¹³² Igaunijā šādi gredzeni izplatīti 13. un 14. gs. kapu inventārā.¹³³

Vairoggredzens (17. att.: 7) iegūts vīrieša apbedījumā. Gredzens masīvs, ar garenvirzienā paplatinātu vairoga veida priekšpusi, šauru loku un pamišus saejošiem galiem. Vairoga apmali rotā cilnī veidotu izspiestu punktu rinda, centrā – trīs paraleli valnīši, kuru pakāji iezīmē iespiestu punktu līnijas. Gredzeni ar līdzīgu vairoga dekoru atrasti Talsu senpilsētas 12.–13. gs. slāņos,¹³⁴ Daudzevas Strūgu kalna sievietes 13. gs. kapā,¹³⁵ Šķilbēnu Daņilovkas sievietes 13. gs. vidus žaļņika tipa apbedījumā,¹³⁶ Viļakas kapsētā (14. gs.)¹³⁷ u.c. Kapsētā pēc paralēlēm atrastais gredzens datējams ar 13. gs. Latvijā vairoggredzeni lietoti kopš 13. gs.¹³⁸ Igaunijas kapu inventārā vairoggredzņi atrasti 13.–14. gs. apbedījumos.¹³⁹ Lietuvā tie sastopami 10.–13. gs.¹⁴⁰

Gredzena ar vaļējiem galiem (17. att.: 8) loku veido griezumā taisnstūra veida bronzas skārda sloksne, virsma gluda, gali vaļēji – nesavienoti. Gredzens atrasts apbedījumā kopā ar Kristīnes 1651. gada Livonijas šiliņu. Gredzeni ar vaļējiem galiem uzieti Aizkaraukles,¹⁴¹ Sēlpils¹⁴² kapsētās 13.–15. gs. apbedījumos u.c. Latvijā kapu inventārā sastopami vēl 16. gs. Igaunijā šī tipa gredzeni lietoti kopš 13. gs. beigām līdz 15. gs. vidum, atsevišķi eksemplāri atrasti 18. gs. apbedījumos.¹⁴³ Lietuvā vītie stieplu gredzeni uzieti 16. gs. ceturtā ceturksņa –17. gs. trešajam ceturksnim monētām datētos apbedījumos.¹⁴⁴

Apģērba piederumu grupu veido jostu sprādzes, apkalumi un bronzas spirālītes.

Jostas sprādzes pavisam astoņas, pēc formas – ovālās, taisnstūra un segmenta.

Taisnstūrveida (19. att.: 6) dzelzs sprādze neliela (35,0x38,0 mm), darināta no šķērsgriezumā masīva taisnstūrveida dzelzs stieņa (5,5x6,0 mm), zosla plakana. Līdzīgas formas sprādzes atrastas Sēlpils kapsētā 14. gs. apbedījumos,¹⁴⁵ Lokstenes pilskalna 14.–15. gs. celtnēs¹⁴⁶ u.c. Lietuvā šādas maza izmēra sprādzes Alitas (Alytaus) kapsētā iegūtas monētām datētos 16.–17. gs. apbedījumos.¹⁴⁷ Dienvidaustrumu Igaunijā sastopamas 13.–17. gs. kapu inventārā.¹⁴⁸

Segmenta veida jostas dzelzs sprādzes pavisam piecas, darinātas no šķērsgriezumā ovāliem dzelzs stieņiem. Trīs no tām plānā saspiesta D – veida (18. att.: 6), atrastas kopā ar masīviem iedzītņa spala nažiem 13.–15. gs. senlietām datētos apbedījumos. Līdzīgas formas sprādze iegūta Viļakas kapsētā, kur to datē ar 14.–15. gs.¹⁴⁹ Šai grupai pieder arī izstieptas trapeces un taisnstūrveida sprādzes ar izliektu priekšpusi. Trapecveida sprādze (19. att.: 5) iegūta kopā ar jostas ādas maka ovālajām bronzas apkaluma plāksnītēm (19. att.: 2). Līdzīgi jostas apkalumi iegūti Viļakas viduslaiku kapsētā 14. gs. apbedījumos.¹⁵⁰ Taisnstūrveida sprādze ar noapaļotu priekšpusi (19. att.: 7) uzietā 17. gs. 60. gadu monētām datētā kapā. Līdzīgas sprādzes Sēlpils viduslaiku kapsētā konstatētas 15.–17. gs. apbedījumos,¹⁵¹ uz to pašu laiku attiecas Lietuvas Alitas kapsētas sprādzes,¹⁵² bet Igaunijā dienvidaustrumu daļā līdzīgas atrastas 13.–15. gs. vidus apbedījumos.¹⁵³

Ovālās sprādzes divas – dzelzs un bronzas. Bronzas jostas sprādze (18. att.: 5) uzietā kopā ar auduma jostas un atsevišķiem ādas siksnīņu fragmentiem. Sprādze ieapaļa, caurmērā 3,5 cm liela, loka gali vaļēji. Sprādze izliekta no Austrumlatvijai vēlajam dzelzs laikmetam raksturīga kakla riņķa ar četrskaldņu galiem un vītu loku.¹⁵⁴ Sprādze iegūta monētām datētā 17. gs. 60. gadu apbedījumā.¹⁵⁵

Jostas ovālā dzelzs sprādze (19. att.: 4) – savrupatradums. Sprādze caurmērā 43,0 mm liela, loks veidots no griezumā taisnstūrveida dzelzs stieples (Ø5,2 mm). Līdzīgas formas sprādzes atrastas Stukmaņu Vīnakaļna,¹⁵⁶ Aizkraukles,¹⁵⁷ Bonifacovas 12.–16. gs.¹⁵⁸, kā arī Puzes Lejaskroga viduslaiku kapsētās. Pēdējā atrasta kapā kopā ar Tērbatas bīskapa Dītriha III Damerova kalto (1379–1400) sudraba šiliņu.¹⁵⁹ Lietuvā līdzīgas saktas konstatētas Alitas kapsētā 15. gs. kapu inventārā.¹⁶⁰ Igaunijā izplatītas agrajos un vēlajos viduslaikos, sastopamas arī jauno laiku apbedījumos.¹⁶¹

Jostas bronzas pincetveida apkalums veidots no divām skārda trapecveida plāksnītēm, šaurajā galā izveidota cilpa, kurā ievērts riņķītis (19. att.: 4). Jostas ar līdzīgiem pincetveida apkalumiem atrastas Asotes pilskalna 11. gs. slāņos¹⁶², Kristapiņu 11./12. gs. –12. gs.¹⁶³ un Pildas Nukšu kapulauka 12. gs.¹⁶⁴ apbedījumos. Latvijas kapu inventārā apkaltās jostas 13. gs. pakāpeniski izzūd, tikai atsevišķos gadījumos sastopamas 14. gs. un vēlāk.¹⁶⁵

Bronzas spirālītes (17. att.: 9) dažāda izmēra ($\varnothing 2,5-4,5$ mm, 3,0–15,0 mm garas), darinātas no tievas, šķērsgriezumā ovālas stieplītes. Kapsētā spirālītes uzietas 13.–15. gs. apbedījumos, izņemot vienu, kas atrasta 17. gs. 60. gadu monētām datētā 71. kapā. Latvijā bronzas spirālītes Zemgalē valkātas kopš 5. gs., latgaļu zemēs tās zināmas no 7.–13. gs. lentas veida vainagu sastāvā un perioda beigās izmantotas arī apģērba rotāšanai.¹⁶⁶ Spirālītes atrastas Sēlpils 13.–14. gs.¹⁶⁷, Krāslavas Augustinišķu 14. gs. beigu un 15. gs. vidus¹⁶⁸ kapu inventāra kaklarotās kopā ar stikla krellēm, kauri gliemežnīcām. Igaunijas dienvidaustrumu daļas kapu inventārā konstatētas tikai deviņos 13.–14. gs. un 17. gs. apbedījumos, kur tās lietotas auduma rotājumos.¹⁶⁹

Darba rīki. Kapsētas apbedījumu inventāra darba rīku grupu veido dzelzs plasmens cirvis, naži, slīmests un bronzas šujamā adata.

Platasmens cirvis (19. att.: 1) masīvs 14,0 cm augsts, ar plakanu pietu, trīsstūrveida kāta caurumu un īsu taisnu kaklu. Platasmens cirvi izplatīti galvenokārt latgaļu zemēs, lietošanā parādās 13. gs. Pēc kāta cauruma veidojuma cirvis datējams ar 14.–15. gs.¹⁷⁰ Tiešas paralēles rodamas ar Krāslavas Augustinišķu¹⁷¹ un Sēlpils kapsētās 14.–15. gs.¹⁷² apbedījumos atrastajiem plasmens cirviem. Lietuvā plasmens cirvi plaši izplatīti (atrasti 48 kapsētās 190 apbedījumos), tipoloģiski tuvāk nav pētīti. Līdzīgs cirvis iegūts Alitas kapsētā monētām datētā 15. gs. beigu apbedījumā.¹⁷³ Igaunijas kapu inventārā plasmens cirvi sastopami reti, vairāki iegūti Siksali (Siksali) kapsētā līdz 15. gs. datētos apbedījumos.¹⁷⁴

Naži ar koka spaliem ir plašākā darba rīku atradumu grupa. Izrakumos iegūti pavisam 45 (24,0%) dzelzs naži, tajā skaitā 27 (31,7%) kapu inventāra sastāvā un 18 savrupatradumi. Pēc roktura veidojuma – 38 iedzītņa (84,4%) un 7 uzliktņa (15,6%) spala naži. Naži pēc šķeltna un iedzītņa novietojuma iedalāmi – masīvajos vai universālajos nažos un nažos ar pagarinātu rokturi.

Iedzītņa spala nažu klāstā izceļas 20 lieli, masīvi naži (20. att.: 1–6), kas pēc arheoloģes Annas Zariņas nažu tipoloģijas pieder universālo nažu grupai.¹⁷⁵ Naži 154,0–225,0 mm gari un 3,0–5,0 mm biezi, mugura taisna, šķeltna smaile noapaļota no asmens, rokturi salīdzinoši īsi, to garenass paralēla šķeltna mugurai. Pāreja no spala uz šķeltna muguru izveidota slīpa, bet uz asmeni – lokveida. Atsevišķiem nažiem šķeltni paralēli mugurai izveidota iedzilnāta grope. Kapsētā naži atrasti senlietām datētos 13. gs. otrās puses – 15. gs. sākuma apbedījumos. Latvijā šādi naži plaši izplatīti dzīves vietās un slēgtajos kapu kompleksos. Igaunijā šie naži galvenokārt iegūti 13.–15. gs. apbedījumos.¹⁷⁶

Iedzītņa spala naži ar pagarinātu rokturi pēc iedzītņa novietojuma attiecībā pret škeltni ir divu veidu: iedzītis ar škeltna muguru veido vienu līniju un naži, kam iedzītis novietots škeltna vidusdaļā.

Naži, kam škeltna mugura un ie-

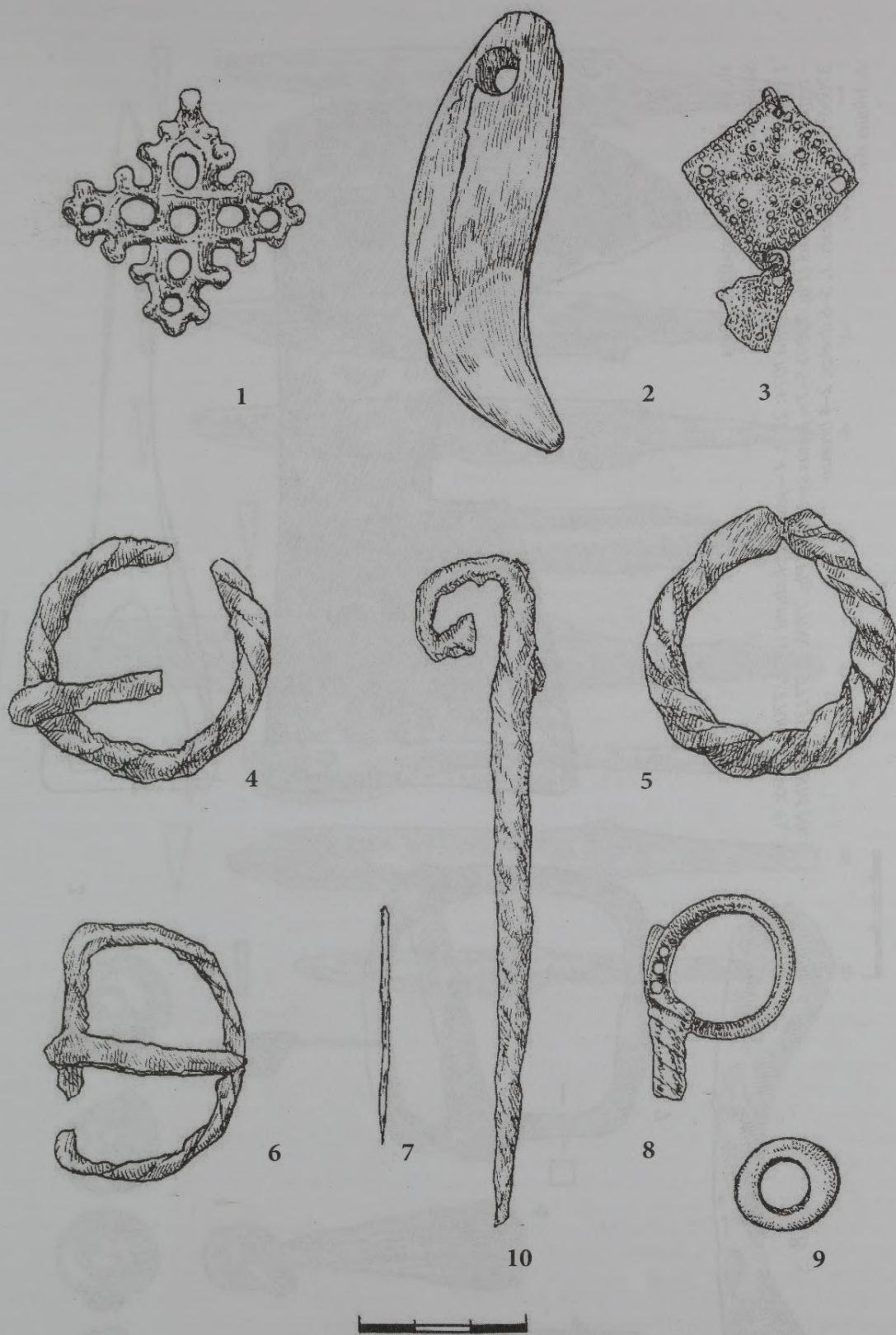
dzītis atrodas uz vienas taisnes (20. att.: 7–9) ir nelieli 150,0–169,0 mm gari un 3,7–6,0 mm biezi, atkāpe izveidota no asmens uz roktura iedzītņi. Škeltna smaile abpusēji noapaļota – no muguras un asmens. Diviem nažiem škeltna muguras daļā pie roktura izveidots sabiezinājums ar taisnstūrveida urbumu. Kapsētā nazis atrasts senlietām datētā 15. gs. kapā. Līdzīgi naži ar taisnstūrveida caurumu škeltna muguras augšējā daļā atrasti arī Sēlpils viduslaiku kapsētā.¹⁷⁷

Pagarināta roktura naži ar iedzītņi škeltna vidusdaļā (21. att.: 1–7), nelieli (127,0–195,0 mm gari) ar izteikti īsu, masīvu (4,0–6,3 mm biezi) škeltni ar abpusēji noasinātu smaili. Naža iedzītis, ievērojami garāks vai vienāds ar škeltni, pāreju no iedzītņa uz škeltni iezīmē abpusējas atkāpes. Kapsētā naži atrasti 16. gs. beigu un 17. gs. vidus apbedījumos. Līdzīgas formas naži Latvijas viduslaiku dzīvesvietās uzieti Altenes (14. gs. beigu un 15. gs.),¹⁷⁸ Ludzas (16.–17. gs.),¹⁷⁹ Turaidas¹⁸⁰ u.c. viduslaiku pilīs. Igaunijas viduslaiku kapsētās atrasti 16.–17. gs. apbedījumos.¹⁸¹

Uzliktņa spala naži (21. att.: 8–10) kapsētā iegūti pavisam septiņi (15%). Nažu smaile abpusēji noapaļota, pāreju no škeltna uz rokturi iezīmē atkāpe no asmens, rokturis izveidots plakans, uz vidus ass urbumi kniedēm spala koka uzliktņim. Nažus iespējams precīzi datēt, četri iegūti monētām datētos 16. gs. pēdējā ceturkšņa (54. kaps) un 17. gs. vidus (65., 77., 81. kaps) apbedījumos. Uzliktņa spala naži atrasti galvenokārt vēlo viduslaiku dzīves vietās, piemēram, Altenes,¹⁸² Rēzeknes,¹⁸³ Ludzas,¹⁸⁴ Turaidas¹⁸⁵ u.c. pilīs 14.–17. gs. slāņos. Senākie uzliktņa spala naži uzieti Mārtiņsalas un Sēlpils kapsētās ar 14. gs. otro pusi datētos apbedījumos.¹⁸⁶ Uzliktņa spala naži Igaunijas kapu inventārā zināmi kopš 14. gs. un sastāda apmēram 6% no viduslaiku kapsētās iegūto nažu kopskaita.¹⁸⁷

Kokapstrādes rīks – slīmests (19. att.: 8) lentas veida, mugura taisna, gali ovāli ar urbumiem rokturu piestiprināšanai, darba daļa jūtami izdilusi. Šāda veida slīmesti ar noapaļotiem galiem un urbumiem Latvijā lietoti jau vēlajā dzelzs laikmetā un bez izmaiņām tie saglabājušies viduslaikos. Līdzīgas formas slīmesti atrasti Sēlpils kapsētās 13.–15. gs. vīriešu un bērna apbedījumā,¹⁸⁸ Lokstenes pilī – ar monētām datētā 14. gs. beigu un 15. gs. sākuma celtnē¹⁸⁹ u.c. pētītajos viduslaiku pieminekļos.

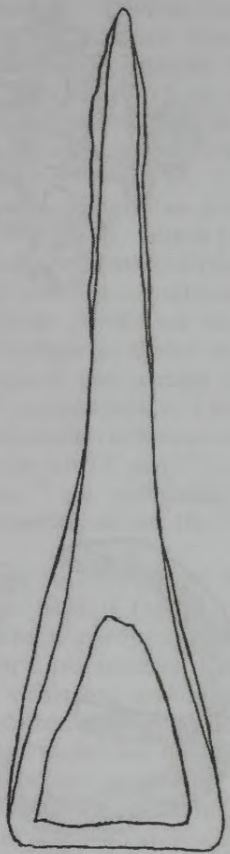
Šujamā bronzas adata (18. att.: 7) šķērsgriezumā apaļa ($\varnothing 1,5$ mm), gals nosmailināts, adatas acs nolauzta, daļēji iezīmējas acs vieta. Adata atrasta 14./15. gs. mijas apbedījumā. Līdzīgas bronzas adatas iegūtas Asotes pilskalna 11.–13. gs. slāņos.¹⁹⁰ Viduslaikos kapu pieredās adatas līdzī dotas pa vienai, novietotas mirušās jostas vietās rajonā, atrastas Sēlpils,¹⁹¹ Krāslavas Augustinišķu,⁹² Stukmaņu Vīnakaļna,¹⁹³ Aizkraukles¹⁹⁴ kapsētu 15. un 16. gs. sievietes apbedījumos. Jāpiezīmē, ka šujamادات Šķilbēnu Daņilovkas¹⁹⁵ un Drabešu Uplantu¹⁹⁶ 13. un 14. gs. kapsētu apbedījumos nav konstatētas. Šķiet, ka bronzas šujamادات viduslaiku kapu materiālā pārsvarā rodamas tieši 15. un

**18. att. Madonas viduslaiku kapsēta
Senlietas**

1 – krustiņa piekariņš (MNM Nr. 37101: 2), 2 – lāča zoba piekariņš (37101: 5), 3 – piekariņš (37115), 4–6 – jostas sprādzes (37118; 37063: 3; 37091: 1), 7 – šujamā adata (Plg. 7708), 8, 10 – rotadatas (37091: 4; 37066: 3), 9 – krelle; vērpjamās vārpstas skriemelis (37091: 1): 1 – baltmetāls, 2 – kauls, 3, 5, 7, 8 – bronza, 4, 6, 10 – dzelzs, 9 – šifers.

A. Ivbules zīm.

1

19. att. Madonas viduslaiku kapsēta
Senlietas

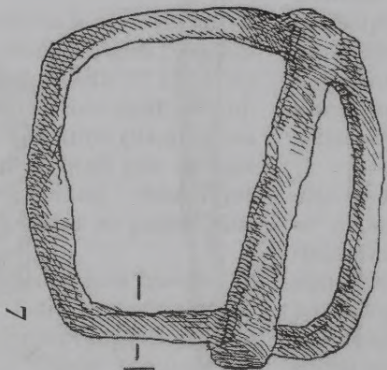
1 – platišmens čivris (MNM Nr. 37074: 2), 2, 4 – jostas apkalumi (PLg. 7706; 37096: 4), 3 – trapeceveida piekartiņš (PLg. 7709) 5–7 – jostas sprādzes (PLg. 7706: 2; 7713.: 1; MNM Nr. 37086: 2), 8 – sīnestsis. 1, 5–8 dzelzs; 2–4 bronza

A. Ivbuļes zīm.

2

3

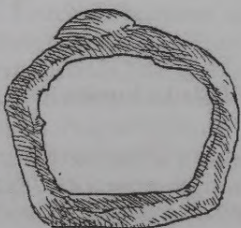

7

4

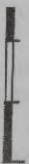
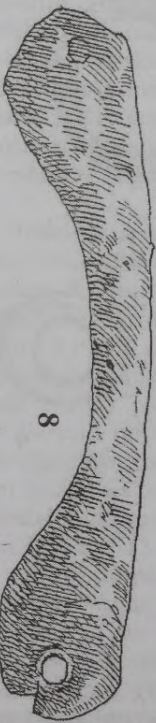
5

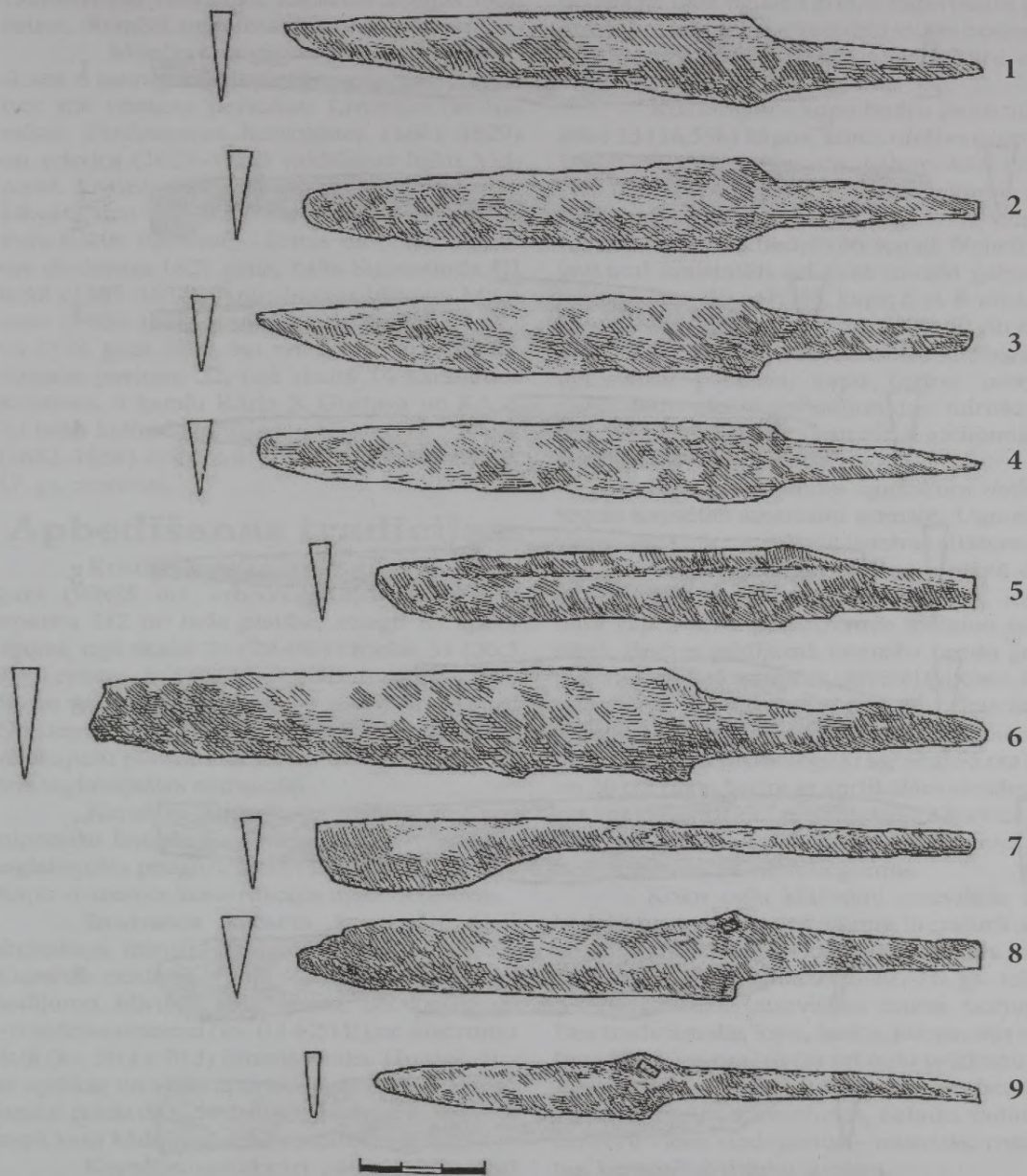

6

8

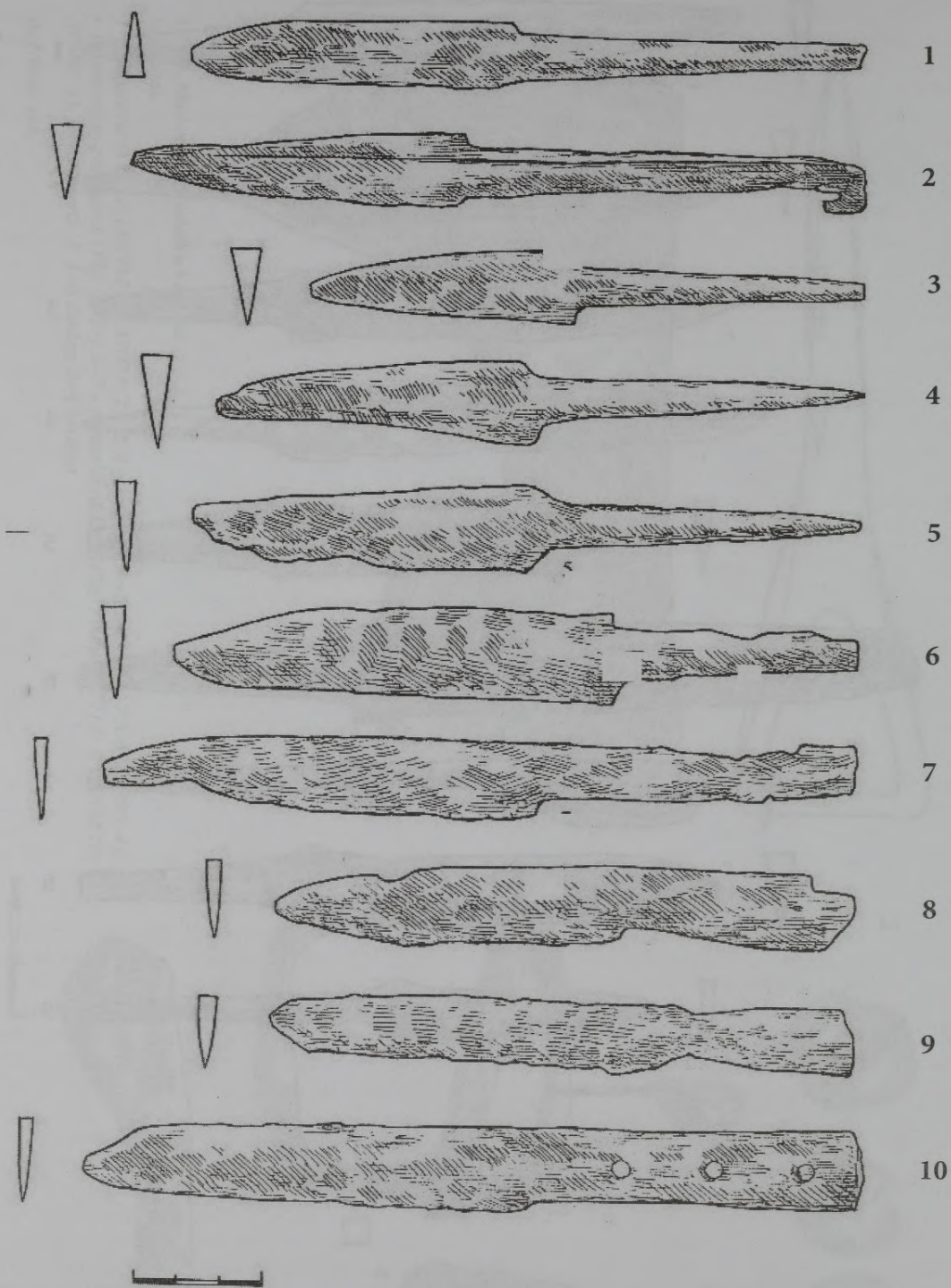

**20. att. Madonas viduslaiku kapsēta
Iedzītņa spala naži**

1-9 – iedzītņa spala dzelzs naži (MNM Nr. 37062: 3; 37087: 4; 37120: 10; 37120: 3; 37108: 2; 37105: 2; Plg. 7704; 77074: 3; 37102).

A. Ivbules zīm.

21. att. Madonas viduslaiku kapsēta
Naži

1–6 – iedzītņa spala dzelzs naži (MNM Nr. 37120: 9; 37120: 12; 37120:1; 37106; 37109: 1), 7–10 – uzliktņa spala dzelzs naži (MNM Nr. 37119: 2; 37092: 3; 37090: 3).

A. Ivbules zīm.

16. gs. datētos apbedījumos. Igaunijas dienvidaustrumu viduslaiku kapsētās iegūtas tikai četras, diemžēl, nedatētas bronzas adatas.¹⁹⁷

Monētas pavisam 34 (18,8%), tajā skaitā 6 savrupatradumi. Hronoloģiski tās aptver trīs vēstures periodus: Livonijas ordeņa valsts, Pārdaugavas hercogistes (1661–1629) un zviedru (1629–1710) valdīšanas laiku Vidzemē. Livonijas ordeņa valsts periodu pārstāv Lībekas tipa Tallinā kaltais (1400–1420) feniņš, Poļu laikus Vidzemē – četras monētas: Lietuvas divdenārs 162? gada, kalts Sigismunda III laikā (1587–1632), Ārensburgas bīskapa Magnusa (1560–1568) un Rīgas brīvpilsētas 1571. un 1578. gada šiliņi, bet zviedru laiku monētas atrastas pavisam 22, tajā skaitā 14 karalienes Kristīnes, 6 karaļu Kārļa X Gustava un Kārļa XI laikā kaltie Livonijas (1644–1665) un Rīgas (1632–1654) šiliņi, kā arī divas nenosakāmas 17. gs. monētas.

Apbedīšanas tradīcijas

Kristīgo kapsēta iekārtota smilšu pagurā (90x85 m), arheoloģiskajos izrakumos izpētīta 212 m² liela platība, atsegti 85 apbedījumi, tajā skaitā 24 (29,4%) vīriešu, 31 (36,5%) sievietes, 5 (5,8%) pusaudžu un 16 (18,8%) bērnu un 8 (9,4%) dzimums nebija nosakāms. No tiem 57 (67,1%) atsegti daļēji – postīti ar vēlākajiem pārrakumiem, un tikai 28 (32,9%) bija saglabājušies netraucēti.

Kapsētas teritoriju iezīmējusi zemē nostiprinātu laukakmeņu virkne, kuras paliekas saglabājušās paugura dienvidaustrumu nogāzē. Kapu virszemes konstrukcijas uziet neizdevās.

Izrakumos kapsētā konstatēti tikai skeletkapi, mirušie apbedīti līdzās 2–4 kārtās. Kapsētas centrālajā daļā (kv. 20 C÷50 J) apbedījumu blīvums ievērojams, bet perifērijā – tranšejas rietumu (kv. 0 J÷20 E) un austrumu daļā (kv. 50 J÷70 J) jūtami retāks. Hronoloģiski agrākie un vēlākie apbedījumi visā kapsētā ierakti līdzās dažāda dziļuma bedrēs, to izvietojumā kaut kādu sistēmu konstatēt neizdevās.

Kapsētas vairākkārt pārraktajā gruntī kapu bedres neiezīmējās, izņemot atsevišķus gadījumus, kad to pamatnes bija iedziļinātas pamatzemē. Konstatētas 14 bedres, no tām 12 bija tainstūrveida ar noapaļotiem stūriem (39., 41., 43., 46., 47., 48., 49., 53., 57., 76., 91. kaps) un tikai 2 ovālas (40., 60. kaps). Mirušie guldīti 1,6 m līdz 1,8 m garās, 0,45 m līdz 0,75 m plātās un 0,35–1,7 m dziļās kapu bedrēs. Izteiktas atšķirības starp vīriešu un sieviešu kapu bedru izmēriem nebija vērojamas. Pieaugušie parasti apbedīti 50–70 cm plātās un 175–180 cm garās bedrēs, bērnu un pusaudžu kapu bedru izmēri ievērojami neatšķiras no pieaugušo, tās bija 50–65 cm platas un ap 175 cm garas, bērniem attiecīgi 45–52 cm un 160 cm.

Kapu bedru pildījumā tumši pelēka sajakta grunts, kas reizēm saturēja koku ogles, keramikas trauku lauskas, monētas un atsevišķas senlietas – bērnu rituālu liecinieces.

Koku ogles kapu pildījuma gruntī konstatētas 9 (10,6%) kapos (43., 48., 49., 53., 82., 95., 99., 111., 114. kaps) parasti 10–20 cm virs apbedītā.

Par ugunsritiem apbedīšanas rituālā liecina ne tikai ogļainā grunts kapu bedru pildījumā, bet arī ogļišu atradumu vietas bedres pamatnē un zemē iedziļinātas ugunsgruvis vietas atsevišķu apbedījumu tuvumā.

Koku ogļišu kapu bedru pamatnē uzietas 13 (16,5%) kapos, koncentrētas caurmērā 10–50 cm lielos laukumos, galvenokārt mirušo kāju (39., 40., 48., 100. kaps), krūšu kurvja (103. kaps) un galvas rajonā (44. kaps), vai vienmērīgi izkaisītas visā bedrē (36. kaps). Nelieli ogļišu laukumi konstatēti arī zem mirušā galvas un kāju pēdām (40., 41., 48. kaps; 5, 6, 8. att.).

Iespaidīgas, caurmērā līdz 50 cm lielas, koku ogļu koncentrācijas vietas – virszemes ugunsgruvis paliekas, kapu bedres pamatnē konstatētas piecos apbedījumos – mirušo kāju (38., 78., 88., 109. kaps) un vienā gadījumā (91. kaps) labās rokas elkoņa rajonā.

Zemē iedziļinātas ugunsgruvis vietas atsegtas kapsētās austrumu nomalē. Ugunsgruvis vieta, ierīkota apmēram metra attālumā no 113. kapā apbedītā galvas. Bedre plānā ovāla (Ø50 cm), griezumā segmenta veida, iedziļināta (ap 5 cm) pamatzemes mālaino smilšu slānī. Bedres pildījumā intensīvi tumša grunts piesātināta koka ogļēm, saturēja pelnu ieslēgumus un atsevišķus degušus oļus. Izstrādājot ugunsgruvis vietu, izrakumu tranšejas dienvidu profilā atsegta hronoloģiski agrāka, 55 cm dziļa un 20 cm plata bedre ar vertikālām sienām, kuras apakšējā daļā 15 cm biezā slānī koncentrēta blīva, intensīvi tumša grunts, kas saturēja tikai koku ogles un pelnu ieslēgumus.

Koku ogļu klātbūtni atsevišķās kapu bedrēs un to grunts pildījumā literatūrā saista ar ticējumu, ka uguns kapa vietu sasilda, padara tīru.¹⁹⁸ Livonijas baznīca 13.–16. gs. iekļāva baznīcas rituālā atsevišķus tautas ticējumus. Bez tradicionālās lopu, lauku, ūdens, sāls svētīšanas baznīca praktizēja arī ogļu svētīšanu.¹⁹⁹

Kapa bedru pildījuma grunts bez koku ogļēm saturēja arī senlietas, nelaiķa radnieku un bērnu viesu ziedojumus – monētas, rotaslietas, keramikas trauku lauskas.

Monētas kapu bedres pildījumā uzietas 3 (3,5%) apbedījumos. Šim nolūkam lietotas gan veselas monētas gan to daļas. Nenosakāmas monētas ceturtdaļa atrasta vīrieša (82. kaps) apbedījumā. Vesela monēta –1653. gada Rīgas šiliņš iegūts vīrieša (65. kaps) un Ārensburgas bīskapa Magnusa laikā (1560–1568) kalts šiliņš – sievietes apbedījumā (85. kaps).

Latvijas austrumu daļā rituālās monētas vai arī to daļas uzietas vīriešu, sieviešu un bērnu 15.–17. gs. apbedījumos, piemēram, Stukmaņu Vinakalna,²⁰⁰ Sēlpils,²⁰¹ Naujenes Slutišķu,²⁰² u.c. kapsētās.

Kapsētā kapu pildījuma gruntī bez monētām vairākos apbedījumos atrastas arī rotas lietas – gredzens un stikla krelles.

Trīs vijumu stieples spirālgredzens (17. att.: 6) iegūts nenosakāma dzimuma (110. kaps) postītā apbedījumā. Stikla krellīšu (15) rota – 20–22 gadus vecas sievietes (40. kaps) bedres pildījumā virs šķirsta galvgaļa, bet bezripas keramikas trauku lauska uzietā 30–34 gadus vecas sievietes kapa (71. kaps) bedrē.

Keramikas trauku lauskas Latvijas senkapos konstatētas 9.–10. gs. apbedījumos, kas liecina par tradicionālajiem bērnu un atbēru mielastiem kapsētās. Trauku lauskas raksturīga vēlā dzelzs laikmeta lībiešu un slāvu kapu piedevas. Atsevišķas lauskas konstatētas, piemēram, Stukmaņu Vinakalna,²⁰³ Naujenes Slutišķu²⁰⁴ u.c. kapsētu viduslaiku apbedījumos. Tradīcija saglabājusies arī jaunākajos laikos. Tuvējā Kalsnavā, Bērzaunē un Mārcienā vēl 19. gs. pirmajā pusē pēc mirušā apbedīšanas pie kapa noticis bērnu un nedēļu vēlāk atbēru mielasts. Pēc mielasta trauki ar nolūku saplēsti.²⁰⁵

Atsevišķos apbedījumos kapa bedres pamatnē uzieti plienakmeņu krāvumi. Akmeņi (Ø5–15 cm) un to grupas kapa bedrē mirušā tuvumā konstatēti divos apbedījumos (46., 114. kaps). Sievietes 114. kapā atsevišķi akmeņi atsegti pie apbedītās kreisās kājas ceļgala, labās rokas elkoņa, pēdas un pleca, bet vīrieša 46. kapā – pie labās rokas elkoņa un kāju pēdām, kreisajā pusē – pie iegurņa un ceļgala, bet triju akmeņu grupa izvietota starp augšstilbiem. Akmeņu novietojumā saskatīt kaut kādu sistēmu neizdevās. Akmeņu konstrukcijas Latvijas senkapos zināmas jau mezolīta apbedījumos²⁰⁶ un bronzas laikmeta līdzeno un uzkalniņu kapos.²⁰⁷ Atsevišķi akmeņi vai to grupas konstatētas arī Naujienas Slutišķu,²⁰⁸ Sēlpils²⁰⁹ u.c. viduslaiku kapsētās.

Viduslaiku kapsētās mirušie parasti guldīti koka blūka (vienkoča) un dēļu šķirstos, vai apglabāti vispār bez šķirstiem.

Šķirsti kapsētā saglabājušies ļoti vāji, to paliekas uzietas 30 (35,3%) apbedījumos. Ne vienmēr droši var noteikt, vai mirušais apbedīts šķirstā vai bez tā, kā arī nemaldīgi atpazīt to konstrukciju – blūka vai dēļu zārks. Apbedījumos, kur uzietas tikai trūdējušu koku paliekas, nosacīti pieņemam, ka atsegts vienkocis, bet koku fragmentus kopā ar dzelzs naglām, vai tikai naglas, pieņemam par dēļu šķirsta atliekām.

Blūka šķirsti konstatēti 13 (43,3%) kapos, tajā skaitā: 5 vīriešu (33., 39., 41., 82., 116. kaps), 6 sieviešu (35., 40., 43., 45., 51., 60. kaps) un 2 bērnu apbedījumos, senlietām datētos 13.–15. gs., bet arī 16. gs. beigās (82. kaps) un 17. gs. vidus (57. kaps) apbedījumos. Blūka šķirsti koncentrēti galvenokārt kapsētas austrumu un rietumu nomalē. Noteikt šķirsta parametrus nebija iespējams, jo satrunējusi koksne kapu bedrēs saglabājusies tikai atsevišķos laukumos. Puslīdz drošus izmērus izdevās iegūt kādas 20–22 gadus vecas sievietes vienkocim (40. kaps), kas izrādījās 160 cm garš un 39 cm plats kāju rajonā.

Senākie blūku šķirsti Austrumbaltijā atklāti agro metālu perioda Doles Ķivutkalna līdzenajos skeletkapos (2. g. t. pr. Kr. trešā ceturksņa beigās un ceturtais ceturksnis)²¹⁰ un vēlākajos Salaspils Laukskolas senkapu 10.–11. gs. mijas gotlandietes apbedījumā un tādi konstatēti arī šī laika Gotlandes kapulaukos,²¹¹ kā arī Aglonas Madalānu II 12.–13. gs. senkapu sievietes apbedījumā u. c.²¹² Blūka šķirsti bijuši izplatīti mežiem bagātajos Latvijas novados

– Ziemeļvidzemē, Kurzemes ziemeļu daļā, Augšzemē un Ziemeļlatgalē.²¹³ Tuvējā Lubānas draudzē tie lietoti vēl 19. gs. vidū.²¹⁴

Dēļu šķirsti, konstatēti 17 (56,7%) apbedījumos – 3 vīriešu (65., 72., 81. kaps), 10 sieviešu (69., 71., 77., 80., 84., 85., 87., 88., 91., 93. kaps), 3 četrus līdz deviņus gadus vecu bērnu (76., 92., 97. kaps) un vienā (66. kaps) nenosakāma dzimuma kapā. Dēļu šķirsti koncentrēti kapsētas centrālajā daļā, no 17. gs. sākuma līdz otrajai pusei senlietām un monētām datētos apbedījumos. Šķirsti saglabājušies vāji – uzietas tikai atsevišķas kaltās dzelzs naglas un trūdējušu koku fragmenti. Kapsētā iegūta pavisam 61 dažāda garuma (49,5–103,0 mm) dzelzs nagla. Senākās dēļu šķirstu dzelzs naglas, domājams, uzietas Salaspils Lejasdopeļu senkapos 11. gs. vīrieša apbedījumā.²¹⁵ Latvijā dēļu šķirsti plaši ieviešas līdz ar kristīgo ticību. Drošas senākā koka šķirsta paliekas konstatētas Grundzāles Jaunbemberu (13.–14. gs.) senkapos.²¹⁶

Šķirstu atliekas neizdevās konstatēt 55 (64,7%) apbedījumos, iespējams, mirušie kapa bedrē guldīti bez šķirstiem vai ievīstīti auduma gabalā.

Sprīžot pēc mirušā pozas, bez šķirsta apbedīts pusaudzis (103. kaps), kas guldīts pavisam izraktā, nepiemērotā – pārlietu isā bedrē. Kapā mirušais novietots pusguļus, kājas saliektas ceļgalos un ķermeņa augšējā daļa atbalstīta pret bedres sienu.

Auduma paliekas konstatētas divu vīriešu (46., 70. kaps) kapa bedru pamatnē, kur vienā apbedījumā (46. kaps) zem skeleta uzietas linu auduma fragments, bet otrā (70. kaps) – zilas un sarkanās vilnas pavedieni.

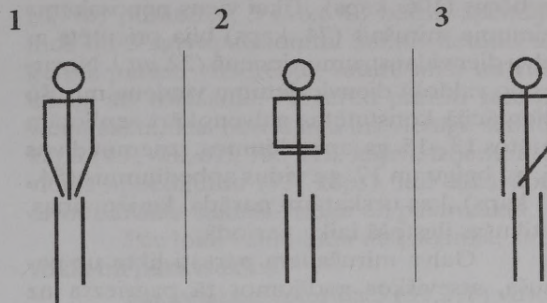
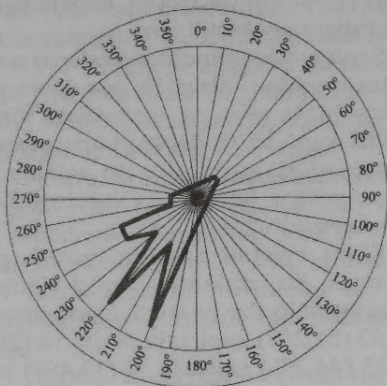
Mirušie parasti apbedīti atsevišķās kapu bedrēs, izņemot divus apbedījumus, kur vienā kapa bedrē vienlaicīgi guldīti divi un otrā trīs mirušie. Dubultapbedījums – kopīgā kapa bedrē guldīts pusaudzis (101. kaps) un 4–5 gadus vecs bērns (102. kaps). Kapa bedre 70 cm dziļa, mirušie guldīti uz muguras, kājas taisnas, bērna galva novietota uz pusaudža kreisā iegurņa, rokas abiem saliektas elkoņos, apakšdelmi uz jostas vietas.

Atsegts arī apbedījums (50. kaps), kur vienā kapa bedrē līdzās guldīti trīs ap divus gadus veci bērni, šķirsta paliekas un piedevas netika konstatētas. Mirušie ierakti līdzās 46–49 gadus vecai sievietei, iespējams, mātei, kas bija apglabāta blūka šķirstā.

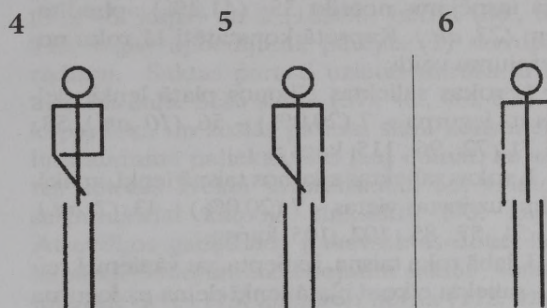
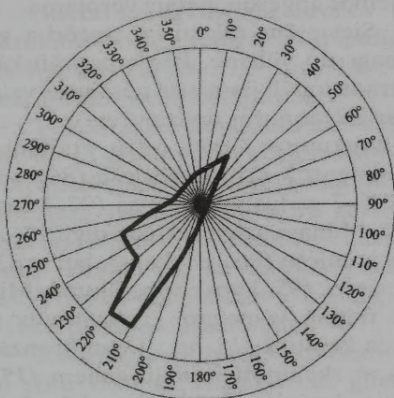
Kapā mirušie guldīti izstieptā stāvoklī uz muguras, izņemot trīs apbedījumus – divas pieaugušas sievietes (41., 84. kaps), sprīžot pēc kāju un galvas stāvokļa, novietotas uz labajiem sāniem un minētais pusaudzis (103. kaps), kas apbedīts pusguļus.

Mirušo orientācija noteikta 81 (95,3%) apbedījumā, no tiem 70 (86,4%) bija guldīti ar galvām dienvidrietumu virzienā, tajā skaitā 22 (27,1%) vīrieši, 25 (30,8%) sievietes, 18 (22,2%) pusaudži un bērni, kā arī 5 (6,2%) nenosakāma dzimuma mirušie. Savukārt 5 (6,2%) apbedītie bija orientēti ziemeļaustrumu – divi vīrieši (54., 70. kaps), divas sievietes (61., 68. kaps) un nenosakāma dzimuma apbedītais. Ziemeļrietumu virzienā guldīti 5 (7,4%) – vīrie-

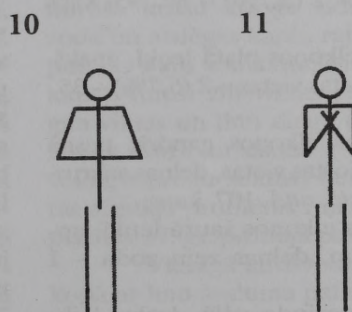
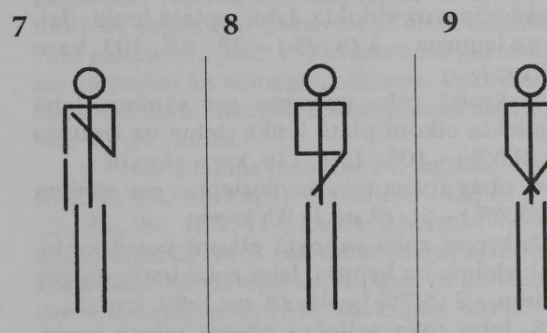
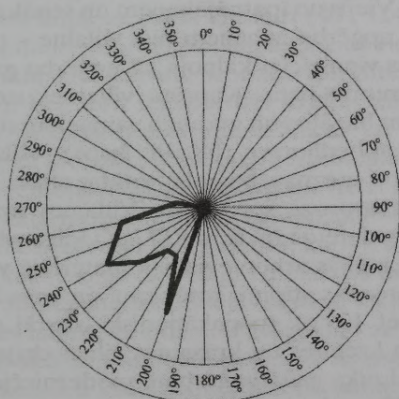
Vīriešu orientācija
30,9% = 25

Sieviešu orientācija
35,8% = 29

Pusaudžu un bērnu orientācija
23,5% = 19

22. att. Madonas viduslaiku kapsēta
Apbedījumu orientācija
N. Graša zīm.

23. att. Madonas viduslaiku kapsēta
Mirušo roku novietojuma veidi apbedījumos
N. Graša zīm.

tis (104. kaps), trīs sievietes (87., 94., 95. kaps) un bērns (106. kaps). Tikai viens nenosakāma dzimuma mirušais (74. kaps) bija orientēts ar galvu dienvidaustrumu virzienā (22. att.). Novirzes no valdošā dienvidrietumu virziena mirušo orientācijā konstatētas galvenokārt senlietām datētos 13.–15. gs. apbedījumos, izņemot divus 16. gs. beigu un 17. gs. vidus apbedījumus (54., 61. kaps), kas uzskatāmi parāda, ka izmaiņas, notikušas ilgstošā laika periodā.

Galva mirušajiem parasti likta uz pakauša, atsevišķos gadījumos tā pagriezta uz vienu vai otru vaigu.

Mirušo roku novietojums dažāds, to bija iespējams noteikt 35 (41,2%) apbedītajiem (23. att.). Kapsētā konstatēti 11 roku novietojumu veidi:

1. rokas saliekta elkoņos platā leņķī, delnas uz iegurņa – 7 (20,0%) – 56. (10. att.), 58., 60., 71., 72., 96., 115. kaps;

2. rokas saliekta elkoņos taisnā leņķī, apakšdelmi uz jostas vietas – 7 (20,0%) – 43. (7. att.), 46., 54., 57., 85., 102., 105. kaps;

3. labā roka taisna, izstiepta gar sāniem, kreisā – saliekta elkonī platā leņķī delna uz iegurņa – 4 (11,4%) – 88., 91., 100. (12. att.), 114. kaps;

4. kreisā roka saliekta elkonī taisnā leņķī, apakšdelms uz vidukļa, labā – platā leņķī, delna uz iegurņa – 3 (8,6%) – 38., 53., 103. kaps (13. att.);

5. kreisā roka izstiepta gar sāniem, labā – saliekta elkonī platā leņķī, delna uz iegurņa – 3 (9,6%) – 108., 109., 116. kaps (14. att.);

6. abas rokas taisnas, izstieptas gar sāniem – 2 (5,7%) – 51. (9. att.), 93. kaps;

7. kreisā roka saliekta elkonī šaurā leņķī, apakšdelms uz krūtīm; labā roka izstiepta gar sāniem – 2 (5,7%) – 48. (8. att.), 99. kaps;

8. labā roka saliekta elkonī taisnā leņķī, apakšdelms uz jostas vietas; kreisā – platā leņķī, delna uz iegurņa – 2 (5,7%) – 82., 95. kaps (11. att.);

9. roka saliekta elkoņos platā leņķī, apakšdelmi sakrustoti uz jostas vietas – 2 (5,7%) – 35., 41. kaps (6. att.);

10. rokas saliekta elkoņos gandrīz taisnā leņķī, apakšdelmi uz jostas vietas, delnas sakrustotas – 2 (5,9%) – 40. (5. att.), 107. kaps;

11. rokas saliekta elkoņos šaurā leņķī, apakšdelmi – uz krūtīm, delnas zem zoda – 1 (2,8%) – 44. kaps.

Iepriekšējā perioda vēlā dzelzs laikmeta latgaļu senkapos mirušo raksturīgie roku novietojuma veidi – abas paceltas pret galvu, novietotas uz krūtīm, (23. att.: 11) viduslaiku kapsētā mainījušies, dominē – rokas saliekta elkonī platā leņķī, delnas uz iegurņa un apakšdelmi pārlikti viduklim (23. att.: 1, 2). Analogi roku novietojuma veidi fiksēti Sēlpils,²¹⁷ Naujenes Slutišķu,²¹⁸ Skrīveru Aizkraukles (26,7% un 18,3%)²¹⁹ u.c. viduslaiku kapsētās. Roku novietojumu, kad abi apakšdelmi pārlikti viduklim, saista ar kristīgās ticības ietekmi.²²⁰

Kājas mirušajiem izstieptas taisnas līdzās viena otrai, tikai atsevišķos gadījumos sakrustotas vai saliekta ceļgalos. Kāju novietojums noteikts 44 (51,8%) apbedītajiem. Kapsētā mirušie 40 kapos (90,9%) guldīti taisni li-

dzās izstieptām kājām, trijos (6,8%) gadījumos (41., 84., 103. kaps) kājas saliekta ceļgalos un tikai viens (2,3%) mirušais (49. kaps) apglabāts ar sakrustotiem apakšstilbiem.

Senlatviešu ģimenes tiesības noteica, ka dzimtas loceklis – aizgājējs pēc nāves paliek savas personīgās mantas īpašnieks. Viņš tās saņem līdzī kapā kā tā dēvēto kapa inventāru. Bēru rituālā viesi, atvadoties no nelaiķa, bieži ziedoja atsevišķas lietas, kas varētu nelaiķim noderēt viņā saulē.²²¹

Kapu inventāru veido mirušā personīgās mantas, ko izrakumos atrod vietās, kur nelaiķis tās nēsājis dzīves laikā. Kapu inventāru saturēja 52 (61,2%) kapi, tajā skaitā 14 (26,9%) vīriešu, 23 (44,2%) sieviešu, 7 (13,4%) bērnu, 2 (3,8%) pusaudžu un 6 (11,5%) nenosakāma dzimuma apbedījumi. Kapa inventāru veido mirušā apģērbs, rotas, darba rīki un ziedojumi. Būtiska atšķirība starp vīriešu un sieviešu inventāru, izņemot apģērbu, nebija vērojama.

Sievietēm raksturīgs apģērba gabals bija vainags un villaine. Pēc etnogrāfiskā materiāla, tradicionāli jaunavas nēsājušas vainagu, bet sievas galvas autus un cepures.

Izrakumos iegūti četrus audumu vainagu fragmenti²²² – trijos sieviešu (86., 88., 95. kaps) un 6–7 gadus veca bērna (97. kaps) apbedījumā. Vainagi uzieti ne tikai divu 17–19 gadus vecu jauniešu (86., 88. kaps), bet arī 30–34 vecas sievietes (95. kaps) apbedījumā. Mirušās pakauša rajonā vainagam piestiprināts ažiurs rombveida krustiņš (18. att.: 1) un bronzas pakavsakta ar skaldņotiem vāļu galiem (15. att.: 15) un pie deniņiem lāča zoba piekariņš (18. att.: 2). Kapsētā vainagi atrasti senlietām datētos 15.–17. gs. vidus apbedījumos. Auduma vainagi latgaļu apdzīvotajā teritorijā līdzās metāla vainagiem apbedījumos parādījās 12. gs. un lietošanā bija vēl 18.–19. gs.²²³

Viens no īpatnējākajiem un senākajiem sieviešu apģērba gabaliem bija villaine – plecu sega, kas vienlaicīgi kalpoja kā apģērba gabals un greznuma lieta. Kapsētā villaines uzietas senlietām bagātos un auduma vainagiem rotātu sieviešu apbedījumos (88., 95. kaps). Villaines bijušas ļoti greznas, bagātīgi rotātas stikla krellītēm un bronzas spirālītēm. Villaines uzietas senlietām datētos 15. gs. un 17. gs. vidus apbedījumos. Latvijas arheoloģiskajā materiālā villaines ar bronzas stīpiņu rotājumu zināmas kopš 7. gs., bet 13. gs. to pakāpeniski aizstāj alvas vai stikla krellītes un krāsainas vilnas dzijas izšuvumi. Laika gaitā apģērbam modernizējoties vēl 18.–19. gs. lauku sieviešu garderobē villaine joprojām nebija zaudējusi savu nozīmi.²²⁴

Apģērba, vainagu un villaiņu rotāšanai lietotas sīkās stikla krellītes, bronzas spirālītes un sloksnītes. Stikla krellītes uzietas četros sieviešu apbedījumos (86., 88., 95., 97. kaps) koncentrētas pie mirušā galvas un kapa bedres pamatnē. Krellīšu izmēri un krāsas atšķirīgas. Tās izšuvumi rotāja 88. kapā apbedītās vainagu un 95. kapa sievietes villaini. Bieži vainagu rotāšanai kopā ar krellītēm lietotas spirālītes (86., 95. kaps) vai 1,0 mm platas bronzas sloksnītes (97. kaps).

Bronzas spirālītes uzietas četrus sieviešu

apbedījumos, galvenokārt mirušo galvaskausa, kakla un krūšu kurvja augšējā daļā. Tās lietotas apģērba (71. kaps), kaklarotu (104. kaps) un auduma vainagu (86., 95. kaps) rotāšanai.

Par pārējiem apģērba gabaliem ziņas ir ļoti fragmentāras, saglabājušies atsevišķi auduma vai diegu fragmenti, kas apbedījumos atrasti kopā ar bronzas senlietām.

Kapu inventāra sastāvā izceļas sieviešu un vīriešu rotu kompleksi – kakla, krūšu un roku rotaslietas. Senlietas, sevišķi rotas, apbedījumos parasti atrod vietās, kur tās nēsātas dzīves laikā, izņemot tuviniēku ziedojumus, kuru izvietojumā saskatīt likumsakarības neizdevās.

Kakla rotas kapu inventārā pārstāv krelles, kas uzietas 9 sieviešu un bērna apbedījumā. Kreļļu rotas savukārt veido kauri gliemežnīcas, stikla masas gredzenveida un cilindriskās krelles.

Stikla gredzenveida krelles pavisam 58, darinātas no dzeltena necaurspīdīga stikla masas, nelielas (Ø7,0–10,0 mm; 4,5–5,0 mm), atrastas 13.–15. gs. apbedījumos.

Pelēki zaļas kaula cilindriskās krelles uzietas 40–44 gadus vecas sievietes apbedījumā (77. kaps). Krelles nesaturēja latgaļu sieviešu kakla rotām raksturīgās kauri gliemežnīcas, bronzas spirālītes un dažādus piekariņus, iespējams, izmantotas kā katoļticīgo lūgšanas krelles. Krelles pēc formas ļoti līdzīgas viduslaiku vācu pilsētās darinātajām.²²⁵

Kauri gliemežnīcas konstatētas visu kreļļu rotu sastāvā. Kakla rotās gliemežnīcu skaits ir ļoti dažāds, svārstās robežās no 4 bērna (36. kaps) līdz 93 gliemežnīcām sievietes apbedījumā (35. kaps). Kauri gliemežnīcu kreļļu rotas uzietas triju sieviešu apbedījumos (36., 73., 110. kaps). Rotu veido 4–10 gliemežnīcas. Kreļļu rotu sastāvā kauri gliemežnīcas lietotas kopā ar stikla krellēm (40., 114. kaps), zvārguļiem (35., 43., 95. kaps), kā arī vienlaicīgi ar stikla krellēm un bronzas spirālītēm (104. kaps), bez tam iegūtas trīs kreļļu kaklarotas, kuru sastāvā kauri gliemežnīcas un bronzas zvārguļi (35., 43., 95. kaps). Iespaidīgāko kakla rotu veidoja 93 gliemežnīcas un viens zvārgulis (35. kaps), otru ievērojami mazāku – 15 gliemežnīcas un divi zvārguļi (43. kaps), bet trešās (95. kaps) sastāvā – 12 gliemežnīcas un 7 zvārguļi. Jāpiezīmē, ka pēdējās sastāvā iekļuvus vēlā dzelzs laikmeta lodveida zvārgulis ar taisnvirziena šķēlumu un izliektu cilpu. Kapsētā kauri gliemežnīcu kreļļu rotas uzietas senlietām datētos 13.–15. gs. apbedījumos.

Apģērba gabalu saspraušanai un dekorēšanai lietotas rotadatas, saktas un jostas, kas vienlaicīgi pildīja arī dekoratīvas funkcijas. Rotadatas – spieķadata (18. att.: 10) un adata ar riņķi (18. att.: 10) atrastas sieviešu apbedījumos (40., 80. kaps). Spieķadata, datēta ar 13. gs., atrasta 20–22 gadus vecas sievietes apbedījumā pie kreisās rokas apakšdelma, iespējams ziedojums. Dzelzs adata ar bronzas riņķi rotājusi 35–39 gadus vecas sievietes krūtīs. Adatas riņķa patinas slānī saglabājušās vilnas auduma paliekas.

Saktas atrastas pavisam 31 (16,6%), no

tām 8 (26,7%) vīriešu, 12 (40,0%) sieviešu, 2 (6,7%) pusaudžu, 5 (16,6%) bērnu apbedījumos un 3 savrupatradumi. Saktas lietotas apģērba, parasti virsdrēbju, saturēšanai un vienlaicīgi arī rotāšanai. Apģērbu parasti saturēja viena sakta, kas nereti bija arī vienīgā senlieta kapā (45., 48., 61., 76., 112. kaps), izņemot sievietes apbedījumu (73. kaps), kur līdzī dotas divas dažādas saktas – riņķa un pakavsakta.

Pēc loka veidojuma atšķir riņķa, sirdsveida un pakavsaktas.

Pakavsaktas saturēja 5 (31,2%) vīriešu (38., 44., 46., 53., 82. kaps), 4 (25,0%) sieviešu (73., 75., 77., 95. kaps), 2 (12,5%) pusaudžu (37., 48. kaps) un 2 (18,8%) bērnu (36., 62., 112. kaps) apbedījumi, pārējās (2) savrupatradumi. Saktas parasti uzietas mirušo krūšu augšējā daļā. Sešu saktu (37., 46., 48., 62., 77. kaps) loka un zoslas patinas slānī konstatētas linu auduma paliekas, kas ļauj domāt, ka saktas lietotas krekla saspraušanai, bet villaines saspraušanai kalpoja riņķsakta (73. kaps). Atsevišķos gadījumos pakavsaktas dotas līdzī kapā kā ziedojumi. Ziedojumu saktas konstatētas sievietes (75. kaps) un bērna (112. kaps) apbedījumos, mirušo labās kājas pēdas un augšstilba rajonā, izņemot sievietes apbedījumu (95. kaps), kur pakavsakta ar skaldņotiem vāļu galiem (15. att.: 15) uzietā zem galvaskausa, kalpojusi kā vainaga rotājums. Pakavsaktas kapsētas kapu inventārā sastopamas no 13. gs. līdz 17. gs. vidum.

Riņķsakta pavisam 14, iegūtas 3 vīriešu (54., 65., 81. kaps), 8 sieviešu (43., 61., 71., 73., 88., 99., 104., 114. kaps), 2 bērnu (76., 105. kaps) apbedījumos un viens savrupatradums. Riņķsakta kā vienīgā kapa piedeva konstatēta divos apbedījumos (61., 76. kaps). Saktas darinātas no bronzas, izņemot vienu (88. kaps) sudraba. Riņķa, tāpat kā pakavsaktas, atrastas mirušā krūšu kurvja vidus un augšējā daļā, zoda un atslēgas kaulu rajonā. Atsevišķu saktu patinas slānī konstatētas linu auduma (54., 61. kaps), tumši zili vilnas pavedienu (88. kaps), gan vilnas un linu diegu (65. kaps) fragmenti. Riņķa šaurloku saktas (Marijas saktas, rozetveida, vairogu saktas) lietotas 13.–15. gs., tad tās aizstāja profilētās riņķsakta, kas sevišķi izplatītas 17. gs. pirmajā pusē.

Vienīgā sirdsveida sakta (16. att.: 14) kopā ar linu auduma paliekām iegūta sievietes apbedījumā (80. kaps) mirušas krūšu kurvja augšējā daļā. Piekariņi atrasti 30–34 gadus vecu sieviešu (68., 75., 95. kaps) apbedījumos, izņemot dubulto rombveida piekariņu (18. att.: 3) – savrupatradumu. Piekariņi konstatēti zem galvaskausa (68., 95. kaps) un kreisās kājas augšstilba (75. kaps). Kapā parasti līdzī dots viens piekariņš, izņemot 95. kapu, kur zem mirušā galvas kopā ar auduma vainaga fragmentiem atrasta bronzas pakavsakta ar skaldņotiem vāļu galiem (15. att.: 15) un baltmetāla ažūrais rombveida krustiņa piekariņš (18. att.: 1), bet galvas kreisajā pusē pie deniņiem lāča zoba piekariņš (18. att.: 2). Piekariņi atrasti 14. gs. beigu un 15. gs. senlietām datētos apbedījumos.

Tradicionālie bronzas zvārguļi pieka-

riņi uzieti sieviešu apbedījumos (35., 43., 95. kaps) kauri gliemežnīcu un stikla kreļļu kakla rotu sastāvā, līdzīgi kā tas vērojams dienvidaustrumu Igaunijas 13. gs. beigū –15. gs. kapu inventārā.²²⁶

Roku rotas pārstāv gredzeni, konstatēti četros sieviešu (43., 110., 111., 114. kaps), piecos vīriešu (46., 72., 81., 104. kaps) apbedījumos un viens savrupatradums. Pēc loka veiduma gredzeni iedalāmi – spirālgredzeni (17. att.: 4., 5., 6), gredzeni ar pamišus saejošiem (17. att.: 1–3) un vaļējiem galiem (17. att.: 8). Kapsētā mirušajiem kapā līdzī dots viens gredzens, izņemot vīrieša apbedījumu (104. kaps), kura labo roku rotāja masīvs vairōggredzens (17. att.: 7), bet kreiso – triju vijumu stieples spirālgredzens (17. att.: 4). Spirālgredzeni kapsētā atrasti 13.–15. gs. senlietas datētos apbedījumos, bet gredzeni ar pārsnātinātu priekšpusi atrasti 14. gs. otrās puses apbedījumā (43. kaps) un sastopami līdz 17. gs. vidum.

Svarīgs apģērba piederums ir josta, kapsētā saglabājušās tikai to metāla sprādzes. Sprādzes pēc formas – taisnstūra (19. att.: 6), segmenta veida (18. att.: 6) un ovālās (18. att.: 4., 5). Atšķirībā no iepriekšējā perioda, sprādzes ļoti vienkāršas, darinātas no dzelzs, izņemot vienu ovālu bronzas sprādzi (18. att.: 5), kas izliekta no vēlajam dzelzs laikmetam raksturīga vītā kaklariņķa ar skaldņotiem galiem (80. kaps). Sprādzes atrastas ne tikai triju vīriešu (53., 70., 72. kaps), bet arī divu sieviešu (80., 93. kaps), bērna (36. kaps) un nenosakāma dzimuma apbedījumā mirušā iegurņa rajonā. Jostas, spriežot pēc senlietu izvietojuma kapā, izmantotas abu dzimumu pieaugušo un bērna apģērba saturēšanai (36., 72., 93. kaps) un vienkārši arī iedzītņa spala naža piekāršanai (53., 70., 80., 98. kaps).

Kapsētas apbedījumu inventārā darba rīkus pārstāv: dzelzs plasmens cirvis, naži, slīmests un bronzas šujamā adata.

Plasmens cirvis (19. att.: 1) uziets vīrieša apbedījumā (53. kaps) pie labās kājas augšstilba, asmens iecirsts zemē, ar aprēķinu, lai kāta gals atrastos pie labās rokas delnas. Apbedījumos pie mirušā labās kājas zemē iecirsti plasmens cirvi konstatēti Ūdrišu Augustiņišķu (14.–15. gs.)²²⁷ un Vilmaņu²²⁸ viduslaiku kapsētas vīriešu kapu bedrēs, kā arī Lietuvā Alitas kapsētā 8–9 gadus veca bērna 15. gs. otrās puses apbedījumā.²²⁹

Plašāko darba rīku grupu veido naži ar koka spaliem. Izrakumos iegūti pavisam 45 (24,6%) dzelzs naži, tajā skaitā 38 iedzītņa (20,3%) un 7 ar uzliktņa (3,7%) spalu.

Iedzītņa spala naži atrasti 10 sieviešu (35., 43., 51., 69., 73., 80., 86., 95., 96., 99. kaps), 7 vīriešu (38., 41., 46., 53., 56., 70., 109. kaps), 3 bērnu (36., 37., 105. kaps) un divi nenosakāma dzimuma (98., 100. kaps) apbedījumos, pārējie (16) savrupatradumi.

Uzliktņa spala naži iegūti pavisam septiņi – trijos vīriešu (54., 65., 81. kaps), divos sieviešu apbedījumos (77., 87. kaps) un divi – atrasti ārpus kapa. Visi apbedījumos atsegto nažu asmeņu smailes vērstas mirušā kāju pēdu virzienā. Naži uzieti abu dzimumu, kā

arī pusaudžu un bērnu apbedījumos galvenokārt iegurņa rajonā pie labās rokas elkoņa un augšstilbiem, bez tam apslēpti naži atsegti zem roku augšdelmu kauliem (35., 36., 43., 51., 69., 65. kaps), uz muguras zem krūšu kurvja (46., 99. kaps) un viens uz vidukļa zem apakšdelma (100. kaps). Divu vīriešu apbedījumos (56., 81. kaps) naži novietoti galvas kreisajā pusē, bet sievietei (86. kaps) pie kreisās pēdas. Nažu novietojums kapā norāda, ka tie bēru rituālā daudzos gadījumos netiek uzskatīti par apģērba aksesuāru, bet tiem piedēvētas kādas citas funkcijas.

Vienīgā bronzas šujamā adata (18. att.: 7) atrasta sievietes apbedījumā (73. kapā) iegurņa rajonā kopā ar iedzītņa spala nazi, bijusi piekārtā jostai. Līdzīgas formas bronzas šujamadatas, glabātas kaula vai ādas kārbīnās, atsegtas 11.–13. gs. lībiešu sieviešu kapos važiņu rotu sastāvā. Viduslaikos adatas kapu piedevās līdzī dotas pa vienai, parasti bez kārbīnās, (izņemums Sēlpils kapsēta) novietotas mirušās jostas vietas rajonā, atrastas Krāslavas Augustiņišķu,²³⁰ Stukmaņu Vīnakalna,²³¹ Aizkraukles²³² kapsētas 15. un 16. gs. sieviešu kapos.

Izplatīta bērnu rituāla tradīcija ir ziedojumi aizgājējam. Ziedojumi – senlietas, ko tuvinieki vai bērni viesi veltījuši nelaiķim un atrodami kapa bedrē bez noteiktas sistēmas mirušā tuvumā. Kapsētā ziedojumi konstatēti 25 (29,4%) apbedījumos, tajā skaitā 14 (16,5%) apbedījumos (40., 46., 54., 62., 65., 71., 72., 77., 80., 81., 82., 86., 109., 110. kaps) kopā ar kapa inventāru un 11 (12,9%) apbedījumos (56., 57., 58., 60., 66., 75., 85., 92., 97., 111., 112. kaps) kapa inventāru veido tikai ziedojumi. Ziedojumi uzieti 9 vīriešu (46., 54., 56., 58., 65., 72., 81., 82., 109. kaps), 8 sieviešu (60., 71., 77., 80., 85. kaps), 5 bērnu (62., 57., 02., 97., 112. kaps) un divu nenosakāma dzimuma apbedījumos. Ziedojumiem lietotas monētas, darba rīki, rotaslietas un pārtikas produkti.

Izplatītākais ziedojums ir monētas, literatūrā dēvētās – rituāla monētas, kas kapā liktas (ziedotas) ievērojot noteiktu apbedīšanas rituālu.²³³ Monētas atrastas 17 kapos – 7 vīriešu (54., 58., 65., 72., 81., 82., 109. kaps), 5 sieviešu (60., 71., 77., 80., 85. kaps), 4 bērnu (62., 57., 92., 97. kaps) un viena nenosakāma dzimuma (66. kaps) apbedījumos, tajā skaitā trīs apbedījumos (65., 82., 85. kaps) uzietas kapa bedres pildījumā. Monētas vīriešu un sieviešu apbedījumos sastop galvenokārt kopā ar kapa inventāru, izņemot bērnu apbedījumus, kur bieži tās ir vienīgās kapu piedeva. Monētas parasti atrod kapa bedres pamatnes gruntī, apbedītā krūšu kurvja augšējā daļā labā pleca un galvaskausa, retāk kāju rajonā. Šī paraža konstatēta jau agrā dzelzs laikmeta apbedījumos Dienvidkurzemē un Vidzemē.²³⁴

Ziedojumu monētas sastopamas gan drīz visās Latvijas viduslaiku kapsētās 13.–17. gs. pirmās puses apbedījumos, tāpat kā tas vērojams Lietuvā²³⁵ un Igaunijas dienviddaļas viduslaiku kapsētās, kur tās atrastas pat 19. gs.

sākuma apbedījumos.²³⁶

Populārs kapā līdzī dots ziedojums ir nazis. Tie uzieti triju vīriešu (46., 56., 81. kaps) un sievietes (86. kaps) apbedījumā. Naži vīriešu apbedījumos novietoti pie galvas un uz muguras (zem krūšu kurvja), sievietei – pēdu rajonā.

Bez tam līdzī dotas bronzas saktas (75., 112. kaps), gredzeni (46., 111. kaps) un dzelzs rotadata (40. kaps). Pakavsakta (15. att.: 4) konstatēta pie mirušās sievietes (75. kaps) labās kājas pēdas un bērna (112. kaps) apbedījumā Iegurņa rajonā (15. att.: 7). Gredzeni uzieti nenosakāma dzimuma apbedījumā (111. kaps) pie labā augšstilba, bet vīrieša (46. kaps) kreisā elkoņa. Bez monētām un rotām mirušajam kapā līdzī doti arī pārtikas produkti. Vīrieša apbedījumā (109. kaps) uz mirušā labā iegurņa un augšstilba bija novietots pamatīgs dzīvnieka mugurkaula gabals. Līdzīga ieraša vērojama Sēlpils kapsētā trijos apbedījumos, kur konstatēti sīki kalcinēti kāda ziedojuma kauliņi.²³⁷

Apbedīto etniskā piederība

Madonas senkapu kompleksa vidējā un vēlā dzelzs laikmeta kapulauka arheoloģiskajā izpētē rāda, ka tagadējā Madonas pilsētas teritorijā nepārtraukti apdzīvota kopš 7. gs., kad šeit ienāca latgaļu ciltis. Par ko liecina 7.–13. gs. sākuma lidzenie skeletkapi ar latgaļiem raksturīgo kapu inventāru. Perioda beigās sākās latgaļu politiskās konsolidācijas procesi, teritorijas dienvidu daļā izveidojās un nostiprinājās Jersikas karaļvalsts (regnum) ar valdnieku Visvaldi (rex Wissewalde de Gerceke).²³⁸ Valsts sastāvā ietilpa vismaz desmit pilsnovadi, tajā skaitā Cesvaines pilsnovads ar Madonu. 1209. gada Jersikas pilsētu un pili ieņēma un nodedzināja krusta karotāju karapulki. Visvaldis atdeva “savu valsti baznīcai” (regnum suum eidem ecclesie),²³⁹ kļuva par bīskapa vasali, apmaiņai saņemot lēnī (in beneficio recepit) Jersikas pilsētu ar tās zemi un īpašumiem, izņemot Autini, Cesvaini un citas katoļticībai pievērstās pilsētas (urbem Autinam, Zeessowe et alias ad fidem conversas), kas nonāca bīskapa Alberta valdījumā.²⁴⁰ Pakļautās zemes 1211. gadā lozējot sadalīja starp Rīgas bīskapu un Zobenbrāļu ordeni, pēdējais ieguva vairākas zemes tajā skaitā Cesvaines pili un novadu.²⁴¹ Bet 1213. gadā zemju apmaiņas kārtībā Cesvaines pils novads atgriezās Rīgas bīskapa valdījumā.²⁴²

Iepriekšējo gadu pētījumos Madonas senkapos konstatēts, ka 13. gs. sākumā latgaļu lidzenajā kapulaukā apbedīšana izbeidzās.²⁴³ Šajā laikā līdzās latgaļu kapulaukam, Madonas (Modolens)²⁴⁴ un Sarkanmuižas (Heidenfelshoff)²⁴⁵ robežjoslā, smilšu paugurā, kuru no senkapiem atdalīja aizmilzuša strautiņa gultne, iekārtoja un iesvētīja kristīgo kapsētu.

Par kapsētas 13.–15. gs. apbedīto etnisko piederību liecību sniedz senlietas, īpaši rotas. Kaut arī šajā laikā radušies vairāki visai Latvijai kopēji rotājumu veidi – riņķsaktas, slēgtie gredzeni u.c. atsevišķos kapos uzietas senlietas, kas vēl joprojām izplatītas šaurā,

kāda noteikta etnosa apdzīvotā teritorijā. Piemēram Austumlatvijai raksturīgās tordētās pakavsaktas ar atrotītiem galiem, latgaļu iecienītie kakla riņķi ar četrskaldņu galiem un dzelzs spieķadata. Kauri gliemežnīcas kaklarotās 13.–15. gs. plaši izplatītas latgaļu apdzīvotajās teritorijā uz ziemeļiem no Daugavas, tāpat Novgorodas zemēs, īpaši votu novados. Kapsētā iegūti arī Kurzemē 13.–14. gs. plaši sastopamais vairoggredzens, zemgaļiem 12.–13. gs. raksturīgās pakavsaktas ar vāļu galiem. Senlietu klāsts rāda etniski jauktu iedzīvotāju sastāvu, kas skaidrojams ar šī perioda biežajiem kariem un to izraisītajām sekām – iedzīvotāju masveida pārvietošanos, kā rezultātā agrākās etniskās robežas sāka izzust.

Pēc senlietām par 16.–17. gs. apbedīto etnisko piederību grūti spriest, jo amatniecība šajā laikā specializējusies un koncentrējusies pilsētās un to darinājumi izplatīti ļoti plašā areālā, vairāku etnosu apdzīvotās teritorijās. Netiešas ziņas par kapsētas apbedīto etnisko sastāvu sniedz tuvējās Sarkanu muižas (Heydenfeld) Vidzemes 1638. gada arklu revīzijas zemnieku saraksts, kur starp septiņiem vietējiem saimniekiem minēti trīs ienācēju saimes: igauņi, lībieši un kurzemnieki.²⁴⁶ Līdzīga aina vērojama arī apkārtējās Ļaudonas, Lazdonas, Praulienas u.c.²⁴⁷ muižās, kas atspoguļo novadā notiekošos sarežģītos etniskos procesus.

Jaunajā kapsētā, kā rāda arheoloģisko izrakumu materiāls, salīdzinot ar iepriekšējo periodu, būtiski mainījušās apbedīšanas tradīcijas. Izzudusi vīriešu un sieviešu diametrāli pretējā orientācija – mirušie bez dzimuma atšķirības kapā guldīti ar galvām rietumu 73 (92,6%) virzienā atbilstoši Kristīgās baznīcas noteikumiem un tikai 6 (7,4%), tajā skaitā divu sieviešu, vīriešu un divos nenosakāma dzimuma apbedījumos, ievērota nekristīto pretējā (austurumu) orientācija. Apbedījumi pēc monētām datējami ar 15.–17. gs. vidu. Kapsētā 52 (61,2%) apbedījumos konstatēts kapu inventārs – izteikta pagānisma tradīcija. Tikai 16 apbedījumos (pārējie postīti vai nepilnīgi atsegti) mirušie kapā guldīti atbilstoši kristīgās baznīcas rituāla noteikumiem. Ja pieņemam, ka apbedīšanas tradīcijas (mirušo orientācija, kapu piedevas) kaut kādā mērā atspoguļo vietējās sabiedrības pasaules uzskatu, tadā gadījumā iezīmējas 3 dažādi pasaules skatījumi – kristīgais (rietumu orientācija, bez kapu inventāra), pagāniskais (mirušo pretējā orientācija, kapu piedevas) un jauktais vai sinkrētais, kur veiksmīgi apvienotas pagāniskās un kristīgās tradīcijas (rietumu orientācija un kapu piedevas). Interesanti, ka pagāniskās apbedīšanas tradīcijas konstatētas 15.–17. gs. vidus senlietām un monētām datētos apbedījumos, kur tajā pašā laikā senās paražas arī netiek konsekventi ievērotas, kas parādās sieviešu apbedījumu orientācijā. Pagānisma un sinkrētās bērnu tradīcijas uzskatāmas par divu mentalitāšu un pasaules skatījumu opozīciju kristietībai. Tajā laikā vienlaicīga trīs atšķirīgu apbedīšanas rituālu koeksistence rāda miermīlīgu, iecietīgu sabiedrību, kur līdzās pastāvēja pamatos atšķirīgas ticības un līdz ar to dažādas ideoloģijas, kur noteico-

šais bija nevis ideoloģiju antagonisms, bet gan sinkrētais pasaules skatījums. No otras puses tās rāda baznīcas nespēju izskaust pagānisma tradīcijas, jo atsevišķas kristietības normas tiek pieņemtas formāli (mirušo orientācija), citas vispār netiek ievērotas (kapu inventārs).

Tā laika vietējās sabiedrības sociālo struktūru atspoguļo kapu inventārs, kas satur mirušā sabiedriskajam stāvoklim atbilstošas senlietas. Mirušajiem kapā līdzīda viena līdz astoņas senlietas – vienu senlietu saturēja 38,5%, divas – 26,9% un trīs – 15,4% kapu, bet no piecām līdz astoņām – 7 (13,5%) apbedījumi.

Samazinājies kapu piedevu klāsts – izzuduši iepriekšējam periodam raksturīgie ieroči, darba rīki un greznās rotas, dominē parasti iedzītņa spala naži, bronzas saktas, gredzeni un mazvērtīgas monētas. Statistika rāda sociāli diferencētu sabiedrību, bet analizējot senlietu sastāvu, izrādās, ka kapa inventāru sastāda pārsvarā vienkāršas lietas – saktas, naži un mazvērtīgas monētas, kas rāda, ka sabiedrība ir sociāli vienvērtīga. Uz šī fona spilgti izceļas atsevišķi indivīdi, kas tiek reprezentēti ar dārgu apģērbu un specifiskām rotaslietām, atbilstoši savam sociālajam statusam. Kapsētā konstatēti divi sieviešu apbedījumi, kur mirušās guldītas kapā tērptas villainēs ar izšūtiem auduma vainagiem galvā. Senākajā 14. gs. apbedījumā (95. kaps) bluķa šķirstā atsegta 30–34 gadus veca sieviete, tās vainagu rotāja ažūrais bronzas krustiņš, bronzas zvārgulītis un pakavsakta ar vāļu galiem un lāča zoba piekariņš, savukārt kaklu – kauri gliemežnīcu un stikla kreļ-

ļu rota, bet pie kreisās kājas augšstilba iedzītņa spala nazis. Otra, 17–19 gadus veca sieviete (88. kaps) guldīta dēļu šķirstā, tās krūtīs rotāja sudraba riņķa sakta. Bez tam, kādas 8–9 gadus vecas meitenes galvu rotāja stikla kreļlītēm un bronzas spirālītēm izšūts auduma vainags un kaklu – kauri gliemežnīcu un stikla kreļļu rota. Mirušajai pie kreisās kājas pēdas novietots iedzītņa spala nazis (86. kaps). Vīrieša apbedījumu, kas saturētu mirušā sabiedrisko statusu uzsvērošus dārgus, unikālus priekšmetus atsegt neizdevās. Kāda vīrieša 15. gs. apbedījumā (53. kaps) atsegtais plasmens cirvis plakanu, līdzenu pietu – izteikts namdara rīks, domājams, šajā gadījumā norāda uz mirušā profesiju.

Madonas viduslaiku kapsētas hronoloģijas apakšējo robežu iezīmē aizsardzības izrakumos virkne iegūto senlietu, kas attiecināmas uz 13. gs., piemēram, dzelzs spieķadate (18. att.: 10), bronzas pakavsakta ar taisnstūrveida pogu galiem (15. att.: 2), Marijas sakta (16. att.: 1), šaurloka plakanā riņķa sakta (16. att.: 7) un vairogredzens (17. att.: 7). Jaunākā kapsētā atrastā monēta ir Kārļa XI 1663. gadā kaltais Rīgas vai Livonijas šiliņš. Netieša norāde par kapsētas beigu posmu rodama pēdējā Livonijas ģenerālsuperintendenta un vēlākā Lazdonas draudzes mācītāja Teofila Gētgena (Theophil Gaehtgen) sastādītajā draudzes hronikā, kur atzīmēts, ka 1713. gada 22. janvārī pie Ļaudonas atrasts miris kapteinis Līzanders (Lysander), kas apbedīts Madonā (Modohn).²⁴⁸ Varam pieņemt, ka kapsēta izmantota no 13. gs.–18. gs. sākumam.

Mārtiņš Ruša

Mittelalterlicher Friedhof in Madona

Zusammenfassung

Ende des Jahres 2002 wurde während der Bauarbeiten der Gräben für die unterirdische Rohrleitung des städtischen Heizungsnetzes ein dem Gräberfeldkomplex Madona zugehöriger mittelalterlicher Friedhof (Cesvaines Str. 14) des 13. Jhs. bis Anfang des 18. Jhs. entdeckt.

Das Gräberfeld wurde in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts entdeckt, 1878 fanden Probegrabungen unter der Leitung des Grafen Carl Georg Sievers (1814–1879) statt.

Archäologische Rettungsgrabungen wurden in begrenztem Umfang im westlichen Teil des Gräberfeldes, auf der linken Seite der Landstraße Madona–Cesvaine (Saules Str. 57), fortgesetzt: 1953, 1954, 1958 unter der Leitung von Vladislavs Urtāns, 1959 unter der Leitung von Elza Rudenāja und Jānis Šmits, 2002 in der südöstlichen Ecke unter der Leitung von Juris Urtāns. Durch die Ausgrabungen wurden insgesamt 31 Gräber aus dem 7.–13. Jh. freigelegt und identifiziert (Gräber 1.–31.) sowie mehr als 400 archäologische Fundstücke gewonnen.

Die archäologische Erforschung des Gräberfeldes der mittleren und jüngeren Eisenzeit im Gräberfeldkomplex Madona bezeugt, dass das heutige Territorium der Stadt Madona seit dem 7. Jh., als sich die lettgallischen Stämme dort niederließen, ununterbrochen bewohnt wurde. Davon zeugen die flachen Skelettgräber des 7. bis Anfang des 13. Jhs. mit dem für die Lettgallen charakteristischen Grabinventar. Am Ende dieser Periode begannen die politischen Konsolidierungsprozesse der Lettgallen, es entstand das Königreich Gerzike (Regnum), das 1209 in den Besitz des Rigaer Bischofs kam. Zu dieser Zeit wurde in Madona neben dem lettgallischen Gräberfeld ein christlicher Friedhof auf einem Sandhügel (90x85 m) eingerichtet. Der südöstliche Teil des Friedhofs wird von einer Ortsstraße verdeckt. Beim Bau des Heizungsrohrleitungsgrabens (85 m lang, 2,5–2,7 m breit und 1,2–2,7 m tief) wurden archäologische Rettungsgrabungen in begrenztem Umfang durchgeführt. Während der Ausgrabungen wurde eine 212 m² große Fläche erforscht und 85 Gräber freigelegt (Abb. 3). Auf dem Friedhof wurden nur Skelettgräber festgestellt. Die Verstorbenen wurden in 2–4 Schichten bestattet und in 1,6–1,8 m langen, 0,45–0,75 m breiten und 0,35–1,7 m tiefen rechteckigen Grabgruben gebettet.

Auf dem Friedhof sind die heidnischen Bestattungstraditionen erkennbar. Holzkohle, Münzen, Schmucksachen und andere Habseligkeiten wie Haushaltsgegenstände sind auf den Böden der Gräbergruben gefunden worden.

Särgereste wurden in 30 (35,3%) Gräbern entdeckt, dabei handelte es sich in 13 (43,3%) Gräbern um Baumsärge aus dem 13.–17. Jh., aber in 17 (56,7%) Gräbern um Bohlensärgen, die allerdings aus der ersten Hälfte des 17. Jhs stammen.

Die Verstorbenen sind in Einzelgräbern und in Ausnahmefällen in Massengräbern (2 – 3) in ausgestreckter Position auf dem Rücken, mit dem Kopf nach Westen gerichtet (*Abb. 22*) gebettet worden. Der Hinterkopf der Verstorbenen berührt den Boden, 11 unterschiedliche Stellungen der Hände wurden festgestellt (*Abb. 23*).

In den Ausgrabungen wurden insgesamt 187 archäologische Gegenstände gewonnen, 149 (79,7%) davon in den Gräbern, die restlichen 38 (20,3%) sind Einzelfunde. Im Grabinventar sind die für die vorherigen Periode charakteristischen Grabbeigaben verschwunden: Waffen und prächtige Schmucksachen aus Bronze. In die Gräber wurde Halsschmuck aus Kaurimuschel und Glasperlen mitgegeben, die auch Bronze enthalten, wie Schellen und Spiralrollen. Ebenso Brustschmuck: eiserne Hirtenstabnadel (*Abb. 18: 10*), Fibeln (*Abb. 15: 1–6; Abb. 16: 1–15*), Anhänger unterschiedlicher Form, darunter ein durchbrochener rhombischer Kreuzanhänger (*Abb. 18: 1*), Schellen und Bärenzahnanhänger (*Abb. 18: 2*). Zum Händeschmuck gehören Ringe: Spiralfingerringe (*Abb. 17: 4–6*), Fingerringe mit verdickter Vorderseite (*Abb. 17: 1–3, 7*); Kleidungszubehör: rechteckige Gurte (*Abb. 19: 6*), segmentartige (*Abb. 18: 6; Abb. 19: 2,5, 7*) und ovale (*Abb. 18: 4,5*) Schnallen; Werkzeug: 45 (24%) Messer (*Abb. 20: 1–9; Abb. 21: 1–10*), eine Breitaxt (*Abb. 19: 1*). Seit dem Anfang des 15. Jhs. nimmt mit der Abnahme des Grabinventars die Anzahl (1–7) der Münzen geringeren Wertes zu. Die älteste Münze ist der in Tallinn geprägte Pfennig Lübecker Art (1400–1420).

Nach den archäologischen Funden und den schriftlichen Quellen zu urteilen, ist die ethnische Zusammensetzung der Toten gemischt: Lettgallen, Liven, Kuren, Esten und möglicherweise auch Woten.

Die soziale Gesellschaftsstruktur dieser Zeit wird durch das Grabinventar widerspiegelt, das normalerweise aus einfachen, alltäglichen Gegenständen besteht: Fibeln, Messer und Münzen geringeren Wertes. Man kann auf eine sozial homogene Gesellschaft schließen, in der sich einige Individuen ihrem sozialen Status entsprechend durch teure Kleidung und spezifischen Schmuck von den anderen abheben (Gräber 86, 88, 95). Die Breitaxt (*Abb. 19: 1*) manifestiert in diesem Fall den Beruf des Verstorbenen.

Im Friedhof kann auf Grund des Grabinventars in 52 Gräbern (61,2%) auf eine ausgeprägte heidnische Tradition geschlossen werden. Nur in 16 Gräbern (der Rest ist entweder zerstört oder nicht ausreichend freigelegt worden) sind die Verstorbenen gemäß den rituellen Regeln der christlichen Kirche bestattet worden. Geht man davon aus, dass die Bestattungstraditionen (Orientierung des Verstorbenen, Grabbeigaben) im gewissen Maße die Weltanschauung der lokalen Gesellschaft widerspiegeln, werden drei unterschiedliche Weltanschauungen sichtbar: die christliche (westliche Orientierung des Verstorbenen, keine Grabbeigaben), die heidnische (Gegenorientierung der Verstorbenen, Grabbeigaben) und die gemischte oder synkretistische, bei der heidnische und christliche Traditionen erfolgreich vermischt wurden (westliche Orientierung und Grabbeigaben). Die heidnische und die synkretistische Beerdigungstraditionen sind als Opposition zum Christentum zu verstehen. Die gleichzeitige Koexistenz von drei unterschiedlichen Bestattungsriten zeugt von einer friedlichen, toleranten Gesellschaft, in der unterschiedliche Glauben und dadurch auch unterschiedliche Ideologien nebeneinander bestanden, wo nicht der ideologische Antagonismus die entscheidende Rolle spielte, sondern die synkretistische Weltanschauung. Auf der anderen Seite zeugt dies von der Unfähigkeit der Kirche, die heidnischen Traditionen endgültig zu beseitigen, denn einzelne christliche Normen wurden formal angenommen (westliche Orientierung der Verstorbenen), wohingegen andere überhaupt nicht berücksichtigt wurden (Grabbeigaben).

Der Beginn der Chronologie des Friedhofs wird durch die gewonnenen Artefakte markiert, die dem 13. Jh. zugeordnet werden, z.B. die eiserne Hirtenstabnadel (*Abb. 18: 10*), die Hufeisenfibeln aus Bronze (*Abb. 15: 2*), die Marienfibeln (*Abb. 16: 1*), die Ringfibeln (*Abb. 16: 7*) und der Schildfingerring (*Abb. 17: 7*). Die jüngste im Friedhof gefundene Münze ist der von Karl XI 1663 geprägte Rigische oder liefländische Schilling. Ein indirekter Hinweis auf die Endphase des Friedhofs ist in der von Pastor Theophil Gaetgen verfassten Chronik der Gemeinde Lazdona zu finden, in der erwähnt wird, dass am 22. Januar 1713 Kapitän Lysander, der in Madona begraben wurde, in der Nähe von Łaudona tot aufgefunden wurde. Man kann annehmen, dass der Friedhof vom 13. Jh. bis zum Anfang des 18. Jhs. genutzt wurde.

Abbildungsverzeichnis

Abb. 1. Mittelalterlicher Friedhof in Madona, Cesvaines Str. 14 aus südwestlicher Richtung. Foto von I. Zvirgzdiņš.

Abb. 2. Mittelalterlicher Friedhof in Madona. Ort des Ausgrabungsgrabens aus westlicher Richtung. Foto von I. Zvirgzdiņš.

Abb. 3. Mittelalterlicher Friedhof in Madona. Plan des Ausgrabungsgrabens. Zeichnung von A. Ivbule.

Abb. 4. Mittelalterlicher Friedhof in Madona. Arbeitsszene. In der Mitte Bruno Podiņš. Foto von M. Lūsēns.

Abb. 5. Mittelalterlicher Friedhof in Madona. Grab Nr. 40. Zeichnung von A. Ivbule.

Abb. 6. Mittelalterlicher Friedhof in Madona. Grab Nr. 41., 42. Zeichnung von A. Ivbule.

Abb. 7. Mittelalterlicher Friedhof in Madona. Grab Nr. 43. Zeichnung von A. Ivbule.

Abb. 8. Mittelalterlicher Friedhof in Madona. Grab Nr. 48. Zeichnung von A. Ivbule.

Abb. 9. Mittelalterlicher Friedhof in Madona. Grab Nr. 51. Zeichnung von A. Ivbule.

Abb. 10. Mittelalterlicher Friedhof in Madona. Grab Nr. 56. Zeichnung von A. Ivbule.

Abb. 11. Mittelalterlicher Friedhof in Madona. Grab Nr. 95. Zeichnung von A. Ivbule.

Abb. 12. Mittelalterlicher Friedhof in Madona. Grab Nr. 100. Zeichnung von A. Ivbule.

Abb. 13. Mittelalterlicher Friedhof in Madona. Grab Nr. 103. Zeichnung von A. Ivbule.

Abb. 14. Mittelalterlicher Friedhof in Madona. Grab Nr. 116. Zeichnung von A. Ivbule.

Abb. 15. Mittelalterlicher Friedhof in Madona. Hufeisenfibeln. (1–16 – Hufeisenfibeln aus Bronze) Zeichnung von A. Ivbule.

Abb. 16. Mittelalterlicher Friedhof in Madona. Ringfibeln. (1–12, 14, 15 – Bronze; 13 – Silber) Zeichnung von A. Ivbule.

Abb. 17. Mittelalterlicher Friedhof in Madona. Artefakte. (1–8, 12 – Ringe aus Bronze; 9 – Spiralen aus Bronze; 10 – ovales Anhängsel aus Weißmetall, 11 – Keramikperle). Zeichnung von A. Ivbule.

Abb. 18. Mittelalterlicher Friedhof in Madona. Artefakte. 1 – Kreuzanhänger, 2 – Bärenzahnanhänger, 3 – Anhänger, 4–6 – Gurtschnallen, 7 – Nähnaedel, 10 – Schmucknadeln, 9 – Perle, Spinnwirtel. 1 – Weißmetall, 2 – Knochen, 3,5 – Bronze, 4,6 – Eisen, 9 – Schiefer Zeichnung von A. Ivbule.

Abb. 19. Mittelalterlicher Friedhof in Madona. Artefakte. 1 – Breitaxt, 2, 4 – Gürtelbeschlag, 3 – trapezförmiger Anhänger, 5–7, – Gurtschnallen, 8 – Schabeisen. Zeichnung von A. Ivbule.

Abb. 20. Mittelalterlicher Friedhof in Madona. Schaftdorngriffmesser aus Eisen. Zeichnung von A. Ivbule.

Abb. 21. Mittelalterlicher Friedhof in Madona. Messer. 1–6 – Schaftdorngriffmesser aus Eisen; 7–10 – Laschengriffmesser aus Eisen. Zeichnung von A. Ivbule.

Abb. 22. Mittelalterlicher Friedhof in Madona. Belegungsrichtung. Zeichnung von N. Grasis.

Abb. 23. Stellungen der Hände der Verstorbenen in den Gräbern. Zeichnung von N. Grasis.

Übersetzt von *Kristīne Kļaušīņa*

Atsauces

¹Jāpiezīmē, ka kapsētas historigrāfiskajā apskatā minētās senlietu atraduma vietas tagad dabā nav iespējams lokalizēt.

²Sīkāk par grāfa Karla Georga fon Zīvers dzimtu un zinātnisko darbību skat.: *Vilka A.* Pagātnes mednieks – arheologs Karls Georgs fon Zīverss; *Baltiņš J.* Grāfu fon Zīvers dzimta Vidzemē un Igaunijā. // Rakstu krājums. Cēsu un Vidzemes novada vēsture. Zinātniskās publikācijas, Cēsu vēstures un mākslas muzeja materiāli. – Cēsis: “Vidzemes Vēstures un tūrisma centrs”, 2005. – 3. laid. – 13. – 84. lpp.

³*Sievers C. G. graf. Bericht ueber eine Forschungstour waehrend der Monate Juli und August 1878 im lettischen Gebiete an der Oger und Ewst. Hierzu Tafel VIII. (Kajenhof, Gulbern, Eckhof, Lubey, Neu Geisterhof, Praulen, Modohn, Odsen (Bauerburg), Fistehlen, “Bogenpanner”, Aulenberg – Kewwer). – Verhandlungen der Berliner Gesellschaft fur Anthropologie Ethnologie und Urgeschichte, 1879. – Berlin, 1880. – 11 – S. 108–118.*

⁴V. Manguļa 1928. gada 7. augusts ziņojums Pieminekļu valdei, Nr. 314. Glabājas Latvijas Vēstures muzeja (turpmāk LVM) Arheoloģijas nodaļas arhīvā.

⁵V. Manguļa 1928. gada 6. augusts ziņojums Pieminekļu valdei, Nr. 313. Glabājas LVM Arheoloģijas nodaļas arhīvā.

⁶V. Manguļa 1928. gada 1. augusta ziņojums Pieminekļu valdei, Nr. 293. Glabājas LVM Arheoloģijas nodaļā, inv. Nr. 6025 – 26

⁷V. Manguļa 1928. gada 6. augusts ziņojums Pieminekļu valdei, Nr. 315. Glabājas LVM Arheoloģijas nodaļas arhīvā.

⁸Jāņa Viča 1929. gada 22. oktobra vēstule un senlietu saraksts Valsts Vēsturiskajam muzejam. Glabājas LVM Arheoloģijas nodaļā, senlietu inv. Nr. A 6024; 6427–6430.

⁹Vanaga J. 1952. g. 18. novembra ziņojums Pieminekļu valdei. Glabājas LVM Arheoloģijas nodaļas arhīvā.

¹⁰Teicēja Kalniņš Marija, pierakstīja V. Urtāns 1958. gada 31. martā. Mašīnraksts glabājas Madonas Novadpētniecības muzeja arhīvā.

¹¹Par senlietu atradumiem Madonas muzejam ziņas sniedza Arnolds Auziņš. Skat.: *Urtāns V.* Madonas senatne. // Stars (Madona) – 31. 03. 1979.

¹²*Urtāns V.* Arheoloģiskie izrakumi Madonas kapulaukā 1953. gada rudenī. Mašīnraksts, glabājas LVM Arheoloģijas nodaļā, inv. Nr. 323.

¹³*Urtāns V.* Madonas senatne. // Stars (Madona) – 31.03.1979.

¹⁴Паспорт памятника археологии. Madonas kapulauks (Latgaļu līdzenais ģindeņu kapulauks 7.–11.gs.) Glabājas Valsts Kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas pieminekļu Dokumentācijas centrā, inv. Nr. 40. 491–2

¹⁵*Urtāns V.* Jauni atradumu Madonas kapulaukā. Rokraksts, glabājas LVM Arheoloģijas nodaļā, inv. Nr. 323.

- ¹⁶Urtāns V. Madonas senatne.//Stars (Madona) – 3.04.1979.
- ¹⁷Urtāna V. 1974. gada 10., 11. oktobra ziņojums. Glabājas LVM Arheoloģijas nodaļas arhīvā.
- ¹⁸Urtāns J. Aizsardzības izrakumi Madonas senkapos.//Arheologu pētījumi Latvijā 2002. un 2003. gadā. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004. – 39., 40. lpp.
- ¹⁹Izrakumos piedalījās Madonas muzeja darbinieki. Paldies arī SIA "Laukakmens" saimniekam par pajumti
- ²⁰Valk H. Rural Cemeteries of Southern Estonia 1225–1800 AD – Visby – Tartu, 1999. – CCC papers: 3.–49. lpp. – table XVIII: 1.
- ²¹Rīgas šiliņš (gadskaitlis nodrupis), Kristīnes (1632–1654).
- ²²Berga T. Kaklarotas Krāslavas Augustīnišķu senkapos (14. gs.–16. gs. sākums)//Arheoloģija un etnogrāfija. – Rīga: "Zinātne", 1997–19. laid. – 127. lpp.
- ²³Mugurēvičs Ē. Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi. 3.–15. gs. arheoloģiskie pieminekļi. – Rīga: "Zinātne", 1977. – 84. lpp.
- ²⁴Шноре Э. Д. Погребения жальничного типа на северо – востоке Латвии//Latvijas ZA Vēstis – 1980. Nr. 12 – 52., 53. lpp.
- ²⁵Latvijas PSR arheoloģija. – Rīga: "Zinātne", 1974. – 305. lpp.
- ²⁶Šnore E., Zariņa A. Senā Sēlpils. – Rīga: "Zinātne", 1980. – 203. lpp.
- ²⁷Berga T. Kaklarotas Krāslavas Augustīnišķu senkapos – 123. lpp.
- ²⁸Valk H. Rural Cemeteries of Southern Estonia 1225–1800 AD – 50., 51. lpp. – table XIV: 5.
- ²⁹Svetikas E. Alytaus kapinynas: christianizācijas šaltiniai. Monografija. – Vilnius: Piemedžio leidykla, 2003. – s. 67.
- ³⁰Latvijas PSR arheoloģija – 238., 267., 303. lpp.
- ³¹Latvijas PSR arheoloģija – 305. lpp.
- ³²Mugurēvičs Ē. Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi – 37. lpp.
- ³³Шноре Э. Д. Асотское городище. – Рига, 1961 – табл. XI: 4.
- ³⁴Latvijas PSR arheoloģija – 305. lpp.
- ³⁵Vijups A. Dobeles kapsētas pakavsaktas. – LU zinātniskie raksti. Feodālisma problēmas Baltijā. – Rīga, 1990. – 555. sēj. – 47. lpp.
- ³⁶Zagorskis F., Zagorska I. Arheoloģiskie izrakumi Vilmaņos.//Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu 1982. un 1983. gada pētījumu rezultātiem (turpmāk ZASM un gadskaitļi). – Rīga: "Zinātne", 1984.–112. lpp.
- ³⁷Šnore E. Arheoloģiskie izrakumi Jēkabpilī, Majakovska ielā Zvanītājos//ZASM 1974. – Rīga: "Zinātne", 1975.– 83. lpp. – 11. att.: 2.
- ³⁸Vijups A. Dobeles kapsētas pakavsaktas – 45. lpp. – 1. att.: 6.
- ³⁹Šnore E., Zariņa A. Senā Sēlpils. – 208. lpp. – 177. att.: 3.
- ⁴⁰Vijups A. Viduslaiku pakavsaktu izmantošanas augšējā hronoloģiskā robeža.//Arheoloģija un etnogrāfija. – Rīga: "Zinātne", 1996. –18. laid. – 156., 157. lpp.
- ⁴¹Valk H. Rural Cemeteries of southern Estonia – p. 43.
- ⁴²Vijups A. Dobeles kapsētas pakavsaktas – 48., 49. lpp.
- ⁴³Turpat, 49. lpp.
- ⁴⁴Apala Z. Drabešu Uplantu kapsēta. – Arheoloģija un Etnogrāfija. – Rīga: "Zinātne", 1987.–102. lpp. – 13. att.: 17.
- ⁴⁵Vijups A. Dobeles kapsētas pakavsaktas – 49. lpp.
- ⁴⁶Vijups A. Pakavsaktas ar ripu galiem Latvijas viduslaiku arheoloģiskajā materiālā//Latvijas Universitātes zinātniskie raksti. Feodālisma problēmas Latvijā. – Rīga, 1993.– 589. sēj. – 27. lpp.
- ⁴⁷Vijups A. Pakavsaktas ar ripu galiem Latvijas viduslaiku arheoloģiskajā materiālā. – 19. lpp.
- ⁴⁸Vijups A. Dobeles kapsētas pakavsaktas – 50. lpp.
- ⁴⁹Šnore E., Zariņa A. Senā Sēlpils. – 208. lpp.
- ⁵⁰Valk H. Rural cemeteries of southern Estonia – p. 43.
- ⁵¹Шноре Э. Д. Асотское городище. – табл III: 29.
- ⁵²Šnore E., Zariņa A. Senā Sēlpils – 208. lpp.
- ⁵³Atgāzis M. Latgaļu 9.–12. gs. cirvi.//Arheoloģija un etnogrāfija. Rakstu krājums. – Rīga: "Zinātne", 1964. – 6. laid. – 115. lpp.
- ⁵⁴Latvijas PSR arheoloģija – 216. lpp.
- ⁵⁵Šnore E. Izrakumi agro vēsturisko laiku kapulaukā Jūrkalnes pag. Darvdedžos.//Sentne un Māksla. – 1937. – Nr. 2.–61. lpp. – 6. att.: 1, 2; 7. att.: 7, 9, 15.
- ⁵⁶Lūsēns M. Arheoloģiskie pētījumi Popes pagasta Lazdu senkapos.//Arheoloģiskie pētījumi Latvijā 1998. un 1999. gadā. – Rīga, Latvijas Vēstures institūta apgāds 2000. – 129. lpp. – 1. att.: 8.
- ⁵⁷Lūsēns M. Arheoloģiskie izrakumi Piltenes pilsdrupās, Ventspilī un Aizputē.//ZASM 1990/91. Rīga: "Zinātne", 1992. – 68. lpp. – 16. att.: 9.
- ⁵⁸Šnore E., Zariņa A. Senā Sēlpils. – 209. lpp. – 177. att.: 16, 17.
- ⁵⁹Vaska B. Dobeles riņķsaktas un to ornaments (14.–17. gs.)//Letonica – 2002. – Nr. 8. – 83. lpp.
- ⁶⁰Valk H. Rural Cemeteries of Southern Estonia 1225–1800 AD – p. 45 – Table XIII: 1.
- ⁶¹Vaska B. Dobeles riņķsaktas un to ornaments – 83. lpp.
- ⁶²Melne I. Aizkraukles viduslaiku kapsēta//Latvijas Vēstures muzeja raksti. Latvijas arheoloģija pētījumi un problēmas – Rīga: N.I.M.S., 2002. – Nr. 8. –135. lpp. – 2. att.: 5.
- ⁶³Mugurēvičs Ē. Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi – 85. lpp. – XXXVII tab.: 13.
- ⁶⁴Vaska B. Dobeles riņķsaktas un to ornaments – 83. lpp.
- ⁶⁵Šnore E. Izrakumi agro vēsturisko laiku kapulaukā Jūrkalnes pag. Darvdedžos – 61. lpp. – 7. att.: 6.
- ⁶⁶Šnore E., Zariņa A. Senā Sēlpils – 209. lpp. – 177. att.: 18.
- ⁶⁷Dobeļe S. Ar monētām datēto 14. gs.–15. gs. sākuma sieviešu apbedījumu senlietas Dobeles kapsētā.//Latvijas vēstures muzeja raksti. Pētījumi zemgaļu senatnē. – Rīga: N.I.M.S., 2004. – Nr. 10. – 48., 49. lpp. – 2., 3. att.
- ⁶⁸Vaska B. Dobeles riņķsaktas un to ornaments (14.–17. gadsimts) – 79. lpp.
- ⁶⁹Valk H. Rural Cemeteries of Southern Estonia 1225–1800 AD – 43. lpp. – table XV: 2.
- ⁷⁰Šnore E. Izrakumi agro vēsturisko laiku kapulaukā Jūrkalnes pag. Darvdedžos – 57.– 64. lpp. – 3. att.: 1.
- ⁷¹Dobeļe S. Ar monētām datēto 14. gs.–15. gs. sākuma sieviešu apbedījumu senlietas Dobeles kapsētā – 50. lpp. – 3. att.
- ⁷²Vaska B. Dobeles riņķsaktas un to ornaments – 80. lpp.
- ⁷³Turpat, 79. lpp.
- ⁷⁴Urtāns V. Vinakalna kapulauks pie Stukmaņiem (13.–17. gs.)//Arheoloģija un etnogrāfija. – Rīga: "Zinātne", 1962. – 24. lpp. – 6. att.: 14.
- ⁷⁵Vaska B. Dobeles riņķsaktas un to ornaments – 94.–99. lpp.
- ⁷⁶Turpat, 115. lpp.
- ⁷⁷Turpat, 115., 117. lpp. – 26. att.: 8.
- ⁷⁸Kārļa X Gustava (1654–1660); Livonijas šiliņš 1651. gada, Kristīnes.

- ⁷⁹ Cimermane I. Zemgaļu 16. gs. bronzas skārda vainagi // Arheoloģija un etnogrāfija. – Rīga: “Zinātne”, 1994.–17. laid. – 54. lpp. – 4. att.: 6.
- ⁸⁰ Brīvkalne E. Tērvetes saktas // Arheoloģija un etnogrāfija. – Rīga: “Zinātne”, 1974.– 11. laid. – 134. lpp. – 9. att.: 13.
- ⁸¹ Vaska B. Dobeles riņķsaktas un to ornaments – 136. lpp.
- ⁸² Valk H. Tartu Toomkiriku kalmistust ja umbruskonna varasemast asustusest // Tartu arheoloģiast ja vanemast ehitusloost. Artiklīte kogumik. Toimetanud Heiki Valk. – Tartu, 1995.– 79., 80. lpp. – Tahvel 30: 9.
- ⁸³ Valk H. Rural Cemeteries of Southern Estonia 1225–1800 AD – 45., 46. lpp.
- ⁸⁴ Bernāte I. Arheoloģiskie izrakumi Rogu viduslaiku kapsētā // ZASM 1992 /92. – Rīga: “Zinātne”, 1993.–36. lpp. – 9. att.: 1.
- ⁸⁵ Šnore E. Arheoloģiskie izrakumi Jēkabpilī, Majakovska ielā Zvanītājos – 83. lpp. – 11. att.: 5.
- ⁸⁶ Livonijas šiliņš 1651. g., Kristīnes.
- ⁸⁷ Vījups A. Viduslaiku pakavsaktu izmantošanas augšējā hronoloģiskā robeža – 151. lpp.
- ⁸⁸ Šnore E. Beteļu kapulauks Augšzemē // Arheoloģija un etnogrāfija. – Rīga: “Zinātne”, 1987.–15. laid. – 78. lpp. – 14. att.: 4.
- ⁸⁹ Vasks A. Izrakumi Cesvaines Gremu “Zviedru kapos” // ZASM 1988./89. – Rīga: “Zinātne”, 1990. – 175. lpp. – 31. att.: 4.
- ⁹⁰ Valk H. Rural Cemeteries of Southern Estonia 1225–1800 AD – 46. lpp. – table XI: 1.– 4.
- ⁹¹ Svetikas E. Alytaus kapinynas: ... – s. 82.
- ⁹² Livonijas šiliņš 166? gada, Kārļa XI; Rīgas šiliņš 1650. gada, Kristīnes.
- ⁹³ Apala Z. Sirdsveida saktas Latvijā // Arheoloģija un etnogrāfija. – Rīga: “Zinātne”, 1974.–11. laid. – 259., 260. lpp. – 1. att.: 4.
- ⁹⁴ Turpat
- ⁹⁵ Valk H. Rural Cemeteries of Southern Estonia 1225–1800 AD – 46. lpp. – table XII: 2., 3.
- ⁹⁶ Latviešu kultūra senatnē. Attēlu sakopojums F. Baloža un R. Šnores redakcijā. – Rīga, 1937.–106. lpp. – LIV tab.: 2.
- ⁹⁷ Melne I. Aizkraukles viduslaiku kapsēta – 134. lpp. – 8. att.
- ⁹⁸ Šnore E., Zariņa A. Senā Sēlpils – 205. lpp. – 162. att.: 1.
- ⁹⁹ Bitner – Wróblevska A., Ciglis J., Radiņš A. Latvijas arheoloģiskās senlietas Polijas krātuvēs. – Rīga, 2005. – Nr. 2.–XIV tab.: 83.–92. lpp.
- ¹⁰⁰ Mugurēvičs Ē. Krustiņveida piekariņi Latvijā laikā no 11. līdz 15. gs. // Arheoloģija un etnogrāfija. – Rīga: “Zinātne”, 1974. – 11. laid. – 222. lpp. – 1. att.: 22.
- ¹⁰¹ Valk H. Rural Cemeteries of Southern Estonia 1225–1800 AD – 52. lpp. – table XX: 7
- ¹⁰² LPSR arheoloģija – 305. lpp.
- ¹⁰³ Berga T. Kaklarotas Krāslavas Augustinišķu senkapos (14. gs.–16. gs. sākums) – 126. lpp.
- ¹⁰⁴ Mugurēvičs Ē. Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi – 83. lpp. – XXXVII tab.: 13.
- ¹⁰⁵ Graudonis J. Altene // Arheoloģija un etnogrāfija. – Rīga: “Zinātne”, 1982.–14. laid. – 7. lpp. – 52. att.: 4, 11.
- ¹⁰⁶ Urtāns V. Vīnalkalna kapulauks pie Stukmaņiem (13.–17. gs.) – 25. lpp.
- ¹⁰⁷ Berga T. Kaklarotas Krāslavas Augustinišķu senkapos (14. gs.–16. gs. sākums) – 121., 123. lpp.
- ¹⁰⁸ Šnore E., Zariņa A. Senā Sēlpils – 205. lpp.
- ¹⁰⁹ Valk H. Rural Cemeteries of Southern Estonia 1225–1800 AD – 52. lpp.
- ¹¹⁰ Berga T. Kaklarotas Krāslavas Augustinišķu senkapos (14. gs.–16. gs. sākums) – 125. lpp. – 3. att.
- ¹¹¹ Bitner–Wróblevska A., Ciglis J., Radiņš A. Latvijas arheoloģiskās senlietas Polijas krātuvēs – 84. lpp. – XIV tab.: 48.
- ¹¹² Mugurēvičs Ē. Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi – 83. lpp. – XXXVII tab.: 7.
- ¹¹³ Latviešu kultūra senatnē – LX tab.: 3.
- ¹¹⁴ Valk H. Rural Cemeteries of Southern Estonia 1225–1800 AD – 52. lpp. – table XVII: 11.
- ¹¹⁵ Latvijas PSR arheoloģija – 202., 205. lpp.
- ¹¹⁶ Šnore E., Zariņa A. Senā Sēlpils – 203., 205. lpp.
- ¹¹⁷ Berga T. Kaklarotas Krāslavas Augustinišķu senkapos – 119.–125. lpp. – 2., 3. att.
- ¹¹⁸ Mugurēvičs Ē. Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi – 83. lpp. – XXXVII tab.: 12, 16, 17.
- ¹¹⁹ Valk H. Rural Cemeteries of Southern Estonia 1225–1800 AD – 52. lpp. – table XIX: 12.
- ¹²⁰ Latvijas PSR arheoloģija – 202. lpp.
- ¹²¹ Zariņa A. Kapi ar tirgotāju piederumiem Salaspils Laukskolas kapulaukā (10.–13. gs.) // Arheoloģija un etnogrāfija. – Rīga: “Zinātne”, 1997. – 19. laid. – 97. lpp.
- ¹²² Berga T. Daugavas augšteces 14.–17. gadsimta senkapi. // Daugavas raksti. No Koškovciem līdz Daugavpilij. – Rīga, 1996. – 61. lpp. – 2. att.
- ¹²³ Šnore E., Zariņa A. Senā Sēlpils – 205. lpp. – 178. att.: 17.
- ¹²⁴ Valk H. Rural Cemeteries of Southern Estonia 1225–1800 AD – 47. lpp. – table XIX: 15.
- ¹²⁵ Šnore E., Zariņa A. Senā Sēlpils – 205. lpp. – 178. att.: 18.
- ¹²⁶ Apals J. Aizsardzības izrakumi Āraišu baznīcas kapsētā // Arheoloģiskie pētījumi Latvijā 1998. un 1999. gadā. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2000.–314. lpp. – 2. att.: 8.
- ¹²⁷ Latvijas PSR arheoloģija – 232., 306. lpp.
- ¹²⁸ Valk H. Rural Cemeteries of Southern Estonia 1225–1800 AD – 47. lpp. – table XVII: 11
- ¹²⁹ Dobeles S. Ar monētām datēto 14. gs. – 15. gs. sākuma sieviešu apbedījumu senlietas Dobeles kapsētā – 50., 51. lpp.
- ¹³⁰ Šnore E., Zariņa A. Senā Sēlpils – 205. lpp. – 178. att.: 8.
- ¹³¹ Rīgas šiliņš, Kristīnes (1632–1654); Rīgas šiliņš 1644. g., Kristīnes; Rīgas vai Livonijas šiliņš 1663. g., Kārļa XI.
- ¹³² Latvijas PSR arheoloģija – 232. lpp.
- ¹³³ Valk H. Rural Cemeteries of Southern Estonia 1225–1800 AD – 49. lpp. – table XVII: 1, 2.
- ¹³⁴ Asaris J., Tora A. Pētījumi Talsu senpilsētā // ZASM 1992 /93. – Rīga: “Zinātne”, 1994.–20. lpp. – 5. att.: 4.
- ¹³⁵ Latviešu kultūra senatnē – 106. lpp. – LIV tab.: 5.
- ¹³⁶ Шноре Э. Д. Поребения жальничного типа на северо – востоке Латвии – стр 51, 52 – рис. 15: 9
- ¹³⁷ Bitner – Wróblevska A., Ciglis J., Radiņš A. Latvijas arheoloģiskās senlietas Polijas krātuvēs – 93., 110., 111. lpp. – XIV tab.: 88; XV tab.: 19.
- ¹³⁸ Latvijas PSR arheoloģija – 232. lpp.
- ¹³⁹ Valk H. Rural Cemeteries of Southern Estonia 1225–1800 AD – 48. lpp. – table XVII: 9.
- ¹⁴⁰ Bliujiene A. Vikingu epochos kuršiu papošanu ornamentika. – Vilnius: Piemedžio leidykla, 1999. – s. 179.
- ¹⁴¹ Melne I. Aizkraukles viduslaiku kapsēta – 135. lpp. – 4. att.: 2.
- ¹⁴² Šnore E., Zariņa A. Senā Sēlpils – 205. lpp. – 178. att.: 31.
- ¹⁴³ Valk H. Rural Cemeteries of Southern Estonia 1225–1800 AD – 48. lpp. – 88 figure 37: 2.
- ¹⁴⁴ Svetikas E. Alytaus kapinynas: ... – s. 76.– 40. pav.
- ¹⁴⁵ Šnore E., Zariņa A. Senā Sēlpils – 209. lpp.
- ¹⁴⁶ Mugurēvičs Ē. Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi – 86. lpp.

- ¹⁴⁷ Svetikas E. Alytaus kapinynas: – s. 89.
- ¹⁴⁸ Valk H. Rural Cemeteries of Southern Estonia 1225–1800 AD – 53. lpp. – table XX: 16.
- ¹⁴⁹ Bitner-Wróblewska A., Ciglis J., Rādiņš A. Latvijas arheoloģiskās senlietas Polijas krātuvēs – 111. lpp. – XV tab.: 24.
- ¹⁵⁰ Turpat, 81. lpp. – XIV tab.: 36.
- ¹⁵¹ Šnore E., Zariņa A. Senā Sēlpils – 209. lpp.
- ¹⁵² Svetikas E. Alytaus kapinynas:.. – s. 87.
- ¹⁵³ Valk, H. Rural cemeteries of southern Estonia – p. 53.
- ¹⁵⁴ Latvijas PSR arheoloģija. – 231. lpp.
- ¹⁵⁵ Rīgas šiliņš 1650. g., Kristīnes; Livonijas šiliņš 166? g., Kārļa XI.
- ¹⁵⁶ Urtāns V. Vīnakalna kapulauks pie Stukmaņiem – 22. lpp.
- ¹⁵⁷ Melne I. Aizkraukles viduslaiku kapsēta – 135. lpp.
- ¹⁵⁸ Bitner-Wróblewska A., Ciglis J., Rādiņš A. Latvijas arheoloģiskās senlietas Polijas krātuvēs – 53. lpp. – III tab.: 74.
- ¹⁵⁹ Muižnieks V., Vasks A., Vijups A. Izrakumi Puzes Lejaskroga kapsētā 2001. gadā. // Arheologu pētījumi Latvijā 2000. un 2001. gadā. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2002. – 350. lpp.
- ¹⁶⁰ Svetikas E. Alytaus kapinynas:.. – s. 86.
- ¹⁶¹ Valk, H. Rural cemeteries of southern Estonia – p. 53.
- ¹⁶² Шноре Э. Д. Асотское городище – таб. VI: 17
- ¹⁶³ Kumiņa I. Kristapiņu kapulauks 8. gs. beigās – 12. gs. – Rīga, RaKa, 2000. – 33. lpp. – III att.: 20
- ¹⁶⁴ Zariņa A. Seno latgaļu apģērbs 7.–13. gs. – Rīga: “Zinātne”, 1970. – 159. lpp. – 93. att.: 2.
- ¹⁶⁵ Rādiņš A. 10.–13. gadsimta senkapī latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi. Monogrāfija. – Rīga: N.I.M.S., 1999. // Latvijas vēstures muzeja raksti, – Nr. 5.– 88. lpp.
- ¹⁶⁶ Zariņa A. Seno latgaļu apģērbs 7.–13. gs. – 112., 113. lpp.
- ¹⁶⁷ Šnore E., Zariņa A. Senā Sēlpils – 203. lpp. – 161. att.: 2.
- ¹⁶⁸ Berga T. Kaklarotas Krāslavas Augustiņišķu senkapos – 121. lpp. – 3. att.
- ¹⁶⁹ Valk, H. Rural cemeteries of southern Estonia – p. 53.
- ¹⁷⁰ Atgāzis M. Latgaļu 9.–12. gs. cirvji. – Arheoloģija un etnogrāfija. – Rīga: “Zinātne”, 1964. – 5. laid. – 105.–120. lpp.
- ¹⁷¹ Berga T. Augustiņišķu kapsēta // ZASM 1984./85. – Rīga: “Zinātne”, 1986. – 36. lpp. – 7. att.: 1.
- ¹⁷² Šnore E., Zariņa A. Senā Sēlpils – 189. lpp. – 173. att.: 2.
- ¹⁷³ Svetikas E. Alytaus kapinynas:.. – s. 10. – 86. pav.
- ¹⁷⁴ Valk H. Rural Cemeteries of Southern Estonia 1225–1800 AD – 55. lpp.
- ¹⁷⁵ Šnore E., Zariņa A. Senā Sēlpils – 199. lpp.
- ¹⁷⁶ Valk H. Rural Cemeteries of Southern Estonia 1225–1800 AD – 54. lpp. – table XVII: 15.
- ¹⁷⁷ Šnore E., Zariņa A. Senā Sēlpils – 199. lpp. – 173. att.: 12; 174. att.: 29.
- ¹⁷⁸ Graudonis J. Altene – 76. lpp. – 18. att.: 16.
- ¹⁷⁹ Daiga J. Pētījumi Ludzas pils pagalmā. // Latvijas PSR ZA Vēstis – 1984. – Nr. 3. – 45. lpp. – 8. att.: 1., 3., 4.
- ¹⁸⁰ Graudonis J. Turaidas pils. Atradumi. – Turaidas muzejrezervāts, 2003. – 2. sēj. – 13., 14. lpp. – 9. tab.: 5.–7.
- ¹⁸¹ Valk H. Rural Cemeteries of Southern Estonia 1225–1800 AD – 54. lpp. – table XVI: 5., 6.
- ¹⁸² Graudonis J. Altene // Arheoloģija un etnogrāfija – Rīga: “Zinātne”, 1983. – 14. laid. – 76. lpp. 18. att.: 5.–8.
- ¹⁸³ Mugurēvičs Ē. Rēzeknes pils un tās novads 9.–17. gs. (Sakarā ar 700 gadiem, kopš Rēzekne pirmoreiz minēta rakstītajos avotos) // Latvijas PSR ZA Vēstis. – 1985. – Nr. 3. – 66. lpp. – 6. att.: 10.
- ¹⁸⁴ Daiga J. Pētījumi Ludzas pils pagalmā // Latvijas PSR ZA Vēstis. – 1984. – Nr. 3. – 45. lpp. – 8. att.: 6.
- ¹⁸⁵ Graudonis J. Turaidas pils – 13., 14. lpp. – 10. tab.: 1.–8.
- ¹⁸⁶ Šnore E., Zariņa A. Senā Sēlpils – 199. lpp. – 173. att.: 14.
- ¹⁸⁷ Valk H. Rural Cemeteries of Southern Estonia 1225–1800 AD – 54., 55. lpp. – table XVI: 10.
- ¹⁸⁸ Šnore E., Zariņa A. Senā Sēlpils – 199. lpp.
- ¹⁸⁹ Mugurēvičs Ē. Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi – 76. lpp. – XXIII tab.: 19., 20.
- ¹⁹⁰ Шноре Э. Д. Асотское городище – таб.: 8., 11., 12.
- ¹⁹¹ Šnore E., Zariņa A. Senā Sēlpils – 199. lpp. – 175. att.: 10., 11.
- ¹⁹² Berga T. Kaklarotas Krāslavas Augustiņišķu senkapos – 120., 121. lpp. – 1. att.
- ¹⁹³ Urtāns V. Vīnakalna kapulauks pie Stukmaņiem (13.–17. gs.) – 23. lpp. – 11. att.: 6.
- ¹⁹⁴ Melne I. Aizkraukles viduslaiku kapsēta – 135., 136. lpp.
- ¹⁹⁵ Шноре Э. Д. Погребения жальничного типа на северо-востоке Латвии – стр. 36–54.
- ¹⁹⁶ Apala Z. Drabešu Uplantu kapsēta // Arheoloģija un etnogrāfija. – Rīga: “Zinātne”, 1987.–15. laid. – 102., 103. lpp. – 1. tab.
- ¹⁹⁷ Valk H. Rural Cemeteries of Southern Estonia 1225–1800 AD – 55. lpp. – table XVI: 14.
- ¹⁹⁸ Straubergs K. Pie mūžības vārtiem. – Latviešu tautas dziesmas. Red.: prof. Dr. A. Švābe, prof. Dr. K. Straubergs, E. Hausenberga – Šturma – Kopenhāgena: Imanta, MCMLVI – 9. sēj. – 100. lpp.
- ¹⁹⁹ Strods H. Latvijas Katoļu baznīcas vēsture 1075.–1995. – Rīga: Rīgas Metropolijas ūnija, 1996. – 111. lpp.
- ²⁰⁰ Urtāns V. Vīnakalna kapulauks pie Stukmaņiem (13.–17. gs.) – 25., 26. lpp.
- ²⁰¹ Šnore E., Zariņa A. Senā Sēlpils – 218. lpp.
- ²⁰² Berga T. Senās apbedīšanas tradīcijas Slutišķu kapsētā (15.–17. gs. sākums) // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls – 2003. – Nr. 1. – 60. lpp.
- ²⁰³ Urtāns V. Vīnakalna kapulauks pie Stukmaņiem – 22. lpp.
- ²⁰⁴ Berga T. Senās apbedīšanas tradīcijas Slutišķu kapsētā – 52. lpp.
- ²⁰⁵ Bērziņš J. Bēru ierašas Mārcienas apkaimē. – Veltījums izglītības ministram un profesoram Dr. h.c. Augustam Tentelim. 23. XI 1876. – 23. XI 1936. Red.: T. Zeids – Rīga: Ramaves apgāds, 1936. – 194. lpp.
- ²⁰⁶ Latvijas senākā vēsture 9. g. t. pr. Kr. – 1200. g. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2001.– 68. lpp.
- ²⁰⁷ Turpat – 145.–161. lpp.
- ²⁰⁸ Berga T. Senās apbedīšanas tradīcijas Slutišķu kapsētā. – 53., 54. lpp.
- ²⁰⁹ Šnore E., Zariņa A. Senā Sēlpils – 217. lpp. – 166. att.: 9; 14. att.: 7.
- ²¹⁰ Latvijas senākā vēsture 9. g. t. pr. Kr. – 1200. g. – 149. lpp.
- ²¹¹ Zariņa A. Gotlandietes apbedījums Salaspils Laukskolas kapulaukā. – Latvijas Vēsturnieki. Arheologs Dr. hist., Dr. hist. h. c. Jānis Apals. Bibliogrāfija. Darba biedru veltījums 70 gadu jubilejā. Sastādījis Andris Caune. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2000. – 141. lpp.
- ²¹² Urtāns V. Madalānu pilskalna, ciema kapulauka izpēte // ZASM 1986./87. – Rīga: “Zinātne”, 1988. – 136. lpp.
- ²¹³ Jaunzems J. Bluķu zārki. // Senatne un Māksla. – 1939. – II – 50. lpp.
- ²¹⁴ Bīlenšteins A. Latviešu koka celtnes un iedzīves priekšmeti. Latviešu koka celtnes. No vācu valodas tulkojusi Lūcija

- Kazenece. – Rīga: Jumava, 2001 – 1. daļa – 172. lpp.
- ²¹⁵Šnore E. Lejasdopeļu kapulauks senajā Sēlijā.//Arheoloģija un etnogrāfija – Rīga: “Zinātne”, 1997. – 72. lpp. – 5. att.: 5.
- ²¹⁶Cimmerane I. Izrakumi Jaunbemberu kapulaukā.//ZASM 1971. – Rīga: “Zinātne”, 1972. – 59. lpp.
- ²¹⁷Šnore E., Zariņa A. Senā Sēlpils – 217. lpp.
- ²¹⁸Berga T. Senās apbedīšanas tradīcijas Slutišķu kapsētā. – 51. lpp.
- ²¹⁹Melne I. Aizkraukles viduslaiku kapsēta – 132. lpp.
- ²²⁰Radīšs A. 10.–13. gadsimta senkapī latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas... – 127. lpp.
- ²²¹Švābe A. Latviešu tautas tiesiskie uzskati. – Straumes un avoti. – Rīgā: Grāmatu apgādniecība A. Gulbis, 1938. – 1. sēj. – 35., 36. lpp. Jāpiezīmē, ka pēc bērēm nelaiķis saglabāja uztura tiesības pie saimes galda un piedalījās viņam īpaši rīkotā veļu laika dvēseļu mielastā
- ²²²Visus izrakumos iegūtos audumus apstrādāja un noteica Latvijas vēstures muzeja Zinātniskās izpētes un atdarinājumu nodaļas vadītāja Irita Žeiere.
- ²²³Zariņa A. Seno latgaļu apgērbs 7.–13. gs. – Rīgā: “Zinātne”, 1970. – 119. lpp.
- ²²⁴Zariņa A. Seno latgaļu apgērbs 7.–13. gs. – 59. lpp.
- ²²⁵Музуревич Э. С. Восточная Латвия и соседние земли в X – XIII вв. Экономические связи с Русью и другим территориями. Пути сообщения. – Рига, 1965 – стр. 73.
- ²²⁶Valk H. Rural Cemeteries of Southern Estonia 1225–1800 AD – 52. lpp. – table XIX: 12.
- ²²⁷Berga T. Daugavas augšteces 14.–17. gs. senkapī. – 62. lpp.
- ²²⁸Zagorska I. Viduslaiku arheoloģiskais komplekss Vilmaņos.//ZASM 1984/ 85. – Rīga: “Zinātne”, 135. lpp.
- ²²⁹Svetikas E. Alytaus kapinynas:.. – s.110. – 86. pav.
- ²³⁰Berga T. Kaklarotas Krāslavas Augustinišķu senkapos – 120., 121. lpp. – 1. att.
- ²³¹Urtāns V. Viņakalna kapulauks pie Stukmaņiem (13.–17. gs.) – 23. lpp. – 11. att.: 6.
- ²³²Melne I. Aizkraukles viduslaiku kapsēta – 135., 136. lpp.
- ²³³Berga T. Dobeles viduslaiku kapsētas monētas un to nozīme apbedīšanas rituālā (14.–17. gs.).//Arheoloģija un etnogrāfija – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2000. – XX laid. – 40. lpp.
- ²³⁴Берга Т. Монеты в археологических памятниках Латвии IX–XII веков. – Рига, 1988 – стр. 57.
- ²³⁵Latvijas PSR arheoloģija – 298. lpp.
- ²³⁶Valk, H. Rural cemeteries of southern Estonia – p. 55.
- ²³⁷Šnore E., Zariņa A. Senā Sēlpils – 217. lpp.
- ²³⁸Indriķa hronika. Ā. Feldhūna tulkojums, Ē. Mugarēviča pēcvārds un komentāri. – Rīga: “Zinātne”, 1993. – XIII: 4.
- ²³⁹Turpat.
- ²⁴⁰Senās Latvijas vēstures avoti, izd. Arveds Švābe. – Rīgā: Latvijas vēstures institūts, 1940. – 2. burtnīca – Nr. 51.
- ²⁴¹Tur pat – Nr. 63.
- ²⁴²Tur pat – Nr. 71.
- ²⁴³Urtāns V. Madonas senatne.//Stars (Madona) – 3.04.1979.
- ²⁴⁴Madona – Modolens h[off], Bersemoise eller Modohns, Birshemuisse; 1461. g. arhibīskaps izlēno Smelenam (Smelen) 4 arklus zemes. 1524. g. tos nopērk Koskuls (Koskull). 1526. g. izlēno Volfu – Ludinghauzenu (Wolff – Ludinghausen) ģimenei. Kopš 1625. g. Madona ietilpst Lodē (Thielen) un tām ir kopēji valdītāji – 1688. g. “Bersemoisa eller Modohns under Seswegen Ströländer attinuti”; no 1820. g. ritmeistara Ādolda fon Vulfa (Adolph von Wulff) valdījumā. 1903. g. Madona ir dzelzceļa stacija, 1921. g. miests, 1926. g. pilsēta – Madona. Skat. Dunsdorfs E. Lielvidzemes kartes (17. un 18. gadsimtenī) – Melnburnā: Kārļa Zariņa fonds, 1986. – 166. lpp.
- ²⁴⁵Sarkani, Sarkanā muiža, Sarkanmuiža – Heidenfeltsh[off], Heidenfelds eller Klodtzhoff, Heydenfeld, Heidenfelt – 1490. g. arhibīskaps izlēno Feliksam (Felix) 1 arklū zemes, kuru Feliksa mantinieki pārdod Klotam (Klot), 1506. g. arhibīskaps izlēno Klotam 3 arklus apdzīvotas zemes un 1507. g. vēl 4 arklus postažu. 1626. g. Fromholda Klotā (Fromhold Klot) valdījumā; 1638. g. Fromhotam Klotam (Fromholt Kloth), 2,5 arkli. Vēlāk muiža nonāk Štāla (Sthal) valdījumā. 1690. g. pakļauta redukcijai, 3,25 vecie, 2,5 jaunie arkli. 1711. g. muiža restitūeta Klotu dzimtai. 1744. g. “Baron Igelstrom, nachher Otto von Meck, dann Engelbrecht von Klot”. 1807. g. Georga fon Berkholca valdījumā (George von Berckholtz). 1820. g. Beholca valdījumā 3,25 arkli, 145 vīrieši, 171 sievietes. 1841. g. muiža ieķīlāta, ķīlas turētājs Vulfu dzimta (von Wulf). Skat. Dunsdorfs E. Lielvidzemes kartes (17. un 18. gadsimtenī) – 167. lpp.
- ²⁴⁶Vidzemes 1638. gada arklū revīzija. Izdevis Edgars Dunsdorfs. – Rīgā: Latvijas Vēstures institūta apgādiens, 1941. – IV sēj., III burtn. – 1167.–1169. lpp.
- ²⁴⁷Turpat – 1142.–1166. lpp.
- ²⁴⁸Kühn D. von. Aus der Chronik des Kirchspiels in Livland.//Ostdeutsche Familienkunde – 1982. – 3. Heft – S. 416.

2002. gada Madonas arheoloģiskajos izrakumos gūtās liecības par senajiem tērpiem

Nozīmīgu seno apbedījumu vietu arheoloģisko atradumu daļu veido tekstilatrādumi, kas saglabājušies no senajiem tērpiem un ļauj spriest par tā laika apģērbiem. Ziņas par vietējo iedzīvotāju tērpiem Latvijā līdz pat 18. gs. beigām ir ļoti fragmentāras un trūcīgas, tāpēc jebkurš, pat vismazākais tekstiliju fragments tiek uzskatīts par svarīgu šī jautājuma izpētes avotu. Pat auduma fragmenta nospiedums, kas saglabājies uz kāda no priekšmetiem, spēj sniegt zināmu informācijas daļu, kas noteiktā situācijā var izrādīties svarīga. Norādes par apģērbiem ir gūstamas ikvienā apbedījumu vietas izpētes procesā, tomēr tas, cik daudzpusīgi un plaši būs iegūstamie materiāli, ir atkarīgs no ļoti daudziem faktoriem – sākot ar konkrētās augsnes sastāvu, kas iedarbojas uz organiskajiem materiāliem, un beidzot ar darbu veicēju ieinteresētību un profesionalitāti. Sava nozīme ir arī laika apstākļiem, kādos darbi tiek veikti, jo nav iespējams pilnvērtīgi veikt arheoloģisko izpēti, ja zeme ir pilnībā sasalususi, kā tas bijis 2002. gada pētījumos Madonā, Cēsaines ielā 14. Neskatoties uz to, izrakumu veicējiem vairākos apbedījumos bija izdevies saskatīt un saglabāt nelielas organisko materiālu paliekas pie atsevišķām rotām. Paraugi tika uzmanīgi izcelti un nodoti tālākai izpētei, lai noskaidrotu vai šeit nav saglabājušās seno apģērbiem liecības. Kopumā no 2002. gada rudenī veiktajiem izrakumiem tālākai apskatei tika saņemti 22 nelieli paraugi no 17 sieviešu, vīriešu un bērnu apbedījumiem. Tos saudzīgi atpreparēja un iespēju robežās attīrīja, lai pēc tam veiktu arī mikroskopisko apskati. Tikai vienā no paraugiem neizdevās atrast liecības par tekstilizstrādājumiem.

Visu iegūto paraugu saglabāšanās pakāpe atzīstama par ļoti sliktu – tie bija no vien niecīgi izmēru ziņā (pārsvarā no 0,6–2,5 cm), bet arī ļoti trausli un drūpoši, kas skaidrojams ar materiālu faktisko sabrukšanu. Daudzos gadījumos no auduma bija saglabājušies vienīgi atsevišķi pavedieni vai pat to nospiedumi bronzas patinas un dzelzs produktu korozijas slānī. Šādos apstākļos ne vienmēr ir iespējama materiāla identifikācija, tomēr arī šie paraugi ir izmantojami plašākai apkopojošai viduslaiku tērpu analīzei.

Madonas kapulauka izpētīto apbedījumu vairums, balstoties uz atrasto rotu un monētu datējumiem, attiecināms uz 17. gadsimtu. Šajā laika posmā vairs nav raksturīgi apbedot cilvēkus, dodot tiem līdz lielu skaitu rotu vai iedzīves priekšmetu, pie kuriem tad arī atrodami tekstila paraugi. Tieši tāpēc reālu saglabājušos auduma paraugu nav daudz. Izrakumos iegūti linu un vilnas audumu fragmenti no dažādām tērpu daļām, kā arī norādes par atsevišķu tērpa daļu rotājumiem – krellēm, brokāta un zīda lentēm. Ne vienmēr, atrodot auduma paraugus, ir iespējams noteikt šī fragmenta saistību ar konkrētu apģērba daļu. Tam nepieciešamas ne tikai īpašas detaļas, kas norādītu uz atsevišķu tērpa daļu pazīmēm – šuves, malu eģes, uzšūtie rotājumi, piešūtās celaines vai citas zīmīgas norādes, bet svarīgs arī konkrētās parauga atrašanās vietas izvērtējums.

Auduma paliekas, kas saglabājušās saktu apakšpusē, vai uz to adatām, norāda, ka tās izmantotas no šī materiāla darināto tērpa daļu aizdarei. Gadījumos, kad auduma paliekas konstatētas uz saktu virsmām, iespējami vairāki skaidrojumi, kas prasa rūpīgu izvērtēšanu. Viens no variantiem var būt citas tērpa daļas auduma nospiedums, kas bijis ciešā saskarē ar šo rotu, vai arī konkrētais fragments saglabājies no pārsedzamā auduma materiāla.

Nosakot saglabājušos šķiedru veidu uz saktu adatām un analizējot parauga atrašanās vietu, var noteikt kādai apģērba daļai tās lietotas – krekliem, kas parasti bijuši gatavoti no linu auduma, vai virsējam vilnas apģērbam, tomēr ne visos gadījumos ir iespējams precizēt konkrēto audumu izmantošanas veidu.

Visi iegūtie linu auduma paraugi, kuriem bija iespējams noteikt auduma veidu, bijuši austi vienkārtna tehnikā. Dažos apbedījumos (54. kaps) konstatēti divu atšķirīgu linu audumu paraugi. Astoņos gadījumos (46., 54., 61., 62., 65., 77., 80. kaps) un savrupi atrastā sakta ar audumu) var secināt, ka tie bijuši no linu krekliem. Par pašu kreklu piegriezumu un apdari gan konkrētas liecības nav saglabājušās, bet kakla rajonā zem zoda atrastās saktas norāda, ka ar tām bijis sasprausts kreklu priekšpuses iegriezums. Tas, ka šajā vietā parasti atrasta tikai viena sakta, norāda, ka iegriezums nevarēja būt pārāk dziļš. No nelielajiem iegūtajiem fragmentiem redzams, ka audumi bijuši samērā smalki – auduma blīvums tiem 1 cm ir bijis no 8 līdz pat 20 pavedieniem vienā centimetrā.

Gan linu, gan arī vilnas audumi austi no vienkārtīgiem pavedieniem un abos virzienos – velkos un audos lietotie izejmateriāli gandrīz vienmēr ir bijuši vērpti vienā – Z virzienā (šķiedras vērptot kopā grieztas no labās uz kreiso pusi). Tikai divos gadījumos pavedieni bijuši vērpti pretējā – S virzienā. Šāds vērptuma virziens ir raksturīgs, galvenokārt, šķeterētiem pa-

vedieniem (divi kopā sagriezti pavedieni, lai iegūtu resnāku un izturīgāku materiālu), kas audumu aušanai izmantoti ļoti retos gadījumos, bet lietoti gatavojot jostas vai audenes vainagu pamatnēm.

Visi vilnas audumu paraugi, kuriem bija iespējams noteikt auduma veidu, bijuši austi četrnīšu trīnītī. Atsevišķos gadījumos mikroskopiskajā apskatē vilnas pavedieniem konstatētas sarkana, tumši zila un brūngani – dzeltena krāsojuma pēdas.

Lai gan konkrētas liecības par raksturīgāko sieviešu apģērba sastāvdaļu – villaini nebija saglabājušās nevienā no apbedījumiem, netiešas norādes par to eksistenci bija gūstamas vairākos apbedījumos (43., 46. un 53), kuros lielāka izmēra saktas ar audumu fragmentiem tika atrastas villaiņu saspraušana raksturīgā vietā – krūšu rajona centrālajā daļā. Arī uz saktu adatām konstatētie šķeterētie, krāsainie, vilnas pavedieni līdzinās villaiņu malu apdarei lietoto celaiņu izejmateriāliem. Kāda cita – 88. apbedījuma atsegšanas gaitā fiksētās dzeltenās stikla masas krellišu paliekas, kas bija novērojamas visas apbedījuma vietas garumā, liek domāt, ka tās izmantotas villaines izšūšanai. Šeit konstatēti arī iziruša, krellītēm rotāta auduma vainaga fragmenti, bet novērojama atšķirība starp vainagam lietotajām un villaines rotāšanai izmantotajām krellītēm. Villaines greznošanai lietotās krellītes bijušas izmēru ziņā nedaudz lielākas un arī pavisām gatavotas – nevienādas gan formas, gan izmēru ziņā, un bieži vien nelīdzenas. Praktiski saglabājies neliels skaits šo krellišu un vairs nav iespējams izsekot to izkārtojuma veidam, kas ļautu raksturot iespējamo villaines rotājumu. Villaines ar šādu dzeltenu stikla masas krellīšu izšuvumu Latvijas teritorijā ir zināmas kopš 12. gs beigām un iegūtas arī jaunāku laiku apbedījumos.¹

Rets un interesants atradums ir kādas sievietes apbedījumā (80. kaps) jostas vietas rajonā atsegtais celaines posms, kas bija saglabājies bronzas riņķa iekšpusē, kopā ar ādas sloksnīti. Kopā iegūti septiņi šīs celaines, domājams jostas fragmenti, no kuriem viens ir noslēguma gals ar nespīdīgu bārkstīm (1. att.). Esošie paraugi dod iespēju rekonstruēt jostas darināšanas veidu un tās vizuālo izskatu (2. att.). Celos austā josta bijusi 3,5 cm plata, garenvirzienā svītraina ar trim skujiņu joslām un bārkstīm galos. Jostas velkos izmantoti dažāda resnuma vilnas pavedieni tumši zilā, sarkanā un dzeltenīgā krāsā, kā arī šķeterēti līnu pavedieni. Līnu pavedieni, kas lietoti arī audiem ir gandrīz pilnībā iznīkuši un saskatāmi tikai vietām, tāpēc izmantoto pavedienu skaits katrā no celiem nav pilnīgi precīzi nosakāms. Jostas malas iezīmē ārējos celos vērtie tumši zilie pavedieni. Pārējais laukums sadalīts trijās proporcionāli līdzīgās daļās, divas malējās no kurām veido sarkanās krāsas, bet vidējo – dzeltenīgās krāsas pavedieni. Katras šīs joslas vidū, to

norobežojot ar līnu pavedienu svītru, ieausta skujiņu rinda – malējās joslās tā veidotas no līnēm, vidējā joslā – no tumši zilajiem vilnas pavedieniem.

Nelielas, bet vērtīgas norādes par 17. gs. lietoto vainagu veidiem bija saglabājušās četros apbedījumos – 86., 88., 95. un 97. kapā. Vainagu fragmentu atrašanas apstākļi norāda, ka vainagi bijuši likti uz galvas, tomēr ir zināmi gadījumi, kad tie bijuši novietoti arī zem muguras, vai ielikti klēpī.² Līdzīgi kā citur, arī Madonas kapsētā, vainagi konstatēti gan mazas meitenes, gan arī jaunu un vecāku sieviešu apbedījumos.³ Diviem vainagiem (88. un 97. kaps) bija saglabājušies arī to pamatnēm izmantotās bērza tāss sloksnes fragmenti. Tāss bijusi apvilktā vienā gadījumā ar sarkanu, otrā ar zilu vilnas audumu, bet citam (86. apbedījums) vainagam par pamatu, līdzīgi kā gadsimtiem iepriekš, darināta speciāla audene no sašķeterētiem vilnas pavedieniem brūngani – sarkanā krāsā.

Iegūtie vainagu materiāli ir pārāk mazi un fragmentāri, lai noteiktu izmērus un raksturotu tos vizuāli. Tā, piemēram, 95. apbedījumā no vainaga vairs bija saglabājušies tikai daži uzšūtie rotājumi – atsevišķas stikla krellītes, smalkas bronzas spirālītes un neliels vilnas pīnītes fragments bez pamata auduma. Arī vainags, kura pamatnei lietota austā audene (86. kaps) tuvāk nav raksturojams, jo nav zināmi ne tā izmēri, ne arī veids, kā izkārtoti rotājumi. Izrakumos no zemes izdevies izcelt tikai divus nelielus (1,7x4 un 1,5x2,2 cm) vainaga fragmentus. Uz viena no tiem saglabājušās ļoti maza izmēra (dm. 2,5; g. 3 mm) bronzas spirālītes, kas bijušas uzvērtas pavedieniem un piešūtas audumam ciešās, paralēlās joslās. Uz otra fragmenta atsedzās trīs sīkas stikla masas krellītes dzeltenā krāsā un to nospiedumu rinda audumā, kas norāda, ka arī krellītes bijušas uzvērtas uz pavediena un taisnās, paralēlās joslās un piešūtas vainaga pamatnei. Paraugā saglabājušās tikai divu krellīšu joslu nospiedumu rindas.

Arī 97. kapā iegūtie nelieli vainaga fragmenti ļauj vienīgi secināt, ka vainaga pamatnei lietota bērza tāss sloksne, kas bijusi apvilktā ar zilās krāsas vilnas audumu un vainags bijis rotāts ar krellēm un vienkāršu, strīpainu brokāta lentu, kas visticamāk atradusies vainaga augšmalā. Par to liecina nelielais fragments ar lentu, kuras vienai malai seko divas taisnās joslās izkārtotu krellīšu rindas (3. att.). Lenta darināta 1,8 cm plata no smalkiem līnu pavedieniem un šaurām metāla sloksnītēm. Tās gatavotas no vara un bijušas vairākkārt alvotas.¹ Metāla sloksnītes ir ļoti slikti saglabājušās – tās ir trauslas un salūzušas daudzos sīkos fragmentos, bet alvojums noslāņojies (4. att.). Metāla sliktās saglabāšanās pakāpes dēļ nav iespējams precīzi noteikt veidu, kādā sloksnītes bijušas ieaustas starp līnu pavedieniem. Lentas malās, kur lietoti tikai līni, novērojams vienkārtna pīnisms, tomēr vidusdaļā, visticamāk, izmantota cita aušanas tehnika. Atšķirīgos materiālus gru-

pējot, veidojas garenvirzienā orientētas dažāda platuma un atšķirīgu krāsu strīpas. Lenta velku virzienā sastāv no 31 pavediena – 16 Z virzienā vērpjamu lino pavedieniem un 1 mm platām metāla sloksnītēm. Audu virzienā izmantoti tikai lino pavedieni, kas vērti pretējā – S virzienā un ieausti ik pēc diviem milimetriem.

Vispilnīgāk raksturojams vainags, kura atliekas bija saglabājušās 88. apbedījumā. Neskatoties uz atradumu fragmentāro raksturu, bija iespējams rekonstruēt vainaga iespējamo izmēru un izskatu (5. att.). No bērza tāss gatavotā vainaga pamatne bijusi apvilka ar četrnīšu trinīti austu, uzveltu vilnas audumu sarkanā krāsā. Vainaga platums rēķināms ap 8 cm un tā lielāko daļu rotājušas audumam piešūtas taisnas stikla krellišu joslas. Katra no tām sastāv no vienas krāsas krellītēm, izņemot rindu, kurā pamīšus, mainoties ik pa trim vai četrām, izkārtotas divu atšķirīgu toņu krellītes. Atšķirībā no 12.–16. gs vainagiem, kuros sastopamas vienīgi dzeltenas stikla masas krellītes, šim vainagam izmantoti vairāku krāsu materiāli – vēl arī zilgani melnā, zili zaļā, dzeltenīgi baltā un perlamutra krāsā – kopā piecos atšķirīgos toņos. Pilnīgi precīzi noteikt krellīšu joslu skaitu vairs nav iespējams, jo vainags bija saglabājies tikai fragmentāri. Izrakumu laikā atsegtajam paraugam saskatāmas 13 paralēlu krellīšu joslas. Vēlāk attīrītajos vainaga augšmalas paraugos krellīšu izkārtojums pēc krāsas atšķīrās no tā, kāds fiksēts izrakumu laikā iegūtajam fragmentam. Tas liek domāt, ka uzšūto joslu skaits bijis lielāks – vismaz 15 paralēlas rindas, kas noslēdzās ar piešūtu brokāta lentu. Kopā saglabājušies 13 dažāda lieluma lentas fragmenti, no kuriem viens ir tās savienojuma posms no vainaga aizmugures daļas. Abi gali pamīšus pārlikti viens pār otru un sašūti, bez atlocīšanas un īpašas apstrādes. Vainaga sarkanā pamatauduma savienojuma vieta šeit nav saskatāma. Lenta bijusi 2,3–2,5 cm plata, garenvirzienā svītraina, ar robotām malām, austa no smalkiem – ap 0,2 mm resniem zīda un dažāda resnuma sudraba brokāta pavedieniem – ar šauru sudraba sloksnīti notītiem lino diegiem (6. att.). Sudraba aptinums veidots retināts, pretēji pavediena vērpuma virzienam, nenosedzot pilnībā lino pamatdiegu (7. att.). Šādu brokāta lentu izmantošana vainagu augšmalas greznošanai visai bieži sastopama arī turpmākajos gadsimtos lietotajiem auduma vainagiem.

Vainagu fragmenti Madonas kapulaukā, līdzīgi kā citās šī perioda apbedījumu vietās, konstatēti tikai atsevišķos apbedījumos. Nevienā no tiem nav saglabājušās norādes, kas liecinātu par vainagiem piestiprinātiem piekariem, kādi bija raksturīgi iepriekšējos gadsimtos zināmajiem vainagiem. Nedaudz atšķirīgas ir arī izmantotās krellītes un to izkārtojuma veids, kas arvien vairāk līdzinās pie 19. gs tautastērpiem nēsājamiem platajiem auduma vainagiem. Tas norāda uz iespējamām nelielām izmaiņām

vainagu darināšanā 17. gadsimtā, pamatā saglabājoties senajām tradīcijām.

Līdzās nedaudzajiem audumu fragmentiem un tekstilšķiedru paraugiem, norādes gan par tērpu detaļām, gan atsevišķu daļu piegriezuma īpatnībām sniedz arī izrakumu laikā atrastās rotas un to izvietojums. Tieši pie rotām visbiežāk mēdz saglabāties nelieli audumu fragmenti no tērpiem, tāpēc to attīrīšana un apskate veicama sevišķi saudzīgi un rūpīgi. Arī vēlāk, veicot priekšmetu apstrādi un restaurāciju, ļoti svarīgi ir nesabojāt un neiznīcināt nelielu, bet vērtīgu informāciju.

Jo vairāk rotu greznojušas tērpu, jo lielākas iespējas kaut ko vairāk uzzināt par to. Madonas kapulauka izrakumu materiāli liecina, ka tērpu aizdarei gan vīrieši un sievietes, gan arī bērni šajā laikā vēl joprojām izmantojuši saktas. Nevienā no apbedījumiem nav konstatētas pogas vai āķīši. Pārsvārā saktas izmantotas tikai vienas tērpa daļas – krekla vai villaines aizdarei, bet daudzos apbedījumos saktas vispār nav konstatētas, kas liek domāt, ka kreklu izgriezuma aizdarei izmantota saitīte. Iespējamais virsējais vilnas apģērbs varēja būt tunikveida piegriezumā, velkams pāri galvai, kam nav nepieciešama speciāla aizdare. Savukārt villaini, ja tāda bijusi, varēja apņemt pleciem un atstāt nesaspraustu, galus pārliedzot vienu pāri otram. Vairākos sieviešu un vīriešu apbedījumos vidukļa rajonā konstatētās metāla sprādzes liecina, ka tērpu sajošanai līdzās austajām jostām lietotas arī vienkāršas ādas jostas.

Madonas kapulauka izrakumos iegūtie tekstilizstrādājumu paraugi, neskatoties uz to necīgajiem izmēriem un vājo saglabāšanās pakāpi, uzskatāmi par vērtīgu papildinājumu ļoti ierobežotajam materiālu skaitam par vietējo iedzīvotāju apģērbu vēlajos viduslaikos. Lai arī pēc gūtajiem atradumiem nav iespējams raksturot tērpus kopumā, tie sniedz dažus interesantus faktus gan par izmantotajiem materiāliem, gan to rotāšanas tradīcijām, gan arī par atsevišķām tērpa sastāvdaļām.

The Textile Finds of Madona Cemetery

Summary

In the archaeological excavations which took place in 2002 in Madona cemetery alongside with other archaeological materials also small samples of textiles were found, which can give us more information about separate parts of the ancient costumes. These samples include small fragments of plain-woven linen shirts as well as samples of woolen 2/2 twill fabric. All the materials are made of Z-spun threads. Only on very rare occasions the opposite direction of spun has been used. Tablet woven bands, used for decoration of woolen-shawls and belts are made of plied threads. In Grave 80 fragments of a 3,5 cm wide belt were found, which helped to make a reconstruction of the belt.

In four graves (No. 86, 88, 95, 97) some details of fabric crown headdresses were found. The base of the crown was either made of birch bark covered with fabric or woven bands were used. The crown headdresses were decorated with rows of glass beads, small bronze spirals and brocade ribbons, the fragments of which were found in two cases. Only one of the crowns could be reconstructed. This crown was approximately 8 cm wide, made of birch bark covered with red felted woolen material. It was decorated with 15 rows of glass beads in five different colours and the upper edge was covered with a 2,3–2,5 cm wide brocade ribbon with notched edges. The ribbon was made of linen threads, covered with narrow silver strip and fine silk threads woven into the middle and along the edges of the ribbon.

These textile finds date back to the middle or the second half of the 17th century. Despite the bad level of preservation and their small size these finds are a valuable addition to the scarce information about the clothing of indigenous people of this period.

List of pictures

Fig. 1. Fragments of tablet woven belt. *Photo: Roberts Kanins.*

Fig. 2. Reconstruction of tablet woven belt. *Drawing by Aina Alksne-Alksnite.*

Fig. 3. Fragments of textile crown. Grave 97. *Photo: Roberts Kanins.*

Fig. 4. Ribbon of textile crown in the foreground. *Photo: Roberts Kanins.*

Fig. 5. Reconstruction of textile crown. Grave 88. *Drawing by Aina Alksne-Alksnite.*

Fig. 6. Fragment of textile crown. Grave 88. *Photo: Roberts Kanins.*

Fig. 7. Fragment of brocade ribbon from textile crown. Grave 88. *Photo: Roberts Kanins.*

Atsauces

¹Zariņa A. Apģērbs Latvijā 7.–17. gs. – Rīga, 1999. – 124. lpp.; *Žeiere I. Tekstilatradumi Puzes Lejaskroga kapsētā/Ventspils muzeja raksti, IV.* – Rīga, 2004. – 115. lpp.

²Šādi gadījumi zināmi Baižkalna Uplantu, Dundagas Laukumuižas un Vilces Kalnaplāteru kapsētās.

³Ziņas par apbedīto vecumu atrodamas G. Gerharda rakstā šās grāmatas 49.–57. lpp.

⁴Brokāta pavedienu metāla sastāvu Latvijas Vēstures muzeja Restaurācijas centra laboratorijā 2002. gadā noteikusi ķīmiķe Antra Jantone

Madonas 13.–17. gadsimta iedzīvotāji bioarheoloģiskā skatījumā

Katrai apdzīvotai vietai, lielai vai mazai, esošai vai bijuši, ir sava vēsture un cilvēki, kas to veidojuši cauri gadu desmitiem un simtiem. Madonas vēsturei, tāpat kā visas Latvijas vēsturei kopumā, ir tā īpatnība, ka rakstītās liecības radās samērā vēlu. Uzskata, ka Madona pirmo reizi vēstures avotos minēta tikai 1461. gadā kā Rīgas arhibīskapam piederoša zeme, uz kuras vēlāk veidojusies Biržu muiža. Tāpēc par iepriekšējiem šīs vietas senvēstures posmiem informāciju var gūt galvenokārt pēc arheoloģiskajiem datiem.

Atsevišķi atradumi norāda, ka tagadējā Madonas teritorijā bijusi apdzīvota no II g. t. pr. Kr. Daudz plašāku informāciju ir par apdzīvotību dzelzs laikmetā, jo kopš 1878. gada pilsētas teritorijā vairākkārtīgi uzieti seno iedzīvotāju apbedījumi. Līdz šim arheoloģiski izpētīti 116 apbedījumi, kas hronoloģiski tiek datēti ar 6.–17. gadsimtu.¹ Apbedījumu izpētes gaitā līdztekus senlietu materiālam iegūts arī antropoloģiskais materiāls, kura bioarheoloģiskā izpēte var sniegt jaunu informāciju par senajiem Madonas iedzīvotājiem.

Ar bioarheoloģiju saprot arheoloģiskajos izrakumos iegūto cilvēka skeleta kaulu vispusīgu analīzi, kuras mērķis ir rekonstruēt iedzīvotāju dzīvesveidu un raksturot tā kvalitāti. Cilvēka skelets ir ļoti labs indikators un nodrošina retrospektīvu atskaiti par katra indivīda augšanas un attīstības procesiem, saslimtību, uzturu un dzīvesveidu. Izpētes procesā tiek meklēta atbilde uz jautājumu: kā dzīvoja cilvēki pirms vairākiem gadsimtiem, kāds bija viņu veselības stāvoklis un ikdienas dzīve? Cik ilgi viņi dzīvoja un kāpēc nomira?

Bioarheoloģija kļuvusi par vienu no galvenajiem pētniecības virzieniem antropoloģijā. Diemžēl Latvijā ilgu laiku antropoloģisko pētījumu uzmanības centrā bija galvenokārt iedzīvotāju etnoģenēzes un etniskās vēstures pētījumi. Tipoloģijas metode jeb t.s. „rasu” vai „antropoloģisko tipu” izdalīšana, balstoties uz galvaskausa metriskajiem un zobu sistēmas morfoloģiskajiem datiem, bija raksturīga līdz pat 20. gs. beigām. Šajos pētījumos bieži likta vienādības zīme starp cilvēka bioloģisko variāciju un etnisko piederību, pieņemot, ka atšķirības starp iedzīvotāju grupu morfoloģiskajiem rādītājiem ir reizē šo grupu etniskās atšķirības. Starp indivīdiem un populācijām pastāv bioloģiskās atšķirības jeb bioloģiskā variācija, kas nav etniskuma pazīme.

Tā kā pagaidām nav uzkrāta pietiekoša bioarheoloģisko datu bāze par Latvijas iedzīvotājiem, tad grūti objektīvi izvērtēt konkrētas vietas iedzīvotāju bioarheoloģiskos datus. Līdz šim maz pētījumu, kur iedzīvotāju fiziskās

attīstības, demogrāfiskie u.c. rādītāji ir analizēti vienkopus ar informāciju par iedzīvotāju saslimtību, traumām un iespējamiem nāves cēloņiem. Pētījuma mērķis ir raksturot Madonas 13.–17. gs. iedzīvotājus no bioarheoloģiskā viedokļa, izvērtēt šī laikposma iedzīvotāju fiziskās attīstības, saslimtības un traumatisma datus, kas palīdzētu skaidrot jautājumu par viņu dzīves apstākļiem. No šī viedokļa senās Madonas iedzīvotāju izpēte sniegs kvalitatīvi jaunu informāciju arī par Vidzemes iedzīvotājiem un tādejādi varēs papildināt citu zinātņu nozaru pētījumu rezultātus.

Materiāls un metodika

Rakstā izmantots iedzīvotāju osteoloģiskais materiāls, kas iegūts 2002. gada arheoloģiskās aizsardzības izrakumos Madonas pilsētas teritorijā kvartālā starp Saules, Cēsaines un Rūpniecības ielām. Hronoloģiski senākie apbedījumi (28.–31. kaps) saistāmi ar vēlā dzelzs laikmeta latgaļu kultūru.² Izpētei pieejams bija arī osteoloģiskais materiāls no postītiem apbedījumiem. Tādējādi iegūti bioarheoloģiskie dati par 10 šī laikposma indivīdiem.

Skaitliski lielākais apbedījumu skaits (32.–116. kaps) saistāms ar viduslaikiem un jaunajiem laikiem. Lai gan arheoloģiski šie apbedījumi tiek saistīti ar 14.–17. gs.³, iegūtais osteoloģiskais materiāls galvenokārt attiecas tikai uz 16.–17. gs. Antropoloģiskā materiāla saglabātības pakāpe dažāda. Tā ietekmējuši vairāki faktori: apbedīšanas paražas, augsnes apstākļi (skābums, temperatūra, ūdens filtrācija u.c.) un saimnieciskā darbība. Kapsētā mirušie guldīti divās – trijās kārtās, tāpēc daudzi apbedījumi jau senatnē izpostīti un osteoloģiskais materiāls fragmentārs un slikti saglabājies. No arheoloģiski fiksētajiem 14.–17. gs. apbedījumiem, tikai 28 saglabājušies pilnīgi.⁴ Te gan jāpiebilst, ka apmēram viena trešdaļa apbedījumu netika pilnībā atsegta, jo kapa bedres (kājgalis vai galvgalis) izgāja ārpus siltumtrases tranšejas. Tāpēc daļa informācijas par senās Madonas kapsētā apbedītajiem iedzīvotājiem ir neatgriezeniski zudusi.

Līdz ar to autora rīcībā bija antropoloģiskais materiāls, kas saistāms ar 85 (kopā ar osteoloģisko materiālu, kas iegūts kā savrupatradumi) Madonas 16.–17. gs. iedzīvotājiem. Pētīto indivīdu dzimuma un vecuma noteikšanā izmantota starptautiski atzīta metodika.⁵ Šajā sakarībā jāatzīmē, ka bioarheoloģiskajos pētījumos lielākā problēma ir pieaugušo iedzīvotāju (sevišķi vecāku par 60 gadiem) vecuma noteikšana, jo skeleta bioloģiskais vecums indivīda nāves brīdī ne vienmēr sakrīt ar t.s. pases vecumu. Pie tam objektīvus datus var iegūt tad, ja indivīda vecuma noteikšanā tiek izmantots viss skelets, nevis tikai atsevišķi tā kauli (piemēram, galvaskauss). Senās Madonas iedzīvotāju vecuma noteikšana pamatojās uz tiesu medicīnas ekspertu izstrādātajām metodēm, kas ļauj noteikt indivīda vecumu līdz 70–75 gadiem.⁶

Iedzīvotāju fiziskās attīstības raksturošanai izmantots ķermeņa garums, kas rekonstruēts pēc skeleta ekstremitāšu garo kaulu garuma.⁷ Kā salīdzināmie materiāli izmantoti autora rīcībā esošie dati par Latvijas 1. un 2. gadu tūkstoša iedzīvotāju fizisko attīstību.⁸

Rakstā izmantots tradicionālais datu statistikas apstrādes aparāts – katrai osteoloģiskajai sērijai (vīriešu un sieviešu grupām atsevišķi) tika noteikts skaits (N), aprēķināts vidējais matemātiskais lielums (M), novirze no vidējā matemātiskā lieluma $m(M)$ un standarta kvadrātiskā novirze (S). Dažādu osteoloģisko sēriju vai hronoloģisko periodu rekonstruētā ķermeņa garuma vidējo lielumu statistiskā atšķirību ticamība novērtēta ar Sjudenta t-kritēriju, bet paleopatoloģiskās izpētes rezultātu ticamība – pēc Chi – kvadrāta testa. Rezultāti novērtēti kā statistiski ticami, ja $P < 0,05$ vai labāk.

Lai iegūtu pēc iespējas vispusīgāku informāciju, pēc atbilstošas metodikas,⁹ veikta Madonas seno iedzīvotāju paleopatoloģiskā izpēte. Tika fiksētas šādas patoloģijas: traumas un ievainojumi, infekcijas slimības, kaulaudu audzēji, zobu sistēmas patoloģijas, vielmaiņas un augšanas procesus traucējumi, ekstremitāšu locītavu iekaisumi u.c.

Jāatzīmē, ka pēdējos gadu desmitos bioarheoloģiskajos pētījumos galvenā uzmanība tiek veltīta nevis atsevišķu slimību vai traumu konstatācijas faktam, bet gan procesa: indivīds – stress – patoloģija – populācija analīzei kopumā. Protams, vispilnīgāko informāciju par attiecīgās vietas iedzīvotāju saslimstību un iespējamajiem nāves cēloņiem var iegūt no pilnīgi izpētiem kapulaukiem ar labi saglabājušos un zinātniskajai izpētei savāktu antropoloģisko materiālu. Pašlaik nav iespējams šo Madonas 13.–17. gs. materiālu no paleopatoloģiskā viedokļa izvērtēt visas Latvijas kontekstā, jo pagaidām maz ir veikti šāda veida pētījumi.

Iedzīvotāju demogrāfiskie dati un fiziskās attīstības raksturojums

Kā jau iepriekš minēts, tad attiecībā uz vēlo dzelzs laikmetu (12./13. gs.) izpētei pieejams bija ļoti fragmentārs 10 indivīdu (2 vīrieši, 7 sievietes, 1 bērns) antropoloģiskais materiāls, kas ir nepietiekams plašākai iedzīvotāju demogrāfiskajai analīzei.

Lai gan ķermeņa garumu varēja rekonstruēt tikai vienam vēlā dzelzs laikmeta vīrietim (177 cm) un divām sievietēm (159 cm un 160 cm), iegūtie dati apstiprina līdzšinējo pētījumu rezultātus. Kopumā Latvijas 5.–12. gs. iedzīvotājiem bija raksturīgs liels ķermeņa garums (vīriešiem vidēji $173,89 \pm 0,25$ cm; individuālā variācija no 168 līdz 181 cm; sievietēm $159,09 \pm 0,35$ cm ar individuālo variāciju no 153 līdz 171 cm).¹⁰ Jāatzīmē, ka nav statistiski ticamas atšķirības starp lībiešu un baltu (zemgaļi, latgaļi, sēļi) ķermeņa garumu (*I. tab.*). Senajiem latgaļiem, kuri apdzīvoja arī tagadējo Madonas teritoriju, 7.–12. gs. bija raksturīgs liels ķermeņa garums.

Interesanti, ka Latvijas teritorijā jau vismaz kopš vidējā dzelzs laikmeta pastāv ķermeņa garuma ģeogrāfiskais gradients – iedzīvotāju augums statistiski ticami ($P < 0,001$) samazinās virzienā no rietumiem uz austrumiem. Vislielākais ķermeņa garums raksturīgs Rietumzemgales, bet vismazākais – Latgales

iedzīvotājiem. Zināmā mērā tas novērojams arī starp latgaļiem. Daugavas latgaļu kapulaukos (Lejasbitēni, Koknese) apbedītajiem salīdzinājumā ar Latgales latgaļu kapulaukos (Kiviti, Nukšas u.c.) apbedītajiem indivīdiem (vīriešiem 173,9 un 173,12 cm; sievietēm 160,66 un 158,64 cm) bija nedaudz lielāks ķermeņa garums, kas gan nav statistiski ticami.¹¹ Šī gradienta cēloņi nav pilnīgi skaidri. Iespējams, ka šīs atšķirības jāskaidro gan ar iedzīvotāju ģenētiskajām atšķirībām, adaptāciju videi, gan ar dažādu saimnieciski ekonomisko attīstības līmeni šajos reģionos. Labvēlīgāki klimatiskie apstākļi Latvijas rietumdaļā (augstāka temperatūra, auglīgākas augsnes, lielāks augu veģetācijas periods u.c.) un augstāks sociāli ekonomiskais līmenis (progresīvākas zemkopības un lopkopības tehnoloģijas) varēja veicināt indivīdu ģenētiskā potenciāla pilnīgāku realizāciju, kas izpaudās arī lielākā ķermeņa garumā.¹² Šī jautājuma skaidrojumā liela nozīme būtu antropoloģiskajam materiālam no tās Vidzemes daļas (arī Madonas), kuru senatnē apdzīvoja latgaļi. Diemžēl neskatoties uz latgaļu kapulauku plašajiem arheoloģiskajiem izrakumiem, osteoloģiskais materiāls pagaidām nav pietiekams šīs problēmas risinājumam.

Nedaudz vairāk informācijas par demogrāfiskajiem rādītājiem var iegūt par 16.–17. gs. Madonas iedzīvotājiem. No 85 izpētajiem indivīdiem 29 bija vīrieši, 33 sievietes, 19 bērni (vecumā no 6 mēnešiem līdz 9 gadiem) un 4 pusaudži (vecumā no 10 līdz 17 gadiem). Pieaugušo vīriešu vidējais mūža ilgums sasniedz 40,8 gadus, bet sieviešu attiecīgi 38,3 gadus. Vīriešiem netika konstatēts izteikts mirstības maksimums kādā noteiktā vecuma intervālā. Sievietēm bija raksturīgi divi mirstības maksimumi. Pirmais 40–45 gadu vecumā, kad mirušas 25,1% no visām kapsētas pētītajā daļā apbedītajām sievietēm. Otrs maksimums bija raksturīgs 20–25 gadu vecumā (19,4%). Jaunu sieviešu paaugstinātu mirstību parasti saista ar pirmajām dzemdību komplikācijām.¹³

Interesi izraisa Madonas 16.–17. gs. iedzīvotāju demogrāfisko datu salīdzinājums ar citām iedzīvotāju grupām. Teritoriāli vistuvākā vieta, kur iegūts antropoloģiskais materiāls ir Cesvaine. 1975. gadā Cesvaines centrā, lēzenā paugurā Sūlas upītes krastā, tika atsegti 262 apbedījumi, kas hronoloģiski attiecas uz 14.–17. gs.¹⁴ Cesvaines pieaugušo vīriešu vidējais mūža garums sasniedz 49,4 gadus, bet sieviešu attiecīgi 40,3 gadus. Tas ir vairāk (vīriešiem par 9 gadiem!) salīdzinājumā ar Madonas iedzīvotājiem. Jāatzīmē gan, ka datiem par Cesvaines iedzīvotājiem varbūt gadījuma raksturs, jo arheoloģisko izrakumu laikā savāktas tikai labāk saglabājamie indivīdu kranioloģiskais materiāls. Kā zināms, tad parasti labāk saglabājas (zemes spiediena rezultātā mazāk deformēti) gados vecāku indivīdu galvaskausi, kuriem vairāk ir aizaugušas galvaskausa šuves.

Kopumā Madonas 16.–17. gs. pieaugušo vīriešu prognozējamais dzīves ilgums mazāks nekā Kurzemes, bet lielāks nekā Latgales šī laikposma iedzīvotājiem, bet sievietēm savukārt lielāks nekā Kurzēmē un Latgalē.¹⁵

Ķermeņa garumu bija iespējams re-

konstruēt 46 pieaugušajiem indivīdiem. Iegūtie rezultāti liecina, ka Madonas 16.–17. gs. iedzīvotājiem augums salīdzinājumā ar vēlo dzelzs laikmetu mazāks (vīriešiem vidēji 170,22 cm, sievietēm attiecīgi 155,23 cm).

Kā liecina pētījumu rezultāti, sākot ar 13. gadsimtu, visā Latvijas teritorijā notika statistiski ticama ($P < 0,01$) iedzīvotāju vidējā ķermeņa garuma samazināšanās (1. tab.). Tā, piemēram, Daugavas lejtecē (Ikšķile, Mārtiņšala, Dūdiņas) 13.–14. gadsimta iedzīvotāju ķermeņa garums vīriešiem bija 172,27 cm, sievietēm 157,18 cm, bet 17. gadsimtā attiecīgi 169,28 cm un 155,92 cm. Savukārt Vidzemē 13.–15. gadsimtā vīriešu augums bija 172,17 cm, sieviešu 157,56, bet 16.–18. gadsimtā vairs tikai 169,66 cm vīriešiem un 156,30 cm sievietēm.⁶ Cēloņi, kas noteica šīs negatīvās pārmaiņas, var būt dažādi.

Vēsturnieku pētījumos ir daudzkrāt minēts vietējo iedzīvotāju zemais dzīves līmenis, postošie kari, bads, nepietiekams uzturs, smags, fizisks darbs, antisanitāri apstākļi, slimības un epidēmijas. Tas viss varēja ietekmēt iedzīvotāju augšanas un attīstības procesu kā rezultātā samazinājās iedzīvotāju ķermeņa garums.

Otrkārt, jāmin ļoti nelabvēlīgie klimatiskie apstākļi. Sākot ar 13. un 14. gadsimta miju līdz pat 19. gadsimtam, visā ziemeļu puslodē sākās temperatūras pazemināšanās. Ziemas šajā periodā bija bargākas nekā mūsdienās, bieži pavasari iestājās vēlu, bet vasarās pastiprinājās dažādu anomāliju skaits (liels sausums, postošas lietusgāzes u.c.). Latvijas iedzīvotājus šīs klimatiskās pārmaiņas lielā mērā ietekmēja caur iztikas resursu ieguvī. Nelabvēlīgi apstākļi radīja neražas un tām sekojošo badu, kas Latvijā atkārtojās vēl 19. gs. pirmajā pusē.¹⁷ Neražas un to sekas – bads un slimības samazināja iedzīvotāju skaitu, bet tie, kas šajos dramatiskajos apstākļos izdzīvoja bieži vien nesasniedza savu ģenētiski noteikto ķermeņa garumu. Protams, nevar apgalvot, ka slimības nebija dzelzs laikmetā, taču 13.–18. gs., kad bija daudz lielāks iedzīvotāju skaits un blīvums, epidēmijām bija katastrofāls raksturs.

Lai gan Latvijas apdzīvotībā pēc krusta kariem notika lielas pārmaiņas, kad lielas iedzīvotāju grupas pārvietojās gan labprātīgi, cerot atrast labākus dzīves apstākļus, gan piespiedu kārtā, Latvijas teritorijā 13.–18. gs. turpināja pastāvēt iedzīvotāju ķermeņa garuma ģeogrāfiskais gradients – pakāpeniska auguma samazināšanās virzienā no rietumiem uz austrumiem. To apstiprina arī Madonas iedzīvotāju ķermeņa garuma dati (*att.*).

Paleopatoloģiskās izpētes rezultāti

Autora rīcībā nebija vēsturisko datu par to cik 16.–17. gs. Madonas un tās tuvākās apkāmes iedzīvotāju aizgāja bojā no epidēmijām, bada un cik krita kaujas laukā. Zināmu priekšstatu par iedzīvotāju saslimstību un nāves iemesliem sniedz to skeleta kaulu paleopatoloģiskā izpēte, lai gan pētniekam rezultātu interpretācijā nākas saskarties ar zināmām grūtībām. Tā, piemēram, bieži vien osteoloģiskajā materiālā nekonstatē nekādas patoloģiskas izmaiņas, lai gan daļa indivīdu miruši salīdzinoši jauni (piemēram, 20–30 gadu vecumā). Tas nenozīmē, ka viņu nāves cēlonis nav bijusi infekcija vai vardarbīga nāve. Vienkārši daudzas slimības, sevišķi akūtā formā, neatstāj tiešas pēdas skeleta kaulos. Tās pats attiecas uz vardarbīgas nāves gadījumiem, jo ievainojumus un traumas var konstatēt tikai tad, ja ir skarti skeleta kauli.

Traumas un ievainojumi. Iegūtie dati norāda, ka Madonas kapsētā traumatiski kaulu bojājumi konstatēti 3 pieaugušajiem indivīdiem jeb 4,8% no izpētīto kopējā skaita:

51. kaps, 45–50 gadus vecs vīrietis. Galvaskausa kreisās puses paura un pieres kaula savienojuma vietā 42x21 mm liels ievainojums, kas varētu būt radies sitienu rezultātā ar neasu priekšmetu. Trauma nav bijusi nāvējoša (nav skarta galvaskausa kaulu iekšējā plātnīte), labi redzams dzišanas process, indivīds pēc ievainojuma dzīvojis vēl vairākus gadus.

56. kaps, 25–30 gadus vecs vīrietis. Labās puses atslēgas kaula vidusdaļas lūzums. Dzišanas procesā radies kaula saīsinājums par 13 mm. Kreisās puses elkoņa kaula lūzums pie plaukstas pamatnes, sadzījis. Nevar pateikt vai šo kaulu lūzumi ir bijuši vienlaicīgi, jo abi lūzumi labi sadzījuši. Traumas bijušas vairākus gadus pirms indivīda nāves.

109. kaps, 65–70 gadus vecs vīrietis. Bijuši laužti (vienlaicīgi) abi labās rokas apakšdelma kauli. Trauma bijusi vairākus gadus pirms indivīda nāves, labi sadzījusī, tās izcelsmes raksturs nav nosakāms. Šim indivīdam konstatēta vairāku mugurkaula krūšu daļas skriemeļu saaugšana, kuras cēlonis arī varētu būt trauma.

Jāatzīmē, ka traumas un/vai ievainojumi nav konstatētas sievietēm, bērniem un pusaudžiem. Taču attiecībā uz bērnu traumatismu jāņem vērā apstākļi, ka gados jauniem indivīdiem kaulu lielās elastības dēļ lūzumus bieži vien nav pilnīgs, bet tikai daļējs un nav konstatējams ar makroskopiskām pētniecības metodēm. Arī rentģenoskopijā šādus lūzumus konstatē tikai tad, ja salūzušā kaula daļas ir novirzījušās.

Jāatzīmē, ka galvaskausa traumas Madonas 16.–17. gs. iedzīvotājiem konstatētas tikai vienā gadījumā. Parasti tieši galvaskausa ievainojumi sniedz vistiešākās liecības par sabiedrības agresivitāti un dramatiskajiem notikumiem, jo bieži vien pretinieka galva bija galvenais sitienu, cirtieņu u. tml. mērķis. Ja indivīda galva nebija pietiekami labi aizsargāta, tad šo ievainojumu atstātās pēdas

ir konstatējamas galvaskausa kaulos arī pēc vairākiem gadsimtiem. Konstatētais Madonas un arī Cesvaines 14.–17. gs. iedzīvotāju galvaskausu traumatisms ir daudz zemāks nekā, piemēram, Daugavas krastu (Ikšķile, Sēlpils) iedzīvotājiem (2. tab.). Tas, iespējams, norāda, ka šie iedzīvotāji nav bijuši iesaistīti militāros vai sadzīviska rakstura (piemēram, Ventspils iedzīvotāji¹⁸) konfliktos.

Locītavu slimības ir patoloģiskas vai vecuma izraisītas deģeneratīvi distrofiskas locītavu izmaiņas. To cēlonis var būt locītavas iekaisums, trauma vai pārslodze, skeleta attīstības traucējumi, dažas kaulu un infekcijas slimības. Deformējošā artroze (osteoartrīts) ir locītavu kaulu un skrimšļu dažādas hroniskas izmaiņas, kam raksturīga deformācija un izcilnīši pie kaulu malām. Bieži vien locītavu patoloģiskās izmaiņas ir saistītas ar palielinātu fizisku slodzi, un pēc kādas noteiktas locītavas paaugstināta patoloģisko gadījumu skaita var spriest par iedzīvotāju fiziskās darba specifiku.¹⁹ Šajā sakarībā gan jāņem vērā, ka indivīdiem pēc 50–60 gadu vecuma locītavu izmaiņas ir vairāk saistītas ar bioloģisko novecošanos.²⁰

Gan vīriešiem, gan sievietēm osteoartrīts visvairāk konstatēts iegurņa locītavā (3. tab.). Vīriešiem plecu, iegurņa un ceļa locītavu patoloģiskas izmaiņas ir statistiski ticami vairāk salīdzinājumā ar sievietēm. Iespējams, ka tas saistīts ar pētīto indivīdu vecumu, jo osteoartrīts raksturīgs vīriešiem galvenokārt pēc 55 gadu vecuma sasniegšanas. Tāpēc nevar apgalvot, ka Madonas viduslaikos dzīvojušajiem vīriešiem šīs locītavu distrofiskās izmaiņas būtu saistītas tikai ar smagu fizisku darbu.

Vienā gadījumā (54. kaps, vīrietis 50–55 gadus vecs) labās puses elkoņa locītavā konstatēts septiskais artrīts, ko izraisījis infekcija. Izveidojies liels iekaisuma process ar strukturālām kaulu izmaiņām, kuru rezultātā rokas kustības bijušas ierobežotas. Iespējams, ka šī infekcija ir izraisījusi vispārēju organisma sepsi un indivīda nāvi.

No iegurņa locītavas patoloģiskajām izmaiņām jāatzīmē Pertesa (Perthes) slimība (82. kaps, vīrietis 45–50 gadus vecs), kura līdz šim nebija konstatēta Latvijas arheoloģiskajā materiālā.²¹ Šī slimība attīstās bērniem un pusaudžiem vecumā no 3 līdz 11 gadiem un izpaužas kā augšstilba kaula galviņas nekroze (kaulaudu atmiršana). Tās rezultātā tiek bojāta kaula augšanas zona, augšstilba kaula galviņa tiek deformēta un nenotiek normāla augšstilba attīstība garumā, kas rada problēmas iegurņa un ceļa locītavā. Slimības cēloņi ir neskaidri. Uzskata, ka tā var rasties pastiprinātas fiziskas slodzes gadījumā uz iegurņa locītavu. Zēniem saslimstība ar Pertesa slimību ir aptuveni četras reizes biežāka nekā meitenēm.²² Mūsdienās, ja savlaicīgi šo slimību atklāj bērniem līdz 10 gadu vecumam, to var ķirurģiski izārstēt. Senatnē tas nebija iespējams un indivīds kļuva par invalīdu, jo kustību problēmas saglabājas visu mūžu.

Mugurkaula skriemeļu patoloģisko izpēti varēja veikt tikai nelielai senās Madonas iedzīvotāju daļai (7 indivīdi), jo šie kauli

apbedījumu postījumu rezultātā bija slikti saglabājušies. Vairākos gadījumos konstatēta deformējošā spondiloze: mugurkaula skriemeļu deģeneratīva slimība, kurai raksturīga skriemeļu deformācija. Parasti tā novērojama gados vecākiem indivīdiem, bet kā priekšlaicīga kaulu sistēmas novecošanās pazīme var attīstīties arī agrāk. Mūsu gadījumā deformējošā spondiloze konstatēta gan gados (65–70) veciem indivīdiem (109., 116. kaps), gan arī jaunākiem (30–35 gadi) indivīdiem (95. kaps). Deformēti galvenokārt jostas daļas 4. un 5. skriemelis. Madonas 16.–17. gs. iedzīvotājiem konstatēta arī mugurkaula skriemeļu osteohondroze, kas izpaužas kā t.s. Šmorļa mezgli – skriemeļu noslēdzošās plātnītes pārveidojumi skriemeļu spongiozajā vielā kā padziļinājumi vai bedrītes (104., 107. kaps). Dīvos gadījumos 65–70 gadus veciem vīriešiem (109., 116. kaps) līdz ar mugurkaula deformējošo spondilozu konstatēts arī ankilozējošais spondilartīts, kura rezultātā vairāki skriemeļi pilnībā saauguši kopā nekustīgā blokā. 109. kapā apbedītajam vīrietim kopā saauguši astoņi krūšu daļas skriemeļi (no Th4 līdz Th11), tādējādi šim indivīdam mugurkaula kustības bija ļoti ierobežotas.

Jāatzīmē, ka vairākiem Madonas kapsētā apbedītajiem indivīdiem (vīrietim un 3 sievietēm) konstatēta mugurkaula 5. jostas skriemeļa sakralizācija (saaugšana kopā) ar krusta kaulu, ko uzskata par vienu no krusta kaula attīstības variantiem ar augstu iedzimtības pakāpi. Interesanti, ka mūsu gadījumā visas sievietes (89., 91., 93. kaps), kurām raksturīga šī pazīme, teritoriāli apbedītas netālu viena no otras. Tas netieši varētu liecināt par to, ka kapsētā blakus apbedītie varētu būt savstarpēji radnieciski.

Zobu un mutes dobuma patoloģijas. Zobu sistēmas raksturojošie parametri ir kariess, hronisks zoba saknes periodontīts vai abscess (strutojošs iekaisums), zobu aplikums (zobakmens), zobu izkrišana dzīves laikā. Bioarheoloģiskajos pētījumos visas šīs patoloģijas tiek izteiktas procentos no kopējā pētīto indivīdu skaita. Pie tam objektīvāku ainu par attiecīgās populācijas zobu sistēmas stāvokli var iegūt, ja pieaugušie indivīdi tiek analizēti pa vecuma grupām (20–39 gadus; 40 un vairāk gadus veci). Diemžēl mūsu gadījumā indivīdu mazā skaita dēļ to nebija iespējams veikt.

Iegūtie rezultāti liecina par zināmām atšķirībām starp Madonas un Cesvaines 14.–17. gs. iedzīvotāju zobu sistēmas veselības stāvokli. Madonas iedzīvotājiem kariesa sastopamība ir statistiski ticami lielāka, bet Cesvaines iedzīvotājiem savukārt ir augstāka zobu periodontīta sastopamība. Pie tam tas raksturīgi abiem dzimumiem (4. tab.). Parasti augstā saslimstība ar kariess veicina periodontītu un/vai žokļa strutojošu iekaisumu. Madonas iedzīvotāju gadījumā tas nav konstatēts. Domājams, ka to nosaka salīdzinoši nelielais izpētīto indivīdu skaits.

Zobu sistēmas patoloģiju skaits acīmredzot veicinājis to, ka daudziem indivīdiem jau salīdzinoši nelielā vecumā konstatēta zobu (viena vai vairāku) izkrišana dzīves laikā. Šajā

rādītājā nav konstatētas statistiski ticamas atšķirības ne starp dzimumiem, ne starp salīdzināmajām grupām (4. tab.).

Vielmaiņas traucējumi paleoantropoloģiskajā materiālā tiek fiksēti kā galvaskausa virsmas vai acs orbītas kaula iekšējās (cribra orbitalia) strukturālas izmaiņas. Gadījumos, kad nav pietiekams vitamīnu vai mikroelementu (galvenokārt dzelzs) daudzums, organisms cenšas to kompensēt ar pastiprinātu sarkano asinsķermenīšu radīšanu. Šādu stāvokli var izraisīt anēmija, infekcijas slimības un vitamīnu trūkums (cinga, rahīts).²³

Madonas 16.–17. gs. iedzīvotājiem cribra orbitalia konstatēta tikai sievietēm (25%), kā arī bērniem un pusaudžiem (50%). Tas liecina, ka daļai Madonas kapsētā apbedīto bērnu un pusaudžu nāves cēlonis varētu būt infekcijas slimības un normālai augšanai nepieciešamo vitamīnu trūkums. Nelabvēlīgos apstākļos organisms vai nu aug lēnāk, vai arī augšana apstājas līdz brīdim, kad rodas priekšnosacījumi stresa pārvarēšanai. Stresu var izraisīt gan vides, gan arī sociālie faktori.²⁴ Ir zināms, ka stresa ietekmē cilvēka organismā notiek nespecifiskas reakcijas, kas vispirms ietekmē fizisko attīstību. Lai pārvarētu stresu (pārtikas trūkums, slimības, diētas maiņa u.c.) cilvēka organismam nepieciešams pastiprināti izmantot olbaltumvielas, tāpēc organisma augšanas process ir lēnāks vai apstājas pavisam. Bērna organisms nevar vienlaikus pārvarēt stresu un nodrošināt augšanas procesus. Individī, kas nepārvar šo stresu iet bojā. Ja indivīds pārvar šo stresu, t.i., izdzīvo, tad augšanas process atjaunojas un, ja nav nelabvēlīgu apstākļu, organisms ātri atgūst zaudēto. Savukārt, ja nelabvēlīgie apstākļi pastāv ilgstoši un atkārtojas, bet nav tik spēcīgi, lai uzreiz izraisītu indivīda nāvi, tad organisma augšanas process ir aizkavēts un nevienmērīgs.²⁵

Stresa atstātās „pēdas” var konstatēt cilvēka skeleta kaulos un zobos. Bērnu un pusaudžu skeleta ekstremitāšu garo kaulu rentgenogrammās var konstatēt t.s. Harisa līnijas – vietas, kur stresa ietekmē apstāties kaula augšanas process.²⁶ Raksta autoram nebija iespējams veikt Madonas kapsētā apbedīto bērnu un pusaudžu skeletu rentgenoloģisko izmeklēšanu. Taču bērnībā pārciestu stresu var konstatēt arī pēc zobu emaljas izmaiņām, t.s. hipoflāzijas, kas konstatējama uz zobu sānu virsmas. Šie pastāvīgo zobu emaljas defekti (horizontālu līniju veidā, bedrīšu u.c.), kas saistīti ar stresa izraisītajiem zoba attīstības traucējumiem, indivīdam saglabājas visu mūžu. Tā kā ir zināmi katra zoba attīstības tempi, tad ar lielu precizitāti var noteikt kādā vecumā indivīds ir pārdzīvojis stresu.²⁷ Piemēram, ja zobu emaljas hipoflāzija tiek fiksēta uz centrālā priekšzoba pašas augšējās virsmas, tas nozīmē, ka zoba augšana bijusi traucēta 1 gada vecumā, jo šajā vecumā sākas šī zoba vainadziņa veidošanās. Bet, ja šim pašam zobam emaljas defekts ir zoba vainadziņa pašā apakšējā daļā, tas nozīmē, ka pārciestais stress ir bijis 5 gadu vecumā, jo tad šajā vecumā noslēdzas centrālā priekšzo-

ba vainadziņa veidošanās. Līdz ar to vienam un tam pašam indivīdam zobos var fiksēt vairākas stresa epizodes.

Iegūtie rezultāti liecina, ka visiem izpētītajiem Madonas 16.–17. gs. iedzīvotāji (8 vīrieši, 8 sievietes, 6 bērni un pusaudži) iedzīvotājiem bija zobu emaljas hipoflāzija. Pie tam vairumam stresu (slimības, badu u.c.) nācies bērnībā pārciest vairākkārt. Tā, piemēram, 72. kapā apbedītais vīrietis (35–40 gadus vecs) bērnībā pārcietis 4 stresa epizodes (2., 3., 5., 4. un 6 gadu vecumā), 40. kapā apbedītā sieviete (20–25 gadus veca) 3 stresa epizodes (1., 3. un 4 gadu vecumā), bet 103. kapā apbedītais pusaudzis, lai gan vairākkārt pārcietis stresu 1., 2., 3. un 5 gadu vecumā, tomēr miris 15 gadu vecumā. Augsts zobu emaljas hipoflāzijas līmenis konstatēts arī Cesvaines 14.–17. gs. iedzīvotājiem (4. tab.). Tas neapšaubāmi liecina par nelabvēlīgiem dzīves apstākļiem.

Infekcijas slimības. Biarheoloģiskajā literatūrā pastāv viedoklis, ka tieši infekcijas slimības ir viens no svarīgajiem iedzīvotāju nāves cēloņiem gan tuvākā, gan tālākā pagātnē.²⁸ Rakstītajos avotos epidēmiju radītais posts Latvijā ir maz minēts. Jāņem vērā arī, ka seno un viduslaiku hronikās ikkatra epidēmiska slimība, kas izsauca iedzīvotāju lielu, masveidīgu saslimstību un mirstību, tiek saukta par mēri, kas neatbilst reālajai situācijai. Mēris, ko ierosina mikroorganisms *Pasteurella pestis*, Latvijā sasniedza 1351. gadā. Arī turpmākajos gadsimtos (1420–1422; 1481–1482; 1675–1678) mēra epidēmijas vairākkārt skāra Latvijas iedzīvotājus. Tē gan jāpiebilst, ka līdz šim arheoloģiski šo epidēmiju upuri nav atrasti.²⁹ Kā liecina medicīnas doktora V. Deruma pētījumu rezultāti, tad viduslaikos Livonijā bija izplatītas tādas slimības kā mēris, dizentērija, sifiliss, bakas, lepra, gripa, izsitumu tīfs, zarnu parazīti (cērmes) u.c.³⁰ Šo slimību izplatību sekmēja gan tirdzniecības attīstība, biežie viduslaiku kari, iedzīvotāju antisanitārie dzīves apstākļi. Līdz ar to infekcijas slimības ir svarīgs jebkuras populācijas epidemioloģiskās situācijas rādītājs. Diemžēl infekcijas slimību fiksācijas iespējas skeleta materiālā ir stipri ierobežotas. To nosaka apstākļi, ka osteoloģiskajā materiālā iespējams fiksēt tikai tos infekciju gadījumus, kas ir attīstījušies ilgstošākā laikposmā, no akūtas infekcijas pārejot hroniskā formā. Jāņem vērā, ka daudzas infekcijas slimības (mēris, tīfs, holerā u.c.) izraisa ātru indivīda nāvi, neatstājot izmaiņas skeleta sistēmā. Attīstoties molekulārās bioloģijas metodēm, iespējams, ka šīs slimības nākotnes pētījumos varēs diagnosticēt pēc mikroorganismu DNS.³¹

Skeleta kaulos konstatētās infekcijas pēc to lokalizācijas vietas parasti iedala: 1) periostīta (kaulplēves) iekaisums; 2) osteomielīts – kaula smadzeņu (līdz ar to visa kaula) iekaisums, ko ierosina strutas radošie mikroorganismi. Bieži vien ir ļoti grūti noteikt, kurš mikroorganisms ir radījis iekaisuma procesu. Tāpēc infekcijas bioarheoloģiskajos pētījumos tiek atzīmētas kā nespecifisks periostīts vai osteomielīts. Tomēr atsevišķas infekcijas slimības,

tādas kā tuberkuloze, sifiliss un lepra, ir ļoti labi diagnosticējamas skeleta kaulos.³²

Mūsu gadījumā ekstremitāšu garo kaulu nespecifiskā periostīta iekaisums konstatēts 78,9% vīriešiem un 70,8% sievietēm. Pie tam tikai dažos gadījumos novērotas sadzīšanas pazīmes, kas norāda par indivīda izveseļošanu. Tas vēlreiz apliecina sliktu vispārējo epidemioloģisko situāciju, nepietiekamu medicīnisko palīdzību un smagus vietējo iedzīvotāju dzīves apstākļus.

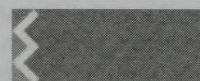
Vienā gadījumā (100. kaps, vīrietis 35–40 gadus vecs) konstatēts specifiskais periostīta iekaisums ekstremitāšu kāju garajiem kauliem un labās puses elkoņa locītavas kaulu strukturālas izmaiņas, ko izraisījusi tuberkuloze. Šajā gadījumā tā ir tuberkulozes sekundārā forma, kas, acīmredzot bija šī vīrieša nāves cēlonis. Diemžēl izpētei nebija pieejams šī indivīda mugurkaula skriemeļu un ribu osteoloģiskais materiāls. Parasti tieši mugurkaula krūšu skriemeļos šo slimību visvieglāk identificēt.³³ Grūti pateikt cik plaši tuberkuloze bija izplatīta starp Madonas viduslaiku iedzīvotājiem. Var vienīgi atzīmēt, ka arī Cesvaines kapsētas materiāla (16. kaps, 35 gadus vecs vīrietis) V. Derums konstatējis elkoņa locītavas tuberkulozes pazīmes ar pilnīgu locītavas nekustīgumu.³⁴

Līdz ar to, apkopojot Madonas iedzī-

votāju bioarheoloģiskās izpētes rezultātus, var apgalvot, ka vēlajā dzelzs laikmetā pieaugušajiem iedzīvotājiem bija liels ķermeņa garums. 16.–17. gs. Madonas iedzīvotāju vidējais augums, salīdzinājumā ar 12./13. gs. tāpat kā visā pārējā Latvijas teritorijā, būtiski samazinājies. Viens no iemesliem fiziskās attīstības traucējumiem bija slikti vietējo iedzīvotāju dzīves apstākļi un slimības, kam apstiprinājums rodams paleopatoloģiskās izpētes rezultātos. Slimības, smags fiziskais darbs un nepietiekamais uzturs ietekmēja iedzīvotāju mūža garumu. Samērā zemais traumatisma līmenis ļauj apgalvot, ka pētītajā Madonas kapsētas daļā apbedītie 16.–17. gs. iedzīvotāji nav bijuši iesaistīti militāros konfliktos.

Bioarheoloģiskās izpētes dati par Madonas 13.–17. gs. iedzīvotājiem ir ļoti nozīmīgi turpmākajiem Latvijas viduslaiku un jauno laiku iedzīvotāju dzīves apstākļu un kvalitātes pētījumiem.

Autors izsaka pateicību
Valsts Kultūrkapitāla fondam par
sniegto finansiālo atbalstu
Grants Nr 2005 _ 4 – K – KM058

Guntis Gerhards

The Investigation of Madona population in the 13 th–17 th centuries from bioarchaeological viewpoint

Summary

In the anthropological research of recent years, great attention has been paid to the bioarchaeological study of ancient populations. The aim of this study is to reconstruct the living conditions of the ancient inhabitants, as well as to establish influence of various environmental factors – geographical, social, and biological etc.

This article provides a bioarchaeological characterization of the anthropological material – 95 adult and child and juvenile skeletons – of the population of Madona in the 13th–17th centuries, obtained in archaeological excavations in the Madona Iron Age burial ground and Madona Medieval cemetery. The aim of the study is to characterize the physical development and health status of population in Madona, mainly in the 16th–17th centuries (from this chronological period is the largest part of osteological material). Therefore, a number of bioarchaeological parameters were analyzed: stature of adults, life span of population, dental health, joint diseases, infections, and trauma and etc. pathological skeletal features.

The material from Madona cemetery is not large in osteological terms, but is very interesting regarding to study different pathological conditions of individuals. The results show the generally poor health in the population of Madona in the 16th–17th centuries.

Bioarchaeological investigations of the population of Madona in the 13th–17th centuries give principal new information and together with archaeological and historical investigations help us better understand the life of people in the Medieval Ages.

1. tabula**Latvijas iedzīvotāju ķermeņa garums 5.–18. gadsimtā (cm)**

Teritoriālā /hronoloģiskā grupa	Vīrieši			Sievietes		
	N	M	S	N	M	S
Zemgaļi (5.–11. gs.)	87	174,3	2,94	55	159,00	3,24
Latgaļi (7.–12. gs.)	78	173,81	4,19	27	159,82	4,03
Sēļi (10.–12. gs.)	9	171,58	1,70	4	157,20	2,88
Lībieši (10.–12. gs.)	15	173,27	2,91	10	158,37	2,42
dzelzs laikmets (5.–12. gs.)	189	173,89	3,50	96	159,09	3,40
13.–15. gadsimts	462	171,53	3,34	294	156,79	2,45
16.–18. gadsimts	403	170,10	2,98	266	156,12	2,54

2. tabula**Madonas 14.–17. gs. iedzīvotāju galvaskausu traumatisms un salīdzinošie dati**

Sērija	Datējums	Vīrieši			Sievietes		
		N	X	%	N	X	%
Madona	16.–17. gs.	12	1	8,3	11	0	0,00
Cesvaine	14.–17. gs.	27	1	3,7	19	0	0,00
Ikšķile	13.–15. gs.	60	7	11,7	47	0	0,00
Sēlpils	13.–17. gs.	59	11	18,6*	28	0	0,00
Lejasbitēni	7.–10. gs.	31	4	12,9	9	0	0,00
Ventspils	13.–15. gs.	29	6	20,7*	25	0	0,00
Durbe	17.–18. gs.	46	2	4,3	51	0	0,00

N – pētīto indivīdu skaits;

X – indivīdu skaits, kam konstatēta trauma un/vai ievainojums;

* – statistiski ticama atšķirība (Chi – tests) salīdzinājumā ar Madonas grupu.

3. tabula**Osteoartrīta sastopamības biežums Madonas kapsētā apbedītajiem 14.–17. gs. iedzīvotājiem**

Locītava	Vīrieši			Sievietes		
	N	X	%	N	X	%
Plecu	12	3	25,0*	10	0	0,00*
Elkoņa	13	1	7,7	14	2	14,3
Plaukstas	11	1	9,1	11	1	9,1
Iegurņa	13	6	46,2*	21	4	19,0*
Ceļa	15	3	20,0*	19	1	5,3*
Pēdas	15	1	6,7	19	0	0,00

N – pētīto indivīdu skaits;

X – indivīdu skaits, kam konstatēts osteoartrīts;

* – statistiski ticama atšķirība (Chi tests) starp dzimumiem.

4. tabula

Patoloģiju sastopamība Madonas un Cesvaines iedzīvotājiem

Pazīme	Dzimums	Madona (16.–17. gs.)			Cesvaine (14.–17. gs.)		
		N	X	%	N	X	%
Kariess	vīr.	8	6	75,0**	14	4	28,5**
	siev.	9	7	77,8**	11	4	36,4**
Periodontīts un/ vai abscess	vīr.	7	1	14,3	21	5	23,8
	siev.	7	1	14,3**	19	8	42,0**
Zobu izkrišana	vīr.	14	9	64,3	23	12	52,2
	siev.	7	13	76,5	19	13	68,1
Osteomas (audzēji)	vīr.	11	0	0,0**	26	5	19,2**
	siev.	12	0	0,0	19	1	5,3
Hipoflāzija	vīr.	8	8	100,0	9	7	77,8
	siev.	8	8	100,0**	12	9	75,0**
Cribra orbitalia	vīr.	13	0	0,0*	26	3	11,5
	siev.	12	3	25,0*	19	2	10,5
Periostīts (garajiem kauliem)	vīr.	19	15	78,9	–	–	–
	siev.	24	17	70,8	–	–	–

N – pētīto indivīdu skaits;

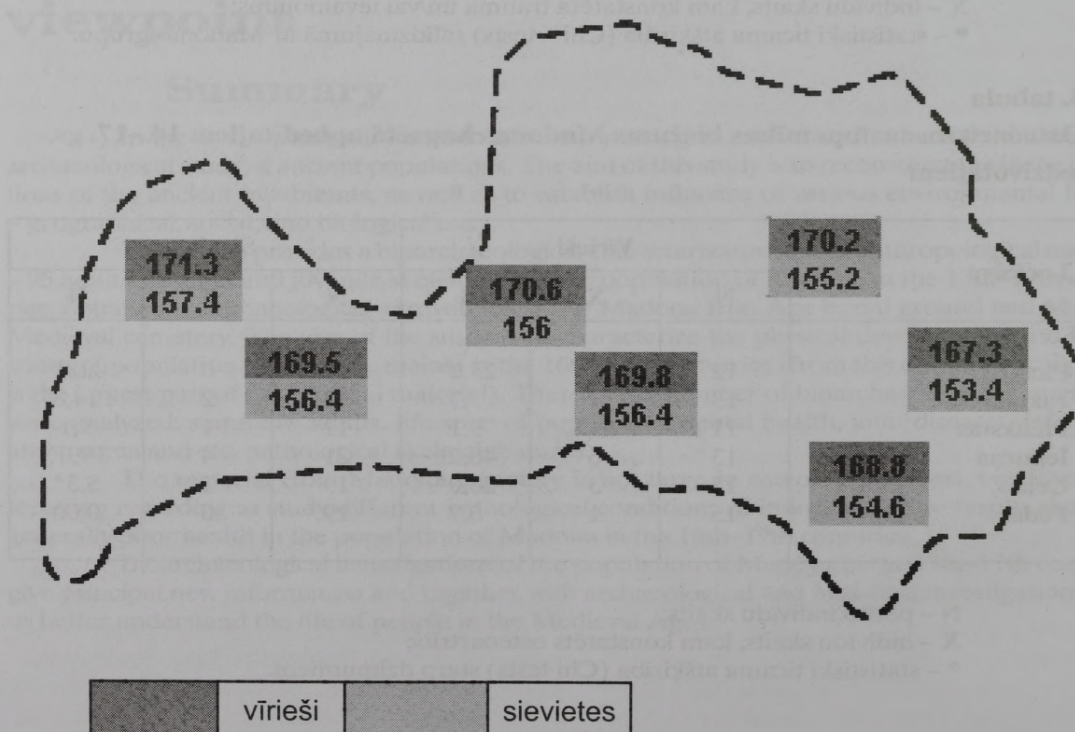
X – indivīdu skaits, kam konstatēta attiecīgā patoloģija;

* – statistiska ticama atšķirība (Chi tests) starp dzimumiem;

** – statistiski ticama atšķirība (Chi tests) starp grupām.

Att. Latvijas iedzīvotāju ķermeņa garuma (cm)

ģeogrāfiskais gradients 16.–18. gs.

Atsauces

- ¹Ruša M. Aizsardzības izrakumi Madonas kapsētā//Arheologu pētījumi Latvijā. – Rīga, 2004. – 124.–126. lpp.
- ²Urtāns J. Aizsardzības izrakumi Madonas senkapos//Arheologu pētījumi Latvijā. – Rīga, 2004. – 39.–40. lpp.
- ³Ruša M. Aizsardzības izrakumi Madonas kapsētā. –126. lpp.
- ⁴Turpat – 124. lpp.
- ⁵Buikstra J. & Ubelaker D. Standards for data collection from human skeletal remains//Archaeological Survey Research Series, 1994. – Vol. 44.
- ⁶White T. D., Folkens P. A. Human osteology 2nd edition. – Academic Press, 2000. – 340.–379. P.
- ⁷Gerhards G. Latvijas iedzīvotāju ķermeņa garuma izmaiņas pēdējo divu gadu tūkstošu laikā // Antropoloģe profesore Dr. habil. hist. LZA goda locekle Raisa Denisova. Biobibliogrāfija. – Rīga, 2000. – 55.–72. lpp.
- ⁸Gerhards G. Latvijas iedzīvotāju ķermeņa garuma vēsturiskā mainība (7. g. t. pr. Kr. – 18. gs.)//Promocijas darba kopsavilkums. – Rīga, 2003. – 25.–33. lpp.
- ⁹Ortner D. J., Putschar G. J. Identification of Pathological Conditions in Human Skeletal Remains (Smithsonian Contributions to Anthropology, no. 28). – Washington: Smithsonian Institution Press, 1981.–479 P.
- ¹⁰Gerhards G. Latvijas iedzīvotāju ķermeņa uzbūves izmaiņas pēdējo divu gadu tūkstošu laikā //Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls (turpmāk LVIŽ). – 2004. – Nr. 1. – 8.–9. lpp.
- ¹¹Turpat – 9. lpp.
- ¹²Gerhards G. Zemgales iedzīvotāju ķermeņa uzbūve laika perspektīvā//Arheoloģija un etnogrāfija. – Rīga, 2000. – 20. laid. – 141.–151. lpp.
- ¹³Zariņa G. Daži aspekti Kurzemes un Zemgales 14.–18. gadsimta lauku iedzīvotāju demogrāfijā//LVIŽ. – 2002. – Nr. 3. – 5. 20. lpp.
- ¹⁴Vasks A. Arheoloģiskie pētījumi Cesvaines kapsētā un Kalna Zīvertu kapulaukā//Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu 1975. gada pētījumu rezultātiem. – Rīga, 1976. – 91.–92. lpp.
- ¹⁵Zariņa G. Galvenās tendences Latvijas 7.–18. gs. paelodemogrāfijā un demogrāfiskās pārejas process // LVIŽ. – 2004. – Nr. 4.– 7.–13. lpp.
- ¹⁶Gerhards G. Latvijas iedzīvotāju ķermeņa uzbūves izmaiņas pēdējo divu gadu tūkstošu laikā. – 14.–17. lpp.
- ¹⁷Dumpe L. Par zemnieku uzturu Latvijā bada gados // Etnogrāfs profesors Dr. Habil. hist. Saulvedis Cimmermanis. – Rīga, 1999. – 118.–128. lpp.
- ¹⁸Gerhards G. Daži Kurzemes 15.–18. gs. iedzīvotāju bioarheoloģiskās izpētes aspekti//Ventspils Muzeja raksti IV. – Rīga, 2004. – 202.–203. lpp.
- ¹⁹Walker P. L., Hollimon S. E. Changes in osteoarthritis associated with the development of a maritime economy among Southern California Indians//International Journal of Anthropology. – 1989. – Vol. 71. – 51–62.
- ²⁰Bridges P. S. Degenerative Joint Disease in Hunter – Gatherers and Agriculturists from the Southeastern United States//American Journal of Physical Anthropology. – 1991. – Vol. 85. – P. 379–391.
- ²¹Derums V. Tautas veselība un dziedniecība senajā Baltijā. – Rīga, 1978. – 244. lpp.; Derums V. Baltijas sencilvēku slimības un tautas dziedniecība. – Rīga, 1988.–213. lpp.
- ²²Arcini C. Health and disease in Early Lund (osteo –pathologic studies of 3,305 individuals buried in the first cemetery area of Lund 990–1536). – Lund, 1999. P. 90 –91.
- ²³Stuart-Macadam P. Porotic Hyperostosis: Relationship between Orbital and Vault lesions//American Journal of Physical Anthropology. – 1989. – Vol. 80. – P. 187–193.
- ²⁴Goodman A. H., Martin D. L., Armelagos G. J. Indications of stress from bone and teeth//M. H. Cohen and Armelagos (eds): Paleopathology at the Origins of Agriculture. – Orlando, 1984. – P. 13–44.
- ²⁵King S. E., Ulijaszek S. J. Invisible insults during growth and development: contemporary theories and past populations//Human growth in the past (studies from bones and teeth). – Cambridge: University Press, 1999. – P. 161–170.
- ²⁶Magennis A. L. Skeletal growths in prehistoric and early historic populations//American Journal of Physical Anthropology. – 1986. – Vol. 69. – P. 234–235; Saunders S. R., Hoppa R. D. Growth deficit in survivors and non – survivors: biological mortality bias in subadult skeletal samples//American Journal of Physical Anthropology. – 1993. – Vol. 36. – P. 127–151.
- ²⁷Reid D. J., Dean M. C. The timing of linear hypoplasias on human anterior teeth//American Journal of Physical Anthropology. – 2000. – Vol. 113. – P. 135–139.
- ²⁸Larsen C. S. Bioarchaeology (Interpreting behaviour from the human skeleton). – Cambridge: University Press, 1998. – P. 64–65.
- ²⁹Vienīgi Kokneses tuvumā atsegts 17. gs. sākuma masu apbedījums ar 61 indivīdu, kuru varētu saistīt ar kādas epidēmijas upuriem. Skat. Žeiere I. 1986.–1989. gada izrakumi Kokneses senkapos//Latvijas arheoloģija. Pētījumi un problēmas. – Rīga, 2002. – 230.–233. lpp. (Latvijas Vēstures Muzeja raksti, 8: Arheoloģija, numismātika, antropoloģija, paleobotānika).
- ³⁰Derums V. Tautas veselība un dziedniecība senajā Baltijā. – 186.–192. lpp.
- ³¹Brown K. Ancient DNA applications in human osteoarchaeology: achievements, problems and potential//In: Human Osteology in Archaeology and Forensic Science. Cambridge, 2000. P. 455–473.
- ³²Ortner D. J., Putschar G. J. Identification of Pathological Conditions in Human Skeletal Remains. – P. 104 – 131; Kelly M. A. Infections Disease//Reconstruction of life from the skeleton. – 1989, P. 191–199.
- ³³Steinbock R. T. Paleopathological Diagnosis and Interpretation. – Springfield, 1976. – P. 316.
- ³⁴Derums V. Daži dati par Cesvaines un Tērvetes 1975. gada arheoloģiskajos izrakumos iegūto skeletu patoloģiskajām izmaiņām // Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu 1975. gada pētījumu rezultātiem. – Rīga, 1976.– 46.–47. lpp.

Madonas muižas veidošanās

Astoņdesmit gadi, kas apriet Madonas pilsētai, nav ilga vēsture apdzīvotai vietai mūsu reģionā. Atskatoties tālākā pagātnē, konstatējam, ka pilsēta neradās tukšā vietā. Jau pirms 1926. gada šeit pastāvēja miests, kas savukārt bija veidojies uz Madonas jeb Biržu muižas un Lazdonas zemnieku zemēm. Par vēl senāku šī apvidus apdzīvotību arheoloģiskas liecības sniedz Madonas kapulauks, tomēr tieši muiža varētu kalpot par saikni, kas Madonas vārda un līdz ar to mūsu pilsētas vēsturi pagarinātu par vairākiem gadsimtiem.

Baltijas vēsturisko vietvārdu vārdnīcas šķirkļi par Madonu vēsta, ka muižas sākumi meklējami vienā no diviem zemes gabaliem, ko Rīgas arhibīskaps 1461. gadā izlēņojis kādam Lorenkam Šmenenam. 1524. gadā tā pārdota Koskulam un no 1526. līdz pat 17. gs. sākumam piederējusi Līdinghauzenu-Volfu ģimenei. Pēc zviedru varas nostiprināšanās Vidzemē Līdinghauzeni-Volfi savas īpašumtiesības zaudējuši, un Madona tikusi pievienota Lodes muižai, bet vēlāk Cēsvinei.¹ Līdzīgu Madonas vēstures īsu pārstāstu sniedzis arī E. Dunsdorfs savā publikācijā, kurā analizēti 17. gs. kartēs sastopamie Vidzemes vietvārdi.² Izvērtējot šo divu autoritatīvo izdevumu ziņu izcelsmi, viegli konstatēt, ka dati par Madonas muižu praktiski tādā pašā izklāstā bija pazīstami jau 19. gs. 80. un pat 30. gados, kad attiecīgi Leonhards Strīks³ un Heinrihs fon Hāgemeistars⁴ savās apjomīgajās publikācijās par Vidzemes vēsturi centās katrai tobrīd eksistējošai muižai rekonstruēt pēc iespējas tālākā senatnē sniedzošos iepriekšējo īpašnieku ķēdi. Šodienas skatījumā šī informācija par Madonu tomēr var šķist pārāk konspektīva un nenoteikta, turklāt, ņemot vērā plašāku priekšdarbu trūkumu un apgrūtināto pieeju vēstures avotiem 19. gs., H. fon Hāgemeistara un L. Strīka darbos viegli varēja rasties kādas neprecizitātes un kļūmes. Šai rakstā tāpēc mēģināsim plašāk analizēt un izvērtēt rakstītajos avotos un senajās kartēs ietvertās ziņas par Madonas muižas izcelšanos un vēsturi līdz 17. gs. beigām.

1461. gada lēņa grāmata un Līdinghauzenu-Volfu dzimta

Ievadā minētajos vēstures pārskatos un vietvārdu rādītājos sniegtās ziņas var radīt iespaidu, ka jau 15. gs. otrajā pusē Rīgas arhibīskapijas teritorijas austrumu daļā, Cēsaines draudzē, veidojusies muiža – arhibīskapa vasaļa apdzīvota sēta ar tai piederošu zemi – un ka šī muiža nesusi Madonas vārdu. Ņemot vērā

zemes izmantošanas attīstības vēsturi Rīgas arhibīskapijā, šis fakts nekādā ziņā nebūtu vērtējams kā neparasts. Lai nodrošinātu zemes aizsardzību un pārvaldi, arhibīskapi sev uzticīgās personas atalgoja, piešķirot tiem lēņus – lielākoties zemi ar to apdzīvojošiem un apstrādājošiem zemniekiem. Tieši 15. gs. otrajā pusē un 16. gs. sākumā Rīgas arhibīskapijas teritorijā pieauga lēņu skaits un pastiprinājās to saimnieciskā izmantošana.⁵

Vēstures avotus, kas atspoguļo lēņu piešķiršanu un izmantošanu viduslaiku Vidzemē, 20. gs. sākumā apkopojis un publicējis Hermans fon Bruinings. Šī publikācija iepazīstina arī ar arhibīskapa Silvestra Lorenkam Šmenenam 1461. gada augustā izdoto lēņa grāmatu,⁶ kas tik tiešām apliecina divu zemes gabalu, katru divu arklu apmērā, piešķiršanu Cēsaines draudzē un pilsnovadā un kam vajadzētu saturēt ziņas par Madonas muižas pirmsākumiem. Dokumenta tuvāka analīze rada vilšanos, jo tajā ietvertajos zemes gabalu robežu aprakstos Madonas vai Biržu vārdu velti meklēt.

Pateicoties izvērstajam robežu aprakstam, pirmais dokumentā minētais zemes gabals Cēsaines–Tirzas ceļa kreisajā pusē starp Lācītes upīti un Kujas upi ir samērā viegli lokalizējams arī mūsdienās un nav saistāms ar vēlāko Madonas teritoriju.⁷ Arī otrā zemes gabala aprakstā kā robežzīmes līdz ar īpašiem iezīmētiem kokiem, robežakmeņiem un oglēm un akmeņiem pildītām bedrēm, t.s. kulēm jeb kuldām, izmantoti arī vairāki konkrēti ģeogrāfiski objekti. Salīdzinoši droši identificējams ģeogrāfiskais nosaukums ir Kokneses lielceļš (Cokenhusesche Hellenweg). Ņemot vērā, ka lēņa grāmata attiecas uz Cēsaines draudzi un dokumentā minēts arī Tirzas ceļš, var apgalvot, ka noklusētais Kokneses ceļa sākumpunkts ir Cēsaine. Senais Kokneses–Cēsaines ceļš 15. gs. savienoja Koknesi, vienu no trim nozīmīgākajām arhibīskapa pilīm, ar Cēsaines pili un novadu, kurā arhibīskapam piederēja plašas teritorijas. Madonas apvidū tā trase aptuveni sakrita ar mūsdienšu šoseju posmā Bērzaune–Madona–Cēsaine.⁸ Tā kā Bērzaune jau kopš 14. gs. piederēja pie plašajiem arhibīskapa vasaļu Tīzenhauzenu dzimtas valdījumiem un tā kā 1457. gadā arhibīskapa Silvestra izdotajā dokumentā līdzās Cēsaines draudzei un novadam minēta arī Bērzaunes draudze un novads,⁹ tad var apgalvot, ka otrs Lorenkam Šmenenam izlēnotais zemes gabals meklējams starp Cēsaini un Bērzauni. Diemžēl pārējie dokumentā minētie vietvārdi, dažādi purvu un ūdensteču nosaukumi (brock Ramßle (Kamszle) Porwe, siep Abell, brock Wulbeuse, Koßwegensche becke, Aßacken brock, Aßacken Siep), pat pieļaujot dažādas iespējamās to rakstības un izrunas variācijas, mūsdienās nav atpazīstami ne Madonas apkārtnē, ne arī citur Bērzaunes–Cēsaines ceļa tiešā tuvumā.¹⁰

Grūtības dokumentā minēto vietvārdu atšifrēšanā liek lielāku vērību pievērst veidam, kādā šī lēņa grāmata saglabājusies līdz mūsdienām. Nav pieejams 1461. gada dokumenta oriģināls, un arī H. fon Bruinings savai

publikācijai izmantojis vien divus 17. gs. norakstus, kas Lorenkam Šmenenam izdoto lēņa grāmatu atklāj nevis kā atsevišķu dokumentu, bet gan kā 1461., 1524., 1526. un 1593. gadā radītu dokumentu kompleksa sastāvdaļu. Lai gan H. fon Hāgemeistars un L. Strīks ir gatavi visu dokumentu kompleksu attiecināt uz Madonu, tuvāka iepazīšanās ar tekstiem liek apšaubīt šādu pieņēmumu.

1461. gada dokumentam hronoloģiski seko 1524. gada 21. aprīļa lēņa grāmata, ko arhibīskaps Jaspers Raunas pilī izdevis Branta Koskula sievai un mantiniekiem. Kaut arī divu piešķirto zemes gabalu precīza lokalizācija nav iespējama, tomēr tie noteikti nav meklējami Madonas tuvumā. Pieļaujama varētu būt daļēja sakritība ar pirmo 1461. gada dokumentā minēto zemes gabalu starp Kuju un Lācītes strautu, jo 1524. gadā viens ½ arklis piešķirts, no Cēsaines raugoties, otrā pusē Kujas upei, t.s. Dzelzavas pagastā, bet otrs ½ arklis cieši līdzās pirmajam.¹¹ Divus gadus vēlāk brāļi Klauss, Jakobs, Brants un Andreass, Branta Koskula mantinieki, šo pašu teritoriju nodevuši savam svainim Gabrielam Volfam kā savas māsas pūra daļu. Īpašnieka maiņu apliecina gan 1526. gada 1. oktobrī brāļu Koskulu izdotais raksts, gan 1526. gada 16. oktobrī trīs liecinieku apstiprinātais dokuments.¹²

1461., 1524. un 1526. gada dokumentu noraksti tika iekļauti vienā jaunā oficiāli apstiprinātā dokumentā 1593. gadā, kad brāļi Gabriels, Georgs, Johans, Kaspars un Heinrihs Volfi tos visus četrus iesniedza Polijas–Lietuvas valdniekam Sigismundam III savu īpašumtiesību apliecināšanai. 1593. gada 6. jūnijā izdotā lēņa grāmata ir svarīga ne vien tādēļ, ka tās ievadā iekļauta nekur citur neatrodama norāde par Lorenca Šmenena īpašumu pārdošanu Koskuliem, bet arī tādēļ, ka tās 1626. un 1638. gada noraksti ir vienīgās mūsdienās pieejamās liecības par 1461. un 1526. gada dokumentiem.¹³

Mūs interesējošās lēņa grāmatas laika gaitā tikušas vairākkārt pārrakstītas. Katra pārrakstīšanas reize palielina kļūdu un neprecizitāšu rašanās iespēju. Paturot prātā šīs neskaidrības, ir vērts pievērsties Volfu ģimenes valdījumu tālākai vēsturei, jo tieši šī dzimta vēstures literatūrā tiek saistīta ar Madonas muižu 16.–17. gs. Iepazīšanās ar Lidinghauzenu, sauktu arī Volfu, īpašumu tālāko attīstību, iespējams, skaidrāku padarīs mūs interesējošo zemes gabalu novietojumu.

Ne literatūrā, ne apzinātajos avotos Lidinghauzenu-Volfu vārds neparādās saistībā ar lēņu ieguvu vai zemes pirkšanu laikā starp 1526. un 1596. gadu. Šo faktu netieši apstiprina tas, ka 1593. gadā, kad Sigismunds III brāļiem Volfiem apstiprināja viņu iesniegtos dokumentus, līdzās jau atzīmētajiem zemes gabaliem neviens cits netika minēts. Domājams, vecākais no brāļiem dokumentos vēlreiz parādās 1601. gadā, kad pirmās zviedru arklu revīzijas ietvaros apkopotas ziņas par Cēsaines novadu un revīzijas sarakstā minēts Gabriels Volfs ar 5 arkliem zemes un 7 saimēm zemnieku.¹⁴ Kaut arī arklu skaits šīs mērvienības nenoteiktības

dēļ nevar būt drošs rādītājs, lai noteiktu zemes īpašuma pieaugumus un zudumus salīdzinājumā ar 16. gs. sākumu, tomēr redzams, ka Gabriels Volfs vēl arvien bija salīdzinoši neliela zemes gabala turētājs. Diemžēl viņa rīcībā nodoto zemnieku un māju vārdi nav minēti, līdz ar to nav iespējams precizēt to atrašanās vietu. Varam pieņemt, ka vecākais no brāļiem pārvaldījis no senčiem mantoto īpašumu.

Cits viņa brālis, Georgs Lidinghauzens-Volfs savu īpašumu centās paplašināt pirkšanas ceļā. Saskaņā ar 1596. gada 1. martā Rīgā sastādīto pirkšanas un pārdošanas līgumu, Vilhelms Frīdrihs Taube, kura valdījumā 16. gs. beigās atradās arī pati Cēsaine, viņam par 30 tūkstošiem Rīgas marku pārdeva Tīles muižu.¹⁵ Tīle, šodien pazīstama kā Lode starp Kusu un Lauteri, bija īpašums, kura vēsture rakstītajos dokumentos daļēji izsekojama jau sākot ar 1426. gadu. 15. un 16. gs. tā ilgu laiku atradās Fogtu dzimtas valdījumā,¹⁶ bet 16. gs. vidū to ieguva Benefeldi,¹⁷ no kuriem V. Taube muižu iegādājās 1594. gadā.¹⁸ Pēc tam, kad muiža nonāca G. Lidinghauzena-Volfa rokās, viņš šim pirkumam guva arī Polijas un Lietuvas valdnieka Sigismunda III apstiprinājumu.¹⁹ Ļoti iespējams, ka šo pašu Georgu Lidinghauzenu-Volfu mēs sastopam 1621. gada 28. septembra dokumentā, ar kuru viņa un viņa sievas valdījumā vēlreiz tika apstiprināta gan Tīle, gan arī Līdere.²⁰

Izvērtējot tikko uzskaitītos Georga Lidinghauzena-Volfa panākumus zemes valdījumu palielināšanā, ir vērts atcerēties, ka 17. gs. sākums bija Polijas–Lietuvas un Zviedrijas savstarpējā kara laiks. Kara laikā iesaistītās puses vienmēr cenšas atalgot savus atbalstītājus, taču galu galā īstais ieguvējs ikvienā konfliktā ir tas, kurš pratis nostāties uzvarētāju pusē. Iespējams, ka Georgs Lidinghauzens-Volfs savu darbību bija cieši saistījis ar Poliju–Lietuvu, tādēļ pēc panākumiem sekoja smags kritiens. Kad Vidzemi bija iekarojis Zviedrijas karalis Gustavs Ādolfs, 1625. gada 13. decembrī karaspēka nometnē pie Bērzaunes viņš Tīli un Līdēri jeb „Volfa muižu Bērzaunes novadā“ piešķīra Hansam Lodem, no kura vārda savukārt cēlies mūsdienās plašāk zināmais vietvārds.²¹

Kā liecina šis īsais ieskats Tīles muižas vēsturē, trūkst pamata apgalvojumam, ka pēc zviedru varas nostiprināšanās Vidzemē Lidinghauzeni-Volfi savas īpašumtiesības uz Madonu zaudējuši un tā tikusi pievienota Lodei. Lidinghauzeni-Volfi zaudēja un Lodes dzimta savukārt ieguva tikai to, kas Georga Lidinghauzena-Volfa valdījumā bija nonācis 16. gs. pašās beigās un 17. gs. sākumā.

Savukārt senais Volfu dzimtas mantojums, ar kuru saistās arī mūs interesējošais 1461. gada dokuments, ir precizējams, izmantojot 1638. gadā Zviedrijai pakļautajā Vidzemē veiktās apjomīgās arklu revīzijas dokumentāciju. Līdzīgi kā visos iepriekš aplūkotojos dokumentos, arī 1638. gada revīzijā velti meklēt Madonas vārdu, jo kā zviedru virsnieka Fabiāna Jākoba Volfa īpašums uzrādīta Kujmuiža pie Kujas upes. Šī muiža ar 5 zemnieku saimēm uz 1 ¼ arkliem zemes visai droši ir tā pati, ar kuru

saistīts iepriekš analizētais dokumentu komplekss. To pierāda ne vien apliecinājums, ka muiža „no seniem laikiem vienmēr piederējusi Volfiem”, bet arī tieša norāde, ka tās īpašnieks ir uzrādījis 1593. gada 6. jūnijā Varšavā izsniegtu Polijas karaļa Sigmunda III apstiprinājumu par mantojuma tiesību piešķiršanu.²²

Atraduši vai vismaz daļēji konkrētizējuši Lidinghauzeniem-Volfiem piederējušās teritorijas, esam vēlreiz rosinājuši šaubas par pieņemto Madonas muižas vēstures skaidrojumu. Tomēr šaubas vien nav pietiekams pamats, lai apstrīdētu jau nostiprinājušos viedokli. Nepieciešams sniegt jaunu, vēstures avotos balstītu skaidrojumu.

Biržu vaka jeb pagasts

Pateicoties H. fon Bruininga veikumam, dokumenti par Vidzemes muižu senāko vēsturi līdz 1550. gadam mums ir pieejami publicētā veidā. Lai gan Madonas vārds nevienā šādā dokumentā diemžēl neparādās, tomēr meklējumi liek pievērst uzmanību otram Madonas nosaukumam – Biržiem.

Biržu vārda pirmais minējums vēstures avotos varētu būt saistāms ar arhibīskapa Mihaila lēņa grāmatu Klausam Klotam. Klaus Klot 16. gs. sākumā pakāpeniski savā valdījumā ieguva teritorijas, kas uzskatāmas par pamatu vēlākajai Heidenfeldes jeb Sarkanu muižai.²³ Ar 1507. gada 14. jūlija dokumentu viņam tika piešķirta postaža, saukta Ramosten, kas atradies Cesvaines draudzē un pilsnovadā, Biržu pagastā.²⁴ Pagasts jeb vaka viduslaiku Livonijā bija teritorija, kas aptvēra vairākus zemnieku ciemus, tomēr bija mazāka par draudzi un pilsnovadu. Tas bija administratīvs veidojums nodevu iekasēšanai no zemniekiem.²⁵ Birži kā vakas vārds parādās arī 1556. gada 13. marta dokumentā, ar kuru arhibīskaps Vilhelms Fromholtam fon Ungernam no Fisteles piešķīra vēlāko Patkules muižu, raksturojot to kā kādreiz Blāzijam un Jurgenam Fēliksiem, špat arī Jirgenam Omekenam un Hansam Špenkhūzenam piederējušo muižu Cesvaines tiesā un Biržu vakā.²⁶

Lai gan ne 1507., ne 1556. gada dokumentos Biržu pagasta minējums nav tieši saistāms ar Madonas teritoriju, tomēr šis ziņas apliecina, ka Cesvaines pilsnovadā līdzās jau rakstā atzīmētajiem Kujas un Dzelzavas pagastiem pastāvēja vēl trešā līdzīga rakstura un funkcionalitātes teritoriālā vienība. Gan Biržu (Birgische), gan Kujas (Kuigensche), gan Dzelzavas (Selsauwsche) vaka jeb pagasts minēts arī 1601. gadā Cesvaines novadā veiktajā arklu revīzijā.²⁷ Arklu revīzijas Zviedrijas valdnieku uzdevumā tika veiktas, lai iegūtu valsts pārvaldei nepieciešamos datus. To mērķis bija ne tikai pārbaudīt muižu valdījumu stāvokli, bet arī precizēt zemnieku zemju platību un tai atbilstošo nodokļu sadalījumu. Līdz ar to arklu revīziju dokumenti sniedz visaptverošas ziņas par zemnieku saimniecību skaitu un lielumu, to saimnieku vārdiem un piederību pie konkrētas muižas un draudzes. Ja 1601. gada revīzija, ko zviedru administrācija īstenoja kara apstākļos uz laiku iekarotajā teritorijā, tika

realizēta salīdzinoši šauros apmēros, tad 1638. gada revīzijas materiāli aptver visu Vidzemi un sniedz ļoti bagātīgas ziņas par tās saimniecību un pārvaldi.²⁸ Laimīgā kārtā ziņas par Cesvaines novadu tika apkopotas gan 1601., gan 1638. gadā. Līdz ar to, izmantojot abu revīziju datus, iespējams precizēt zemnieku saimniecības un teritoriju, kuru ietvēra katrs no Cesvaines pagastiem. Biržu pagasta saimniecību nosaukumi, kas atrodami abu revīziju materiālos, redzami tabulā.²⁹

Spriežot pēc māju vārdiem, Biržu pagasts ietvēris visai plašu teritoriju starp Madonu un Cesvaini. Pagasta robežās pamanāmas atsevišķas biežāk apdzīvotas teritorijas, kuras vienu no otras nodalīja mežu apgabali. Vakas smaguma centrs ar lielāko saimju koncentrāciju kā 1601., tā 1638. gadā meklējams 3–5 km uz ziemeļiem no Madonas (Bāguņi, Buliņi, Kaļvi, Krieviņi, Milni, Sprizdāni, arī Pieterēni un Lindes). Apmēram 2 km uz ziemeļiem no šīs kodola izvietojās vēl viena lielāka māju grupa (Brankas, Caurvēderi, Dorīņi, Prikņi, arī Šņucēni un Švelmi). Lielākā daļa šīs grupas saimniecību nav atrodama 1601. gada dokumentos un parādās tikai 1638. gada revīzijas materiālos. Pagasta pašu tālāko ziemeļu galu apmēram 3 km attālumā no iepriekšminētās māju grupas veidoja atsevišķas saimniecības (Leiņi, Ratnieki), kas bija novietotas visai savrupi no pārējā pagasta. 1681. gada kartē starp šīm mājām un iepriekš minēto Biržu pagasta māju grupu atradās Biksēres muižas (Buchsedingshoff) zemnieku zeme.³⁰ Savukārt Biržu pagasta dienvidu daļu 17. gs. sākumā veidoja saimniecības, kuru zemes cieši piekļaujas un pat ietilpst mūsdienu Madonas pilsētas ziemeļrietumu daļā (Buki, Gibzeļi, Kakši, Kursiši, Palsēni, Rincāni, Ruļļi, Tomēni, Zodi).

Tātad Biržu vaka 17. gs. sākumā un, domājams, arī jau 16. gs. veidoja Cesvaines pilsnovada tālāko dienvidu galu, un tai piekļāvās Biksēres, Patkules, Sarkanu, Lazdonas, Bērzaunes un Lodes muižu un zemnieku zemes. Lai arī nevar runāt par vienlaidus apdzīvotu teritoriju, tomēr diezgan droši var apgalvot, ka arī tagadējā Madonas pilsētas teritorija, kuras viena daļa pakļāvās Lazdonas muižai, lielākoties tomēr ietilpa Biržu pagastā. Arī senākās no tām zemnieku mājām, kas 19. gs. beigās pastāvēja uz Madonas muižas zemes, 17. gs. sākumā bija daļa no Biržu pagasta.³¹

Madona 17. gs. otrajā pusē

Nākamais vēstures ritējuma moments, kurā iespējams gūt visaptverošu priekšstatu par Vidzemes un līdz ar to mūs interesējošā Cesvaines novada robežām, ir 17. gs. otrā pusē, kad zviedru administrācija īstenoja visaptverošu provinces uzmērīšanu un kartēšanu. Pateicoties tam, ka Zviedrijas augsti attīstītā kartogrāfija tika izmantota kā militāriem, tā saimnieciskiem mērķiem, Vidzemes 17. gs. kartogrāfiskais materiāls uzskatāms par īpaši bagātu visas Eiropas un pat pasaules mērogā.³² Saglabājies ievērojams ceļu karšu klāsts, taču muižu vēsturei īpaši nozīmīgs ir karšu komplekss, kas veidojies laikā no 1681. līdz 17. gs.

Revīzijas tabula Biržu pagastā²⁹

20. gadsimta nosaukums	1601. gada revīzija	1638. gada revīzija
Bāguņi	Clawing Beguns (1/2), Barteldt Beguns (1/2)	Hans Began (1/2)
Brankas		Hans Branck (1/4)
Buki	Andreas Bucks (1/4)	
Buliņi	Bullin Peters (1/2)	Jaan Bullin (1/2), Bullin landt (3/4, wüst)
Caurvēderi		Tillis Sawrweder (1/4), Bern Sawrweder (1/4)
Doriņi		Hans Duorin (1/4)
Gibzeļi	Barteldt Gibs (1/2)	Jettz und Hans Gipß (1/2), Petter Gipßen (1/4), Jaan Gipßan (1/2)
Kačkāres	Michell Kakers (1/2)	
Kaļvi	Andreas Kalbs (1/4)	
Krieviņi	Barteldt Krewens (1), Jacob Krewens (1/2), Clawing Krewens (1/2)	Petter Krewin (1, gehorchet nur für 1/2 hak), Marthen Krewin (3/4), Jurgun undt Petter Krewi (1/2)
Kursiši		Johan Kursit (1/4),
Leiņi	Peter Leine (3/4), Jurg Leines (1/4)	Jaan Lein (1/4), Johan Lein (1/4)
Lindes		Anders Linden wittwe (1/4)
Milni (Bēzmiļni, Brenčmiļni)	Thomas Millens (1), Matthias Melmeß (1/4), Matthias Milneß (3/4)	Bernt Myllan (1/2), Petter Myllan (1/2)
Palsēni		Jacob Palßan (1/4)
Pieterēni	Petrens (1/2), Arendt Petrens (1/2)	Hans Pettrans (1/4), Petron landt (3/4, wüst)
Prikņi		Petter Pricken (1/4)
Rincāni	Michell Rintzens (3/4), Brenntz Rintzens (1/2), Peter Runtzels (3/8)	Brentz Rinßen (1/2), Michell Rinßen (1/2)
Ratnieki		Jacob Rattnieck (1/4)
Ruļļi	Ante Ruleß (3/4), Peter Ruleß (1/2)	Hans und Mattz Rullan (1/2)
Spinnēni	Matthias Spinnens (1),	Spenan landt (1, wüst),
Sprizdāni	Jurg Brißdens (1), Peter Brißdens (1/2), Jane Brißdens (1/4), Brentz Brißdens (3/4)	Petter Prißiden (1/2), Jurgun Prißden (1/2)
Šņucēni	Hanns Schnutzens (1/2) Jurgun Schudtzens (3/4)	Petter Snuthaan (Schnutzhaan) Wittwe (1/4), Tönnnes Suntzan (Schnutzhaan) (1/2)
Švelmi		Petter Schwäll (1, gebrauchet aber 1/2 hak),
Tomēni		Matz Tuoman (1/4)
Zodi		Tönns Sydhen (1, gebrauchet 1/2 hak)
Neidentificētas saimes:	Matthias Abels (1), Michell Alitens (1/2), Burbur (1/4), Andreas Gauge (1/2), Andras Joetz (1), Jacob Jaines (1), Alitenn Krusten (1/2), Janes Paucks (1/4), Jacob Pudtnenß (1/4), Michell Schurß (1/2), Brenndtz Schurß (1/4), Jacob Schurß (1/4), Jane Schurß (1/2)	Sauges landt (1/2, wüst), Jacob Sen (1/4), Strade landt (1/2, wüst), Petter Stumbe (1/2)

beigām ar mērķi precīzāk noteikt Vidzemes saimniecības stāvokli un izlīdzināt zemnieku nodokļu nastu atbilstoši viņu izmantotās zemes vērtībai.

Šis tik tiešām precīzās liela mēroga kartes (zviedru izmantotais mērogs aptuveni atbilst metriskajam mērogam 1:10400) ir radušās divos piegājienos. Laikā no 1681. līdz 1686. gadam tika veikta Vidzemes pirmā uzmērīšana un tās ietvaros Cesvaines novadā mūs interesējošajā teritorijā strādāja mērnieki Juhans Locenijs, Gilijs Šrēders, Kristians Hanstēns, kā arī Nīlss Celsijs un Holgers Dālmans. Savu darbību viņi šeit bija pabeiguši līdz 1683. gadam, tomēr tās rezultāti, tāpat kā visas provinces uzmērīšanas principi, izrādījās neatbilstoši sākotnēji izvirzītajam mērķim. Lai gan kartes saturēja ievērojamu daudzumu vietvārdu un sniedza precīzas un pamatotas ziņas par Vidzemes ciematu, muižu un to aramzemju, kā arī mežu, purvu un ūdeņu ģeogrāfisko novietojumu, tās vien neskaidri norādīja lauksaimniecībā izmantoto zemju stāvokli un nemaz nesaturēja ziņas par to auglību. Līdz ar to nevarēja būt ne runas par vienveidīga arkla – nodokļu ievākšanas pamatvienības – ieviešanu visā Vidzemes provincē.³³

Lai novērstu šo trūkumu, 1688.–1690. gadā tika īstenota vēl viena visaptveroša arklu revīzija. Paralēli tai vismaz daļā Vidzemes veikta arī atkārtota zemju pārmērīšana, kuras rezultātā tika pārkārtota arī zemnieku saimniecību izmantotā zeme, savācot vienkopus atsevišķos laukus un stingrāk nodalot katru zemnieka izmantotās pļavas.³⁴ Cesvaines novadā apjomīgākos mērniecības darbus veica Johans Abrahams Ulrihs. Darbu rezultātā tika radītas kartes, kas vizuāli ievērojami atšķīrās no 1681.–1686. gada kartēm, demonstrējot augstu mērniecības tehnikas un zīmējuma izpildījuma līmeni. Mūs šoreiz mazāk interesē atšķirības izpildījuma kvalitātē, vairāk liecības par teritoriālajām izmaiņām tagadējās Madonas pilsētas apkārtnē.

Divās 1681. gadā H. Hanstēna zīmētajās kartēs, kurās ar nosaukumu „Cesvaines novads un zemnieki“ attēlota jau no 1601. un 1638. gada revīzijām zināmā Biržu pagasta teritorija, tāpat ir redzams Biržu vakas vārds. Tomēr abās kartēs ar saikļa „jeb“ palīdzību ir sniegts arī paralēlnosaukums, kas satur Madonas vārdu – Modon el. Bersewacke³⁵ un Birßewacke eller Modonshoff.³⁶ Turklāt otrajā gadījumā šis nosaukums īpaši attiecināts uz vienu saimniecību vietā, kur 19. gs. un 20. gs. sākumā meklējams Madonas muižas centrs. Ja arī 1683. gadā G. Šrēdera zīmētajā kartē, kurā attēlota Lazdonas muižas Ciskānu, Kaļpu u.c. zemnieku zeme rietumos no Madonas teritorijas, šī pati saimniecība nodēvēta par Biržu muižu (Birsemois), tad otra paralēlnosaukuma klātbūtnei un iespējamo izcelsmi apliecina Madonas ezera vārds (Modoon Lacus).³⁷ Savukārt 1689. un 1691. gadā zīmētajās J. Ulriha kartēs izmantots vairs tikai Madonas vārds (Modohnens hoff, Modohnen, Modon Lacus, Modohn Uppe).³⁸

Paralēlie vietvārdi zviedru izcelsmes mērnieku H. Hanstēna un G. Šrēdera zīmētajās kartēs un viens nosaukums vācu tautības mērnieka J. Ulriha piezīmēs varētu būt individuālas izvēles rezultāts, kas ne noteikti atspoguļo jauna vietvārda (un vietas) veidošanos un strauju nostiprināšanos cilvēku apziņā. Tomēr karšu materiālā balstīto tēzi, ka 17. gs. otrajā pusē Biržu vakas attālākajā dienvidu daļā bija noformējušies jauna muižas saimniecība, apstiprina arī kāds nedaudz senāks dokuments. Inventāra sarakstā, kas sastādīts 1672. gadā saistībā ar Cesvaines pils un novada izrentēšanu Mihailam Boheimam, līdzās Cesvaines pilij, Kārzdabas, Bučasukas un Kraukļu muižai sniegts arī iss Madonas muižas ēku apraksts – vecs nams ar istabu un priekšnamu, dubulta klēts un rīja ar priekšriju, laidars sešiem liellopiem un vecs krogs.³⁹ Kaut gan šis dokuments – domājams, senākais, kurā atrodams Madonas vārds – apliecina 17. gs. otrajā pusē vēl joprojām pastāvējušo Madonas teritorijas saistību ar Cesvaini, tomēr tas neviens īstu skaidrību par Madonas muižas statusu. Iespējams, tā radās kā Cesvaines blakusmuiža un kļuva par kļaušu pildīšanas un nodevu nodošanas vietu atsevišķiem zemniekiem plašās Cesvainei padotās teritorijas tālākajā dienvidu galā.

Jautājumus par Madonas muižas statusu rada arī 1691. gadā zīmētā J. Ulriha karte (*skat. krās. att.*). Lai gan Madonas apkārtnē parādīta ārkārtīgi precīzi, karte, kā liecina tās nosaukums,⁴⁰ pirmām kārtām ir vērsta uz Kujmuižas (Kuijenhoff) zemju attēlojumu Madonas pilsētas rietumos, kur vēl mūsdienās zināms šāds vietvārds. Madonas teritorija līdz ar to atkārtoti parādās saistībā ar Kujas muižu, kuru mēs jau iepazinām kā senu Lidinghauzenu-Volfu dzimtas valdījumu un kura 17. gs. bija nonākusi rentnieku fon Štēlu dzimtas rokās.⁴¹ Tādējādi it kā netieši tiek apstiprināta iespēja, ka 1461. gada lēņa grāmata tik tiešām varētu būt saistāma ar Madonas apkārtni. Par šādu sakarību šaubīties liek ne vien izteiktā robeža, ar kuru Madonas muižas teritorija kartē nodalīta no Kujmuižas, bet vēl jo vairāk Cesvaines rentnieka Otto Reinholda Albedila iniciatīva 1690. gadā, kad viņš vērsās pie gubernatora Mihaela Štrokirha ar lūgumu veicināt Cesvaines tuvumā atrodošos Kujmuižas streijgabalu pievienošanu Cesvainei, fon Štēlu mantiniekiem pretī dodot kompakts Cesvaines zemnieku zemes Lazdonas robežas tuvumā.⁴² Maiņa acīmredzot notikusi, jo Madonas apkārtnes kartē Kujmuižai pievienots apzīmējums „Jaunā“, bet citās 1690. gada novembrī zīmētās kartēs varam aplūkot kādreizējo Kujmuižas teritoriju – gan iepriekš pieminēto platību starp Kujas upi un Lācītes strautu,⁴³ gan vēl vienu zemes gabalu ap Ģigurtu mājām starp Biksēri un Cesvaini.⁴⁴ Varbūt tieši šis otrais zemes gabals ir lēnis, ko Lorenens Šmenens 1461. gadā saņēma pie Kokneses ceļa.

Secinājumi

Norādes uz Madonu viduslaiku dokumentos nav atrodamas, bet 1461. gadā minēto teritoriju, kas literatūrā tiek saistīta ar Madonas muižas sākumiem, mēs nevaram droši lokalizēt. Iespējams, pastāv vēl kādi dokumenti, kas līdz šim nav nonākuši pētnieku uzmanības lokā un kas var izmanīt mūsu priekšstatus par Cesvaines novada muižu vēsturi 15. un 16. gadsimtā. Tomēr var uzskatīt, ka Madonas vēstures sasaistīšana ar Lidinghauzenu-Volfu

dzimtu ir kļūdainas vēstures rekonstrukcijas rezultāts, kam pamatā ir 17. gs. beigās izveidojusies situācija ar ciešu Madonas un Kujas muižas līdzāspastāvēšanu. Madonas teritorija savukārt ilgu laika posmu bijusi Biržu pagasta sastāvdaļa un kā atsevišķa vienība nodalījies, vēlākais, pirms 1672. gada. Madonas muižas izveidošanas, funkcijas un attiecības ar Cesvaini tomēr nevar uzskatīt par pilnībā noskaidrotām. Iespējams, tikai kopš 18. gs. sākuma tā kādu laiku attīstījās pilnīgi nesaistīti ar Cesvaines muižu.⁴⁵

Kārlis Zvirgzdiņš

Entstehung des Gutes Madona

Zusammenfassung

Dieser Aufsatz fasst Angaben über die älteste Geschichte des Gutes Madona (Modohn) zusammen. Eingehend wird die in der Geschichtsschreibung verbreitete Auffassung analysiert, wonach die Anfänge des Gutes mit dem Lehnbrief Erzbischofs Sylvester an Lorenz Schmenen im Jahre 1461 und die weitere Geschichte im 16. Jahrhundert mit der Familie Lüdinghausen-Wolff verbunden sein sollte. Anhand von Lehnbriefen aus dem 15., 16. und 17. Jahrhundert, schwedischen Hakenrevisionen aus der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts und Katasterplänen aus der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts wird gezeigt, dass diese Auffassung mit den spärlichen Quellenaussagen schwer zu vereinbaren ist.

Erste Erwähnung des Namens Modohn wurde in einem Inventarbuch aus dem Jahre 1672 festgestellt. Etwas älter soll die zweite Benennung von Madona – Birži (Birschi) – sein. Im 16. und 17. Jahrhundert wurde im Gebiet von Cesvaine (Sesswegen) mit diesem Namen jene Wacke bezeichnet, deren Teil auch Territorium der heutigen Stadt Madona war. Erst in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts soll im südlichen Teil der Birži-Wacke, die ziemlich weitläufige Territorien zwischen Madona und Cesvaine umfasste, ein neues Nebengut – Hof Modohn – entstanden sein. Einzelheiten der Entstehung und des Status dieses Gutes müssen aber weiter geklärt werden.

Atsauces

¹Baltisches historisches Ortslexikon, T. II/Hrsg. H. Feldmann, H. von zur Mühlen. – Köln, Wien: Böhlau, 1990. – S. 400.

²Dunsdorfs E. Lielvidzemes kartes (17. un 18. gadsimtenī). – Melburna: Kārļa Zariņa fonds, 1986. – 66. lpp. (turpmāk atsaucē: Dunsdorfs E. Lielvidzemes kartes ...).

³Stryk, L. von. Beiträge zur Geschichte der Rittergüter Livlands. T.2: Der lettische District. – Dresden: 1885. – S. 275–276. (turpmāk atsaucē: Stryk, L. von. Beiträge zur Geschichte ...).

⁴Hagemeister, H. von. Materialien zu einer Geschichte der Landgüter Livlands. T.1. – Riga, 1836. – S. 232–233.

⁵Šterns I. Latvijas vēsture: 1290–1500. – (Rīga): Daugava, 1997. – 431. lpp. (turpmāk atsaucē: Šterns I. Latvijas vēsture ...); Dorošenko V. Pāreja uz kļaušu muižas saimniecību Vidzemes bruņinieku muižās/Vēstures problēmas II/atb. red. K. Strazdiņš – Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1958. – 49. lpp.

⁶Livländische Güterurkunden. T. I/Hrsg. H. Bruiningk, N. Busch. – Riga: Jonck & Poliewsky, 1908. – 402. nrs. (turpmāk atsaucē: LGU). Ir pieejams arī viens no dokumenta variantiem, kas ticis izmantots publikācijas sastādīšanā (LVVA 214. f., 2. apr., 320. l., 102.–103. lpp.).

⁷Apstrīdams ir vēstures literatūrā rodamais viedoklis, ka šīs zemes gabala ir Kraukļu muižas aizsākumi (skat. H. fon Bruininga komentāru pie LGU I, 402. nrs. un Šterns I. Latvijas vēsture ... – 491. lpp.). Kraukļu muiža faktiski ir meklējama Kujas upes otrā krastā aptuveni iepretim šim zemes gabalam, kura pilno robežu aprakstu sniegsim saskaņā ar LVVA 214. f., 2. apr., 320. l., 102. lpp.: ersten twier haken landes antohauende an einer kulen der gemaket is an dem hellenwege, de dar geith na der Tirßen, up de rechter handt von der kühlen gerichte to gande biß in die Lattzite becke, de becke up to volgen de bit inn en siep, dem siepe to volgende von getekenden bomen tokauen want an ene klene herde mitt dren kulen geteckendt von der latesten kulen to gande beth weder eine siep, dem siepe to volgende bit an ene herde mit twen kulen getekent; de herde öuer tho gande bet weder an eine vechthe; vth der vechte bet an ene herde mit dren kulen geteckendt, di herde öuer to gande beth an ein siep der up steiht ene grote ecke, von der ecke derßes becke dael to gande, wendt in en siep von bomen to bomen getekendt beth in de Rueksne becke; de becke dael to volgende vent in de Kugen becke; (die Kujen beke) tael to gande went an den hellen wech de dar geith na der Tirßen de beke buten bescheiden vorth dem helen wege wederum to volgende went in de kule dar düße shedinge ist angehauen und gegant wart.

⁸Pāvilāns V. Satiksmes ceļi Latvijā XIII–XVII gs. – Rīga: Zinātne, 1971.–110., 114.–116. lpp. Šādu ceļa trasi apliecina arī 17. gs. ceļu kartes, skat. LVVA 7404. f., 1. apr., 2211. (Cesvaines–Tirzas ceļa posms), 2214. (Kokneses–Bērzaunes ceļa posms) un 2215. (Bērzaunes–Cesvaines ceļa posms) lieta.

⁹LGU I, 377. nrs.; Šterns I. Latvijas vēsture ... – 28. lpp.

¹⁰Lokalizāciju turklāt vēl sarežģītāku padara norāde, ka zemes gabals atrodies Kujas pagastā. Sniegsim pilnu robežu aprakstu arī šim zemes gabalam (LVVA 214. f., 2. apr., 320. l., 102.–103. lpp.): De andern twe hacken landes sinn binnen deßen schedingen herna geschreuen in der pagasten Kugen belegen; also mit namen antohouende an einem siepe an einer brüggen, dar uns kerckeren schedinge is, welck siep komende is uth dem Abeken brocke vorth up to volgen dem hellen Cokenhuseschen wege beth an enen eckenbom; vorth von deme eckenbome to volgende beth an enen gemerckeden stein, van deme steene vorth to gende bet an enen eckenbom geteckent, von dem sulluigen eckenbome to volgende bet an enen louen boem und vort to volgen bet an em brok welck brock genömeth is Ramble Porwe, dit sulluige gantze brock laurens to ener schedingen to volgende bet an enen eckengemerckeden boem; von dersuluige

ecke to gande bet up ene herde dar twe kulen gegrauen, sy beth dwerß öuer den hellen Cokenhusischen wech vorth to gande bet an en siep Abell genöme; den siepe up to volgende an gemerckeden bomen beth an ein brock genömet Wulbeuse; dath brok mydden twer to gande na geteckenden bomen beth inn de Koßwegensche becke, der Coßwegenschen becke vorth dael to volgende, beth an dess kerckeren schedinge, de schedinge langes zu gange vort von teckenden bömen beth in dath Aßacken brock von deme Aßacken brocke to volgen beth an de vorgeschreuene brugge und Cokenhuseschen hellenwege dar dat Aßacken siep öuer den hellen wech lopt und dar dess kerckeren schedinge is.

¹¹Enen halven haken landes mit enem gesinde, Irenpohl genomet, in unsem gebede to Zieswegen, genzet der Kuyen beke in der Zelizoweschen pagast belegen. Dartho geven unde vorlenen wie ehn (...) nah enen haken wuestes landes, roer an dem vorigen halven haken, in ener grentze und schedinge belegen (šis dokuments ir pieejams kā oriģinālā (LVVA 5561. f., 1. apr., 294. l.), tā 1638. gada norakstā (LVVA 214. f., 2. apr., 320. l., 103.–104. lpp.) un H. fon Bruininga publikācijā (LGU II, 403. nrs.).

¹²LGU II, 444. un 445. nrs.; LVVA 214. f., 2. apr., 320. l., 104.–105. lpp.

¹³Jāatzīmē, ka līdz mūsdienām saglabājies tikai noraksts, kas saistīts ar muižu īpašuma tiesību pārbaudi 1638. gadā. 1626. gada noraksts, ko par pamatu savai publikācijai izmantojis H. fon Bruinings, šķiet, gājis bojā Otrā pasaules kara laikā.

¹⁴Die Älteste Schwedische Landrevision Livlands (1601)/Hrsg. A. Švābe//Latvijas Universitātes raksti. Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes sērija, II.3. – Rīga, 1933.–484. lpp. (turpmāk atsaucē: Die Älteste Schwedische Landrevision ...).

¹⁵LVVA 5561. f., 4. apr., 721. l.

¹⁶LGU I, 174., 231., 260. un 581. nrs.; LGU II, 590. un 970. nrs.

¹⁷LGU II, 976. nrs., LGU II, 1034. nrs.

¹⁸LVVA 5561. f., 4. apr., 712. l.

¹⁹LVVA 5561. f., 4. apr., 734. l.; 1599. gadā tiek saņemts vēl viens apstiprinājums, ko izsniedz Pārdaugavas hercogistes delegāti Varšavas Seimā (skat. LVVA 5561. f., 4. apr., 745. l.).

²⁰LVVA 5561. f., 4. apr., 808. l. Dokumentā minēta vēl viena Cesvaines novada muiža, iespējams, Grašos lokalizējamā Angelarte.

²¹LVVA 4024. f., 1. apr., 6. l., 101. lpp. Lodes dzimta Tili un Līdēri savā valdījumā saglabāja līdz pat lielajai muižu redukcijai 17. gs. 80. gados (LVVA 4024. f., 1. apr., 6. l., 101., 104., 105., 106. lpp.).

²²Vidzemes 1638. gada arklū revīzija: Latviešu novadi/izd. E. Dunsdorfs., 3. burtnīca. – Rīga: Latvijas vēstures institūts, 1941.–1177. lpp. (turpmāk atsaucē: Vidzemes 1638. gada arklū revīzija ...).

²³Pakāpenisko zemju palielināšanu apliecina, piemēram, LGU II, 51., 60., 121. nrs.

²⁴Viff verdeel wostes landes, genompt Ramosten landt, inn dem kerspel unnd borchsokinghe tho Ceswegenn, in der pagasten thor Byrsenn belegenn, inn stucken und horsten, also de bwre dath thovorbe jewarldē vann oldinges gebrukeeth hefft, meth den buschk lande tor Prowlen (...) und ok enen hoyslach tor Byrszen in dem brockte (LGU II, 60. nrs.).

²⁵Šterns I. Latvijas vēsture ... – 520.–521. lpp.

²⁶Gut im Amt Sezswegen, in der Birgszwacken belegen (LVVA 7402. f., 2. apr., 17. l., 17. lpp.).

²⁷Die Älteste Schwedische Landrevision ... – 475.–480. lpp. 15.–16. gs. Cesvaines draudzē eksistējuši vēl divi citi pagasti – Mēdzūla un Aduliēna (*Дорошенко В. В. Очерки аграрной истории Латвии в XVI веке. Рига: Издательство Академии наук Латвийской ССР, 1960. – стр. 22*).

²⁸Vidzemes 1638. gada arklū revīzija ... – 1182.–1196. lpp. Jāatzīmē, ka Dzelzavas pagasts šai revīzijā vairs neparādās.

²⁹Lekavās aiz nosaukuma parādās revīzijas materiālos norādītais saimniecības zemes lielums arklos. Tā kā daļa no revīzijas materiālos minētajām saimniecībām šodien vairs neeksistē (Švelmi, Buki Gibzeļi, Kursīši u.c.), tad to identifikācijai iespēju robežās izmantotas arī 17. gs. 80. gadu muižu kartes, māju vārdus latviskojot.

³⁰LVVA 7404. f., 1. apr., 1049. l.

³¹No 1601. un 1638. gada revīzijām 19. gs. Madonas muižā ietilpa Pēterēnu, Zodu, Rincānu un Lindes saimniecības. Kujas muižas zemnieki bija Tomēni un Ruļļi, Cesvaines – Leiņi un Ratnieki, savukārt pārējās saimniecību pakļāvās Aizkujas muižai.

³²Pāvulāns V. Vēstures un tās palīgdisciplīnu pētījumi 1966.–1993. g. Latvijas un Baltijas reģiona vēsturē/Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 1994. – Nr. 2. –155. lpp.

³³Dunsdorfs E. Lielvidzemes kartes ... – 19. lpp.

³⁴Turpat. – 32. lpp.

³⁵LVVA 7404. f., 1. apr., 1049. l.

³⁶LVVA 7404. f., 1. apr., 1050. l.

³⁷LVVA 7404. f., 1. apr., 1143. l.

³⁸LVVA 7404., 1. apr., 1614., 1617., 1618. l. Madonas vārdu J. Ulrihs lieto arī savā mērnieka dienasgrāmatā (skat. LVVA 7349. f., 1. apr., 224. l., 191.–192. lpp.).

³⁹Auff dem Hofe Modohn: 1. Eine alte Wohnstube mit Kammer und Vorhaus, 2. Ein gedoppelte Klete mit Tühren undt Kosten, 3. Eine gedoppelte Rige mit der Vorrigen, 4. 6 Viehstelle unter einem Dach, 5. Ein alt Krug (LVVA 6999. f., 12. apr., 10. l., 90. lpp.).

⁴⁰Kuijenhoffs Wiederlage in Laßdons Kirchspiel und Seßwegens Gebiet belegen (LVVA 7404. f., 1. apr., 1617. l.).

⁴¹Stryk, L. von. Beiträge zur Geschichte ... – S. 275.

⁴²LVVA 6999. f., 12. apr., 10. l., 279.–280., 285.–286. lpp.

⁴³LVVA 7404. f., 1. apr., 1605. l. (Seßwegens Gebiet und Kirchspiel, der Bauer Boike auf dem sogenannten Wolffs – oder Kuijenhöfgen und Dauckste mit seinem Buschelnacken).

⁴⁴LVVA 7404. f., 1. apr., 1604. l. (Seßwegens Gebiet und Kirchspiel, derer bißhero zu Wolffs – oder Kuyen Hoffgen gehörten Bauaren Gesinder Wallmes, Giggert und Kursitt, (...) numehro gegen eine Wiederlage nachin Schloß Seßwegen verordneter Bauren.).

⁴⁵1725. gadā Madonas muiža kā atsevišķs īpašums tika iznomāta Jakobam Vilhelmam Plēbenam, bet Cesvaine – Ņikitam Reppnam (attiecīgi LVVA 6999. f. 14. apr., 113. lieta un LVVA 6999. f., 14. apr., 4. l., 397.–403. lpp.).

Lazdonas luterāņu baznīca gadsimtu ritumā

Lazdonas luterāņu baznīcas baltais siluets pie Madonas pilsētas dienvidaustrumu robežas no lielāka attāluma pamanāms vien ziemā. Citos gadalaikos simtgadīgo koku lapotne skatam aizsedz būvi un iztālēm rāda tikai slaido torni. No ziņkārīgiem skatieniem daļēji sargā arī kaimiņos baznīcai esošā padomju laika ķieģeļu divstāvu dzīvojamā ēka. Bet "man jāskatās tai laikā,/kad vēl manis nebija,/caur krūmiem jālaužas, kur šodien asfalti,/un upes jāpārpeld,/kas sen jau zudušas."¹

Jāskatās patiesi cilvēka mūžam senā laikā – baznīca celta 1802.–1805. gadā, un diezin vai Madonas evaņģēliski luteriskās draudzes locekļi un citi baznīcas apmeklētāji ikdienā aizdomājas, ka ēka celta vēl dzimtbūšanas laikā. 2006. gada 19. augustā paiet 200 gadu kopš tās iesvētīšanas. Taču draudzes un iepriekšējo Lazdonas baznīcu vēsture ietiecas senākā pagātnē. Baznīca ir vecākā nepārbūvētā celtne Madonas pilsētā, izkonkurējot kopš viduslaikiem zināmo Leiverkrogu, kas tika daļēji nodedzināts 1905. gada decembrī un pēc tam vairākkārt pārbūvēts.

Baznīcas atrašanās vieta nemainīga jau vairāk nekā 200 gadus, vien kādreizējie ceļi uz Lazdonas un Praulienas muižu mainījuši nosaukumus, un šobrīd baznīca atrodas autoceļu Madona–Varakļāni un Krāslava–Preiļi – Madona krustojuma tuvumā. Nemainīgs arī Salu jeb Baznīcas ezera tuvums ar zem ūdens esošajām ezera mītnes (ap 9. gs.) atliekām.

Baznīcas draudze Latvijas teritorijā kopš viduslaikiem ir bijusi būtiska sabiedrības sastāvdaļa. Līdz Latvijas Republikas okupācijai 1940. gadā baznīca pildīja arī civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādes funkcijas. Savu lomu tā zaudēja vien padomju varas gados, šajā laikā baznīca nebija arī pētniecības objekts.

Raksta sagatavošanai izmantoti Madonas novadpētniecības un mākslas muzeja krājuma, Latvijas Valsts Vēstures arhīva, Valsts Kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas dokumentācijas centra, Madonas rajona pieminekļu aizsardzības inspekcijas un Madonas evaņģēliski luteriskās draudzes arhīva materiāli.

Lazdonas luterāņu baznīca ap 1930. gadu. (MNM 25004)

Pirmās koka baznīcas

17. gadsimta vidū Ļaudonas evaņģēliski luteriskajai draudzei bija baznīca Ļaudonā (1640) un filiālbaznīca Lubānā (1648). 1668. gadā baznīcas vizitācijā uzdots Ļaudonas draudzes attālajā muižā Lazdonā tās īpašniekam Otto Gerhardam Klēbekam uzcelt lūgšanu namu un algot Ļaudonas mācītājam palīgu tā apkalpošanai.² Šīs vizitācijas protokolā teiktais par pirms tam mirušo mācītāju Ādamu Zibeliusu, kas bijis Ļaudonas, Lubānas un Lazdonas mācītājs,³ iespējams, norāda, ka mācītājs apkalpoja minēto muižu novadus. No 1668. gada līdz 1712. gadam Lazdonas mācītājs skaitījās Ļaudonas mācītāja palīgs.⁴ No 1712. gada līdz patstāvīgas Lazdonas evaņģēliski luteriskās draudzes nodibināšanai 1731. gadā Lazdonas draudzi apkalpoja Ļaudonas mācītājs.

Pirmais dievnams atradās Lazdonas muižas jeb tagadējā Madonas rajona Praulienas pagasta teritorijā netālu no Viļvānu ezera un Mušķu mājām, uzkalniņā, ko atpazīst pēc nosaukuma Baznīcas kalns. Par dievnama uzcelšanas laiku dažādos avotos ir minēti nedaudz atšķirīgi gadi. Lazdonas draudzes mācītājs Gustavs Bernhards Kristians Klēmanis baznīcas 125 gadu jubilejai 1929. gadā izdotajā apskatā par draudzes un baznīcas vēsturi raksta, ka, aicinot mācītāju Johanu Vedekindtu par pirmo Lazdonas mācītāju 1668. gadā, uzcēla arī pirmo dievnamu.⁵ Tomēr tajā pat izdevumā minēts, ka Johans Vedekindts aicināts par Lazdonas mācītāju 1669. gadā.⁶ Savukārt Edgars Ķiploks min 1669. gadu kā pirmā lūgšanu nama uzcelšanas laiku Lazdonā.⁷ Latviešu konversācijas vārdnīcā teikts, ka lūgšanu namu uzcēla līdz 1671. gadam.⁸ Iespējams, ka 1669. gadā pirmo mācītāju aicināja uz Lazdonu pēc dievnama uzcelšanas. Tika nosacīts, kuriem zemniekiem jāturas pie šīs baznīcas. Mācītājs G. Klēmanis raksta, ka nav ziņu par šo dievnamu, kas, jādodomā, bija koka ēka un nodega līdz ar baznīcas dokumentiem pēc apmēram divdesmit pastāvēšanas gadiem. Baznīcas dārzā bija kapsēta.⁹

17. gadsimtā Vidzemē lielākā daļa dievnamu bija koka celtnes, pārsvarā no priežu baļķiem. Dažreiz baznīcu ēku būvei

izmantoja arī egļu baļķus, ļoti reti – ozola koku.¹⁰ Gandrīz visas zviedru laika pirmajā periodā celtās baznīcas, arī Lazdonā, bija bez sakristejas.¹¹ Līdz mūsdienām Vidzemē nav saglabājusies neviena 17. gs. zviedru laikos celta baznīca.

Tomēr Paula Kampes 1937. gadā publicētais pētījums un turpmākās ziņas par otro baznīcu Lazdonā pierāda, ka ir saglabājies pirmā dievnama uzmērījuma zīmējums, kas sniedz priekšstatu par tā izskatu un plānojumu.¹² 1691. gadā būvmeistars Oto Grēgers nojauca veco baznīcas torni Bērzaunē un kopā ar mērnieku Johanu Abrahamu Ulrichu apskatīja Lazdonas baznīcas veco ēku,¹³ ko J. A. Ulrichs šajā gadā arī uzmērojis.¹⁴

Iespējams, ka pirmā baznīca nodega ap 1692. gadu, jo P. Kampe raksta, ka Lazdonas baznīca atradās pie Mušķiem līdz 1693. gadam. Ar jaunas baznīcas celtniecību nesteidzās, bet dažviet draudzes locekļi pat ar redzamu nepatiku ķērās pie uzliktā baznīcas celšanas uzdevuma un mēģināja to nepildīt.¹⁵ Kad valdības pārstāvis Mihaels fon Štokirchs deva rīkojumu uzcelt Lazdonas mazās, sabrukušās baznīcas vietā jaunu, draudzes loceklis majors Otto Vilhelms fon Klots 1693. gada 14. aprīlī rakstīja baznīcas priekšniekam: “Valdības pavēle celt jaunu baznīcu jaunā vietā augsti slavējama, tomēr vecā baznīca nav nemaz tik bojāta un atrodas labākā stāvoklī kā daudzas citas baznīcas un var vēl dažus gadus stāvēt.” Majors ierosināja vizitāciju atkārtot.¹⁶

Baznīcu tomēr nolēma celt, un, kad majors atteicās piegādāt būvmateriālus, mācītājs 1694. gadā lūdza pārvaldnieku darīt visu iespējamo, lai majors izpildītu būvpienākumus: „Majors Klots nav pievedis ne dēļus, ne akmeņus; pārvaldnieks varētu ar dažiem ziliem mēteļiem [kareivjiem] Sila muižas zemniekus piespiest labāk paklausīt nekā es ar savu melno mēteļi.”¹⁷

Daļai draudzes locekļu pirmā baznīca nebija ērti sasniedzama. Tā neatradās draudzes novada vidū, bet dienvidu galā, tāpēc jauno nolēma celt citviet – vairāk uz rietumiem, pēc citiem avotiem – ceturtdaļjūdži no Lazdonas muižas uz austrumiem, pie pastorāta (mācītāja muižas). Pārbaudot kartē otru variantu, plānotā vieta nepilni divi kilometri (1 Vidzemes jūdze = 7,1556 km) no Lazdonas muižas uz austrumiem pastorāta jeb tagadējās Praulienas pagasta Mācītājmižas tuvumā varētu būt pie vecā Lazdonas–Praulienas muižas ceļa Krūtiņkalna tuvumā.

Zemes kartē jaunā baznīca bija jāiezīmē mērniekam Johanam Ābramam Ulricham, un P. Kampes grāmatā dots 1702. gada kartes zīmējums. Tas gan nesniedz ziņas par precīzu baznīcas atrašanās vietu, tomēr nav pamata uzskatīt, ka baznīca nebūtu atradusies pie pirmās baznīcas vietas.

Ievērojot, lai būvkoki būtu cirsti pilnā mēnesī, Lazdonas mācītājs jau 1693. gada februārī baznīcā pasludināja, ka draudzes locekļiem martā, pilnmēness laikā, jānocērt namdara atzīmētā vietā mežā 16 labi priežu baļķi no katra revīzijas arkla un jāpieved jauncelāmās

baznīcas vietā. Vajadzīgos būvkokus celtnei gatavoja Johims Donniks, taču viņam baļķu apţēšanas darbi neveicās, un 1695. gadā baznīcas būvi uzticēja būvmeistaram Heinriham Vēdem, kas 1695.–1698. gadā cēla arī Vestienas baznīcu.¹⁸ 1696. gadā mācītājs Francis Vicichius ir ieteicis Jaunpiebalgas galdnieku Tobiasu kā iespējamo altāra un kanceles izgatavotāju, tomēr nav ziņu, vai viņš šo darbu veica.¹⁹ Baznīcas celtniecībai nepieciešamo kaļķi piegādāja no Kokneses, naglas, iespējams, gatavoja Bērzaunē. Logu rāmjus gatavoja meistars Jirgens Fridrihs Kordess 1697. gadā Rīgā.

Otrās Lazdonas baznīcas celtniecība ilga no 1693. līdz 1699. gadam.²⁰

1692.–1703. gadā Vidzemē uzcēla 8 koka krustveida baznīcas, tai skaitā trīs tagadējā Madonas rajona teritorijā – Ļaudonā, Vestienā un Lazdonā. Sēdvietu skaita palielināšanai tolaik ierīkoja luktas jeb „zemnieku baznīcu” – apmēram 1,5–3 m platu vietu virs galvenajām durvīm. Lazdonas, tāpat kā tā laika Cesvaines baznīcai, luktas bija arī abos sānos. Luktās varēja novietot nelielā paaugstinājumā 2–4 solu rindas. Uzeja luktās parasti bija pa kāpnēm pa labi no ieejas.²¹

Baznīcā zem grīdas bija apkārtējo muižu īpašnieku ģimenes kapi.

1722. gada 2. augustā baznīcā iespēra zibens un tā nodega.²²

Trešo baznīcu Lazdonā 1736. gadā iesvētīja prāvests Vurms. Tā atradās tagadējās baznīcas ziemeļu pusē. 1878. gadā, ierīkojot baznīcas valni, uzraka iepriekšējās pamatus. Trešā baznīca bija koka, ar torni un sakristeju – telpu, kur garīdznieki gatavoja dievkalpojumu un kur glabājas dievkalpojuma nepieciešamie piederumi. Zināms, ka, 1740. gadā sakristejā nebija ne krāsns, ne kamīna. Tā sildīja ar vaļējām oglēm, un tvans gāja iekšā baznīcā un tapa nepanesams.²³ Sākumā baznīcai nebija zvana, tas sadedzis kopā ar iepriekšējo baznīcu. Jaunu dāvināja Lazdonas muižas īpašnieka Klēbeka atraitne, izpildot sava vīra agrāk doto solījumu.²⁴

Arī šīs baznīcas dārzā bija kapsēta, bet muižniekiem dzimtkapi baznīcā zem grīdas. Pēc 1773. gadā apglabāt baznīcās tika aizliegts, jādama, arī Lazdonā tos aizmūrēja. 1775. gada vizitācijā baznīcu atrada slīktā stāvoklī un tika ieteikts Lazdonā celt jaunu – mūra baznīcu.²⁵

Mūra baznīca

Pēc 1775. gada vizitācijas ieteikuma pagāja turpat vai trīs gadu desmiti, līdz 1802. gadā aizsākās mūra baznīcas celtniecība.

Nav atrodamas konkrētas ziņas par baznīcas cēlājiem, vien draudzes arhīvā saglabājusies atmiņu atstāsti, ko 1954. gadā pierakstījis Lazdonas draudzes pērminderis Ernests Kumsārs un tajā pat gadā baznīcas 150 gadu pastāvēšanas svētkiem par godu apkopojis mācītājs Oto Baltiņš. Atmiņu pieraksti vēsta, ka baznīcas tapšanas gaitā visi smagie materiālu piegādes un celšanas darbi gūlās uz vietējo zemnieku pleciem. Ķieģeļus celtniecībai veda no Lazdonas Lejas Sikšņiem, kur muižai bija ķieģeļu ceplis, domājams, ka ķieģeļus deva arī

citās pie draudzes piederīgas muižas. Zemnieki mīcīja mālus, ķieģeļus, lielāka izmēra kā tagad, gatavoja ar rokām. Malku ceplim deva apkārtējie muižnieki, to cirta klaušu kārtā. Arī Praulienas muižai bija piecirsta šim nolūkam malka Grīvas izcirtumā, kas sadega. Cirtējiem izcirtumā deva zemes gabaliņus rāceņu sēšanai, ar platību ne visi bija apmierināti. Nereti, dedzinot celmus, uguns aizgāja tālāk par konkrēto lauciņu un dega vairākas dienas. Iespējams, tāpēc arī sadega sagatavotā malka. Par to nepamatoti, kā uzskata atmiņu stāstītāji, sodīja zemnieku Ģipsli gan ar pēršanu, gan liekot ārpus klaušām sagatavot malku. Ģipsļa brālis bija visā apkārtnē labākais kalējs, viņš gatavoja baznīcai nepieciešamos kalumus, arī krustu, vēja rādītāju un trīs pūru tilpuma bumbu zem tā.

Kokmateriālus veda no Kalsnavas Apēnu sila, un liela izmēra koku piegāde sagādāja daudz pūlu – tika salauztas ne vien ragavas un loki, bet arī cilvēkiem kājas. Siju koki no meža izvesti ar vērsiem.

Reiz bijusi gara pajūgu rinda ar akmeņiem, bet ceļā pret kalnu pretī braucis lielskungs. Kučieris kliezdis, lai griež ceļu, bet kāda sieva Dzelzskāja, būdama priekšgalā, nekustējusi ne no vietas. Kučieris laidis pātagu darbā, tā ātri vien atradusies Dzelzskājas rokā, kučieris nolēcis no bukas un mēģinājis saķert Dzelzskāju, bet ar vienu viņas rokas vēzienu atradies ceļa grāvī līdz ausīm sniegā.

Paaudzū paaudzēs atmiņās palicis, ka baznīcas būves amatnieki un meistari rupji un necilvēcīgi izturējušies pret zemes racējiem un smagumu nesējiem – vietējiem zemniekiem.²⁶

Baznīcas celtniecības laiks ir līdz 1805. gadam. Tā kā baznīcas tornā vēja rādītājā bija lasāms gada skaitlis 1804, draudze no tā skaita baznīcas gadus.

Baznīcas vairāk kā 200 gadu laikā vairākkārt ir veikti remontdarbi, kuru gaitā uzlabotas baznīcas iekštelpas un ārpuse.

1873. gada kapitālremonts izmaksājis 1300 zelta rubļus un vēl 125 zelta rubļus par materiāliem, ko sedza uz pusēm muižas un pagasti. 1877.–1878. gadā ap baznīcu uzcēla nostiprinājumu un Riharda Poles darbnīcā Rīgā izgatavoja dzelzs vārtus. Nostiprinājuma akmeņi redzami, tikai skatoties uz ēku, no baznīcas puses tā augšmala sakrīt ar zemes līmeni.

1906. gadā pārkrāsoja baznīcas iešpusi un ārpusi. 1926. gadā tika atjaunota ārpuse – pārkrauts dakstiņu jumts, salabots un nokrāsots tornis, logi, durvis. Šos un vēl citus darbus veica Madonas būvuzņēmēja Jēkaba Trotiša vadībā.

1929. gadā iekšdarbus profesora Jāņa Kugas vadībā veica Mākslas akadēmijas students Andrejs Punka no Madonas. Tika pārkrāsota baznīca un sakristeja, izdaiļojot ar gotiskiem ornamentiem, lai piemērotos altāra stilam.²⁷

1993. gadā tika atļauta jumta seguma nomaīna ar šiferi, rēķinoties ar prasību nākotnē atjaunot kārniņu segumu.²⁸ 1993.–1994. gadā laboja arī jumta konstrukcijas, torni apjuma ar cinkoto skārdu, kā arī veica citus darbus.

Skārda segumu baznīcas tornim uzlika Haralds Šīmanis un Arvīds Ulme.²⁹

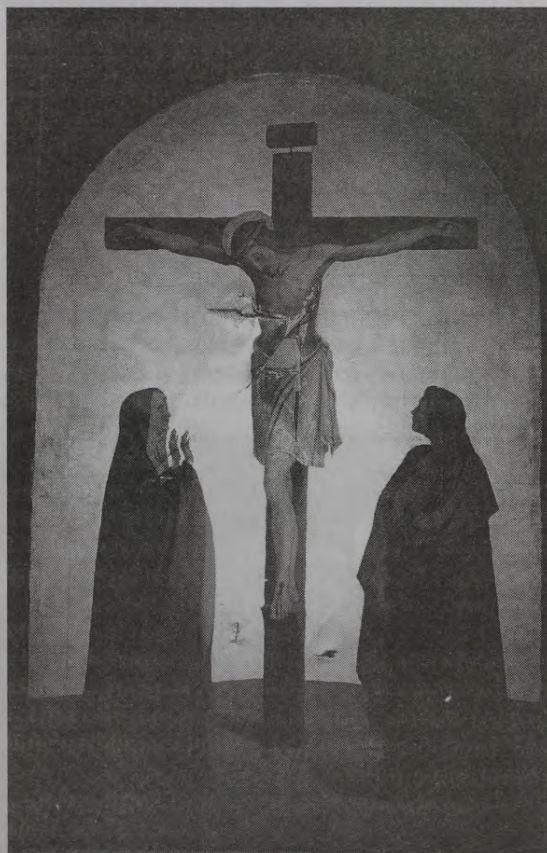
2004. gadā, gatavojoties baznīcas 200 gadu jubilejai, ar Madonas pilsētas domes finansālu atbalstu tika nokrāsota fasāde.

Madonā turpinās tradīcija izgaismot vēsturiski nozīmīgākās celtnes, un pilsētas dome 2004. gada 28. oktobrī pieņēma lēmumu par līdzekļu piešķiršanu dievnamus izgaismošanai.³⁰ Iebraucot pilsētā vēlākā vakara stundā no Ļaudonas vai Varakļānu puses, redzam kopš 2004. gada 16. novembra izgaismoto Ļaudonas luterāņu baznīcu.

Baznīcas interjers

Ja 19. gadsimta sākuma baznīcas apmeklētāju tagad ievestu baznīcā, tas dievnamu neatpazītu. Ja ārējais veidols un atrašanās vieta neradītu šaubas, tad baznīcas interjers mainījies vairākkārt. Diemžēl nav ziņu par baznīcas interjeru līdz 1840. gadiem, kad notiek vairākas izmaiņas. 1846. gadā baznīcā uzstādītas jaunas ērģeles, bet jau pirms tam – 1840. gadā izgatavots altāris – divi ažiūri kokā griezti rāmji – „divi vertikāli taisnstūra fragmenti pārdalīti pa vertikāli ar līsti, kas apvīta ar lenti, augšgalā pusloks, ko veido Dieva acs, malās no stūriem ziedu lapu dekora kompozīcija. Vidējā daļā kaut kas līdzīgs mākonim, zem kura abās pusēs pilnības ragi, no kuriem birst ziedi un lapas”.³¹

Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Pieminekļu dokumentācijas centra ziņas liecina, ka no sakristejas uz baznīcu katrā pusē altārim agrāk bijuši iestikloti logi,

Altārglezna "Golgota" (1867).
L. Ivanovas foto.

pa kuriem varēja skatīties viesi – mācītāji un citas augstākas personas. Vēlāk logi aiztaisīti un no baznīcas puses uzkrāsoti ornamentī.³² Nav zināms, līdz kuram laikam šie logi pastāvēja, iespējams, aizmūrēti kāda kapitālremonta laikā.

1867. gadā baznīcā uzstādīja jaunu no ozolkoka gatavotu altāra retablu jeb dekoratīvo daļu un nezināma autora Diseldorfā (Vācija) gleznotu altārgleznu “Kristus pie krusta” jeb „Golgāta”. Altārgleznā uz zelta fona attēlots krustā sistais Kristus, ko pielūdz Marija un Jānis. Altārglezna bojāta 1905. gada revolucionāro notikumu laikā, un 1906. gadā to atjaunoja mākslinieks Zigrfrīds Aleksandrs Bilenšteins. Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Pieminekļu dokumentācijas centra ziņas liecina, ka pēc Otrā pasaules kara altārgleznai bija lieli bojājumi, tā bija uzplēsta – vidusdaļā apmēram 20 cm un apmēram 10 cm sīkāk uzplēsumi. Tie tikuši laboti, bet labojums viscaur bija redzams.³³ 1974. gadā bojāto altārgleznu aizstāja ar madonieša Jāņa Zostiņa gatavoto kopiju, oriģināls līdz 1982. gadam glabājās aizkopijas. 1992. gada rudenī Jāņa Zostiņa altārglezna tika sabojāta – joprojām nenoskaidrotas personas izgriezta no zoga daļu gleznas. Tajā pat gadā māksliniece Daiga Simsone izgatavoja kopiju, gan atsakoties no oriģināla zeltītā fona, un kopš 1992. gada Ziemassvētkiem baznīcā aplūkojama šī altārglezna.

Oriģinālā altārglezna un vecā altāra fragmenti glabājas baznīcā, tie ir valsts nozīmes mākslas pieminekļi.³⁴

Ērģeles

Kopš 19. gs. 40. gadiem Latvijas teritorijā veidojās divi ērģelbūves centri – Rīgā un Liepājā. Rīgas lielāko ērģeldarbniecu vadīja Augusts Martins, un tajā no 1840. līdz 1885. gadam uzbūvēja 67 baznīcu un 19 skolu ērģeles. Šīs darbnīcas divmanuāļu instruments atrodas arī Lubānā (1871), to 1891. gada folkloras ekspedīcijas laikā aplūkoja un izmēģināja Jurjānu Andrejs.³⁵

Lazdonas baznīcai jaunas ērģeles ar 8 balsīm iegādājās no Martina ērģeļu būvētavas 1846. gadā. 1929. gadā ērģelēm jau bija 14 balsis, kas pamazām bija pievienotas.³⁶

Liecības par Lazdonas baznīcas un

Zvana izcelšana, 1954. gada 19. jūlijs.
(MNM 16542: 2)

ērģeļu stāvokli pēc Otrā pasaules sniedz Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas dokumentācijas centra materiāli: „Baznīca vienu gadu bijusi bez jumta, no kā stipri cietušas sienas, apmetums. Bijis arī noārdīts viens stūris jumtam. (...) Ērģeles gandrīz pilnīgi nopostītas. Stabules izmētātas, nozaudētas, pārējās salauztas, nozaudētas”.³⁷

1960. gadu sākumā uz Lazdonu atvestas Bulduru baznīcas ērģeles. Tās gatavotas firmā E. F. Walcker & Co Ludvigsburgā (Vācija), kas Latvijas teritorijā vairākās vietās iebūvēja mazērģeles, tai skaitā 1889. gadā – Bulduru baznīcā.³⁸

1990. gadā ērģeles laboja firmas „Latvijas ērģeles” darbinieki. 2003. gadā ērģeles restaurētas ar Valsts Kultūrkapitāla fonda atbalstu.

Zvans

Trešās Lazdonas baznīcas zvans kalpoja arī tagadējai mūra baznīcai, līdz 1840. gadā baznīca saņēma jaunu zvanu. Pirmā pasaules kara laikā 1915. gadā uz Krieviju tika evakuēti 2000 zvānu no Latvijas teritorijā esošajām baznīcām, un tur vēl 1920. gadu beigās atradās ap 1500 zvānu.³⁹ Pēc Latvijas Republikas nodibināšanas draudze, necerot saņemt zvanu atpakaļ, pasūtīja jaunu. 1924. gadā baznīca ieguva jaunu Rīgā, Švena lietuvē gatavotu ap 24 pudus jeb nepilnus 400 kilogramus (1puds=16,3805 kg) smagu zvanu, kas izmaksāja 2000 latus. Zvans pirmo reizi atskanēja Ziemassvētku vakarā un kalpo jau vairāk nekā 80 gadus.⁴⁰

Otrā pasaules kara laikā zvans paslēpts un tikai 1954. gadā izcelts dienas gaismā. E. Kumsāra atmiņas aizsākas ar rindām: „Baznīca bez zvana ir kā vijole bez stīgām”, un tālāk uzzinām: “Tas bija 1943. gads, Otrā pasaules kara trešais gads, kad vācu okupācijas vara vāca krāsainu metālu armijas vajadzībām. Šai akcijai par upuriem krita daudz baznīcas zvānu, starp tiem arī Lazdonas. Lazdonas zvānu noņemt ieradusies vācu karavīri, starp kuriem bijuši arī latviešu leģionāri. Karavīru grupa ieradusies pie zvanītāja Kalniņa, lai tas izdod zvanu. Grupas vadītājs – vācietis – aizgājis uz Madonu, uzticēdams zvana noņemšanu latviešiem. Palikuši vieni, leģionāri jautājuši Kalniņam, vai zvana esot zēl un kā nolaist – vai tā, kā viņi parasti

laižot neželodami, vai tā, lai nesasītas, jo varbūt vēl noderēsot. Nolēmuši laist saudzīgi, ar resno galu uz leju, lai krītot saķertu sevī gaisu, kas samazina kritiena ātrumu. Tā arī darīts, un zvans patiešām krītot nesasīties, kaut gan bijis līdz pusei iurbies zemē. Vācieši nevarējuši tūlīt zvanu aizvest, jo metāla vācējiem māsīna bijusi remontā. Promejot leģionāri piemetinājuši, ja gribot zvanu glābt, lai darot to drīz, un paši palīdzējuši zvanu pievilkt pie vaļņa malas. Vakarā šis jautājums pārrunāts nelielā sabiedrībā, kur piedalījušies Arnolds Elksnītis, Teodors Prods un Pēteris Barlots. Tumsai iestājoties, Teodors Prods ar Pēteri Barlotu sajūguši zirgu un braukuši zvanu zagti. Grūtākais nav bijis zvanu ratos ievelt, bet

aizvest, jo Madonas – Praulienas lielceļš ir bijis braucēju pilns. (..) Laimīgi sasnieguši Barlota māju, zvanu noslēpuši šķūnī, pēc tam kādā rītā nogremdējuši kūdras mārķā Barlota mājas robežās. Zvans iegrimis apmēram metru zem ūdens.”⁴¹

Tuvojoties baznīcas 150 gadu jubilejai, 1954. gada 19. jūlijā tika rīkota zvana izcelšanas talka, un baznīcas “sudraba stīgas” atkal ieraudzīja dienas gaismu.

Piemiņas plāksnes

Baznīcā ir četras piemiņas plāksnes – **Pēterim Mednim, Kārlim Pētersonam un Teodoram Šmitam, Haraldam Mednim**. Pirmā piemiņas plāksne pielikta 1926. gadā Pēterim Mednim (1870–1925) – Lazdonas draudzes ērgelniekam, draudzes kora diriģentam (1907–1925), pirmajam baznīcas padomes vēlēšanu komisijas priekšsēdētājam un pirmās padomes loceklim. Viņš bija arī Lazdonas draudzes skolas skolotājs – pārzinis (1907–1919) un Praulienas II pakāpes pamatskolas pārzinis (1919–1925).

1929. gada 24. jūnijā pielika divas piemiņas plāksnes. Viena no tām veltīta Kārlim Pētersonam (1838–1903) – Lazdonas draudzes ērgelniekam (1865–1903), draudzes kora dibinātājam un vadītājam (1863–1903), Lazdonas draudzes skolas skolotāja palīgam (1861–1865) un skolotājam – pārzinim (1865–1893).

Trešā piemiņas plāksne ar uzrakstu „Svētīgi tie cilvēki, kas savu stiprumu meklē pie tevis, kam sirdis stāv tavi ceļi” (Dv. 84,6) veltīta Teodoram Šmitam (1849–1925). Viņš bija pēdējais konventa laika (kad draudzes pārvaldē bija pārstāvji no katras muižas un katra pagasta, un baznīcas priekšnieku ievēlēja no muižu pārstāvjiem) Lazdonas baznīcas priekšnieks, Lazdonas muižas īpašnieks, latvietis.

Ceturrtā piemiņas plāksne – Latvijas televīzijas dāvinājums – atklāta 2006. gada 22. oktobrī draudzes kora diriģentam, ērgelniekam (1925–1940) Haraldam Mednim (1906–2000).

Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas dokumentācijas centra 1928. gada baznīcas apsekošanas materiāli un saglabājušies fotoattēli (bez datējuma) liecina par agrāk baznīcā bijušām desmit piemiņas plāksnēm: „Piemiņas plāksnes nomestas kādā nelietojamā telpā, bet trauki glabājas ģērbkambarī. Autors – nav konstatējams. Baznīcas trauki veci, apmēram gadus 30. Piemiņas plāksnes dažāda vecuma no 19. gadsimta sākuma līdz beigām. Materiāls – metāls, sudrabs. Uzraksti – piemiņas plāksņu īpašnieku vārdi un miršanas gada skaitļi, pārējie trauki bez uzrakstiem. Piemiņas plāksnes nosvietas nelietojamā telpā. Būtu novietojamas kādā telpā, kur viņas nebūtu katram pieejamas. Tā kā reģistrētiem priekšmetiem necīga mākslas vērtība, tad sevišķa vērtība nav piegriežama.”⁴²

Par draudzi

Pirmās ziņas par Lazdonas draudzei piederīgiem ir no 1748. gada, kad draudzē ietilpa 116 mājas, bet zināmais draudzes locekļu skaits ir no 1775. gada – 2239 cilvēki. 1806. gadā reģistrēti 3625 draudzes locekļi.⁴³

1840. gados notika strauja draudzes locekļu skaita samazināšanās. Sākās masveida pāriešana no luterticības pareizticībā, un šis process skāra arī Lazdonu. 1847. gadā nodibinājās Lazdonas pareizticīgo draudze, apvienojot tajā Lazdonas, Praulienas, Patkules, Madonas, Kujas, Sarkaņu un Aizkujuas muižu novadus ar 1366 pareizticīgajiem pieaugušajiem iedzīvotājiem.⁴⁴

1849. gadā apmēram 700 m no luterāņu baznīcas tika izraudzīta un plānā iezīmēta vieta Lazdonas pareizticīgo baznīcai – uzkalnā starp ceļiem uz Madonas un Heidenfeldes (Sarkaņu) muižu, šajā plānā iezīmēts arī Lazdonas luterāņu baznīcas siluets.⁴⁵

1860. gadā luterāņu draudzē vairs bija tikai apmēram puse no iepriekš minētā draudzes locekļu skaita – 1800.⁴⁶

Pirms mazliet vairāk nekā simts gadiem, 1902. gadā Lazdonas draudzē bija 2900 locekļi, dzimuši un kristīti 48, iesvētīti 41, miruši 35 cilvēki, laulāti 13 pāri.⁴⁷ 1906. gadā bija 2800 latviešu un 56 vācu draudzes locekļi.⁴⁸

Pēc Latvijas Republikas nodibināšanas baznīcas pārvaldei tika izvēlēta baznīcas padome, valde un baznīcas priekšnieks. Pirmais Lazdonas baznīcas priekšnieks 1920. gadā bija Andrejs Runka, vietnieks Jānis Indāns (abi no Madonas). Vēlāk šos amatus ieņēmuši Arvīds Krastiņš un Pēteris Indāns (abi no Lazdonas), Alfrēds Polfanders no Madonas un Jānis Sprukts no Sarkaņiem un citi.

1930. gados draudzē bija ap 1200 pieaugušo locekļu. 1932. gadā dzimuši un kristīti 35, iesvētīti 29, laulāti 22 pāri.

Otrā pasaules kara un padomju okupācijas laiks ienesa korekcijas gan draudzes dzīvē, gan draudzes locekļu skaitā. Draudzes protokolu grāmatas ieraksti liecina, ka 1982. gada 6. jūnijā draudzes kopsapulcē piedalījās 27 locekļi. Nākošais protokols datēts ar 1986. gada 2. martu, kad kopsapulcē piedalījušies 20 cilvēki, un par draudzes priekšnieci ievēlēja Lilija Ceruka. Pēc tam draudzes priekšnieka amatā bijuši: Osvalds Miglons, Dzintars Dreimanis, Ilze Vāvere. No 2001. gada draudzes priekšnieces pienākumus veic Rasma Krievāne, vietniece Rudīte Kumsāre.

Lazdonas draudzes dzīve kļuva aktīvāka līdz ar Atmodas laiku. Juridiskas personas statusu draudze ieguva pēc reģistrēšanas Latvijas Republikas tieslietu ministrijā 1991. gada 30. maijā. Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas Konsistorijas 1996. gada 21. maija plenārsēdē Rīgā tika pieņemts lēmums dot atļauju Lazdonas evaņģēliski luteriskajai draudzei mainīt nosaukumu un turpmāk saukties par Madonas lauku evaņģēliski luterisko draudzi. Tā kā baznīca atrodas pilsētas teritorijā, 1996. gada 25. jūnijā lēmums mainīts, atļaujot saukties par Madonas evaņģēliski luterisko draudzi.⁴⁹

2000. gadu sākumā draudzes locekļu skaits bija turpat vai desmit reizes mazāks kā 1930. gadu beigās. 2003. gadā Madonas draudzē kristīti 26 (tai skaitā 12 bērni), iesvētīti 32, miruši 2 cilvēki, laulāti 4 pāri. 2004. gadā Madonas draudzē bija 162, 2006. gada sākumā – 198 locekļi.

1731. gadā, nodibinoties patstāvīgai Lazdonas draudzei, pie tās piederēja Lazdonas, Praulienas, Patkules, Sarkaņu, Kujas, Biržu (dažas mājas – pie Cesvaines), Aizkujas (daļēji) muižas sētas. 1927. gadā robežas tika nedaudz noapaļotas, draudzē ietilpa Madonas pilsēta, Lazdonas pagasts, Praulienas pagasts, daļēji Sarkaņu un Patkules pagasts.⁵⁰ Tagad Madonas evaņģēliski luteriskajā draudzē pārsvarā ir Madonas pilsētas iedzīvotāji.

Mācītāji

Par pirmo mācītāju Lazdonā 1669. gadā tika aicināts Johans Vedekinds (Johann Wedekindt, ?–1701), kurš kalpoja līdz 1685. gadam. No 1687. gada līdz vismaz 1697. gadam Lazdonā kalpoja Francis Viciuss (Franz Vicius), no 1698. līdz 1704. gadam – Mihaels Klembkens (Michael Klembken, 1657–1741). Viņš ieviesa Lazdonā baznīcas grāmatas un pirmajos gados izdarīja ierakstus latviski.⁵¹

Ļaudonas draudzi Ziemeļu kara gados īslaicīgi apkalpoja mācītājs Johans Frīdrihs Buhmanis (Johann Friedrich Buchmann, 1657–1742). 1700. gadā viņu neapstiprināja par karapulka mācītāju, jo eksāmenā viņš bija izrādījis nepietiekamas zināšanas. Tikai kara un nemiera gados samazinājušās Vidzemes mācītāju rindas pavēra viņam iespēju dabūt vietu. Viņš bija nolaidīgs sava amata veicējs. 1707. gadā viņš saņēma norīkojumu uz Lazdonas draudzi, kur arī pārdzīvoja tālākos nemiera gadus. Līdz 1710. gada beigām viņam nācās apkalpot ne tikai Lazdonas, bet arī Cesvaines, Bērzaunes, kā arī Ļaudonas draudzi.⁵²

No 1712. gada Lazdonas draudzi apkalpoja Ļaudonas mācītājs magistrs Georgs Andrejs Oksfords (Georg Andreas Oxforth, 1680–1732), kas Ļaudonā, Lubānā un Lazdonā kalpoja līdz 1730. gadam. Lazdonā mācītājs ieradās ik pa divām nedēļām.

Pēc kara 1710.–1720. gados mācītāja materiālais stāvoklis bija diezgan nedrošs, jo zemnieki bija panīkuši, jāņem vērā arī mēra postījumi, kas Ļaudonas draudzē bija visai ievērojami – bija zaudēti ap 40% no kopējā iedzīvotāju skaita. Mācītāja Oksforda darbību apgrūtināja lielie attālumi un sliktie ceļi. Baznīcas vēsturnieks L. Adamovičs raksta, ka G. Oksfords ar pilnām tiesībām varēja vēlāk apgalvot, ka viņš 19 gadus uzticīgi kalpojis savām draudzēm, un, vesels būdams, nekad nav izlaidis ne vācu, ne latviešu dievkalpojumu. Kad grūtajā darbā bija sabojāta veselība, tad viņš vairs nevarēja visu tik labi izpildīt un viņa ienaidniekiem radās iemesls viņu sūdzēt. Un pēc L. Adamoviča domām, G. Oksfordam ienaidnieku bija saradusies laba tiesa viņa atklātās, taisnās, un, liekas, arī diezgan asās dabas dēļ.⁵³

Sākot ar 1720. gadiem atbildība par tā saukto sieciņu jeb labības atbērumu ievākšanu, ko ņēma no visām draudzes zemnieku mājām kā daļu no baznīcas nodevām, uzgūlās muižturim. Dažkārt tie rikojušies patvarīgi attiecībā pret mācītāja daļas nodošanu. Arī Ļaudonas mācītājs G. A. Oksfords 1721. gadā nonāca strīdā ar savu baznīcas priekšnieku O. G. fon Ļaudonu un citiem muižturim tāpēc, ka sāka viņus sūdzēt par mācītāja tiesas nodošanu. 18. gs. divdesmitajos gados īpaši paasinājās attiecības ar abiem brālēniem Klebekiem Lazdonā un Praulienā. Tie bijuši samērā maz izglītoti, bet ar milzīgu iedomību un patvaļu. Viņi bija patroni (draudzes dibinātāji, kas atdalīja zemi no muižas baznīcai, mācītājmuižai) un baznīcas priekšnieki, bet izturējās pret savu amatu tā, ka 1732. gada 21. februārī nesaticības un nolaidības dēļ tika atcelti no amata. Arī baznīcā viņi nāca reti, meklējami celsmi, kā izteicies Oksfords, ne Dieva vārdos, bet alū un brandvīnā. Zemniekus viņi pārdo dot kā lopiņus un turot tik stingri, ka neatliek nekas cits, kā bēgt prom. Oksforda uzstāšanās pret Klebekiem sveda viņus lielā naidā. 1727. gada ģenerālvizitācijas laikā viņi sūdzējās, ka Oksfords atstājot Lazdonas mācītājmuižas saimniecību novārtā, turot maz lopu, barību vedot uz Ļaudonu.⁵⁴ Viņi arī izteica nodomu dabūt Lazdonai savu mācītāju, ko komisija atbalstīja.⁵⁵

Konflikts nobrieda 1730. gada pavasarī. Pirmajos vasarsvētkos Lazdonā dievkalpojumu vadīja Oksfords, otrajos – jau Klebeku aicināts kandidāts, students Knorre, kas gan vēl nebija izturējis pārbaudījumu pie Virskonsistorijas. Strīds starp patroniem un mācītāju bija kā veicinošs faktors patstāvīgas draudzes nodibināšanai Lazdonā.

1731. gada 21. jūnijā par pirmo jau patstāvīgas Lazdonas draudzes mācītāju tika ievests magistrs Kristians Gotlībs Henčs (Christian Gottlieb Hentsch, 1696–1768). Pirmo zienu viņš dzīvoja nepiemērotās pagaidu telpās, bet vispār par materiālajām grūtībām sūdzējās visus trīsdesmit gadus.⁵⁶ Arī viņam neveidojās labas attiecības ar Klebeku, jo mācītājs apšaubīja viņa patronāta tiesības un nepieminēja viņu kā patronu baznīcas lūgšanās. Mācītājs dabūja daudz ciest, Klebeks aizturēja mācītāja tiesu, rikojās patvarīgi pret viņa ļaudīm, un tikai pēc Klebeka nāves mācītājs 1748. gadā ziņoja vizitācijas komisijai, ka vairs neesot ko sūdzēties ne par vācu, ne latviešu draudzi.⁵⁷

Pēc tam no 1769. gada līdz 1805. gadam Lazdonā kalpoja Johans Kristofs Pancers (Johann Christoph Pantzer, 1742–1810). No 1805. gada beigām Lazdonas draudzē un jaunajā mūra baznīcā 6 gadus kalpo Dionīsijs Gotfrīds Kroons (Dionysius Gottfried Croon, 1777–1838). No 1812. līdz 1817. gadam Lazdonā kalpoja Heinrihs Ernests Fišers (Heinrich Ernst Fischer, 1777–1821). No 1818. līdz 1862. gadam – Heinrihs Eberhards Bergmanis (Heinrich Bergmann, 1794–1872). 1860. gadā uz Lazdonas draudzi atnāk Rūdolfs Kārlis Eduards Guleke (Rudolf Guleke, 1831–1901),

kurš kalpoja Lazdonā līdz 1874. gadam. 1874. gadā par Lazdonas mācītāju apstiprina Teofilu Gētgenu (Theophil Gaehtgens, 1847–1919), viņš kalpoja līdz 1882. gadam. No 1883. līdz 1892. gadam – Kārlis Ksavers Marnics (Xaver Marnitz, 1855–1919).

Pirmais latviešu tautības mācītājs Lazdonā no 1893. līdz 1906. gadam bija Jānis Ērmanis (1862–1932). Draudzes vēsturē palicis kā mācītājs, kas rūpējās par skolām, draudzes izglītības līmeņa celšanu, mājas mācību, rikoja priekšlasījumu, jautājumu vakarus. Viņš bija Lazdonas bezmaksas bibliotēkas biedrības līdzdibinātājs un priekšnieks. Draudze viņu ļoti iemīlēja, bet visu pārtrauca 1905. gada revolūcijas vilnis.⁵⁸ Tika traucēti dievkalpojumi, baznīcā dziedātas revolucionāras dziesmas, mācītāju piespieda iet gājienā un nest sarkanu karogu.

Par 1905. gada notikumiem mācītājs J. Ērmanis ziņoja konsistorijai: “8. maijā, pa sprediķa laiku, baznīcā salasījās pūlis nepazīstamu cilvēku. Kad draudze sāka dziedāt, pūlis arī sāka dziedāt savas dziesmas, tā kā dievkalpojums bija jāpārtrauc. Kamēr mācītājs atradās sakristejā, vīrs, sarkanā maskā, uzkāpa kancelē un turēja revolucionāru runu. (..) Ap kanceli stāvēja ar dunčiem, revolveriem un nūjām apbruņoti ļaudis, aizbaidīdami nedaudzus baznīcēnus un dažus palikušos iebaidīdami... Pēc sarkanās maskas runas trokšņoja, kļiedza urrā un dziedāja, pēc tam 4–5 vīri iegāja sakristejā, piespieda mācītāju iziet no baznīcas, kur viņam iespieda rokā sarkanu karogu un veda viņu līdz.”⁵⁹ 1906. gadā J. Ērmanis aizgāja no Lazdonas.

1909. gada 25. janvārī Lazdonā sāka kalpot Aleksandrs Simsonis (1863–?). Žurnālā „Evaņģēliuma Gaismā” par mācītāja ievēšanu rakstījis: “Pie ievēšanas ņēma dalību Vidzemes ģenerālsuperintendanta tēvs T. Gētgens, Cēsu apriņķa prāvests K. Avots, Lazdonas baznīcas priekšnieks barons Pālens, Praulienas muižas īpašnieks Grīnevalds, Cēsaines pilnvarnieks virsmuižkungs Rutkovičs un visi draudzes pērminderi. Baznīca bija skaisti pušķota un līdz pēdējai vietai pildīta. Altāra priekšā bija celti krāšņi goda vārti. (..) Draudzi vispirms apsveicināja Vidzemes ģenerālsuperintendanta tēvs T. Gētgens, aizrādīdams uz to, ka priekš 35 gadiem viņš pats Lazdonas draudzē ievests par mācītāju, ka še savas darbības pirmās vagas dzinis un šodien kustinātu sirdi to pieminot. Laiki esot mainījušies, pār viņa veco draudzi vētra esot pāri gājusi, savienota ar varas darbiem un asins izliešanu. Nu atkal esot aususi tā Kunga diena, kurā varot priecāties.”⁶⁰ Diemžēl 20. gadsimta sākumā lazdonieši nav bijuši draudzīgi noskaņoti pret mācītājiem. Jau 1910. gada 14. novembrī mācītājs A. Simsonis sacīja savu atvadišanās sprediķi, kas atstāstīts „Evaņģēliuma Gaismā”: “Dzīvokļa sadedzināšana pašā nakts vidū ar nodomu mierīgus gulētājus dabūt briesmām par upuri viņu tā sarūgtināja, ka tas vairs nekad negrib savai tautai kalpot un viņas vidū mājot, bet pieņems vietu tālu prom no dzimtenes sveštautiešu vidū. Latvietim, kas aiz tautas un tēvijas mīlestības nācis šurp no

svešuma, lai še savus spēkus un gara dāvanas izlietotu, jāiet projām satricinātam un sagrautam, bet draudzei būs atkal jāpaliek varbūt ar gadiem bez mācītāja tādēļ vien, ka ir bezdievji, kas nīst dievišķo gaismu tāpat kā pūce saules staru.”⁶¹

No 1915. līdz 1918. gada beigām Lazdonas draudzē kalpoja mācītājs Gustavs Maksis Johans Šaurums (1883–1953), no 1922. gada sākuma līdz 1934. gadam – Gustavs Bernhards Kristians Klēmanis (1887–1959). Tāpat kā iepriekšējais mācītājs, arī viņš bija ticības mācības skolotājs Madonā.

No 1935. gada līdz 1944. gadam Lazdonā draudzes mācītājs bija Andrejs Arvīds Dzenītis (1911–?). Pēc E. Ķiploka ziņām no 1944. līdz 1949. gadam Lazdonā kalpoja adjunkts jeb amatpersonas vietnieks Kārlis Gailītis (1903–1986).⁶² Savukārt 1947. gada izziņa par kulta kalpotāju reģistrāciju liecina, ka no 3. aprīļa pilsonis Kārlis Gailītis pierēģistrēts kā mācītājs Vestienas, Bērzaunes un arī Lazdonas draudzē “ar tiesību izpildīt reliģijas kulta amata darbus pie augšminētās draudzes ticīgiem locekļiem.”⁶³ 1949. gada 25. martā K. Gailītis ar ģimeni tika deportēts uz Amūras apgabala Šimanovskas rajonu. Latvijā viņš atgriezās 1957. gadā.⁶⁴

Pēc K. Gailīša izsūtīšanas Lazdonā sāka kalpot Ļaudonas, Kalsnavas un Vietalvas draudzes mācītājs Oto Baltiņš. 1954. gadā pret viņu aizsākās uzbrukumi presē, laikraksts “Cīņa” publicēja rakstu, atsaucoties un citējot kāda sašutuša vārdā nenosaukta padomju pilsoņa, Madonas kapusvētku apmeklētāja, vēstuli. Rakstītājs ir sašutis par to, ka O. Baltiņš ir aizmaldījies kaitīgu politisku uzskatu sludināšanā un biedē un krāpj padomju cilvēkus, kuri mūsu zemē bauda visas pilsoņu tiesības, ar dažādām divkosībām. Arī O. Baltiņš izbaudīja pilsoņa tiesības piecus gadus pavadīt stingra režīma nometnē politieslodzītajiem. Pēc E. Ķiploka rakstītā var secināt, ka minētais raksts “Cīņā” kalpojis kā galvenā liecība.⁶⁵

Pēc O. Baltiņa apcietināšanas draudzei nebija pastāvīga mācītāja, to apkalpoja un dievkalpojumus noturēja vairāki mācītāji, arī Kārlis Gailītis, ilgstošāk – Roberts Purenīšs.

Atmodas laikā Lazdonā sāka kalpot Viesturs Vāvere (ordinēts 1994. gada 28. jūlijā): “Es Madonā nonācu pēc arhibīskapa Kārļa Gailīša norīkojuma. (..) Baznīca ir pašā pilsētas nomalē, un draudze tur tikai skaitījās esam. Faktiski viss bija jāsāk no nulles, tukšas vietas.”⁶⁶ Viņa kalpošanas laikā atjaunojās draudze, sākās sadarbība ar māsu draudzi Zviedrijā, Ēlandes salā. 1996. gadā Lazdonas draudzes kopsapulce nolēma turpmāk saukties par Madonas draudzi, pamatojot to ar mācītāja V. Vāveres vārdiem, ka jau vairākkārt draudzes cilvēki ir izteikuši tādu priekšlikumu. Draudze atrodas pilsētas teritorijā, un 95 procenti tās locekļu ir madonieši. Mainot draudzes nosaukumu, baznīcas nosaukums nav mainīts, tā joprojām tiek saukta par Lazdonas baznīcu.

1999. gada sākumā V. Vāvere atkārtoti tika ievēlēts par Madonas iecirkņa prāvestu. Līdztekus prāvesta pienākumiem viņš reizi

mēnesī kalpoja Madonas un Cesvaines baznīcā, bet lielāko laiku daļu bija Cēsīs, kur vadīja Cēsu Sv. Jāņa baznīcas draudzes dzīvi.⁶⁷

No 1999. gada pirmā Adventa svētdienas Madonas draudzes mācītājs ir Ingus Dāboliņš (dz.1967. g., ordinēts 2001. gada 30. aprīlī).⁶⁸

Kopš 1660. gadiem Lazdonas baznīcās ilgāku vai īsāku laiku kalpojuši vairāk kā divi desmiti mācītāju.

Baznīcas skaņu vide

Lazdonas luterāņu baznīcas 200 gadu jubilejas skanošo pasākumu virkni 2004. gada jūlija sākumā ievadīja saksofonu kvarteta koncerts. Pirms divsimts gadiem šis koncerts nebūtu iespējams ne vien tāpēc, ka saksofons vēl vispār nebija izgudrots, bet arī tāpēc, ka baznīcas skaņu videi agrāk bija krietni mazāk avotu.

19. gadsimta sākumā baznīcā varēja dzirdēt draudzes locekļu soļus, lūgšanas, mācītāja balsi, zvana skanējumu. Skolotāja un kordiriģenta Jāņa Bērziņa pētījumā „Dziesmotais novads” sniegtas ziņas arī par dziedāšanas aizsākumiem Lazdonas baznīcā, kad mācītāja J. Pancera laikā (1769–1805) notiek kas jauns – svētdienās pirms dievkalpojuma viņš māca draudzei dziedāt dziesmas. Muižnieki uzskatīja zemniekus par savu īpašumu, pieprasīja no viņiem milzīgas nodevas, sodīja nepaklausīgos ar bargiem mīšanas sodiem. Mācītājus, kuri rūpējās par zemnieku bērnu izglītību vai pūlējās arī savai latviešu draudzei iemācīt dziedāt dziesmas, viņi vienkārši izsmēja. Šīs darbošanās dēļ Pancers nonāca konfliktā ar vietējiem muižniekiem, līdz pat prasībai atbrīvot viņu no amata, jo Pancers atbalstot nespējīgu draudzes skolmeistaru un dievkalpojuma priekšdziedātāju, iedomājoties iemācīt latviešu zemniekiem dziedāt baznīcas dziesmas. Latviešu tauta nesot spējīga iemācīties harmoniski dziedāt, tā protot skaņas tikai izbrēkt.⁶⁹

19. gs pirmajā pusē ērgelnieki izjuta vienotas korāļu meldīju grāmatas trūkumu, ap 1839. gadu Vidzemē baznīcas meldījas gandrīz katrā draudzē dziedātas citādāk. Pēc Vidzemes sinodes uzaicinājuma Liezeres draudzes mācītājs Johans Punšelis sastādīja jaunu korāļu grāmatu, tā iznāca 1839. gadā.

1846. gadā Lazdonas baznīcas skaņu vidi papildināja jaunu ērģeles. Taču J. Bērziņš raksta, ka vēl ap 19. gadsimta vidu Lazdonas baznīcā ļaudis nav mācējuši labi dziedāt – rukuši vien gluži bez kādas noteiktas meldījas, un arī ērģeles nav varējušas līdzēt. Stāvoklis sāka uzlaboties piecdesmitajos gados, kad draudzes skolotājs Ādams Johansons, izmantojot Punšeļa korāļu meldīju grāmatu, mācīja draudzei garīgās dziesmas. Kad 1861. gadā par palīgskolotāju sāka strādāt Ādama Johansona audzudēls Kārlis Pētersons, rūksana baznīcā bija beigusies. Ļaudis nāca mācīties svētdienās pirms dievvārdiem.

Skaņu palete būtiski bagātinās 1860. gados, kad Lazdonas draudzes mācītājs Rūdolfs Guleke un draudzes ērgelnieks Kārlis Pētersons nodibināja kori un dziedātāju biedrību. Dziedāšana tiek mācīta gan skolā, gan draudzē, ļaudis ir atsaucīgi, un šiem pūļiem ir rezultāti – Lazdonas draudzes kora skanējums un panākumi gadu desmitu garumā. No 1903. līdz 1905. gadam ar kori strādāja skolotājs, orķestra vadītājs Jānis Avens (1870–1919), pēc tam līdz 1907. gadam – Jānis Bērziņš (1864–1927). Par Lazdonas draudzes kora diriģentu un draudzes skolas skolotāju tika aicināts Teodors Reiters, bet viņš atteicās. 1907. gadā uz Lazdonu atnāca Pēteris Mednis, vēlāk slavenā diriģenta un dziesmu svētku virsdiriģenta Haralda Medņa tēvs. Pēc Pētera Medņa nāves 1925. gadā ērgelnieka un diriģenta pienākumus sāka pildīt viņa dēls.

Lazdonas ev.-lut. draudzes
200 gadu
jubilejas

KONCERTS

1931. g. 20. septembrī

Koncerta programma. (MNM 29289)

Programma

- I
1. Chanson triste . . . . . Čaikovska
Izp. V. Delle.
  2. a) Mana dvēse ir klusa . . . . . Emmericha
b) Alleluja . . . . . * * *
Izp. L. Māriņš.
  3. a) Ārija . . . . . J. Mediņa
b) Meditācija . . . . . Guno
Izp. V. Brauers.
  4. Ave Maria . . . . . Fr. Šuberta
Izp. L. Māriņš un V. Brauers.
  5. Mūsu tēvs . . . . . E. Melngaila
Izp. Lazdonas dr. koris.
- II.
6. Adagio . . . . . Bethovena
Izp. V. Delle.
  7. a) Tu vien mans miers . . . . . Fr. Šuberta
b) Meditācija . . . . . Lučēi
Izp. L. Māriņš.
  8. a) Leģenda . . . . . Čaikovska
b) Gods Dievam . . . . . E. Ūdra
Izp. Lazdonas dr. koris.
  9. a) Largo . . . . . * * *
b) Gulbis . . . . . Sen-Sansa
Izp. V. Brauers.
  - 10) Ave verum . . . . . Mocarta
Izp. L. Māriņš un V. Brauers.

Ķeirāna sp. Madonā

Īpaši nozīmīgi kora vēsturē ir IX Dziesmu svētki, kas notika Rīgā no 1938. gada 16. līdz 19. jūlijam. Tos ievadīja pirmās koru sacensības Latvijas brīvvalsts laikā. Lauku koru grupā pirmo godalgu – Valsts prezidenta Kārļa Ulmaņa dāvāto sudraba šķīvi piešķīra Haralda Medņa vadītajam Lazdonas draudzes korim. Pēc diriģenta Haralda Medņa aiziešanas uz Rīgu 1930. gadu beigās diriģenta pienākumus sāka veikt kora dalībniece un diriģenta līdzšinējā palīdzēja Marija Baruša (1907–1970).

Draudzes koris baznīcā dzied gan dievkalpojumu, gan jubileju reizēs. 1929. gadā baznīcas 125 gadu jubilejā tam piepulcējas arī Saikavas un Praulienas koris, skan E. Melngaiļa, J. Baha un citu komponistu dziesmas.⁷⁰ Lazdonas draudzes 200 gadu jubilejā 1931. gadā baznīcā kora un solistu izpildījumā skan P. Čaikovska, J. Medņa, F. Šūberta, E. Melngaiļa, Bēthovena, Mocarta skaņdarbi.⁷¹

Mācītājs Jānis Ērmanis baznīcas 100 un 125 gadu jubilejai velta vairākus dziesmu tekstus. Gandrīz četri desmiti viņa sarakstīto un tulkoto dziesmu atrodamas 1992. gadā izdotajā „Dziesmu grāmatā latviešiem tēvzemē un svešumā”, tai skaitā arī Jāzepa Vītola „Cēlī kā dzimtenes dievnami”.⁷²

Otrā pasaules kara laikā un vairākus gadu desmitus pēc tam raksturīga pieklusināta

baznīcas skaņu vide, ērģeles sabojātas, turpat vai desmit gadus nedzird zvana skanējumu, samazinājies draudzes locekļu skaits un nav kora.

Būtiski skaņu vides palete atjaunojas un ar katru gadu arvien bagātīgāk papildinās no 1990. gadu sākuma. Baznīcā ērģelnieces pienākumus sāk veikt Ilze Vāvere, baznīcā notiek koncerti – ienāk arī saksofons, akordeons, ģitāra un citi mūzikas instrumenti.

1994. gadā, lai vāktu līdzekļus torņa remontam, vairākas svētdienas baznīcā skanēja Haralda Sīmaņa un Arvīda Ulmes dziesmu cikls „Mīlestība nekad nebeidzas”.⁷³

1999. gadā baznīcā izskanēja Lūcijas Garūtas un Andreja Eglīša kantāte „Dievs, Tava zeme deg!” kora „Sonore”, diriģenta Edgara Račevska, ērģelnieka Aivara Kalēja, solistu Jāņa Sproģa un Aivara Krančmaņa izpildījumā.⁷⁴ 1999. gadā pēc traģēdijas Rāceņu trasē Autosporta drošības fonds rīkoja baznīcā svētbriķi koncertu, kur klausītājiem garīgu veldzi sniedza Latvijas Radio kora grupa, Zigfrīds Muktupāvels un komponists Jānis Lūsēns.⁷⁵

Gadsimtu gaitā Lazdonas baznīca papildinājusies ar jaunām skaņām un mūziku. Tai ir sava vieta koncertdzīves organizēšanā un norisēs, un līdztekus brīnišķīgiem koncertiem atliek vien saglabāt īpašo baznīcas skaņu vidi un klusuma brīnumu.

Laimdota Ivanova

Evangelische Kirche Lazdona im Laufe der Jahrhunderte

Zusammenfassung

Der Artikel gibt eine Vorstellung über die Entstehung der evangelisch lutherischen Gemeinde Lazdona (deutsch – Lasdohn), Holzkirchen in Lazdona, den Bau und 200-jährige Geschichte der heutigen Kirche, ebenso auch die Nachrichten über alle Pastoren und die Information über Kirche in der Periode nach dem zweiten Weltkrieg.

Die evangelisch lutherische Gemeinde Lazdona wurde 1731 als eine unabhängige Gemeinde gegründet, davor gehörte sie zur Gemeinde Łaudona. Doch eine gewisse Selbstständigkeit hatte sie seit 1668, wenn es beschlossen wurde, ein Gebethaus in Lazdona zu bauen. In Lazdona sind drei Holzkirchen gewesen, die heutige – Steinkirche ist 1802–1805 aufgebaut und am 19. August 1806 eingeweiht. Die Kirche ist das älteste nicht umgebaute Gebäude im Territorium der Stadt Madona. Da befinden sich 3 Kunstdenkmäler der Staatsbedeutung.

Die evangelisch lutherische Gemeinde Lazdona hat im 1996 ihre Benennung verändert, jetzt heisst sie evangelisch lutherische Gemeinde Madona. Am Anfang 2006 zählte die Gemeinde 198 Mitglieder.

Trotz allen kardinalen politischen, ökonomischen und sozialen Veränderungen in den letzten zwei Jahrhunderten, hat die Kirche ihre Gestalt und historischen Namen – lutherische Kirche Lazdona bewahrt. Ebenso wie am Anfang des 19. Jahrhunderts treten ihre Silhouette in der Nähe der Kreuzwege an der südöstlichen Grenze der Stadt Madona hervor.

Atsauces

¹Vācietis O. Kopoti raksti. 3. sēj. Rīga: Liesma – 1990. – 329. lpp.

²Klēmanis G. Lazdonas draudze senāk un tagad. Lazdonas ev. – lut. draudzes izdevums. – 1929. – 6. lpp. (turpmāk Klēmanis G. Lazdonas draudze)

³Adamovičs L. Vidzemes baznīca un latviešu zemnieks 1710–1740. g. Rīga. – gads – 44. lpp. (turpmāk – Adamovičs L. Vidzemes baznīca)

⁴Klēmanis G. Lazdonas draudze. – 5. lpp.

⁵Turpat – 6. lpp.

⁶Turpat – 11. lpp.

⁷Kiploks E. Dzimtenes draudzes un baznīcas. Linkolna (ASV): Latviešu ev. lut. baznīcas Amerikā apgāds. 1987. – 150. lpp.

- ⁸Latviešu konversācijas vārdnīca. R., 1935. – XII sēj. – 22685. šķirklis
- ⁹Klēmanis G. Lazdonas draudze, 6. lpp.
- ¹⁰Kampe P. – Baznīcu celtniecība Vidzemē zviedru valdības pēdējos piecdesmit gados. Rīga: LU – 1937. – 44. lpp. (turpmāk – *Kampe*, Baznīcu celtniecība)
- ¹¹Turpat – 77. lpp.
- ¹²Turpat, 19., 20. lpp.
- ¹³Turpat – 95. lpp.
- ¹⁴Turpat – 21. lpp.
- ¹⁵Turpat – 42. lpp.
- ¹⁶Turpat – 42. lpp.
- ¹⁷Turpat, 42. lpp.
- ¹⁸Turpat – 225. lpp.
- ¹⁹Turpat – 99. lpp.
- ²⁰Turpat – 89. lpp.
- ²¹Turpat – 68.–69. lpp.
- ²²Adamovičs L. Vidzemes baznīca. – 363. lpp.
- ²³Turpat – 368.–369. lpp.
- ²⁴Klēmanis G. Lazdonas draudze. – 7. lpp.
- ²⁵Turpat. – 7. lpp.
- ²⁶Madonas ev. – lut. draudzes arhīvs
- ²⁷Klēmanis G. Lazdonas draudze. – 9., 10. lpp.
- ²⁸Valsts Kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Pieminekļu dokumentācijas centra arhīvs (turpmāk – VKPAI arhīvs)
- ²⁹Andersons I. Pateiktā svēršana: Lāčplēsis, Kurbads, Antiņš//Stars. – 1994. – 9. novembris. – 2. lpp.
- ³⁰Madonas pilsētas domes sēdes protokols Nr. 16 2004. gada 16. oktobrī
- ³¹VKPAI arhīvs
- ³²Turpat.
- ³³Turpat.
- ³⁴Latvijas Vēstnesis. – 1998. – 18. dec. – 24. lpp.
- ³⁵Grauzdiņa I. Tūkstoš mēlēm ērģeles spēlē. – Rīga: Liesma, 1987. – 54. lpp.
- ³⁶Klēmanis G. Lazdonas draudze – 8. lpp.
- ³⁷VKPAI arhīvs
- ³⁸Grauzdiņa I. Tūkstoš mēlēm ērģeles spēlē. – Rīga: Liesma, 1987. – 76. lpp.
- ³⁹Kampe P. Latvijas zvanu vēsture. – Rīga: A. Gulbja grāmatu spiestuve. – 1930. – 15. lpp.
- ⁴⁰Klēmanis G. Lazdonas draudze – 7. lpp.
- ⁴¹Madonas ev. – lut. draudzes arhīvs
- ⁴²Valsts Kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Pieminekļu dokumentācijas centra arhīvs
- ⁴³Klēmanis G. Lazdonas draudze – 29. lpp.
- ⁴⁴Latviešu konversācijas vārdnīca. – R., 1935. – XII sēj. – 22688. šķirklis
- ⁴⁵Latvijas Valsts Vēstures arhīvs – 10. f., 2. a., 4560. l., 5. lp.
- ⁴⁶Klēmanis G., Lazdonas draudze – 30. lpp.
- ⁴⁷Erns G. Vidzemes ģenerālsuperintendanta ziņojumi par mūsu draudžu dzīvi 1902. gadā. Tērbata, 1903. – 23. lpp.
- ⁴⁸Mitteilungen der Livländischen Generalsuperintendenten über das Kirchenwesen in Jahre 1906.
- ⁴⁹Madonas ev.–luteriskās draudzes arhīvs
- ⁵⁰Klēmanis G. Lazdonas draudze – 29. lpp.
- ⁵¹Adamovičs L. Vidzemes baznīca. – 154. lpp.
- ⁵²Turpat – 203. lpp.
- ⁵³Turpat – 249. lpp.
- ⁵⁴Turpat – 250. lpp.
- ⁵⁵Turpat – 135. lpp.
- ⁵⁶Turpat – 137. lpp.
- ⁵⁷Turpat – 137. lpp.
- ⁵⁸Klēmanis G. Lazdonas draudze – 19. lpp.
- ⁵⁹Mācītāju ziņojumi par 1905. gada revolūciju. O. Nonāca priekšvārds un sakārtojums. – Rīga: „Kultūras balss” – 1930. – 160.–161. lpp.
- ⁶⁰Evaņģēliuma Gaisma. – 1909. – Nr. 6. – 46. lpp.
- ⁶¹Evaņģēliuma Gaisma. – 1910. – Nr. 49. – 45. lpp.
- ⁶²Kiploks E. Dzimentenes draudzes un baznīcas. Linkolna (ASV): Latviešu ev. lut. baznīcas Amerikā apgāds. 1987.–151. lpp.
- ⁶³MNM 27165: 1
- ⁶⁴Latvijas Arhīvi. Pielikums. – Rīga: Latvijas Republikas Valsts arhīvu ģenerāldirekcija. – 1995. – 29. lpp.
- ⁶⁵Kiploks E. Taisnības dēļ vajātie. – ASV. – 1973. – 205. lpp.
- ⁶⁶Brikere I. Kalpot bez maskas//Zeme. – 1999. – 4. marts. – 8. lpp.
- ⁶⁷Andersons I. Joprojām – iecirkņa prāvests//Stars. – 1999. – 27. janv. – 6. lpp.
- ⁶⁸Andersons I. Ingus Dāboliņš saņem mācītāja amata krustu//Stars. – 2001. – 3. maijs. – 4. lpp.
- ⁶⁹Bērziņš J. Dziesmotais novads. [Rīga]: Mantojums – 2003. – 7.–8. lpp.
- ⁷⁰Madonas novadpētniecības un mākslas muzeja krājums (turpmāk – MNM), 8828
- ⁷¹MNM 20289
- ⁷²Dziesmu grāmata latviešiem tēvzemē un svešumā
- ⁷³Andersons I. Piekta svēršana: Lāčplēsis, Kurbads, Antiņš//Stars. – 1994. – 9. nov. – 2. lpp.
- ⁷⁴Andersons I. Vienojošs brīdis//Stars. – 1999. – 3. nov. – 1. lpp.
- ⁷⁵Miglone B. Pierimsti, sāpe, mazliet, pierimsti.//Stars. – 1999. – 31. jūlijs. – 1. lpp.

Tradicionālā zemnieku sēta Liezērē

Pieaugot pārvietošanās ātrumam, plašas informācijas ieguves un apmaiņas iespējām, atsevišķu reģionu lokālās īpatnības izzūd visās dzīves jomās, tostarp arhitektūrā. Nereti tieši tās padarīja vietu pievilcīgu. Tomēr mūsdienu Latvijas būvniecībā arvien nozīmīgāku vietu ieņem tradicionālās formas. Iespējams, tā ir atgriešanās pie saknēm, sava veida identitātes apliecinājums. Atsevišķas detaļas tiek izmantotas visdažādākajos savienojumos, nereti mainot to sākotnējo uzdevumu.

Neskatoties uz to, ka ierobežoto materiālo iespēju un dažkārt vērtības neizpratnes dēļ nedaudzos esošos tradicionālās arhitektūras objektus nespēj uzturēt nedz to saimnieki, nedz muzeji, nedz kāds cits, atsevišķas ēkas tomēr ir saglabājušās.

Noslēgtā dzīvesveida dēļ zemnieku sēta Vidzemes vidienē maz ietekmējās no citu tautu un pilsētas kultūras. 19. gadsimta otrajā pusē vērojamas pārmaiņas laucinieku dzīvē, tomēr vēl līdz 20. gs. sākumam turpinājās senāko ēku, darba rīku izmantošana.

Šie procesi rosināja palūkoties, pirmkārt, uz tautas celtniecības pieminekļiem kā uz vienu no mūsdienu arhitektūras avotiem un, otrkārt, uz Liezēres zemnieku sētu kā vēl dabā redzamu, lokālu tradicionālās arhitektūras paraugu, ko tuvākajā laikā sagaida izzušana.

Pētījuma hronoloģiskās robežas noteica iespēja iepazīties ar vēl esošajām celtnēm, atmiņām, zīmējumiem, aprakstiem, kas parasti nesniedzas tālāk par 18. gs. Otra robeža ir pirmā pasaules kara sākums, kad ievērojamu pārmaiņu rezultātā tradicionālā arhitektūra, kā arī dzīvesveids sāka strauji mainīties, arvien vairāk izzuda lokālās, kādreiz būtiskās atšķirības.

Liezēres novada raksturojums

Katrā vietā nozīme ir kā ģeogrāfiskajiem, tā etniskajiem, demogrāfiskajiem, sociāli politiskajiem apstākļiem. Upes, ezeri, mežu masīvi, tāpat apmešanās vietas, dzīvesveids ar laiku veido zināmas barjeras, kas ļauj saglabāt lokālās īpatnības, arī arhitektūras objektu plānošanā.

Liezēres pagasts atrodas tagadējā Madonas rajonā, bijušajā Madonas apriņķī un 1935. gadā robežojās ar Druvienas, Grašu, Jaunpiebalgas, Kārzdabas, Kraukļu, Kusas, Lubejas, Mēdzūlas pagastiem.¹ Vairāki no tiem kā administratīvas vienības vairs nepastāv. Šobrīd zem Liezēres nosaukuma apvienoti kādreizējā Madonas apriņķa Liezēres, Mēdzūlas, daļa Lubejas, kā arī Cēsu apriņķa Veļķu pagasta daļa, tas robežojas ar Madonas rajona Aronas, Cescvaines, Jumurdas pagastiem, Gulbenes ra-

jona Druvienas, Cēsu rajona Vecpiebalgas un Jaunpiebalgas pagastu.

Tas ir kalnains, mežains un ūdeņiem bagāts apvidus Vidzemes augstienē. Upes Kuja un Ogre, Tirza, Skuja, Aiša un Eglupe vietumis ir arī pagasta robežas. Liezēres teritorijā ir vairāk ne kā 30 ezeri.² Lielākie – Liezēris (1,06 km²), kur konstatētas 2 akmeņi un dzelzs laikmetu apmetnes un svētvieta,³ Gulbēris (0,87 km²), kā arī daudzi mazāki, kas koncentrējas pagasta dienvidu daļā. Ģērķēnu ezers ir visaugstākais Latvijā – 262 m v.j.l.⁴

Ziņas par patstāvīgu luterāņu draudzi Liezērē ir no 16. gs. vidus.⁵ Zināms, ka 19. gadsimtā Liezēres draudzē ietilpa Liezēres (Lösern), Ozolmuiža (Eckhof), Lubejas (Lubei), Mēdzūlas (Meselau), Gulbēres (Gulbern) un Gravās (Kohlhausen) muižas ar pagastiem.⁶

17.–18. gs. novads bijis tik ļoti izpostīts, ka liezēriešus īslaicīgi vairākkārt pievienoja Cescvaines draudzei.⁷

Būtiskas izmaiņas notiek 1819. gadā, kad pieņemts likums par dzimtbūšanas atcelšanu Vidzemē. 1866. g. pagasts kļūst par patstāvīgu pašvaldības vienību. Draudze zaudē savu nozīmi laicīgajās darbībās. Notiek pagastu apvienošana, un 20. gs. sākumā zem Liezēres nosaukuma apvienoti bijušie Liezēres un Ozolu pagasti. Atsevišķi pastāv Lubejas, Mēdzūlas un Veļķu pagasts.⁸ Izņemot Veļķus, kas pieder pie Vecpiebalgas draudzes, tie visi ietilpst Liezēres draudzē.

1849. g. ar likumu noteikts, ka ir muižnieku un ir zemnieku zeme, ko nedrīkst pievienot muižas zemei. Vēl pēc 20 gadiem atcēla kļaušas, līdz ar to pilnībā pārejot uz naudas nomu,⁹ atcēla arī pārvietošanās ierobežojumus.¹⁰ Sāka straujāk attīstīties spēcīgākās zemnieku saimniecības, kas ražoja precī tirdzniecībai, lai iegūtu līdzekļus māju izpirkšanai. 1898. gadā no Liezēres muižas izpirktas 68 mājas un 26 saimnieki maksā nomu. Savukārt Ozolmuižā ir 54 saimnieki, kas izpirkuši mājas¹¹, pārējās 10 tiek nomātas. Izpirktas visas Mēdzūlas muižas mājas, tāpat kā no tās atdalītajā Gulbēres muižā, bet Gravasmuižā no 30 mājām izpirktas 26. Lubejas muižā no 39 mājām izpirktas 33, kas noticis galvenokārt 1874.–1876. gados.¹²

Saglabājušos ziņu par brāļu draudzes darbību Liezērē ir mazāk. Aktīvāka tā acimredzot bijusi mācītāja Johana Ēregota-Lēberehta Punšeļa laikā (1816–1849), jo viņš kopā ar Liezēres muižas īpašnieku Šulcu-Ašerādenu pieņem lēmumu nepieļaut draudzes saiešanas nama celtniecību Jaunbriežos. Brāļu draudze darbojās Mēdzūlas Līčos. Tomēr tās ietekme, acimredzot, bijusi pietiekami nozīmīga, ja izraisīja bažas luterāņu mācītājā.¹³

Liezērieši runā augšzemnieku dialekta sēliskajā izloksnē. Dažviet “a” vietā tiek lietots “o” (Egļukalns vietā saka Egļukolns), tāpat arī “e” tiek izrunāts izteikti plati, nereti galotnēs izzūd “i” (“Liezēris” vietā saka “Liezērs” vai “dēlietis” vietā “dēliets”).¹⁴ Ir arī citas savdabības – piemēram, pareizi būtu teikt Kurmji, Svelmji, bet liezērieši saka Kurmi un Sveļmi. Vecāko vietējo iedzīvotāju valodā šīs īpatnības jūtamas vēl šodien.

Sētas raksturojums un plānojums

18.–20. gs. sākumā lauku ainavā redzamās celtnes var iedalīt divās pretējās grupās – no vienas puses tā ir vāciskā, ar muižu saistītā arhitektūra, tostarp arī krogi un baznīcas, no otras – zemnieku sēta. Tās atšķiras stilistiski un pēc izmantotajiem materiāliem. Pēc Ziemeļu kara šī atšķirība uz laiku bijusi neliela, jo arī muižnieki spiesti mitināties ļoti vienkāršos mājokļos, pat rījās vai pirtīs.¹⁵ Muižas dzīvojamās mājas no zemnieku mājām atšķirās vienīgi ar izmēriem un manteļskursteņiem. Liezēres muižas jaunākajā daļā vērojamas klasicisma iezīmes, savukārt Lubejas, Gulbēres, Mēdzūlas muižu kompleksiem raksturīgs eklektisms. Zemnieku sētās lielo vēsturisko stilu ietekme neparādās.

Atšķirīgo sociālo, ekonomisko, arī dabas apstākļu dēļ 17.–19. gs. Latvijas teritorijā izveidojas dažādi zemnieku apmetņu veidi – Latgalē sādžas, pārējā Latvijas teritorijā – viensētas vai retāk to grupas.¹⁶ Liezērē, kur zemnieku saimniecības lielums varēja būt 20–60 ha, ir raksturīgas viensētas, kas izvietojušās nelielās grupās ar vienu nosaukumu jeb mājas vārdu. Kad mājas tiek izpirktas, ir jāreģistrē mājasvārds.¹⁷ Tad arī katrai sētai tiek dots savs nosaukums. Tādā veidā radās Lejas-, Kalna-, Vidus- Jaun- u.c. “priekšvārdi”. Daudzi māju vārdi saistās ar dabas objektiem – koku nosaukumi (Ozolliči, Eglāji u.c.), dzīvnieki (Kurmi, Mežbrīži u.c.), putni (Dzeņi, Gārņukalns, Robežsīli u.c.), ūdeņi (Plānupe, Upmaļi, Lied-strautiņi u.c.), māju nosaukumi, kas saistās ar vārdu kalns (Jurīņkalns, Doreskalns, Kauliņkalns, Upeskalns u.c.). Šīs mājas atrodas izteikti augstās vietās. Interesants mājasvārds ir Kaupiņēni – par kaupiņiem sauca krupjus. Daudzu mājvārdu nozīme nav skaidra. Samērā izplatīti ir māju vārdi ar izskaņu „- ēni”, kas vairāk atrodami pagasta rietumu daļā un grupējas vienuviet, piem. Ģērķēni, Inķēni, Sveķēni, Pūņēni, Ķirķēni atrodas tuvu viena otrai.

Būtībā šobrīd mājas vārds ir viens no senākajiem elementiem, kas sākotnēji, domājams, raksturoja sētas atrašanās vietu.

Zemnieku sētu veidoja celtņu komplekss, kurā ietilpa dzīvojamā un saimniecības ēkas. Īslaicīgi – pēc karu postījumiem, uzsākot veidot jaunu saimniecību, sētā varēja būt tikai viena celtnē, kurā mitinājās gan cilvēki, gan mājlopi. Tomēr parasti katrai vajadzībai tika būvēta atsevišķa ēka.

Liezērieši dzīvo viensētās, kas izvietojušās nelielās grupās – pamatā 2 līdz 5. Attālus starp sētām parasti ir 400–700 m. Tādi izteikti seni, bet vēl saglabājušies apbūves paraugi ir Grūslēni – 5 sētas, Skanuļi – 4, Kurmi – 5, Buļēni – 4.

Zelma Kalniņa, kas dzimusi Grūslēnos, stāstīja, ka tās bijušās Liezēres mācītājmuižas rentes mājas. Senāk tur bijušas 9 sētas.¹⁸

Par Skanuļu izcelšanos pierakstīts šāds nostāsts:

“*Skanuļu ciems bijis vēl pirms Ziemeļu kara, tuvāk pie Aišas, Eglupītes un Tirzas*

satekas. Karā pāri gājis krievu karaspēks un nodedzinājuši visas mājas. Cilvēki sabēguši mežā un tā izglābušies. Tikai vienai mātei palikusi maza meitiņa, kas sadegusi. No tā laika sieviete sajukusi – bēgusi no cilvēkiem, staigājusi pa nelaimes vietu un saukusi mirušo meitiņu: “Everde! Everde!” No tā cēlies Everdes kalna nosaukums. Sieviete vēlāk atrasta mežā mirusi. Šajā vietā tad arī sākti būvēt tagadājie Skanuļi.”¹⁹

Šobrīd Skanuļos saglabājušās 4 no 7 sētām, Kurmos – 5 no 6, Soburos – 2 no 3.

No vecāko māju iedzīvotāju nostāstiem var secināt, ka katras māju grupas sākums saistās ar kādu vienu sētu, turklāt visai bieži kā pirmā ēka tiek minēta rija, kurā arī dzīvoja, pārējās celtas vēlāk. Ar laiku no pamatsaimniecības pakāpeniski atdalījās viena vai vairākas citas, turklāt, jo lielāka tā bija, jo vairāk sētu izveidojās – vidēji 4–7. Katrai sētai ir savs plānojums. To būtiski ietekmējis reljefs – kalni, lejas, gravas, upes, ezeri, meži. Salīdzinoši lielais dažādo ēku skaits sētā brīvi grupējas ap neregulāras formas pagalmu. Šādas iezīmes ir raksturīgas arī cituviet – līdz Latgales robežai.

Ja tas ir iespējams, sētu cēla uzkalnā. No dzīvojamās mājas ir jābūt labi redzamai klētij, kurā glabājas vērtīgākais – graudi, gaļa, goda drēbes. Vienā saimniecībā bieži ir vairākas klēti. Kūti būvē zemāk par māju higiēnisku apsvērumu dēļ, ievērojot valdošo vēju virzienu, lai smaržas, lietus ūdeņi, mušas utt., nevirzītos uz mājas pusi. Pirts – atstatu, ja iespējams, pie ūdens – upes, avota, uz kura izraka aku, dažkārt arī diķi. Tāpat kā rija, arī pirts ugunsdrošības apsvērumu dēļ tika celta tālāk no citām ēkām.²⁰ Rijas vietai bija jābūt sausai, klajai – lai telpas labi vēdināmas, pūstu vējš labības vētišanai.²¹

Pagalma vidū centās atrast vietu akai, lai daudzie ūdens spaiņi nebūtu pārāk tālu jānes, jo tas bija viens no smagākajiem darbiem, ko parasti veica sievietes. Dažviet ierīkoja pumpjus ar koka caurulēm (Jaunzemos, Tošpavāros).²²

Stādīja kokus – egles ziemeļu pusē, liepas, ozolus, retāk citus kokus. Uz dienvidiem, ārpus pagalma veidoja augļu dārzu. Dažādas pagalma daļas nošķīra ar žogiem, kas kopā ar ēkām ierobežoja tā telpu.

Materiāli

Senāko celtņu pamati ir zemi – zemē iegremdēti lieli plēsti un neplēsti akmeņi, kam kā saistvielu izmantoja mālus, tomēr galvenais bija iegremdēt akmeņus tā, lai tie paši viens otru noturētu paredzētajā vietā. 19. gs. sāk lietot kaļķu un grants javu, līdz ar to pamatus var mūrēt augstākus. Īpaši tas bija ieguvums daļu celtniecībā – tās mūžs pagarinājās, vēlāk kļuva vai pat visu kūts sienas stāvu mūrēja no akmens.

Celtniecībā tradicionāli izmantoja kokmateriālus. Kokus ēkām cirta tikai ziemā. Tos speciāli kaķēja – baļķa apakšmalu nedaudz pietēsa, lai tas labāk piegulētu apakšējam. Starpas aizpildīja ar baltajām sūnām. Stūros tos savienoja visbiežāk krusta pakši (vecākais veids).²³

Jānis Igaunis savā stāstījumā min, ka koku žāvējuši līdz Jāņiem, pēc tam sāka celt ēkas.²⁴ Lielākā ēku daļa būvētas no apaļkokiem, tomēr ir arī tēstu baļķu būves.

Ilgu laiku galvenā problēma zemnieku dzīvojamajām telpām bija siltuma saglabāšana, kas lielā mērā noteica arī ēku lielumu un plānojumu. Ir saglabājušās neapšūtas mājas, tomēr lielākā daļa ēku tika apšūtas ar dēļiem. Pārsvārā ir horizontāls dēļu apšuvuma virziens, bet otrā stāva līmenī tas var būt gan vertikāls, gan kombinēts vairākos virzienos. Tas reizē ir arī mājas dekoratīvās apdares elements.

Jumtu segumam 18.–19. gs. galvenokārt tika izmantoti salmi, lietotas arī lubas (garas, vertikāli novietotas no skujukoka plēstas skaidas, ko nostiprināja ar horizontāli novietotām kārtīm), ko apliecina vietvārds Lubeja. Liezēre ietilpst lubu jumta seguma izplatības areālā.²⁵ Līdz ar kuļmašīnu parādīšanos salmus vairs jumtiem izmantot nevarēja. Pieejamākās un vairāk lietotās ir skaidas, ļoti reti dakstiņi. Šāds segums vērojams atsevišķām ēkām tuvāk Druvienas robežai, kur dakstiņu jumtu īpatsvars ir daudz lielāks.

Logi ilgstoši bija ļoti mazi, jo stikls Latvijas teritorijā līdz 18. gs. vēl ir retums, dārgs materiāls. Laika gaitā logs kļūst lielāks. Tomēr raksturīgi, ka logs paplašinās, bet rutiņu izmērs nav liels. Parasti logs sadalīts 4–8 daļās.

Senākie griesti bija apaļkoku klājums, tad tos sāka pietēst. Kad sāka gatavot dēļus, griestus lika no tiem. Līdz 1920.–1930. gadiem griestu dēļus lika virs pārseguma sijām, tādējādi tās palika redzamas. Šādi griesti ir saglabājušies Jaunzemos, Stupēnos u.c.

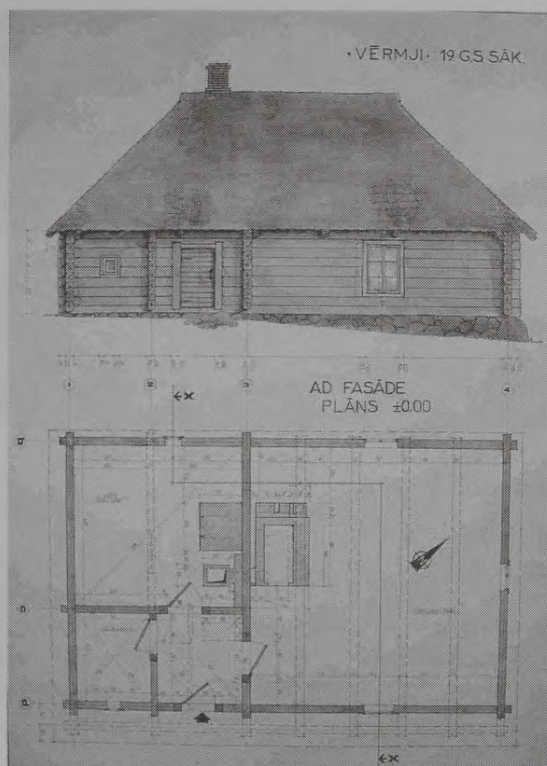
Gan namā, gan rijā parasti bija klona (kula) grīdas. Vēl 20. gs. sākumā saimes istabā visbiežāk bija klona, bet saimnieka galā pārsvārā platu dēļu grīda.²⁶

Krāšņu mūrēšanai izmantoja akmeni, kā saistvielu lietoja mālu. Tikai 19. gs. otrajā pusē plašāk sāka mūrēt ķieģeļu, retāk podiņu krāsnis un plītis. Senākā forma – akmeņu krāsnis saglabājās rijās un pirtīs. Rijas krāsnis joprojām ir saglabājušās Jaunzemos un Gārņos.

19. gs. otrajā pusē iekštelpās sāk izmantot kaļķa un māla apmetumu, ko uz sienas noturēja skaliņu režģis. Tās māju padarīja siltāku. Atliekas no tā saglabājušās Vidus Reiņos.

Viras, slēdzenes, dažādas tapas u.c. detaļas, ilgstoši darināja no koka, jo dzelzs izstrādājumi bija dārgi, ne katrs varēja atļauties kalēja pakalpojumus un darinājumus izmantot.

Galvenais celtnieka darba rīks līdz 19. gs. vidum bija cirvis, arī kalts un svārpsts. Tad plašāk sāka lietot garenzāģi dēļu zāģēšanai un ēveli logu un durvju gatavošanai. Šķērszāģis ieviešas vēl vēlāk.²⁷

1. att. Vērmji. J. Jirgena, I. Šļivkas, J. Zlaugotņa zīm. MNM 17070

2. att. Prauli. Šeit un turpmāk attēli – MNM Z. arh. 1178: 1

Līvija Kalnzemiece savās atmiņās min, kas viņai stāstīts par Mēdzūlas tā saukto Mandžūriju. Lapsāru vecā māja, kas bijusi šajā apkārtnē pirmā, celta apmēram pirms 300 gadiem no apaļkokiem, būvdarbi veikti vienīgi ar cirvi, bez citiem rīkiem un naglām. Kad to nojaukuši, materiālus varējuši izmantot pirtiņai, jo tie bijuši gluži labi. Pārējās mājas šajā apkārtnē radušās 19. gs. vidū. Arī Soburu klētiņa "cirsta" tikai ar cirvi. Savukārt Elza Pieta zināja stāstīt, ka Grūslēnu mājai esot ap 200 gadu un, to ceļot, lietots zāģis, kas tolaik bijis liels retums.²⁸

Dzīvojamās telpas

Dzīvojamo māju Liezērē vēl šodien mēdz dēvēt par istabu. Vārda izcelsme saistās ar senkrievu valodu – istba – māja, pirts un

3. att. Grūslēnu dzīvojamās mājas jumta pārkares konstrukcija.

4. att. Ozolkurmi.

5. att. Lejas Blākaīņi.

6. att. Vidus Reiņi.

krievu – izba – zemnieku māja, istaba, kas, savukārt, nāk no romāņu un latīņu stuba – ar krāsni apkurināma telpa, arī pirts. Vecākā vārda lietojuma forma – ustaba vai ustuba.²⁹ Tādējādi līdz šodienai valodā saglabājies apzīmējums norāda uz celtnes pašu senāko plānojumu – viena apkurināma telpa, kas laika gaitā tika sadalīta vairākās.

Senākās mājas ir zemas, logi un durvis mazi, augsts sliekšnis, jo bija ļoti lieli siltuma zudumi. Ēkām ir četrslīpju jumti. Pēc plānojuma tās ir divu veidu. Ir nelielas, divdaļīgas, plānā tuvu kvadrātam, piemēram, divas Soburu mājas – Lejas māja (celta 1771. g.) un Viņu māja (ap 1835.–1840. g., minēti senākie abu māju nosaukumi).³⁰ Viena no Vērmu mājām, kas, domājams, celta 19. gs. sākumā, ir divdaļīga celtnē uz nelieliem akmens pamatiem, izmērs – 11,59x7,05 m. Mājas lielāko daļu aizņem dzīvojamā istaba – 6,62x6,85 m ar maizes krāsni. Telpas 3 ārsienās katrā pa nelielam sešrūšu logam (75x58 cm), iekšsienā durvis uz priekštelpu. Mājas otra – mazākā daļa sadalīta vēl 3 sīkākās telpās – priekštelpa, pieliekamais un ķēķis, kurā ir plīts un skurstenis, kas tapis vēlāk, par ko liecina atveres jumta galos.³¹ (1. att.) Šāda plānojuma mājām parasti ir 1 skurstenis un 1–2 ārdurvis sānsienā.

Arī garām mājām ar 2 skursteņiem un 2 vai pat 3 ieejām sānu sienā var būt četrslīpju jumts. Tādi ir Prauli, kur viens gals, acīmredzot, piecelts klāt vēlāk, jo daļa ir zemāka, tāpat kā Grūslēniem. Pēc nostāstiem ir bijušas divas Praulu mājas – vecāko ap 1800. gadu cēlis Vanags. (2. att.) Tās vienā galā ierīkota skoliņa (iespējams šim nolūkam piemērotu telpu trūkuma dēļ un brāļu draudžu darbības ietekmē). Otra bijusi Zaķkāju māja. Saimnieki savā starpā nav satikuši, tādēļ starpā uzbūvēts tik biezs zedeņu žogs, ka cauri nevarējis redzēt. Mērnieku laikos Vanagi gribējuši Zaķkājas padzīt no mājas, bet tas nav izdevies. Saglabājusies jaunākā māja.³²

Ēkām ieejas pusē ir lielas jumta pārkares, kas pasargā no vējiem, nokrišņiem un caur tām varēja nokļūt bēniņu telpā.

Pārkares balstās uz mājas galu 3–4 augšējo vainagu izlaistajiem (atstāti garāki) baļķiem. Uz augšējā no tiem tika novietots spārturis (visas mājas garumā ieejas pusē pārlikts baļķis, uz kā balstās jumta spāres). Izlaisto baļķu nobeigums ir dažāds – tos atstāja visus vienā garumā, apzāģēja pakāpienveidā (3. att.) vai arī slīpi, tā veidojot vienu no fasādes dekoratīvajiem elementiem.

Tika būvētas arī mājas ar divslīpju jumtiem, kam gali ir nošļauti un ko dēvēja par “lāča pakaļām”. Šādi jumti ir Apseskalna, Ozolkurmu (4. att.) mājām. 19. gs. pašā nogalē un 20. gs. sākumā būvētajām mājām nošļauti jumta gali vērojami arvien mazāk.

Mājām ar divslīpju jumtu durvis ir gan no gala, gan sānos, kur mēdza piebūvēt lieveņus. Durvis līdzās apšuvumam, spāru

galiem, vērtņēm un rokturiem ir viens no nedaudzajiem ārējiem rotājumiem. Pārsvārā ir bijušas vienviru, retāk nelielas divviru durvis.

19. gs. beigās – 20. gs. sākumā daudzviet tiek būvētas jaunas ēkas vai arī paplašinātas vecās (piemēram, Grūslēnos). Tāpēc nereti vēl mūsdienās māju saimnieki zina parādīt "vecās mājas" vietu. Mainās plānojums, izmēri, telpu izkārtojums. Lai paplašinātu dzīvojamās telpas, 19. gs. beigās vērojama tendence izbūvēt otro stāvu – bēniņu telpās ielika logus, bet reti kad tās līdz galam iekārtoja (5. att.). Interesanta ir Vidus Reiņu māja, kam otrā stāva līmenī veidots īpatnējs paplašinājums (6. att.).

Samazinās jumtu pārkāres, kas padarīja telpas tumšākas. Paplašinājās logi un durvis, jo uzlabojās apkures ierīces. Pie ieejas sāka celt lieveņus, ko liezērieši parasti sauca par balkonīšiem. Atklāts lievenis rotā Silakurmus (7. att.), Vidusvientiešus, Lapsāres, Praulus.³³ Tie retāk ir pie mājām ar četrslīpju jumtiem. Tomēr vairāk ir saglabājušies slēgtie lieveņi, kas varētu būt vēlāks veidojums – Piekalnes Kurmos, Vidus Kurmos (8. att.). Jaunākajām mājām tie ir jau kā nelielas verandiņas ar plašiem stikla logiem.

Tiek iekārtota atsevišķa lopu virtuve. Parasti tā atradās mājas galā un no tās bija tieša izeja uz āru – uz kūts pusi. Tomēr atšķirībā no dienvidu kaimiņpagastiem uz nav vērojama tendence tās celt kā akmens mūra piebūves mājas galā.

Skursteņus zemnieku mājās sāk mūrēt tikai 19. gadsimta otrajā pusē, kad arī ķieģeļi kļūst pieejamāki. Ja telpas nav iespējams sagrupēt ap vienu siltumavotu, būvēja garus pārvadus. Parasti tie novietoti pie griestiem, virs durvju ailēm (Stupēnos, Grūslēnos), bet ir arī grīdā ielaisti (Jaunzemos). Papildus lielajai maizes krāsnij ierīkoja siltummūrīšus – sākumā horizontālus, vēlāk arī vertikālus.

Istabas apsilda ar siltumkrāsnīm, bet saimes istabā ir maizes krāsns un plīts, uz kuras gatavo ēdienu, turpat žāvē darbos samirkušās drēbes un zirglietas. Šeit guļ kalpi, kas darina dažādus māj-saimniecības priekšmetus, sievietes auž un vērpj.

Pēteris Ungurs atcerējās, ka viņa rentes mājā Aišātniekos bijusi saimes istaba visā mājas garumā, ar plīti, garu mūrīti, maizes krāsni. Tur dzīvojusi kalpu ģimene un meita. Saimes istabā un melnajā ķēķī bijusi klona grīda, bet dēļu – divās saimnieku istabās.³⁴

Iekštelpu dekoratīvā apdare ir visai atturīga – apaļi vai tēsti balķi sienām, retāk apmetums un ļoti reti krāsojums. Griesti dažkārt tika balsināti. Iekštelpas parasti ir caurstaigājamas.

Dažādos laikos ir dalījušās domas par to, vai dzīvojamā rija ir normāls dzīvojamās telpas attīstības posms vai arī

7. att. Silakurmi.

8. att. Vidus Kurmi.

9. att. Gārņu dzīvojamā rija.

10. att. Vecvelķu dzīvojamā rija, 1894. g. J. Krēslīņa zīm.

tas ir tikai pagaidu mitekļi. Pastāv uzskats, ka dzīvojamā rija ir aizgūvums no igauņiem, jo tur tā bijusi kā viens no mājokļu veidiem,³⁵ tādēļ Latvijas teritorijā tās vairāk izplatītas Igaunijas pierobežā un viņu apmešanās vietās. Liezēre neatrodas pierobežā, nav arī ziņu par igauņu apmešanos kādā laika periodā šajā apvidū. Domājams, ka tas tomēr vairāk bijis pagaidu mitekļi. Lejas Siļos vasarā dzīvojuši rijas kambarī, bet ziemā pašā rijā. Minna Karsone (1879–1964) no Rostoku mājām stāstījusi, ka piedzimisui Reiņu rijā. Pirmā ēka sētā bijusi rija. Tās ugunsnedrošās daļas bijušas no māla kleķa. No žagariem veidota vajadzīgā forma karkasam, ko apmeta ar smiltsmāla masu. Ēkas drupas, arī smiltsmāla mūra paliekas vēl bijušas samanāmas 1950. gadu beigās. Līdzīgas atmiņas ir arī par Grūslēnu māju pirmsākumiem. Kā ziņāja stāstīt E. Pieta, pie tagadējiem Zariņiem bijusi rija ar dzīvojamo kambari, kur dzīvojušas divas ģimenes. Vēlāk uzbūvēta otra rija, tad radies arī jautājums, kura no ģimenēm pārcelsies uz jauno mājvietu. Jaunajai Grūslēnu rijai Z daļā piebūvēts dzīvojamo kambaris. Tāds bijis arī Odu rijai, bet Gavārņos esot piebūvētas dzīvojamās telpas pat ar pagrabu.³⁶

Šajās atmiņās runa ir tikai par riju, nav pieminētas citas ēkas – acimredzot tās cēlušī vēlāk. Par šīm rijām ziņas sniedz tikai atmiņas un nostāsti, dabā tās nav saglabājušās. Vienīgā rija ar piebūvētu dzīvojamo galu labā stāvoklī saglabājusies Gārņos (9. att.). Vecākais zīmējums, kurā redzama šāda ēka, ir 1742. g. celtās Vecvelķu dzīvojamās rijas attēls (10. att.).³⁷

Pie dzīvojamām telpām pieskaitāmas arī klētis, bet tikai kā vasaras mitekļi.³⁸

Saimniecības ēkas

Zemnieku sētā allaž nozīmīgākās bijušas saimniecības ēkas. Kūts – lopu novietne, krātuve mēsliem, kas nodrošināja lauku ražību, bet tas savukārt – zemniekam iztiku. Tā bija pirmā ēka, kurai sāka mūrēt akmens pamatus, lai celtni būtu garāks mūžs, jo mitrums ātri sabojāja koka daļas.

18. gs. cēla taisnstūra ēkas, kur ieeja ir no sāna un ar jumta pārkari, pa kuru varēja pa-

dot sienu uz apaļkoku griestiem.³⁹

Pēc nostāstiem un aprakstiem vienā saimniecībā varēja būt vairākas kūtis – atsevišķi govīm, zirgiem, aitām, cūkām vai viena, kuru dažkārt sadalīja 2 telpās. Pēc zemes izpirkšanas, īpaši 1880. gados, zemniekiem tiek ieteikts apvienot daudzās sīkās ēciņas vienā, vairāktelpu celtnē.⁴⁰ Tomēr dažās saimniecībās saglabājas vairākas mazās kūtiņas (Aizkalnos, Tošpavāros).

Tās visas ir nelielas guļbaļķu celtnes (vidēji 2–3 m x 4–6 m) ar divslīpju jumtu un ieeju no sāna vai gala, ar maziem lodziņiem. Šādām kūtiņām parasti ir zemi akmens pamati.

Lielajām kūtīm tāpat kā mājām ir divslīpju vai četrslīpju jumts, akmens pamati, 1–2 ieejas. Lai telpas izmantotu racionāli un ziemā labāk saglabātos siltums, uz kūtsaugšas glabāja sienu. To padeva pa speciāli izbūvētām durvīm jumta sānu daļā (11. att.).⁴¹

19. gs. otrajā pusē plašāk ieviešas koka guļbūves kūtis ar aūgstākiem (ap 1 m) akmens pamatiem. Šādas celtnes saglabājušās Vidus (skat. 12. attēlu) un Lejas Reiņos, Apseskalnā, Malas Kurmos, Tošpavāros, Aizkalnos u.c. Tāpat kā iepriekš, tās bijušas dziļās kūtis ar vairākām divviru durvīm un nelieliem lodziņiem, atsevišķi atdalītām telpām govīm, zirgiem u.c. lopiem. Grūslēnos, Malas Kurmos un Piekalnes Kurmos, (skat. 13. attēlu) Kalna Reiņos visu kūts stāvu uzcēla no akmens mūra. Arī šeit ir 2–4 vienviru un divviru durvis, kas atrodas kūts abās pusēs un galos. Logi kļuviši lielāki un to ir vairāk – līdz astoņi.⁴²

Sienu glabāja kūtsaugšās, ko nu tur nogādāja pa uzbraucamajiem tiltiem, un guļbaļķu šķūņos pļāvās.

Rijas pamatfunkcija bija labības žāvēšana. Krāsns dūmi graudus arī kodināja, tādējādi aizsargājot no bojāšanās. Graudu vētišanai (attīrīšanai) bija vajadzīga atklāta, vējaina, sausa vieta. Tāpēc riju parasti cēla tālāk no citām ēkām un piedarbu vērsa pret rietumiem.

Riju jumti Liezērē bijuši gan četrslīpju (Kalna Kurmos, Anckanos, Gulbenos u.c.), gan divslīpju (Kaļēnos, Puļķos, Rostokos), tomēr pārsvarā ir pirmais variants.⁴³

Aplūkojamajā periodā rija parasti celta reizē ar piedarbu, bet vēlāk dažkārt papildināta ar citām palīgtelpām. Lai tās piebūvētu, nepieciešami jumta paplašinājumi dažādos virzienos. Liezērē ir bijušas rijas gan bez jumta pagarinājumiem (Gulbenos⁴⁴ u.c.), kas nozīmē, ka ir tikai divas pamattelpas, gan ar pārkarēm visapkārt (Kalna Kurmos⁴⁵ u.c.) vai tās pieceltas tikai daļai sienu (Anckanos⁴⁶ u.c.). Piebūves veidotas dažādi – pārkares balstās tikai stabos (Dreimaņos⁴⁷), uz balķu sienas (Avotiņos – 6 vainagu augstumā⁴⁸). 19. gs. beigās dažkārt rijām piebūvēti šķūņi (Kalna Ziedaiņos, Kalna Jaunzemos).

Rijas telpas ir atšķirīgas. Tās celtas vidēji 16 vainagu augstumā. Ārī atradušies apmēram 150 cm augstumā jeb 7.–9. vainagā. Telpa plānā tuvu kvadrātam – gala sienas vidēji 7 m, sānu 7–9 m garas. Ir rijas tikai ar vienām durvīm uz piedarbu (Puļķos⁴⁹), tomēr vairāk ir ar divām vai trijām durvīm. Tās parasti ir zemas – apm. 150 cm augstas, platums dažāds – no 60–120 cm, vienviru, arī divviru. Ieejot no piedarba rijā, krāsns visbiežāk atradās pretējās gala sienas kreisajā stūrī, bet varēja būt labajā vai arī pie piedarba sienas.⁵⁰

Daļēji vēl saglabājušās Vidus Tošpavāru (14. att.), Aizkalnu, Soburu, Kalna Jaunzemu rijas, slikti saglabājusies Anckanu rija, ko bija iecerēts pārcelt uz Brīvdabas muzeju, diemžēl šobrīd tā jau ir sabrukusi. Otrs raksturīgs paraugs gan pēc novietojuma, gan konstrukcijas ir vēl esošā Kalna Kurmu rija. Tā atrodas patālu no dzīvojamās mājas, kalna galā. Tai vēl saglabājušās vienas no durvīm – ap 140 cm augstas un 120 cm platas.⁵¹ (15. att.)

Klētis ir telpa dažādu produktu – graudu, miltu, putraimu, žāvētas vai sālītas gaļas, un mantu – labāko vai nevalkājamu drēbju, audumu, u. c. glabāšanai.⁵² Klētī notika cilvēka mūžā ļoti būtiskas darbības – glabājās meitas pūrs, vasarā turp devās puiši nakts tumsā nākošo sievu lūkot, no turienes aizveda līgavu ar visu pūru, kāzās guldīja jauno pāri, pēdējā gaitā izvadīja mirušo.

Parasti tā ir vienkārša guļbalķu celtnē ar krusta pakšiem, nedaudz pacelta virs zemes līmeņa uz akmeņiem, lai grīda labi vēdinātos un būtu pasargāta no pelēm.

Klētīm bijuši gan divslīpju, gan četrslīpju jumti (Lejas Vientiešos, Virgabaļos, Zemniekos, Lejas Kurmos, Soburos (1792. g.) (16. att.)). Klētis ar četrslīpju jumtu plānā ir tuvu kvadrātam, savukārt ar divslīpju jumtu vairāk izstieptas (Kalna Tošpavāros, Zariņos, Lejas Reiņos, Aizkalnos, Apseskalnā, Ozolkurmos, Piekalnes Kurmos). Liezērē celtas gan atsevišķas vienkāršas klētis, gan t.s. divīņu klētis – divtelpu celtnes (Odos, Lejas Dzeņos, Kalna Tošpavāros) (17. att.).

Tāpat kā mājas, arī klētis apšuva ar dēļiem. Ieejas pusē klētij ir liela jumta pārkares, kas var balstīties uz sānu sienu pagarināju-

11. att. Grūslēnu vecā kūts.

12. att. Malas Kurmu kūts ar augstiem mūra pamatiem.

13. att. Piekalnes Kurmu akmens mūra kūts.

ma vai arī atsevišķi stāvošiem stabiem. Klētis priekšpusē veidojas apmēram 1 m plats lievenis, kas kalpo dažādu darba rīku novietošanai. Tā kā grīdas līmenis ir samērā augsts, tad parasti uz lieveni ved vairāki pakāpieni. Arī klētīm sastopamas nelielas divviru durvis.⁵³

Atsevišķiem pārtikas produktiem (pienam, krējumam, sviestam, dārzeņiem) nepieciešama vēsa un ne pārāk sausa glabāšanas vieta. Tāda ir pagrabs.

Pagraba priekštecis – pārtikas bedrē nāk no ļoti seniem laikiem. Šāds uzglabāšanas veids līdzās pagrabam, piemēram, kartupeļiem saglabājās vēl līdz 20. gs. otrajai pusei.

14. att. Vidus Tošpavāru rija.

15. att. Vidus Kurmu rijas piedarba durvis.

16. att. Soburu klētiņa.

17. att. Kalna Tošpavāru klēts.

Pagraba bedres sienas nostiprināja ar koka grodiem, stabu starpas aizpildīja ar akmeņiem, ko 19. gs. sasaista kaļķu java. Griestus veidoja no blīva grodu klājuma, ko vēl pārklāja ar mālu kārtu. Pagrabi tika izbūvēti vai nu zem dzīvojamās mājas (Aizkalnos, Lejas Reiņos), vai arī pilnīgi atsevišķi (Grūslēnos, Piekalnes Kurmos), dažkārt nosedzot to ar kādu nelielu šķūnīti.⁵⁴ Pagrabam zem mājas vai atsevišķi stāvošam parasti ieeja ir no ārpuses, bet, ja tas ir rijā vai klētī, tad ieeju noslēdz lūka grīdā. Pagrabam rūpīgi jāizvēlas vieta, rēķinoties gan ar reljefa īpatnībām, gan ar gruntsūdeņu līmeni.

Pirts, viena no senākajām latviešu celtnēm, ilgajā laikā ļoti maz mainījies, tādējādi saglabājot senāko formu.⁵⁵ Parasti tur ne vien mazgājās, bet arī dzima bērni, tika ārstētas slimības.

Liezēres teritorijā pirts saglabājušās maz. Domājams, tās gājušas bojā (nodegušas), bet zināms, ka daļa celta 19. gs. beigās – 20. gs. sākumā. Sākotnēji pirts ir vientelpas celtnē ar ieeju no gala. Līdzīgi kā klētīm, tām varēja būt vaļējs lievenis celtnes galā, kam jumts kopējs ar pārējo celtni un balstās stabos vai uz sānu sienu pagarinājumiem. Zināms, ka vientelpas pirts bijusi tikai Kalna Valdās un vēl arvien ir saglabājusies Kalna Jaunzemos. Lielākajai daļai ir piebūvēts slēgts priekšnams.

Pirtīm raksturīgs divslīpu jumts. Pirts telpa ir vidēji 6 m gara un 4 m plata. Tās celtas 10–11 vainagu augstumā.⁵⁶ Tāpat kā rijām, arī pirtīm krāsns novietojums ir dažāds – pārsvarā durvīm pretējā stūrī, biežāk kreisajā. Parasti tām bijis arī neliels lodziņš sānu sienā.

Nobeigums

Var runāt par plaša reģiona kultūras īpatnībām, var šaurāk – par nacionālo kultūru, bet arī tā nav viendabīga. Lokālas īpatnības atrodamas cilvēka dzīves telpā – ne tikai četru sienu norobežotajā, bet mājas pagalmā, novadā. Pēdējā telpiskās robežas nosaka piederība muižu pagastiem un draudzei. 18.–20. gs. sākumā lielākā iedzīvotāju daļa dzīvo laukos un nodarbojas ar zemkopību. Katras sētas iemītnieki sevi spēj nodrošināt gandrīz ar visu nepieciešamo, tāpēc intensīvi sakari nav nepieciešami.

Zemnieku sētā saskatāma tieksme pēc kārtības, liela skaidrība, kas jūtama formu simetrijā, vienkāršībā. Katram tradicionālās arhitektūras elementam ir noteikta funkcija. Gan reljefs, gan klimatiskie apstākļi ietekmē arhitektūras formas un nosaka zemnieka sētas plānojumu.

Celtnē ir vizuāli uztverams teksts, kas stāsta par tajā mītošā cilvēka pasaules uztveri. Tā ir patvērumš, drošība. Tradicionālajās celtnēs vizuāli vērojama horizontāla tieksme, tā ir zemē “ieaugusi”. Ēkas stāva daļa ir neliela un, ja tā ir neapšūta gulbūve, tad optiski tās augstums

samazinās vēl vairāk, jo horizontāli novietotie balķi šo ritmu pastiprina. Jumta daļa proporcionāli aizņem ap 2/3 no kopējā apjoma, celtnēm ar četrslīpju jumtiem to apjoma daļa ir vēl lielāka. Senāko ēku jumtam siluetā ir trijstūra forma. Celtnes plānā ir kvadrātiskas vai taisnstūrveida – tā ir viengabalainība, pabeigtība, stabilitāte. Tādā veidā arī visracionālāk var izmantot celtniecības materiālu. Turpretim ārpusē – pagalmā nav stingra, noteikta plānojuma, tiek izmantotas reljefa īpatnības.

Dzīvojamā māja ir sētas centrs, bet tās centrs savukārt ir pavards, kas vēlāk iegūst izteiktu vertikālo asi – skursteni.

Durvis ir pāreja, robeža starp dažādām pasaulēm, starp drošību un briesmām. Sliexnis ir vērā ņemama detaļa tiešā nozīmē, jo tas ir augsts, arī simboliski – lai nevēlamajam aprūtinātu iekļūšanu mājā. Tādēļ durvju un sliexņa rotāšanā parasti izmanto zīmes ar sargājošu jēgu. Mājai ir liela jumta pārkare, tā veido it kā priekštelpu.

Ēkas ir mainījušas savu veidolu atbilstoši laika prasībām, tomēr pat vēl šodien ir iespējams aplūkot dabā 150 – 250 gadus senas celtnes. Tō stāvoklis pārsvarā ir slikts un nav zināms, ka kāds no saimniekiem gatavotos tās saglabāt tikai to vecuma dēļ. Taču ēkas vēl ir apskatāmas savā dabiskajā vidē, un tas ir liels ieguvums.

Pilsētnieki turpina iegādāties lauku mājas, parasti vecākās un nomaļākās, lai arī tā

nav nepieciešamība. Iecienīta ir Piebalgas puse un Liezēres ziemeļu daļa.

Mūsdienu Latvijā arvien nozīmīgāku vietu ieņem apaļkoku būves ar raksturīgiem tradicionālās arhitektūras elementiem – pārkarēm, četrslīpju jumtiem, nošļautiem jumtu galiem, sīkrūtojumiem (līdzīgas tendences vērojamas arī Vācijas, Somijas būvniecībā). Tās attiecas arī uz interjeriem – iekšējo apdari, mēbelēm. Tā tiek būvētas gan individuālās mājas, gan sabiedriskas ēkas, kam pārsvarā ir izklaides funkcija. Kāpēc šāda rakstura objekti ieguvuši tādu popularitāti? Pievelkošs ir ne tikai tas, ko tieši šeit var iegūt. Veidojas dažādu lokālo īpatnību sajaukums. Šobrīd ārējā forma ir svarīga kā identitātes pierādījums, kā simbols. Tātad tradicionālā zemnieku sēta kā kultūras parādība vēl tagad ietekmē apziņu un vērtību sistēmu.

Aktuāla ir administratīvā reforma. Izstrādājot daudzos projektus, netiek ņemtas vērā gadsimtu gaitā izveidojušās nelielu teritoriju kultūrvēsturiskās īpatnības. Būtībā kultūrvidē tiks iznīcināta. Liezērei tas nozīmē, ka tādas senas apdzīvotas vietas kā Skanuļi, Kurmi, Odi, Prauli u.c. ir nolemtas bojā ejai un aizmirstībai – tuvākajā laikā tās būs neapdzīvotas, jo tur mīt gados veci cilvēki, tās ir tālu no lielākiem ceļiem. Notiks vēl plašāka migrācija, kas iznīcinās vietējās tradīcijas. Zemnieka sēta kā dzīves veids jau būtībā ir gandrīz mirusi, tā funkcionē vēl kā dzīves vieta.

Ilze Gaujēna

Der traditionelle Bauernhof in Liezēre

Zusammenfassung

In der modernen Architektur Lettlands sind die traditionellen Formen, die im Laufe der Jahrhunderte im Bauernhof sich entwickelt haben, noch immer aktuell. Als Resultat der zurückgeschlossenen Lebensart haben lokale Eigentümlichkeiten lange sich aufbewahrt, im Grunde deren sind verschiedene Umstände, die die Grosse, die Planung des Hofes und den Auswahl der Baumaterialien beeinflusst haben.

Im 18. – Anf. 20. Jhs bestand der Bauernhof aus vielen Gebäuden – den Wohnräumen (das Haus, die Wohndarre, der Schüttboden) und den Wirtschaftsgebäuden (mehrere Ställe, die Korndarre, Kammern, der Keller).

Die ältesten Handgriffe sind in Einzelheiten und in der Planung der Kornkammer, der Badestube und der Korndarre am längsten aufbewahrt, aber das Wohnhaus und der Stall ändern sich mit verschiedenen Aufbesserungen schneller.

In unseren Tagen werden Entlehnungen von der Architektur des traditionellen Bauernhofes in verschiedenen Gebäuden benutzt, oft die Funktion des Details nicht bemerkend.

Atsauces

- ¹Latviešu konversācijas vārdnīca. – R.: 1935. –12. sēj. – 24395. lpp.
- ²Avotiņa R. Madonas rajons. Ģeogrāfiska vietvārdu vārdnīca. – R.: 1999. –140.–180. lpp.
- ³Latvijas PSR arheoloģija. – R.: 1974. –334. lpp.
- ⁴Avotiņa R. Madonas rajons. Ģeogrāfiska vietvārdu vārdnīca. – R.: 1999. – 23. lpp.
- ⁵Bērziņš R. Īsas ziņas par Liezēres draudzi un baznīcu. Piemiņa tagadējās baznīcas 100 gadu pastāvēšanas svētkiem. – R.: 1898. – 8. lpp., turpmāk: Bērziņš R. Īsas ziņas...
- ⁶Dunsdorfs E. Muižas. Simt divdesmit viens attēls. – Melburna, K. Zariņa fonds, 1983. – 70.–78. lpp.
- ⁷Bērziņš R. Īsas ziņas... – 8. lpp.
- ⁸Mieriņa A. Robežas un administratīvi teritoriālais iedalījums Latvijas teritorijā (19. gs. –1918. gada novembris)//Latvijas zemju robežas 1000 gados. Sastādījis Caune A. – R.: 1999. – 171.–172. lpp.
- ⁹Latvija 19. gadsimtā. Vēstures apceres. – R.: 2000. – 81. lpp.
- ¹⁰Turpat – 83. lpp.
- ¹¹Bērziņš R. Īsas ziņas... – 8.–11. lpp.
- ¹²Turpat –15. lpp.
- ¹³Turpat –14. lpp.
- ¹⁴Pabērza J. Liezēres pagasta vietvārdi. LU diplomdarbs. –1990. – 2. lpp. MNM 30062
- ¹⁵Dunsdorfs E. Muižas. Simt divdesmit viens attēls. – Melburna: K. Zariņa fonds, 1983. – 56. lpp.
- ¹⁶Kundziņš P. Latvju sēta. – Stokholma: Daugava, 1974. –152. lpp.
- ¹⁷Latvijas zemju robežas 1000 gados. Sastādījis Caune A. – R., 1999. –138. lpp.
- ¹⁸MNM Z. arh. 1178: 2.
- ¹⁹Turpat.
- ²⁰Kundziņš P. Latvju sēta. – Stokholma: Daugava, 1974. – 203. lpp.
- ²¹Kuplais M., Vēveris E. Latvijas Etnogrāfiskajā brīvdabas muzejā. – R., 1989. –108. lpp.
- ²²MNM 2. arh. 1178: 1
- ²³Kuplais M., Vēveris E. Latvijas Etnogrāfiskajā muzejā – R., 1989. – 50. lpp.
- ²⁴MNM Z. arh. 1178: 2.
- ²⁵Kundziņš P. Latvju sēta. – Stokholma, 1974. – 281. lpp
- ²⁶Kuplais M., Vēveris E. Latvijas Etnogrāfiskajā brīvdabas muzejā. – R., 1989. – 52. lpp.
- ²⁷Turpat – 54. lpp.
- ²⁸MNM Z. arh. 1178: 2
- ²⁹Karulis K. Latviešu etimoloģijas vārdnīca. I sēj. – R.: Avots, 1992. – 346. lpp.
- ³⁰MNM Z. arh. 1178: 2
- ³¹MNM 17078: 1–4 – Jirgens J., Šļivka I., Zlaugotnis J. Vērmu dzīvojamās mājas uzmērojums. –1982. g.
- ³²MNM Z. arh. 1178: 2.
- ³³Turpat.
- ³⁴Turpat.
- ³⁵Kundziņš P. Latvju sēta. – Stokholma: Daugava, 1974. –173. lpp
- ³⁶MNM Z. arh. 1178: 2
- ³⁷Kuplais M., Vēveris E. Latvijas etnogrāfiskajā brīvdabas muzejā. – R., 1989. – 206. lpp.
- ³⁸Turpat – 173. lpp.
- ³⁹Dumpe L. Lopkopība Latvijā 19. gs. –20. gs. sākumā. Etnogrāfisks apcerējums. – Rīga: Zinātne, 1985. –195. lpp.
- ⁴⁰Turpat –199. lpp.
- ⁴¹MNM Z. arh. 1178: 1
- ⁴²Turpat.
- ⁴³Turpat.
- ⁴⁴Latvijas Etnogrāfiskā brīvdabas muzeja materiāli, BDM 7709, turpmāk BDM
- ⁴⁵BDM 7761
- ⁴⁶Kuplais M. Riju apzināšana Vidzemes centrālajā augstienē 1981. g. – R., 1984.
- ⁴⁷BDM 7706
- ⁴⁸BDM 7701
- ⁴⁹BDM 7729
- ⁵⁰BDM. Vidzeme. Rijas un labības šķūņi. Mape Nr. 3–4
- ⁵¹MNM Z. arh. 1178: 1
- ⁵²Kuplais M., Vēveris E. Latvijas etnogrāfiskajā brīvdabas muzejā. – R., 1989. – 104. lpp.
- ⁵³MNM Z. arh. 1178: 1
- ⁵⁴Turpat.
- ⁵⁵Kuplais M., Vēveris E. Latvijas etnogrāfiskajā brīvdabas muzejā. – R., 1989. – 108. lpp.
- ⁵⁶BDM. Vidzeme. Pirtis, vārāmie namiņi. Mape Nr. 1–2

Braku mājas gadu gaitā un muzeja tapšana

Ērgļu apkaimē dzimuši un dzīvojuši vairāki ievērojami kultūras darbinieki, kuru devums ir augstu novērtēts sabiedrībā. Viens no tiem ir rakstnieks Rūdolfs Blaumanis (01. 01. 1863. Ērgļu muiža – 04. 09. 1908. Taka-harju, tagad Punkaharju, Somijā). Laikā no 1868. gada līdz 1908. gadam R. Blaumanis ar nelieliem pārtraukumiem dzīvojis un strādājis Ērgļu pagasta Brakos. Te viņš sajutis gleznaino dabas spēku, iemantojis savu raksturu un dzīves uzskatus, attīstījis talantu, smēlis ierosmi literārajiem darbiem un tieši šeit sarakstījis lielāko daļu daiļdarbu. Sarunās ar līdzgaitniekiem viņš ir apliecinājis, ka Braku apkārtnes dabas romantika viņā pamodināja dzejiskas emocijas un netieši ievirzīja rakstniecības gaitās.

Izveidojot R. Blaumaņa muzeju viņa dzīves vietā Brakos, restaurētā 19. gadsimta beigu zemnieka rentnieka sētā, kas organiski iekļaujas Vidzemes augstienes paugurainajā ainavā, ir iemūžināta rakstnieka piemiņa un tiek uzturēta viņa dzīves laika kultūrvēsturiskā vide.

Vidzemes augstienes izteiksmīgās, pauguriem un ezeriem bagātās dabas saglabāšanai 1977. gadā nodibināts aizsargājamo ainavu apvidus "Vestiena", kurā ietilpst arī Braki.¹ 1993. gadā pēc Latvijas Republikas Kultūras ministrijas Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas pasūtījuma ir izstrādāts dokuments "Braku sētas aizsardzības zonas", lai nodrošinātu apbūves un apkārtējās vides maksimālu saglabāšanu un pienācīgu vizuālo uztveri.²

Vēsturiska izziņa

Senākais Braku kalna apraksts atrodams 17. gs. zviedru mērnieka Erika Nerbeliga 1683. gadā izgatavotajos Ērgļu un Āķu muižas un zemnieku zemju plānos un uz to malām izdarītajās piezīmēs.

Tagadējo Braku māju atrašanās vieta dēvēta par Braku kalnu. Vieta raksturota kā "liela vienlaidu platība uz ziemeļiem no Pulgošņa (zviedru mērnieka plānos ezers saucas "Pulgost") ezera Jumurdas virzienā, kas veido līdumam derīgas zemes strēmeles ar dažiem pļavas gabaliem un purva zemēm. Pārsvārā mežaudzes ar eglēm, bērziem, alkšņiem, kā arī daudz nogāzušos koku un staigņas zemes. Līdumiem derīgie tīrumi ir no pelēkas un sarkanās smilts kopā ar mālu."³

Braki ir vecsaimniecība, taču salīdzinājumā ar citām apkārtnes sētām (Pakšēni, Lempēni, Svempēni, Dzelzkājas, Rikšēni, Rammuļēni, Meņģeļi, Mūrnieki, Liniņi u.c.) tā ir krietni jaunāka. Informāciju par zemnieku māju vēsturi, sākot ar 1638. gadu, var iegūt no Vidzemes arklu revīziju dokumentiem. Lat-

vijas Valsts Vēstures arhīva materiālos Braku vārds nevienā revīzijā līdz 1811. gadam neparādās. 1811. gadā minētas Braku (Brakke) mājas ar saimnieku Bērtuli Ivana dēlu no Kalna Rammuļēniem, 37 gadus vecu. 1834. gadā pēc Bērtuļa, kas dabūjis uzvārdu Ivanovs, nāves Brakos kādu laiku saimnieko bijušais kalps Mārtiņš Dole un no 1850. gada tā vecākais dēls Andrejs Dole.⁴

Blaumaņu laiks Brakos (1868–1939)

Pēc 1850. gada revīzijas ziņām Ērgļu muižā par pavāru strādā Matīss Blaumanis (1822–1894) no Brantēnu mājām, 28 gadus vecs, nākamais Braku rentes saimnieks. Trīs gadus vēlāk kalpotājas gaitas muižā uzsāk Karlīne Šūberga (1838–1917).⁵ 1868. gadā Matīss Blaumanis 46 gadu vecumā kopā ar ģimeni – sievu Karlīni Paulīni Blaumani, 30 gadus vecu, un dēlu Kārli Leonīdu Rūdolfu, 5 gadus vecu, nākamo rakstnieku, ienāk Brakos. Braki bija 250 pūrvietu (1 pūrv.=0,37 ha) liela, muižai pakļauta saimniecība, kuras zemes vērtība bija 36 dālderu un 17 graši, rentes maksa 256 rubļi un 44 kapeikas gadā. Tāda vidējā rentes maksa bija arī pārējām 82 Ērgļu muižas zemnieku mājām. 1860. gadā nodevu un klaušu rente bija nomainīta ar naudas renti. Braku zeme robežojās ar Vanagu, Kalna Pakšēnu, Vecdzelzkāju un Jaundzelzkāju zemi. Braku sēta ar tās tuvāko apkārtni redzama 1908. gada Ērgļu muižas zemnieku sētu Braku zemes plānā.⁶

Rakstnieka tēvs Matīss Blaumanis saimnieko Brakos līdz sava mūža beigām. Pēc tēva nāves līdz 1908. gadam galveno atbildību par saimniecību uzņemas Rūdolfs Blaumanis. No 1908. līdz 1939. gadam saimnieks ir rakstnieka jaunākais brālis Arvīds Blaumanis (1875.–1940).

Dzīve Brakos ienācējiem nesolīja spožas izredzes, jo zeme bija grūti apstrādājama – kalnā smags māls, bet lejā avotainas pļavas, stāvas nogāzes. Turklāt, kā vēstī 1869. gada "Vidzemes kalendārs", 1868. gads Vidzemē lielā sausuma dēļ bija traģisks ilgi nepieredzētas neražas gads. Blaumaņu ienākšanas laikā Braki esot bijušas visai nolaistas un nemīlīgas mājas, un tikai vēlāk paša Rūdolfa stādītie koki, krūmi un puķes padarījuši tās par skaistāko sētu apkārtnē.

Matīss Blaumanis nespējis īsti vadīt saimniecību, jo kā pavārs bieži aicināts uz kaimiņiem rīkot godu mielastus, varbūt viņam arī nebija īstas intereses. Tāpēc viss smagums bija jāuzņemas rakstnieka mātei Karlīnei, kas izrīkošanā bijusi daudz spējīgāka ne vien praktiskā prāta dēļ, bet arī tāpēc, ka viņa mācējusi atrast katram saimes cilvēkam savu pieeju, lai panāktu vēlamo iznākumu. Karlīne pati sastādījusi un slēgusi ar gājējiem darba līgumus, tā ka Matīsam un vēlāk dēliem tos nācies tikai parakstīt.

Braku saimniecībai deviņpadsmitgadīgais Rūdolfs Blaumanis nopietni pievērsās 1882. gadā, kad bija izstājies no kantorista darba Rīgā un ieradies laukos. Tā kā viņš bija pašos spēka gados, tad, protams, tika cerēts uz

viņu kā strādnieku. Tēvs iemācīja viņu sēt, viņš strādāja pļavās, rudenī palīdzēja nokopt labību. Kad radās nepieciešamība paplašināt Braku tīrumus, viņš gāja arī krūmus cirst un līdumus dedzināt. Braku saimniecība bija vērsusies plašumā. Rakstnieka brālis Arvīds Blaumanis 1930. gadā publicētajās atmiņās raksta:

“Brakos bija 5 zirgi, 16–18 govīs, aitas, cūkas. (...) Rūdolfš jau vairāk rīkojās pa saimniecību, jo tēvs palika vecs. Tas vairāk ganīja pa vasaru zirgus un drāza grābekļiem zariņus. 1894. gadā tēvs nomira. Nu saimnieks bija Rūdolfš. Bet vai nu zeme netika tik kārtīgi izstrādāta, vai gadi nāca neauglīgāki, tik daudz labības vairs Brakos nebija. Gan bija dažas citas ērtības: labāki ratī, kamanas un cits, bet ienākumi mazinājās. Rūdolfš izrakstīja zemkopības žurnālus (...), dabūja labus padomus no Ērgļu muižas kunga Jansona, bet panākumu nebija. Brālis mēģināja dažus jaunievedumus. Lika grāvjus rakt, bet arī tie neko nelīdzēja. Brālis gan par visu varu gribēja būt labs saimnieks, bet visai lāga gan neiznāca. Viņa domas nebija pastāvīgi pie saimniecības, tās bija ar citu aizņemtās. (...) Bet, jo vairāk Rūdolfš no savas puses Brakos ielika pūļu un līdzekļu, jo mīļāki viņam tie kļuva.”⁷

Braku saimniecības noriets sākās 1900. gadā, kad Rūdolfš Blaumanis bija tautā pazīstams, nobriedis rakstnieks un lielāko daļu sava laika pavadīja ārpus Brakiem, Rīgā vai Pēterburgā, darbodamies latviešu periodiskajos izdevumos. Brakos saimniekoja māte, bet viņas veselība pēc pārciestās smagās operācijas bija sašķobījusies. Arvīds Blaumanis bija pabeidzis Kuldīgas Skolotāju semināru (1896) un tūlīt sāka strādāt Cēsu draudzes skolā. Rūdolfš centās iekārtot brāli darbā Ērgļos, jo tad viņš varētu arī nedaudz pieskatīt Brakus. No 1900. līdz 1919. gadam Arvīds Blaumanis strādāja par skolotāju Ērgļu pagastskolā, vēlāk Rīgā. Braku saimniecība nekādu peļņu neveda, ne agrāk un vēl jo vairāk tagad, Rūdolfša prombūtnes laikā.

Katru gadu no Brakiem nāca bēdīgas ziņas, jo saimniecība draudēja izputēt. Lūk, R. Blaumaņa izmīsumā pilni vārdi sirdsdraugam Aleksandram Būmanim (1881–1937, žurnālists un jurists): “Jau mēnesis, kamēr Brakos. Esmu ienācis tādā nekārtībā, ka mati stāvus ceļas, visu apskatot. Tas trakākais gabals ir tas, ka naudas nava. (...) Pavasara rente nemaksāta, zirga vajaga, govju, sēklas, puīšiem algas. (...) nu jāsitās kā plikam pa nātrēm.”⁸

Braku saimnieciskā dzīve gāja pašplūsmā, un rakstnieka veselības stāvoklis kļuva arvien sliktāks. Viņš bija iedomājies, ka pieliks punktu Brakiem uz visiem laikiem, kā to rakstīja mājiniem 1906. gada 23. februārī: “Es jau par Brakiem rakstīju, ko domāju. Man viņi arvien vairāk nepatīk. No savas peļņas klāt vairs nelikšu. Lai mamma dara, kā grib. (...) Mammai jāgādā par pusgraudnieku.”⁹ Nogurdinošais darbs Rīgā laikraksta “Latvija” redakcijā 1907. – 1908. gadā vēl deva iespēju nopelnīt un samaksāt Braku renti. Kaut nosolījies “uz zemēm nebraukt”, Blaumanis tomēr vairākas reizes apmeklēja mājas, lai atpūstos pēc nogurdino-

šajiem Rīgas darbiem. Brālim Arvīdam vēstulē izsauca: “Spinātus, salātus! Salātus! Ēdat paši un gādāji, ka tiek ko ēst!” Tē domāts arī uzrakstīt iecerētos darbus: “Vasarā gribu sarakstīt pāra lugas.”¹⁰

Līdz pat mūža beigām R. Blaumanis cenšas Brakus saglabāt. Ja agrāk viņš runāja ar māti par Braku atstāšanu un došanos kaut kur citur, tad “vēlāk brālis nemaz vairs nerunāja par pāriešanu, bet tikai par Braku iepirkšanu.”¹¹

1908. gada 28. februārī R. Blaumanis ieradās Brakos, lai sveiktu māti 70. dzimšanas dienā. Taču jau Rīgā iesākusies slimība pēkšņi uzliesmoja tik strauji, ka rakstnieks spiests palikt gultā līdz 6. jūnijam, līdz aizbraukšanai ārstēties uz sanatoriju Somijā, kur 1908. gada 4. septembrī noslēdzās viņa mūžs.

Pēc R. Blaumaņa nāves Brakos kādu laiku vēl turpināja dzīvot māte, bet pēc tam pārcēlās pie dēla Arvīda, kur nomira 1917. gadā. Saimniecību pārņēma Arvīds Blaumanis, joprojām kā Ērgļu muižas rentes saimnieks. Viņš pats ar ģimeni dzīvoja Ērgļu pagastskolā Gaīļakalnā, Brakus izdeva graudniekam.

1921. gadā Arvīdam Blaumanim no Valsts zemes fonda piešķīra Braku zemi ar īpašuma Nr. 59 F 196 pūrvieta kopplatībā.¹² Agrārās reformas gaitā (1921–1925) no Braku zemes tika atdalītas 59 pūrvieta un izveidota Jaunbraku jaunsaimniecība. 1928. gadā Latvijas Zemkopības ministrija 72,55 ha Braku zemes pārdeva Arvīdam Blaumanim par 9800 latiem. Pircējs pats samaksāja 3798 latus un aizņēmas 6200 latus no Valsts zemes bankas.¹³

1938. gadā Arvīds Blaumanis saimniecību līdz ar visām ēkām un citiem piedesumiem pārdeva akciju sabiedrībai “Latvijas Zemnieku kredīta banka” par 32000 latu.¹⁴

1939. gadā Braki ieguva jaunu īpašnieku. Latvijas Zemnieku kredīta banka tos pārdeva Latvijas Rakstu un mākslas kamerai. Pircējs lietošanā to saņēma 1940. gada 23. aprīlī, līdz tam mājas apsaimniekoja nomnieks Jānis Krūmiņš.¹⁵

Blaumaņu ģimenes saistības ar Brakiem pārtrūka. Arvīds Blaumanis nomira, viņa dēli Arvīds (1904–1998), Rūdolfš (1906–1987) un Edgars (1911–1998) 1944. gadā emigrēja, sākumā uz Rietumvāciju, vēlāk uz ASV.

Ģeogrāfiskais stāvoklis

Braku sēta atrodas Vidzemes Centrālajā augstienē 4 kilometrus uz austrumiem no Ērgļiem. Tā celta augstā, lēzenā kalnā, no kura pārredzama tāla, mežiem klāta teritorija. Apkārtnē ir vairāki par kalniem saukti lielpauguri, starp tiem tuvākais Pakšēnu kalns, apmēram pusotru kilometru uz ziemeļiem no Braku kalna. Skatu uz Pakšēnu kalna dienvidu nogāzi un tā pakājē esošā Pakšēnu ezera krastu daļēji aizsedz mežs. No Pakšēnu kalna ziemeļu virzienā paveras skats uz Lubejas upītes senleju un tālumā redzamo Vējavas kapukalnu. No Jāņukalniņa, Braku zemes augstākā punkta, vērojama sevišķi krāšņa ainava uz ziemeļrietumiem, kur tālākais redzamais objekts skaidrā dienā 30 km taisnā gaisa līnijā, ir Jaunpiebalgas Viņķu kalns. No Braku kalna uz austrumiem

aiz meža atrodas skatienam aizsegtais Rikšēnu kalns, Meņģeļu kalns ar mūziķu brāļu Jurjānu dzimtajām mājām Meņģeļiem, Pulgošņa jeb Āķēnu ezers. Uz rietumiem paceļas Vanagu kalns, Mika (šodien saukts Pārsteiguma) kalns un Ērgļi – R. Blaumaņa dzimšanas vieta, kap-sēta, kur atdusas rakstnieks un viņa tuvinieki.

Rakstnieks Kārlis Kraujiņš (1879–1975), kas apciemojis R. Blaumani Brakos 1904. gadā, vēlāk raksta: “Jauka bija šī apkārtnē! Slaidie pakalni ar simtgadīgiem ozoliem, ēnainās birztales, kuru starpā kā milzeņa acs saules versmē blisināja stiebriem un kalmēm aizaugušais Pulgosnis.”¹⁶

Rakstnieks Antons Birkerts (1876–1971), apmeklējis Brakus 1904. gadā, atceras: “Mājas un lauki atradās kalnā. Likās, ka zeme te izcēlusī lielu, ieapaļu kupru. No divām pusēm to iežogojā mežs, no trešās varēja redzēt kilometrus divus plašu ieleju ar citām mājām, no ceturtās puses – Ērgļu muižu un baltu lielceļu, aizvijoties pāri kalnainajam apgabalam. Aizmugurē rēgojās arī vecas bruņinieku pilsdrupas. Netālu no Brakiem ezers Pulgosnis.”¹⁷ Mūsdienās ainava ir pilnīgi citāda, jo jaunais mežs, kas izaudzis Braku zemē kopš 1930. gadiem, aizsedz gandrīz visu apkārtni, kādu redzējis rakstnieks un kādu to savās atmiņās tēlojuši laikabiedri.

Braku zemi šķērso vairākas dziļas, avotainas gravas, apaugušas ar dažādiem lapu kokiem, pārsvarā apsēm un alkšņiem. Visgarākā ir Pirtsgrava (1,5 km), kas stiepjas no austrumiem uz rietumiem gar Braku un Vanagu robežu, tai ir sānu atzarojumi. Īpaši gleznaina tā agrā pavasarī vizuālu un ieviedu laikā. Gravas vidū, iepretī Jāņkalniņam, kur vairāki pazemes avoti iznāk virspusē, pa nogāzē ierīkoto silīti visu gadu tek labs dzeramais ūdens.

Uz ziemeļaustrumiem no sētas aiz tūruma mežā paralēli viena otrai atrodas Akmens un Dziļā grava. Rakstnieks bija iecienījis šo nomaļo vietu starp gravām savām pastaigām un pārdomām par literārajiem darbiem, vēlāk tā ieguva Simtsoļu takas nosaukumu. Ceturtā lielākā ir Sausā grava, kas sākas tūlīt aiz rijas un kuras poētisko tēlojumu rakstnieks sniedz fantāzijā “Kārlis Skalbe”: “Aiz nokvēpušas rijas no mana kalna plika grava ielokās lejā. Pavasarī šitā grava pļavai nones auglīgā ūdens tādā daudzumā, ka zemākā vieta, pats pļavas vidus, pārvēršas par gaišpelēku dīķi.”¹⁸

Rakstnieka Kārļa Kraujiņa atmiņu tēlojumā gan Simtsoļu taka ar eglēm “pārvietota” uz Sauso gravu: “Mēs iegājām lēzenu, šķetrainu eglu iežogotā ieplakā, kurai pa vidu vijās paplata, skuju piebārstīta taka. Apkārt versmoja jūlija pēdējo dienu tveice, bet gravā bija svinīgs klusums un tikama ēnainība, it kā mēs iesojotus senatnīgā katedrālē. Tē radusies ieskaņa dažam labam dzejolim un novelei. Tālāk pletās labības lauki, un vienā no tiem stāvēja varens ozols.”¹⁹

Gravas malā, kur kādreiz briedis labības lauks, bet tagad izaugusi bērzu birztales, atrodas Zibensšķeltais akmens, kas attēlots vairākos R. Blaumaņa darbos. Akmens grava savu nosaukumu ieguvisi tieši no šī akmens.

Lauksaimniecībā neizmantojamās gravas veido apmēram divpadsmito daļu no Braku zemes kopplatības, taču tās ienes savdabīgu noskaņu un ritmu ainavas kopskatā.

Visa zeme pēc 1926. gada uzmērojumā iedalījās šādi: dārzi un tūrumi – 24,47 ha, pļavas – 13,41 ha, ganības – 15,88 ha, mežs – 11,05 ha, nekultivētā zeme – 5,94 ha, pagalmi, ceļi, grāvji, ūdeņi – 1,80 ha. Kopplatība 72,55 ha.²⁰

Ēkas

“Kalnā, kur vējiem vaļa, stāv Braki. Ēkas sensenas, jumti zemi. Pagalms liels, un pašā viņa vidū – milzīgs baltrozīšu krūms. (...) Durvju priekšā ir atkal cits rožu krūms,” – rakstīja Anna Brigadere (1861–1933) “Atmiņās par Blaumani”.²¹

Rakstnieks Kārlis Štrāls (1880–1970) savās atmiņās atzīmē parastu laucinieku pagalmu vecu ēku vidū, diezgan lielu, zem platajām pažobelēm iegrimušu dzīvojamo māju gandrīz bez pamatiem.²²

Līdzīgi to saskata Antons Birkerts: “Saimniecības ēkas bija vienkāršas koka celtnes, salmu jumtiem. Dzīvojamā ēka bija pārdalīta saimnieku un kalpu galā. Saimnieku galā bija divas istabas, no kurām viena Blaumaņa darba istaba. Griesti pazemi, ar resnām sijām, logi nelieli – divi uz dārzu, viens sānos, divi saimes galā pagalma pusē, viens dibena sienā. Galvenās ieejas durvis diezgan šauras.”²³

Braku sētā bija Vidzemes vidienei raksturīgas lauku celtnes ar daudzām senās būvniecības elementiem. Tās ir guļbūves no apaļiem eglu un priežu baļķiem, krusta pakšos, sākotnēji ar salmu jumtiem. 1958.–1962. gadā atjaunotās ēkas apjuma ar salmiem, kas vēlāk nomainīti ar niedrēm. Arī 1988.–1992. gadā restaurētajām kūtim un klētij ir niedru jumti.

Visas ēkas celtas no kokmateriāliem, kas piederēja muižai. Bez muižkunga atļaujas zemnieks nedrīkstēja cirst kokus arī pats savā tiesā. Skaidrs pierādījums tam ir R. Blaumaņa stāstā “Andriksons” (1899) tēlotie notikumi, kurus piemin Arvīds Blaumanis: “Ērgļos visas bija rentes mājas, par kurām noteikšana bija muižai. Ja mājas vajadzībām vajadzēja kādus kokus nocirst, tad atļauja bija jāizprasa no muižas. To arī neliedza. Ja vajadzēja līdumu līst, arī jāprasa atļauja. Ja līdumā atradās ozoli, oši, kļavas, tad tos necirta, bet atstāja vēlākiem laikiem, jo lietas kokus var cirst kaut kurā laikā. Bet lielskungs bija citādās domās.”²⁴

Dzīvojamā māja ar namiņu – virtuvi atjaunota 1959. gadā. Tā varētu būt celta 19. gadsimta sākumā, jo 1811. gada Ērgļu muižas zemnieku māju revīzijas sarakstos parādās Braku vārds. Savukārt Ērgļu muižas sadalīšanas dokumentos 1926. gadā atrodama Braku tuvāko kaimiņu – J. Pētersona no Jumurdas Vanāgiem un J. Kreica no Ērgļu Vanāgiem liecība: “Blaumaņu ģimene dzīvo Braku mājā nepārtraukti no 1868. gada kā šās mājas pastāvīga lietotāja, un šī ģimene ir uzcēlusī šādas ēkas: dzīvojamo māju, kūti – vāgūzi, stalli – pieliekamo, veco kūti. (...) Klēts – pieliekamais, rija ar piederību – vecākas par piedesmit gadiem.”²⁵ Arvīds Blaumanis atceras mājas remontu un

stāsta "Pie aizbīruša avota" idejas rašanos: "Tas notika 1892. gadā, kad taisījām Braku istabu, tagadējo veco. Istaba nebija galīgi gatava. Mēs gulējām pa vasaru kur kurais."²⁶ Tā kā gadskaitļi dažādos avotos ir pretrunīgi, jāsecina, ka atmiņu stāstītāji attiecībā uz tiem nav bijuši īpaši precīzi.

Dzīvojamai mājai ir mūrēti, zemi akmens pamati, divslīpju jumts ar pusšļaupumiem galos un piestiprinātiem vēja dēļiem. Jumta pārkares aizsargā sienas pret nokrišņiem. Sākotnēji bijis divu telpu iedalījums, bet pēc 1894. gada saimnieku istaba ar dēļu sienu pārdalīta uz pusēm. Ēkas vidū senatnīga apkures sistēma – plīts un maizes krāns, ko kurinot, sasila visa māja. Baļķu starpas aizblīvētas ar sūnām. Seši sešrūšu logi un divas ieejas durvis uz pagalmu – vienas saimes istabā, otras – saimnieku.

Namiņš – virtuve, neliela piebūve dzīvojamās mājas austrumu galā, zemāka par dzīvojamo māju. Uz māla klona grīdas uzmūrēta liela plīts ar diviem katliem. Virs tiem griestos atverama lūka sutas izvadīšanai. Dūmvads no plīts caur mājas pamatu izvadīts uz sildmūri pie saimes istabas sienas un tālāk zem klona cauri telpai līdz skurstenim pie mazās plīts un maizes krāns. Baļķi izcirstā ailā, kas no iekšpuses aizbīdāma ar dēlīti, ierīkots logs apgaismošanai.

Klētīņa atjaunota 1961. gadā. Tā ir vientelpas ēka. Pēc nostāstiem tās pirmsākums meklējams 19. gadsimta pirmajā pusē. 1868. gada pavasarī, Blaumaņa tēvam ienākot Brakos, klētīņa vēl esot bijusi stipra un ar labu salmu jumtu. Mazliet to pārveidojot,

Exkursanti no Vestienas Brakos ap 1913. gadu. No kreisās 3. – Kristīne Blaumane. A. Krūmiņa foto. (MNM 5382).

Braki 1926. gadā. A. Krūmiņa foto. (MNM 34576)

radīta neliela klētspriekša jeb paspārne, kurā atradusies lūka uz klētsaugšu. Uzkāpšanai lietotas primitīvas blūka kāpnes. Tieši šī īpatnējā klētspriekša pieskaitāma ļoti senam latviešu būvveidam. Atrasdamās tuvu istabai, klētīņa kalpojusi dažādu uzturvielu, drēbju un mantu glabāšanai. Karstajās vasaras dienās tā noderējusi arī dzīvošanai un gulēšanai.

Rija ar piedarbu celta ap 1860. gadiem, atjaunota 1963. gadā. Sienas ir augstākas nekā dzīvojamai mājai un citām saimniecības ēkām, jo to prasīja rijas izmantošana it kā divos stāvos. Telpas vienā stūrī bedrē no māliem un ķieģeļiem iemūrēta krāns ar velni. Krāns no kurtuves priekšā – rovis liesmu un dzirksteļu uztveršanai. Dūmvada nav. Krāsni kurinot, dūmi ieplūst rijā un iziet ārā caur baļķi izcirstu lūku. Grīda – māla klons, virs tās zināmā augstumā sienā ēkas šķērsvirzienā abās malās iebūvēti divi vērbāļķi, uz kuriem salikti apaļkoki – rijas ārdi. Uz tiem liek žāvējamo labību, linus, zirnājus. Rijai pievienots piedarbs – telpa labības kušanai, tikpat liels, cik rija. Griesti no apaļkoka virs sijām. Visā ēkā gluds, ciets māla klons, uz kura piedarbā var izsist vai izberzt graudus no vārpām. Ieeja abās telpās no āra, savā starpā tās saistītas ar nelielām durvīm, pa kurām no rijas uz piedarbu padeva izžāvēto labību. Piedarbam vēl otras durvis pretējā sienā, Atverot abējas, radās graudu vētišanai nepieciešamais caurvējš. Rijai un piedarbam kopējs četrslīpju jumts, izveidojot platas paspārnes, ko izmantoja par maltuvi un gubeni. Visa ēka paturēja tās svarīgākās telpas – rijas nosaukumu. Priekšpusē jumta pārkarē izveidots izgriezums, lai ar zirga vezumu varētu iebraukt līdz pašām rijas durvīm.

Lielā kūts celta 19. gs. otrajā pusē, atjaunota 1965. gadā. Dziļā kūts būvēta taisnstūra formā, ar divām tievāku baļķu šķērssienām sadalīta trīs telpās. Augsti mūrēti akmens pamati, lai baļķi nesaskartos ar kūtsmēsliem. Jumts divslīpju, ar pārkarē. Kūtsaugšu izmantoja sienu glabāšanai. Dīvos nodalījumos, kur stāvējušas govīs, ir pa nelielam divrūšu lodziņam un apaļkoku griesti, kurus pabīdot, varēja pa spraugu nomest barību kūtī. Trešajā daļā griestu nav, tā bija lopbarības novietne, kas izmantota arī kā ratnīca. Varēja būt arī cita kombinācija, jo Braku saimniecības lielums bija mainīgs (no 18 līdz pāris govīm). Ratnīcas galā ārpusē pašā augšā, gandrīz pie jumta kores, nelielas durtiņas sienu padošanai no vezuma, kad visa telpa jau piepildīta caur sānu durvīm. Katrā daļā atsevišķa ieeja, iekšpusē telpas ar durvīm nav savienotas.

Zirgu stallis ar klētīņu celts ap 19. gs. vidu, no jauna uzcelts 1992. gadā. Laukakmeņu pamatiem kaļķa javā, klētīņai tie piepacelti. Starp stalli un klētīņu vaļēja iebrauktuve sienu pievešanai, sienu no vezuma padod uz stallaugšu. Stalla griesti un klētīņas grīda no kaķētiem apaļkokiem. Klētīņā viens, bet stallī divi nelieli taisnstūrveida lodziņi.

Labības klēts. Celta ne vēlāk par 19. gadsimta vidu, no jauna uzcelta 1989. gadā. Pamati stabveidīgi, mūrēti no laukakmeņiem kaļķa javā, ar brīvu paklāti, radot zem grīdas

gaisa plūsmu. Divdaļīga, ar divām ieejām un vaļēju lieveni, bez logiem, četrslīpju jumts. Grīda un griesti no kaķētiem apaļkokiem. Uz klētsaugšu ārpusē ved kāpnes, kas veidotas no apaļa balķa, iecērtot tajā pakāpienus. Izmanto-ta graudu, miltu, biškopības produktu, iedzīvas priekšmetu, saimniecības piederumu un darba rīku glabāšanai (tīnes, vāceles, vienkoči, pies-tas, liekšķeres, sētuves, kubuli, cirvjī, kalti, zāģi u.c.).

Siklopu (jaunlopu) kūts. Sākotnēji celta ne vēlāk par 19. gs. vidū, no jauna uzcelta 1989. gadā. Pamati mūrēti no laukakmeņiem kaļķu javā, virspamati paaugstināti, kas nepieciešams, lai uzkrātu mēslus. Divdaļīga, ar atsevišķām ieejas durvīm katrā telpā. Griesti no apaļkokiem, divslīpju jumts. Grīda – māla klons. Katrā telpā divi nelieli lodziņi.

Pirts. Novietota ārpus sētas starp Pirtsgravu un dīķi. Sākotnējais celšanas laiks, domājams, ir 19. gs. vidus vai otrā puse. Uz-celta no jauna uz vecajiem pamatiem 1960. gadā. Divslīpju jumts. Sastāv no mazgāšanās telpas un priekšnama, kur nolika drēbes. Katrā telpā pa vienam četrbrūšu logam. Dibentelpā pie starpsienas no akmeņiem krauta krāsns bez dūmvada. Pirti kurinot, dūmus izlaida pa dur-vīm vai lūku. Virs krāsns pie griestiem piestipri-nātas apaļkoku kārtiņas – ārdi virsdrēbju, kā arī gaļas un desu pakāršanai žāvēšanas laikā. Lai pirti būtu pāršanās un mazgāšanās brīdīm vajā-dzīgā temperatūra, sakarsētajai krāsnij uzlēja aukstu ūdeni, kas strauji iztvaikoja un piesildīja telpu. Karsto ūdeni mazgāšanās vajadzībām nesa no dzīvojamās mājas vai sasildīja pirti ku-bulā, metot tajā sakarsētus akmeņus. Kā pirtij, tā priekšnamam ierikota dēļu grīda un griesti. Pret krāsni pie sienas balķiem piestiprināta biezu dēļu lāva, zem tās novietots sols..

Literatūrā ir atrodamas ziņas par pirts izmantošanu kā dzīvojamo telpu, kurā visbiežāk apmetušies trūcīgie, vecie ļaudis, vaļi-nieki, nespējnieki u.c. Konkrēti par Braku pirts izmantošanu šādiem nolūkiem ziņu nav, bet par to lasām R. Blaumaņa darbos, ("Indrāni", "Skroderdienas Silmačos"), un tēlotā pirtiņas apkārtne atbilst Brakiem.

Bez pieminētajām ēkām "Braku" sētā vēl ir bijis sakņu pagrabs, malkas šķūnis un divi siena šķūņi pļavā, kas nav atjaunoti, kaut gan to atrašanās vieta aptuveni ir zināma un plānā ir iezīmēta.

Koki

"Īpatnēju skaistumu šai pārmaiņu bagātai apkārtnēi iedvesa šur tur izkaisītie ne-lielie eglāji, kas it kā ciprešu mežiņi, piepeši saslēdamies stūri un stāvi, ar īsti dramatisku efektu meta savu naksnējo tumsu vieglajā pavasara zaļumā. (..) Cik koku Brakos nebij Blaumaņa dēstīti, cik skaistuma viņa rokas te nebij kopušas! Krāšņi auga dārzā Rūdolda jau-nās ābeles. No bargā ziemeļa tās aizsargāja kā gotiska kolonāde augsts egļu žogs, divkārt ap-stādīts krūmiem." Tā Braku apkārtni apraksta A. Brigadere.²⁷

1908. gadā Braku kalnā meža nebija, tikai pašā austrumu, dienvidu un ziemeļrietu-

mu malā bijušas nelielas egļu audzes, kā arī atsevišķi koku puduri, bīrzi un krūmāji starp tīrumiem, pļavās un ganībās. 1926. gadā Ērgļu muižas rentes māju Mežu novērtēšanas kartē Braku zemes Izpirkšanas maksas aprēķina listē ierakstīts, ka zem meža ir 11,05 ha zemes un tā vērtība 69,92 lati. Mežs bija jaukta tipa, pārsvarā auga egles, bērzi, apses un ozoli. Tās vērtēts kā malkas mežs.

Rūdolfam Blaumanim koki nozīmē-ja ļoti daudz. Viņš tos stādīja, kopa un mīlēja, gluži kā Indrānu tēvs drāmā "Indrāni" (1904). Arvīds Blaumanis atceras, ka "brālis Brakos stādīja visādus kokus. Viņš nevarēja ieredzēt mājas bez kokiem. Dēstot dažādus kokus, kas nebija ne augļi, ne lietas koki, viņš smējās: "Ja kāds saimnieks pēc manis ienāks Brakos, tas cirtīs šos kokus, mani lādēdams."²⁸ Arī Ma-tīss Blaumanis, strādādams tīrumā, vienmēr saudzējis tur augošos vecos kokus, apardams tiem lielu loku apkārt.

Tāgad ap Brakiem ir atsevišķi jaukta meža nogabali ar skaistām eglēm, kļavām, lie-liem bērziem un apsēm, kā arī ievām, lazdām un bagātīgu lakstaugu klāstu. Šur tur paugura nogāzēs un meža vidū aug lieli simtgadīgi ozoli. Taču diezgan daudz ir tādu platību, it īpaši ielo-kā starp Braku un Pakšēnu kalnu, kur pārsvarā ir alkšņi, kārkli, paretam egle vai kļava – zeme ir pārāk mitra.

Pļavās un tīrumos, kur sen nav apstrā-dāta zeme, ganīti lopi, pļauta zāle, aug samērā daudz reti sastopamu un aizsargājamu augu, piemēram, baltā, smaržīgā nakstvijole, dzelte-nā kurpīte, zilā drudzene, pļavas plostbārdis, daudzziēdu mugurene, platlapju pulkstenīte u.c. No krūmājiem – garlapu kārklis, smaillapu kārklis, dekoratīvais pūpolkoks.

Daži koki ir kļuvuši par savdabīgiem literāriem pieminekļiem: Noliņa mežābele nogāzē netālu no Kēķa jeb Lejas akas, oši klētsgalā, vecās ābeles augļu dārzā, aleja aiz dzīvojamās mājas, dižozols noras malā, kļavas pie Jumurdas vecā ceļa. Tie tēloti R. Blaumaņa lugās, dzejoļos un stāstos.

Braku tuvāko kaimiņu māju vietas

Vanagi. Vecsaimniecība. Mājas atra-dās Vanagu kalna pakājē uz neliela paugura, ap kuru pletās lēzeni tīrumi un zemas pļavas. Otrā Pasaules kara laikā ēkas pilnībā gājušas bojā, nodegot no tieša aviobumbas trāpījuma. Sagla-bājušās atsevišķu pamatu drupas, virs kurām izauguši koki un krūmi. Bijušajā dārzā atlikuši daži augļu koki un ogulāji. Apkārt pēdējo 60 gadu laikā izaudzis mežs.

No Brakiem uz Vanagiem varēja nokļūt, ejot pa kājnieku taciņu, kas sākās pie Braku Pirtsgravas un veda pāri ganībām un pļavai, pa nogāzi līdz pašām mājām un tālāk uz Ērgļiem. Pie šīs takas uz abu zemju robežas atrodas prāvs sašķelts akmens, uz kura mēdzis sēdēt R. Blaumanis, un, gaidīdams pārnākam no Ērgļu draudzes skolas jaunāko brāli Arvīdu, kaut ko rakstījis. Arvīds Blaumanis liecina, ka noveles "Pērkoņa negaiss" noibeigums uzrak-

stīts, sēžot uz šī akmeņa: “No draudzes skolas, kur mācījies, es katru vakaru nācu uz māju. Rūdolfš bieži vien man gāja pretim un kādā vietā mani sagaidīja. “Pērkoņa negaisa” beigās bija uzrakstītas, uz akmeņa sēžot un mani gaidot.”²⁹ Pa taciņu nākuši ligotāji no Vanagiem uz Brakiem, kā tas notēlots “Skroderdienās Silmačos”. Bijušais Braku – Ērgļu braucamais ceļš izgāja no pagalma gar kūtsgalu un dīķi, gar Jāņkalniņa malu un pļavu, tālāk šķērsojot Vanagu zemi. Tagad tas lielāko tiesu aizaudzis. Pie šī ceļa uz abu kaimiņu robežas bijusi mežābele, ko dēvējuši par krustābeli. Šī krustābele pieminēta R. Blaumaņa pēdējā lugā – viencēlienā “Sestdienas vakars” (1908).

Vanagos ir dzimis un dzīvojis skolotājs un rakstnieks Hermanis Kreicers (1895–1978), kurš savā atmiņu grāmatā “Ceļi un gājēji” (Čikāga: A. Kalnājs, 1960.) daudz rindu veltījis izcilajam “nāburgam” Rūdfolam Blaumanim. Ar Vanagiem saistās vairāki R. Blaumaņa literārie personāži un darbības vietas novelē “Salna pavasarī” (1898) un lugā “Skroderdienas Silmačos” (1901).

1978.–1979. gadā Ērgļu pusē aktīvi darbojās dzejnieka Imanta Ziedoņa vadītā Dižkoku atbrīvotāju grupa, t.s. dagi. Viņu redzeslokā nonāca arī Vanagu mājas. Dagi atjaunoja gājēju taku no Brakiem uz Vanagiem, iezīmēja 3 lielos ozolus Vanagu kalna pakājē, vienu no tiem nosaucot Braku muzeja pirmā pārziņa Jāņa Ķirškalna (1912–2003) vārdā, dzīvojamās mājas pamatakmenī tēlnieks Valdis Titāns iekala vārdus “Līgo, līgo”.

Lejas Pakšēni. Vecsaimniecība pastāv kopš 18. gs. vidus. Atrodas nepilnus 2 kilometrus uz ziemeļrietumiem no Brakiem. Sākotnējā apbūve nav saglabājusies. Samērā jauna meža ielokā Pakšēnu kalna dienvidrietu-

mu nogāzē atradās 1960. gados celta vienstāva dzīvojamā māja un divas pieticīgas dēļu saimniecības ēkas. Pēc iedzīvotāju aiziešanas 1980. gados tās pamazām nojauktas. Dārza vietā daži pusnokaltuši koki. Garām ved ceļš, kas sākas Jumurdā un iziet uz Ērgļu – Vestienas lielceļa pie Meņģeļiem. Mūsdienās vidusdaļa praktiski netiek lietota. Posms no Brakiem caur Dzelzējām līdz Meņģeļiem tiek dēvēts par “Silmaču taku”, kas domāta tūristiem kājāmgājējiem no Brakiem uz Meņģeļiem vai otrādi.

Kalna Pakšēni. Sena vecsaimniecība. Pakšēnu kalna ziemeļrietumu stūrī pret aizaugušu Pakšēnu ezera līci, nedaudz nolaidenā vietā saglabājušies tikai dzīvojamās mājas un liellopu kūts mūra pamati, pagraba atliekas. Dārzā saglabājušies daži augļu koki, lieli sudrabvītoli, oši, kļavas, milzīgi ceriņu krūmi, kā arī vairāki rievainās rozēs un balto majrozišu puduri. Plašās ganību pļavas redzamas no Braku Jāņkalniņa, no tām savukārt paveras Braku kalna panorāma – ziemeļrietumu nolaidenā nogāze un koku rinda ap Braku augļu dārzu.

Gar Kalna Pakšēniem gāja ceļš no Brakiem uz Jumurdu, pa to braucis Rūdfolš Blaumanis viesoties pie paziņam Jumurdas un Cirstu muižās, kā arī uz Jumurdas skolu, kurā neilgu laiku strādājis par skolotāju toreiz jaunais dzejnieks Jānis Akuraters (1876–1937). Pa šo ceļu rakstnieks vests pēdējo reizi, kad 1908. gada jūnijā devies ārstēties uz Takaharju sanatoriju Somijā. Ceļa sākums Brakos nelielā posmā iezīmēts kā Vecais Jumurdas ceļš, tālāk aizaudzis un netiek lietots. Ar Pakšēnu mājām un to apkārtni saistīti notikumi R. Blaumaņa stāstā “Lizete”, Pakšēnu saimniece Augenbergu māte bijusi Tomuļu mātes prototips lugā “Skroderdienas Silmačos” – “ūdens memme”, bērnu saņēmeja un vārdotāja.

Braku mājas Ērgļos. Edītes Kazaines zīmējums, 1958. g.

Visu triju minēto Ērgļu pagasta māju zeme atrodas tagadējā Ērgļu novada teritorijā.

Braku muzeja tapšana

1939. gadā Latvijas Zemnieku kredīta banka, kas Brakus nopirkusi 1938. gadā no Arvīda Blaumaņa, pārdod tos Latvijas Rakstu un mākslas kamerai. Pārdotais objekts nodots pircēju rīcībā 1940. gada 23. aprīlī. Līdz tam mājas apsaimniekoja nomnieks Jānis Krūmiņš.

1940. gadā presē pirmoreiz tiek rakstīts par R. Blaumaņa Braku muzeja veidošanu: kamera ieguvusi tos savā īpašumā un paredzējusi izveidot par priekšzīmīgu saimniecību, iekārtojot arī rakstnieka muzeju un mītni ekskursantiem.³⁰

Ziņa, ka Brakos būs Blaumaņa muzejs, sabiedrībā tiek uzņemta ar interesi un atsaucību. Paredzēts, ka praktisko pusi pārziņās Lauksaimniecības kamera, kas izdarīs vajadzīgos ēku remondarbus, apsaimniekos laukus, rūpējoties par saimniecības uzlabošanu un apkārtnes izdaļošanu. No jauna jāceļ dažas saimniecības ēkas un dzīvokļi laukstrādniekiem. Ceļot jaunās ēkas, kā arī izdarot dažādas citas pārbūves, pēc iespējas atstās iepriekšējā stāvoklī tās telpas, īpaši veco dzīvojamo māju, kas cieši saistās ar Blaumaņa darbu. Pārraudzību par māju apsaimniekošanu uzņemsies vietējā rajona agronomi. Kamera apsvērusi iespēju uzticēt Braku apsaimniekošanu vietējai – Vestienas lauksaimniecības skolai. Ierosināts rakstnieka mājās iekārtot tūristu mītni, kur varētu atpūsties rakstnieki un mākslinieki, piedaloties lauku darbos un tuvāk iepazīstoties ar lauku dzīvi un ļaudīm. Brakos paredzēts iekārtot arī rakstnieka muzeju, novietojot tajā dažādās vietās izkaisītos materiālus par Blaumaņa dzīvi un darbu.³¹

Rakstu un mākslas kamera apsvēra vairākas iespējas, kā apgūt un apsaimniekot jauniegūto īpašumu. Šo projektu neizdevās realizēt, kā bija iecerēts, to spiesta atzīt pati kamera.³²

1940. gada jūnijs – 1941. gada jūnijs. Latvijas neatkarības zaudēšana, padomju iekārtas pasludināšana izmainīja situāciju. Jaunā valdība izdod Likumu par Latvijas Rakstu un mākslas kameras atcelšanu jeb likvidēšanas kārtību.³³

Latvijas muzeju sistēmā notiek pārmaiņas un reorganizācija. 1940. gada 1. augustā Latvijas PSR valdības sēdē izskata jautājumu par muzejiem un mākslas vērtībām. Sēdē tiek apstiprināts sabiedrisko lietu ministra rīkojums par 15 Latvijas muzeju pasludināšanu par valsts muzejiem, to skaitā minēts Literāriskais muzejs, Rakstniecības un teātra muzejs. Ar šo rīkojumu nodibināts Valsts Literatūras muzejs, kurā nonāca Rakstniecības un teātra muzeja kolekcijas. Turpat arī noteikts, ka uz kameras vārda nostiprināto nekustamo īpašumu Cēsu apriņķa Ērgļu pagasta Braku mājām (59 F) "iztaisīt atzīmi" Zemesgrāmatā. Rīkojums parakstīts 1940. gada 2. augustā, publicēts 3. augustā.³⁴

Literatūras muzeja sākotne saistāma ar 1925. gadu, toreiz saukts Rakstniecības mu-

zejs jeb Centrālais Pedagoģiskais muzejs (kopš 1937. gada Rakstniecības un teātra muzejs), kas tapa, pateicoties skolotāja Jāņa Grestes (1876–1967) iniciatīvai un sabiedrības atsaucībai (J. Greste bija R. Blaumaņa tuvs draugs un vēlāk arī rakstnieka piemiņas sargātājs un popularizētājs tautā, īpaši skolu jaunatnes vidū). Šis muzejs glabāja un eksponēja savāktos materiālus par R. Blaumani. 1940. gadā Literatūras muzejs ieguva Valsts muzeja statusu, valsts finansējumu, štatus. Visi Latvijas muzeji bija pakļauti Izglītības Tautas komisariāta Muzeju un pieminekļu aizsardzības daļai. Valsts Literatūras muzejam uzdeva izveidot R. Blaumaņa muzeju kā provinces nodaļu jeb filiāli.

Oficiāla Braku muzeja pārņemšana Valsts Literatūras muzeja pārziņā notiek 1940. gada 2. oktobrī ar Lēmumu Nr. 24-a, ko parakstījuši Izglītības Tautas komisariāta Muzeju un pieminekļu aizsardzības daļas vadītājs U. Būcens, Pieminekļu valdes inspektors Pēteris Ārends un Literatūras muzeja pārstāvis Arūrs Baumanis. Valsts Literatūras muzeja pārziņā tiek nodota vecā dzīvojamā ēka, kur savā laikā dzīvojis un strādājis Rūdolfs Blaumanis, ar mājai piederošo apkārtni, seno klētiņu, augļu dārzu ar apkārt esošo egļu dzīvzogu, aleju, paša Blaumaņa stādīto. Konstatēts, ka abu ēku (dzīvojamās mājas un klētiņas) tehniskais stāvoklis ir nožēlojams. Komisija nolemj: dzīvojamo māju ar klētiņu, veco augļu dārzu un zemi kalna nogāzē, apm. 2–2,5 ha izdalīt kā atsevišķu objektu un paturēt valsts rīcībā kā kultūras pieminekli. Pārējā Braku zeme – 75 ha tiek nodota Ērgļu pagasta īpašumā. Braki kā Ērgļu pagasta nekustamais īpašums ar Nr. 59 F ierakstīts Cēsu apriņķa lauku nekustamo īpašumu "B" zemes grāmatas LXXX 7. sējumā ar kārtas nr. 9536, kurā ietilpa: Braku māju centrs līdz ar visām ēkām – kūts – 556 m³, pagalmi – 0,2559 ha, augļu un sakņu dārzi – 0,1120 ha plus 0,0192 ha, klētiņa – 39,3 m³, dzīvojamā ēka ar skaidu jumtu – 491 m³, pārējās ēkas un būves – 271 m². Valsts Literatūras muzejs sastāda restaurācijas maksas aprēķinus, daļēji iegādājās būvmateriālus. Līdz 1941. gada maijam jaunās dzīvojamās mājas celtniecībai un klētiņas pārbūvei paredzēti Rbl. 15. 000.³⁵

Jāpiebilst, ka veidojot šāda kompleksa tipa memoriālo muzeju lauku apvidū un atvēlot muzejam tikai 2,5 hektārus zemes, netika ņemts vērā rakstnieka R. Blaumaņa dzīves veids, apkārtnes saistība ar daiļradi, jo katra taka, Braku vide, ainava kalpoja par "radošo laboratoriju". Šī kļūda tika labota krietni vēlāk – 1958. gadā, ietverot Blaumaņa muzeja teritorijā visus svarīgākos dabas objektus – 21 ha no kādreizējās zemes platības. Šāda tipa muzeju veidošanā trūka pieredzes. Bija jādomā, kā muzeju uzturēt, ņemot vērā attālumu – 106 km no Rīgas. Sākās rosība. Izglītības Tautas komisariāts izsludināja konkursu par Braku dzīvojamās ēkas pārbūves un izbūves darbiem, piemērojot to muzeja vajadzībām.³⁶

1941. gada jūlijs – 1944. gada oktobris – Otrais pasaules karš, vācu okupācijas laiks.

Valsts Literatūras muzejs, tagad ar nosaukumu Rakstniecības vēstures muzejs, tiek pakļauts Izglītības un Kultūras ģenerāldirekcijai.³⁷ Braki paliek Rakstniecības vēstures muzeja pārziņā, noris restaurācijas sagatavošanas darbi, kurus paredzēts veikt pēc arhitekta Jāņa Jaunzema sagatavotiem projektiem, plāniem un skicēm, lai celtnes paturētu raksturīgo, vispirms atjaunojot veco klētiņu un dzīvojamā māju.³⁸ 1942. gadā pēc Zemes kultūrveidu un sējumu platību skaitīšanas datiem, Ērgļu pagasta Brakos īpašuma kopējā platība ir 196 pūrvietas, ko apsaimnieko rentnieki Reinholds Zvaigzne un Kārlis Kurcenbaums.³⁹ 1943. gadā Rīgā Rakstniecības vēstures muzejā bija sarīkota plašāka Rūdolfam Blaumanim veltīta izstāde, iekārtojuma pamatā liekot biogrāfiju, kas attēlota hronoloģiski, izmantojot rokrakstus, gleznas, fotoattēlus.⁴⁰

Otrā Pasaules kara darbība smagi skāra vairākus muzejus, arī R. Blaumaņa Brakus. 1944. gada septembrī Ērgļu apkaimē risinājās sevišķi niknas kaujas. Pilnībā tika nopostītas gandrīz visas Ērgļu centra privātās un sabiedriskās ēkas. Tiešā aviācijas tēmējumā bija arī Braki, kuru tuvumā krita bumbas.

1944. gada oktobrī – novembrī Valsts Literatūras muzejs atsāka darbu Izglītības Tautas komisariāta pakļautībā, ar 1945. gada 12. septembrī – Latvijas PSR Tautas Komisāru Padomes (vēlāk Latvijas PSR Ministru Padomes) Kultūrizglītības iestāžu komitejas vadībā. Valsts Literatūras muzeja direktors Kārlis Freinbergs, nodaļas vadītāja Ella Ābele un zinātniskais līdzstrādnieks Ernests Barons ieradās muzeja filiālē Brakos, lai aplēstu nodarītos zaudējumus, par ko 1944. gada 12. decembrī sastādīts akts (krievu valodā), kurā konstatēts, ka ēka, kurā dzīvoja un strādāja R. Blaumanis un kas ir pārveidota par viņa piemiņas muzeju, ir tik stipri vāciešu sapostīta, ka ir zaudējusi 75% muzejiskās vērtības. Māja, kura celta ap 1845. gadu, bija koka, vienstāvu, zemnieku māju tips, ar piebūvi namiņu, un skaitījās muzeja lielākā vērtība. Tā novērtējama par 1,200,000 rubļu. Visa muzejiskā iekārta, sastāvoša no saimnieciskā inventāra, mēbelēm, mājas sadzīves lietām, grāmatām u.c. – visi unikālie priekšmeti, kas piederēja rakstniekam, pilnīgi iznīcināti. Mūsu orientējošais aprēķins ir 1,500,000 rubļi. Tādā veidā mūsu aprēķinātā zaudējumu kopējā summa ir 2,700,000 rubļi.⁴¹ Valsts Literatūras muzeja 1945. gada 16. janvāra ziņojumā Muzeju un pieminekļu aizsardzības daļai norādīts, ka muzeja štati vēl nav pilnīgi apstiprināti – ir aizņemtas 15 štata vietas, 3 no tām attiecas uz muzeja provinces nodaļām Vecpiebalgā (Kaudziņu muzejs), Ērgļos (R. Blaumaņa Braki), Tērvetē (A. Brigaderes Sprīdiši), bez tam teikts, ka Ērgļos nopostītas muzeja ēkas un iznīcināti eksponāti par 1,308,000 rubļiem.⁴²

1945. gads – 1958. gads – 1992. gads. Muzeja izveidošana

Darbi Brakos noris gausi, dzīvojamā mājā mitinās rentnieki. Par to liecina Kultūras un izglītības iestāžu komitejas muzeju daļas vecākā inspektora Arvīda Gusara atskaite par komandējumu uz Ērgļiem 1950. gada 10.–14.

oktobrī, lai kārtotu vēstures un kultūras pieminekļu uzskaites un aizsardzības jautājumus. A. Gusars raksta: “Braki atrodas nolaistā stāvoklī. Blaumaņa bijušās istabas apdzīvo divas ģimenes – 6 cilvēki, līdz ar to nav iespējams tur ierīkot Blaumaņa piemiņas stūrīti. (...) 1950. gada vasarā Brakus apmeklējuši 140 ekskursanti.”⁴³

Pamatojoties uz Latvijas PSR Ministru Padomes 1951. gada 12. decembra lēmumu Nr. 1537, Valsts Literatūras muzejs tika apvienots ar 1946. gadā nodibināto J. Raiņa muzeju ar nosaukumu – J. Raiņa Valsts Literatūras muzejs (tagad Rakstniecības, teātra un mūzikas muzejs), nododot to Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas (ZA) pakļautībā. Braku muzeja statuss nemainījās – joprojām filiāle, zeme bija nodota apsaimniekošanā Ērgļu rajona kolhozam “1. Maijs”, sadarbība ar ZA speciālistiem izpalika. 1950. gadu sākumā darbs Braku muzejā praktiski apstājās. Šefību pār to uzņēmās Ērgļu rajona izpildu komitejas kultūras nodaļa, kas mēģināja vecajai mājai veikt visnepieciešamākos remontdarbus.⁴⁴

Izšķiroša nozīme muzeja tālākajā veidošanā bija Latvijas PSR Ministru Padomes 1958. gada 12. marta lēmumam Nr. 124 “Par memoriālajām mājām”, kurā R. Blaumaņa memoriālā māja Braki noteikta par Madonas novadpētniecības muzeja filiāli. Ar Latvijas PSR Kultūras ministrijas 1958. gada 25. marta rīkojumu, ko parakstījis LPSR KM Kultūrizglītības iestāžu pārvaldes priekšnieka vietnieks O. Kasparinskis un kas bija adresēts Madonas novadpētniecības muzeja direktorei Elzai Rudenājai, Madonas rajona kultūras nodaļas vadītājam Antonam Jauniņam un Ērgļu rajona kultūras nodaļas vadītājai M. Soloveiko, norādīti turpmāk veicamie darbi un uzdevumi:

1. Sekot, lai R. Blaumaņa memoriālās mājas “Braki” remontam tiktu izlietoti visi 1958. gadam Latvijas PSR KM izdalītie līdzekļi – 44 tūkstoši rubļu, kā arī no 1957. gada atlikušie mājas remontam paredzētie 17 tūkstoši rubļu.

2. Kopā ar Ērgļu rajona kultūras nodaļu sameklēt piemērotu darbinieku zinātniskā līdzstrādnieka štata vienībai Brakos.

3. Izvērst materiālu vākšanu uz vietas memoriālās mājas iekārtošanai, kā arī izstrādāt R. Blaumaņa memoriālās mājas iekārtošanas plānu.

Ērgļu rajona Darbaļaužu deputātu padomes izpildu komiteja ar 1958. gada 25. jūlija Lēmumu Nr. 139 “Par zemes nodošanu Latvijas PSR Kultūras ministrijai” nolemj sakarā ar rakstnieka R. Blaumaņa māju “Braki” restaurēšanu un muzeja iekārtošanu, “muzeja teritorijā ietvert visas tās vietas Braku māju apkārtnē, kam sakars ar rakstnieka R. Blaumaņa dzīvi un daiļradi, nododot LPSR KM 21 ha no valsts fonda zemes.”⁴⁵

Darbība tiek izvērsta plaši un pamatīgi.

Madonas novadpētniecības un mākslas muzeja direktore Elza Rudenāja (1911–1998) atmiņās runā par prieku un darboties gribu, ķeroties pie šī pasākuma, reizē atbildības sajūtu un bažām, apzinoties darba lielumu un grūtības, kas būs tajā jāpārvar. “Braki no Ma-

Braki im Wandel der Zeit und die Werdegang des Museums

Zusammenfassung

Braki – Wohn – und Arbeitsort (1868–1908) des Klassikers der lettischen Literatur Rūdolfs Blaumanis (1863–1908) – ein alter Bauernhof in der Gemeinde Ērgļi, der in den historischen Dokumenten zum ersten Mal 1683 als Ort und 1811 als Bauernhof erwähnt wurde.

Hier hat der Schriftsteller viele seine literarische Werke geschrieben. Seine Zeitgenossen, bekannte lettische Kulturschaffende, haben in ihren Memoiren die besondere Bedeutung des Ortes im Schaffen des Schriftstellers ausgezeichnet.

Das Museum wurde von 1958 bis 1992 im wiederhergestellten Bauernhof Ende des 19. Jahrhunderts eingerichtet. Die Gebäude – das Wohnhaus mit der Küche, die Kleidungskammer, die Korndarre, der Kleinviehstall, die Getreidekammer, der Pferdestall, der Viehstall und die Sauna, die viele alte Bauelemente des mittleren Teils von Vidzeme (Livland) vorweisen, gilt als Staatschutzdenkmal. Im Jahre 1977 wurde Braki mit der Umgebung von 40 Ha große Fläche als Naturschutzlandschaft des Gebietes “Vestiena” bestätigt.

Atsauces

- ¹ Melluma A. Vestienas aizsargājamo ainavu apvidus funkcionālais zonējums un aizsardzības režīms. – Salaspils, 1985.
- ² Braku sētas aizsardzības zonas. – Rīga, Restaurācijas institūts. 1993., MNMB – 3072.
- ³ LVVA, 7404. f., 1. apr., 883. l.
- ⁴ LVVA, 199. f., 1. apr., 95. l.
- ⁵ Turpat.
- ⁶ LVVA, 1679. f., 194. apr., 379. l.
- ⁷ Rūdolfs Blaumanis laika biedru atmiņās. – R.: LVI, 1962. – 12.–13. lpp.
- ⁸ Blaumanis R. Kopoti raksti. – R.: LVI, 1959. – 7. sēj. – 467. lpp.
- ⁹ Blaumanis R. Kopoti raksti. – R.: LVI, 1960. – 8. sēj. – 63. lpp.
- ¹⁰ Blaumanis R. Kopoti raksti. – R.: LVI, 1960. – 8.sēj. – 84. lpp.
- ¹¹ Rūdolfs Blaumanis laika biedru ... – 13. lpp.
- ¹² LVVA, 1308. f., 11. apr., 13268. l.
- ¹³ LVVA, 2056. f., 1. apr., 5558. l.
- ¹⁴ Turpat – 16. lpp.
- ¹⁵ Turpat – 28. lpp.
- ¹⁶ Rūdolfs Blaumanis laika biedru... 126. lpp.
- ¹⁷ Turpat – 226. lpp.
- ¹⁸ Blaumanis R. Kopoti raksti. – R.: LVI, 1958. – 3. sēj. – 99. lpp.
- ¹⁹ Rūdolfs Blaumanis laika biedru... 126.–127. lpp.
- ²⁰ LVVA, 1679. f., 4. apr., 61. l.
- ²¹ Rūdolfs Blaumanis laika biedru... 218. lpp.
- ²² Turpat – 140. lpp.
- ²³ Turpat – 227. lpp.
- ²⁴ Turpat – 36. lpp.
- ²⁵ LVVA, 1679. f., 4. apr., 61. l.
- ²⁶ Rūdolfa Blaumaņa dzimtenē./Piesaulē. – 1931. – Nr. 8. – 374. lpp.
- ²⁷ Rūdolfs Blaumanis laika biedru... 217.–218. lpp.
- ²⁸ Turpat – 13.–14. lpp.
- ²⁹ Turpat – 22. lpp.
- ³⁰ R. S. Rakstu un mākslas kameras darbs 1939. gadā./Raksti un Māksla. – 1940. – Nr. 1. – 83. lpp.
- ³¹ Blaumaņa muzejs “Brakos”./Rīts. – 1940. – 25. janv.
- ³² R. S. Rakstu un Mākslas kameras kopsapulce./Raksti un Māksla. – 1940. – Nr. 4. – 364. lpp.
- ³³ Valdības Vēstnesis. – 1940. – 28. jūn., Nr.143.
- ³⁴ Valdības Vēstnesis. – 1940. – 3. aug., Nr.174.
- ³⁵ LVVA, 2056. f., 1. apr., 5558. l., 28. lpp.
- ³⁶ Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs. – 1940. – 2. okt., Nr. 28.
- ³⁷ Izglītības Mēnešraksts. – 1942. – febr., Nr. 2.
- ³⁸ MNMB – 2362., 35.–38. lpp.
- ³⁹ LVVA, 1308. f., 14. apr., 688. l., 48. lpp.
- ⁴⁰ Abele E. Rūdolfa Blaumaņa izstāde Rakstniecības vēstures muzejā./Izglītības Mēnešraksts. – 1943. – Nr. 1. – 20. lpp.
- ⁴¹ LVA, 1363. f., 1. apr., 214. l., 30. lpp.
- ⁴² MNMB – 2178.
- ⁴³ LVA, 1363. f., 1. apr., 179. l., 26. lpp.
- ⁴⁴ MNMB – 2362., 35.–38. lpp.
- ⁴⁵ MNMB – 2178.
- ⁴⁶ Rudenāja E. Mazliet par R. Blaumaņa muzeju “Brakos”./Stars. – 1992. – 4. janv., Nr. 1.
- ⁴⁷ Kacena V. Svētki “Brakos”./Cīņa. – 1959. – 14. maijs.
- ⁴⁸ Ērgļu Būvvalde. Par atpūtas bāzes “Brakos” Ērgļu pagastā Madonas rajonā tehnisko stāvokli. – 2003. – 20. jūn.
- ⁴⁹ Latvijas Valsts Meliorācijas projektēšanas institūts. Rūdolfa Blaumaņa “Braku” rekonstrukcijas un ainavas darba projekts. – Rīga. – 1986. MNMB – 5196

Saimnieciskās dzīves atspoguļojums Andreja Rešņa rēķinu grāmatās

Madonas rajonā Mārcienas pagasta rietumu daļā, kas robežojas ar Kalsnavas un Bērzaunes pagastiem, atrodas sena apdzīvota vieta, ko agrāk dēvēja par Dumavu. Nostāsti par Dumavas vārda rašanās liecina, ka tam varētu būt saistība ar dūmiem, kas cēlušies lūdumus dedzinot. Dumavas vaka¹ ar 64 zemnieku sētām, no kurām pēc Livonijas kara (1558.–1583.) saglabājušās 50, minēta vēstures avotos jau 16. gadsimtā.² Dumavas vārds kā apdzīvotas vietas nosaukums dokumentos atspoguļojas vēl 1920.–1930. gados.

Madonas novadpētniecības un mākslas muzeja organizētās kompleksās materiālu vākšanas ekspedīcijas laikā Mārcienas pagastā 1996. gadā no Dumavas Lejas Asmu mājām muzeja krājumā nonāca Rešņa ģimenes arhīvs (vairāk nekā 1000 vienības), tai skaitā Andreja Rešņa (1872. g. 1. marts – 1954. g. 6. janvāris)

saimniecības grāmatas, kurās senākais ieraksts ir no 1888. gada.

Andrejs Resnis dzimis Mārcienas pag. Rubeņos. 19. gadsimta 60.–70. gados, kad latviešu zemnieki izpirka mājas no muižas, Andreja tēvs Jānis Resnis nav noticējis zemes izpirkšanas iespējai. Tādēļ ģimene, par kuras galvu agri kļuva mirušā Jāņa dēls Andrejs, bija spiesta pamest dzimto sētu Mārcienas pagasta Rubeņos un kļūt par rentniekiem. Iespējams tāpēc, ka Andreja mātes Ievas (dzim. Seprauska) dzimtene ir Odzienes pagasta Seprauskas (Zaprauskas), viņi dodas uz šo pusi. Pirms tam vienu brīdi dzīvo arī Sērpilī (tagad Sēlpils). 1890.–1909. g. Rešņu ģimene no Jāņa Ūdra rentē Bērzaunes pag. Brutēnos, bet 1909. gada Jūrgos Andrejs Resnis ar māti un māsu atgriežas Mārcienas pagastā un sāk rentēt Lejas Asmus. 1930. gados viņš zemi un māju izpērk no bijušā īpašnieka Pētera Kaminska mantiniekiem un mūža otrā pusē atkal kļūst par saimnieku dzimtajā Mārcienas pagastā.

Saimniecības grāmatās atspoguļojas vietu nosaukumi, senās mērvienības, ražas lielum, lauku darbu secība, vietējo amatnieku pakalpojumi, tirgotavas, lauksaimniecības produktu un dažādu saimniecībā nepieciešamu lietu cenas, izslaukumi no ganāmpulka un piena izlietojums, arī sabiedriskā dzīve. Piezīmes par saimniecību, ienākumiem un izdevumiem A. Resnis ir turpinājis rakstīt gandrīz līdz mūža beigām. Iespējams, ja 1895. gada 19. septembrī viņu iedzīvi nebūtu piemeklējis ugunsgrēks,

N. d.		R. l.	N. d.
Mart. 24	Ģofinu mašīna ¹ par 1/2 flopa fabaku līnēnes	8	Maij. 17.
"	" " " 1. th. papu.	9	
"	" " " komekoni.	10	Jūnij. 19.
29.	Behofnes bodē par 2. th. kalnuphānas fabaku	5	
Apr. 19.	Ģofinu mašīna ¹ par arhla flahuru ūhugana	8	
"	" " " fakumēem	160	
"	" " " 2. th. tabaka, a. 20. k. th.	53	
"	" " " 1/2 flopa putrehera	40	
"	" " " 2. dofes spūthku	5	
"	" " " 1. th. papu	4	Septim. 20.
"	" " " 1. th. smalka fabls	10	
"	" " " 1/2 flopa flpula	20	Okto. 1.
"	" " " par 1/2 th. dfls procephs grandas	8	
"	" " " dfls procephs cemaucem	9	
22.	Kūphnerovs kalijam par exepthū fann ūhalumu	20	
"	" " " nūlka tūpu ūhalumu	90	
"	" " " arhla grandas ūhalumu	5	2
23.	Wsa. Kūphnerovs par saft. hadahm fēkklahm	5	6.
	Preemistā ūhalumu	14	11.
		65	
	Martis un aprils cehemts	10	15
	Atlekmis no Januara un februara	3	3
	kopā	13	18
	Martis un aprils ūfots	13	4
	Atleek ūf pirmo maju	14	
		10	
Maij. 7.	Ģof pasta xela par grantu	10	

Pieraksti par 1892. gada izdevumiem Bērzaunes Brutēnos. (MNM 39372: 3)

šodien mūsu rīcībā ar dokumentu un fotogrāfiju starpniecību būtu precīzākas ziņas gan par cilvēkiem, gan vidi, kurā viņi dzīvoja, arī par sabiedriskajiem procesiem. Šai rakstā aplūkota neliela daļa no A. Rešņa sastādītajām rēķinu burtnīcām.

Savās pirmajās piezīmēs Andrejs raksta: „1887. gada pavasarī Kurmēnos [Vietalvas – Odzianas pagasts] mēs kopā ar Reiznieku uz pusgrauda iesējām 9 pūri un 1 sieciņu lielo auzu, 4½ pūra mazo auzu, 7½ pūra miežu. 1¾ pūra zirņu. 17½ pūra kartupeļu. 1½ pūra linsēklu. Rudenī 1886. gadā bija iesēts 8 pūri rudzu. Rudenī 1887. gadā izkulām 76 pūri rudzu, 54½ pūra miežu, 54 pūri auzu, 11 pūri zirņu, 2 pūri linsēklu un 15 pūri kartupeļu.”³

A. Resnis vērtīgi seko visām norisēm saimniecībā, jo saimniekošanas māka jāapgūst patstāvīgi, tāpēc blakus pierakstiem par izdarīto un darāmo parādās arī piezīmes, kā pareizi viena vai otra lieta darāma.

Piemēram: „Krējums pareizi jāieskābē: sviesta trauki 24 stundas jāizmērcē sālsūdenī, pēc tam jāizrīvē ar smalku sāli, beidzot sviests cieši jāieliek spainīšos.”⁴

„Zirgi jābaro 5 reizes dienā. Pirmoreiz 12⁰⁰ naktī, otrreiz 4⁰⁰ no rīta, trešoreiz 8⁰⁰ no rīta, ceturto reiz 12⁰⁰ dienā, piektoreiz 4⁰⁰ pēcpusdienā.”⁵

Pierakstos izlasāms, kā izkārtojās dienas darbi pavasara sējas laikā, cik liela no iegūtās ražas bija pusgraudnieka daļa.

„1888. gada 27. aprīlī no rīta līdz brokastīm izrušinājām granti uz baznīcas ceļa, pēc brokastīm līdz pusdienai un uz vakaru Reiznieks ecēja miežu zemi lielajam gabalam kalna pusē, rudens arumu. 28. aprīlī no rīta Reiznieks ecēja kartupeļu zemi un uz vakaru miežu zemi, abus mazos gabaliņus rudens arumu. 29. aprīlī no rīta līdz brokastīm notaisījām pasta ceļu, pēc brokastīm līdz pusdienai un uz vakaru iesējām un aparām 1 pūru 2 sieciņus zaļos zirņus. 30. aprīlī no rīta un uz vakaru iesējām un aparām 1¼ pūra balto zirņu. Laiks bija vēss un vējains.”

„2. maijā no rīta līdz brokastīm Reiznieks noecēja miezaini priekš auzām un liniem, no brokastīm līdz pusdienai iesējām 2 pūri lielo auzu zem arkla, uz vakaru iesējām 1 pūru lielo auzu zem arkla. 10. maijā no rīta līdz brokastīm iesējām ½ pūra linsēklu zem ecēšas. No brokastīm līdz pusdienai noecēju vakar sētās auzas, uz vakaru atvedu 1 vezumu žagaru no kalniem. 18. jūnijā iesējām kaņepes 4 stopi.”⁶

„25. jūlijā iesākām linus plūkt lielajā gabalā, noplūcām 860 pēdu. 26. jūlijā pabeidzām linus plūkt lielajā gabalā, noplūcām 632 ½ pēdas, kopā ar vakar plūktiem – 1492 ½ pēdas. Nolikām sienu pie rūmes no tām trijām pļaviņām, kur tika 12 nastu. Iesākām linus sukāt no lielā gabala. 27. jūlijā pabeidzām linus sukāt lielajā gabalā, iemērcām linus tai mārķā pie mājas un pabeidzām jēkulas⁷ ķirpā likt. 28. jūlijā noplūcām mazo gabalu, kur tika 752 ½ pēdas linu, turpinājām rudzu zemes maisīšanu šaipus lielceļa, turpināju grāvja tīrīšanu Briežu purvā un nosukājām linus no mazā gabala. 1. augustā Reiznieks iesāka ecēt rudzu zemi, pa-

beidzām rudzus pļaut tai gabalā pie dzirnavām, kur tika 28 stati, kopā ar aizvakar pļautajiem 50 stati. 4. augustā izvilcām 1492 ½ pēdas linu no mārķa, kur tie bija stāvējuši 8 dienas, izklājām rugainē pie dzirnavām, iztīrījām riju un nošķīpelējām rijas priekšu.”⁸

Neskaidra ir noplūkto linu mērīšana pēdās. Tāpat mērīti arī no mārķa izvilktie un izsukatie lini. Piezīmju turpinājumā pēdas gan izteiktas kūļos. Piemēram: 752½ pēdas – 17 kūļi.⁹

Raksturīgi, ka netiek uzrādīta ne apstātā platība, ne tā, no kuras raža novākta. Ir tikai izsētās sēklas un ievāktās labības vai sakņu daudzums izteikts tūlpuma mērvienībās. Toties uzzinām, ka no 19 statiem rudzu izkuļ 6 pūri rupjo un 1/8 pūra siko rudzu, bet no 20 statiem rudzu tiek 7 pūri rupjo un 1 pūrs siko rudzu, ka rudzus rijā žāvēja 3 dienas.

„10. augustā noplūcām bandu¹⁰ linus un iesākām sukāt. 11. augustā pabeidzām linus sukāt, izskaitījām, linu tika 839 ½ pēdas, no kurām mēs dabūjām 419 ½ pēdas. Iemērcām tos mārķos pie mājas un pabeidzām rijas krāsni taisīt. 12. augustā salikām linsēklas ķirpā, iztīrījām riju un piedarbu, iesērām¹¹ rijā 19 statu rudzu. 13. augustā iesākām uz Pelves¹² atālu pļaut. 14. augustā pārdevām miestīņā 1 pūru kartupeļu par 65 kapeikām, nopirkām par 30 kapeikām paku tabakas, par 20 kapeikām 1 podu smalkā sāls, par 10 kapeikām 1 mārciņu ziepju, par 5 kapeikām ½ stopa petreļvas, par 7 kapeikām mārciņu vāgu smēres un par 3 kapeikām kliņģerus. 15. augustā izkulām pirmo riju rudzu, iztīrījām rudzus, rudzu tika 6 pūri rupjo un 1/8 pūra siko rudzu, iesērēm otrā rijā 20 statu rudzu. 18. augustā izkulām un iztīrījām otro riju rudzu, tika 7 pūri rupjo un 1 pūrs siko, sēklai atdevām 7 pūri rupjo rudzu, paši dabūjām ¼ pūra siko rudzu. 19. augustā iesējām un aparām 2 pūri rudzu. 20. augustā izkulām un iztīrījām trešo riju rudzu, 23. augustā izkulām un iztīrījām ceturto riju rudzu, tika 6½ pūra rupjo un ½ pūra siko – mēs dabūjām 1¾ pūra rupjo rudzu.”¹³

Bērzaunes pagasta „Brutēni” atrodas pie Kalsnavas, Vietalvas un Vestienas pagastu robežas. Tāpēc izdevumu un ienākumu pierakstos parādās arī minēto pagastu vietu nosaukumi: Odzianas tirgus, Vietalvas aptieka, Veckalsnavas Stūra krogs, Vietalvas dzirnavas, Gostiņu miests, Aizbaru bode (Kalsnavas pag.), Vesetas dzirnavas (Vestienas pag.), Ozolkalna krogs (Kalsnavas pag.), Lejaskrogs (Vietalvas pag.), Kāla krogs (Vestienas pag.), Virska (Kalsnavas pag.), Maļģēni (Bērzaunes pag.).

Pieraksti sniedz ziņas, kas vispār ir iegādāts veikalā, cik saimniecībā noderīgas lietas un pārtikas produkti ir maksājuši un kā tie samērojami ar rentnieka ienākumiem, kur šīs lietas iegādātas. No veikalos un tirgū pirktajām precēm visvairāk lauku sētas ikdienā šai laikā lietotas petroleja, sērkociņi, sāls, tabaka, ziepes, smalkie milti. Cukurs un siļķes parādās vēlākos gados.

Izdevumi 1891. gadā¹⁴

Mēnesis	Datums	Izdevumi	Rubļi	Kap.
Janvāris	6.	Ozolkalna bodē [Veckalsnavas pag.] par 2 mārciņām tabaka		36
	9.	Ozolkalna bodē par ½ stopa petreļvas		6
	19.	Veckalsnavas Stūres krogā par kalenderi		10
	27.	Lejaskroga vilnas kārstuvēs [Vietalvas pag.] par 32 mārc. vilnas izkārsšanu	2	53
Februāris	17.	Aizbaru bodē [Veckalsnavas pag.] par 1 mārciņu tabakas		18
	17.	Rokas nauda puišam, Jānim Graudam		50
	17.	Līkopam par 1 korteli brandvīna		20
	26.	Vietalvas dzirnavu krogā par ½ stopa petreļvas		6
	28.	Gostiņu miestā par 2 mārciņām tabaka		30
		1 podu smalkā sāls		20
		1 kamolīti diegu		10
		1 mārciņu ziepu		9
		1 spolīti diegu		5
		adatām		1
	2 dozes spičku		5	
Marts	1.	Pēteram lonas	1	25
		Antonam par dienas nīcinājumu		30
Aprīlis	2.	Pie sniega rakšanas par 1 pudeli alus un kliņģeri		9
	3.	Mārcienā divu gadu galvasnauda	9	10
		Veckalsnavā no dārznieka pirkta dažādas sēklas		20
	13.	Lācēnos [Veckalsnavas pag.] kurpniekam par puszābaku salāpīšanu		75
		Ozolkalna bodē par 18 mārciņām kviešu miltu plāceņam		69
	15.	1 mārciņu tabaka		18
		10 mārciņām smalkā sāls		14
27.	Mīlai [māsa Emilija] priekš brošas		7	
Maijs	13.	Ozolkalna krogā ¹⁵ [Veckalsnavas pag.] par 1 mārciņu tabakas		18
		1 dozīti spičku		2
		Kušneros [Veckalsnavas pag.] kalējam par vērstuves uzdējumu ¹⁶		10
	19.	Virskā [Veckalsnavas pag.] 17 mārciņas smalkā sāls		20
	31.	Māte dāvāja savai krustmeitai Emīlijai	1	
Jūnijs	2.	Ozolkalna krogā par 5 mārciņām vāgu smēres		25
		1 mārciņu tabaka		18
		1 dozīti spičku		2
	6.	Aizbaru bodē par 1 podu miltu		65
		½ podu smalkā sāls		13
		1 loti zāļu		12
		¼ mārciņu tabaka		5
		tambori		5
	21.	1 podu miltu		70
		2 mārciņas tabakas		35
		1 podu smalkā sāls		25
		2 galodiņas		13
		1 dozīti spičku		2
	1 mārciņa ziepju		10	
	Tambori		5	
23.	Žīdam par 4 olektīm kartūna un 6 olektīm taldīnava ¹⁷		80	
Jūlijs	14.	Jāņam lonas	1	
	22.	Ozolkalna krogā par 5 mārciņām vāgu smēres		25
		2 mārciņām tabaka		36
		2 dozes spičku		4
	28.	Aizbaru bodē par 2 podiem smalkā sāls		50
		1 mārciņu ziepu		11
	Tambori		4	
Augusts	3.	Mīlei par kleitas izšuvumu un citiem piederumiem	1	70
	12.	Vestienas tirgā par 4 pāri pastalu	1	85
		½ stopa petreļva		6
		Bļodiņu kliņģeriem		3
25.	Ozolkalnā par 2 mārciņām tabaka		36	

		2 dozēm spičku		4	
Septembris	7.	Maļģēnu [Bērzaunes pag.] Pēteram		5	
		Virskā [Veckalsnavas pag.] par 1 mārciņu ziepju		9	
		½ stopa petreļva		6	
		Mīlei par kleitas izšuvumu		70	
		Žīdam par zālēm		10	
		Vasatā [Vesetas dzirnavas Vestienas pag.] par putraimu taisīšanu		25	
		15.	Aizbaru bodē par 2 podiem smalkā sāls		50
			1 mārciņu tabaka		17
			½ stopa petreļva		5
			2 dozes spičku		5
4 mārciņas vāgu smēres			28		
		Kāla kroga bodē [Vestienas pag.] par dažādiem pirkumiem		81	
30.	Uz pasta ceļa par granti		10		
	Par 1 rakstāmo burtnīcu		5		
Oktobris	2.	Veckalsnavas tirgā par lampiņu		7	
		Kliņģeriem un āboliem		22	
		Grāmatiņu		10	
		Lielo korteli prova ar pudeli		25	
		Jāņam		20	
		Lācēnos par 2 pāri zābaku salāpīšanu		50	
		13.	Ozolkalna krogā par 2 mārciņām tabaka		36
			Stopu petreļva		10
		19.	Viervalas dzirnavās par 6 pūru samalumu		60
			Svecīti		3
25.	Žīdam par adatām		2		
30.	Odzianas tirgā par kliņģeriem		22		
	2 pāri pastalu		75		
	Odzianas bodē par 1 mārciņu ziepu		11		
		Viervalas aptiekā par zālēm		20	
Novembris	5.	Lācēnos Mīlei par kamašām	3	25	
		Aizbaru bodē par 2 mārciņām tabaka		38	
	9.	2 mārciņām ziepu		20	
		2 dozēm spičku		5	
		1 stopu petreļva		10	
	10.	Maļģēnam [Bērzaunes pag. Maļģēnu saimniekam J. Ūdrim] govu rente	20		
	23.	Aizbaru bodē par 2 mārciņām smalkā sāls		50	
		½ stopa petreļva		5	
		1 kuvēru		1	
Decembris	1.	Jāņam par bleistiķi ¹⁸		3	
	2.	Jāņam Lautera ¹⁹ tirgā		20	
		Lautera tirgā par kliņģeriem		2	
	3.	Jāņam lonas	28	60	
		Jāņam par nazi un lādīti		20	
		Mācītājam par pierakstīšanu		20	
	5.	Vasatā [Vesetas dzirnavas Vestienas pag.] par putraimu taisīšanu, 4 pūri		40	
	22.	Ozolkalna krogā par ½ stopa petreļva		6	
		Par 2 dozēm spičku		5	
	23.	Aizbaru bodē par 8 mārciņām miltu		40	
1 mārciņu tabaka			20		
1 podu smalkā sāls			25		
½ stopa petreļva			5		
Tāmbori			5		

1891. gada ieņēmumi sastāda summu 82,97 rbļ. Nauda saņemta, pārdodot linus, kartupeļus, rudzu miltus, sviestu, gaļu, olas, bet galvenais peļņas avots ir sviests un lini.

1901. g. atļauja uz tirdzniecības uzņēmumu Veckalsnavas Stūres krogā ir izdota Pēterim Jāņa d. Jurjānam; viņam arī atļauja nodarboties ar lopu kaušanu.²⁰ Pieraksti saimniecības grāmatās uzrāda, ka šī nodarbe Stūres krogā pastāvējusi arī 1891. gadā, kad A. Resnis vedis pārdošanai telēnus.²¹ Avenus, aitas, arī ķēvi viņš pārdevis Vestienas, Veckalsnavas un Odzianas tirgos, linus – Lauteres tirgū un Veckalsnavas Stūres krogā. Teļādiņas uzpircis žīds par 70–80 kapeikām gabalā. Sviestu tāpat kā

olas varēja pārdot tuvējos veikalos, tirgū, sūtīja arī uz Rīgu.

1891. gada izdevumi ir 95,71 rublis – lielāki kā ieņēmumi. Tāpēc piezīmēs parādās arī aizņēmumi no saimniekiem un neizmaksātā alga kalpiem. Ja neskaita samaksu par govju rentēšanu un algu kalpiem, galvas nauda ir trešais lielākais maksājums. „Galvasnauda bija jāmaksā visiem 14–60 gadu veciem vīriešiem, bet māju nomniekiem un sīkgruntniekiem neatkarīgi no vecuma. Viņi maksāja arī par saviem dēliem un kalpiem, atvelkot no algas. Baltijā šo nodokli piedzina vienā termiņā gada sākumā. 1886. gadā visā Vidzemē caurmērā galvas nauda bija 166 kapeikas.”²² Kā redzams, A. Resnis

galvas naudu maksā par 2 gadiem uzreiz. Tāad varēja arī nokavēt (jāņem vērā, ka viņš dzīvoja Bērzaunes pagastā, bet galvas naudu maksāja Mārcienas pagastā).

Zemnieka pirkumu klāsts ir samērā ierobežots, jo tiek iegādātas saimniecībai pašas nepieciešamākās lietas: petroleja, sāls, tabaka, ziepes, sērskociņi, ratu smēre, apģērbs, apavi. Saskaitot kopā atsevišķus pirkumus, iznāk, ka gadā iegādāti 5 stopi petrolejas par 49 kapeikām, 7 mārciņas ziepju par 70 kapeikām. Pavisam nopīpētas 19¼ mārciņas tabakas par summu 3,23 rbļ. Ja salīdzina ar ieņēmumiem un pārējiem tēriņiem, tad šī nav maza summa.

Daudzo gadu garumā pierakstos neiztrūkstoši ir atzīme, ka no tirgus mājās atgriezās ar klijģeriem.

1901. un 1902. g. tirdzniecības atļauja Kalsnavas Aizbaros izdota uz Jāņa Mārtiņa d. Auziņa vārda,²³ bet A. Rešņa piezīmes liecina, ka tirdzniecība Aizbaros notikusi jau 1891. g. un, iespējams, vēl agrāk.

Ieraksts pie 1898. g. izdevumiem „Mīlas bildes Jaunajā krogā 1,00 rubli”²⁴ ļauj secināt, ka Kalsnavas Jaunajā krogā (Jāņukalnā) savus pakalpojumus tolaik ir sniedzis fotogrāfs.

1891. gada pavasarī „Brutēnos” (šo saimniecību Bērzaunes pagastā A. Resnī rentē no Jāņa Ūdra līdz 1909. g. 23. IV) iesēts²⁵

Datums	Kas iesēts
30. aprīlis	1 pūrs zirņu (½ pūra pelēko un ½ pūra balto zirņu)
3. maijā	3½ pūra lielo auzu
10. maijā	4½ pūra lielo auzu
11. maijā	Iestādīti 14 pūri kartupeļu
11. maijā	Iestādīti 5 stopi pupu
11. maijā	Iesēts 5 sieciņi vīķu rudzu zemē
13. maijā	Iesēts 4½ pūra lielo auzu
14. maijā	Iesēts 1 pūrs lielo auzu
14. un 15. maijā	Iestādīti 7 pūri kartupeļu. No tiem 3 pūri bandu un 4 pūri pusgrauda kartupeļu
16. maijā	Iesēts ½ pūra linsēklu
16. maijā	Iesētas dažādas saknes
22. maijā	Iesēts 4½ sieciņa vīķu
25. maijā	Iesēts 1 pūrs linsēklu

Lai rastu priekšstatu par visiem sējumiem un to apjomu, šeit būtu jāpievieno arī ziņas par iepriekšējā rudenī iesētiem ziemajiem. Ja raugāmies uz tabulu, kurā redzams, cik vasarāju iesēts, tad jāsecina, ka peļņai audzēja līnus, lopbarībai auzas un vīķus, pašu patēriņam pākšaugus, kartupeļus, saknes.

1904. gadā Andrejam Resnim Bērzaunes Brutēnos ir 7 govīs. Saimnieka piezīmēs atrodama izvērsta tabula par piena mērījumiem pa mēnešiem visa gada garumā un piena izlietojumu.²⁶ Novembrī izslauktais piens iznāk tikai pašu vajadzībām, bet decembrī neviena govīs nav slaucama.

Mēnesis	Cik stopu izlietots pārdošanai sviestam	Cik mārciņu sviesta pārdots	Par cik kapeikām 1 mārciņa pārdota	Cik naudas ieņemts kapeikās	Cik stopu saldpiena teļiem un sivēniem izlietots	Cik stopu pašu lietošanas sviestam izgājis
Janvāris						
Februāris	135	11½	30	345	120	10
Marts	480	48	28 un 26	1271	100 (3 teļiem)	50
Aprīlis	443	36½	24 un 23	859		35
Maijs	828	82½	24	1995		70
Jūnijs	910	91	23½, 23,	2149	17	80
Jūlijs,	750 +					70
Augusts	580	140	26	3640	20	70
Septembris	340	32				60
Oktobris			30	960		90
Novembris						
Decembris						
Kopā: stopi	4466	441½		11219	260	535

Mēnesis	Cik stopu putrai izlie-tots	Cik piena attaisīšanai un krējumā	Kopā stopi
Janvāris	63	20	86
Februāris	51	15	331
Marts	43	15	688
Aprīlis	45	30	553
Maijs	58	46	1002
Jūnijs	55	45	1107
Jūlijs,	55	50	939
Augusts	55	44	755
Septembris	55	49	504
Oktobris	60	62	212
Novembris	40	19	59
Decembris			
Kopā: stopi	580	395	6236

Apkopojot ieņēmumus 1904. gadā, jāsecina, ka lielāko peļņas daļu sastāda pārdotā lopkopības produkcija.

Sviests pārdots pavisam 441½ mārciņas par 112,19 rbļ., 43½ mārciņas siera – par 2,60 rbļ.

Govs pārdota par 48 rbļ., vērsis par 24,50 rbļ., 4 jauni telēni par 7,91 rbļ., telēna ādiņa par 1,15 rbļ., zirgu astri – par 15 kap.

Kopā: 196,50 rbļ.

Izdevumu daļā pārsvars ir obligātiem maksājumiem: rentes nomaksa, galvas nauda, alga dienestmeitai, tad dažādi pakalpojumi: kurpnieka, kalēja, meldera, skrodera, vēvera (audēja) u.c., kā arī pirktie pārtikas produkti: milti, cukurs, sāls, siļķes.

Izdevumi 1904. gadā²⁷

Izdevumi	Rubļi	Kapeikas
Maļģēnu Ūdrām rentes nauda aizmaksāta	125	
Zelmai lonas nauda aizmaksāta	22	03
Galvas nauda aizmaksāta	11	
Milti un raugs pirkti	8	06
Cukurs pirkts	7	71
Drēbes pirktas	7	23
Kurpniekam aizmaksāts	6	65
4 mazi sivēni pirkti	6	50
Diedzīņi pirkti	4	70
Par drēbu pievešanu un pervu zālēm aizmaksāts	4	40
2 jēri pirkti	4	
Kalējam aizmaksāts	3	73
Sāls pirkts	3	46
1 telēns pirkts	3	34
Tabaka un pīpes pirktas	3	27
Rudzi pirkti	3	22
Pie akmeņu vešanas palīgam aizmaksāts	3	00
Par labības malšanu aizmaksāts	2	71
Siļķes pirktas	2	55
Avīzēm aizmaksāts	2	50
Ziepes pirktas	2	46
Skroderam un skroderenēm aizmaksāts	2	25
Par savu malku aizmaksāts	2	00
Procentes par aizņemtu naudu maksātas	2	00
Vēveram par divu lakatu ausšanu aizmaksāts	2	00
Petreļva pirka	1	75
Par vīnu un alu aizmaksāts	1	75
Balles biļetes pirktas	1	45
Izkapts un strīķi pirkti	1	02
Lopu ķēdes pirktas	1	00
Spičkas pirktas	0	84
Vilna pirka	0	76
Aizdota nauda	0	75
Vilnas kārsšana aizmaksāta	0	66
Dāvāts naudā	0	50
Pastalas pirktas	0	40
Sīkāki izdevumi visi kopā (tai skaitā Rešņu Kārlim viņa kāzās 1904.g. aprīlī dāvāts 50 kap.)	17	97
Pavisam 1904. gadā aizmaksāts naudas un pirktas par Garkalna bodē palicis neaizmaksāts rēķins	274	64
	19	60

Atzīmes par pirkumiem un citādu naudas izlietojumu rāda, cik maksāja amatnieka pakalpojumi (kurpju šūšana – 3,50 rbļ.), kas salīdzinoši ir tikpat, cik 2 sivēni. Aušanas un šūšanas pakalpojumi ir bijuši lēti, ja 2 lakatu aušana, arī uzvalka šūšana maksājusi tikai 2 rubļus. Tād tād greznuma priekšmets kā zīda lakats (2 rbļ.) ir pietiekami dārgs.

Atsevišķas lietas, kam tērēta nauda 1905. gadā²⁸

Izdevumi	Rubļi	Kapeikas
Misēnos [Grostonas pag.] Edai kāzās dāvāts	1	00
Garkalnos [Bērzaunes pag.] „Zemkopja” (280 kap.) un „Mājas Viesa” (150 kap.) abonēšana	4	30
Vesetas dzirnavās 7 pūri maluma		40
Stārsta [Stērstiņa] krustabās		64
1903. gada galvasnauda Mārcienā	5	50
Viesūnēnos (Bērzaunes pag.) 10 pūru malums		50
Tēvainēnos [Bērzaunes pag.] 2 sivēni (kopā 26 mārciņas smagi)	3	50
Rešņu Kārļam viņa kāzās dāvāts		50
Garīgas dziesmas un lasīšanas grāmatiņa		15
Bednos [dzirnavas Grostonas pagastā] 8 mārciņu vilnas kārsšana		47
Daktiņos (Kalsnavas pag.) 2 lakatu aušana	2	
Maļģēnam rentes parāds (palika nesamaksāti 35 rubļi)	30	
Kristīnei Mīlas (Andreja māsa) jakas šūšana		25
Garkalnos Zelmai zīda lakats	2	
Kalsnavā mācītājam par pierakstīšanu pie dievgalda		20
Brutēnos kalējam ecēšu tapu paasināšana		30
Banderam par Mīlas kurpju šūšanu	3	50
Garkalnos 2 gurtas (80 kap.), lakats (16 kap.), matadatas (3 kap.), diegi (6 kap.), kanva (5 kap.), zīda papīrs (3 kap.), zilums (5 kap.)		99
Mārcienā puķu dēsts		10
Garkalnos 19 lotes sviesta papīra (24 kap.), 1 mārciņa 3 collu naglu (7 kap.)		31
Lāciņu Kārkliņam (procentes 40 rbļ. aizņēmumam) par 1903./1904. g.	2	
Garkalnos 3 spolītes diegu (21 kap.), zīda diegi (10 kap.), pogas (11 kap.)		42
Āķi, sprādzes (6 kap.), ¼ mārciņas vate (13 kap.), 1½ olekts stīvdrebes (22 kap.)		41
1 aršina volatlata (32 kap.), 1½ olekts piedurknēm (26 kap.)	1	04
¾ mārciņas astru drēbes (14 kap.), 2 olektis oderes (90 kap.)	1	54
1 aršina vadmalas (140 kap.), 1 olekts taldinava (14 kap.)		
Purviņa skroderam (man šuva svārkus, bikses, vesti)	2	
Mīlai Aronas kalnā (20 kap.), Tolkas priedēs (30 kap.)		50
Tolkas priedēs biļete (40 kap.), zirga uzraudzīšana (10 kap.), kliņģeris (3 kap.)		53
Vietalvas zaļumos biļete (40 kap.), zirga uzraudzīšana (5 kap.)		45
Kapepēnos [Mārcienas pag.] uz Rešņu mātes zārka		11
Vestienas tirgā Stērstiņam bērniem		10
Garkalnos 10 podi ledaina sāls	1	60
Galvas nauda par 1904. gadu	5	50
Vestienas tirgā 2 jēri (kopā 8 mārciņas smagi) turēšanai	4	
Maļģēnam 30 rente (palika nesamaksāti 90 rbļ.)	60	
Āriņās 3 pūri putraimos ³¹		16
Žīdam par 15 mārciņām siļķu	1	15
Miezīšos uz Baumaņu tēva zārka		10
Kroniņam Pēteram dāvāts		11

Izsekojot pierakstiem, jāsecina, ka Bērzaunes Garkalnos³² ir bijusi ievērojama tirgotava ar plašu preču klāstu. Tur varēja nopirkt ne tikai pārtikas un rūpniecības preces, bet pārdot arī sviestu un gaļu, kā arī abonēt laikrakstus.

Arī to, kur tuvākajā apkārtnē notika sarīkojumi, balles var noskaidrot, lasot pierakstīto. Protams biedrības namos Boķos (Bēr-

zaune), Virskā (Kalsnava), Mārcienā. Izrādās arī Kapmuižā bijušas telpas teātra rādīšanai un balles organizēšanai 1898. g.³³

Kā populārākās zaļumballes vietas, kuras pulcinājušas šīs puses ļaudis, minētas Pogaiņu kalns (Kalsnavas pag.), Aronas kalns (Grostonas pag.), Tolkas priedes (Vestiena), Veģu kalns pie Sūņiem (Mārcienas pag.), Vietalvas zaļumi, Kalsnavas zaļumi.³⁴

Galvenie ieņēmumi 1905. gadā³⁵

Ieņēmumi	Rubļi	Kapeikas
5 podi 18 mārciņas sivēns Garkalnos	14	40
Garkalnam 1 reizi uz Pļaviņām	1	50
No Mežsēta Ozolkalnā par akmeņu vešanu	2	
Spridzēnos [Bērzaunes pag.] pārdoti telēni: 69 mārciņas smags	2	45
Vietalvas dzirnavās Elts par 4 asis šindeļu malkas vešanu	5	33
Spridzēnos 12 mārciņas sviesta par 33 kapeikām mārciņā	3	96
Krustmāte dāvāja krusttēva bērēs	1	50
Spridzēnos 7½ mārciņas sviesta (232 kap.), 50 mārciņu telēns (175 kap.)	4	07
Ozolkalna Mežsēts par akmeņu un siena vešanu (plus parāds 375)	12	00
Spridzēnos 15½ mārciņas sviesta par 30 kapeikām mārciņā	4	65
72 mārciņu telēns	2	45

Miestiņā Herzikovičam 41 pods linu uz gabala pārdots	86	50
3 pudi 14 mārciņas linsēklu	3	50
Spridzēnos nokauts telēns (43 mārc.)	2	30
Mežsētām ozolu vedums	2	
Garkalnos 12½ mārciņas sviesta	3	19
Galdiņ krustmāte dāvāja	2	35
Spridzēnos 3½ nedēļu vecs telēns (90 mārc.), aita (77 mārc.), avens (75	13	75
Garkalnos 86½ mārciņas sviesta (22½, 23 vai 23½ kapeikas par 1	19	95
Spridzēnos 22 mārciņas sviesta	5	06
Kaspers atdeva vecu rēķinu no monopola vešanas	7	00
Garkalnā 35 mārciņas sviesta	8	05
Pakalniešu Reiņa vedums uz Aronas kalnu		35
Spridzēnos 57 mārciņas sviesta (27½ kapeikas par mārciņu)	15	67
Garkalnos 54½ mārciņas sviesta (30 kapeikas par mārciņu)	16	35
Vestienas tirgā pārdota govys (ap 18 pudi vidēji labas gaļas)	37	00
Pārdots vērsīts (ap 13 podu vidēji labas gaļas)	27	00
Pārdota aita (80 mārciņas dzīvsvārā, pavāja)	4	00
Garkalnos 42½ mārciņas sviesta (30 kapeikas par mārciņu)	12	75
Galdiņkrustmāte dāvāja		60
Priecumam 3 pudi miežu	2	40
Pļaviņās 21 pudu 30 mārciņas miežu (90 kapeikas pudā)	19	57
Garkalnam vedums no Pļaviņām	1	00
Garkalnos 9 pudi 15 mārciņas cūkas gaļa (260 kapeikas par podu)	25	35
Pļaviņās 9 pudi linsēklu (125 kapeikas pudā)	11	25
Garkalnam vedu mantu no Pļaviņām	1	00

Kopā 392,71

Lielāko daļu ienākumu Rešņu saimniecībā sastāda nauda par pārdoto sviestu, cūkas, teļa un liellopu gaļu, liniem, arī miežiem un linsēklām.

1910. gada Jurgos ir pagājis 1 gads kopš A. Resnis rentē Mārcienas pag. Lejas Asmus. Šeit saimniekošanā jūtams lielāks vēriens. Lauku darbus veic algoti strādnieki, ir nauda, ko noguldīt krājkasē.

Izdevumi no 23. aprīļa 1910. gadā – 23. aprīlim 1911. gadā

Asmu rentes naudas aizmaksāts 165 rbļ.
 Asmu strādniekiem aizmaksāts 157,94
 Malka pirktā par 25 rbļ.
 Mākslīgie mēsli pirkti par 22,92 rbļ.
 Cukurs pirktas par 16,79 rbļ.
 Mazi sivēni (4 gab.) pirkti par 16,60 rbļ.
 Siļķes pirktas par 16 rbļ.
 Sāls – 9,27 rbļ.; avīzes – 7,92; pastalu āda – 7,80; galvasnauda – 7,20; dzērieni – 5,58; ziemas cepure – 2,65;
 Mārcienas biedrībai³⁶ dāvāts 1,50 rbļ.
 Naži, gapeles 1,30; sviesta papīrs 90 kap.
 Kaminskam Subrā vecs bodes rēķins 23,20 (Subrā veikals piederēja Kaminskim)
 Strēdeļu (Bērzaunes pag.) Sniedzies Kārļam vecs rēķins 50 rbļ.

Izdevumi no 23. aprīļa 1912. gadā līdz 23. aprīlim 1913. gadā³⁷

Izdevumi	Rubļi	Kapeikas
Asmu rentes naudas aizmaksāts	250	00
Rešņu Jānam lonas naudas	122	91
Eklāvu Edai lonas 2262 kap., palika nesamaksāts 40 rbļ.	22	62
Ūbeļu Augustam lonas naudas	36	00
Rešņu Annai 80 dienas pie lauku darba	4	25
Asmu strādniekiem aizmaksāts	185	78
Dubultēnu Zvirgzdiņam par labības kulšanu	15	00
Dzirnavās par labības malšanu	16	10
Vilnas kāršana, vērpšana un vadmalas pervēšana	13	90
Bērzaunes kasē uzlikts uz augļiem	100	
Mīla no žīda 3 mutēs lakatiņi		36
Ādu ģērēšana	2	70
Kalējam	3	00
Leitānu Mieža aukcionā 5 gadi veca ķēve	134	25
Mīlai dažādas lietas pirktas un nauda	80	87
Biržos Sak(h)a divlemešu arklis numurs 9	45	
Cukurs pirktas	30	87
Ļaudonas tirgā zirglietas	15	70
Mīlai kāzām monopols 21 pusstops spirta	21	84

Mežākās 5 asis* bērza malkas	25	00
Plāceņam milti	14	18
Bērzones kasē uzlikts ūz augļiem	100	00
Kapmuižas dzirnavās ³⁸ [Bērzaunes pag.] 10 olektis krāsotas	1	40
Kapmuižas dzirnavās 10 olektis presētas		20
Ramos ³⁹ Ulpam ⁴⁰ Milas kumode	25	00
Ramos Ulpam Milas gulta	6	00
Sūņu Veģu kalnā biļete		30
Patmalnieku [Mārcienas pag.] bodē Milai 7 olektis kleitas drēbes	7	00
Kārklēnu tēvam par sivēna rāmišanu		20
Ireļu Ramana aukcionā kamanas	6	80
Galvas nauda	6	30
Kapmuižas dzirnavās 9 pūri malums		50
Uz oktobra rentes termiņu Kaminskam	45	00
Mārcienas biedru vakarā biļete		50
Subrā „Dzimtenes Vēstnesis”	4	50
Slūzēnos kalējam	3	00
Subrā Kaminskam uz 1.aprīļa termiņu	125	00
Kaminskam Kaņepēnu kredīta 1. aprīļa termiņš	26	35
Mārcienas dzirnavās 6 pūru malums		32

1912. gada novembrī precas Andreja māsa Emilija, viņai uz kāzām tiek pasūtītas mēbeles:

pie galdnieka Ulpa Ramos (kumode, gulta), pie Vilera⁴¹ 2 krēsli (360 kap.), apaļais galdinš (130 kap.), skapis pervēts un pārtaisīts (120 kap.).

Šūts kāzu tērps: 4½ olekts šleiers (158 kap.), Galšos (Kalsnavas pag.) kleitas šūšana (120 kap.). Cimermaņam par virsjakas šūšanu (93 kap.), zīda šalle (260 kap.), Subrā Milai kurpes (325 kap.). Milai bikšu drēbes (152 kap.), 5 olektis blūzes drēbes (70 kap.).

Kāzu mielastam pirkti produkti: novembrī Subrā uz rēķina 1 mārciņa dedzinātas kapijas pupas (85 kap.), 10 mārciņas manna (80 kap.), 6 mārciņas rīsa 60 (kap.), 7 mārciņas kartupeļu milti (49 kap.), 21 mārciņa petreļvas (95 kap.), dakts (2 kap.), 16 mārciņas siļķu (176 kap.), pastpapīri (2 kap.), 20 mārciņas cukura (250 kap.), 20 mārciņas graudu cukura (320 kap.), 60 mārciņas miltu (390 kap.), ¼ mārciņas virces (15 kap.), ¼ mārciņas piperi (15 kap.), 3 mārciņas rozīnes (54 kap.), ½ stopa etiķa (20 kap.).

Lielākie ieņēmumi un izdevumi no 23. aprīļa 1913. gadā – 23. aprīlim 1914. gadā⁴²

Datums	Kas pirkts vai pārdots	Rubļi	Kapeikas
27. aprīlis	Kapmuižas [Bērzaunes pag.] dzirnavās 9 pūri maluma		52
30.	Zelgauskas dzirnavās 11 mārciņas vilnas kārsšana, vērpšana	1	87
12. maijs	Subrā [Mārcienas pag.] žīdam par laistāmo kannu	1	20
23.	Māte Kalsnavā pie dievgalda pierakstīta		15
7. jūnijs	Bērzones kasē 200 rubļu 1. gada procentes	11	00
17. jūnijs	Asmu Saulīšam [Kalna Asmu saimnieks] par linu mašīnu	1	46
6. jūlijs	Garkalnā 80 mārciņas cukura	1	30
	Lindes dzirnavās 11 pūri bidelēti	1	00
11. jūlijs	Kalsnavas zaļumos auglūdēns		8
19. jūlijs	Biržos [Madonā] pie Runkas „Švecija” – zāļu pļauamā mašīna līdz ar labības pļauamo aparātu	115	00
	Mārcienā Vestermanam 47 podi linu pārdoti	125	50
22. jūlijs	Garkalnos tecils priekš mašīnas izkaptis	2	50
	Garkalnos pārdota 41 mārciņa sviesta	12	71
26.	Bērzones kasē noguldīts	50	00
28.	Aronas kalnā biļete		35
11. augusts	Rešņu Pēteram Kaņepēnu rentes naudas aizmaksāts	15	00
8. sept.	Patmalniekos [Mārcienas pag.] spičkas		10
16.	Subrā uz rēķina sāls, siļķes, cukurs, naglas, mašīneļļa, soda	3	25
	Mārcienas tirgā pārdota Raibaļa gaļai (vidēji laba)	55	50
1. oktobris	Subrā Kaminskam uz 1. oktobra termiņu aizmaksāts	125	00
2.	Kaņepēnu Andrejam lonas	18	65
	Ūdram Kaņepēnu kredīts	25	15
14.	Patmalniekos 20 mārciņas cukura	2	50
	Priekš kulšanas 4 pudelītes spirta	2	12
	Patmalniekos pirktas 25 mārciņas beķermiltu	1	63
	1 mārciņa kapijas		18
	Edai bikšu drēbe		65
20.	Subrā 1 kule sāls (ar visu kuli)	2	30
1. oktobris	Subrā Kaminskis par jēru	5	00

2. oktobris	Kalsnavas tirgā no Cīruļa aizņemts	25	00
	Vilers uz Kaņepēniem rentes nauda	75	00
16.	Žīdam 1 jēra ādiņa		65
3. novembris	Garkalnos 1¼ mārciņas nišu diegu (81 kap.), diegi (7 kap.), perve (7 kap.),	5	81
	Mīlei vadmalas pervēšana (486 kap.)		34
10.	Kalsnavas bodē ½ mārciņas kapijas pupu	5	00
	Mīla par vadmalas pervēšanu		40
14.	Patmalniekos [Mārcienas pag.] 1 pods sāls		8
1. decembris	Stukmanī [tagad Pļaviņas] pie Rumpa ⁴³ 1 mārciņa 3 collu naglas		
2.	Jauni zābaki, 14 veršoku gari stulpi, ar biezo oderi	12	00
6.	Slūzēnos ⁴⁴ kalējam: 4 jauni pakavi (1 rbļ.), 4 veci pakavi (26 kap.),	2	86
	linu suseklis ar 13 zariem, 2 skrūvēm un 2 tapām (160 kap.)		
8.	Pagasta nodoklis	7	62
	Kaņepēnu prēmija uz Luķu ērbēgi	2	50
	Valdīm lonas nauda	10	00
16.	Žīdam loga pusrūts (8 kap.), 2 bļodiņas (15 kap.)		23
18.	Stukmanī pie Rumpa 1 pods beķera miltu (125 kap.), raugs (10 kap.)	1	35
26.	Mārcienā teātris (50 kap.), balle (30 kap.)		80
21. martā	Mācītājam par sieciņiem	2	66
	Veckalsnavā Škoļņiks ⁴⁵ uzpirka 20 pudu 15 mārciņu linsēklu	28	55
1. aprīlis	Kaminskam uz 1. aprīļa termiņu samaksāts	72	45
1. aprīlis	Dolačam Asmu rentes nauda	50	00
10. aprīlis	Dolačam galvasnauda	6	00
11. aprīlis	Mīlai noguldīta nauda krājkasē	50	00

Par visu saimniecības gadu ieņemts 1220,12 rbļ., izdots 1177,52 rbļ. No lopkopības ieņemts 742,58 rbļ. no zemkopības – 162,64 rbļ. Aizņemta nauda 134,50 rbļ. Šai saimniecības gadā Lejas Asmu rente ir bijusi 250 rbļ., strādniekiem samaksāts 260,54 rbļ., tai skaitā 3 kalpiem un 2 linu kūlējiem.⁴⁶

Andrejam Resnim finansiāli daudz palīdzējis kaimiņš, Slavieccēnu māju saimnieks Jēkabs Dolacis (dz. 1876. g. 13. augustā Madonā, ieguvis īpašumā Mārcienas pag. Slavieccēnus, Bērzaunes krājaizdevu sabiedrības līdzdibinātājs un padomes loceklis no 1912. g. līdz 1917. g., pagasta vecākais no 1912. līdz 1917. g.)⁴⁷, ilgtermiņā aizdodot naudu, lai varētu segt rentes izdevumus un iemantot saimniecībai nepieciešamo inventāru. To uzskatāmi rāda ieraksti rēķinu grāmatās.

Lai palielinātu savus ienākumus A. Resnis un viņa māsa Emīlija nogulda naudu krājkasē, arī vēl tad, kad jau sācies Pirmais pasaules karš. Kā izrādās, citi mārcēnieši tāpat cer gūt labumu, “noguldīt naudu uz augļiem”. Karš pārsvītro gan cerības, gan iespēju atgūt krātos līdzekļus. Cilvēkus, arī mārcēniešus, ar to nesamierināties mudina organizācijas „Caur 18. marta likumu cietušo biedrība” biedri. Tiek vākti paraksti sūdzības iesniegšanai Tautu Savienībā.⁴⁸ Kara laikā zaudēto naudu atgūt tomēr neizdodas, bet organizētāji, kas izrādās sava labuma meklētāji, tiek atmaskoti.⁴⁹

Daži saimniecības gadu no 1914. g. 23. aprīļa. līdz 1915. g. 23. aprīlim raksturojoši ieraksti:

3. maijā Biržos 2 sivēni (par abiem 25 mārciņas) par 6 rbļ., 13. maijā Bednos (dzirnavas Grostonas pag.) 29 mārciņu vilnas vēršana un šķeterēšana 6,44 rbļ., 16. maijā Bērzones krājkasē noguldīts 100 rbļ., 16. maijā Bērzones krājkasē uz Mīlas vārda noguldīts

150 rbļ., Kaminskam bodes rēķins 24 rbļ., 21. maijā Subrā (vējdzirnavas, piederēja Kārlim Kaminskim) 9 pūri maluma 55 kap., 27. maijā Vestienas vietējo lopu izstādē numurs 20 kap., 8. jūnijā Vestienas izstādē biļete 50 kap., katalogs 20 kap., 27. jūlijā Cēsīs Eiropas kara karte 10 kap., 21. oktobrī Dellem (Jānis Delle – kaimiņš, Mārcienas Maz Luķu saimnieks) par linu mašīnas lietošanu 200 kap., 28. novembrī Bērzones krājkasē noguldīts 100 rbļ., 17. decembrī Bērzonē Ulmaņa priekšlasījumā biļete 10 kap., grāmatiņa „Cūku barošana” (autors K. Ulmanis)⁵⁰ 5 kap., 8. decembrī mācītājam 43½ stopa labības 218 kap., draudzes skolotājam 14 un 2/3 stopa labības, 1. janvārī Boķos (Bērzaunes pag.) biļete 25 kap., zirgs 10 kap. drēbes 5 kap., 11. janvārī Edai priekš šneiderienes Galšos (Kalsnavas pag.) 60 kap., 27. janvārī priekš Mārcienas lazaretēs 2 rbļ., 23. februārī Biržu izglītības biedrībai dāvāts 25 kapeikas, naglas un krāsas. Starp A. Rešņa muzeja krājumā nodotajiem dokumentiem ir arī „Biržu izglītības biedrības uzaicinājums” (no 1912. g. 22. septembra) sabiedrībai ziedot līdzekļus ģimnāzijas ēkas celtniecībai Madonā, kā arī dāvināt un piegādāt būvmateriālus. Darbus paredzēja uzsākt 1913. g. pavasarī.⁵¹ 14. martā Mārcienas lazareti iesvētot, dāvātas 25 kapeikas, 11. aprīlī Kapmuižas dzirnavās Edai 30 olekts drēbu (auduma) mazgāts un presēts 165 kap., Mīlai 16 olekts drēbu mazgāts un presēts 88 kap.⁵²

Ja salīdzina ierakstu rēķinu grāmatā par laiku no 1912. g. Jurgiem līdz 1913. g. Jurgiem ar 1915. g. noslēgto rentes līgumu „Mārcienas Lejas Asmu gruntnieka, mirušā Pētera Kaminska brālis Kārlis Kaminskis izrentē Lejas Asmu māju ar visām ēkām, tūrumiem, pļavām un ganībām līdzšinējam rentniekam Andrejam Rešņam uz vienu gadu, tas ir no 23. aprīļa 1915. g. līdz 23. aprīlam 1916. g. par 300

rubļiem rentes naudas, kura divos termiņos samaksājama kā puse ar 150 rbļ. 1. aprīlī un otra puse 1. oktobrī tekošā gadā⁵³, tad redzams, ka rentes lielums ir pieaudzis no 250 uz 300 rbļ.

Sākot ar 1915. gadu A. Rešņa piezīmēs jūtams pasaules kara tuvums. Vispirms ar ziedojumu Mārcienas lazaretei, tad Baltijas kara kartes iegādāšanu, piena, biezpiena, krējuma, olu, kartupeļu un citu produktu nodrošināšanu tranšeju racējiem un zaldātiem. Kalsnavā, Apšuriņķī, Jaunāmuižā, Virskā, Bērzaunē, Vietalvā, arī kaimiņos Mārcienas Jānēnos, Delles Luķos, Sūņos un Grostonas Ķipos apmetušies kazaki, viņu zirgiem jāpiegādā auzas, siens. Kurzemes bēgļi ar saviem pajūgiem atraduši mājvietu vairākās apkārtnes sētās. Lopbarības trūkst, īpaši armijas zirgiem. Lejas Asmu klētiņu un rijas baļķus, cik tālu var aizniegt, apēd cara armijas zirgi. Ne tikai pārtikas apgāde un lopbarība ir papildu rūpes zemniekiem, vēl jāpiegalās arī tranšeju rakšanā, jābrauc šķūtīs (jāved zaldāti). A. Resnis sašķatījis, ka 1916. gada janvārī rakšanas darbos pie Bērzaunes Anduļiem strādājis 13 dienas.⁵⁴

Saistība ar lieliem notikumiem ir naudas (to vāc Bērzaunes pag. Boķu skolas skolēni) ziedošana priekš latviešu bataljoniem 1917. g. martā.⁵⁵ 1917. g. 29. aprīlī (pēc jaunā stila 12. maijā) Valkā sanāk Latviešu zemnieku savienības dibināšanas kongress, kurā piedalās 260 vēlēti delegāti.⁵⁶ Kongresā ir pārstāvēts arī Mārcienas pagasts (A. Rešņa piezīmēs ieraksts: „6. aprīlī delegātam ceļa nauda 1 rbļ.”). Pats A. Resnis arī 1917. g. iestājas par biedru šīs organizācijas Mārcienas nodaļā.⁵⁷

1920.–1930. gados A. Resnis kā Valsts Statistiskās pārvaldes brīvprātīgais korespondents piedalījies lauksaimniecības produkcijas skaitīšanas darbos. Tē viņam noteikti noderēja savas saimniecības uzskaitē gūtās iemaņas.

Andreja Rešņa saimniecības grāmatas kopā ar dokumentiem un citām skaidrojošām lietām, kas no Mārcienas Lejas Asmiem nonākušas muzeja krājumā, rāda plašu vēsturisku ainu ne tikai viena novada robežās. Šai nelielā apskatā akcentēti tikai daži fragmenti no piezīmēm daudzgu garumā.

Brigita Balode

Vom Halbkörner bis Wirt Wirtschaftsbücher von Andrejs Resnis

Zusammenfassung

1996 während der komplexen Materialiensammlungsexpedition des Landesmuseums Madona in der Gemeinde Mārciena hat Andrejs Resnis (1933 – 2002), der Wirt des Bauernhofes “Lejas Asmi”, die von seinem Vater gesparte Dokumente dem Museum übergeben. Sie zeigen das wirtschaftliche und gesellschaftliche Leben in der Zeit vom 1900 bis 1940 in Mārciena und ihren Nachbargemeinden, ebenso wie im ganzen Lettland. Zusammen mit Dokumenten, Zeitungen und Zeitschriften hat das Museum auch die Wirtschaftsbücher seit dem 1888 von Andrejs Resnis (1872–1954) bekommen. Von diesen Notizen kann man erfahren, wo Mühlen, Handwerkstätten, Schenken gewesen sind, welche Waren kaufte der Bauer und was kosteten sie, welche Reihenfolge der Landarbeiten in der Wirtschaft eines Halbkörners es gab. 1909 wurde Andrejs Resnis der Pächter, später der Wirt im Bauernhof “Lejas Asmi”. Seine Einkommen- und Ausgabenbücher zeigen uns, welche landwirtschaftliche Produktion in “Lejas Asmi” erzeugt wurde, was für ein Gewinn es gegeben hat, wofür das verdiente Geld herausgegeben wurde (auch das Pachtgeld und die Löhne der Knechte).

Atsauces un skaidrojumi

Mērvienības:

Pods = 20 mārciņas = 8,376 kg

Mārciņa = 418,89 g

Pūrs – sens graudu mērs = 68,75 litri (Rīgas paraugpūrs)

Sieks – pūra trešdaļa

Sieciņš – pussieks jeb mazais sieciņš

Mācītāja sieciņš – nodevas, ko saņēma mācītājs no savas draudzes muižas un zemnieku mājām

Stops = 1,22994 litri

Pēda = 30,48 cm

Olekts = 53,74 cm (audēju jeb vēveru olekts – aptuveni 60 cm)

Lote = 12,8 g

Kortelis – ¼ stopa

Aršina – 0,711 m

Ass – malkas pamatmērs (4,2704 m³)

Veršoks – 4,445 cm

Puds – 16,3805 kg

Mērvienības skaidrotas pēc J. Zemzara „Mērs un svars Latvijā 13.–19. gs.” Rīga. 1981. g.

- 1 Vaka – administratīvi teritoriāla vienība viduslaikos Baltijā. Vakā ietilpa 10–100 zemnieku saimniecības
- 2 Vidzemes saimniecības vēstures avoti, VI sēj. 1941. g. Latvijas vēstures institūta apgāds
- 3 MNM 39372: 1.
- 4 Turpat.
- 5 MNM 39372: 3.
- 6 MNM 39372: 1.
- 7 Jēkula – sausa labība, izkulti rudzu salmi, gari salmi
- 8 Turpat.
- 9 MNM 39372: 2.
- 10 Banda – labība, ko sēja kalpiem piedevām pie gada algas.
- 11 Iesērt – novietot rījā labību žāvēšanai pirms kulšanas.
- 12 Pelve (Pelava) – upe Odzienes pagastā.
- 13 MNM 39373.
- 14 MNM 39372: 2.
- 15 Par Ozolkalna krogu precīzāku ziņu trūkst. Ozolkalns – pusmuiža pie Veckalsnavas muižas.
- 16 Dēt – darināt, gatavot.
- 17 Taldinavs – balināts līnu audums.
- 18 Bleistiķis – zīmulis.
- 19 Lautera pagasts 1895. g. pievienots Bērzaunes pagastam.
- 20 LVVA 954. f., 1. a., 92. l., 8. lpp.
- 21 MNM 39372: 2.
- 22 Švābe A. Latvijas vēsture 1800–1914. – Rīga, 1991. – 337. lpp.
- 23 LVVA, 954. f., 1. a., 92. l., 9. lpp.
- 24 MNM 39373.
- 25 MNM 39372: 2.
- 26 MNM 39373.
- 27 Turpat.
- 28 Turpat.
- 29 Stēršīni A. Rešņa radi. (A. Stēršīņš dz. 1897. g. 8. V Kalsnavas pag. „Apšuriņķī”, ilggadīgs Kalsnavas l. pakāpes pamatskolas skolotājs.) LVVA, 1690. f., 1. a., 316. l., 42. lpp.
- 30 Bērzaunes pagasta „Malģēnus” 1870. g. pērk Jānis Ūdris. LVVA, 218. f., 2. a., 12161. l.
- 31 Āriņu ūdensdzirnavas Bērzaunes pagastā darbojas no 1880. gada. LVVA, 954. f., 1. a., 92. l.
- 32 19. gadsimta beigās Bērzaunes Garkalnu saimnieki ir Jānis Garkalns un Miķelis Garkalns. LVVA, 218. f., 2. a., 1239. l.
- 33 MNM 39372: 4.
- 34 MNM 39373.
- 35 Turpat.
- 36 Mārcienas bibliotēkas biedrība dibināta 1900. gadā. LVVA, 1690. f., 1. a., 369. l., 234. lpp.
- 37 MNM 39373.
- 38 Bērzaunes pag. Kapmuižas (pusmuiža) īpašnieks (1863.–1889.) Andžs Delle 1869. g. Kapmužas dzirnavas pārdod dzirnavniekam Kārlim Krēmeram. Tāpēc tās pazīstamas arī ar nosaukumu Krēmera dzirnavas. LVVA, 218. f., 2. a., 1247. l., 2. lpp.
- 39 Grostonas pagasta Rami līdz Latvijas agrārreformai bija Bērzaunes pagasta daļa. 1920. g. 11. dec. Grostonas pag. Zemes ierīcības komiteja lūdz Cēsu apr. Zemes ierīcības komitejai šīs mājas ieskaift Grostonas pag. zemes ierīcības komitejas rīcībā, jo „minētās mājas kā „mācītāja ļauži” savā laikā administratīvā kārtā pievienotas Bērzaunes pagastam, kaut gan viņas atrodas pavisam atsevišķi no Bērzaunes pagasta Grostonas pagasta teritorijā.” LVVA, 6761. f., 1. a., 5. l., 1. lpp.
- 40 Galdnieks Ulps Ramos gatavojis gan mēbeles, gan zārkus (arī A. Rešņa mātei 1916. g. augustā), strādājis vēl arī 1920. gados. (MNM Z. arh. 154: 4).
- 41 Galdnieks Jānis Vileris dz. 1850. g. Lejas Asmos, dzīvojis tur uz īres, miris 1931. g.
- 42 MNM 39373.
- 43 Tirgotāja firmas „I. Rumpe Stukmaņos” dibinātājs un īpašnieks Indriķis Rumpe (miris 1900. g. 10. IX) arī Kalsnavas pag. „Ružu” māju īpašnieks savas darbības 30 gados panācis, ka viņa tirdzniecības uzņēmums kļuvis par vienu no rosīgākiem un plašākiem veikalniem pie Rīgas – Orlas dzelzceļa Vidzemes daļā. (Zemkopis, 1900. g. Nr 39).
- 44 Mārcienas pag. Slūzēnos 4 dēli Lapiņi: Jānis – palicis par saimnieku tēva mājās, Andrejs – kalējs turpat, vēlāk Pilskalnā, Pēteris un Kārlis skolotāji Stāmerienā. LVVA, 1690. f., 1. a., 327. l., 7. lpp.
- 45 Školņiks – tirgotājs, 1920.–1930. gados arī Jaunkalsnavā.
- 46 MNM 39373.
- 47 LVVA, 1690. f., 1. a., 327. l., 6. lpp.
- 48 MNM Plg 7025: 2.
- 49 MNM Plg 7025: 1.
- 50 MNM 31455.
- 51 MNM 31461.
- 52 MNM 39373.
- 53 MNM 35763: 4.
- 54 Turpat.
- 55 Turpat.
- 56 Latvijas Zemnieku Savienības vēsture. Rīga. 1995.
- 57 MNM 35273.

Cesvaines vidusskolas muzejs un tā tekstiliju mantojums Madonas novadpētniecības un mākslas muzejā

Madonas muzejā ir bagāts tekstiliju krājums ar lielu priekšmetu daudzveidību. Pirmā lielākā muzeja kolekcija – jostiņas, prievītes, auduma paraugi ir daļa no kādreizējā Cesvaines vidusskolas muzeja 20. gs. divdesmitajos gados savāktā materiāla. Vairumam priekšmetu zināma to izcelšanās – darināšanas vai iegūšanas vieta – pagasts, mājas. Pārējiem norādīts – *Madonas novads*, kas ļauj domāt, ka tie var būt nākuši no diezgan plašas Madonas, precīzāk – Cesvaines apkārtnes. Šādu vietas apzīmējumu kā pieņēmumu devusi Madonas muzeja direktore Elza Rudenāja.

Cesvaines vidusskola 19. gadsimta beigās celtajā pili sāka darbu 1919. gada 15. septembrī. 1919. gada vasarā notika Madonas vidusskolas sadalīšanās: daļa skolotāju un arī

skolēni pārgāja uz Cesvaini.¹ Skolas dibināšanas iniciators un pirmais direktors līdz 1920. gada beigām bija Alberts Vītols (1888–1965), Tērbatas universitātes Teoloģijas fakultātes absolvents, kas iepriekš strādāja par ticības mācības un latīņu valodas skolotāju Madonas vidusskolā.² Nākošos piecus gadus pēc viņa direktors Cesvainē bija Jānis Saujiņš (1878–1934).

Kopš divdesmito gadu sākuma Cesvaines vidusskolā pastāvēja muzejs – arheoloģijas, etnogrāfijas un vēstures materiālu krātuve. Izglītības ministrijas atskaitēs norādīts, ka muzeji šai laikā bijuši pie vidusskolām Aglonā, Cēsīs, Cesvainē, Jēkabpilī, Jelgavā, Kuldīgā un Valmierā, tātad lielāko tiesu aprīnča pilsētās.³ Zināms, ka Jēkabpils un Kuldīgas skolu muzeju vākums vairāk vai mazāk nonāca vēlākajos novadu muzejos. Tiek minēts, ka Cesvaines skolas muzeju dibinājis A. Vītols.⁴ Tomēr liekas, ka lielāka loma šai pasākumā bijusi vidusskolas zīmēšanas un mākslas vēstures skolotājam 1919.–1923. gadā Augustam Norem (1883–1959). Viņš 1905. gadā beidzis V. Blūma mākslas skolu Rīgā un līdz pasaules karam bija mākslas priekšmetu skolotājs Rīgā un Daugavpilī, tad bēgļu aprūpes darbinieks. 1923. gada vasarā A. Nore pārgāja darbā par Ārlietu ministrijas arhivāru Rīgā. Viņam līdz dotajā vidusskolas direktora Jāņa Saujiņa parakstītajā apliecībā teikts: “Augusts Nore bijis skolotājs Cesvainē no skolas dibināšanas laika 1919. gada septembrī. Augusts Nore pierādījis dziļu mākslas izpratni un sava priekšmeta un darba mīlestību. Viņš nodibināja pie Cesvaines valsts vidusskolas un pārzināja līdz savai aiziešanai skolas etnogrāfisko muzeju ar bagātu seno lat-

Pieminekļu Valde
Sapenis *17. aprīlī* 1926. g.
Nr. *254-9*

Valsts vidusskola
Cesvainē.

15. aprīlī 1926. g.
Nr. *116.*

Cesvainē, Vidzemē

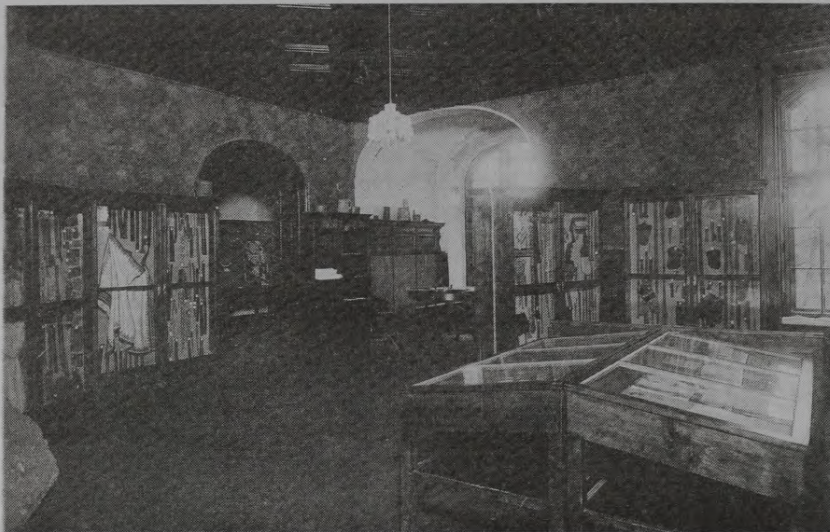
Pieminekļu valdei

Saskaņā ar Izglītības ministrijas 1925. g. 23. decembra rīkojumu Nr. 1442, pagodinot nosūtīt ziņas par skolas muzeju:

- 1) Skolas nosaukums - Cesvaines valsts vidusskola
- 2) Skolas atrašanās vieta un pasta adrese - C e s v a i n e
- 3) Valsts, pašvaldības vai privāta skola - Valsts
- 4) Kad muzejs dibināts un kas to pārzin - Muzejs dibināts 1921. gadā; tagad to pārzin Cesvaines valsts vidusskolas zīmēšanas skolotājs Teodors Plikauss.
- 5) Kādās un cik lielās telpās muzejs novietots - mūra pili, apakštāvā, 2 plašās istabās
- 6) Cik lieli līdzekļi izlietoti muzeja ierīkošanai - muzejs ierīkots no apkārtnes un skolnieku dāvinātām mantām.
- 7) Muzeja apraksts - pielikti saraksti par arheoloģiskiem, etnogrāfiskiem un vēsturiskiem priekšmetiem.

Direktora *J. Saujiņa*

1. attēls. Vēstule Valsts vidusskolas Cesvainē Pieminekļu valdei par skolas muzeju 1926. g. 15. aprīlī (MNM Plg. 8068)

2. attēls. Cesvainies Valsts vidusskolas muzeja ekspozīcija 1930. tie gadi (MNM 8509)

viešu rakstu, mājturības rīku un arheoloģisko izrakumu kolekciju.”⁵ Pēc Nores aiziešanas uz Rīgu muzeju līdz 1925. gada septembrim pārzinājusi skolotāja Paula Vītola (1892–1977). Viņa mācījusi mākslas vēsturi un valodas, par darbu muzejā tai maksāts kā par 3 mācību stundām nedēļā. P. Vītolai nācies darbu atstāt, jo bijis kāds pārpratums ar muzejam glabāšanā nodotajiem rakstnieka Augusta Saulieša (1869–1933) materiāliem.⁶ Kā iespējamo Vītolas pēcteci mācītājs A. Vītols min Kr. (varbūt vēstures, ģeogrāfijas, matemātikas, psiholoģijas skolotāja Marija Kronberga (1891–?), kas no 1921. gada strādāja Cesvainē).⁷ A. Nore rosinājis skolas muzeju reģistrēt Pieminekļu valdē, tas arī izdarīts. 1926. gada 15. aprīlī Pieminekļu valdei iesniegts Cesvainies vidusskolas muzeja kolekciju apraksts, ko sagatavojis muzeja pārzinis pēc P. Vītolas Teodors Plikausis. (1. attēls) T. Plikausis (1888–1928), Augusta Saulieša brāļadēls, tolaik bija vidusskolas zīmēšanas skolotājs, arī viņam par muzeja darbu maksāts kā par 3 mācību stundām. 1927. gada aprīlī Pieminekļu valde komandēja H. Riekstiņu aprakstīt un fotografēt Cesvainies vidusskolas muzeju, bet jūlijā – Mākslas akadēmijas studenti E. Pāvuliņu zīmēt Cesvainies aheoloģiskās senlietas.⁸

1921.–1923. gadā vismaz divpadsmit reizes notikuši izrakumi vai arheoloģisko pieminekļu apsekošana Bučauskas, Cesvainies, Jaungulbenes, Kārdabas, Kraukļu, Litenes, Oļu un Patkules pagastos. Darbus vadīja A. Nore, piedalījās vidusskolēni, starp tiem arī cesvainietis, vēlākais arheologs, Pieminekļu valdes un muzeju darbinieks Hugo Riekstiņš (1904–1998). 1921. gada 21. oktobrī Urdavas upītes krastā Kārdabā izrakumus vadījuši Pēteris Andersons (1890–1963, vēstures skolotājs Cesvainē 1919.–1931. gadā) un Pēteris Riemeris (1893–1960, ģeogrāfijas skolotājs Cesvainē 1920.–1922. gadā).⁹ Izrakumos iegūtās senlietas, skolēnu un atsevišķu apkārtnes zemnieku nodotie savrupatradumi nonāca skolas muzejā. Tur glabājās arī īsi pārskati par izrakumiem.¹⁰

Vēsturisko priekšmetu kolekcijā ietilpa grāmatas, dokumenti, vēstules, monētas, zīmējumi. Vidusskolas latviešu valodas skolotājs rakstnieks Augusts Saulietis divdesmito gadu sākumā nodevis glabāšanā savus, Jāņa Poruka un Doku Ata literāro darbu rokrakstus, dažādas vēstules, Gustava Šķiltera, Jaņa Rozentāla, Vilhelma Purvīša gleznas, zīmējumus. 1924. gada jūnijā, aizejot no darba skolā, Saulietis savus darbus paņēmis atpakaļ, par pārējo viņa aizdoto materiālu saņemšanu 1925. gada maijā parakstījis Teodors Plikausis.¹¹ Tālākais šo materiālu liktenis nav zināms.

1922. gada 19. jūlijā J. Saujiņš Izglītības ministrijas Skolu Departamenta vidusskolu nodaļā saņēma aplieciību: “Cesvainies valsts vidusskolas mākslas vēstures skolotājs Augusts Nore apceļo Latgali un Vidzemi etnogrāfisku materiālu krāšanas un pētīšanas nolūkā, kādēļ izglītības ministrija lūdz attiecīgas iestādes un personas palīdzēt Nores kgm pie viņa uzdevuma izpildīšanas, sniedzot vajadzīgos aizrādījumus, ziņas un materiālus.”¹² Liekas, ka skolotājs ceļojumu uz Latgali nav veicis, jo lielāks mantu vākums muzejā reģistrēts netika. Nore jau tad domāja par pāriešanu darbā uz Rīgu, tāpēc J. Saujiņš pavadvēstulē lūdz viņu palikt uzticīgam Cesvainei, kaut arī tā ir maza un šaura, vākt un kārtot zūdošo skaistumu.¹³ Tas jāsaprot kā aicinājums palikt Cesvainē un darboties arī muzejā. Muzejam atvēlētas divas telpas pils kreisā spārna pirmajā stāvā. Izstādītie priekšmeti izvietoti guļvitrinās un skapjos ar stikla durvīm. (2. attēls)

Muzeja kolekcijas lielāko daļu veidoja etnogrāfiskie priekšmeti, vairums nākuši no Cesvainies apkārtnes. Tos nodevuši skolēni, skolotāji, vietējie iedzīvotāji. Dažkārt draudzes mācītājs A. Vītols un ārsts Voldemārs Lesnieks par saviem pakalpojumiem honorāra vietā saņēmuši cimdus vai zeķes, ko vēlāk atdāvināja muzejam. Cītreiz viņi pat īpaši esot lūguši senus priekšmetus.¹⁴

1944. gada 20. septembrī Elza Rudenāja tika apstiprināta par jaundibinātā Madonas valsts vēstures muzeja direktori.¹⁵ Viņas

Nr.	Nosaukums (Lab. Nr.)	Izgatotais gads.	Priekšmeta nosaukums un	Materiāls.	Krievu.	Izgatotais gads.	Pag. mājojs.	Izgatotais gads.	Pag. mājojs.	Izgatotais gads.	Cena R.	Sūtītājs
511	1922		Kaude	kapona				1922		A. Nore		
512	1922		---	Sudrabi.	Atrodas pie Baldiņa krastā	1922		1922		P. Slančars		
513	1922		---	kapona				1922		A. Pūce		
514	1922		---	Sudrabi	Atrodas pie Baldiņa krastā	1922		1922		A. Vitols		
515	1922		---	kapona				1922		A. Pūce		
516	1922		Santa	bronza	Atrodas pie Baldiņa krastā	1922		1922		A. Nore		
517	1922		Kreata Santa	bronza	Atrodas pie Baldiņa krastā	1922		1922		A. Nore		
518	1922		Ponars spiede	bronza	Atrodas pie Baldiņa krastā	1922		1922		A. Nore		
519	1922		Cimds	---	---	---		---		---		
520	1922		---	---	---	---		---		---		
521	1922		---	---	---	---		---		---		
522	1922		---	---	---	---		---		---		
523	1922		Vainadzis	---	---	---		---		---		
524	1922		Princianta drūbe	---	---	---		---		---		
525	1922		Mutautis	---	---	---		---		---		
526	1922		Josta, gar. 308 cm	---	---	---		---		---		
527	1922		---	---	---	---		---		---		
528	1922		---	---	---	---		---		---		
529	1922		Cimds	---	---	---		---		---		
530	1922		---	---	---	---		---		---		
531	1922		---	---	---	---		---		---		
532	1922		Josta, gar. 25 cm	---	---	---		---		---		
533	1922		---	---	---	---		---		---		
534	1922		---	---	---	---		---		---		
535	1922		---	---	---	---		---		---		
536	1922		---	---	---	---		---		---		
537	1922		---	---	---	---		---		---		
538	1922		Kaude maeris	---	---	---		---		---		
539	1922		Kaude	Sudrabi				1922		A. Nore		

3. attēls. Cesvaines valsts vidusskolas muzeja inventāra grāmatas lpp. atvērums (MNM Z. arh. 341: 1)

Nr. priekšmeta	Priekšmeta nosaukums un izgatotais gads.	Priekšmeta izgatotais veids, datums un citas ziņas
369	Bronza drūbe - parags	muzej. A. Scaubo 1922. g. Anna Scaubo Būcaus Diļķu
370	---	---
371	Audums, velt. lāpšīn	--- K. Dreieris 1922. g. Būcaus Prādieņu
372	Rumbene	--- Mātiņš 1922. g. Sarkanā mūža
373	Stacans	--- K. Kalmiņš 1922. g. Kem. Pennis
374	Sāls traucis (zgrabts)	--- And. Pommeis 1922. g. Traucis no Sējas
375	Bezmens	--- Luc. Laučmanis 1922. g. Cesvaines Kūdris
376	---	--- Anna Josty 1922. g. Graždonas Kēpi
377	---	---
378	Josta, autur ar lāpšīn	--- B. McDonto 1922. g. Kraucis Kalna Grēni
379	Princianta r. 100g.	--- Anna Džene 1922. g. Kraucis Ercēdes
380	Cimds, parags, rants	---
381	Priekšmeta rants	--- A. Dreieris 1922. g. Made Druis Būcaus Diļķu
382	Vainadzis - v. 40g.	--- K. Dreieris " " " " " " " " " " " "
383	Cimds	--- Anna Vanag 1922. g. A. Vanag Sējas Pārņos
384	---	--- Anna Sirmas 1922. g. Kraucis, Dimanti
385	---	---
386	---	---
387	Vainadzis r. 40g.	--- J. Saujāns 1922. g. Made Sauja Kraucis pag.
389	Princianta drūbe	---
390	Mutautis	---
391	Josta, gar. 308 cm	---
392	Josta - 361 cm	---
393	Josta - 19 cm	---
394	Cimds	--- Alise Glāzven 1922. g. Made Vēgļas Sākas, Vie Drušmanis
395	---	--- Anna Sirmas 1922. g. Kraucis, Dimanti
396	---	---
397	Josta, gar. 25 cm v. 30g.	---
398	Josta - 206 cm v. 40g.	--- The Cimil 1922. g. Cimil matē, Kārdalio Līvāni
399	Josta - 78 cm v. 60g.	--- Alise Glāzven 1922. g. Lubanas pag.
400	Josta - 32 cm v. 60g.	--- The Klarin 1922. g. The bēgt Bīnū Dūmpas
401	Josta - 38 cm v. 60g.	---
402	Kaude maeris - 40g.	--- The Dreiman 1922. g. Gaļiņa māmīņa Bīnū Dūmpas
		--- Nāļja Vārsberg 1922. g. Pauliņas Sili

4. attēls Saraksts par etnogrāfiskiem priekšmetiem Cesvaines Valsts vidusskolas muzejā (MNM Plg. Nr. 8068, 12. lpp.)

N. Nr. priekšmets	Priekšmeta nosaukums un lietas apmēri.	Priekšmeta iegūšanas veids, datums un adrese.
h. b. l. 2	Agraves (bronzā)	Izņemums Kariņdala 1921.
d. d. d. 1	- - - (bronzā)	
2	Čelkalkļa vāde (bronzā)	
g.	Spirale (bronzā)	
<u>55</u>	<u>Arts Nr. 6.</u>	
	I	
1)	Sauča (bronzā)	
2)	Dūcis (dzelzs)	
	II	
1)	Cirvis (dzelzs)	
2)	Šķēpa gals (dzelzs)	
	III	
1)	Divas graves (bronzā)	Izņemums Jaun. Gulb. Ušēnos 1927.
2)	Zvaigulīti (bronzā)	
3)	Cirvis (dzelzs)	
4)	Dūcis (dzelzs)	
5)	Grūzens (bronzā)	
<u>56</u>	<u>Arts Nr. 7.</u>	
	I	
1)	Cirvis (dzelzs)	
2)	Grūzens (bronzā)	

5. attēls Saraksts par arheoloģiskajiem priekšmetiem Cesvaines valsts vidusskolas muzejā (MNM Plg. Nr. 8068, 8. lpp.)

uzdevums bija sagādāt telpas muzejam, vākt materiālus ekspozīcijai. "Pēc fašistu padzišanas no Cesvaines (apm. mēnesi pēc Madonas atbrīvošanas) radās doma pārvest Cesvaines skolas muzeja kolekciju uz Madonu, tādējādi radot eksponātus pagaidu ekspozīcijai, kuru iekārtot vajadzēja visdrīzākajā laikā. Cesvaines muzejs tomēr sagādāja vilšanos. Fašisti, atstājot muzeja telpas (Cesvaines pils bija fašistu armijas rokās un sava veida cietoksnis), bija tās izdemolējuši un piegānījuši. [Pēc Laimdotas Saliņas atmiņām¹⁶ Cesvaines pili 1944. gada augustā ir bijis ievainoto karavīru pārsiešanas punkts – L. G.] Muzeja vitrīnas salauztas, stikli saplēsti. Vitrīnas apgāztas un sakrautas viena virs otras, eksponāti salauzti, sasisti. Etnogrāfiskie materiāli aizvesti. Atlicis tikai tas, ko materiālu "vervētāji" vai nu atraduši par nevērtīgu, vai arī nav paspējuši aiznest līdzī. Uz grīdas mēslu kaudzē lielā nekārtībā starp dažādiem atkritumiem samīdīti, netīri mētājās dažādu priekšmetu un audumu fragmenti. No šīs atkritumu kaudzes izvācām atlikušos eksponātu fragmentus un nogādājām muzejā. Muzejs jau bija ieguvis arī otru darbinieku – zinātnisko līdzstrādnieci Annu Eihmani. Divatā uz velosipēdu bagāžniekiem, cita transporta toreiz nebija, pārvācām kādreiz bagātā muzeja nožēlojamās paliekas. Ceļa malās vēl gulēja neaprakti karavīru liķi, paslēptas draudēja mīnas, bet radošā darba priekā briesmas nebaidīja."¹⁷

Starp atvestajiem materiāliem bija daudz dažādu tekstiliju paraudziņu. Daļai no tiem inventāra numurs saglabājies, bet citi bez tiem. Atvestos priekšmetus vēlāk ieregistrēja atsevišķās grāmatās: Madonas muzeja "Etnogrāfijas nodaļas grāmatā"¹⁸ – 503 vienības, "Arheoloģijas nodaļas grāmatā"¹⁹ – 127, "Vēstures nodaļas grāmatā" – 13 vienības, dodot priekšmetiem jaunu numuru. Blakus ailē ierakstīja arī zināmos iepriekšējos inventāra numurus. Ar 1973. gada 28. aprīļa LPSR Kultūras ministrijas pavēli Nr. 178 no krājuma izslēgtas 54 vienības.²⁰ Rezultātā pašreiz Madonas muzeja krājumā atrodas 449 etnogrāfiski priekšmeti, tai skaitā 363 tekstilijas no Cesvaines skolas muzeja.

Starp atvestajām lietām bija fragmentāri saglabājusies Cesvaines muzeja inventāra grāmata.²¹ Tajā redzams, ka lielākā daļa no muzejā esošajiem priekšmetiem iegūti laikā no 1921. līdz 1926. gadam – 1102 ieraksti. Tālāk seko trīs ieraksti 1928. gadā, viens 1929. gadā, desmit 1930. gadā un divi 1931. gadā. Kopumā ieregistrētas 1117 vienības.²² (3.attēls) Turpmāk jauni priekšmeti nav uzskaitīti.

Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļā kādreizējās Pieminekļu valdes materiālos glabājas Cesvaines vidusskolas sūtīta vēstule. Kā pielikums šim dokumentam ir trīs lieli saraksti²³: "Saraksts par vēsturiskiem priekšmetiem Cesvaines valsts vidusskolas muzejā (56 vienības), "Saraksts

par arheoloģiskiem priekšmetiem Cesvaines valsts vidusskolas muzejā” (102 vienības) un “Saraksts par etnogrāfiskiem priekšmetiem Cesvaines valsts vidusskolas muzejā” (731 vienība). Tie sastādīti pēc muzeja inventāra grāmatas, uz saraksta veidošanas laiku – 1926. gada 15. aprīli grāmatā bija 1073 ieraksti. Katru sarakstu parakstījis muzeja pārzinis Teodors Plikauss. Informācija par priekšmetiem sarakstos sakopota kompakti, saglabājot būtiskākos faktus. (4. attēls) Sarakstos nav iekļauti priekšmeti, kas atradušies muzejā pagaidu glabāšanā un kurus īpašnieki saņēmuši atpakaļ, šo faktu atzīmējot grāmatā.²⁴

Ar 18 ierakstiem reģistrēti gandrīz 400 arheoloģiskajos izrakumos iegūtie priekšmeti. Vienkopus – vienā izrakumu reizē (vienā, pat trīs kapos) atrastie priekšmeti reģistrēti ar vienu numuru un apakšnumuriem, tos nosaucot un blakus pierakstot materiālu un izrakumu vietu. (5. attēls) Apraksti ir skopi, pēc tiem identificēt Madonas muzejā esošos, no Cesvaines atvestos arheoloģiskos priekšmetus nav iespējams.

Vēsturisko priekšmetu skaits ir neliels – galvenokārt garīgā literatūra – bībeles, dziesmu grāmatas, A. Vītola adresētas vēstules.

“Saraksta par etnogrāfiskiem priekšmetiem” salīdzināšana ar ierakstiem Madonas muzeja Galvenajā inventāra grāmatā un Cesvaines muzeja inventāra grāmatā dod iespēju uzzināt vairāk par Cesvaines tekstiliju kolekciju Madonas muzejā.

Cesvaines inventāra grāmatā trūkst pirmo 12 lapu jeb 340 ierakstu, pie tam no 341. līdz 374. ierakstam ir tikai apraksta otrā puse, trūkst priekšmeta nosaukuma, izmēru, materiāla un priekšmeta izgatavotāja sadaļas. Lai iegūtu pilnīgāku priekšstatu par Cesvaines muzeja vākumu 20. gs. divdesmitajos gados, tika pārrakstīta visa vecā Cesvaines muzeja inventāra grāmata, rekonstruējot tās trūkstošo daļu. Sastādot vienoto sarakstu, izmantoti dati no vecās Cesvaines muzeja inventāra grāmatas²⁵, Madonas muzeja galvenās inventāra grāmatas²⁶ un Pieminekļu valdei iesniegtajiem sarakstiem.²⁷ Darbu atviegloja sarakstos dotais izmērs (garums centimetros jostiņām un prievītēm). Saraksta atjaunošanas rezultātā izdevās uzzināt informāciju vēl par 7 vēsturiskiem, 14 arheoloģiskiem un 352 etnogrāfiskiem priekšmetiem, kas atradušies skolas muzejā un par kuru izcelsmi līdz šim nebija ziņu. Tekstilijas sastādīja vairāk kā pusi no visiem Cesvaines muzejā ievāktajiem priekšmetiem – kopumā 656 vienības, no tām 363 vienības tagad atrodas Madonas muzeja krājumā (*tabula Nr.1*). Ne Cesvaines inventāra grāmatā, ne Pieminekļu valdei sūtītajos sarakstos 83 priekšmetiem, t.sk. 47 etnogrāfijas vienībām, nav norādīta to ieguves vieta, par 46 – vispār nav nekādas informācijas. 23 priekšmeti no tiem atrodas Madonas muzeja krājumā.

Cesvaines muzeja kolekcijas priekšmetus ieregistrējot Madonas muzeja inventāra grāmatā un nezinot to izcelsmi un pielietojuma veidu, visas šaurās jostiņas (platums mazāks par 2 cm) nodēvētas par prievītēm. Pastāv

arī varbūtība, ka lietas nodevējis vai ieraksta veicējs Cesvaines inventāra grāmatā nav varējis pateikt, kā konkrēto priekšmetu nosaukt. Jostai daudz vārdu, raugoties pēc izstrādājuma un lietojuma: audene, prievīte, lielsaišķis, celaine...²⁸ Prievīte ir īpašs jostas veids, ko lietoja galvenokārt zeķu apsiešanai, bieži izmantots kā aukliņa dažādu sainīšu sasiešanai. Latviešu tautas tradīcijās prievīte ir parastā velte kāzās, kristībās, bērēs.²⁹ Jostu un prievīšu lielo skaitu Cesvaines muzeja krājumā varētu izskaidrot ar to, ka, mainoties modei, šie priekšmeti bija zaudējuši savu pielietojamību, tās retāk lietotas un līdz ar to ilgāk saglabājušās. Divas trešdaļas jostu un prievīšu kolekcijas sastāda 8 līdz 50 cm gari paraudziņi, tikai 43 jostas ir garākas par diviem metriem.

Kā Cesvaines inventāra grāmatā, tā arī Pieminekļu valdei iesniegtajos sarakstos ir dažāds personvārdu pieraksta veids. Lielākoties nav minēts pilns vārds, tikai iniciālis. Tā kā ne vienmēr bija iespējams noteikt personas dzimumu, saglabāta personvārdu oriģinālā pieraksta forma (3. *tabulā*). Darinātāji uzrādīti 284 priekšmetiem. Tā praulēnietes Līzes Dreikas ap 1860. gadu darinātos 7 jostu paraugus muzejam nodeva kaimiņos dzīvojošā skolniece Alma Varkale no Praulienas pagasta Trākšiem, 4 no tiem tagad atrodas Madonas muzejā.³⁰ Augusts Nore nodevis muzejam Kraukļu Dimantos dzīvojošas ap 1860. gadu dzimušās Annas Sirmas (dzim. Kvēpa) adītos cimdu, saglabāties viens pirkstainis (MNM 1411). A. Nore ieguvums muzejam ir arī Annas Zeltiņas (Sarkanu Jaunlācēni) 6 austās jostas un Jūles Kapteines (Kraukļu Kalna Gremi) 6 darinājumi. Viņas ap 1890. gadu austie brunči (MNM 1480) un ganu kulīte (MNM 1446) ir muzeja krājumā. No Lubānā dzīvojušās Ķirsones astoņas ap 1870. gadu darinātas jostas ieguvīs mācītājs A. Vītols, piecas ir Madonas muzejā.³¹ A. Vītols muzejam nodevis arī 12 prievītes, kuras ap 1905. gadu audusi Cesvaines nespējnieku mājā dzīvojošā Sirmā, desmit no tām ir Madonas muzejā.³² Madonā nonākuši visi pieci Margrietas Laivenieces (Bučauskas Diļaukas) austo prievīšu paraugi,³³ tāpat Ilzes Mūrnieces (Lejasciems) ap 1820. gadu darinātie jostu paraugi.³⁴ Sešus dažādus priekšmetus, tai skaitā Kraukļu vainadziņu (MNM 1403), darinātu ap 1840. gadu, un jostu (MNM 1325) no Mades Saujiņas nodevis Jānis Saujiņš. 9 jostu un prievīšu paraugi, gatavoti laika posmā no 1850. līdz 1900. gadam, iegūti no Margrietas Vērss (Kraukļu Līči), 7 no tiem tagad Madonas muzejā.³⁵ No Cesvaines skolā nodotajiem Mades Vieglās (Dzelzavas Lindes) 13 dažādo jostiņu un prievīšu paraugiem 8 saglabājušies līdz mūsdienām.³⁶

Starp 1117 Cesvaines muzeja vienībām, 123 priekšmeti nākuši no tuvākām un attālākām Latvijas vietām. (*Tabula Nr. 2, attēls Nr. 6*) Cesvaines vidusskolā mācījās skolēni no diezgan plašas apkārtnes. Divdesmitajos gados tuvākās vidusskolas atradās Madonā, Lubānā, Alūksnē, Cēsīs, Jēkabpilī, Lejasciemā. Gulbenes komercskola dibināta 1926. gadā. Tās izskaidro lielo priekšmetu skaitu, kas iegūti tagadējā Gulbenes un Cēsu rajonā – no turienes

nāca daļa skolēnu. Jāatceras arī, ka Cesvainies vidusskolā 1922.–1925. gadā darbojās pedagoģiskā klase, kurā audzēkņi bija no attālām vietām. Tā 1923. gada rudenī pedagoģiskajā klasē sāka mācīties 32 audzēkņi – 14 dažādu Latvijas vidusskolu beidzēji, pēc gada – 30 audzēkņi no 11 vidusskolām.³⁷ Atsevišķi priekšmeti ieregistrēti no Valkas, Valmieras, Daugavpils, Rēzeknes, Rīgas apriņķiem, Kurzemes. Tos uz Cesvaini varēja būt atveduši gan skolēni, gan skolotāji vai citu amatu pārstāvji, kuri iepriekš dzīvojuši vai strādājuši citur. Diezgan daudziem priekšmetiem to ieguves vieta nav norādīta.

Priekšmetiem, kam Cesvainies muzeja inventāra numurs ir bijis intervālā no Nr.1 līdz 340 (inventāra grāmatas zudusi daļa), tai skaitā 166 tekstilijām, radās iespēja noteikt darinātāju, darināšanas un iegūšanas vietu, arī informāciju par cilvēkiem, kas vāca un nodeva senās lietas muzejam. (*Tabula Nr. 3, skatīt arī krāsainos attēlus.*)

Vairākiem priekšmetiem – jostiņām, auduma paraugiem, prievītēm ir precizēts to nosaukums. Piemēram, tabulas 3. rindā inventāra Nr. MNM 1077 Madonas muzeja galvenajā inventāra grāmatā reģistrēta kā prievīte, bet pēc Cesvainies muzeja inventāra grāmatas tā ir josta – inventāra Nr. 126.

Tabulā Nr. 3 uzrādīta tekstiliju kolekcija, kas atrodas Madonas novadpētniecības un mākslas muzeja krājumā un kam veiktā darba rezultātā visi dati iegūti no jauna.

Tabulas 5. līdz 10. kolonas dati līdz šim muzejam nebija zināmi. 159 tekstilijām noteikta to izcelsme. Par 3 vienībām – MNM 1126 (274)³⁸, MNM 1142 (292), MNM 1151 (320) neko tuvāk uzzināt neizdevās. Septiņām tekstilijām nav idenfīcēta to ieguves vieta. 97 tekstilijām uzrādīts to darinātājs, 105 priekšmetiem zināms to aptuvenais vecums. Vecāko lietu darināšanas laiks – 19. gs. sākums un vidus. Secinām, ka Cesvainies vidusskolas muzejam speciāli vākti senī priekšmeti, jo 20. gadsimta sākuma darinājumu ir pavisam nedaudz.

Priekšmetus muzejam nodevuši pagasta iedzīvotāji, skolas skolotāji, arī audzēkņi. Skolniece Anna Mednis – Kraukļu aptiekāra Jēkaba Medņa³⁹ meita nodevusi trīs tekstilijas (695, 765, 769)⁴⁰, kuras ap 1860. gadu darinājuši Liene Mednis no Jaunpiebalgas Melbārziem. 7. klases skolnieki⁴¹ nodevuši Krišjāņa Barona dāvētos materiālus, no kuriem divi tagad ir Madonas muzeja krājumā (MNM 1482 – K. Barona mūžīgais kalendārs, MNM 1495 K. Barona drēbju pakaramais). Senlietas muzejam dāvājis Lubānas dziedātāju koris, Cesvainies baznīcas valde, tomēr lielākoties priekšmetus muzejam nodevuši paši skolotāji. Augusts Nore pavisam nodevis muzejam 64 priekšmetus, tai skaitā divi, kuru viņš ieguvījis no sava pusbrāļa sievas Idas Nores. Idas Nore (dz. Romāne) tēvs dzīvojis Mazsalacas Jaunates pagastā. A. Nore Cesvainies baznīcas bazārā (tirdziņā) pircis un skolas muzejam nodevis vairākus cimdu pārus. Skolotāja Paula Vītola, kura muzeju vadīja pēc A. Nores, savākusi daudz tekstiliju – 74 vienības. Par skolotāju Annas Meņģeles, Jāņa Stūrīša, Idas Medenes, kuri kopā ar A. Vītolu

Tabula Nr. 1
Etnogrāfiskie priekšmeti pa veidiem

Priekšmets	Tekstilijas Cesvainies vidusskolas muzejā	No tām Madonas muzeja krājumā reģistrētas tekstilijas
Jostas un jostu paraugi	379	242
Prievītes	67	56
Cimdu pāri	62	11
Brunču drānu paraugi	50	31
Sieviešu uzvalku drēbes paraugi	16	–
Sievas cepure	9	3
Auduma paraugi	8	3
Brunči	6	4
Lielsaišķi	5	3
Priekšauta drēbe	5	–
Uzvalku drēbes	5	–
Vainagi	5	2
Zeķu pāri	5	–
Mutauti	4	–
Priekšauta saites	4	4
Vīriešu aproces	4	–
Priekšauti	3	–
Vamži un Spenceļa kamzoli	3	–
Cimdu raksts	2	1
Naudas zeķe	2	1
Aukla	2	–
Ādas josta	1	–
Adīts paraugs	1	–
Dvielis	1	–
Galvas lakats	1	–
Ganu kulīte	1	1
Izrakstīta villaine	1	–
Krekls	1	–
Sievas mice	1	–
Vainaga imitācija	1	–
Ķeša	1	1

no Madonas pārnāca strādāt uz Cesvaini,⁴² nodotiem priekšmetiem liecina ieraksti muzeja inventāra grāmatā.

Mācītājs Alberts Vītols nodevis – 100, Jānis Saujiņš – 31, dakteris Voldemārs Lesnieks – 24 vienības. Arheoloģijas priekšmeti šajā skaitā neietilpst, jo inventāra grāmatā nav ieregistrēti ieguvēju vārdi.

Madonas novadpētniecības un mākslas muzejā atrodas ap 2750 tekstiliju pamatkrājuma vienības, kas muzejā reģistrētas laika posmā no 1945. līdz 2006. gadam. Ekspozīti

tiek izmantoti izstādēs, konsultācijām apmeklētājiem. Uz muzeju pēc padoma nāk koru un deju kolektīvu vadītāji, skolēni, privātpersonas, lai pēc krājumā esošajiem materiāliem darinātu pareizus, novadam atbilstošus tautastērpus. Tam kalpo arī Cesvaines vidusskolas muzeja seno audumu, jostiņu paraudziņu kolekcija (363 vienības), kur atsevišķu priekšmetu vecums pārsniedz 150–200 gadus. Par priekšmetiem, kuriem nav noteikta to darināšanas vieta, vairs nevar droši teikt, ka tie būtu Madonas novada paraugi, jo, kā redzams no datiem 3. tabulā, atsevišķas vienības nākušas no pavisam citiem Latvijas reģioniem. Darbs pie kolekcijas izpētes vēl jāturpina.

Tabula Nr. 2
Etnogrāfisko priekšmetu sadalījums pēc to iegūšanas vietas

Pagasta numurs	Pagasts vai cita vieta	Priekšmetu skaits	t.sk. tekstilijas
	Bez pagasta nosaukuma	111	43
1.	Cesvaine	390	150
2.	Kraukļi	113	85
3.	Sarkaņi	78	71
4.	Bučauska	64	42
5.	Dzelzava	32	24
6.	Prauliena	26	25
7.	Jaungulbene	25	11
8.	Jaunpiebalga	24	22
9.	Graši	23	13
10.	Lubāna	20	20
11.	Patkule	19	15
12.	Kārdaba	17	8
13.	Liezere	17	13
14.	Ēvele	12	10
15.	Mēdzūla	9	6
16.	Saikava	8	7
17.	Druviena	6	4
18.	Galgauska	6	5
19.	Kusa	6	5
20.	Lazdona	6	6
21.	Lejasciems	6	6
22.	Lizums	6	6
23.	Ļaudona	5	3
24.	Oļi	5	1
25.	Drabeši	4	–
26.	Grostona	4	3

27.	Vecpiebalga	4	3
28.	Vietalva	4	3
29.	Virāne	4	1
30.	Bērzaune	3	2
31.	Birži	3	3
32.	Kārļi	3	1
33.	Kolberģi	3	–
34.	Rīga	3	–
35.	Beļava	2	–
36.	Brīņģi	2	1
37.	Domopole	2	2
38.	Kalsnava	2	2
39.	Ķemere	2	
40.	Lazdu (Kurzeme)	2	2
41.	Mārciena	2	2
42.	Meirāni	2	2
43.	Tirza	2	2
44.	Aduliena	1	1
45.	Asūnes sādža	1	1
46.	Cēsis	1	–
47.	Dundaga	1	–
48.	Kuldīga	1	1
49.	Kurzeme	1	1
50.	Lielvārde	1	1
51.	Litene	1	1
52.	Līvāni	1	1
53.	Mālupe	1	1
54.	Mazsalaca	1	1
55.	Meņģele	1	–
56.	Ogres pag.	1	1
57.	Palsmane	1	1
58.	Rūjienas apkārtnē	1	1
59.	Sausnēja	1	1
60.	Sigulda	1	1
61.	Skrīveri	1	1
62.	Stukmaņi	1	–
63.	Taurupe	1	1
64.	Tiflisa (Tibilisi)	1	1
65.	Unguru pag.	1	1
66.	Vecgulbene	1	1
67.	Vējava	1	1
68.	Veļķi	1	–
69.	Ventspils	1	1
Kopā		1117	656

Tabula Nr. 3

Madonas novadpētniecības un mākslas muzeja krājumā esošo
Cesvaines muzeja kolekcijas (Nr. 1 – Nr. 340) tekstiliju saraksts

Nr.p.k.	MNM	Att. Nr.	Cesv. muz. inv. Nr.	Priekšmets	Pagasts	Pagasta māja	Darinātājs	Darināšanas laiks	Dāvājis muzejam	Nodevis muzejā
1.	1073.		127	Josta	Kraukli	Birņa krogs			Runģis, 1921. g.	
2.	1075.		17	Josta	Cesvaine	Lejaspaukši		~1820.	Bajāre Marija, 1921. g.	Riekstiņš H.
3.	1077.	1	126	Prievīte*	Kraukli	Birņa krogs			Runģis, 1921. g.	
4.	1081.	2	285	Prievīte	Bikšēre	Vabieši	Vigrande Latīņa	~1860.	Vigrande E., 1922. g.	Lēcone A.
5.	1088.	3	269	Prievīte	Kraukli	Līči	Vērse Magr.	~1870.	Vērse M., 1922. g.	Riduss A.
6.	1089.	4	261	Prievīte*	Kraukli	Līči	Vērse Maigr.	~1865.	Vērse M., 1922. g.	Riduss A.
7.	1090.		146	Prievīte *****	Dzelzava	Lindes	Vieglā Made		Vieglā M., 1921. g.	
8.	1092.		308	Josta	Cesvaine	Ārņņas	Vītola Made	~1880.	Vītola M., 1922. g.	Lēcone A.
9.	1094.	5	134	Josta	Sarkaņi				Vītola Eda, 1921. g.	Vītola P.
10.	1096.	6	278	Josta	Kraukli	Daukstes	Beitāne Austra	~1880.	Beitāne Austra, 1922. g.	Driķis K.
11.	1097.	7	147	Josta	Cesvaine	Mācītājmuiža		~1850.	Rinka Maija, 1921. g.	Vītols A.
12.	1098.		143	Josta	Sarkaņi	Blesēni			Priede k-dze, 1921. g.	
13.	1100.	8	319	Josta	Sarkaņi	Kauperi	Kārklīņa Līze	~1850.	Kārklīņa L., 1922. g.	Greiziņš A.
14.	1101.	9	304	Josta	Sarkaņi	Pāpuļi	Uzbecka Anna		Uzbecka Berta, 1922. g.	Driķis K.
15.	1103.	10	135	Josta	Sarkaņi	Vecbāki	Rudzīte Anna	~1840.	Rudzīte M., 1921. g.	
16.	1105.		137	Josta	Grāši	Gauģeles	Apīne Ida	~1835.	Skrīde H., 1921. g.	Skrīde H.
17.	1107.	11	131	Josta	Sarkaņi	Briskas			Vītola P., 1921. g.	Vītola P.
18.	1110.	12	282	Josta	Cesvaine	Mācītājmuiža	Smerlīņu māte	~1880.	Smerlīņa M., 1922. g.	Vītols A.
19.	1111.	13	313	Josta	Saikava	Muiža		~1770.	Kāpostniece Anna, 1922. g.	Rikveil L.

Nr.p.k.	MNMI	Att. Nr.	Cesv. muz. inv. Nr.	Priekšmets	Pagasts	Pagasta māja	Darinātājs	Darināšanas laiks	Dāvājais muzejam	Nodevis muzejā
20.	1114.	14	315	Josta	Dzelzava	Lindes	Vieglā Made		Adlere Ģertrūde, 1922. g.	
21.	1118.	15	140	Josta	Kārdzaba		Šelderu māte	~1845.	Stalbova k-dze, 1921. g.	Vītols A.
22.	1120.	16	133	Josta	Cesvaine	Āriņas	Lēcone Eda	~1850.	ILēcone Karline, 1921. g.	Vītols A.
23.	1121.	17	303	Josta	Liezere	Blukas	Verķe Anna		Vērzemniek E., 1922. g.	
24.	1124.		323	Josta	Sarkaņi				Raudups A., 1922. g.	
25.	1126.		274	Josta						
26.	1127.	18	277	Josta	Liezere		Šeldere Maja	~1870.	Stalbovs J., 1922. g.	Stalbovs J.
27.	1129.	19	204	Josta	Sarkaņi	Lielnieki			Bajāre Marija, 1921. g.	Krūmiņ E.
28.	1132.	20	107	Prievīte*	Kraukļi	Tauriņi			Driķis M., 1921. g.	
29.	1135.	21	271	Prievīte*	Mārciena	Puisēni	Ābeltiņa Made	~1830.	Vaskis E., 1922. g.	Vaskis K.
30.	1141.		292	Josta						
31.	1143.	22	328	Josta	Lejasciems		Mūrniece Ilze	~1820.	Kalniņa Austra, 1922. g.	Kalniņa A.
32.	1145.	23	142	Josta	Sarkaņi	Blesēni			Priedes k-dze, 1921. g.	
33.	1148.	24	92	Prievīte	Dzelzava	Lindes	Vieglā M.		Priediece V., 1921. g.	Priediece V.
34.	1149.		87	Prievīte	Cesvaine		Stalbova Ida	~1820.	Lēcone Anna, 1921. g.	Vītols A.
35.	1151.		320	Prievīte*						
36.	1152.	25	93	Prievīte	Dzelzava	Lindes	Vieglā M.		Priediece V., 1921. g.	Priediece V.
37.	1153.	26	26	Prievīte	Lubāna		Berge Ilze	~1870.	Linīņas k-dze, 1921. g.	Vītols A.
38.	1154.	27	283	Prievīte	Bučauska			~1880.	Zeltiņa Eda, 1922. g.	
39.	1158.	28	336	Prievīte	Vietalva	Juči	Gallīte Aža	~1860.	Priediece M., 1922. g.	Priediece M.
40.	1159.	29	270	Prievīte	Kraukļi	Liči	Vērsa Margrieta	~1870.	Vērsa Margrieta 1922. g.	Riduzs A.
41.	1160.	30	212	Prievīte	Kraukļi	Liči	Vērsa Margrieta	~1870.	Vērsa Margrieta 1922. g.	Riduzs J.

Nr.p.k.	MNM	Att. Nr.	Cesv. muz. inv. Nr.	Priekšmets	Pagasts	Pagasta māja	Darinātājs	Darināšanas laiks	Dāvājis muzejam	Nodevis muzejā
42.	1161.	31	86	Prievīte	Cesvaine	Pakalniēši			Barševska Ida dāv., 1921. g.	Barševska I.
43.	1162.	32	106	Prievīte	Vietalva	Juči	Avotiņa Made	~1860.	Priednieks M., 1921. g.	Priednieks M.
44.	1163.	33	275	Prievīte*	Prauliena	Trakši	Dreika Līze	~1860.	Dreika K., 1922. g.	Varkal A.
45.	1165.	34	69	Prievīte*	Cesvaines	Pakalniēši		~1810.	Barševska Ida dāv., 1921. g.	Barševska I.
46.	1168.	35	25	Prievīte	Lubāna			~1870.	Linīnas k-dze., 1921. g.	Vītols A.
47.	1169.	36	124	Prievīte	Taurupe				Vītols Līze, 1921. g.	
48.	1171.	37	68	Prievīte ****	Cesvaine	Pakalniēši		~1810.	Barševskij Ida dāv., 1921. g.	Barševska I.
49.	1173.	38	116	Prievīte	Cesvaine	Nespējnieknamā	Sirmā	~1905.	Lécone Karlīne, 1921. g.	Vītols A.
50.	1174.	39	95	Prievīte ****	Dzelzava	Lindes	Vieglā M.		Priedniece V., 1921. g.	Priedniece V.
51.	1175.	40	119	Prievīte	Cesvaine	Nespējnieknamā	Sirmā	~1905.	Lécone Karlīne, 1921. g.	Vītols A.
52.	1176.	41	112	Prievīte	Cesvaine	Nespējnieknamā	Sirmā	~1905.	Lécone Karlīne, 1921. g.	Vītols A.
53.	1177.	42	121	Prievīte	Cesvaine	Nespējnieknamā	Sirmā	~1905.	Lécone Karlīne, 1921. g.	Vītols A.
54.	1178.		310	Prievīte			Vigrande Eda	~1850.	Vigrande Eda, 1922. g.	Lécon A.
55.	1179.	43	118	Prievīte	Cesvaine	Nespējnieknamā	Sirmā	~1905.	Lécone Karlīne, 1921. g.	Vītols A.
56.	1180.	44	94	Prievīte ****	Dzelzava	Lindes	Vieglā M.		Priedniece V., 1921. g.	Priedniece V.
57.	1181.	45	114	Prievīte	Cesvaine	Nespējnieknamā	Sirmā	~1905.	Lécone Karlīne, 1921. g.	Vītols A.
58.	1183.	46	120	Prievīte	Cesvaine	Nespējnieknamā	Sirmā	~1905.	Lécone Karlīne, 1921. g.	Vītols A.
59.	1186.	47	122	Prievīte	Cesvaine	Nespējnieknamā	Sirmā	~1905.	Lécone Karlīne, 1921. g.	Vītols A.
60.	1187.	48	96	Prievīte ****	Dzelzava	Lindes	Vieglā M.		Priedniece V., 1921. g.	Priednieks V.
61.	1188.	49	115	Prievīte	Cesvaine	Nespējnieknamā	Sirmā	~1905.	Lécone Karlīne, 1921. g.	Vītols A.
62.	1193.	50	123	Prievīte	Laudona	Silīeši		~1870.		
63.	1194.	51	85	Prievīte	Cesvaine	Pakalniēši			Barševskij Ida dāv., 1921. g.	Barševskij I.

Nr.p.k.	MNM	Att. Nr.	Cesv. muz. inv. Nr.	Priekšmets	Pagasts	Pagasta māja	Darinātājs	Darināšanas laiks	Dāvājis muzejam	Nodevis muzejā
64.	1197.	52	136	Josta	Bučauska	Nespējnieku māja	Ziedīna Margrieta	~1900.	Plotniece Anna, 1921. g.	Vītols A.
65.	1198.	53	57	Josta	Bučauska	Līber-Boļi	Čonka Kača	~1805.	Skrīde H., 1921. g.	Skrīde H.
66.	1199.	54	337	Josta	Sarkaņi	Bakšāni	Liepīņa Maja	~1820.	Liepīņa A., 1922. g.	Greiziņ A.
67.	1200.	55	279	Josta	Cesvaine	Kazzemnieki			Stradiņa E., 1922. g.	Driķis K.
68.	1201.	56	327	Josta	Lejasciems		Mūrniece Ilze	~1820.	Kalniņa Austra, 1922. g.	Kalniņa A.
69.	1203.	57	316	Josta	Dzelzava	Veideres	Aveniņa Ilze	~1900.	1922. g.	Vītols A.
70.	1204.	58	60	Josta	Bučauska	Virdienas	Vēvere M.		Driķis A., 1921. g.	Driķis K.
71.	1205.	59	74	Josta	Jaungulbene	Daukstes	Jātniece	~1860.	Bormane Zenta 1921. g.	Bormane Z.
72.	1206.	60	231	Josta	Dzelzava	V. Baldones		~1860.	Doka Fr., 1922. g.	Doka Fr.
73.	1208.	61	81	Josta	Mēdzūla		Lapsele Anna	~1840.	Saujiņš J., 1921. g.	Saujiņš J.
74.	1209.	62	29	Josta	Lubāna				Liniņas k-dze., 1921. g.	Vītols A.
75.	1211.		218	Josta					Riekstiņš H., 1922. g.	Riekstiņš H.
76.	1212.		3	Josta	Sarkaņi	Jaunbāķi		~1820.	Miezone Ilze, 1921. g.	
77.	1213.	63	338	Josta	Sarkaņi	Bakšāni	Kausa Anna	~1855.	Liepīņa A., 1922. g.	Greiziņ A.
78.	1214.	64	250	Josta	Ventspils			~1765.	Renskulbergs J., 1922. g.	Renskulbergs J.
79.	1215.	65	110	Josta	Bučauska		Berģe Ilze	~1840.	Zeltiņa Ede, 1921. g.	
80.	1216.	66	82	Josta	Cesvaine	Čonkas	Cacane Marija	~1840.	Cacane Ida, 1921. g.	
81.	1217.	67	266	Josta	Cesvaine	Kazzemnieki	Sprancīte Made	~1880.	Sprancīte Marija, 1922. g.	Driķis K.
82.	1218.	68	325	Josta	Lejasciems		Mūrniece Ilze	~1820.	Kalniņa Austra, 1922. g.	Kalniņa A.
83.	1219.	69	317	Josta	Cesvaine	Kurpnieki		~1880.	Spruktiņ, 1922. g.	
84.	1220.	70	311	Josta	Kusa		Liepkalne Made	~1830.	Vītola Ilze, 1922. g.	
85.	1221.	71	88	Josta	Cesvaine				Atrasta Cesvainē	

Nr.p.k.	MNM	Att. Nr.	Cesv. muz. inv. Nr.	Priekšmets	Pagasts	Pagasta māja	Darinātājs	Darināšanas laiks	Dāvājis muzejam	Nodevis muzejā
86.	1223.	72	219	Josta	Jaunpiebalga	Vaivariņi			Purenīņa Austra, 1922. g.	Purenīņa A.
87.	1224.	73	207	Josta	Prauliena	Trāķi	Dreika Līze	~1855.	Barbane Ieva, 1922. g.	Varkale A.
88.	1226.	74	312	Josta	Saikava	Muiža		~1770.	Kāpostniece Anna, 1922. g.	Rikveil L.
89.	1227.	75	235	Josta	Prauliena	Trāķi	Dreika Līze	~1860.	Dreika Karlīne, 1922. g.	Varkale A.
90.	1232.		305	Josta			Upīte	~1770.	Šulberga Eda, 1922. g.	Riekstiņš H.
91.	1233.	76	251	Josta	Prauliena	Trāķi	Ūdre Ilze	~1820.	Ūdres meita, 1922. g.	Varkale A.
92.	1234.	77	302	Josta	Liezere		Pupuriņa M.	~1820.	Stradiņa Līze, 1922. g.	Driķis K.
93.	1235.	78	108	Josta	Kraukļi	Tauriņi			Driķis M., 1921. g.	
94.	1238.		101	Josta	Sarkani	Jaunlācēni	Zeltiņa Anna	~1840.	Zeltiņa Margrieta, 1921. g.	Nore A.
95.	1242.	79	220	Josta	Jaunpiebalga	Vaivariņi			Purenīņa Austra, 1922. g.	Purenīņa A.
96.	1243.		80	Josta	Mēdzūla		Lapsele Anna	~1840.	Saujiņš J., 1921. g.	Saujiņš J.
97.	1247.	80	264	Josta	Kraukļi	Līči	Vērsa Maigr.	~1855.	Vērsa M., 1922. g.	Ridzāns A.
98.	1248.	81	62	Josta	Saikava	Dēgli		~1760.	Krūmiņa Emma, 1921. g.	Krūmiņa E.
99.	1249.	82	307	Josta	Mālupe	Zofījkalns			Kupča Berta, 1922. g.	
100.	1250.	83	104	Prievē *	Sarkani	Caurvēderi			Piekalnes k-dze., 1921. g.	Vītols P.
101.	1253.	84	64	Josta	Lubāna			~1870.	Kiršone Krist., 1921. g.	Vītols A.
102.	1254.	85	206	Josta	Kārdzaba	Rēzēni	Kuģeniece	~1850.	Purenīņa Elīna, 1922. g.	
103.	1255.		78	Josta					Kadze Emilija, 1921. g.	
104.	1261.	86	138	Josta	Grāši	Auziņas		~1840.	Leit. Elza, 1921. g.	
105.	1269.	87	272	Prievīte	Mārciena	Puisēni	Ābeltiņa Made	~1830.	Vāskis E., 1922. g.	Vāskis K.
106.	1276.	88	213	Josta	Cesvaine	Ūrpuli	Kausa Made	~1850.	Kausa Made, 1922. g.	Kauss V.
107.	1277.	89	249	Josta	Prauliena	Trāķi	Dreika Līze	~1850.	Dreika Karlīne, 1922. g.	Varkale A.
108.	1280.	90	73	Josta	Bučauska	Lejas Gribasas		~1820.	Kāķute Ilze, 1921. g.	Driķis

Nr.p.k.	MNMM	Att. Nr.	Cesv. muz. inv. Nr.	Priekšmets	Pagasts	Pagasta māja	Darinātājs	Darināšanas laiks	Dāvājais muzejam	Nodevis muzejā
109.	1283.	91	132	Josta	Sarkaņi	Briskas			Vītola P., 1921. g.	Vītola P.
110.	1284.	92	1	Josta	Sarkaņi	Rakuņu mājas			Vītola Paula, 1921. g.	Vītola P.
111.	1286.	93	208	Josta	Cesvaine	Urpuli	Poriete	~1820.	Kausa Made, 1922. g.	Kauss V.
112.	1287.	94	276	Josta	Lizums	Viņķeles	Rudze Made	~1820.	Rudze Grieta, 1922. g.	Rudze G.
113.	1289.	95	90	Josta	Dzelzava	Lindes			Vieglā M., 1921. g.	
114.	1292.	96	66	Prievīte*	Lubāna	Zvidziena	Kārklīņu māte	~1890.	Snīķeres k-dze 1921. g.	Vītols A.
115.	1294.	97	280	Josta	Sarkaņi	Krieviņi	Muižniece		Aboliņ, 1922. g.	
116.	1296.	98	324	Josta	Lejasciems		Mūrniece Ilze	~1820.	Kalniņa Austra, 1922. g.	Kalniņa A.
117.	1297.		306	Josta	Sarkaņi	Degļi			Briede Made, 1922. g.	Krūmiņš E.
118.	1302.	99	245	Prievītes	Cesvaine	Āriņas	Lēcone Karlīne		Lēcone Karlīne, 1922. g.	Vītols A.
119.	1305.	100	139	Josta	Kārdzaba		Šelderu māte	~1845.	Stalbovas k-dze, 1921. g.	Vītols A.
120.	1306.	101	84	Josta	Cesvaine	Cankas	Cacane Marija	~1830.	Cacane Ida, 1921. g.	
121.	1308.	102	83	Josta	Cesvaine	Cankas	Cacane Marija	~1830.	Cacane Ida, 1921. g.	
122.	1309.	103	205	Josta	Patkule				Bajare Marija, 1922. g.	Dr. Lesnieks
123.	1315.	104	210	Josta	Prauliena		Berķe Lize	~1820.	Berķes L. meita, 1922. g.	Varkale A.
124.	1317.	105	22	Josta	Lubāna		Ķirsone		Račevska Alvīne, 1921. g.	
125.	1319.	106	209	Josta	Cesvaine	Lejas Stradi	Ziedīna Eda	~1830.	Actiņš V., 1922. g.	Actiņš V.G.
126.	1320.	107	105	Josta	Kraukļi	Kalna Gremi			Brenķe Ilze, 1921. g.	Medens B.
127.	1321.	108	265	Josta	Kraukļi	Līči	Vērsa Margr.	~1855.	Vērsa M., 1922. g.	Riduzs A.
128.	1323.	109	72	Josta	Graši	Pakuli		~1850.	Barševska Emma, 1921. g.	Bernovskij E.
129.	1327.	110	238	Josta	Cesvaine	Dreikas		~1850.	Goba Alv., 1922. g.	Goba Fr.
130.	1329.	111	71	Josta	Grostona	Žeberi	Dreimane Ilze	~1820.	Medene Ida, 1921. g.	Medene I.
131.	1332.	112	63	Josta	Lubāna			~1870.	Ķirsone Krist., 1921. g.	Vītols A.

Nr.p.k.	MNMM	Att. Nr.	Cesv. muz. inv. Nr.	Priekšmets	Pagasts	Pagasta māja	Darīnātājs	Darīnāšanas laiks	Dāvājis muzejam	Nodevis muzejā
132.	1337.	113	326	Josta	Lejasciems	Mūrniece Ilze	~1820.	Kalniņa Austra, 1922		
133.	1346.	114	196	Josta	Kraukļi	Gusare Kača	~1820.	Vērsa Margrieta, 1921. g.	Riduss J.	
134.	1348.	115	10	Josta	Cesvaine	Pakalniēši		Barševska Ida 1921. g.	Barševska I.	
135.	1350.	116	195	Josta	Kraukļi	Gusare Kača	~1820.	Vērsa Margrieta, 1921. g.	Riduss J.	
136.	1352.		67	Josta	Cesvaine	Behri		Stangaine Minna dāvināja,	Stangaine A.	
137.	1354.	117	28	Josta	Lubāna			Linīnas kdze., 1921. g.	Vītols A.	
138.	1359.	118	322	Josta	Sarkani			Raudups A., 1922. g.	Vītols A.	
139.	1360.	119	281	Josta	Sarkani	Krieviņi		Mužniece	Aboliņ, 1922. g.	
140.	1363.	120	284	Josta	Aizkuļa					
141.	1367.	121	59	Josta	Sarkani	Vec-Baki	~1840.	Rudzīte M., 1921. g.		
142.	1372.	122	236	Josta	Prauliena	Trakši	~1860.	Dreika Karlīne, 1922. g.	Varkale A.	
143.	1377.	123	117	Prievīte	Cesvaine	Nespējniek- māja	~1905.	Lēcone Karlīne, 1921. g.	Vītols A.	
144.	1378.	124	262	Prievīte*	Kraukļi	Līči	~1865.	Vērsa M., 1922. g.	Riduzs A.	
145.	1386.	125	152	Auduma	Cesvaine	Āriņas	~1870.	Lēcone Karlīne, 1921. g.		
146.	1387.		159	Auduma	Sarkani	Caurvēderi			Vītola P.	
147.	1391.	126	52	Auduma	Sarkani	Briskas		Vītols A., 1921. g.	Vītola P.	
148.	1392.	127	44	Auduma	Sarkani	Caurvēderi		Vītols A., 1921. g.	Vītola P.	
149.	1397.	128	226	Auduma	Cesvaine	Grāv-Ruņģi	~1890.	Stradiņa L., 1922. g.	Driksšs K.	
150.	1402.		334	Naudas maks	Liezere	Štāpeles		Cirulis A., 1922. g.	Cirulis A.	
151.	1413.		43	Cimdu pāris	Bučauska	Nespējnieku	~1870.	Vītols A., 1922. g.	Vītols A.	
152.	1416.	129	31	Brunču dr.	Liezere	Pupuīņa M.	~1820.	Stradiņa Līze, 1921. g.	Driksšs K.	
153.	1421.	130	141	Brunču dr.	Prauliena	Ilzes Salas	~1820.	Eilandes k-dze., 1921. g.		

Nr.p.k.	MNMM	Ait. Nr.	Cesv. muz. inv. Nr.	Priekšmets	Pagasts	Pagasta māja	Darinātājs	Darināšanas laiks	Dāvājis muzejam	Nodevis muzejā
154.	1425.	131	49	Brunču dr.	Sarkaņi	Briskas			Vītols A., 1921. g.	Vītola P.
155.	1439.	149	149	Brunču dr.	Cesvaine	Dreikas		~1900.	Tauren Made, 1921. g.	
156.	1440.	132	224	Brunču dr.	Cesvaine	Urpuļi	Kausa Made	~1830.	Kausa M., 1922. g.	Kausa V.
157.	1443.	133	45	Brunču dr.	Sarkaņi	Caurvēderi			Vītols A., 1921. g.	Vītola P.
158.	1444.	134	48	Brunču dr.	Sarkaņi	Briskas			Vītols A., 1921. g.	Vītola P.
159.	1451.	135	157	Brunču dr. paraugs	Ēvele				Korneta k-dze., 1921. g.	Vītola P.
160.	1453.	136	286	Brunču dr. paraugs	Lizums	Viņķeles	Rudze Made	~1820.	Rudzīte Grieta, 1922. g.	Rudze Gr.
161.	1454.	137	222	Brunču dr. paraugs	Kraukļi		Vītola Eda	~1850.	Vītola Eda, 1922. g.	Lēcon A.
162.	1465.	300	300	Auduma paraugs***	Cesvaine		Staķe Made	~1900.	Staķe M., 1922. g.	Lēcon A.
163.	1467.	172	172	Auduma paraugs***	Ēvele	Činčās			Traubergas k-dze., 1921. g.	Vītola P.
164.	1470.	138	55	Auduma paraugs***	Sarkaņi	Briskas			Vītols A., 1921. g.	Vītola P.
165.	1472.	139	160	Auduma paraugs***	Sarkaņi	Caurvēderi			Zeltiņa Eda, 1921. g.	Vītola P.
166.	1475.	229	229	Brunču dr. paraugs	Kusa					

Priekšmeta nosaukums pēc "Saraksta par etnogrāfiskiem priekšmetiem Cesvaines valsts vidusskolā"²⁴³

- * Josta
- ** Sieviešu uzvalka drēbes paraugs
- *** Brunču drēbes paraugs
- **** Priekšauta saite
- ***** Lielsaišķis
- ***** Naudas zeķe

Museum der Mittelschule Cesvaine und seine Textilienerbe im Landesmuseum Madona

Zusammenfassung

Im Herbst 1944 brachte Elza Rudenāja, Direktorin des neugegründeten Museums Madona, von im Krieg zerstörtem Schulmuseum Cesvaine einen Teil der gebliebenen Sammlung, darunter insgesamt 371 Muster von Gürtel, Trachtenborten, Stoffe. Da die ersten 10 Blätter des Inventarbuches des Schulmuseums verloren waren, die Herkunft einer Hälfte der Gegenstände – Ort, wo sie hergestellt oder erworben waren – blieb unbekannt. Im Inventarbuch des Museums Madona wurde ihr Ursprungsort als Gebiet Madona angegeben. Das erlaubt uns anzunehmen, dass sie aus einer weiten Umgebung Madona, genauer Cesvaine, könnten gekommen sein. Laut des Inventarbuches des Museums Cesvaine, wo 1117 Einträge registriert sind, sieht man, dass der grösste Teil der Gegenstände vom 1921 bis 1926 erworben sind.

Im Nationalmuseum der Geschichte Lettlands gibt es Register, die Denkmalvorstand am 17. April 1926 von der Staatsmittelschule Cesvaine bekommen hat. Bei dem Vergleichen des "Verzeichnis der ethnographischen Gegenstände" mit Eintragungen im Inventarbuch des Museums von Madona und mit dem Bestandsverzeichnis des Museums Cesvaine, gelang es den Herstellungsort von 159 Textilien, den Hersteller von 97 Textilien, einen annähernden Alter von 105 Gegenstandefestzustellen.

Atsauces

- ¹ Bebre Z. Madonas vidusskolas vēsture. Skolotājas atmiņas. 1908. g.–1944./45. g. MNM 9130.
- ² LVVA 1632. f., 1. a., 23658. l., 1. lpp.; Purenīša I., Alberts Vītols. // Cesvainies grāmata. – Madona, 2001., 195.–197. lpp., turpmāk: Cesvainies grāmata.
- ³ Pārskats par skolu departamenta darbību 23. VII. 1919 – 7. VIII. 1924. – Rīga, 1924. 395., 417., 423., 426., 428., 441. lpp.
- ⁴ Cesvainies grāmata. 87. lpp.
- ⁵ LVVA, 2570. f., 14. a., 1077. l., 16. lpp.
- ⁶ Alberta Vītola vēstule Augustam Norem, 1925. gada 8. septembris. MNM 37390: 5
- ⁷ LVVA 1632. f., 1. a., 10998. l., 1. lpp.
- ⁸ LVVA 1630. f., 1. a., 173. l., 14., 16. lpp.
- ⁹ MNM 36275: 2
- ¹⁰ MNM 9639
- ¹¹ MNM Z. arh. 321
- ¹² MNM 36272: 4
- ¹³ MNM 37250: 2
- ¹⁴ Šulce I. Cesvainies ģimnāzija starpkaru posmā: 1920–1940. Cesvainies grāmata. 87. lpp.
- ¹⁵ Rudenāja E. Madonas novadpētniecības un mākslas muzejs (īss ieskats Madonas novadpētniecības un mākslas muzeja izausgsmē). Madona, 1977. g. 3. lpp. MNM Z. arh. 1103
- ¹⁶ Saliņa L. Kara laiks Cesvainē. Cesvainies grāmata. 219. lpp.
- ¹⁷ MNM Z. arh. 1103
- ¹⁸ Madonas novadpētniecības un mākslas muzejs. Galvenā inventāra grāmata Nr. 4.
- ¹⁹ Madonas novadpētniecības un mākslas muzejs. Galvenā inventāra grāmata Nr. 1. 1945. g.
- ²⁰ Madonas novadpētniecības un mākslas muzejs. Galvenā inventāra grāmata Nr. 4. 7. lpp.
- ²¹ MNM Z. arh. Nr. 321
- ²² MNM Z. arh. 341: 1
- ²³ MNM Plg 8068
- ²⁴ MNM Z. arh. 341: 1, 12., 13., 14., 15., 32., 33., 36., 37., 38., 39. lpp.
- ²⁵ MNM Z. arh. Nr. 321
- ²⁶ Madonas novadpētniecības un mākslas muzejs. Galvenā inventāra grāmata Nr. 4
- ²⁷ MNM Plg 8068
- ²⁸ Latviešu konservācijas vārdnīca. VIII, 14514., 14518. lpp.
- ²⁹ Latviešu konservācijas vārdnīca. XVII, 33994. lpp.
- ³⁰ MNM 1224, MNM 1227, MNM 1372, MNM 1163
- ³¹ MNM 1153, MNM 1168, MNM 1209, MNM 1317, MNM 1354
- ³² MNM 1173, MNM 1175, MNM 1176, MNM 1177, MNM 1179, MNM 1181, MNM 1183, MNM 1186, MNM 1188, MNM 1377
- ³³ MNM 1082, MNM 1155, MNM 1184, MNM 1195, MNM 1285
- ³⁴ MNM 1143, 1201, MNM 1218, MNM 1296, MNM 1337
- ³⁵ MNM 1088, MNM 1089, MNM 1159, MNM 1160, MNM 1247, MNM 1321, MNM 1378
- ³⁶ MNM 1090, MNM 1113, MNM 1114, MNM 1148, MNM 1152, MNM 1174, MNM 1180, MNM 1187
- ³⁷ Izglītības Ministrijas Mēnešraksts // 1923., 1410. lpp.; 1924., 288. lpp.
- ³⁸ Skaitlis iekavās – Cesvainies muzeja inventāra numurs.
- ³⁹ Anna Mednis-Silkovskis Cesvainies ģimnāzijas 70 gadu jubilejas sveiciens no tālienes. 1989. g. // Cesvainies grāmata. 105. lpp.
- ⁴⁰ Cesvainies muzeja inventāra numurs, MNM Z. arh. Nr. 321: 1, 29., 31., 32. lpp.
- ⁴¹ MNM Z. arh. Nr. 321: 1, 15. lpp.
- ⁴² Zvirgzdiņa D. Izziņas materiāli par Cesvainies novadu. 1990. g. 19. lpp. MNM Z. arh.
- ⁴³ MNM Plg 8068

Teātra dzīve Madonas apkārtnē

Madona ir jauna pilsēta, bet ar ilgošo kultūras dzīves tradīcijām. Arī teātra spēle apkārtnē ir pazīstama vismaz no 1879. gada, kad „Baltijas Vēstnesī” atrodams pirmais teātra izrādes sludinājums:

“9. septembrī Praulienas Čukanu mājā, pie valsts vecākā.

I Kāds brīdis kantorī.

II Pūces spieģelis.

Pēc tam: viesīgs vakars ar ragu muziku.

Iesākums plkst. 5 pēc pusdienas. Priekšniecība.”¹

Grūti pateikt, kas šīs izrādes veidoja, taču savā ziņā tā bija pagasta vecākā apliecināšanās, pierādot gan sev, gan citiem, ka kultūras dzīve iepazīstama ne tikai pilsētā.

Iespējams, teātra izrādes ir notikušas jau agrāk, jo 1868. gadā uzvestā pirmā latviešu teātra izrāde rosināja pašdarbības teātru attīstību laukos.

Arī otrā Madonas pusē notiek rosība. 1890. gadā Kusā pirmo reizi izrādīta rakstnieka Pētera Sarķa komēdija “Tēva asaras”. Diemžēl šo izrāžu norisi tā laika periodika neatspoguļo.

1902. gadā kultūras dzīvē Lazdonā iesaistās novadnieks, rakstnieks Viktors Eglītis, iestudējot ne viegla rakstura joku lugu, bet H. Ibsena drāmu “Nora” (“Leļļu nams”), tomēr atsauksmes par izrādi nav saglabājušās.

Ziņas par pagājušā gadsimta sākuma kultūras norisēm Madonā ir diezgan skopas, bet 1933. gada presē rakstīts, ka aktīvs Madonas (Lazdonas) aktieris Pēteris Indāns svin 35 gadu skatuves jubileju.² Minēts, ka viņš ir palicis uzticīgs Madonas pusei – tas ļauj secināt, ka V. Eglīša iestudētā luga nav bijusi vienīgā, šeit izrādes ir notikušas līdz ar Madonas veidošanos. Uz 20. gadsimta robežas kultūras dzīve Madonas apkārtnē noritēja Lazdonā, Sarķaņos, Kusā. Veidojoties Madonai kā centram, sabiedriskā dzīve pārvietojās uz turieni, taču kultūras pasākumi arī turpmāk saistījās ar Lazdonu. Pie Lazdonas Bezmaksas bibliotēkas biedrības aktīvi darbojās koris un teātris. Pirms pasaules kara Madonā nebija kultūras pasākumiem atbilstošu telpu, tāpēc tie notika Lazdonas Bezmaksas bibliotēkas biedrības zālē. Cara valdība latviešu kultūras dzīves norisēs īpaši neiejaucās, taču repertuāra ziņā savas varas iespējas parādīja vietējās dzīves noteicēji – nereti pašas biedrības iekšienē notika strīdi par to, kādu lugu izrādīt, bet kādu ne. Tika izvērtētas lugas, to tikumiskums vai netikumiskums – piemēram, Aspazijas *netiklajām* lugām pretojās mācītāji, arī Lazdonas mācītājs Jānis Ērmanis iestājās pret tām. Šai pusē pirmā Aspazijas lugas izrāde “Neaizsniegts mērķis” notiek tikai 1911. gadā, lai gan Rīgas teātros tā uzvesta jau 1895. gadā. Mācītājs J. Ērmanis atbalstīja gan teātra izrādes, gan koncertus un jautājumu – atbilžu vakarus. Protams, izvēloties lugu iestudēšanai,

bija jādomā, ko par konkrētās lugas saturu teiks baznīcas varas pārstāvji. Tās veicināja iestudēt lugas, kuras bija interesantas ar savu saturu, nevis ar *kumēdiņiem*, kas raksturīgi teātra pirmsākumiem.

Pārmaiņas kultūras dzīvē ienes 1905. gads. Sabiedrisko satricinājumu laikā Latvijas teritorijā tiek dibinātas arī jaunas biedrības, kas pievēršas teātrim. Lazdonas Bezmaksas bibliotēkas biedrība 1905. gadā izrāda vairākas lugas. Zīmīgi, ka 18. aprīlī notiek R. Blaumaņa “Pazudušais dēls” pirmizrāde.

1909. gadā nodibināta Biržu (Madonas) izglītības biedrība. Tā kļūst par Madonas kultūras dzīves organizētāju. Ir arī citas biedrības, kas papildina kultūras pasākumu skaitu. Izrāžu iestudēšanas un rādīšanas nolūks ir iespēja biedrības kasēm iegūt līdzekļus citām vajadzībām. Tā Biržu izglītības biedrība rūpējās par ģimnāziju, meklējot iespējas iegūt skolai atbilstošas telpas. Biedrība vāca ziedojumus, rīkoja koncertus, izrādes un svētkus, gādājot līdzekļus skolas ēkas celšanai. Tomēr, sākoties pasaules karam, materiāli tika izsaimniekoti un darbs pamests.

Biedrības ar savu aktīvo darbu kultūras dzīves veidošanā veicināja cilvēku aktivitāti dažādās dzīves jomās, taču, kad pirmā sajūsma (“arī latviešiem ir teātris!”) bija noplakusi, tā laika presē parādījās arī kritiski raksti. Ja sākotnēji priekšstats par teātri kā par *kumēdiņiem* skatītājus apmierināja, tad jau drīz skatītājs kļuva prasīgāks un vēlējās redzēt ko citu. Sāka diskutēt par teātra lomu cilvēka dzīvē. Īpaši tika uzsvērts, ka teātrim ir ne tikai izklaidējoša funkcija, bet arī izglītojoša, audzinoša un mākslas nesēja loma.

Ja šobrīd mēs amatierteātri uztveram kā atsevišķu kultūras institūciju, tad 20. gadsimta sākumā to saistīja ar vēlmi pašizglītoties visu mūžu. Teātra spēlēšana bijusi plaši izplatīta skolu pasākumos. Arī Madonas skolā vienmēr spēlētas izrādes. Skolas teātra pamatā biežāk ņemts augstvērtīgs literārais darbs.

Galvenie pārmēti, ko saņēma biedrību teātri, bija laba literārā darba trūkums – tiekot spēlētas *dramatiskas pabiras*. Preses izdevumos publicēti gan iestudēšanai ieteicamo literāro darbu saraksti, gan arī nosaukti tie, kurus nebūtu vēlams uzvest uz skatuves mākslinieciskās vērtības trūkuma dēļ.

Gadsimta sākumā valstiskā līmenī nenotiek iejaukšanās teātra lietās, jo valsts finansiāli teātrus neatbalsta, arī biedrībām netiek doti norādījumi, kādas izrādes iestudēt. Tāpat biļešu cenas par izrādēm un izrīkojumiem ir pašu izrādītāju, visbiežāk biedrību, ziņā, nemaz nerunājot par autoratlīdzības un nodokļu maksāšanu.

Teātris latviešiem bija nozīmīgs pašrealizācijas veids, dzīvojot starp divām lielvarām – Vāciju un Krieviju. Pasaules kara cīņu laikā, politisko intrigu un varas dalīšanas laikā koncerti un izrādes, kas ļāva apzināties savu identitāti, notika gan strēlnieku pulkos, gan skolās.

Divdesmito gadu sākumā Biržu izglītības biedrība savā īpašumā ieguva baraku, kas

Ā. Alunāna "Mūsu senči" izrādes dalībnieki 1924. gada 24. februārī pie Madonas Izglītības biedrības nama (barakas)
J. Gliznieka foto. (MNM 8192)

kara laikā Avotu un vēlākās Ezera ielas stūrī bija celta slimnīcas vajadzībām. Šajās telpās jau 1918. gada novembrī, divas – trīs dienas pēc Latvijas neatkarības proklamēšanas, notika svinīga sanāksme. Baraka nebija piemērota kultūras pasākumiem, tāpēc divdesmito gadu vidū to pārbūvēja.³

Sākās Latvijas Republikas likumdošanas sakārtošana, kas ietekmēja arī sabiedrisko un kultūras dzīvi. 1919. gada 16. jūlijā tika izdoti pagaidu noteikumi par izrādēm un izrīkojumiem. Iesniegumā apriņķa priekšniekam vai pilsētas prefektam bija jānorāda ne tikai izrādes vieta un laiks, bet arī persona, kas uzņemas atbildību par sarīkojumu un to, kas tiks izrādīts, kā arī izrādes un dziesmu pilnie teksti, ieejas cenas un sludinājuma vai afišas teksts. Tikai pēc apliecības saņemšanas izrādi varēja reklamēt. Apliecību varēja neizdot, ja nebija norādītas pilnīgas ziņas vai izrādes vieta neatbilda drošības noteikumiem, varēja aizliegt daļu vai visu priekšnesumu, ja tekstā saskatīja noziedzīgas iezīmes – teksts bija nepieklājīgs vai piedauzīgs.⁴

Organizācijas, kas rīkoja teātra izrādes, saskārās ar līdzīgām problēmām: atbilstošu telpu trūkums, mākslinieciski zems reperetuārs, aktieru un režisoru profesionālā nesagatavotība, dekorāciju trūkums. Lai meklētu risinājumus sabiedriskās dzīves organizēšanai, 1921. gada augustā notika pirmais ārpusskolas izglītības kongress.⁵ Tajā nolēms, ka valstij jāgādā par teātra un skatuves mākslas veicināšanu, bet kultūras fondam finansiāli jāatbalsta lauku teātri. Tika ieteikts apvienot kultūras centrus, lai veicinātu izrāžu kvalitāti aktieriskā ziņā, un rīkot dramatiskos kursus. Lauku

diletanti bieži ķērās pie darbiem, kas nebija viņiem pa spēkam, tādēļ tādās izrādes deva negatīvus rezultātus.⁶ Šis jautājums bija aktuāls arī Madonā.

Nopietni par Madonas teātra darbību var runāt, sākot ar 1925. gadu. Mainījās situācija: vietējās kultūras un sabiedriskās dzīves centrs kļuva par apriņķa centru – izveidoja Madonas apriņķi. Ilggadīgs Madonas režisors un aktieris Artūrs Viksna atceras: "Sakarā ar Madonas apriņķa nodibināšanu pārcēlos darbā uz Madonu. Teātra izrādes ir notikušas arī pirms tam. Tās rīkojusi Madonas vidusskola, vienu izrādi gadā. Režisors – vidusskolas skolotājs Jānis Āboliņš, tēlotāji – vidusskolas skolotāji. Madonā vienīgā sarīkojuma zāle bija tā saucamā „baraka”. Tā piederēja Madonas izglītības biedrībai. Pie šīs biedrības tad arī 1925. gadā tika noorganizēts dramatiskais pulciņš.”⁷

No 1926. gada Madonas ģimnāzijā zīmēšanu mācīja mākslinieks Eduards Brenčēns, kas iesaistījās ne vien skolas sabiedriskajā dzīvē, bet arī veidoja dekorācijas vietējām teātra izrādēm. Arī citi skolotāji aktīvi iesaistījās

Dramatiskā pulciņa dalībnieka karte. (MNM 15257)

biedrību darbā, teātra izrāžu iestudēšanā gan kā aktieri, gan kā literārie konsultanti (Jānis Āboliņš), gan kā mūzikas autori un diriģenti (Nikolajs Feldmanis), gan kā dekoratori. Pēdējo darbu visbiežāk veica zīmēšanas skolotāji (Eduards Brencēns, Ervīns Volfeils), nereti ar skolēnu palīdzību.

Svarīgs arī iepriekšējais 1924. gads, kad nodibināts Madonas aizsargu pulks. Šai organizācijai bija liela loma kultūras norisēs. Arī Madonā kultūras dzīve bija saistīta ar aizsargu darbību, īpaši to izjuta pēc 1934. gada. Viņi organizēja koncertus, sporta pasākumus, tomēr divdesmitajos gados teātra izrādes palika galvenokārt Izglītības biedrības, atsevišķos gadījumos – citu biedrību pārziņā. Aktieri pārsvarā visu biedrību izrādēs bija tie paši.

Pilsētā trūka piemērotas vietas sarīkojumiem. Pasākumi notika Izglītības biedrības zālē, kas atradās barakā, nelielākas saišanas arī citās ēkās un skolas zālē, bet lielākam skatītāju skaitam telpu nebija. Tāpēc 1932. gadā 9. Madonas aizsargu pulks nolēma celt savu namu. 1934. gada jūnijā likts tā pamatakmens. Atklāšana notika 1935. gada 27. oktobrī ar Rūdolda Blaumaņa lugas „Skroderdienas Silmačos” izrādi. Aizsargu nams arī šodien madoniešiem ir kultūras pasākumu norises vieta, kaut gan savu nosaukumu mainījis.

Pēc 1934. gada 15. maija apvērsuma K. Ulmāim bija netieša ietekme uz visām dzīves jomām, arī uz teātriem ne tikai Rīgā, bet arī laukos. Visspilgtāk tas jūtams repertuāra izvēlē. Madonieši nereti izvēlējās lugas, kas spēlētas uz galvaspilsētas skatuvēm, jo tās šķita aktuālas, aizbraukt uz tām varēja reti kurš, bet lieli teātri vēl retāk brauca uz laukiem. J. Jansona grāmatā „Modernais teātris” apgalvots, ka „atmostoties tautiskai apziņai, sākas tautiskā, latviskā repertuāra plūdi.”⁸ Šajos vārdos jaušams atbalsts esošajai varai – grūti pateikt, vai tā ir autora pārlicība, vai vēlme izdabāt Ulmanim. Taču daļēji tā ir taisnība – latviešu oriģināldramatūrgija tika veicināta.

Nav viegli novērtēt Madonā spēlēto izrāžu māksliniecisko līmeni, bet, spriežot pēc repertuāra, katru otro mēnesi, citu gadu arī biežāk, pirmizrādi piedzīvo jauna luga. Tas notiek ne vien Madonā, bet visā Latvijā. Lielāku uzmanību pievērš iestudējuma kvalitātei un aicina viesrežisorus.

Tē jāpiekrīt J. Jansonam, ka gandrīz visi aktieri no lieliem teātriem un arī mazāko teātru gariņi un pat gleznotāji – dekoratori sāk vadīt režijas. Viņi saprot, ka ir spējīgi režisēt tā, kā to darīja līdzšinējie režisori, un kritika visus šādus šabloniskus un nemākslinieciskus darbus atzīst par labiem. Arī Madonas teātrī režijas veidoja gan paši aktieri, gan arī dekoratori, piemēram, Nikolajs Kārklīņš.

Līdz ar 9. Madonas aizsargu pulka

„Skroderdienas Silmačos”

Aizsargu nama atklāšanas izrādes – R. Blaumaņa “Skroderdienas Silmačos” dalībnieki 1935. gada 27. oktobrī.

E. Zariņas foto. (MNM 13635: 4)

kultūras nodaļas aktivitātēm uzplauka teātra spēles prasmju līmenis – notika dramatiskie kursi, tikai aicināti viesrežisori (Fricis Rode, Alberts Timma, Vilis Segliņš, Oskars Šmits-Ziemeļnieks), dodot iespēju mācīties ne tikai aktieriem, bet arī vietējiem režisoriem, veidojās sadarbība ar profesionāliem teātriem (dekorācijas, kostīmi), kas ļāva samazināt izrādes sagatavošanas izdevumus. Madonā sāka iestudēt vērienīgākus darbus – muzikālas izrādes, kuras papildināja arī dejas.

Tomēr šeit, tāpat kā citur Latvijā, bija daudz jādodomā par lugu izvēli, vadoties ne tikai no to mākslinieciskā līmeņa, bet arī no tā, vai valsts varai konkrētā luga pieņemama ideoloģiski, kā arī no esošā aktieru sastāva un iespējām. Tāpēc nereti izvēlētās lugas mākslinieciski nav tik augstvērtīgas, toties valsts varu slavinošas. Šajā laikā Aizsargu namā iestudēja vairākas pulka kultūras nodaļas vadītāja, ģimnāzijas vēstures skolotāja Pētera Kalniņa lugas. Jau to nosaukumi „Augšām celtā zelta pils” un „Maija rīts” norāda uz noteiktu ideoloģisku ievirzi.

1940. gados pārmaiņas notika visas dzīves sfērās, arī kultūrā. Iepriekšējās varas nepievērsa īpašu vērību pašdarbības teātrim. Nu tautas nami visā Latvijas teritorijā saņēma zināmu finansējumu. Taču, „kas maksā, tas pasūta mūziku”. Varai bija savas prasības. Arī mākslinieciskās pašdarbības kolektīviem bija jāpilda plāni – aģitācija, atbilstošu lugu iestudējumi. Padomju varas sākuma gados visas dzīves jomas tika stingri kontrolētas, vēlāk pašdarbības kolektīvi atļāvās būt brīvāki gan lugas izvēlē, gan tās traktējumā.

Madonas teātra repertuārs 1940.–1941. gadā, salīdzinot ar iepriekšējo laiku, ir trūcīgs – tikai trīs izrādes (1939. gadā – septiņas izrādes, citus gadus pat vairāk). Jūtama taktika, ka drošāk izvēlēties repertuāru, kas akceptēts galvaspilsētas teātros – tā Madonā tika iestudēts Andreja Upīša „1905. gads”, Borisa Lavreņova „Lūzums”.

Pēc Otrā pasaules kara izveidots Tautas mākslas nams (vēlāk E. Melngaiļa Tautas mākslas centrs) – mākslas pašdarbības ģenerālstābs, kas koordinēja pašdarbības kolektīvus,

Dramatisko kursu dalībnieki Madonā 1936. gada februārī. 2. rindā centrā vadītājs Fricis Rode, no viņa pa labi Madonas režisors Arturs Viksne. E. Zariņas foto. (MNM 14029)

V. Zonberga lugas "Melnais jātnieks" dalībnieki ceļā uz brīvības izrādes vietu 1936. gada 30. jūnijā. E. Zariņas foto. (MNM 25185)

tā speciālisti izteica savus norādījumus, sniedza konsultācijas. Kā tautas mākslas nama galvenos uzdevumus minēja: organizēt mākslas pašdarbības pulciņus, nodrošināt tiem vajadzīgo literatūru, izdot rokasgrāmatas pulciņu vadītājiem, rīkot kursus un seminārus, lai "papildinātu viņu idejiski politisko un māksliniecisko izglītību."⁹ Tika rīkotas pašdarbības kolektīvu skates un olimpiādes. Amatiermāksla saņēma materiālu un māksliniecisku atbalstu.

Mākslinieciskā pašdarbība, lai arī tā notika brīvajā laikā, tika pielīdzināta jebkuram citam darbam. Tai bija „aktīvi jāiesaistās dzīves jauncelsmes darbā, [...] jāpalīdz darba ļaudīm veikt viņu patriotisko pienākumu, ar vislielāko entuziasmu izpildīt valdības un partijas rīkojumus, celt darba ražību rūpnīcās, celtniecībā, laukos. Tas panākams, vispusīgi un uzskatāmi popularizējot lielo plānu, ieaudzinot cilvēkos socialistisko patriotismu un darba mīlestību. No šādiem apvērumiem jāvadās katram mākslinieciskās pašdarbības kolektīvam, gatavojoties republikāniskajai pašdarbības skatei.”¹⁰

Tē redzama pašdarbības kolektīviem plānotā loma varas rokās – to darbošanās bija

ierocis plašu tautas masu ietekmēšanai. Kolektīvus kontrolēja, pārbaudot, kā tie gatavojas mākslinieciskās pašdarbības skatēm. Pašdarbnieki tika gan slavēti, gan pelti, lai viņi sasniegtu augstākus rezultātus. Tās atspoguļots vietējā un republikas presē. Piemēram, Madonas apriņķis līdzās dažiem citiem laikrakstā "Literatūra un Māksla" saņēma nopelnumus par vāju gatavošanos 1946. gadā paredzētajai mākslinieciskās pašdarbības skatei.

"Madonas Arājs" 1948. gadā raksta, ka ar asu mākslinieciskā darba kritiku saskāries Madonas režisors Vilis Segliņš. Izvēlta *teicama* luga – Annas Brodeles "Upesciema pavasaris". Tajā parādīts "jaunais socialistiskās sabiedrības cilvēks – kolhoznieks", taču madonieši rādīja *sakropļotu* izrādi. Sašutumam izsaucis tas, ka režisors Segliņš *vērtīgo* lugu izkariķējis, sagatavojot tēlotājus tā, lai skatītājam rastos nepareizs priekšstats par dzīvi un darbu kolhozā, rastos antipātija pret kolhozniekiem. Kaut gan luga iestudēta turpat Kultūras namā, blakus kultūrizglītības iestāžu nodaļai, ne tās vadītāja, ne pārējie darbinieki nav sekojuši izrādes sagatavošanas gaitai.

Rakstā minēts, ka tēlotāji bija sagatavoti, bet savas lomas kariķēja, tātad – ideoloģiski nepieņemams ir režisora skatījums uz autores *aktuālajiem* dramaturģijas tēliem.¹¹ Iespējams, šīs izrādes dēļ no Madonas aizgāja (vai bija spiests aiziet) režisors Vilis Segliņš. Viņam bija liela pieredze gan profesionālos (Jaunajā Rīgas teātrī, Nacionālajā teātrī), pusprofesionālos (Jēkabpils teātrī), gan pašdarbības teātros. Madonā viņš darbojās no 1945. gada līdz 1948. gadam. Arī pirms tam, būdams viesrežisors, iestudējis izrādes ar Madonas 9. aizsargu pulka dramatisko kopu.

Runājot par madoniešu izrāžu māksliniecisko līmeni un to *pareizu* traktējumu, var minēt 1950. gadā iestudēto V. Lāča "Zvejnieka dēlu". Izrāde ievēribu guva arī Latvijas mērogā. Laikrakstā "Literatūra un Māksla" tā nosaukta par ievērojamu kultūras nama panākumu. Dramatiskais pulciņš režisora A. Varlavāna vadībā izrādi "Zvejnieka dēls" parādījis spilgti un pareizi: "Veiksmīgi atspoguļota latviešu darbaļaužu cīņa pret „kapitālistiem, buržuāziskajiem politikāņiem un liekulīgajiem melnsvārciem.”"¹² Šī madoniešu

veidotā izrāde piedalījās pašdarbības teātru skatē. Bija izvēlēts *nozīmīgs* darbs un attiecīgi *pareizi* parādīts...

Jau 1945. gadā arī Madonas apriņķī izveidotā mākslas pašdarbības skates komisija, kas atbildēja par amatiermākslu Madonā, saņēma no Latvijas PSR Tautas Komisāru Padomes Mākslas lietu pārvaldes Izrāžu un repertuāra kontroles daļas atļauju repertuāra sarakstu Nr.1. Šeit starp R. Blaumaņa sarakstītajām lugām nav minētas tādas, kas iepriekš daudz spēlētās: "Trīnes grēki", "Zaļi", „Skroderdienas Silmačos”. Arī Raiņa daiļdarbus nevarēja brīvi izvēlēties. Piemēram, speciālas atļaujas iestudēšanai vajadzēja lugām "Krauklītis", "Jāzeps un viņa brāļi", arī poēmas "Daugava" atsevišķiem fragmentiem, tāpat Annas Brigaderes un dažu Andreja Upīša darbu iestudēšanai.¹³

Madonas teātra repertuārs šai laikā izvēlēts tāds, ka nevienai izrādei īpašu atļauju nevajadzēja – daļa no izrādītajām lugām bija iestudētas profesionālā teātrī, piemēram, Arvīda Grīguļa "Kā Garpēteros vēsturi taisīja", kā arī izvēlētas lugas no valdībai vēlamu dramaturgu klāsta (Anna Brodele – „Dēla pārnākšana”, Vilis Lācis – "Zvejnieka dēls"), un jau iepriekš Latvijā atzītu autoru darbi, kas nebija iekļauti „pretvalstisko un pretpartejisko sarakstā” (R. Blaumanis „No saldenās pudeles”, Rainis „Pūt, vējiņi!” u.c.).

Padomju vara veicināja pilsētās un laukos strādājošo savstarpējos kontaktus un sadarbību, tam bija arī tīri racionāls iemesls, piemēram, rūpnīcas uzņēmās šefību par kolhoziem, tā atvieglot saimniecības sezonas darbu veikšanu sējas, siena sagatavošanas un ražas novākšanas laikā. Sadarbība veidojās arī starp profesionāliem māksliniekiem un pašdarbības kolektīviem. Pamatā tam bija partijas un valdības norādījumi profesionālajiem teātriem. Šefību par Madonas rajonu uzņēmās Latvijas PSR Valsts Jaunatnes teātris. Šefības uzdevumi bija gandrīz tikpat svarīgi kā teātra pamatdarbs, par to bija jāatskaitās partijas komitejai. Laikrakstos publicēja informāciju par šefības darbu, aktualizējot tā nozīmīgumu.

1959. gadā Madonas teātri ievēro pašdarbības teātru skatē, kur režisora Ulda Sedlenieka iestudējums Viktora Rozova „Mūžam dzīvie” iegūst 1. vietu. Mainījās Madonas amatiereteātra statuss. 1959. gada 14. decembrī Latvijas PSR Kultūras ministrija izdeva pavēli Nr. 1256 – "Par Tautas teātra nosaukuma piešķiršanu Madonas rajona Kultūras nama dramatiskajam kolektīvam". Par šefu apstiprināja LPSR Leņina Komjaunatnes Valsts Jaunatnes teātri. Režisors palika jau esošais Uldis Sedlenieks. Pirmā Tautas teātra izrāde ir A. Līvena komēdija "Roberts Lielais" 1959. gada 27. decembrī.

Līdz ar Tautas teātra nosaukuma piešķiršanu Madonas teātris ieguva citu atbildību skatītāju un kultūras dzīves vadītāju priekšā. Kā rajona centra pašdarbības kolektīvam tam bija jābūt par paraugu citiem rajonā, sezonā jāiestudē 3 – 4 lugas, kā arī jāsniedz noteikts izbraukuma izrāžu skaits. Režisoram bez tam jākonsultē laukos esošās dramatiskās kopas.

Līdz 1962. gadam madonieši šo prasību arī akurāti pildīja. Diemžēl teātrim drīz jāmeklē jauns vadītājs, jo 1960. gadā Uldis Sedlenieks pārcēlās uz Alūksni, viņa vietā sāka strādāt Vladimirs Vasiļevskis no Lubānas.

Tautas teātri bija divi algoti darbinieki – režisors un scenogrāfs, aktieri darbojās savā brīvajā laikā.

Tāpat kā galvaspilsētu teātriem, arī Tautas teātriem bija jāapstiprina repertuārs. To darīja Latvijas PSR Kultūras ministrijas kolēģija, taču apstiprinātais repertuārs nereti palika tikai uz papīra.

Madonieši 1962. gadā sagatavoja bulgāru autora S. Stojanova-Maķedonska lugu "Pasaule plašā", šī luga tika iestudēta pēc Tautas mākslas centra ieteikuma. Par izrādi sniegts vērtējums arī Andas Burtņieces rakstā „Kādas problēmas jārisina mūsu tautas teātriem”. Autore atzīst, ka literārais materiāls bijis vājš, madonieši kādu laiku strādājuši bez profesionāla režisora, iestudētājs Antons Jauniņš ir iesācējs, tomēr vērojama aktieru izaugsme, izrāde „neapaug” ar sīkiem sadzīves elementiem, štampiņiem u.c. negatīvām parādībām.¹⁴

Starp profesionālo teātri un Madonas Tautas teātri izveidojās laba sadarbība: Jaunatnes teātra aktieri viesojās Madonā gan madoniešu iestudējumos, gan dažādos pasākumos un konsultēja madoniešu iestudējumus. Visilgstošākā sadarbība izveidojās ar Lūciju Baumanī (Jaunatnes teātra aktrise, režisore, pedagoģe), kas nereti ar Madonas aktieriem strādājusi visu nakti un nākamajā rītā devusies atpakaļ uz Rīgu. Tāpat viņa kā savējā pārdzīvoja arī teātra veiksmes un neveiksmes skatēs.

1964. gadā madonieši Tautas teātru skatē piedalījās ar režisora A. Jauniņa iestudēto S. Aļošina "Palāta" izrādi un ieguva 2. vietu.

Arī vēlāko gadu izrādes ievērotas teātru skatēs. 1966. gadā režisora A. Jauniņa sagatavotā Ilzes Indrānes "Dzeguzīte gadus skaita" ieguva 3. vietu. 1971. gadā viņa režisētā V. Rozova luga "Mūžam dzīvie" ("Lido dzērves") ieguva 1. vietu. Vēlāk populāri kļuva režisores Skaidrītes Strades¹⁵ iestudējumi: 1978. gadā izrāde pēc A. Lindgrēnas grāmatas "Brālītis un Karlsons, kas dzīvo uz jumta" motīviem Republikas bērnu izrāžu skatē ieguva 1. vietu. 1980. gadā Jāņa Anerauda luga "Juku laiki priekšpilsētā" atzīmēta ar 3. vietu, 1982. gadā G. Šmeļova luga „Tas nav tik vienkārši” – ar 2. vietu, 1984. gadā R. Blaumaņa komēdija „No saldenās pudeles” – ar 1. vietu.

Ja padomju varas sākuma gados ļoti lielu vērību pievērsa lugai un tās traktējumam izrādē, tad jau 60. gados teātriem (arī pašdarbības kolektīviem) bija pieredze, kā nenonākt konfliktā ar varas iestādēm, bet iestudēt sev atbilstošus darbus. Madoniešiem bija paveicies ar cilvēkiem, kas atbildēja par kultūras darbu rajonā. Viņi īpaši daudz neiejaucās kultūras dzīves regulēšanā, un iestudētās lugas ir vērtīgas, skatoties arī ar laika distanci. Tas

rāda, ka kultūras dzīve nenotika tikai ķeksīša pēc. Lieli nopelni bija arī šefiem – Jaunatnes teātrim, kas Madonā ienesa jaunas vēsmas un ļāva pilnvērtīgi izaugt pašdarbības aktieriem, kā arī palīdzēja lugas traktēt nevis atbilstoši ideoloģijai, bet gan cilvēka iekšējai izaugsmei.

Jau pirms Tautas teātra statusa iegūšanas madonieši nopietni pievērsās teātra mākslas apgūšanai, jo režisors Uldis Sedlenieks strādāja ar dramatisko studiju, gan mācot aktiermeistarību, gan grima, gan kustību mākslu. Kā atceras pats režisors, sākumā *vecie* aktieri to neņēmuši nopietni, bet vēlāk atzinuši mācības par vajadzīgām. Pastāvīgi kultūras namā ir darbojies viens dramatisks kolektīvs, bet ir bijuši gadi, kad divi un pat trīs. Līdz 1960. gadiem Madonas kultūras namā bija tikai pieaugušo dramatisks kolektīvs. Ja izrādē vajadzēja bērnus, tos pieaicināja, taču ar tiem bija daudz jāstrādā, lai viņu tēlojums neatšķirtos no pieredzējušo aktieru snieguma. Tāpēc izveidoja Tautas teātra studiju, kurā darbojās bērni, un veidoja arī īpašas bērnu izrādes.

Līdzās izrādēm, ko iestudēja pašdarbības teātros, šiem kolektīviem bija arī citādi jāiesaistās “komunisma celtniecībā” un piegādu plāna izpildē. Tika veidotas aģitbrigādes. Tās pauda konkrētā brīža aktualitātes, kritizēja, nopēla, kariķēja darba cilvēku netikumus un nebūšanas. Madonā 1956. gadā izveidots mutvārdu žurnāls “Mūsu dzīve”, kas atainoja aktualitātes šai pusē. Žurnāla redaktore bija kultūras nama direktore un teātra aktrise Marta Bērziņa (Kraslovska). Žurnāls sevī apvienoja referātus, muzikālus un horeogrāfiskus priekšnesumus, kā arī satirisku pielikumu – „skatuviskas ainas iz dzīves”.¹⁶

Pēc Tautas teātra statusa iegūšanas aģitbrigādes iestudējumi pārauga citā kvalitātē. Tika veidoti tematiskie uzvedumi, kuros aktuālas nebūšanas risināja nevis mazos skečos, bet apvienoja lielākās dramaturģiskās formās. “Nebūšanu dramaturģijas” veidošanā piedalījās Ilze Indrāne (rakstniece – novadniece) un Kultūras nama direktore Marta Bērziņa-Kraslovska. Šie aģitbrigādes priekšnesumi “Profilakse vienaldzīgajiem” un “Uz apsūdzēto sola laika laupītājus” (otrs nosaukums – „Uz sabiedrisko tiesu laika laupītājus”) guva ievēribu Latvijas PSR aģitbrigāžu skatēs.

1968. gadā, atzīmējot latviešu teātra simtgadi, tika uzsākta jauna tradīcija – Latvijas PSR Tautas teātru salidojumi, kas aicināja kopā visus Tautas teātrus. 1987. gada vasarā šis salidojums, pēc kārtas sestais, notika Madonā.

Par ideoloģiskās varas ietekmes samazināšanos liecināja Rūdolfā Blaumaņa lugas “Skroderdienas Silmačos” pirmizrāde, sagaidot autora 125. dzimšanas dienu. Ja iepriekšējos gados Līgo svinēšana bija liegta, tad 1987. gadā “Skroderdienas Silmačos” pirmizrāde Madonā notika tieši 23. jūnija vakarā.

1990. gadā Latvija atguva neatkarību. Līdz ar pārmaiņām politiskajā situācijā kultūras dzīvē iestājās īslaicīgs apjukums. Cilvēks, kas visu laiku bija darbojies atbilstoši vienām prasībām, pēkšņi attapās, ka vēsturiskā patiesība ir cita.

Latvijas vēsturei atmiņu skatījumā bija veltīts 1989. gada Madonas Tautas teātra iestudējums – Andra Kolberga “Sieviete laivā” ar pirmizrādi 25. martā – Komunistiskā terora upuru piemiņas dienā, atceroties 1949. gadā deportētos Latvijas iedzīvotājus.

Pēc 1990. gada madoniešu repertuāram izvēlēti gandrīz tikai latviešu autori, gan trimdā, gan Latvijā dzīvojošie, turpretī padomju gados iestudēti daudzi citu republiku autoru darbi, bez kuriem Tautas teātru repertuārs nebūtu laikmetam atbilstošs.

Tautas mākslas jaunrades procesu Latvijā pārzina, koordinē un atbalsta E. Melngaiļa tautas mākslas centrs, kā pārzinā atrodas arī pašdarbības teātri. Kopš 1991. gada pastāv Latvijas Amatierteātru asociācija, kas uztur ciešākas saites un sadarbību starp pašiem kolektīviem un veicina sadarbību ar citu valstu kolēģiem.

Autortiesības amatierteātriem uzliek pienākumus, kas nereti prasa ne tikai līdzekļus, bet arī lieku laika patēriņu. Taču, cienot citu radītās garīgās vērtības, šīs grūtības ir pārvaramas un dod lielāku gandarījumu, iestudējot darbu. Veiksmīga sadarbība ir bijusi ar Noru Vētru-Muižnieci, kā arī ar Jāni Jurkānu, kas ne tikai atviegloja autortiesību jautājumus, bet arī popularizēja latviešu dramaturģiju.

Madonas kultūras dzīve vienmēr ir saņēmusi pilsētas un rajona vadības atbalstu un iespēju robežās finansiālu palīdzību. Ne velti jau no 1994. gada madonieši svin paši savu Teātra dienu vienas vai pat divu dienu garumā (jūlijā vai sākotnēji – augustā) ar moto “Teātris ir dzīve. Dzīve ir teātris”. Kopā pulcējas Madonas rajona dramatisks kolektīvi, kā arī viesi no citiem rajoniem un sarīko svētkus skatītājiem, parāda savu veikumu, kā arī palūkojas uz citu darba rezultātu.

Turpinās madoniešu dalība teātra skatēs. 1994. gadā Jāņa Jurkāna luga „Akacis” S. Strades režijā ieguva 1. vietu skatē. Gada izrādes titulu 2004. gadā saņēma Noras Vētras-Muižnieces luga “Dzirnavas”, arī Skaidrītes Strades režijā.

Madonieši var lepoties ne tikai ar spēcīgu, ilggadēju režisoru Skaidrīti Stradi un prasmīgu dekoratoru Slavi Stradu, bet arī ar talantīgiem un pieredzes bagātiem aktieriem, kuri ievēribu gūst teātra profesionāļu acīs. Par amatierteātru labāko aktrisi 2003. gadā atzina Valentīnu Zepu J. Jurkāna lugā “Amālija”. 2004. gadā žūrijai bija grūti izšķirt, kura aktrise pelnījusi labākās aktrises titulu: ja būtu iespēja, šo nosaukumu iegūtu trīs madonietes: Marta Kraslovska, Ārija Sīle un Valentīna Zepa. Atzinību šoreiz saņēma Ārija Sīle par Ievas lomu N. Vētras-Muižnieces lugā “Dzirnavas”.

Madonas teātris ir izaudzinajis, pat izlūtinājis savus skatītājus, līdz ar to madonieši kritiskāk izvērtē arī profesionālo teātru sniegumu.

Ieskatoties Madonas teātra vēsturē gribas novēlēt: Lai nepazūd spēles prieks un zinoši skatītāji!

Pielikums

Pirmizrāde	Luga	Vieta
1879. 05. 09.	Kāds brīdis kantorī; Pūces spieģelis	Praulienas Čukāni
1890. 14. 10.	Pēteris Sarķis – Tēva asaras (<i>pirmo reizi uz latv. skatuves</i>)	Kusa
1902. 06. 10.	Henriks Ibsens – Nora (Leļļu nams). Režisors Viktors Eglītis	Lazdona
1905. 27. 02.	Kārlis Morē – Pagasta nabags	Lazdona
1905. 18. 04.	Rūdolfs Blaumanis – Pazudušais dēls	Lazdona
1909. 10. 05.	Rūdolfs Blaumanis – Indrāni (<i>viesojas J. Duburs – Indrānu tēvs</i>)	Lazdona
1910. 28. 02.	Roderihs Benedikss – Onkulis; Andrejs Upīts – Ragana	Lazdona
1910. 14. 11.	Gerhards Hauptmanis – Vientuļi cilvēki	Lazdona
1910. 26. 12.	Leonīds Andrejevs – Gaudeamus	Lazdona
1911. 30. 01.	Aspazija – Neaizsniegts mērķis	Lazdona
1911. 13. 02.	Vasilījs Angarins – Tāiga	Lazdona
1911. 11. 04.	Jūlijs Pētersons – Sastingušās dvēseles	Lazdona
1911. 23. 10.	Nikolajs Gogolis – Revidents	Lazdona
1911. 26. 12.	Andrejs Upīts – Balss un atbalss	Lazdona
1911. 31. 12.	Klarisa Tartufari – Dzīves lietuvēns (Mamons)	Sarkaņi
1912. 04. 03.	Jūlijs Pētersons – Seklā, pelēkā ikdienība Ludvīgs Toma – Latīņas dzimšanas diena	Lazdona
1912. 26. 03.	Henriks Ibsens – Tautas naidnieks	Lazdona
1912. 03. 06.	Rūdolfs Blaumanis – Ugunī (<i>viesojas D. Akmentiņa – Kristīne</i>)	Lazdona
1912. 21. 10.	Maksims Gorkijs – Dibenā	Lazdona
1914. 07. 04.	Viktors Riškovs – Šķīdonis	Lazdona
1914. 13. 04.	Pēteris Sarķis – Tēva asaras	Sarkaņi
1914. 12. 10.	Alberts Dravnieks – Pelēkie baroni	Birži
1914. 07. 12.	Ādolfs Alunāns – Mūsu senči	Lazdona
1915. 14. 02.	Jānis Akuraters – Kurzemē	Lazdona
1915. 19. 02.	Antons Vildagans – Pie izmeklēšanas tiesneša (<i>viencēliens</i>)	Lazdona
1915. 01. 03.	Francis Arnolds, Ernests Bahs – Sarkanais tauriņš (Spāniešu muša)	Biržu izgl. b-ba
1915. 23. 03.	Ludvīgs Toma – Magdalēna	Lazdona
1915. 12. 04.	Ādolfs Alunāns – Lielpils pagasta vecākie	Lazdona
1918. – 1925.*	Klāvs Puriņš – Zviedris	Ģimn.
1924. 24. 02.	Ādolfs Alunāns – Mūsu senči	
1926. 03.	Jānis Rainis – Zelta zirgs (<i>1. cēliens</i>)	Ģimn.
1926. 16. 12.	Eduards Brencēns – Gulbju meitas (<i>dziesmu spēle</i>). Režisors un dekorators Eduards Brencēns, mūzika: Nikolajs Feldmanis	Ģimn.
1926.*	Viktors Eglītis – Lauku miljonārs. Dekorators Nikolajs Kārklīņš	
1927. 03. 04.	Moljērs – Skapēna nedarbi	
1928. 23. 09.	Elīna Zālīte – Bīstamais vecums	
1928. 15. 12.	Anna Brigadere – Sprīdītis	Lazdona
1929. 21. 04.	Rūdolfs Blaumanis – Trīnes grēki. Režisors Arturs Viksne	
1929. 04. 05.	Ādolfs Alunāns – Mucenieks un muceniece (<i>operete</i>). Režisors A. Viksne	Lazdona
1929. 23. 06.	Pāvuls Jurjāns – Ligo (<i>dziesmu ludziņa</i>). Koris Pētera Kalniņa vadībā, aizsargu orķestris	Aronas kalnā
1929. 15. 09.	Andrievs Niedra – Zeme. Režisors A. Viksne	
1929. 10. 11.	Teodors Lejas-Krūmiņš – Ubags	Ģimn.
1929. 17. 11.	Ādolfs Alunāns – Kas tie tādi, kas dziedāja. Režisors A. Viksne	
1929. 24. 11.	Rainis – Pūt, vējiņi! Režisors A. Viksne, dekorators N. Kārklīņš	Lazdona
1929. 31. 12.	Margarita Maijo – Mans luteklītis. Režisors A. Viksne	
1930. 23. 03.	Aspazija – Vaidelote. Režisors A. Viksne, dekorators N. Kārklīņš	
1930. 20. 09.	Jānis Vainovskis – Dzīvie miljoni	

1930. 12. 10.	Hugo Raudseps – Mārtiņciems (Mikumerdi). Režisors A. Viksne, dekorators N. Kārklīšs	
1930. 26. 10.	Francis Arnolds, Ernests Bahs – Spāniešu dejojāja. Režisors A. Viksne	
1930. 16. 11.	Juhans Sīgurjonsons – Kalnu Ejvins un viņa sieva. Režisors Valfrīds Bērziņš, dekorators N. Kārklīšs	
1930. 18. 11.	Lubāniete	Lazdona
1931. 25. 02.	Jānis Lejiņš – Nebrauc tik dikti!	
1931. 07. 03.	Rūdolfs Blaumanis – Sestdienas vakars	Ģimn.
1931. 15. 03.	Elīna Zālīte – Maldu Mildas sapņojums	
1931. 04.	Jānis Akuraters – Mīlestības zeme. Režisors A. Viksne, dekorators N. Kārklīšs	
1931. 19. 04.	Rūdolfs Blaumanis – Pazudušais dēls. Režisors V. Bērziņš	
1931. 10. 05.	Vilhelms Meijers-Fersters – Vecheidelbergā. Režisors V. Bērziņš	
1931. 27. 09.	Anna Brigadere – Kad sievas spēkojas	
1931. 11.	Roberts Holcmanis – Viens par visiem – visi par vienu; V. Feldmanis – Jaunās bikses (<i>viencēlieni</i>)	BUB
1931. 31. 12.	Francis Arnolds, Ernests Bahs – Taupības kurators. Režisors A. Viksne	
1932. 03. 04.	Modernais lauksaimnieks	
1932. 24. 04.	Zeltmatis – Arājdēls. Dekorators Ervīns Volfeils	Ģimn.
1932. 08. 05.	Augusts Kicbergs – Elks. Režisors A. Viksne	
1932. 18. 09.	Irma Brača – Velni	
1932. 16. 10.	Jānis Jēps-Baldzēns – Uguns rotaļa. Režisors Pēteris Leitāns	BUB
1932. 23. 10.	Brāļi Kaudzītes – Mērnieku laiki. Režisore Emīlija Āboliņa	
1932. 18. 11.	Ādolfs Alunāns – Seši mazi bundzenieki. Režisors A. Viksne	
1932. 26. 11.*	Klenders (Alfrēds Veinbergs) – Precību veikals	Vanagi
1933. 02.	Ādolfs Alunāns – Kas tie tādi, kas dziedāja (<i>atjaunots</i>). Režisors A. Viksne	
1933. 19. 02.	Valentīns Priednieks – Kungs domā, kučiers brauc. Režisors A. Viksne	
1933. 02.	Nikolajs Gogolis – Revidents	Ģimn.
1933. 03.	Elīna Zālīte – Maldu Mildas sapņojums	
1933. 04.	Jānis Lejiņš – Bij' man vienas rozēs dēļ. Režisori N. Feldmanis, Berta Mora	Ģimn.
1933. 14. 05.	Jānis Akuraters – Apvienosimies! Režisors A. Viksne	
1933. 17. 09.	Jānis Akuraters – Lāča bērni	
1933. 01. 10.	Jānis Lejiņš – Traki sirsniņi. Režisors Vilis Augulis, dekorators N. Kārklīšs	
1933. 05. 11.	Kārlis Ieviņš – Mātes un meitas	A.
1933. 12. 11.	Rūdolfs Blaumanis – Trīnes grēki	
1933. 25. 11.	Hugo Krūmiņš – Vecpuiši precas	BUB
1933. 25. 12.	Rūdolfs Blaumanis – Ļaunais gars. Režisors A. Viksna	
1934. 04. 02.	Rūdolfs Blaumanis – Zagļi	Ģimn.
1934. 11. 02.	Rūdolfs Blaumanis – Indrāni	
1934. 25. 02.	Mārtiņš Ziverts – Zelta zeme	
1934. 02. 04.	Valentīns Priednieks – Varoņi. Režisors Valentīns Priednieks, dekorators N. Kārklīšs	Lazdona
1934. 29. 04.	Rūdolfs Blaumanis – Ugunī	
1934. 21. 10.	Augusts Saulietis – Līgo! Režisors P. Leitāns, diriģents Haralds Mednis	
1934. 03. 11.	Jēkabs Janševskis, Zeltmatis – Laimes bērns	
1934. 18. 11.	Konstantīns Tūmils – Aust jaunais rīts. Režisors A. Viksne	
1934. 24. 11.	Rutku tēvs (Arveds Mihelsons) – Sirds draugs Kārlis	
1934. 12.	Vilis Lācis – Zvejnieka dēls	
1934. 12.*	Ādolfs Alunāns – Mucenieks un muceniece	
1935. 03. 02.	Doku Atis – Krišus Laksts. Režisors A. Viksne, dekorators N. Kārklīšs	Lazdona
1935. 02. 03.	Alfrēds Karašs – Karogs aicina. Dekorators N. Kārklīšs	
1935. 06. 04.	Rūdolfs Blaumanis – Pazudušais dēls. Režisors Fricis Rode	
1935. 06. 04.	Pāvils Rozītis – Jaunā cepure. Režisors F. Rode	
1935. 05. 04.	Anna Brigadere – Princese Gundega un karalis Brusubārda	Ģimn.

1935. 15. 05.	Aleksandrs Grīns – Dvēseļu putenī (<i>fragmenti</i>)	
1935. 02. 06.	Sofokls – Antigone	Ģimn.
1935. 27. 10.	Rūdolfis Blaumanis – Skroderdienas Silmačos	
1935. 10. 11.	Jānis Akuraters – Vecie un jaunie	
1935. 30. 11.	Hugo Krūmiņš – Ideāla vecmāte	
1935. 26. 12.	Milda Priedulāja – Dzimtenes dziesma	
1935. 31. 12.	Laika veča tiesa	
1936. 22. 02.	Rihards Valdess-Bērziņš – Jūras vilki. Režisors F. Rode	
1936. 29. 03.	J. Lisenko-Koničs – Dzīvie mironi	BUB
1936. 12. 04.	Frederihs Dalgrēns – Vermlandieši. Režisors A. Viksne	
1936. 25. 04.	Henriks Ibsens – Pērs Gints	Ģimn.
1936. 30. 06.	Voldemārs Zonbergs – Melnais jātnieks	brīvdabas
1936. 18. 11.	Pēteris Kalniņš – Augšām celtā zelta pils	
1936. 18. 12.	Lingu Laidis (Voldemārs Indulēns) – Kad dunduri kož. Dekorators N. Kārklīšs	BUB
1936. 25. 12.	Vilis Lācis – Kristaps Kaugurs. Režisors A. Viksne, dekorators N. Kārklīšs	
1936. 31. 12.	Pēteris Kalniņš – Kuprītis	
1937. 30. 01.	Francis Arnolds, Ernest Bahs – Tikumīgais uzdzīvotājs	
1937. 10. 04.	Pāvils Rozītis, Voldemārs Zonbergs – Valmieras puikas. Režisori Alberts Timma, A. Viksna, dekorācijas no Ziemeļlatvijas teātra	
1937. 14. 05.	Pēteris Kalniņš – Maija rīts	
1937. 08.	Ādolfs Alunāns – Mūsu senči	
1937. 03. 10.	V. Vitte – Pasaule iet bojā.	
1937. 10. 10.	Jānis Akuraters – Ķēniņa meita	
1937. 12.	Hugo Krūmiņš – Toms Dižboms	BUB
1937. 23. 12.	Zeiboltu Jēkabs – Barons Bunduls. Režisors A. Viksne, diriģents un horeogrāfs H. Mednis, dekorators N. Kārklīšs	
1937.	Elīna Zālīte – Svešas asinis	
1938. 13. 03.	N. Dzelzkalne – Pasaka	psk.
1938. 07. 05.	Zeiboltu Jēkabs – Trīs soļi uz laimi. Režisors Vilis Segliņš, diriģents H. Mednis	
1938. 15. 05.	Aleksandrs Grīns, Voldemārs Zonbergs – Nameja gredzens	
1938. 23. 10.	Rūdolfis Blaumanis – No saldenās pudeles. Režisors Oskars Šmits-Ziemeļnieks, diriģents N. Feldmanis	
1938. 18. 11.	Aleksandrs Grīns – Tēvu zeme	
1938. 11. 12.	Elīna Zālīte – Mūžīgi vīrišķais. Režisors O. Šmits-Ziemeļnieks, dekorators N. Kārklīšs	
1938. 12.	Milda Priedulāja – Dimanta rasa	psk.
1938. 31. 12.	Uzvedums – Jauna gada gaidīšana	
1939. 19. 03.	Voldemārs Sauleskalns – Sirds un šķēps	
1939.	Jūlijs Lācis – Tēvoča joks	
1939. 23. 06.	Pēteris Kalniņš – Jāņu vakarā. Režisors A. Viksne, dekoratori N. Kārklīšs, E. Volfeils	
1939. 08. 10.	Elīna Zālīte – Rudens rozes. Režisors A. Viksne	
1939. 18. 11.	Mārtiņš Zīverts – Partizāņi	
1939. 17. 12.	Anna Brigadere – Sprīdītis	psk.
1939. 26. 12.	Hugo Krūmiņš – Priekšzīmīga saimniecība. Režisors A. Viksne, dekorators N. Kārklīšs	
1930. gadu beigas	Andrejs Upīts – 1905. gads	
1940. 25. 03.	Jānis Lejiņš – Skabarga sirdī. Režisors A. Viksne, dekorators N. Kārklīšs	
1940. 03. 04.	Rūdolfis Blaumanis – Zagļi	Ģimn.
1940.	Boriss Lavreņevs – Lūzums. Dekorators N. Kārklīšs	
1941.	Roberts Lukss – Dziesma darbam	
1941.	Jānis Rainis – Uguns un nakts (<i>fragmenti</i>)	
1942. 22. 03.	Rūdolfis Blaumanis – Skroderdienas Silmačos. Režisori A. Viksne, A. Veilands; diriģents N. Feldmanis	
1943. 06. 02.	Evelīna Grāmatniece (Sibilla) – Jaunsaimnieka ligava. Režisors A. Veilands	

1944.–1946.*	Elīna Zālīte – Lielā gaisma. Režisors Ādolfs Krams	
1944.–1946.*	J. Anučins, P. Romovs – Saulainā istaba. Režisors Ā. Krams	
1944. 07. 11.*	Jānis Rainis – Pūt vējiņi! Režisors Ā. Krams	
1944.*	Aleksandrs Ostrovskis – Negaiss. Režisors Ā. Krams	
1944.*	Antons Čehovs – Lācis (<i>viencēliens</i>). Dekorators Jānis Zostiņš	
1945.*	Rūdolfs Blaumanis – No saldenās pudeles. Režisors Ā. Krams	
1945. 06.	Vakars Gailīšos (<i>viencēliens</i>).	
1945. 07.	Anna Brodele – Dēla pārnākšana (<i>viencēliens</i>).	
1946. 17. 03.	Aleksandrs Korņeičuks – Mistera Pērkinsa misija boļševiku zemē. Režisors Vilis Segliņš, dekorators J. Zostiņš	
1946. 28. 04.	Lindulis – Dižūдру Māle. Režisors V. Segliņš	
1946. 24. 08.	Valdis Grēviņš – Interessants gadījums. Režisors V. Segliņš	
1946.*	Vilis Lācis – Kristaps Kaugurs (<i>neiestudē līdz galam</i>). Režisors V. Segliņš vai Ādolfs Krams	
1947. 01.	Arvīds Grīgulis – Kā Garpēteros vēsturi taisīja (<i>rādīta Rīgā I dramatisko kolektīvu skatē 1947. g.</i>). Režisors V. Segliņš, dekorators J. Zostiņš	
1947. 10. 05.*	Elīna Zālīte – Šokolādes princese (<i>neiestudē līdz galam</i>). Režisore Līvija Vīndedze	
1947. 02. 11.	Aleksandrs Korņeičuks – Platons Krečets. Režisors Antons Varšlavāns	
1948.–1953.*	Boriss Lavreņevs – Lūzums. Režisors A. Varšlavāns	
1948. 24. 04.	Anna Brodele – Upesciema pavasaris. Režisors V. Segliņš	
1948. 12.*	Aleksandrs Puškīns – Boriss Godunovs	Vsk.
1949.*	Lindulis – Dižūдру Māle (<i>rādīta rajona drāmas kolektīvu skatē</i>). Režisors A. Varšlavāns	
1949. 07.	Antons Čehovs – Bildinājums, Lācis (<i>viencēlieni</i>). Režisors Jūlijs Dickals	
1950.	Vilis Lācis – Zvejnieka dēls. Režisors A. Varšlavāns, dekorators J. Zostiņš	
1950. gadu. sāk.*	Mežs skan (<i>viencēliens</i>)	
1950.	Jānis Rainis – Pūt, vējiņi! Režisors A. Varšlavāns, dekorators Indulis Pūrens	
1950. 11.	Aleksandrs Ostrovskis – Bez vainas vainīgie. Režisors A. Varšlavāns	
1950. 16. 11.	Boriss Lavreņevs – Par tiem, kas jūrā. Režisors A. Varšlavāns, dekorators I. Pūrens	
1951. 11.	Aleksandrs Ostrovskis – Ne vienmēr runcim krējuma pods. Režisors A. Varšlavāns	
1951.*	Aleksejs Arbužovs – Tikšanās ar jaunību. Režisors A. Varšlavāns	
1952.	Nikolajs Djakonovs – Līgava ar pūru.	
1952. 23. 03.	J. Anučins, M. Romovs – Saulainā istaba. Režisors Ādolfs Krams	
1952. 30. 10.	Huseīns Muhtarovs – Draugi. Režisors Osvalds Bērziņš	
1950.*	Elīna Zālīte – Vārds sievietēm	Vsk.
1954.*	Elīna Zālīte – Vārds sievietēm	Celtniecības kantoris
1952.*	Anna Brodele – Dedzīgās sirdis	Vsk.
1952. 22. 11.	Mikola Kuļišs – Trīs no Ukrainas. Režisors O. Bērziņš	
1952. 30. 11.	Andrejs Upītis – Bezdievis (<i>viencēliens</i>). Režisors O. Bērziņš	
1953. 22. 02.	Kondrats Krapīva – Cīruļi dzied. Režisors O. Bērziņš	
1953. g.	Nelūgtais viesis (<i>viencēliens</i>)	Aģitbr.
1954.	Iģors Lukovskis – Viņa aizbrauca	Aģitbr.
1954. 14. 02.	Jānis Grants, Voldemārs Sauleskalns – Jūras vējos. Režisors O. Bērziņš	
1954.	Slinkuma kaite. Režisors Osvalds Saule.	Aģitbr.
1954.	M. Režčikovs – Cilvēki no mūsu krasta	
1954. 23. 05.	Rūdolfs Blaumanis – Indrāni. Režisors O. Bērziņš	
1954.	Andrejs Olšanskis – Sastapšanās tūrumā. Režisors O. Bērziņš	

1955.	Ādolfs Vanags – Divas līgas. Anna Brodele – Maija Rudzupuķe. Maija Tālveste – Biedrs Telefons (<i>viencēlieni</i>)	
1956.	Ādolfs Vanags – Izvēlīgā sieva (<i>viencēliens</i>). Režisore Emīlija Arnautovska	
1956. 05. 03. * 1957.	Edvards Vulfs – Svētki Skangalē. Režisore: Alma Ozoliņa	
1956. 15. 04.	Konstantīns Finns – Annas kļūda. Režisori O. Bērziņš, Uldis Sedlenieks, dekorators Miervaldis Ozols	
1956. 30. 04.	Mazulīte	
1956. 25. 08.	Ādolfs Alunāns – Muceniķis un muceniece. Režisors U. Sedlenieks, dekorators M. Ozols	
1957. 16. 03.	Gunārs Priede – Lai arī rudens. Režisors U. Sedlenieks, dekorators M. Ozols	
1957. 03. 1957.	Rūdolfs Blaumanis – Pazudušais dēls Viktors Rozovs – Viņas draugi. Režisore: Alma Ozoliņa	Vsk. vec. kom. Vsk.
1957.	O. Reihmanis – Dīvainais precinieks. Režisors J. Dickalis	
1958. 12. 04.	Andrejs Upīts – Apburtais loks (<i>rādīta tiešraidē TV 18.07.</i>). Režisors U. Sedlenieks, dekorators M. Ozols	
1959. 14. 06.	Viktors Rozovs – Mūžam dzīvie (<i>1. vieta republikas skatē</i>). Režisors U. Sedlenieks, dekorators M. Ozols	
1959. 30. 08.	Marga Tētere-Valdmane (<i>pēc R. Blaumaņa</i>) – Brīnumzāļīte (<i>brīvdabā – Breseskalnā</i>). Režisori Ēriks Lācis, U. Sedlenieks, dekorators M. Ozols	
1959. 27. 12.	Ardi Līvess – Roberts Lielais (<i>TT atklāšanas izrāde</i>). režisors U. Sedlenieks	
1960. 23.04.	Gunārs Priede – Lai arī rudens (<i>atjaunota</i>). Režisors Vladimirs Vasiļevskis	
1960. 26. 06.	Viktors Tipots, Boriss Aleksandrovs, Mihails Matvejevs – Kopā ar tevi (<i>operete</i>). Režisors V. Vasiļevskis, diriģents Alberts Muceniķis	
1960.	Rūdolfs Blaumanis – Pazudušais dēls	
1960-tie 1961.g.	Margarita Stāraste – Pelēkais namiņš	bērni Aģitbr.
1961. 04. 03.	Ilze Indrāne, Marta Kraslovska – Profilakse vienaldzīgajiem	
1961. 23. 04.	Viktors Rozovs – Nevienādā ciņa. Režisors Andrejs Vītols	
1961. 25. 11.	Ilze Indrāne – Tilts. Režisors A. Vītols	
1961.	Rūdolfs Blaumanis – Indrāni (<i>atjaunojums</i>). Režisors O. Saule	
1962.	Ilze Indrāne, Marta Kraslovska – Uz apsūdzēto sola laika laupītājus	Aģitbr.
1962. 10. 05.	S. Stojanovs-Maķedonskis – Pasaule plašā (<i>veltīta bulgāru nedēļai</i>). Režisors Antons Jauniņš	
1962. 17. 05.*	Anna Brigadere – Sprīdītis	studija
1962. 27. 05.*	Peters Karvašs – Pacients 113. Režisors Pauls Putniņš	
1962. 01. 07.*	N. Viņņikovs – Sievas dumpoņas. Režisors A. Jauniņš	
1963. 01. 05.	Konstantīns Finns – Cilvēks piedzimis. Režisors A. Jauniņš, dekorators M. Ozols	
1964. 14. 06.	Samuils Aļošins – Palāta (<i>2. vieta TT republikas skatē Rīgā</i>). Režisors A. Jauniņš, dekorators M. Ozols	
1965. 27. 06.*	Oleksijs Kolomijecs – Faraoni. Režisors A. Jauniņš	
1966. 03. 09.	Ilze Indrāne – Dzeguzīte gadus skaita... (<i>TT republikas skatē Liepājā 3. vieta</i>). Režisors: A. Jauniņš, dekorators M. Ozols, muzikālais noformējums: Valdis Breģis	
1968.	Aleksandrs Volodins – Vecākā māsa. Režisors Jānis Dambītis	
1968. 14. 07.	Rūdolfs Blaumanis – Skroderdienas Silmačos (<i>pirmizrāde Ļaudonā</i>). Režisors A. Jauniņš	
1969. 01. 05.	Dmitrijs Ugrjumovs – Zvans tukšā dzīvoklī. Režisors J. Dambītis	
1970. 11. 01.*	Vilis Lācis – Bāka uz salas. Režisori A. Jauniņš un Skaidrīte Harlātova	
1970. 27. 12.	Trīs sivēntiņi. Režisore S. Harlātova	bērni
1971. 27. 03.	Viktors Rozovs – Mūžam dzīvie (<i>Lido dzērves</i>), (<i>atjaunota, 1. vieta TT skatē</i>). Režisors A. Jauniņš	
1972. 04.*	A. Kravčuks – Pēdējais lidojums. Režisors A. Jauniņš	

1971. 05.	Andrejs Upīts – Atraitnes vīrs. Režisors A. Jauniņš	
1972. 01. 04.	Sergejs Mihalkovs – Sombrēro. Režisore Monika Brieze	studija
1972. 01. 04.	Rūdolfis Blaumanis – No saldenās pudeles. Režisore S. Harlātova, dekorators M. Ozols	
1973. 27. 04.	Vasilijs Čičkovs – Viesis savās mājās. Režisore M. Brieze	
1973. 16. 06.	Ida Ēvalde – Teiksmā par meiteni un milzi. Režisore S. Harlātova	
1974. 26. 05.	Džanni Rodari – Čipolino piedzīvojumi	bērni
1974. 02. 05.	Samuils Aļošins – Citādi nevar. Režisore S. Harlātova	
1974. 06.	A. Bernāne – Draugi. Režisore M. Brieze	bērni
1974.*	Vilis Lācis, Voldemārs Sauleskalns – Vecā jūrnieka ligzda. Režisors A. Jauniņš	
1975. 22. 11.	Aleksejs Arbuzovs – Namiņš nomalē. Režisore S. Harlātova	
1976. 25. 06.*	Eldars Rjazanovs, Emīls Braginskis – Vēlā mīlestība (Darbabiedri). Režisore S. Harlātova, dekorators M. Ozols	
1977. 21. 12.	Andrejs Upīts – Sūnu ciema zēni (<i>fragments, tematiskā vakarā "Pie sava laikmeta laktas stāv tautas rakstnieks"</i>)	bērni
1977. 23. 12.	Harijs Gulbis – Viena ugunīga kļava (<i>pirmizrāde Ļaudonā</i>). Režisore S. Strade (Harlātova), dekorators Slavis Strads, muzikālais noformējums: Ansis Ozols	
1978. 25. 03.	Aleksejs Arbuzovs – Vecmodīgā komēdija (<i>pirmizrāde Viesienā</i>). Režisore S. Strade, dekorators S. Strads	
1978. 16. 07.	Astrīda Lindgrēne – Brālītis un Karlsons, kas dzīvo uz jumta (<i>republikas Bērnu izrāžu skatē – 1.vieta</i>). Režisore S. Strade, dekorators S. Strads, muzikālais noformējums: A. Ozols	bērni
1980. 02. 08.	Jānis Anerauds – Juku laiki priekšpilsētā (<i>3. vieta TT skatē</i>). Režisore S. Strade, dekorators S. Strads	
1981. 09. 05.	Viljams Sarojans – Ei, jūs tur! Režisore Edīte Rudko	
1982. 03. 04.	G. Šmelkovs – Tās nav tik vienkārši (<i>2. vieta TT skatē</i>). Režisore S. Strade, dekorators S. Strads	studija
1982. 23. 06.	Rūdolfa Blaumaņa lugu fragmenti. Režisore S. Strade, dekorators S. Strads	
1983. 13. 04.	Dainis Grīnvalds – Silikāts un Violeta. Režisore S. Strade, dekorators S. Strads	studija
1983. 23. 06.	Rūdolfs Blaumaņa lugu motīvi – „...pats mīcāms, es gribētu tautu drusku smīdināt.” Režisore S. Strade, dekorators S. Strads	
1984. 19. 02.	Rūdolfs Blaumanis – No saldenās pudeles (<i>atj., 1. vieta TT skatē</i>). Režisore S. Strade, dekorators S. Strads	
1984. 22. 12.	Jānis Gavars – Bites lidojums (<i>dzejas uzvedums</i>). Režisore S. Strade, dekorators S. Strads, mūzika Māris Jansons un Artūrs Kloppe. Atjaunots 1994., 1999. g.	
1985. 26. 04.	Harijs Gulbis – Alberts. Režisore S. Strade, dekorators S. Strads	
1986. 17. 12.	Andrejs Kuterņickis – Ak, šie vecāki! (<i>Vissavienības Mākslin. pašdarb. festivāla 1. pak. laureāta nos.</i>). Režisore S. Strade, dekorators S. Strads	
1987. 04. 01.	Vizma Belševica – Papīra zirdziņš. Režisore S. Strade, dekorators S. Strads	bērni
1987. 23. 06.	Rūdolfs Blaumanis – Skroderdienas Silmačos (viesojas Rīgā Jaunatnes teātrī un “Draudzības rampā” Grodņā 1988. g.). Režisore S. Strade, dekorators S. Strads	
1987. 28. 03.	Edvards Vulfs – Līnis murdā. Režisore S. Strade, dekorators S. Strads	
1987. 26. 12.	Rūdolfs Blaumanis – Spēka ozols (<i>dzejas kompozīcija, pirmizrāde muzejā</i>). Režisore S. Strade	
1988. 22. 03.	Džanni Rodari – Čipolino piedzīvojumi. Režisore S. Strade, dekorators S. Strads	bērni
1988. 06. 04.	Lelde Stumbre – Zīmējumi smiltīs. Režisore S. Strade, dekorators S. Strads	
1988. 25. 12.	Otrfrīds Preislers – Par Herbi un Mazo raganīņu. Režisore S. Strade, dekorators S. Strads	bērni
1989. 25. 03.	Andris Kolbergs – Sieviete laivā (<i>veltījums 1949. g. deportētajiem</i>). Režisore: S. Strade, dekorators S. Strads	

1990. 03. 03.	L. Razumovskis – Dārzs bez zemes? Režisore S. Strade, dekorators S. Strads	
1990. 31. 03.	Jānis Vainovskis – Svētdienas un mīlestības darbi “Vērduņos” (viencēliens). Režisore Sarma Rudenāja	
1990. pav.	Pauls Putniņš – Es savos zābakos. Režisore S. Strade, dekorators S. Strads	studija
1991. 08. 03.	Voldemārs Rihters – Nebēdnieki. Režisore S. Strade, dekorators S. Strads	
1991. 18. 10.	Maija Kudapa – Ābolu laiks, kartupeļu laiks. Režisore S. Strade, dekorators S. Strads	studija
1992. 10. 04.	Rūdolfs Blaumanis – Trīnes grēki. Režisores S. Rudenāja, S. Strade, dekorators S. Strads	
1992. pav.	Māris Putniņš – Trīs traki truši. Režisore S. Strade, dekorators S. Strads	
1993. 03.	A. Ridlejs – Spoku vilciens. Režisore S. Strade, dekorators S. Strads	
1994. 03.	Jānis Jurkāns – Akacis (<i>1.vieta oriģināldramaturģijas skatē 1995. g.</i>). Režisore S. Strade, dekorators S. Strads	
1994. pav.	Jānis Jurkāns, Aivars Rijkuris – Gliemezītis riteņbraucējs. Režisore S. Strade, dekorators S. Strads	studija
1994. 13. 08.	Mārtiņš Ziverts – Divkauja. Režisore S. Strade, dekorators S. Strads	
1995. 25. 03.	Nora Vētra-Muižniece – Dzirnavas. Režisore S. Strade, dekorators S. Strads	
1996. 11. 02.	Jānis Grots; Ārija Elksne – Nāc, Solveiga mana (<i>pirmizrāde muzejā</i>). Režisore S. Strade	
1996. 03. 08.	Eduards Alainis – Ģimenes laime. Režisore S. Strade, dekorators S. Strads	
1997. 27. 03.	L. Nagi – Ministru prezidents. Režisore S. Strade, dekorators S. Strads	
1999.g. 22.12.	Augusts Saulietis – Sirds liktenis (<i>pirmizrāde muzejā</i>). Režisore S. Strade.	
1998. 27. 03.	Jānis Jurkāns – Ak, nauda naudiņa! Režisore S. Strade, dekorators S. Strads	
1999. 03. 03.	Ādolfs Alunāns – Mūsu pokāls. Režisore S. Strade, dekorators S. Strads	
2000. 11. 03.	Monika Zile – Čemergess – katram sava kaite sāp. Režisore S. Strade, dekorators S. Strads	
2001. 25. 05.	Nora Vētra-Muižniece – Liktenis (<i>Dvīnes</i>). Režisore S. Strade, dekorators S. Strads	
2001. 01. 06.	Otfrīds Preislers – Mazā raganīņa. Režisore Dace Ādamsons	bērni
2003. 29. 03.	Jānis Jurkāns – Amālija. Režisore S. Strade, dekorators S. Strads	
2004. 23. 06.	Jānis Jurkāns – Vistas. Režisore S. Strade, dekorators S. Strads	
2004. 07. 08.	Nora Vētra-Muižniece – Dzirnavas (<i>atjaunots, 2004. Gada izrāde amatierētros</i>). Režisore S. Strade, dekorators S. Strads	
2005. 22. 02.	Jevgeņijs Švarcs – Sniega karaliene. Režisore D. Ādamsons, dekorators S. Strads	bērni

* par to, vai minētā izrāde ir notikusi un kad tas noticis, trūkst ziņu.

Lapas malā norādīta izrādes norises vieta, ja tā nenotiek Madonā, kā arī tēlotāji: BUB – Brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrība, ģimn. – ģimnāzisti, Vsk. – vidusskolēni, psk. – pamatskolēni, A. – aizsargi, Aģitbr. – aģitbrigāde, studija – Tautas teātra studija.

Pēc Madonas muzejā esošajām Nikolaja Kārkliņa atmiņām (MNM 18312) periodā starp 1925. un 1944. gadu iestudētas vēl šādas latviešu autoru lugu izrādes:

Jānis Akuraters – Kaupo, Pieci vēji, Priecīgais saimnieks, Viesturs; Ādolfs Alunāns – Visi mani radi raud; Aspazija – Atriebēja, Ragana, Zaudētās tiesības; Rūdolfs Blaumanis – Pativāra nams; Anna Brigadere – Heteras mantojums, Lielais loms, Lolitas brīnumputns (mūzika: Haralds Mednis, dekorators Nikolajs Kārkliņš, otrā pasaules kara laikā), Maija un Paija, Pie latviešu miljonāra, Raudupiete, Sievu kari ar Belcebulu; Augusts Deglavs – Vecais pilskungs; Minna Dišlere – Studentes vasara, Iegātnis; Herberts Dorbe – Leiputrija; Aleksandrs Grīns – Kalēja līgava, Karoga meklētāji, Tobago; Pāvils Gruzna – Kad jūra krāc, Ziedu grava; Kārlis Ieviņš – Zilās salas; Jānis Jaunsudrabiņš – Ansis Auns, Jo pliks, jo traks, Zvēru didītājs; Ivande Kaija

– Iedzimtais grēks; Augusts Laiviņš – Jūras gaigaliņa; Lindulis – Dižūdru Māle; Aīda Niedra – Pie Azandas upes; Jūlijs Pētersons – Prāta cilvēki; Jānis Rainis – Krauklītis, Pusideālists; Jānis Rozentāls-Krūmiņš – Sarkanais kungs; Jānis Sārts – Viss pa gaisu; Augusts Saulietis – Audžu bērni; Andrejs Upīts – Atraktnes vīrs, Homo sapiens, Laimes lācis, Peldētāja Zuzanna, Privātīpašums; Rihards Valdess – Toms; Edvards Vulfs – Greizsirdība, Meli, Sensācija, Svētki Skangalē; Mārtiņš Zīverts – Ķīnas vāze.

Cittautu autoru lugu iestudējumi:

Jars Benešs – Zaļā pļavā; Inida Blaitona – Pauks un Šmauks; Gerhards Hauptmanis – Nogrīmušais zvans, Elga; Henriks Ibsens – Brands, Tornī, Ziemeļu vakari; A. Jerviluoms – Ziemeļnieki; Jaroslavs Kvapils – Pasaka par princesi Pienenīti; H. Kubjē – Mīlule; Ž. Kurtelins – Greizais spogulis; Moriss Māterlinks – Zilais putns; Moriss Ordone, Brendons Tomass – Čarlija krustmāte; Viljams Šekspīrs – Liela brēka, maza vilna, Sāpnis vasaras naktī; Frīdrihs Šillers – Vilhelms Tels; Francis Šūberts – Trejmeitiņas; Antons Tamsāre – Zeme un mīlestība; Ļevs Tolstojs – Dzīvais mironis; Konstantīns Treņevs – Ļubova Jarovaja (1940. g.); Oskars Vaids – Ideālais vīrs; Šampanieša pārdevēja.

Vizma Biezā

Theatre Life in the Neighbourhood of Madona.

Summary

Madona is a new city, but the culture life has lasting traditions. The first advertisements about theatre performances are from the year 1879.

In length of time schools, associations, guard organizations also prepared performances.

The regular dramatic group is formed in the year 1925 at the Stock market education society. In wartime the culture life toned down, but after war – renewed.

In the year 1959 the Madona theatre got the name of National theatre.

Amateur theatre in Madona had operated at all state government systems.

There worked gifted actors, directors and decorators. So the performances also are impressive.

The Madona Theatre has raised knowledgeable auditory, who are critical also to professional theatres.

Atsauces

- ¹ Baltijas Vēstnesis. – 1879. – 5. sept.
- ² Vidzemes Vēstnesis. – 1933. – 9. marts; Madonas Ziņas. – 1933. – 10. marts.
- * Jānis Ērmanis – mācītājs Lazdonā 1893. g. – 1906. g. Aplūkotojos avotos neparādās mācītāja vārds, minētais secināts pēc gadiem, kad notikusi diskusija par Aspazijas lugu tikumiskumu, attiecīgi noskaidrojot tā laika Lazdonas mācītāju.
- ³ Zvirgzdiņš I. Kā Madona tika pie kultūras nama//Stars. – 1989. – 4. aprīlis.
- ⁴ Valdības Vēstnesis. – 1921. – Nr. 15 – 17. janv.
- ⁵ Kultūras fonds 1920. – 1928. – R.: 1928. – 95. lpp.
- ⁶ Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – 1923. – Nr. 2. – 76. lpp.
- ⁷ Artūra Viksnas atmiņas/Madonas Novadpētniecības un mākslas muzejs, inv. Nr. MNM 18847.
- ⁸ Jansons J. Modernais teātris. – Rīga: 1934. – 4. lpp.
- ⁹ Preimanis V. Tautas mākslas nama mērķi un uzdevumi//Literatūra un Māksla. – 1945. – Nr. 24. – 29. jūn. – 7. lpp.
- ¹⁰ Nopietni gatavoties mākslinieciskās pašdarbības skatei//Literatūra un Māksla. – 1946. – Nr. 22. – 31. maijs. – 1. lpp.
- ¹¹ Kalve M. Dramatisko darbu uzdevumiem – augstu idejisko līmeni//Madonas Arājs. – 1948. – 7. maijs. – 2. lpp.
- ¹² Ievērojams kultūras nama panākums//Literatūra un Māksla. – 1950. – 26. februāris.
- ¹³ Cēsu Zonālais Valsts arhīvs. – 588. f., 1. a., 3. l., 3. lpp.
- ¹⁴ Burtiece A. Kādas problēmas jārisina mūsu tautas teātriem//Teātris un dzīve. Almanahs. R.: Latvijas Valsts izdevniecība. – 1963. – VII sēj. – 37. lpp.
- ¹⁵ Skaidrīte Strade (Harlatova) 1970. gadā strādā mācību praksē Madonas teātrī. Viņas vadībā darbojas Bērnu un jauniešu studija. No 1973. gada viņa ir patstāvīga Madonas teātra režisore.
- ¹⁶ Priede K. Interessants pasākums//Stars. – 1956. – Nr.5. – 11. janv.

Ceļš uz pamatskolu

Madonu savulaik nosauca par strauji augošu pilsētu, kas būvējusies amerikāniskā ātrumā.¹ Tomēr šī celtniecība galvenokārt attiecās uz privātmājām, sabiedriskas nozīmes jaunbūvju nebija pārāk daudz. Kādreizējais Madonas pilsētas valdes arhīvs, kas saistīts ar būvniecību, pēc Otrā pasaules kara ilgus gadus glabājās rajona komunālās saimniecības nodaļā, tad Tehniskās inventarizācijas birojā, tagad tā lielākā daļa nonākusi Madonas novadpētniecības un mākslas muzejā. Materiāli rāda 1920.–1930. gadu celtniecību pilsētā.

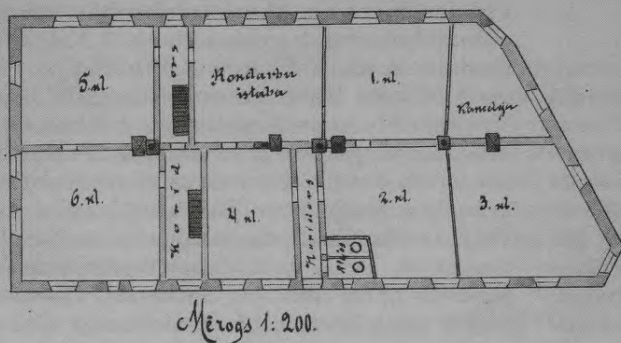
Pilsētas pamatskola bija vienīgā, ko no sākuma līdz galam cēla pilsētas pašvaldība, ēka bez īpašām pārmaiņām vairāk nekā septiņdesmit gadus kalpojusi sākotnējam mērķim – izglītībai. Nama tapšanas dokumenti atklāj projektēšanas un celtniecības gaitu, parāda tā laika noteikumus šo darbu organizēšanā.

Latvijas Republika savu skolu sistēmu veidoja atšķirīgu no iepriekšējās. Cariskās Krievijas Baltijas guberņās, arī Vidzemē, kārtība bija samērā sarežģīta. Tajā vispārējai izglītībai pastāvēja nosaukumos dažādas skolas: laukos pagastskolas un draudzes skolas (luterāņu un pareizticīgās), ministrijas skolas, pilsētās un miestos elementārskolas, pilsētas skolas, apriņķa skolas, ģimnāzijas un reālskolas (pēdējās divas – pilnas un nepilnas, pie kam tās bieži bija privātas). 1919. gada 8. decembrī Saeimas sapulcē pieņemtais likums paredzēja obligātu pirmskolu vai mājmacību bērna 7.–8. mūža gadā, pamatskolu 9.–14. gadā un papildu skolu 15.–16. gadā. Tālākā mācīšanās – četrtklasīga (vēlāk piecklasīga) vidusskola, dažādas speciālās skolas un augstskolas – vairs nebija obligāta. Likuma 52.–53. pants noteica: “Gādība par obligatoriskās mācības realizēšanu uz vietām uzlikta par pienākumu vietējām pašvaldības iestādēm. Vietējām pašvaldības iestādēm piekrikt skolotāju pieņemšana, skolu uzturēšana un gādība par ārpuskolas izglītību.” Ar pamatskolas līdzdalību zināmā mērā nodrošināja arī pirmmācību un papildu skolas apmācību. Pēdējā gan aptvēra ne visus attiecīgā vecuma jauniešus.

Madonā plašāk pazīstama bija 1908. gadā dibinātā vidusskola (progimnāzija, vēlāk ģimnāzija), tai audzēkņi saradās arī no tālākas apkārtnes. Pirmajā gadā tā vēl neatradās nākošajā pilsētas teritorijā. Tagadējā pilsētā savai baznīcai līdzās toties atradās Lazdonas pareizticīgo draudzes skola. Vecākā pamatskolas priekštece pagastskola ar Madonas vārdu bija tā, kas kopš 1864. gada darbojās tālaika Madonas pagasta “Zodos”.² Tur uz katkisma, bībelstāstu, lasīšanas un rakstīšanas apguvi saņāca pareizticīgo bērni. Skolotājs bija Pēteris Kalējs, kas līdzīgi darbojās arī Aizkujas pagasta “Jaunzemos” (vēlāk “Kaļvos”) un Sarkanu “Lācēnos” (vēlāk “Lapārēs”). Viens skolotājs

trijās dažādās zemnieku sētās pulcinātiem bērniem laikam gan nozīmēja mācības ar pārtraukumiem. 1870. gada novembrī skola tā paša P. Kalēja vadībā sāka darbu Madonā nesen uzceltajā pagastmājā netālu no muižas (tagadējās Parka un Akmeņu ielas stūrī, uz ēkas pamatiem uzbūvēta cita celtne). P. Kalēju nomainīja skolotājs Andrejs Eglītis, tad no 1874. gada Miķelis Dāvis un no 1882. gada Jēkabs Kalniņš. Madonas pagasts bija salīdzinoši neliels, tajā 19. gs. otrā pusē iekļāvās 28 zemnieku sētas. Skolēnu skaits astoņdesmitajos gados svārstījies starp 20 un 30. Deviņdesmito gadu sākumā Madonas pagastu pievienoja Sarkanu pagastam, 1893. gadā skola beidza pastāvēt, šejienes bērni skolojās Sarkanos. Divdesmit gadus vēlāk atvērta Biržu divklasīgā elementārskola,³ pasaules kara laikā 1917. gadā tā evakuēta. 1919. gada 25. septembrī Madonā pulcējušies vecāki un skolotāji, lai runātu par skolas nepieciešamību. Skolas organizēšanas pagaidu padomē ievēlēti miertiesnesis Jānis Cimdiņš, namīpašnieki Andrejs Krūmiņš un Kārlis Ķeirāns. 30. septembrī pieņemtas pirmās skolotājas Emma Niedrīte (viņa strādājusi jau 1913. gadā dibinātajā elementārskolā) un Marta Ankrava, vēl pēc dienas pārzinis Pēteris Kalniņš (1889. g. Sarkanos – 1937. g. Madonā). 1. oktobrī pamatskola sāka darbu. 1. klasē bija pieteikti 27, 2. – 21, 3. – 15, 4. – 12, 5. – 7. un 6. klasē – 5 bērni. Apvienoti mācījās 3., 4. un 5., 6. klašu (tolaik teica – nodaļu) skolēni. Otrajā pusgadā skolēnu skaits augs, pieņemti vēl 3 skolotāji. Mācības notika pēcpusdienās, jo pamatskola izmantoja telpas A. Krūmiņa namā tagadējā Rīgas ielā 4, kur rīta pusē darbojās vidusskola. Pamatskolas dibinātāja bija minētā pagaidu padome, bet 1919. gada 30. novembrī uzturēšanu pārņēma Biržu izglītības biedrība, kurai tāpat nepietika līdzekļu. Biedrības sākotnējais mērķis bija vidusskolas uzturēšana. Nākošajā mācību gadā bija jau 234 skolēni un strādāja 13 skolotāji. Skolēnu skaits 5. un 6. klasē bija vairāk nekā 50, tāpēc tajās dalītas paralēlklases – noteikumi paredzēja, ka skolēnu skaitam klasē nevajadzētu pārsniegt 40. Skola atradās Pētera Kumsāra namā (tagad Rīgas iela 1) un Jāņa Kļaviņa mājā (vēlākā Saules iela 6, tagad nojaukta). Turpmākajos gados skolēnu skaits atkal kritās, paralēlklāšu nebija, un skola aizņēma Kumsāra nama otro stāvu. Tur bija 6 klašu telpas, rokdarbu istaba un kanceleja, tomēr uzturēšanās 130–160 skolēniem neērta. Kopš 1921. gada 1. jūnija pastāvēja Madonas miests. Pēc pusotra mēneša – 17. jūlijā – miesta dome pieņēma lēmumu par pilnas pamatskolas atvēršanu. Jaunu skolu miests nedibināja, vienkārši 16. augustā esošā skola no Biržu izglītības biedrības pārgāja miesta pārziņā. Tad arī izveidota pirmskola. 1923. gada augustā pārzinis Kārlis Gaujēns (1895–1975) rakstīja “Vis-sāpīgākais līdz šim skolas telpu jautājums, jo tagadējās skolas vajadzībām nepiemērotas, pat neciešamas, bet vēl nav zināms un paredzams, kad cels madonieši jaunu skolas namu.”⁴ Pēc jaunās vidusskolas ēkas uzcelšanas 1926. gadā pamatskola pārcēlās uz Krūmiņa namu (vēl reizi tā tur atgriezās sešdesmitajos gados),

Madonas miesta pamatskolas plāns

Pamatskolas telpu izvietojums Rīgas ielā 1 P. Kumsāra nama 2. stāvā 1920. gadu sākumā. (MNM 37662: 1)

kur pirmajā stāvā bija ēdamistaba un virtuve, augstāk sešas klašu telpas, mācības līdzekļu istaba, kanceleja un zāle (ap 60 m²), tajā notika vingrošanas stundas. No pamatskolas atsevišķi darbojās pirmskola skolotājas Martas Kļaviņas vadībā, sākumā Blaumaņa ielā,⁵ tad 1925. gadā uzceltajā pilsētas valdes rakstveža Oskara Krafta namā Skolas ielā 19.

Pilsētas tagadējā teritorijā 1926.–1928. gadā darbojās arī Lazdonas pagasta pamatskolas apvienotā 1.–2. klase, jo 1873. gadā celtajā tā sauktajā Kārļa skolā netālu no pagastmājas telpu nepietika.⁶ Pirmajā mācību gadā pagasts nomāja telpas no pareizticīgo draudzes kādreizējā skolā, maksājot 100 latus. Nākošajā skolas gadā par 360 latiem klases telpa irēta no V. Taubes agrākajā Lazdonas Baznīckrogā (ēka nojaukta).

Divdesmito gadu vidū miesta dome sprieda, ka skolas darbs daļēji piemērotās, irētās telpās nav ērts, tāpēc jāceļ jauna ēka. Līdz ar Madonas apriņķa nodibināšanu 1925. gada 1. aprīlī radās papildu pieprasījums pēc telpām administratīvām iestādēm, arī dzīvokļiem. Pirmo pamatskolas projektu 1926. gada aprīlī izstrādājis rīdzinieks būvtehniķis Eduards Smurģis⁷, kas to plānoja apmēram tagadējā kultūras nama vietā. Pirmajā stāvā viņš paredzēja zāli, darbnīcu, garderobi un rokdarbu istabu, ka arī divas atsevišķas virtuves un ēdamtelpas pirmskolas un pamatskolas audzēkņiem. Otrajā stāvā būtu 4 klašu telpas (no tām divas pirmskolai), kanceleja kopā ar bibliotēku, trīsistabu dzīvoklis skolas pārzinim un divistabu – pirmskolas skolotājam. Trešajā stāvā atrastos 4 klašu telpas, dabaszinību klase un tai blakus kabinets, skolotāju istaba un vienistabas dzīvoklis kalpotājam. Visos stāvos plānoti gaiteni un atejas telpas. Smurģim par darbu samaksāja 600 latus, jo tehniski tas bija izdarīts pieņemami un Iekšlietu ministrijas Būvniecības pārvaldē apstiprināts.⁸ Tomēr Iekšlietu ministrijas Pašvaldības departamenta Lauku nodaļa Būvniecības pārvaldei 22. aprīlī rakstīja, ka apriņķu pašvaldību apspriedē iepriekš nolemts: "...jaunbūves pašvaldībām jāizved nepieciešamības un saimniecisko spēju robežās."

Lai neizlietu līdzekļus, gatavojot būvprojektus, kurus pēc tam nav iespējams realizēt, pašvaldībai iepriekš jākonsultējas ar uzraudzības iestādi Iekšlietu ministrijā. Madonas miesta valde to neesot darījusi. Pašvaldība jau ar vidusskolas būvi esot nonākusi nepārvaramās finansiālās grūtībās, tāpēc departaments nepiekrītot jaunbūves projekta apstiprināšanai.⁹ Trīsstāvu celtnes izmaksas rēķinātas pāri 176 tūkstošiem latu, tādu līdzekļu tolaik nebija. 1928. gada 23. martā pilsētas domnieki vienojās, ka pamatskola jāceļ pilsētai piederošā gruntsgabalā 204 F kādreizējās muižas rijas vietā netālu no Skolas ielas, lejpus 1924.–1926. gadā būvētajai vidusskolai (tās celtniecība izmaksāja 266797 latus). Jāatceras – 1923. gada 11.–12. septembrī miesta domnieki

pieņēma pirmos ielu nosaukumus, tai skaitā deva vārdu arī Skolas ielai. Tobrīd netālu no ielas aiz muižas klēts un kūtim bija izvēlēta vieta vidusskolai, pārējā apbūve vēl plānota netika. Rija – iespaidīga 19. gadsimta laukakmeņu mūra būve ar apmēram 28x8 metru pamata laukumu. 1905. gada 2. decembrī pēc revolūcijas nomierināšanai atsūtītā krievu karaspēka (vairāk nekā 100 vīri) atkāpšanās no Madonas Cēsu virzienā rija aizdedzināta, jo tajā nakšņojuši kazaki, bet vēlāk atjaunota. Līdz ar agrārreformu un muižas saimniecības izbeigšanos tā zaudēja sākotnējo nozīmi, divdesmitajos gados dažkārt izmantota sarīkojumiem.

Trīsdesmito gadu sākumā savu projektu deva Madonā dzīvojošais inženieris Alberts Neiders, kam par darbu samaksāja 300 latus. Arī viņa zīmētā trīsstāvu pakavveida funkcionālisma stila celtnē atzīta par pārāk dārgu – sākotnēji celtniecības izmaksas novērtētas uz 211822,54 latiem. 1932. gada 16. novembrī Neiders piedāvāja būvniecību realizēt pakāpeniski, sākumā uzcēlot centrālo daļu, bet piebūves abos galos vēlāk.¹⁰ Celtniecību esot iespējams salētināt, ķieģeļus aizvietojot ar betonu. Laikā starp Smurģa un Neidera projektiem, 1932. gada vasarā, apsvērta arī varbūtība pamatskolai izmantot ēku, ko Skolas ielā 1931. gadā uz agrākajiem muižas ūdensdzirnavu pamatiem sāka pārbūvēt kā pilsētas nespējnieku patversmi un kur vēlāk iekārtoja slimnīcu.¹¹ Pārbūves projektu nespējnieku mājai sagatavoja Rīgā dzīvojošais Madonas pilsētas inženieris Volde-mārs Bergkinds (1897-?), kas šo amatu ieņēma kopš 1928. gada 1. aprīļa. 1932. gada 8. jūnijā pamatskolas padomē noraidīta doma par skolu kādreizējo dzirnavu vietā. K. Gaujēns pēc tam rakstīja domei, ka vieta pašā upītes krastā un pie nogāzes neesot piemērota bērniem, daudz labāka tā būtu pie muižas rijām. Uzbūvētajai celtnē esot pārāk mazi logi, arī atsevišķu telpu lielums neatbilstot klašu prasībām. "...Padomei nesaprotami, ka pilsētas pašvaldība pamatskolas būves jautājumu grib atrisināt šādā veidā, jo ikkatram skaidrs, ka ēka, kas domāta nespējnieku vajadzībām, nevar tikt piemērota skolai. Ja tā darītu, nebūtu apmierinātas šodienas, jo

vairāk nākotnes prasības, un slēdziens būtu, ka pilsētas domes vairākumam nav vajadzīgās izpratnes skolu lietās.”¹² Uz dzirnavu pamatiem uzbūvētās divstāvu ēkas kopplatība bija 616 m², kamēr Krūmiņa mājā, kur skolai vispār bija par šauru, tā aizņēma 650 m². Kopš 2003. gada decembra rekonstruētajā bijušās slimnīcas (pēc tam poliklīnīkas) daļā atrodas Madonas novadpētniecības un mākslas muzeja administrācijas un krājuma telpas.

1932. gada 29. jūlija sēdē Madonas domnieki vienbalsīgi nolēma, ka jāizstrādā pamatskolas jaunbūves projekts, iepriekš noskaidrojot, kādu materiālu izmantošana izdevīgāka.¹³ Tad pat arī nospriests, ka nepabeigto nespējnieku nama celtni pārdos Madonas un apkārtnes veselības aizsardzības savienībai. Skolas projektu pasūtīja V. Bergkindam. No pilsētas valdes 1932. gada 19. novembra vēstules¹⁴ var noprast, ka tobrīd bijis gatavs projekta pirmais variants. 25. novembrī inženieris rakstīja: “...Savu nākošo braucienu uz Madonu paredzu 9. vai 10. dec. Lūdzu uz vienu no minētām dienām nolikt komisijas un arī apspriedi skolas plāna lietā, ja tāda būtu nepieciešama. Patreiz atrodos vēl Latgalē (Krāslavā) un agrāk ierasties Madonā man ļoti apgrūtināši, jo braucot jāzaudē 3 dienas. Lūdzu man rakstīt kā parasti uz Rīgu, jo es ik pāris dienas no Rīgas saņemu pastu. Lai tomēr tuvāk sazinātos, otrdien vai trešdien, t.i. 29. vai 30. nov. piezvanīšu uz Madonu.”¹⁵ V. Bergkinds 1933. gada februārī plānu nosūtīja izskatīšanai Izglītības ministrijā un Iekšlietu ministrijas Pašvaldību departamenta Būvniecības pārvaldē, kurā to 23. martā apstiprināja.¹⁶ Inženieris rēķināja, ka būvniecība maksās 92516,58 latus. Pilsētas domes lēmums par skolas celšanu pēc apstiprinātā projekta pieņemts 27. aprīlī. Arhitektūras vēsturnieks Jānis Krastiņš projektu vērtē kā tādu, kurā vairāk vai mazāk uzskatāmi lietoti funkcionālisma formālie elementi.¹⁷

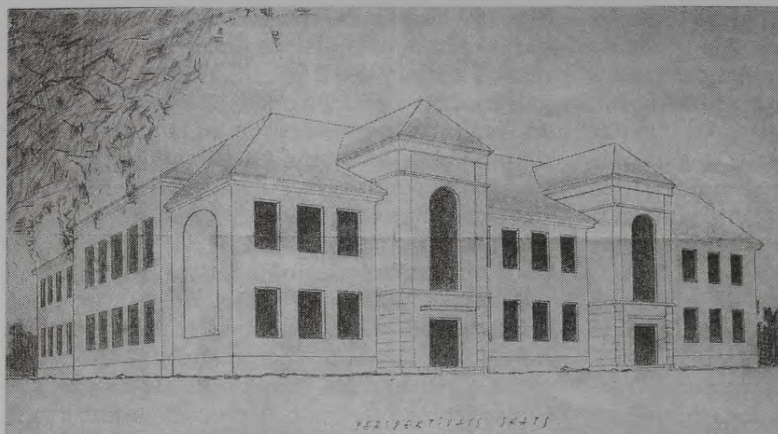
Svarīgākos pilsētas dzīves jautājumus tolaik apsprieda 17 domnieki, kas 1931. gada 1.–2. augustā bija ievēlēti no 13 dažādiem kandidātu sarakstiem.¹⁸ Domes locekļi bija Volde-mārs Aizderdzis, Pauls Apsītis, Jēkabs Barušs, Jānis Briedis, Pēteris Dolmanis, Eliass Evjans, Jānis Ezeriņš, Roberts Grūbe, Jānis Jāņukalns, Pēteris Ļaviņš, Eduards Pētersons, Pēteris Rīgerts, Aleksandrs Siliņš, Jānis Stūrmanis, Mārtiņš Šteinbergs, Jānis Šuriņš, Andrejs Šusters. Domes priekšsēdētājs (viņš vadīja domes sēdes, kas parasti notika reizi mēnesī vakaros) bija M. Šteinbergs. Par piedalīšanos sēdēs domnieki saņēma nelielu samaksu. Ikdienā pilsētas dzīves jautājumus kārtoja valde, kuras locekļus no sava vidus apstiprināja domes deputāti. Pēc 1931. gada vēlēšanām pilsētas galva (valdes priekšsēdētājs) bija J. Barušs, viņa biedrs T. Stabiņš, valdes locekļi J. Ezeriņš, J. Šuriņš. Valdē ievēlētie saņēma ikmēneša algu: pilsētas galva 90 latus, viņa biedrs – 80 un valdes locekļi katrs 70 latus. Valdes locekļi atšķirībā no kancelejas darbiniekiem nestrādāja ik dienu pilnu laiku. Tā galva un viņa biedrs parasti darbojušies pārmaiņus katru otro mēnesi. Savukārt pilsētas valdes sekretāra alga

bija 180 lati, kancelejas ierēdnes – 120 lati, tik pat saņēma arī pilsētas inženieris (atcerēsimies, ka viņš pilsētā parādījās tikai pa laikam, galvenokārt strādāja mājās Rīgā). 1934. gada 15. maija valsts apvērsums nozīmēja izņēmuma stāvokļa ieviešanu Latvijā. Pilsētu domju darbība tika apturēta. Ar Iekšlietu ministra 29. maija rakstu par Madonas pilsētas galvu iecelts Mārtiņš Šteinbergs, 9. jūnijā par valdes locekļiem ministrs apstiprināja Eduardu Pētersonu un Alfrēdu Polfanderu. Pilsētas galvam kopā ar valdes locekļiem uzticētas agrākās domes un arī valdes tiesības un pienākumi.

Inženieris Bergkinds divstāvu ēku ar jumta izbūvi plānoja celt divos posmos. Pirmā kārtā uzcelta un saglabājusies līdz mūsu dienām bez lielām pārmaiņām. Bija domāts vēlāk perpendikulāri šai daļai dienvidrietumu pusē uzcelt otru gandrīz tikpat lielu ēkas spārnu. Pirmajā stāvā šeit vajadzētu atrasties divām pirmskolas klasēm, garderobei un pārziņa trīsistabu dzīvoklim (ar atsevišķu ieeju no pagalma puses). Otrajā stāvā būtu vēl pāris klašu telpas un zāle (aula) 320 personām un rokdarbu telpa. Plānā neparādās trešā (jumta) stāva izbūve šai daļā, toties zālei plānoti augstāki griesti. Pirmajā kārtā uzceltajā ēkā jumta stāvā uz upītes pusi bija paredzēta vingrošanas klase, reizē arī pagaidu zāle sarīkojumiem, otrā galā – apkalpotāja dzīvoklis.¹⁹ Pēc otrās kārtas uzcelšanas tas gan zaudētu logus. Cerēja, ka skolas sānu spārnu varēs būvēt 1940.–1941. gadā, jo 1939. gadā jāuzceļ pirts. Vēl vēlāk – 1943.–1944. gadā tad celtu pilsētas valdes namu.²⁰ Pasaules karš tomēr izjauca skolas paplašināšanas nodomus, arī pie valdes nama Madona netika. Pirts būvniecība krietni ievilkās, tomēr tā bija nepieciešama ne tikai pilsētniekiem, bet kara laikā arī armijai.

Skolas ēkas pamatu rakšana sākta 1933. g. 17. jūnijā (tieši pēc gada 17. jūnijā likts pamatakmens Madonas Aizsargu namam). Skolas pamatakmens svinīgi likts 9. jūlija pēcpusdienā. To ievadījis gājiens no esošajām pamatskolas telpām uz jaunbūvi. Pārzinis K. Gaujēns bija sagatavojis pamatos iemūrējamo vēstījumu. Vakarā pasākumu noslēdza koncerts Biržu izglītības biedrības namā Avotu ielā ar pianistes Vilmas Delles, vijolnieka Volde-māra Ruškēvica un dziedātāja Marisa Vētras piedalīšanos.

Būvdarbi tolaik parasti tika dalīti divās daļās jeb pusbūvēs. Pirmā pusbūve nozīmēja ēkas stāva uzcelšanu un jumta uzlikšanu, otrā – logu, durvju ielikšanu, apkures ierīkošanu, iekšdarbus. Būvniecību piedāvāja izsolē ar sludinājumu Rīgas laikrakstos, arī vietējās “Madonas Ziņās”, uzņēmējiem darot zināmu, ka pilsēta vēlas veikt noteiktus darbus pēc inženiera sagatavota apraksta. Viņš arī aprēķināja paveicamā aptuveno kopizmaksu, tā saukto slēpto cenu, kuru nevajadzētu pārsniegt. Februārī parakstītajā maksas aprēķinā Bergkinds paredzēja darbus par Ls 41226,58, bet vēlāk ar J. Baruša un V. Bergkinda parakstiem noteikta slēptā cena: “Madonas pilsētas pamatskolas pusbūves darbu izsole uzskatāma par izdevīgu, ja izsolē sasniegtā zemākā summa nepārsniedz

Tāda izskatītos pamatskola pēc otrās kārtas būvniecības darbu nobeigšanas. V. Bergkinda zīmējums. (MNM 38141: 6)

Ls 26000.²¹ Būvniekiem tad nu vajadzēja piedāvāt savu pieļaujamo zemāko maksu darbu izpildei. Bija paredzēta jaukta izsole – tika pieņemti iepriekš piesūtīti rakstiski piedāvājumi vai arī mutiski izsoles dienā. Katram izsoles dalībniekam nācās iemaksāt 1500 latu drošības naudu, pēc izsoles tie, kas darbu nenosolīja, iemaksu saņēma atpakaļ. Savukārt uzņēmējs, kas solīšanā uzvarēja, ar drošības naudu atbildēja par pareizu, kvalitatīvu darbu izpildi turpmāk, par jebkādiem zaudējumiem, kas pilsētai celtos sakarā ar būvdarbu līguma izpildi (neizpildi). Noteikumi paredzēja, ka pilsētas valdei tiesības izvēlēties vienu no pēdējiem lētāk nosolījušiem pēc sava ieskata. Gadījumā, ja uzņēmēju prasītā maksa pārsniegtu noteikto slepeno cenu (izsoles laikā tai jāatrodas uz izsoles vadītāja galda slēgtā aploksnē), valde varēja izsludināt jaunu solīšanu. Mūra darbus bija jābeidz līdz 1933. gada 20. augustam, bet visa pusbuve – līdz 20. oktobrim. Par katru nokavētu dienu uzņēmējam jāmaksā 10 latu sods. Pieļauts gan, ka, kavējoties dibinātu iemeslu dēļ, soda nauda netiks iekasēta. Taču prasīt papildus maksu virs noligtās materiālu vai darbaspēka sadārdzināšanās vai nelabvēlīgu laika apstākļu dēļ darba veicējam nav tiesības. Pilsēta nodrošināja kokmateriālus un laukakmeņus, pārējie materiāli jāgādā uzņēmējam. 1932./33. gada ziemā valde piedalījās Madonas virsmežniecības rīkotajās meža izsolēs. Pirmās pusbuves darbiem – sijām, spārēm un citām jumta konstrukcijām, la-tām un pārējam vajadzēja vairāk nekā pusotru simtu kubikmetru kokmateriālu, vēl jāpieskaita materiāls logiem, durvīm, grīdām, arī daļu iekšējo šķērssienu veidoja no koka plankām. Kokus nokrāva agrākajā tirgus laukumā starp Skolas un Upes ielām. Zemkopības ministrijai 1933. gada 29. martā lūgta atļauja noplēst riju un akmeņus izmantot būvdarbos.

Pirmajai pusbuvei kā darbu veicēji pieteicās praulēnietis Jānis Malta, valmierietis Jānis Kiršteins, jelgavnieks Juris Kupčs, madonietis Pēteris Rozītis, kā arī rīdzinieki Jēkabs Upīte un Jānis Māļitis. Interesi par darbiem izrādīja arī Rīgas uzņēmējs Jūlijs Indzers, taču savu piedāvājumu neatsūtīja.²² 1933. gada 20. aprīlī notika jaunbūves darbu izsole pilsētas domē.²³ Pirms izsoles lētāko piedāvājumu Ls

25428 pa pastu bija rakstiski piesūtījis Rīgas uzņēmējs Jānis Māļitis (1867-?), kas pats pārsolīšanā Madonā neierādās. Viņš arī izvēlēts par darbu veicēju. Klātesošie četri uzņēmēji nosolīja prasīto maksu no 32 tūkstošiem latu līdz 26650 latiem.²⁴ Līgums ar Māļiti 25. maijā gan slēgts par 25200 latiem.

4. jūlijā V. Bergkinda pārbaudīja uzmūrētos pamatus. Viņam bija iebildumi, ka pamatos akmeņi iemūrēti nepietiekoši gludi, arī java netiekot sagatavota gana rūpīgi, tajā paliekot atsevišķas kaļķu pikas.²⁵ Ik

pa laikam pilsētas inženieris izdarīja kādas izmaiņas vai labojumus projektā un lūdza par to paziņot Māļitim.

1933. gada 23. novembra pilsētas valdes sēdē notika pirmās pusbuves darbu pieņemšana. Piedalījās pilsētas galvas biedrs T. Stabiņš, valdes loceklis J. Ezeriņš, būvkomisijas priekšsēdētājs J. Jāņkalns un locekļi J. Briedis, I. Bērziņš, domes priekšsēdētājs M. Šteinbergs, domes locekļi P. Rigerts un P. Dolmanis, būvuzņēmējs J. Māļitis un pilsētas inženieris V. Bergkinda.²⁶ Iepazīstoties ar padarīto, secināts, ka darbi, kas paredzēti 25. maija līgumā, visumā izpildīti. Papildus sākotnējam līgumam uzbūvētas trepes par 1100 latiem (par šo papilddarbu pilsētas dome vienojās 30. augustā). Atrasti gan arī deviņi dažādi defekti – nepareizi vai nekvalitatīvi darbi, par ko no līgtās summas ieturami 140 lati.

Pilsētas domē 1933. gada decembrī sprieda, vai nebūtu izdevīgāk pusbuves otro daļu veikt saimnieciskā kārtā – tas nozīmētu izvēlēties amatniekus, kas pilda konkrētus darbus un vienoties par samaksu, tad noslēgt līgumus un raudzīties, lai darbi pienācīgi izpildīti. 26 Madonas amatnieki – 10 galdnieki, 7 namdari, 4 mūrnieki, 2 podnieki un krāsotāji, kalējs – piedāvāja savu kopīgo apņemšanos izgatavot durvis un logus (pēdējos arī iestiklot), ielikt grīdas, griestus un koka starpsienas, uzmūrēt 17 krāsnis (ēkā gan ierīkoja centrālapkuri), izdarīt apmešanu un krāsošanu.²⁷ Pilsētas valde tomēr beigās nolēma rīkot kopējo darbu izsoli, atsevišķi gan veicot logu un durvju pagatavošanu. Slēptā cena otrās kārtas darbiem bija noteikta Ls 19000. Pusbuves izsolē 16. jūlijā pieteicās trīs pretendenti: jau no iepriekšējās vasaras zināmais rīdzinieks Jānis Māļitis (viņš jau kopš pavasara organizēja Aizsargu nama pirmās pusbuves darbus Skolas un Baloža ielas krustojumā) un divi madonieši – Pēteris Rozītis un Jānis Vanags. Pēdējais savu vēlamu maksu Ls 24150 bija atsūtījis rakstiski. Mazāksolīšana sākās ar J. Māļiņa prasītajiem Ls 28000. Pretendenti viens otru pārsolīja 30 reizes. Māļiņa mazākā summa bija Ls 21290, Rozītis piekrita darbus izpildīt par Ls 21200, bet pēc slēptās cenas nosaukšanas par Ls 18990. Tādējādi sākotnēji prasītā cena bija samazināta gandrīz

par trešdaļu.²⁸ 1934. g. 23. jūlijā ar madonieti Pēteri Rozīti (1895–1967) noslēgtais līgums paredzēja, ka darbi jābeidz līdz 10. oktobrim. Galīgo norēķinu ar uzņēmēju bija paredzēts veikt ne vēlāk kā 2 mēnešus pēc būves pieņemšanas, taču 600 latu no iemaksātās drošības naudas ieturami līdz 1935. gada 1. jūnijam, lai novērstu iespējamus vēlāk atklājušos defektus. Septembra sākumā pilsētas valdei vienojoties ar Rozīti, klāt nāca papildus noruna par kanalizācijas notekūdeņu aizvadīšanas ierīkošanu (tekstā – notekūdeņu pūdetava un notekūdeņu filtrs,

kā arī savienošās caurules starp pūdetavu un filtru). Šos darbus jāsāk 3. septembrī, jābeidz 15. septembrī, par to uzņēmējam samaksās 425 latus.²⁹ Ūdeņu aizvads būvēts virzienā uz upīti. Noteiktajā laikā darbi netika nobeigti, tāpēc par katru nākamo to turpināšanas dienu Rozītim pieskaitīja 10 Ls soda naudu.

Logu un durvju izgatavošanai 1934. gada 13. aprīlī slēgts līgums ar amatnieku arteli Rudolfa Kaliksona vadībā.³⁰ Tajā vēl iekļāvās madonieši Juris Āriņš, Jānis Barševskis, Jānis Dobkalns, Krišjānis Kronbergs, Arvīds Plācens un Pēteris Siliņš. Darbu beigšanu līgums noteica jūlijā, bet durvju galīgo pieņemšanu – nākošā gada 1. maijā, līdz tam laikam ieturot 10% no darba vērtības Līgumā noteikts, ka logiem un durvīm jāizmanto pilsētas piegādātie kokmateriāli, jāpieņem, ka tie bija nostāvējuši un izkaltsūši

Jau teikts, ka darba gaitā palaikam projektā tika izdarīti labojumi un precizējumi. Lielākā izmaiņa bija tā, ka sākumā domātās krāšņu apkures vietā iekārtoja centrāl apkuri. Bergkindis sprieda, ka parasto krāšņu ierīkošana ir krietni lētāka, krāsnis patērētu arī mazāk kurināmā. Centrāl apkures ierīkošana vienam ēkas kubikmetram maksātu 2,7–3,0 latus tātad skolai tas prasītu 13–15 tūkstošus latu. Savukārt namā plānotas 16 krāsnis, kas katras izmaksātu ap 200 latiem, kopējā ierīkošanas izmaksa tad būtu reizes 4 mazāka. Savukārt pieredze rādīt, ka centrāl apkure tērē par trešdaļu vairāk malšanas nekā tāda paša lieluma telpu apsildīšana ar krāsnīm.³¹ Toties centrāl apkure darbotos ar lielāku ugunsdrošību un arī tīrāk. Madonā šai ziņā vēl bija maz pieredzes, tikai nupat uzcelta pirmā sabiedriskā ēka ar centrāl apkuri – slimnīca. Pēc konsultēšanās ar Rīgas pilsētas valdes Būvju nodaļu Madonas domnieki tomēr izvēlējās modernāko apsildi. Pirmos projekta aprēķinus centrāl apkures iekārtošanai veica uzņēmējs Kārlis Mundeciems (1906–1960) Rīgā. Viņš ieteica tā saukto Strebeļa katlu ar lielu kurināmo laukumu, to varētu kurināt ar koksu vai malku. Katram radiatoram bija paredzēts regulējams ventilis ar skalū. Speciālists plānoja 85 Celsija grādu temperatūru ūdenim

Skolas pamatakmens likšana 1933. gada 9. jūlijā. O. Bērziņa foto. (MNM 9744: 2)

no katla izejot un 65 grādos ienākot. Savus piedāvājumus centrāl apkures, kā arī ūdensvada un kanalizācijas iekārtošanai rakstveidā deva P. Putniņš (16370,90 latu), K. Mundeciems (15180,50 latu), uzņēmums "Thermo" (14371,40 latu) un P. Neimanis (15665,75 latu), visi no Rīgas. Darbu izpildei izvēlēts Mundeciems, 13. jūnijā viņš apņēmas darbus izpildīt par Ls 13480.³² Interessants ir ieraksts par garantijām noteikumos par apkures, ūdensvada un kanalizācijas iekārtošanu: "9. Uzņēmējam par visu ierīču kārtīgu darbību jānodrošina uz 1 gadu, skaitot no pieņemšanas dienas. Šīs garantijas nodrošināšanai no uzņēmēja minētā laikā ieturami no viņam pienākošām summām Ls 2000.– Ja šai gada laikā parādītos kādi trūkumi vai nepilnības, atskaitot, kas būtu neapšaubāmi cēlušies aiz nepareizas apkalpošanas, tas uz pilsētas valdes pieprasījumu uzņēmējam nekavējoši uz sava rēķina jānovērš, tāpat uzņēmējam uz sava rēķina jāpapildina vai jāapmaiņina kāda ierīces daļa, ja tā neatbilst savam uzdevumam."³³ Ir vēl viens punkts, kas rakstīts tāpat citu celtniecības darbu izdošanas noteikumos un svarīgs šķiet arī pēc septiņdesmit gadiem: "22. Uzņēmēja pienākums ir kārtīgi maksāt algas sava uzņēmuma strādniekiem un citiem algotiem darbiniekiem. Ja uzņēmēja strādnieki vai citi algoti darbinieki griežas pie pilsētas valdes caur darba inspektoru ar paziņojumu, ka uzņēmējs nav samaksājis nopelnīto algu, kāda tiem pienākas par darbiem sakarā ar šo līgumu, tad pils. valde ietur uzņēmējam pienākošos summu izmaksu pieteikto pretenziju apmērā līdz 14 dienām, dodot iespēju strādniekiem un algotiem darbiniekiem iesniegt tiesā prasības un dabūt prasības nodrošinājumu." Apkures sistēmas pieņemšana notika 8. augustā. Uz to no Rīgas V. Bergkinda vietā atbrauca inženieris Voldemārs Sproģis kā lielāks šās jomas speciālists.³⁴ 1934. gada 21. decembrī pilsētas valde nolēma izmaksāt uzņēmējam ieturētos 2000 latus, tātad tobrīd nekādu pretenziju nebija. Turpat gadu pēc ēkas atklāšanas gan Mundeciems ziņots, ka jāveic radiatoru regulēšana un vietām tie vajadzīgi lielāki – dažās telpās esot auksti. Pilsētas noteikumi paredzēja, ka

visās iekštelpās jābūt 20 grādiem un kāpņu telpā – 15 grādu temperatūrai. K. Mundeciems Madonā atgriezās arī pēc darbiem pamatskolā – nākošajā gadā viņš ierīkoja centrālapkuri jaunceltajā Aizsargu namā.

Atsevišķi tika plānota elektroinstalācijas ierīkošana jaunceltņē. Tolaik pilsēta elektrību saņēma no Birānu dzirnavās uz Aronas upes uzstādītās turbīnas (īpašnieks Bušs). Strāvas izmantošana pamatskolā bija paredzēta apgaismošanai un viena ūdenssūkņa darbināšanai. No Skolas un Upes ielas krustojuma jāierīko apakšzemes kabelis, iekštelpās jāizvelk zemapmetuma vadi. Savus piedāvājumus darbu veikšanai izteica tehniskais birojs "Rotors", inženieris-elektriķis Boriss Krečmers (abi no Rīgas), kā arī Ed. Riekstiņš, kas dzīvoja Madonā, Baloža ielā 8. Par darbu izpildītāju 12. jūnijā izvēlējās madonietī, šie darbi kopā izmaksāja 1500 latus. "Rotora" sagatavotajā shēmā sienas kontakts bija paredzēts tikai vēlākajā bibliotēkas telpā un virtuvē, kā arī apkalpotāja dzīvoklī.³⁵ Nekādas elektroierīces klasēs tātad tolaik plānotas netika.

Zināmas neērtības radīja tas, ka būves projekta autors un darbu pārraudzītājs V. Bergkinds neatradās uz vietas. Dažkārt sarakstes veidā kārtoti jautājumi, ko šeit varētu atrisināt stundas laikā, prasīja vairākas dienas. Savukārt šodienas cilvēks tikai pateicoties šai sarakstei var uzzināt, ka vispār tādas vai citas neskaidrības bijušas. Kā pirmās, tā otrās pusbūves izdošanas noteikumos bija punkti:

"14. Darbi jāizpilda pēc projekta, darbu apraksta, šiem noteikumiem, valdības izdotiem likumiem, noteikumiem un instrukcijām, kuri izdoti sakarā ar būvju darbu izvešanu (izņemot tos, kuri būtu pretrunā ar šiem noteikumiem), pilsētas valdes un būves vadītāja norādījumiem, kuru uz būvi attiecošies rīkojumi izpildāmi bez iebildumiem.

...

22. Darba vietā pastāvīgi jāatrodas uzņēmējam vai arī tā pilnvarotai personai, kurai nodotie rīkojumi skaitās kā nodoti uzņēmējam personīgi."³⁶

Rīgas inženieris jau gan centās ik mēnesi ierasties pie jaunbūves, par to iepriekš ziņojot pilsētas valdei. Var noprast, ka viņam bijuši pienākumi arī vēl citur apkārtnē, tāpēc tika apvienoti izbraucieni uz vairākām vietām, ieskaitot Madonu.

Ļoti ieinteresēts celtniecībā bija pamatskolas pārzinis Kārlis Gaujēns, kas šo amatu ieņēma kopš 1922. gada 6. oktobra. 1934. g. 1. oktobrī, neilgi pirms jaunās skolas atklāšanas, viņu par agrāk paustām simpātijām sociāldemokrātiem nomainīja Jēkabs Poruks, ko šurp pārcēla no Alūksnes. Domājot par ēkas projektēšanu, Gaujēns lūdza paredzēt nišas skapjiem un plauktiem, ierīkot pietiekošu telpu vēdināšanu, virtuvi iekārtot ar iespēju tajā vadīt arī mājturības stundas, īpaši sekot centrālapkures ierīkošanai, jo tās vēlāki remontu būtu sarežģīti. Interesants, gan neīstenots, ir priekšlikums „klases priekšsienas izveidot ar spec. apmetuma palīdzību par tāfeli, ja tas neiznāktu dārgi."³⁷

Kā jau norādīts, pirmie būvprojekti atraidīti lielo izmaksu dēļ. Zīmīga ir Iekšlietu ministrijas Pašvaldības departamenta 1933. gada 17. marta vēstule pilsētas valdei. Departaments neiebilda pret Bergkinds izstrādātā projekta apstiprināšanu, taču „(...) noteikti aizrāda, ka būvdarbi nav uzsākami, pirms nav sagādāti visi 1. korpusa būvei vajadzīgie līdzekļi Ls 100000.– apmērā, jo nav ne mazākās izredzes, ka minētai vajadzībai varētu izsniegt no valsts jebkādas summas pabalsta vai aizdevuma veidā. Tādēļ pilsētas pašvaldība nedrīkst pārsteigties ar būvdarbu uzsākšanu, kuru turpināšanai un pabeigšanai trūkst līdzekļu."³⁸ Maijā pilsētas valde departamentam rakstīja, ka skolas būvniecību paredzēts veikt trijos gados tikai ar pilsētas līdzekļiem. Par aptuveni 10 tūkstošiem latu jau esot sagatavoti kokmateriāli, bijušās muižas rijas mūru laukakmeņi esot 3000 latu vērtībā, Latvijas bankā skolas būves fondā noguldīti arī 3000 latu. Vairāk nekā 20 tūkstošus latu pilsēta paredzēja ieņemt par nespējnieku mītnē iecerēto nepabeigto būvi, ko gatavojās pirkt Madonas (un apkārtnes veselības aizsardzības savienība slimnīcas vajadzībām. Pārējo vajadzīgo naudu – ap 23000 latu tika plānots pilsētas budžetā ieņemt nākošo triju gadu laikā ar nodokļiem.³⁹ Jau 1933. gada 30. augustā pilsētas domes sēdē nolemts no kopējiem budžeta atlikumiem Ls 12387,06 nodalīt 5000 latus pamatskolas būvei, Iekšlietu ministrijas Pašvaldību departaments neiebilda, tāpēc lēmums uzskatāms par spēkā stājušos.⁴⁰

Pamatskolas izglītība saskaņā ar likumu bija jānodrošina pašvaldībai. Tai jā rūpējas par skolas telpām, to apkurināšanu, apgaismošanu, uzkopšanu, tomēr lielāko līdzekļu daļu prasīja atalgojums. Skolā strādājošo skaitu noteica atkarībā no skolēnu un klašu daudzuma. Vienu skolotāju (šodien teiktu – vienu skolotāja slodzi) paredzēja uz 23–33 skolēniem. Tā 1932./33. mācību gadā Madonas pamatskolā ar 197 skolēniem strādāja 6 skolotāji. Līdzīgi citiem valsts darbiniekiem, skolotājus sadalīja pa algu kategorijām atbilstoši katra izglītībai un darba stāžam. Alga bija atkarīga no mācāmo stundu skaita. Izglītības ministrijas budžētā sedza pagastos strādājošo skolotāju algas pilnībā, pilsētās – pusi (pieņemts, ka pilsētās ir "bagātākas"). Bez pamatalgas maksāja arī tā saukto ģimenes piemaksu par katru apgādājamo ģimenes locekli, kā arī tā saukto dzīvokļu naudu (līdz piektdaļai no algas kopā ar ģimenes piemaksu) gadījumos, ja skolotājs netika nodrošināts ar dzīvokli. Tā Madonas pilsētas budžetā 1933. gadam plānots pamatskolas skolotāju algošanai saņemt no Izglītības ministrijas 6650 latus un tik pat maksāt arī no pilsētas naudas, dzīvokļu piemaksām paredzēti 3055 lati. Kopā pamatskolas izglītības nodrošināšanai pilsētā domāts tērēt 25609 latus, no kā pilsētas daļa būtu 18334 lati. Savukārt jaunās pamatskolas celtniecībai 1933. gada Madonas budžetā plānoti 16850 lati. Ģimnāzijas skolotājus pilnībā algoja no valsts budžeta (Madonai 1933. gadā – 41700 lati), skolas uzturēšana no pilsētas tomēr prasīja 26300 latus.⁴¹ Šai summā iekļāvās ne tikai saimnieciskie izdevumi, bet arī, piemēram,

skolas bibliotekāra algošana un piemaksas par klašu audzināšanu. Jāpiebilst, ka par ģimnāzijas apmeklēšanu vairums skolēnu (viņu vecāki) maksāja. Par katru bērnu pilsētas pamatskolā 30 latos gadā maksāja tas pagasts, kuram pieredztais te mācījās. Par pirmskolas apmeklētāju pagastam jāmaksā gadā 15 latu.

1933. gada 4. aprīlī pilsētas valde lūdza Izglītības ministriju uzņemties pilnībā pamatskolas skolotāju algošanu (likumā tas bija pieļauts atsevišķos gadījumos), jo esot nolēmts par pašu līdzekļiem, neapgrūtinot valsts kasi, celt skolas ēku.⁴² Četrus mēnešus vēlāk ministrijai rakstīts atkārtoti, jo līdz tam nekāda atbilde nebija saņemta. Valdes vēstulē lūgts vismaz pa celtniecības laiku palīdzēt skolotāju algošanā: "Atbalsts no valsts puses būtu priekš Madonas pilsētas par lielu svētību, un valstij tas lielus izdevumus nesagādātu."⁴³ Šoreiz ministrijas atbilde pienāca, tā apsolīja no 1. oktobra pilnībā algot 4 no pamatskolā strādājošiem 7 skolotājiem. Madonieši meklēja arī citu palīdzību. No sociāldemokrātiskās strādnieku partijas saraksta ievēlētais domnieks Aleksandrs Siliņš 23. maijā, pirms valdības iespējamā pabalsta apspriešanas Saeimas budžeta komisijā, saņēma aicinājumu: „Pilsētas valde lūdz Jūs griezties pie Jums pazīstamiem [Saeimas] budžeta komisijas locekļiem, izskaidrojot pilsētas apstākļus, lai budžeta komisija pilsētas lūgumu ņemtu vērā.”⁴⁴ Arī Latvijas zemnieku savienības Madonas nodaļas valde 26. maijā lūdza savas partijas Saeimas frakciju atbalstīt pabalsta piešķiršanu skolas būvdarbiem. Viens no LZS nodaļas valdes locekļiem bija domnieks E. Pētersons. Augustā pilsētai piešķirts 5000 latu pabalsts pamatskolas jaunbūvei, savukārt Ministru kabinetam atļāva 3000 latu aizdevumu uz 20 gadiem, ik gadu piemaksājot 1% no aizdevuma pamatsummas. Par šo aizdevumu, sākot ar nākošo pavasari, pilsētai ik gadu divreiz bija jāatmaksā 81 lats. Pašvaldība gan abos gadījumos saņēma par 10% mazāku summu kā piešķirts, jo tā paredzēja Ministru kabineta 1933. gada 20. jūlija lēmums. Nākošajam gadam tika lūgts 10000 latu pabalsts, vēstules adresējot Izglītības ministrijai, Iekšlietu ministrijas Pašvaldību departamentam un Saeimas Budžeta komisijai. Noskaidrojās, ka iesniegums nokavēts, budžets pieņemts, lūgumu neskatot.⁴⁵ 30. maijā Finanšu ministrijas Valsts saimniecības departamenta Kredīta nodaļa rakstīja pilsētas valdei: "Ar Ministru kabineta š. g. 9. un 15. maija sēdes lēmumu Madonas pilsētai piešķirts pamatskolas ēkas jaunbūvei Ls 2500,- liels valsts aizdevums uz 20 gadiem par 1%."⁴⁶ Citādāk to skaidro Iekšlietu ministrijas Pašvaldības departaments 2. jūnija vēstulē pilsētas valdei: 1934. gada budžetā Madonai paredzēts 5000 latu pabalsts un 5000 latu aizdevums uz 20 gadiem, bet Ministru kabinets 9. un 15. maija sēdē nolēmis pašvaldībām izmaksāt aizdevumus 50% un pabalstus 60% apmērā no paredzētajām summām.⁴⁷ Tā nu noprotams, ka 15. maijā pēdējā valdības sēdē pirms valsts apvērsuma runāts par vispārējo attieksmi pret pašvaldībām, nekonkrēti Madonu. Rezultātā otrajā būvniecības gadā pabalsta un aizņēmuma veidā pilsēta

no valsts saņēma nedaudz vairāk par pusi no lūgtā – 3000 un 2500 latus.

1933. gada 22. decembra domes sēdē 13 domnieki nobalsoja par 30000 latu aizņēmuma lūgšanu Latvijas Hipotēku Bankai (1 klātesošais atturējās) otrās pusbūves darbu nobeigšanai, jo ar pilsētas budžeta līdzekļiem nebūs iespējams visu izdarīt. Nākošā gada maija beigās Hipotēku Banka solīja aizdot 15000 latus uz 41 gadu.⁴⁸ Pirmo naudu – nepilnus 10000 latus – pilsēta saņēma augustā. No pagaidām neiedotajiem 5000 latiem valde oktobrī atteicās – redzēja, ka tiks ar darbiem galā bez tālākas aizņemšanās.

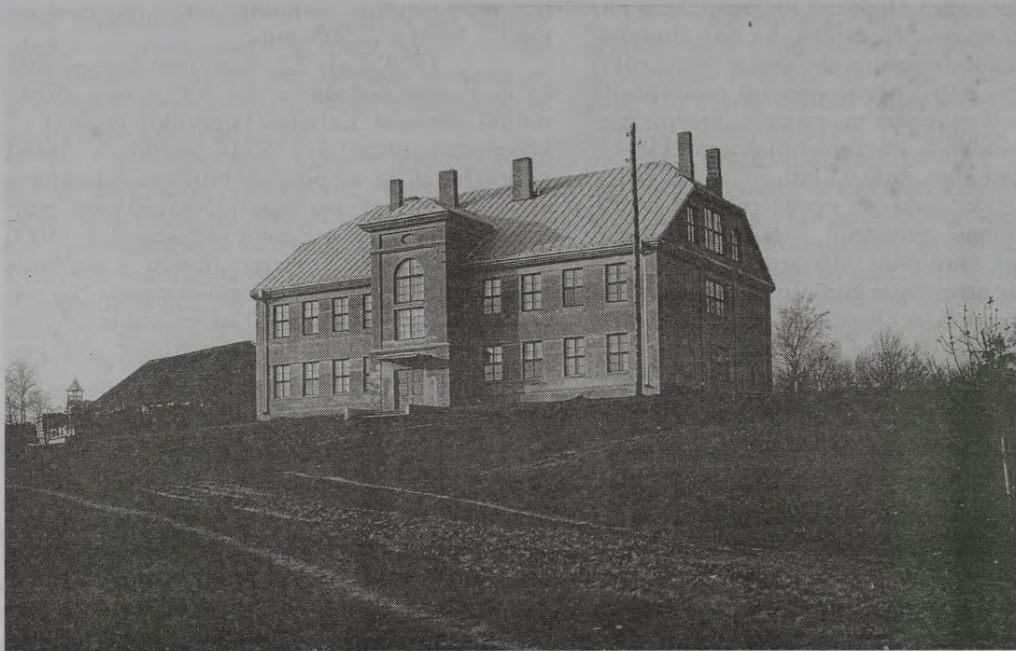
1934. gada 13. novembrī pilsētas valde ziņoja Iekšlietu ministrijas Būvniecības pārvaldei par būvdarbu pabeigšanu un lūdza atļaut telpās ievietot skolu. Skolas ēka atklāta sestdienā, 1. decembrī. Šai reizē rīta pusē notika aprīņa skolotāju konference, uz kuru ieradās arī izglītības ministrs Ludvigs Adamovičs un ministrijas tautskolu direktors Mārtiņš Soste. Pēcpusdienā viņi piedalījās jaunceltnes iesvētīšanā. 10. decembrī Iekšlietu ministrijas Būvniecības pārvalde izdeva pagaidu apliecību, norādot, ka būve ir nobeigta, taču jānovērš trūkumi (galvenokārt saistīti ar ugunsdrošību).⁴⁹ Par galīgi nobeigtu ēka atzīta 1935. gada 15. janvārī un kalpo vēl joprojām.

Madonas skolēni un skolotāji ieguva jaunu ēku. Tajā bija 7 mācību klašu telpas (arī M. Kļaviņas vadītā pirmskola pārnāca šurp), bibliotēka, dabas zinību kabinets, mācības līdzekļu telpa, zāle, garderobe, skolotāju istaba, kanceleja, apkalpotāja dzīvoklis, kā arī virtuve un ēdamistaba pagrabstāvā. Skola pieskaitīta tām, kas Latvijā uzceltas autoritārās valsts iekārtas laikā.⁵⁰ Lielākā darbu daļa tomēr paveikta pirms 1934. gada 15. maija. Celtniecība bija izmaksājusi 76609,68 latos – 83% no inženiera Bergkinda sākumā sarēķinātās tāmes. Skolas būvēšanas pirmo gadu pilsēta beidza ar 2305 latu un otro. – ar 4720 latu atlikumu budžetā.⁵¹ Turpmāk gan bija jāatmaksā aizņēmumi. Toties pilsētas kasē palika 2352 lati, ko iepriekš ik gadu maksāja A. Krūmiņam par telpu īri Rīgas ielā 4 un 660 lati par pirmskolas divu telpu īrēšanu O. Krafta namā. Kopumā tāpat Madona saņēma 7500 latu pabalstu un 5200 latu aizdevumu no valsts, kas attiecīgi bija 9,8% un 6,8% no kopējiem līdzekļiem celtniecībai.

Gadu pirms Madonas uzcelta Lazdonas pagasta pamatskolas jaunā ēka. Celtniecība izmaksāja 42100,77 latos.⁵² Lazdonas pašvaldība saņēma pabalstu 19,3% un valsts aizdevumu 33,5% no šīs summas.

Novembrī uz ēkas apkalpotāja vietu pieteicās 8 vīri, vairums norādīja, ka ir precējušies un arī sieva varēs darbos piedalīties. Pieņemts Jānis Purvlīcis. Par saimnieci jaunās skolas virtuvē sāka strādāt Elza Rīduze – viena no 4 pieteikušajiem kandidātiem.

1935. gada vēlā rudenī V. Bergkindis sagatavoja projektu saimniecības ēkai uz upītes pusi no pamatskolas.⁵³ Celtnē bija ar izteiktām funkcionālisma iezīmēm. Daļu būves aizņēma malkas šķūnis, blakus tam uz ielas pusi plānā iezīmēta telpa dārzkopības piederumiem, bet

Pamatskolas jaunbūve 1934. gada rudenī. (MNM 35549)

pēc uzcelšanas tur iekārtoja mācību kokapstrādes darbnīcu skolēniem. Zem mājas atradās pagrabs. Būvdarbu izsole notika 1936. gada 4. maijā, piedalījās Jānis Mīteris, Alberts Mūrmanis, Pēteris Rozītis, Jānis Trotītis un Jānis Zutenis. Līgums noslēgts ar P. Rozīti, kas par nepilniem 6000 latiem apņēmās darbus izpildīt līdz 15. augustam. Izrādījās, ka veicamā apjoms lielāks nekā paredzēts aprakstā, tāpēc uzņēmējam deva divu nedēļu termiņa pagarinājumu. 31. augustā viņš ziņoja par būvdarbu pabeigšanu, bet ēku par nododamu lietošanā Madonas apriņķa būvinspektors J. Bute atzina tikai 1938. gada 30. jūlijā.

Pēc pusgadsimta te veiktas pamatīgas pārbūves un daļēji uz agrākās saimniecības ēkas pamatiem 1988. gada 20. oktobrī atklāts pašreizējais Bērnu un jauniešu centrs.

Indulis Zvirgzdiņš

Weg zur Schule

Zusammenfassung

Das Gebäude der 6-klassigen Grundschule der Stadt Madona wurde im Herbst 1934 eröffnet.

Das waren die grössten Bauarbeiten, die von der Selbstverwaltung der Stadt in den 1920 1930-en Jahren organisiert wurden. Laut dem Projekt des Ingenieurs V. Bergkinds sollte man die Arbeit noch fortsetzen und das Haus erweitern. Dieser Plan wurde von dem zweiten Weltkrieg vereitelt. Das Gebäude dient noch immer seinem ursprünglichen Ziel.

Atsauces

- ¹ Latvijas pilsētas valsts 20 gadus. – Rīga, 1938. – 341. lpp.
- ² Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk LVVA), 6642. f. 1. apr., 137. l., 128. lpp.
- ³ Turpat, 113. lpp.
- ⁴ Turpat.
- ⁵ Izglītības ministrijas Skolu virsvaldes darbības pārskats par 1924./25. un 1925./26. mācības gadu. – Rīga, 1927. – 15. lpp.
- ⁶ LVVA, 6637. f. 1. apr., 84. l., 106. lpp.
- ⁷ LVVA, 6643. f. 1. apr., 162. lieta.
Ed. Smurģim pirms tam bijusi sadarbība ar Madonas izglītības darbiniekiem. 1924. gadā viņš projektēja dzīvojamo māju Jānim Dobulim (1876–1965, Madonas vidusskolas direktors 1921.–1925. g.) Skolas ielā 21 (savdabīga ēka, pagalma pusē ieeja no stūra un tālāk gaitenis pa diagonāli, nopostīta kara laikā) un 1925. gadā – Vladimiram Sprūdam (1893–1980, Madonas vidusskolas direktors 1925.–1930. g.) Skolas ielā 19.
- ⁸ MNM 38156
- ⁹ LVVA, 6643. f. 1. apr., 162. l., 4. lpp.
- ¹⁰ MNM 38140
A. Neiders (1893–1942) vadīja Satiksmes ministrijas Šoseju un zemesceļu departamenta 10. rajonu Madonā. Pilsētā viņš projektējis Madonas izstāžu laukumu Dārza ielā (1933), Brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrības namu tagadējā Saules ielā 8 (1936) un dzīvojamās ēkas – advokātam A. Lazdiņam Blaumaņa ielā 19 (1932), būvuzņēmējam K. Kirhneram Mazā ielā 3 (1936), ārstam L. Torru Alunāna ielā 4 (1937) un tirgotājam J. Tilgam Saules ielā 13 (1940)
- ¹¹ MNM 37663: 4, 102. lp., Madonas Ziņas//1932., 17. jūnijs
- ¹² LVVA, 2095. f. 3. apr., 26. l., 154. lpp.
- ¹³ LVVA, 2095. f. 2. apr., 378. l., 61. lpp.
- ¹⁴ MNM 38144: 1
- ¹⁵ MNM 38145: 1
- ¹⁶ MNM 38141: 3
- ¹⁷ Krastiņš J. Latvijas Republikas būvmākla. – Rīga, 1992. – 182. lpp.
- ¹⁸ Vidzemes Vēstnesis//1931., 6. augusts
Kārtējās domes vēlēšanas notika 1931. gada 28.–29. martā, taču to gaitā atklājās daži pārkāpumi. Rīgas Apgabaltiesa 16. aprīlī vēlēšanu rezultātus atcēla, tāpēc augustā notika atkārtotas vēlēšanas. Šai reizei iesniegti 16 domnieku saraksti ar kopā 266 kandidātiem. Abās reizēs vieni un tie paši cilvēki ievēlēti 11 gadījumos, 6 atšķīrās.
- ¹⁹ MNM: 4
- ²⁰ Madonas Ziņas//1939., 19. janvāris
- ²¹ MNM 38142: 6
- ²² MNM 38142: 3
- ²³ MNM 38144: 3, 1. lpp.
- ²⁴ MNM 38142: 7
- ²⁵ MNM 38145: 3, 3. lpp.
- ²⁶ MNM 38147: 1
- ²⁷ MNM 38150: 2
- ²⁸ MNM 38148: 10
- ²⁹ MNM 38148: 13
- ³⁰ MNM 38150: 7
- ³¹ MNM 38151: 1
- ³² MNM 38151: 6
- ³³ MNM 38151: 12
- ³⁴ MNM 38151: 1
- ³⁵ MNM 38152: 3
- ³⁶ MNM 38142: 5, MNM 38148: 5
- ³⁷ MNM 38146: 3
- ³⁸ MNM 38143: 2
- ³⁹ MNM 38143: 3
- ⁴⁰ MNM 38144: 3, 9. lpp.
- ⁴¹ LVVA, 2095. f. 2. apr., 37. l., 7. lpp.
- ⁴² LVVA, 2095. f. 3. apr., 27. l., 42. lpp.
- ⁴³ Turpat, 93. lpp.
- ⁴⁴ MNM 38153: 2
- ⁴⁵ MNM 38153: 5
- ⁴⁶ MNM 38157: 7
- ⁴⁷ MNM 38157: 8
- ⁴⁸ MNM 38145, 10. lpp.
- ⁴⁹ MNM 38157: 2
- ⁵⁰ Skolu celtniecība Latvijā no 1934. g. 15. maija līdz 1936. g. beigām. – Rīga, 1937. – 32. lpp.
- ⁵¹ Jurevičs J. Finanču un kredīta statistika 1938. g. – Rīga, 1938. – 31. lpp.
- ⁵² LVVA, 6637. f. 1. apr., 84. l., 107. lpp.
- ⁵³ MNM 38158

Jaunatnes organizācijas un to darbība Madonas novadā 1920.–1930. gados

Jaunatnes organizācijas Latvijā izveidojās pēc neatkarīgas valsts nodibināšanās. Tas bija laiks, kas iezīmējās ar strauju lauksaimniecības augšupeju, skolu reorganizāciju, kā arī pozitīvo valsts attieksmi pret jaunatni un tās interesēm. 1920.–1930. gados darbojās ap desmit dažādu jaunatnes organizāciju un apvienību: skauti, gaidas, mazpulki, "Latvijas vanagi", "Latvijas Nacionālās jaunatnes savienība", "Jaunatnes Sarkanais krusts", "Cerības pulciņi", "Latvijas aerokluba pionieru pulciņi", "Jaunekļu kristīgā savienība" u.c.

Pētījumam izmantoti Madonas muzeja materiāli – fotogrāfijas, pierakstītās atmiņas, Latvijas Valsts vēstures arhīva materiāli, Madonas apriņķa laikraksts "Madonas Ziņas" (1928–1940), žurnāli „Mazpulks” (1931–1940), "Ugunskurs" (1926–1940), Ādolfa J. Eglīša pētījums "A History of Latvian 4-H 1929–1991" (Ādolfs Eglītis, 2009. g. Sarkanu pag. – 2003. g. ASV, mazpulku vadītājs), Valdemāra Klētnieka grāmata "Latviešu skautisma četrdesmit gadi" (1960), rajona un pagastu avīzes. Tie dod ieskatu jaunatnes organizāciju darbībā 1920.–1930. gados Madonas novadā. Ievērots mūsdienu administratīvais iedalījums – Madonas rajons.

Lai gan hronoloģiski Latvijā pirmie veidojās skautu pulciņi, tomēr masveidības un paveikto darbu ziņā vispirms minama **mazpulku organizācija**. Mazpulks ir starptautiska, lauksaimnieciska rakstura ārpusklases izglītības organizācija, kuras **galvenā ideja ir audzināšana darbam un ar darbu**. Mazpulku dzimtene ir ASV, kur 1902. gadā nodibināja pirmos jaunatnes lauksaimniecības klubus. Mazpulkos iesaistījās gan zēni, gan meitenes vecumā no 8 līdz 21 gadam. Kustība pamazām iesakņojās visās Eiropas zemēs, kurās nodarbojās ar lauksaimniecību: 1922. gadā Zviedrijā, 1924. gadā Dānijā, 1926. gadā Somijā, vēlāk arī Norvēģijā, Holandē, Igaunijā, Lietuvā un Latvijā. Mazpulku jēdziens pirmoreiz Latvijā parādījās 1929. gadā, kad rakstnieces Ausmas Rogas tulkojumā laikrakstā „Brīvā zeme” no 25. marta līdz 27. augustam tika publicēts amerikāņu rakstnieka Fr. Keisa stāsts „Zem baltzālā karoga”. Tā paša gada 8. novembrī Kuldīgas apriņķa Ezeres pamatskolā nodibināts pirmais mazpulks Latvijā "Asni".

Mazpulku organizācija mūsu valstī no dibināšanas līdz 1940. gadam saistīta ar agronoma, vēlākā prezidenta Kārļa Ulmaņa vārdu. Atrazdamies ASV, Kārlis Ulmanis iepazīnās ar turienes lauku jaunatnes darbu. 1912. gadā viņš mudināja latviešu lauksaimniekus:

"Tā bēnam, kuram patīk zemes darbi, dodiet stūrīti zemes, un raža no šīs zemes stūrīša lai ir viņa. Tā bēnam, kuram patīk zirgi, dodiet kumeļu, lai viņš audzina par savu. Citam dodiet atkal govī, citam mājputnus utt. Un ienākums lai ir viņu".¹ 1934. gada 1. jūnijā viņš kļuva par Latvijas mazpulku Virsvadoni.

Mazpulku devīze ir "Augsim Latvijai!". Karogs baltzālā krāsā, karoga vidū emblēma – četrlapains āboliņš, tā lapiņas simbolizē prātu, sirdi, rokas, veselību. Tā pati emblēma ir uz nozīmītes. Mazpulcēniem bija īpašs formas tērps pelēkā krāsā ar baltu kreklu, meitenēm pelēkas kleitas ar zaļu apkaklīti un jostu, ap kaklu visi sēja prievītes.

Mazpulki tika dibināti un darbojās pie gandrīz visām Latvijas lauku pamatskolām un vidusskolām, kā arī pie lauksaimniecības skolām un biedrībām. Vēlākajos gados, kad jaunieši pastiprināti sāka aizplūst uz pilsētām, mazpulki izveidojās arī šajās skolās, un par galveno darbības virzienu kļuva dažādu amatu mācīšana.

Ar darba saturu un metodēm mazpulki būtiski atšķiras no citām jaunatnes organizācijām. Mazpulkcēns bija neliela lauciņa vai mājdzīvnieka īpašnieks, kas audzēja kādu lauka vai dārza kultūru vai mājdzīvnieku. Mācījās ne tikai izaudzēt, bet izaudzēto novērtēt un realizēt, rēķināja ražošanas izmaksas, noteica, vai saimniekojis ar peļņu vai zaudējumiem. Bērns jau no mazotnes tika audzināts darbam un pienākumu izpildei, mērķtiecīgi gatavots patstāvīgai saimniekošanai.

No 1931. gada 15. februāra iznāca žurnāls "Mazpulks", tā redaktors līdz 1934. gadam bija Jūlijs Gulbītis (1878. g. Kusas pag. Roklauži – 1967. g. Upsāla), mazpulku kustības pirmais praktisko priekšdarbu veicējs un risinātājs. Mēnešraksts plaši atspoguļoja mazpulku darbību. Tā abonēšana bija obligāta katram mazpulcēnam.

Pirmais mazpulks Madonas novadā bija 1930. gada 27. februārī nodibinātais 3. Lubānas – Zvidzianas mazpulks, vadītājs – vēlākais LLK loceklis, lauksaimnieks Otto Bērziņš, kas dzīvojis Lubānas Birziņos. Numuru mazpulkiem piešķīra to reģistrācijas secībā, tāpat zvidzienieši ir trešie valstī. 1930. gada sākumā dibināti arī 16. Praulienas mazpulks, reģistrēts pie Praulienas lauksaimniecības biedrības, un 18. Vestienas mazpulks, reģistrēts pie Vestienas lauksaimniecības skolas. Seko 64. Lubānas mazpulks, kas nodibinājās pie Lubānas 6-klasīgās pamatskolas, 72. Grostonas, 77. Madonas ģimnāzijas, 99. Sarkanu, 108. Mētrieņas, 117. Ļaudonas, 118. Sāvienas, 121. Ērgļu, 152. Mārcienas, 184. Jumurdas, 194. Lubejas, 224. Ērgļu–Katriņas mazpulks, 233. Barkavas, 262. Kārdzabas, 267. Lazdonas, 391. Saikavas–Kalna skolas, 444. Saikavas–Lejas skolas, 445. Kalsnavas–Gribēnu, 468. Kusas, 474. Cēsaines pamatskolas, 511. Dzelzavas, 534. Oļu, 538. Kalsnavas, 546. Rupsalas (Lubānas pag.), 579. Gaiziņkalna, 626. Virānes, 659. Sausnējas, 662. Liezēres, 865. Stirnienes, 891. Grašu, 912. Meirānu Gotlība skolas, 925. Cēsaines vidusskolas, 980. Lubānas ģimnāzijas, 1110. Patkules,

1115. Varakļānu ģimnāzijas mazpulks (izveidots 1939. gadā). Vienā pagastā varēja pastāvēt vairāki mazpulki, katrs pie savas skolas vai Lauksaimniecības biedrības. Dažkārt mazpulki apvienojās vai likvidējās. 1937. gada februārī apvienojās 121. Ērgļu un 224. Ērgļu-Katriņas mazpulks², kas turpmāk darbojās kā 121. Ērgļu mazpulks.

Mazpulkus organizēja un vadīja Latvijas Lauksaimniecības centrālbiedrība, no 1935. gada Latvijas Lauksaimniecības kamera (LLK), kur izveidota īpaša Mazpulku un jaunatnes audzināšanas nodaļa. Tā rīkoja dažādus kursus mazpulku vadītājiem un mazpulcēniem. Mazpulku darbu pārraudzīja LLK agronomi. Mārcienas, Grostonas, Sāvienas, Mētrienas, Ļaudonas mazpulkiem sekoja LLK agronome, inspektore Olga Rezovska (1898. g. Mētrienas pag. – 1992. g. Čikāgā)³, agronoma Ādolfa Eglīša pārziņā bija Lubejas, Kārzdabas, Madonas, Sarkanu, Lazdonas, Praulienas mazpulki. Iepriekšminētie mazpulki ietilpa Gulbenes novadā. LLK agronoms V. Uiska pārraudzīja Daugavas novada Ērgļu, Jumurdas, Vestienas, Sausnējas mazpulkus.

Katram mazpulkam bija vietējais vadītājs. Parasti šo pienākumu veica skolotāji, sabiedriskie darbinieki, lauksaimnieki – praktiķi. Aktīvi piedalījās mazpulcēnu vecāki, palīdzot izdarīt smagākos darbus – zemes aršanu, kūtsmēslu izvešanu un iestrādi, izaudzētās ražas novākšanu.

Pārskati liecina, ka mazpulki strādājuši rosīgi un daudzveidīgi.

Virānes mazpulka vadītājs, skolotājs Jūlijs Nusbaums savās atmiņās uzsvēra, ka mazpulcēniem jāvingrinās daudzos darbos, kas saistīti ar zemkopību, arī ierindas mācībā, jābūt dziļi patriotiskiem.⁴ Parādās aicinājumi ziedot par labu valsts aizsardzībai.

Mazpulcēnu darbs noritēja lauciņos, daudzi dalībnieki izmēģināja dažādus zemes apstrādāšanas un augu mēslošanas veidus, salīdzināja šķirnes. Pārsvārā lauciņos tika audzēti kartupeļi, cukurbietes, bija mudinājums audzēt ābelītes un ogulājus, veidot kokskolas. Pilsētās bija noteikti lauciņi 25–50 m² platībā, laukos 100–200 m², tiem jābūt ierobežotiem ar balti zaļiem mietiņiem. Visas praktiskās nodarbības pavadīja teorētisko zināšanu apguve un grāmatvedība – darba apraksti un pašizmaksas aprēķini. Grāmatvedībai bija īpaši izstrādātas un iespiestas grāmatīņas, kuras sagatavoja LLK.

Ošupes skolas savāktajos novadpētniecības materiālos atrodas 3. Lubānas–Zvidzienes mazpulka dalībnieka Elmāra Vilciņa no Osīšiem grāmatvedības grāmatīņa. Tajā uzskaitīti darbi: uzarts, ecēts lauks, sagatavoti kāpostu dēsti, aprēķināts mēslojuma daudzums; līdzīgi pieraksti Eiženam Vilciņam, Evaldam Mežsargam Lubānas Lakstē, Valdim Brutānam no Pilsniekiem. Lubānas mazpulcēni nodarbojušies ar kartupeļu, runkuļu, sīpolu, kāpostu, kaņepju audzēšanu.

117. Ļaudonas mazpulka vecbiedrs, akadēmiķis Mārtiņš Beķeris rakstīja:

”Biju saimes vecākais, ik vasaras lauciņos audzējām saulespuķes, sīpolus, kume-

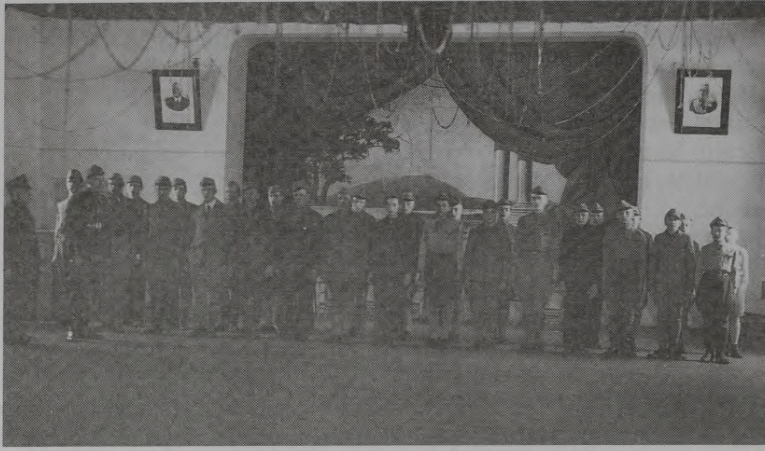
lītes. Man bija jāapbraukā ar riteni saimes locēkli un jāatzīmē burtnīcā, cik rūpīgi katrs kopj lauciņus. 1940. gada rudenī, kad jau Latvijā saimniekoja svešzemju ielikteņi, es savu sīpolu ražu pārdevu un nopirku sev vijoli”.⁵

Vējavas mazpulcēni bez lauciņu kopšanas piedalījušies stārķu ligzdu skaitīšanā, tiltu mērišanā.⁶ 121. Ērgļu mazpulka pārskatā par 1940. gadu minēts: izaudzētas 12 tonnas cukurbiešu (saņēmti Ls 490.-), nosusināts purvs 550 m², sarīkotas meža dienas un iestādītas 106 liepas, 25 bērzi, 32 kļavas, 27 rozes, 32 ķirši, atjaunoti 27 metri eglu dzīvzoga. Ērgļniešiem bijuši priekšlasījumi – par sīto lecekļu ierīkošanu, ekskursijas uz Bebru biškopības tehnikumu, Koknesi, Staburagu. Dzelzavas 511. mazpulka 30 mazpulcēnu divas saimes “Bitūtes” un “Laimiņas” piedalījušās meža dienās, iestādot bērzu aleju.

Bez laukkopības sekcijām veidojās arī lopkopības sekcijas: 1936. gadā nodibinājās 121. Ērgļu mazpulka lopkopības sekcija, kuru vadīja Osvalds Lūciņš, pieteicās 12 dalībnieki. Katrs bērns varēja audzēt vienas sugas dzīvniekus – kumeliņus, telītes, aitas, cūkas, putnus, trušus. Mājdzīvniekus parasti dāvināja vecāki. Bija ne vien jākopj dzīvnieki, jāgādā tiem barība, bet pašiem jāveido dzīvsvara pieauguma tabulas.

Aktīvi darbojās mājturības grupas, lielu vērību veltot aušanai un adīšanai. Centās izskaust cittautu ietekmes rokdarbos – “puķītes un baltos gulbjus”, mācot latviskos ornamentus un krāsu saskaņu. Rīkoja dažādus kursus – ēdiena gatavošanas, dziju krāsošanas, bija arī stājas kursi (mācība par šauteni, stāja ar to). Pārskati liecina, ka mazpulki strādājuši rosīgi un daudzveidīgi.

Katru rudenī mazpulcēni rīkoja savu ražojumu apskates. 1933. gada septembrī Grostonas mazpulks sarīkojis Jaunatnes svētkus ar stīgu orķestra spēli un ražojumu apskati, ko apmeklēja ap 200 cilvēku. Komisijā darbojās LLK inspektore Olga Rezovska, mazpulka vadītājs agronoms Gusts Delle. No 17 izstādes darbiem 11 godalgoti. 1934. gada 19. augustā Mārcienā ražas apskates svētki notikuši Bibliotēkas biedrības telpās. Par mazpulku mērķiem un uzdevumiem stāstījusi O. Rezovska, apbalvoti mazpulcēni I. Legzda, O. Asarīte, H. Sūna, E. Ķeipāns. 1935. gada 22. novembrī Bērzaunes–Lipšu mazpulcēnu ražojumu apskate, vērtēšanas komisijā O. Rezovska un bērzaunieši: publicists Otto Nonācs, lauksaimnieki Alfrēds Čaurs un Jānis Nonācs, pagasta vecākais Arvids Sipāns.⁷ Mazpulcēni saņēma dažādas balvas par labākajiem darbiem: rokas miglotāju, radio, mugursomas, rokas pulksteni, grāmatas. 1936. gada 27. septembrī Vestienas lauksaimniecības skolas 15 gadu jubilejā piedalījās arī Grostonas un Bērzaunes–Lipšu mazpulks, godalgas piešķirtas Vestienas mazpulcēniem B. Valdmanei, A. Šau, L. Zariņai. 1937. gada oktobra ražojumu skatē Vestienā piedalījās 12 dalībnieki, bija ieradušies ap 400 apmeklētāju. 1937. gada 31. oktobrī ražojumu skatē Ērgļu mazpulkam, piedalījās 44 dalībnieki, ieradušies 189 apmeklētāji.⁸ 1938. gada 26. novembrī 3.

Cesvaines mazpulcēni ierindā kultūras biedrības nama zālē Šļākā. 1930. gadu 2 puse (MNM 24807: 1)

Lubānas–Zvidzianas mazpulks sarīkoja savu astoto ražojumu apskati, kurā piedalījušies 24 dalībnieki, bez lauksaimniecības un sakrīpības rādīti arī skaisti rokdarbi.⁹

Pavasaros notika ziemas darbu apskates, kurās rādīja izstrādātos rokdarbus, izgatavotos mājturības priekšmetus, rīkotas slaucēju sacensības. 1936. gada 28. jūnijā Kusas lopkopības biedrībā mazpulcēni no 468. Kusas, 194. Lubejas, 534. Oļu mazpulka šādā skatē rādīja savus ziemas darbus, pieci zēni un deviņas meitenes piedalījās slaucēju sacensībās.¹⁰

Mazpulcēni, kas ražojumu apskatēs ieguva pirmās godalgas, varēja sacensties, lai iegūtu „mazpulku dižēnā” nosaukumu. “Dižēnā” nozīmes saņēmēši Lubejas mazpulcēni Pēteris Šāvējs un Pēteris Ozols, Ērgļu mazpulcēni Kārlis Saulītis un Aina Īzāka, Rasma Sizova un Jānis Kļaviņš no Lazdonas mazpulka, Vitauts Lapše no Grašu mazpulka, Jānis Josts no Cesvaines mazpulka u.c. Jaunieši, kas bija vecāki par 17 gadiem un divus gadus nostrādājuši mazpulkā kā “diženie”, varēja kļūt „līdumnieki”. Šo goda nosaukumu ieguvuši, piemēram, A. Medenis no Praulienas mazpulka un P. Šāvējs no Lubejas mazpulka.

446. Meirānu Kalpaka mazpulkam 1939.gadā piešķirta Zemkopības ministra J. Birznieka ceļojošā balva – sudraba augļu šķīvis.¹¹

Mazpulku vadītāju sanāksmēs Madonā un Ērgļos vērtēja mazpulku darbību. Katru gadu rīkotās mazpulcēnu ražojumu skates, profesionālās vērtēšanas komisijas un lielā sabiedrības interese liecina, ka mazpulcēnu darbs tika ievērots un novērtēts.

Mazpulki veica kā praktisku, tā lielu kulturālu un valstiskās audzināšanas darbu ne vien ar saviem biedriem, bet visā sabiedrībā. Ērgļu mazpulcēni vadītāja, militārās mācības un fizikultūras skolotāja Jāņa Grendziona rosināti, 1939. gadā izveidojuši piemiņas vietu un uzlikuši pieminekli kritušajiem zaļajiem partizāniem ar uzrakstu: “Lai mūžīgā piemiņā paturam, kas Latviju cēla saulītē. Jānis Andriks, Andrejs Bumbers, Kārlis Bangerskis, Jānis Gūts. 1919. g. 23. maijā kritušiem zaļajiem partizāniem 121. Ērgļu mazpulks”.¹² Par goda

lietu Ērgļu mazpulcēni uzskatījuši rakstnieka R. Blaumaņa kapa un visas kapsētas sakopšanu.

Mazpulku organizāciju karogus parasti iesvētīja svinīgi. 1934. gada 7. oktobrī Ērgļu luterāņu baznīcā iesvētīts Ērgļu mazpulka karogs. 20. oktobrī iesvētīts Sarkaņu mazpulka karogs, viņus sveica Ļaudonas un Mētrienas mazpulks, Zemkopības ministrijas pārstāvis agronoms Jānis Kamols. 1936. gada 24. maijā iesvētīts 538. Kalsnavas mazpulka karogs. “Mārcienas Zīņu” 1995. gada 1. numurā lasām, ka Mārcienā mazpulkos parasti uzņēma 15. Maija birzi, nesa lāpas, skanēja ragu mūzika, piedalījās arī skauti un aizsargi.

Mazpulcēni iestudējuši atbilstoša satura ludziņas – Madonas mazpulcēni spēlējuši P. Alderes lugu “Līdumnieki”, Sarkaņu mazpulcēni iestudējuši lugu “Vecis”. Ērgļos un Jumurdā nodibināti mazpulcēnu orķestri, Ērgļos 1933. gadā izveidots arī mazpulcēnu koris.

No 1935. gada sevišķu vēribu gūst mazpulku piecīņas:

1. Lauksaimniecības darbs (kaplēšana, reti-nāšana, novākšana).
2. Lopkopības darbs (govju slaukšana, zirga aizjūgšana).
3. Mājsaimniecība vai mājamatniecība (gultas klāšana, darba rīku izlabošana).
4. Informācijas skrējieni (ātrums, veiklība, attapība).
5. Rakstu darbs par pagasta dzīvi (izpildījums, saturs).

Mazpulkus atbalstīja Madonas apriņķa pašvaldība, vietējās lauksaimniecības biedrības un krājaizdevu sabiedrības.

Mazpulcēniem rīkoja vasaras nometnes. 1938. gada jūlijā mazpulku nometnē Ērgļos piedalās Sausnējas mazpulks – 13 dalībnieki, vadītājs Pēteris Grāvītis, Liepkalnes mazpulks, vadītājs Roberts Pūce, Ērgļu mazpulks, vadītājs Jānis Grendzions – 25 dalībnieki, Ogres, Vējavas mazpulks, vadītāja Aleksandra Kļaviņa, Jumurdas mazpulks, vadītājs Kārlis Viksna, Vestienas mazpulks, vadītājs Gustavs Rūja. Mazpulku nometnes notikušas arī Madonā, Lubānā. Pēdējā mazpulku nometne mūsu apkārtnē notika 1940. gada 14.–17. jūnijā Vestienā.¹³

Mazpulku organizācijas 10 gadu svinībās 1939. gada 4. septembrī Brāļu kapos Rīgā pulcējas Latvijas visu mazpulku pāstāvji, arī no Madonas novada. Katra delegācija veda uz Rīgu trīs sauļas savas dzimtas puses zemes. Bijusī Ērgļu mazpulka dalībniece, pensionētā skolotāja Alma Zaltāne atceras, ka viņi ņēmuši šīs trīs sauļas no tik svētas vietas kā pieminekļa zaļajiem partizāniem pakājes.¹⁴

1939. gada 9. un 10. septembrī Madonas ģimnāzijā bija Mazpulku organizācijas

10 gadu atceres svētki, rīkotas volejbola sacensības ar Krustpils mazpulkiem.

Ja 1930. gada pavasarī Latvijā bija 16 mazpulki ar 211 dalībniekiem, tad 1939. gadā darbojās 1137 mazpulki ar vairāk kā 45 tūkstošiem dalībnieku, tai skaitā Vidzemē 307 mazpulki. Arī Madonas novadā mazpulki bija kļuvuši par populārāko, masveidīgāko skolu jaunatnes organizāciju.

Aktīva jauniešu organizācija 1920.–1930. gados Latvijā un Madonas novadā bija **skauti**.

Šīs organizācijas dzimtene ir Anglija, kur pirmie skautu uguns kuri aizdegti 20. gadsimta sākumā. Tās dibinātājs ģenerālis Roberts Baidens-Pouels uzskatīja, ka zēnu raksturu var veidot, izmantojot rotaļu un nodarbību sistēmu, kas atbilst zēnu tieksmēm un vēlējumiem. “Skauts” – mežinieks, pētnieks jeb latviski – izlūks.

Galvenie skautisma pamatprincipi ir: pienākums pret Dievu – uzticība garīgiem principiem, pienākums pret citiem – pret saviem tuvākajiem un sabiedrību kopumā, pienākums pret sevi – atbildība par savas personības attīstību. Skautisms bija vīrišķības, bruņnieciskuma skola, kurā tika likti pamati stipriem, patstāvīgiem raksturiem. Skautu organizācija dalījās dažādās vecuma grupās ar saviem uzdevumiem: “vilcēni” 8–11 gadi, audzināšana pamatota uz “džungļu” likumiem, “skauti” 12–17 gadi, atbilsta raksturu un izpalīdzību, “roveri” – vecāki par 17 gadiem, pāreja no zēna uz vīra gadiem, īstenojot savus skautu ideālus dzīvē. Skautu devīze – “Esi modrs!”

Skautu kustība sastāv no diviem nozarojumiem: skautu zēnu un skautu meiteņu jeb gaidu (guide – vadīt, angļu val.). Vēlākajos gados šīs abas organizācijas saplūst.

Pirmie skautu pulciņi Latvijā veidojās 1917. gada pavasarī Rīgā, Cēsīs, Alūksnē, Jelgavā, Daugavpilī, Talsos. Latvijas Skautu centrālā organizācija izveidota 1921. gadā, pirmais vadītājs – ģenerālis Kārlis Goppers (1876. g. Plāņu pag. – nošauts 1941. gada jūlijā). No 1928.–1930. gadam un no 1936.–1937. gadam Latvijas skautu vadītājs bija Teodors Baltpurviņš (1902. Bērzaunes pag. – nošauts 1941. gada jūlijā).

1926. gadā sāka iznākt žurnāls “Uguns-kurs”, viens no redaktoriem 1939. gada janvārī – maijā bija cesvainietis Kārlis Rīdūzis, gaidām bija žurnāli “Gaida” un “Jaunā Audze”. Tajos var atrast informāciju par organizācijas vadītājiem, skaitlisko sastāvu un veiktajiem darbiem, arī novados.

Pirmos desmit gadus Latvijas skautisms veidojās starptautiskā skautisma ietekmē ar prasību pēc mazliet mežonīgas āra dzīves, kas aizgūta no R. Kiplinga “Džungļu grāmatas”, bet, sākot ar 1928. gadu, darbība ieiet vairāk latviskā gultnē, ievērojot mūsu tautas sadzīves tradīcijas – Meteņdienas vizināšanās, Ūsiņdienas uguns kuri, Līgo svētki, Mārtiņu bu-dēji. No 1935. gada, kad atkārtoti izdota un kļuva populāra Valda grāmata “Staburaga bērni”, latviskoti nosaukumi – mazskautu pulciņus sauc par “stabradzēniem”, ir saimju vecākie.

Skautu organizācijai raksturīgi mili-

tāri elementi, ierindas, parādes, jādēsā forma, vienības dalās kopos, saimēs, patruļās utt. Skauti dodas sirojumos pa Latviju, lai iepazītu savu dzimto zemi. Brīvdabas muzejs lūdza talkā vākt senus etnogrāfiskos priekšmetus, 1937. gadā notika skautu vienību Latvijas apceļojums ar divriteņiem un kājām, vācot 1919. gada brīvības cīņu attēlus Kara muzejam.

Skautiem notika kopējas nometnes: 1923. gadā 1. lielā nometne 1000 dalībniekiem, 1928. gada 20.–30. jūlijā 2. lielā nometne Buļļos ar ideju par latviskā gara izcelšanu, 1934. gada 20.–30. jūnijā 3. nometne Asaros, 1938. gadā 4. nometne Lielupē. Salīdzinot ar valsts un Prezidenta Kārļa Ulmaņa atbalstīto mazpulku organizāciju, skautiem bija jāpārvar dažādas organizatoriskas grūtības, 1938. gadā tai draudēja likvidācija.¹⁵

Madonas apkārtnes skauti ietilpa Jersikas apgabala Malienas novadā, pirmie skautu pulciņi Cesvainē un Varakļānos dibināti 1922. gada nogalē.¹⁶ Cesvaines 42. skautu pulciņš dibināts pie Cesvaines Valsts vidusskolas, pulciņa pirmais vadītājs Jaunslavietis. Pirmajos gados pulciņš nebija īpaši aktīvs, turklāt bieži mainījās vadītāji (1923. gadā A. Goba, 1924. gadā A. Kaņeps, 1926. V. Ozoliņš, 1927. H. Risbergs un Alfrēds Abiks). 1928. gadā vadību uzņēmās skolotājs Kārlis Būmanis – virsnieks, pirmā pasaules kara dalībnieks.¹⁷ Rezultātā skautu darbība kļuva aktīvāka un sistemātiskāka, viņiem ierādītas savas telpas. Lielajā skautu nometnē Buļļos 1928. gadā cesvainieši ieguva 1. vietu dzimtenes pazīšanas sacensībās, balva – Valsts prezidenta Gustava Zemgala ģimetne ar viņa parakstu. Vienība sadalīta trīs kopos: balodis, briedis un pūce. Žurnālā “Uguns-kurs” ar parakstu „Baltais vilks” sniegta informācija par cesvainiešiem: 1930. gadā tie piedalījušies Malienas skautu nometnē pie Alūksnes ezera, 1931. gada ziemā noticis pārgājiens ar slēpēm pie Madonas skautiem. 1931. gada 1. februārī rādīta Annas Brigaderes pasaku luga “Princese Gundega un karalis Brusubārda”, izrāde labi sagatavota, ieradies Malienas novada inspektors pulkvedis Jēkabs Pone un viesi no Madonas 79. skautu vienības, Gulbenes 48. skautu vienības, Kokneses 125. vienības.

Cesvaines 18. gaidu pulciņš darbojās no 1920. gadu sākuma, to vadīja latviešu valodas un literatūras skolotāja Marija Bērzkalne (1896. Vējavas pag. –1982. g. Rīgā), gudra pedagoģe, visu skolā iestudēto izrāžu režisore. Gaidu pulciņā darbojušās vēlākā Operas soliste Arta Pile (1916.–2001.), tulkotāja Aina Rudzroga (1917.–2000.), pašdarbības aktrise Frederika Līce (1914.–1989., prec. Zvirgzdiņa) u.c. Bijuši pulciņa dalībniece Vera Kraukle-Stimbāne atceras, ka gaidas esot bijušas skolas gudrākās un sabiedriskākās meitenes.

1932. gada 18. novembrī Cesvaines skautu vienība svinējusi 10 gadu jubileju, piedalījušies bijušie skauti un gaidas, notikusi 42. skautu vienības un 18. gaidu pulciņa kopējā sanāksme, svinīgo solījumu devuši 4 zēni. Piedalījies ģimnāzijas direktors Arvēds Smilga. Rādītas ainas no R. Blaumaņa lugas “Pazudušais dēls”.

1933. gadā Cesvaines pulciņš uzkopj

J. Bērziņš – Madonas skautu organizācijas vadītājs ar Madonas vidusskolas audzēkni, skautu O. Spundi ap 1928. gadu. (MNM 24401: 2)

parku, labo tiltiņus, skolotājas Marijas Bērzkalnes vadībā gatavojas kopējam skautu un gaidu sarīkojumam, iestudē A. Brigaderes lugu “Karaliene Jāna”. 1934. gadā notikušas interesantas rudens sacensības sportā, uzņemti 9 jauni skauti. 1935. gadā vienībā 20 skautu, virskopnieks Aleksandrs Bulderis, kas bijis ciemos pie zviedru skautiem. 1935. gada pavasarī rīkotas volejbola sacensības ar 9. Cesvaines Vanagu nodaļu. Tradicionālais pavasara ugunskurs noticis 23. aprīlī Jura kalniņā, kurā pulcējušies arī bijušie skauti un gaidas, kopā ap 80 cilvēku.¹⁸ 1938. gadā Cesvaines skautu vienībā 16 skauti un 7 gaidas.

Madonas 79. skautu vienība dibināta 1924. gada 7. oktobrī, to vadīja ģimnāzijas vingrošanas skolotājs Vilis Skuja. Vienībā bija “lāča” un “sīkspārņa” kopī ar 17 skautiem. 1927. gadā skauti paši gatavojuši karogu. Madonas skauti vēlējušies doties uz lielo skautu nometni, tāpēc centušies sagādāt ceļam vajadzīgos līdzekļus, zāgējot un skaldot malku, tomēr nopelnītās naudas par maz un uz nometni nav aizbraukuši. 1931. gadā vienībā īpaša rosiņa, jo ģimnāzijas direktors Aleksandrs Aizpurītis viņus atbalstījis, dodot telpas nodarbībām. Skauti apmeklēja Madonas brīvprātīgo ugunsdzēsēju apmācības, kur vingrinājās ugunsdzēsēju mācās. Vasarās vienība kopīgus pasākumus nav rīkojusi, jo pusei skautu jāuzņemas ganāmpulka “vadība”. Apzinot dzimtās puses vēsturiskās vietas, Madonas skauti uzmēro 1919. gada brīvības cīņās kritušo pieminekli Liseskalna kapos.¹⁹ Pie Madonas skautu vienības nodibinātas divas nodaļas – 1930. gada 2. februārī Saikavas, 1931. sākumā Sarkanā nodaļa.

Saikavas skautu “pūces” kops 1930. gada 12.–13. jūlijā izgāja savā pirmajā nometnē,

braucot pa Aivieksti uz Krūtnieku saliņu, kur 2 jaunieši deva svinīgo solījumu. Ceļa mērķis – Meirānu kapsēta ar pulkveža Oskara Kalpaka pieminekli un Visagala ezers. Skauts Raimunds Čaks (1915. g. Saikavas pag. – 1986. g. ASV), vēlākais žurnālists, rakstīja par Saikavas skautiem, viņa informācijas “Vakarēsim”, “Skauts uzticīgs tēvijai” lasāmi žurnālā “Ugunskurs”. 1934. gada maija vidū Saikavas “pūces” kops reģistrējas kā patstāvīga 133. skautu vienība, priekšnieka v.i. Gulbis. Saikavieši rīkoja tradicionālās nometnes pie Visagala ezera, piemiņas vakarus O. Kalpakam, kuros piedalījies arī Malienas novada skautu priekšnieks J. Pone. Skolotāja Kārļa Grāvja režijā iestudēta luga, piedalījās aizsardžu dziedātājas brīvmākslinieces Alvīnes Baltrokas vadībā. Vasaras nometnē bijuši arī viesi no Gulbenes, Bērzaunes, Ļaudonas. Savukārt Vārakļānu skauti siroja pie Lubāna ezera.

1937. gada 16.–18. jūnijā notika 2. Aiviekstes novada nometne, kurā piedalījās 133. Saikavas, 153. Lubānas (darbojās arī 91. Lubānas gaidu pulciņš, 154. Barkavas (dibināta 1935.), 185. Ļaudonas skautu vienība (dibināta kā atsevišķa vienība 1936. g.). Šai nometnē piedalījās Latvijas apceļojuma “Apceļo un pazīsti dzimto zemi” riteņbraucēji ar skautu vadītāju Valdemāru Klētnieku. Notika pulkveža O. Kalpaka godināšana. 1938. gadā Saikavas Kalna pamatskolu beiguši 4 skauti, kopnieks bijis Ivars Baltroks.

Kalsnavas 5 skautiem 1934. gadā pievienojas zēni no Mārcienas, Bērzaunes, Gros-tonas. Vienībā darbojušies 30 zēni, vienības priekšnieks un dibinātājs Apsītis.²⁰

Darbošanās skautu organizācijās deva rūdījumu visai tālākajai dzīvei. Cesvaines skautu virskopnieks, vēlākais aktieris Kārlis Sebris atceras, ka darbošanās skautu kustībā devusi gan iekšēju, gan ārēju cilvēka stāju, izpratni par godu, par savas tautas un cilvēces pienākumiem, apziņu būt allaž modram gan par sevi, gan par līdzcilvēkiem.

1940. gada jūlijā iznāca apkārtraksts par skautu vienību darba pārtraukšanu un inventāra nodošanu. Par šo laika posmu viens no skautu organizācijas vadītājiem V. Klētnieks raksta: “Svešās varas atzinušas, ka latviešu skautisms nav pārveidojams un tādēļ viņu nolūkiem nederīgs”.²¹ Tie steidzās likvidēt skautu organizāciju un tās galvenos vadoņus.

Masveidīgi bija pie Latvijas Sarkanā krusta organizācijas (dibināta 1923. gadā) izveidotie **Sarkanā krusta pulciņi**. Tie rūpējās par bērnu un jaunatnes veselību, savstarpēju palīdzību un draudzīgu sakaru uzturēšanu, skolnieku pašdarbību. Devīze: “Draugs un palīgs”.

Pulciņu vadītāji parasti bija skolotāji. Sarkanā krusta pulciņi veidoja skolās veselības kopšanas punktus, rīkoja tīrības nedēļas, pirmās palīdzības sniegšanas kursus, sarūpēja dāvanas trūcīgo ģimenēm. “Izglītības un skolu departamenta pārskatos. 1926–1930.” minēts, ka Madonas ģimnāzijas Sarkanā krusta pulciņš savā neilgajā pastāvēšanas laikā 1928./29. mācību gadā jau sniedzis vienam otram trūcīgam skolēnam materiālu palīdzību. Pulciņi darbojās gandrīz visās Madonas novada pamatskolās un

vidusskolās – Varakļānu, Cesvaines Valsts ģimnāzijas, Lubānas vidusskolā, Barkavas, Gaiziņkalna, Grostonas, Liezēres, Mārcienas, Meirānu, Praulienas u.c. pamatskolās.

Līdzīga rakstura darbību izvērša Latvijas pretalkohola biedrības “**Cerību pulciņi**”, dibināti 1923. gadā pēc Anglijas un Somijas parauga, organizējot veselības nedēļas, lasot lekcijas. Madonas vidusskolā atturīgās jaunatnes “Cerību pulciņš” nodibinājās 1926. gada pavasarī. 1928. gadā visās Latvijas skolās tika rīkota lekcija par alkohola kaitīgumu. Cesvaines Valsts vidusskolās “Cerību pulciņā” 1933. gadā ir 21, 1938. gadā – 30 biedri.

Tāpat kā visas pārējās šāda veida organizācijas, “Cerības pulciņi” sekmīgi darbojās, tikai skolotāju atbalstīti.

Madonas novadā darbojās arī “**Latvijas Vanagu**” organizācijas nodaļas. “Latvijas Vanagu” nosaukums aizņemts no “sokolu” organizācijām, kas dibinātas 19. gs. vidū. Tās bija čehu, poļu, serbu sporta biedrības, kas tiecās pēc nacionāliem mērķiem. Ja mazpulkos, Sarkanā krusta, “Cerību pulciņos” un skautos darbojās skolnieki, tad “Latvijas Vanagu” organizācijā iesaistījās galvenokārt jaunieši pēc 20 gadu vecuma. Organizācijas mērķis izteikts devīzē: “Stāvat stipri par Latviju!” Vanagiem bija krūšu nozīmes un biedru apliecības.

Madonas novada vanagi ietilpa Gulbenes apgabalā. Šeit darbojās 9. Cesvaines, 11. Lubānas, 24. Dzelzavas, 47. Madonas vanagu novads, kura sastāvā ietilpa atsevišķās Kusas, Ļaudonas (priekšnieks Jānis Apars), Sāvienas (priekšnieks Arvīds Kviesis) nodaļas. Visaktīvāk darbojies 47. Madonas vanagu novads, dibināts 1931. gada septembrī, priekšnieks inženieris Alberts Neiders, vadadžu priekšniece Marta Roze. Mītne bija Madonā, Rīgas ielā 4, no 1938. gada Vienības ielā 8, Madonas pilsētas ugunsdzēsēju biedrības telpās. 1936. gada 16. septembrī – 5. gadadienā kopš Madonas Vanagu novada dibināšanas, iesvētīts karogs.

Sākot ar 1936. gadu, atsevišķas vienības ir Kusā, Ļaudonā. Madonas novada vanagi sākuši rakstīt novada vēsturi, tas uzticēts Elīzai Vēverei un Emmai Sausiņai, jaunieši nodibināja un pārzināja savu bibliotēku, vācot grāmatas no biedriem ziedojumu ceļā vai iepērkot, to uzdots veikt Jānim Polfanderam un Lidijai Apsītei.²² Notikušas nodarbības fizikultūrā, fiziskās audzināšanas instruktore bija Anna Millere. Jaunieši organizēja sacensības volejbolā, vingrošanas sacensības, piedalījās Gulbenes apgabala vanagu salidojumā Madonā 1932. gada 15. maijā, Vanagu salidojumā Pļaviņās 1935. gada pavasarī.

Citas madoniešu aktivitātes – ziemā slidotavas ierīkošana, slēpošanas kursi, šaha spēle, novada dramatiskais pulciņš, katram

Vanagu organizācijas salidojums. Madonā. 1932. g. 15. maijs.
E. Zariņas foto (MNM 23569)

jānolasa viens referāts, jāorganizē jautājumu – atbilžu vakari.²³ Madonas vanagu novada biedri piedalījušies meža dienās, spodrības nedēļā, ģimenes dienā.

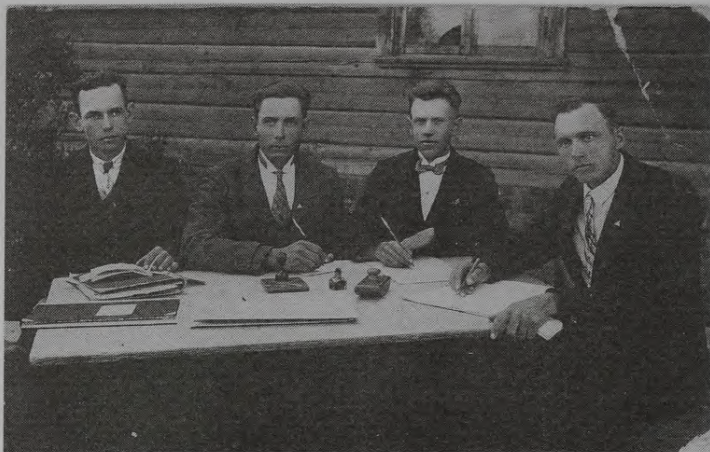
Nodarbībās iesaistījušies arī tie jaunieši, kas atgriezās no kara dienesta: Vilis Buholcs, Jānis Akmentiņš, Harijs Sprukts, Jānis Dzenis, kas ieguvis vanaga – virsaiša P. Sniķera balvu šķēpa mešanā un lodes grūšanā, 8 vanagi nodarbojās ar šaušanu.

Lai gan novadā 1940. gadā skaitījās 130 biedru, tomēr jāsecina, ka darbība šai laikā nav bijusi sevišķi aktīva, darbojās apmēram 20 biedri.²⁴ Pēdējais sēdes protokols datēts ar 1940. gada 15. aprīli.

9. Cesvaines vanagu novads skaitās no 1924. gada 15. septembra, kad tas atdalījās no 5. Alūksnes pulka. Vadītājs Maksimiliāns Kaulēns, vidusskolas inspektors (direktora vientnieks). Organizācijas kandidātos ieskaitīti Cesvaines valsts vidusskolas audzēkņi Ē. Tārzieris, Br. Rudens, V. Zēbergs, K. Židiņš. No 1927. gada vadītājs Jānis Kalniņš, no šī paša gada 18. novembra priekšnieks kļūst ārsts Voldemārs Lesnieks, kas aktīvi iesaistījās Cesvaines kultūras dzīvē, organizēja piemiņas plāksnes uzlikšanu 1919. gada brīvības cīņās kritušajiem cesvainiešiem Cesvaines luterāņu baznīcā. Plāksni atklāja „Latvijas Vanagu” Gulbenes apgabala salidojumā 1931. gada 17. maijā.²⁵ Gulbenes apgabala salidojums Cesvainē notika arī 1934. gada 27. maijā. Cesvaines vanagu novada lielākā daļa dalībnieku bija vecāko klašu skolēni, 1934. gadā ap 20, 1935. – 38, 1936. – 20, 1937. – 14, 1938. – 10, 1939. gadā tikai 5 biedri.

24. Dzelzavas vanagu novads dibināts 1927. gada 28. septembrī, 1935. gadā Dzelzavas vienībā 48 biedri, vadītājs Arvīds Tomass, 1936. gadā, mainoties Dzelzavas novada vadītājiem, darbība divu gadu laikā tiek pārtraukta.²⁶

11. Lubānas novads dibināts 1928. gada 24. septembrī, priekšnieks Voldemārs Markus, atjaunots 1932. gadā pie Lubānas Valsts ģimnāzijas, priekšnieks ģimnāzijas fiziskās un militārās audzināšanas skolotājs,

Nacionālās jaunatnes savienības biedri Katrīnā ap 1930. gadu. E. Zariņa foto. (MNM 23931)

virsliecināts Eduards Bojāts, vanadžu vadītāja skolotāja Apolonija Klingo. Pēc 1932. gada liels interesentu pieplūdums, 1934. gadā ir 59 vanagi,²⁷ 1939. gada janvārī 29 vanagi un 28 vanadzēs. Darbojušies aktīvi: piedalījušies jaunatnes sanāksmēs Rīgā, meža dienās, notikuši fiziskās audzināšanas kursi, sporta svētki, kur rādīti arī tai laikā iecienīti vingrojumi – piramīdas, organizēti referātu vakari ar uzaicinātiem lektoriem un pašu sagatavotiem priekšlasījumiem, spēlēts teātris, dejotas tautiskās dejas. 1934. gadā notika Vanagu sporta svētki Lubānā, Kapu silā, piedalījušies jaunieši no Madonas, Cesvaines, Dzelzavas novada. Programmā – 100, 1500 m skrējieni, 300 m soļošana, šķēpa mešana, lodes grūšana, augstlēkšana. Pie Lubānas vanagu novada darbojusies Meirānu un no 1934. gada 28. janvāra Aiviekstes vanagu vienība. Diemžēl 1935. gadā iestājies apsākums – “fiziskās audzināšanas nav, garīgā – bēdīgā stāvoklī, par vanagiem sāk uzņemt tādus, kas nav spējīgi iekļūt nevienā citā valstiskā organizācijā”.²⁸ 1939. gada 20. augustā notiek sporta svētki. 1939. gada otrajā pusē pēc Lubānas Valsts ģimnāzijas likvidācijas vanagu novads ar 17 pušiem un 15 meitenēm darbojas pie Lubānas Mežsaimniecības skolas, vadītājs mežzinis Valters Jansons.

Zinaida Apsīte

Jugendorganisationen und ihre Tätigkeit im Bezirk Madona in Jahren 1920–1940

Zusammenfassung

Nach der Gründung des unabhängigen Lettlands (1918) begann die Reorganisation der Schulen und die Gründung vielen Jugendorganisationen. Die Prinzipien der Bildung und Tätigkeit dieser Organisationen wurden vom Ausland übergenommen. In den 20. und 30. Jahren des 20. Jhs. waren etwa 10 verschiedene Jugendorganisationen tätig: Skauten (engl.: scouts, Jungorganisation), Gaiden (engl.: guides, nur Mädchenorganisation), “Mazpulki” (Organisation “4 H”, beschäftigte sich am meisten mit Landwirtschaft), “Latvijas Vanagi” (“Habichte Lettlands”, von Polnischen und Tschechischen Sokolorganisationen übergenommen), Bund der lettischen Nationalen Jugend, der Rote Kreuz der Jugend, “Hoffnungszirkel”, Pionierzirkel der Aeroklubs Lettlands, der christliche Bund der Jugendlichen u.a.

Madonas muzeja krājuma materiālos atrodamas ziņas par **Latvijas Nacionālās jaunatnes savienības** Meirānu nodaļas nodibināšanu (Jāņa Alfrēda Krēšliņa atmiņas). Savienības mērķi – ieaudzināt nacionālo apziņu, veicināt jaunatnes izglītību, izkopt tikumisko apziņu, estētisko gaumi, attīstīt goda prātu. Meirānu nodaļa dibināta 1923. gada 17. oktobrī. J. A. Krēšliņš raksta: “Organizēšanas darbs no manas puses bija saistīts ar lielām jo lielām pūlēm, man personīgi vajadzēja pa lielākai tiesai izpildīt visus darbus: kā priekšsēdētāja, sekretāra, vajadzēja sekot visiem rīkojumiem no Centrālās valdes Rīgā.”²⁹ Viņš atceras, ka pēc nodaļas nodibināšanas sākusies rosīga pašdarbība – teātra un dziedāšanas mēģinājumi, iestudēta A. Zilusa luga „Par Latviju”. Bijis liels jaunu biedru pieplūdums, uz jauniešu priekšlasījumu vakariem dažkārt ieradās pat vecākā paaudze, organizācijas dzīvē neesot trūcis ne nopietnības, ne jaunības prieka. 1924. gadā nodaļas priekšsēdētājs kļūst Alfrēds Plāte. Kādu laiku organizācija darbojās ar to pašu sajūsmu, bet tad radās atslābums un tālākajās J. A. Krēšliņa atmiņu lappusēs Nacionālās jaunatnes savienības Meirānu nodaļas darbs netiek minēts.

Fotoattēls liecina, ka Nacionālās jaunatnes savienības nodaļa bijusi arī Katrīnā. Apskatot skolu un ārpuskolas organizāciju darbību Madonas novadā 1920. – 1930. gados, jāsecina, ka tās aktīvi iesaistījās jauniešu dzīves uzskatu veidošanā, katra izvirzīja un pildīja noteiktu mērķi skolēnu un jaunatnes uzskatu attīstībā. Visas šīs organizācijas savā starpā sadarbojās. Aktīvākais jaunatnes organizāciju darbības laiks bija 1930. gadi, kad bija pārvarēti organizēšanās gadu meklējumi un veikts sistemātisks darbs.

Pēc padomju varas nodibināšanas 1940. gadā visas līdz tam darbojošās jaunatnes sabiedriskās organizācijas tika likvidētas, daudzi to redzamākie vadītāji represēti.

Der grösste Teil dieser Jugendorganisationen waren mehr oder less aktiv tätig auch in der Gegend Madona. Die aktivsten waren hier die Schülerorganisationen der Mazpulks, Skauten, Zirkel des Roten Kreuzes.

Atsauces

- ¹ *Ulmanis K.* Runas un raksti 1899–1918. – R.: Zemnieka apgāds, 1939. – 1. sēj. – 115. lpp.
- ² Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk LVVA), 4820. f., 1. apr., 642. l., 42. lpp.
- ³ Madonas Ziņas. – 1937. – 27. jūl.
- ⁴ MNM 31951: 3
- ⁵ Mazpulks. – 1995. – Nr. 7.
- ⁶ LVVA, 4820. f., 1. apr., 250. l., 5. lpp.
- ⁷ Turpat, 324. l., 45. lpp.
- ⁸ Turpat, 638. l., 45. lpp.
- ⁹ Mazpulks. – 1938. – Nr. 12. – 570. lpp.
- ¹⁰ Turpat, 1936. – Nr. 7.
- ¹¹ Mazpulks. – 1939. – Nr. 7.
- ¹² LVVA, 4820. f., 1. apr., 642. l., 16. lpp.
- ¹³ Turpat, 648. l., 16. lpp.
- ¹⁴ *Ērgļu Vēstis.* – 1995. – aprīlis
- ¹⁵ *Dunsdorfs E.* Kārļa Ulmaņa dzīve. – Stokholma: Daugava, 1978. – 409. lpp.
- ¹⁶ LVVA, 2415. f., 2. apr., 67. l.
- ¹⁷ Ugunskurs. – 1931. – Nr. 4
- ¹⁸ Turpat, 1935. – Nr. 10
- ¹⁹ Turpat, 1939. – Nr. 30
- ²⁰ Madonas Ziņas. – 1934. – 27. jūl.
- ²¹ *Klēmnieks V.* Skautisma četrdesmit gadi. – Mineapole: Skautu apgāda nozare, 1960. – 184. lpp.
- ²² LVVA, 4246. f., 1. apr. 117. l., 28. lpp.
- ²³ Turpat, 16. lpp.
- ²⁴ Turpat, 310. l., 18. lpp.
- ²⁵ Ielūgums uz „Latvijas Vanagu” salidojumu Cesvainē, 1931. g. 17. maijā. MNM 36 234: 1
- ²⁶ LVVA, 4246. f., 1. apr., 252. l., 121. lpp.
- ²⁷ Turpat, 238 l., 100. lpp.
- ²⁸ Turpat, 67. lpp.
- ²⁹ J. A. Krēsliņa atmiņas. MNM 30 473: 3, 33. lpp.

Ernas Ķikures gadi viņas dienasgrāmatu gaismā

2005. gada vasarā Madonas muzejs saņēma 5 kastes no Kanādas – Inese Birstiņa atsūtīja muzejam savas mātes, rakstnieces un mākslinieces Ernas Ķikures (1906–2003) arhīvu un personīgās lietas. E. Ķikures 100. dzimšanas diena 2006. gada 4. oktobrī, ļoti bagātais muzeja krājuma papildinājums, kā arī fakts, ka viņa 1924. gadā beigusi Madonas vidusskolu, ir iemesls šī raksta tapšanai.

Iegūts ļoti plašs materiāls – 52 klades un bloknoti ar dienasgrāmatām, darbu uzmetumi un varianti, vēstules meitām un draudzenei Rutai Freijai Ņūkāslā, saņemtā korespondence. Tā kā visu manuskriptu izpēte un zinātniskā apstrāde ir ļoti laikietilpīga, pētījumam izmantotas galvenokārt dienasgrāmatas un publikācijas. Darba gaitā konsultējos ar rakstnieces meitām Inesi Birstiņu un Dzidru Mitčelu.

Ārpus Latvijas iznākušas pavisam 12 Ernas Ķikures grāmatas, 7 no tām ļoti mazā metienā izdeva viņas meita Inese Birstiņa. Latvijā publicēti nedaudzī darbi presē, ir bijuši viņai veltīti radiatorijumi. 1992. gadā Rīgas Muzikāli poētiskais teātris iestudēja uzvedumu “Un mūžīgs ceļš tālāk”, izmantojot Ernas Ķikures un rakstnieka Jāņa Sarmas saraksti un J. Sarmas romāna “Rotaļa bez noteikumiem” (1968) fragmentus (scenārija autors un režisors Kārlis Pamše, bez viņa paša piedalījās aktrise Māra Zemdega). Taču plašākas publikācijas Latvijā par Ernu Ķikuri nav bijušas, un viņas vārds sabiedrības lielākajai daļai ir svešs.

Muzeja sarakste un materiālu vākšana par Ernu Ķikuri sākās 1990. gadu sākumā. Pirmās vēstules rakstniecei uz Kanādu sūtīja bijusī muzeja direktore Elza Rudenāja. Saņēmām dažas viņas grāmatas, kas deva ieskatu daiļradē. No māsasmeitām aizņēmāmies māsas Austras Lāces rakstīto kladi ar atmiņām par dzimtu un savu dzīvi – pārrakstīšanai un attēlus pārfotografēšanai. Tādējādi 1992. gadā muzeja izstādē “Man prātā mana zeme” līdzās citiem novada rakstniekiem – trimdniekiem (Andrejs Eglītis, Zinaida Lazda, Konstantīns Strods-Plenciniks, Daina Šķēle) varējām parādīt arī Ernu Ķikuri.

Erna Bērziņa nāk no Ļaudonas pagasta Ķikuriem – mājām pašā Aiviekstes krastā tuvu pie robežas ar Kalsnavas pagastu. Par Ķikuriem sauc odu kāpurus, un mājvārds dāvina rakstniecei pseidonīmu. Otrpus upei ir Sāviena, kaimiņu pagasta centrs krietni tuvāk nekā savējais.

1873. gada 20. martā Pēteris Bērziņš ar trim krustiņiem parakstās, ka Ļaudonas muižas īpašniekam Heinriham Pētersonam Rušmanim ir “par to pie Ļaudones muižas

piederīgu Kikkur Nr. 4 grunts gabalu ar visām ēkām un citiem piederumiem pirkšanas kontraktu noslēgdams, pirkdamas naudas atliekumu 1900 rubļ. sudr. parādā palicis”.¹ Šis Pēteris Bērziņš ir rakstnieces vectēvs, Ļaudonā ienācis no Saikavas, apprecot Ķikuru māju saimnieka Pētera Maltas atraitni Annu. Viņa dēls Jānis Bērziņš (1873–1919) dažus gadus strādājis par skolotāju Liezerē un Vestienā, līdz 1900. gada 30. decembrī ar dāvinājuma līgumu mājas pārīet viņa īpašumā.

Ķikuri bijušas trīs mājas, sākotnēji visas kopā pie upes, Maltu Ķikuru zemes austrumu stūrī. Izceļoties viensētās, divi saimnieki aizgājuši tālāk – Deksnis meža piekalnē, Auleciems kalnā pie lielceļa, bet Malta savu saimniecību pārvietojis nedaudz uz leju gar upi, kur auglīgāka zeme. Jānis Bērziņš, kļuvis par saimnieku, uzcēlis lielu mūra kūti un klēti, pārbūvējis dzīvojamo māju, stādījis augļu dārzu. Ķikuru zeme bija viegla, deva labu ražu lietainajās vasarās, bet niecīgu sausajās. J. Bērziņš atzina, ka te izdevīgi audzēt āboliņu pārdošanai, tāpēc labību sēja tikai pašu vajadzībām, bet pārējā platībā zaļoja āboliņš, ko, labi izžāvētu, glabāja šķūņos gandrīz līdz pavasarim, kad tam nāca vislabākā cena, tad vēl pa ziemas ceļu veda uz staciju un sūtīja uz Rīgu.²

1905. gadā Jānis Bērziņš apprecējis Alvīni Putniņu (1885. g. Ļaudonas Dauziņos –1947. g. Vācijā). Putniņi bija pareizticīgie, precoties Alvīne pārgājusi luterāņu konfesijā.

Alvīnei bija laba balsis, pēc skolas beigšanas viņa dziedājusi duetus ar draudzeni baznīcā, piedalījusies korī un vietējās teātra izrādēs, spēlējot galveno lomu G. Hauptmaņa “Nogrīmušajā zvanā” un citās lugās. Kāda izrādei uzaicinātais režisors no Rīgas ieteicis, lai Alvīne mācās Rīgā dramatiskajosursos par aktrisi. To ģimene nevarēja atļauties, taču tēvs viņu palaida uz mājturības kursiem Rīgā. Alvīne vienmēr daudz lasījusi, pēc daudziem gadiem meita atmiņās viņu redz istabas stūrī ar grāmatu vai avīzi rokās.

1914.–1918. gadā Jānis Bērziņš ir iesaukts krievu armijā. Gadu dēļ viņu nesūta uz pirmajām frontes līnijām, viņš stāv posteņos pie tiltiem, strādā kancelejā rakstu darbus.

Jāņa un Alvīnes vecākā meita Erna dzimusi 1906. gada 4. oktobrī, māsa Austrā 1909. gada 17. septembrī. Vēl pēc diviem gadiem pasaulē nākuši dvīņi – nedzīvs puisītis un meitenīte Mirdza. Tēvs pats dēliņu esot apglabājis kaut kur Ķikuru zemē, vietu sievai nekad neatklājis. Mirdza 2 gadu vecumā pēc kritiena dabūjusi smadzeņu iekaisumu un nomirusi, apglabāta Ļaudonas luterāņu kapos.

Kā bijušo pagasta vecāko Jāni Bērziņu 1919. gada janvāra sākumā apcietina lielinieki. Viņš bijis cietumā Madonā, pēc tam pārvests uz torēizējo aprīņķa centru Stukmaņiem (Pļaviņām). Nakti pirms nošaušanas 26. martā seši vīri ieslodzīti kādā pagrābā, un tur viņš durvju stenderē ar ķīmisko zīmuli ierakstījis pēdējo vēstuli sievai. Pavasarī kopējo kapu atrok, un Jānis Bērziņš apglabāts blakus meitiņai. Izzāgēto dēlīti ģimene kā dārgumu paņēma līdz bēgļu gaitās, un pagājušajā vasarā

arī tas nokļuva muzejā.³

Apmēram reizē ar vīru apcietināts arī Alvīnes Bērziņas tēvs Jēkabs Putniņš, kas nomira Stukmaņu cietumā un apglabāts Ļaudonas pagasta pareizticīgo kapos.

Pēc saimnieka nāves Ķikuru zemes lielāko daļu izrentēja, bez tam nolīga kādu puisi un meitu, kas tika galā ar pārējiem darbiem.

Apmēram kilometru uz leju no Ķikuriem ir Aronas ieteka Aiviekstē, tieši pirms tās otrā krastā atradās Grīvnieki – Maltu mājas, divstāvu sarkanu ķieģeļu dzīvojamā ēka, izkopti apstādījumi, kļavu un akāciju gatve – lielceļš gar upi. Grīvnieku saimnieka dārkopja Andreja Maltas dēls Nikolajs (1890. g. Krustpīlī – 1944. g. Štolcenvā, Ziemeļvācijā) bija pazīstams botāniķis, pētījis galvenokārt sūnas. Nikolaja māsa Veronika, skaista, slaida jaunkundze, bija Ernas un viņas māsas skolotāja. Savukārt Veronikas jaunākā meita Biruta – Ernas krustmeita.

Tā kā skolas no mājām bija tālu, Erna Bērziņa nav apmeklējusi ne pagasta, ne draudzes skolu – tēvs sāka pats mācīt meitas mājās. Kad viņš kara dēļ to nevarēja turpināt, meitene sūtīja privāttundās uz Grīvniekiem, kur tās sagatavojušas visu pamatskolas kursu.

Uz rītiem, kādu kilometru augšup no Ķikuriem, arī Sāvienas pusē, bija Miķelsonu mājas Dzišļi. Saimnieks Brenčis Miķelsons – Jāņa Bērziņa attālāks brālēns. Viņa dēls Arnolds – varbūt Ernas 3. pakāpes brālēns, kādu gadu par viņu jaunāks. Pirms Brenča Dzišļos saimniekoja viņa vecākais brālis Andrievs, kas miris traģiski. Bērziņi bieži sagājās ar Miķelsoniem, tāpat ar Maltām, Jaunzemu Kaminškiem, Dauziņu radiem.

Ernas Bērziņas pirmā skola bija Madonas ģimnāzija, toreiz vēl Biržu vidusskola, kā rāda viņas 1924. gada 21. jūnijā izsniegtā gatavības apliecība.⁴ “Liku eksāmenus uz pirmo sagatavošanas klasi, mani uzņēma otrā. (..) Visi bērni, kas tur toreiz lika eksāmenus, bija ar ļoti neizlīdzinātām zināšanām un nevienāda vecuma, kara laiku izjaukto mācīšanās apstākļu dēļ nevienādi bija arī mūsu apgērbi.”⁵ Erna un viņas draudzene Alise Dzirkale bijušas klasē visjaunākās, iestāšanās brīdī Ernai vēl nav pilni 12 gadi.

Madonas vidusskolā bija vairāki lieliski skolotāji, kas attīstīja jauniešu mākslinieciskās tieksmes: latviešu literatūru pirmajā gadā mācīja rakstnieks Augusts Baltpurviņš, pēc tam Jānis Āboliņš (1888. g. Salaspils pag. – 1964. g. Trentonā, ASV), ko skolēni zeltīto briļļu dēļ un lai atšķirtu no matemātiķa Pētera Āboliņa (1886. g. Kusas pag. – 1975. g. Madonā) – Sudrabāboliņa, sauca par Zeltāboliņu. Zeltāboliņš rakstīja dzejoļus un dažkārt publicēja tos ar Irvalda Salas vārdu. Skolēniem viņš prasīja izteikties skaidri, īsi, mācīja stilu un dažādas daiļdarbu formas. Augstāko atzīmi piecnieku līcis visai reti. Skolotājs J. Āboliņš „visvairāk ir devis manai garīgai attīstībai. Viņš mums mācīja redzēt un izteikties, brīdināja no sentimentalitātes, mācīja spriest par dzīves norisēm, vērtēt savas jūtas.”⁶ Erna skolas literārajam žurnālam reizēm iesniedza kādu savu

Alvīne Bērziņa ar meitām Ernu (*pa kreisi*) un Austru ap 1917. gadu.

dzejoli vai rakstu, cenšoties mainīt rokrakstu un parakstot ar dažādiem vārdiem, taču skolotājs jaunus autorus atminēja.

Meitenei mēģinājumi dzejā nešķita īpaši svarīgi. “Man bija daudz citu nodarbību: mūzika, zīmēšana, sports un visādas iešanas un nākšanas, dziedāšana, dancošana skolēnu vakaros. Arī vēlāk, kad iestājos Mākslas akadēmijā, ar rakstīšanu neko nenodarbojos, tikai cītīgi vedu dienasgrāmatu (..). Kad mēs bēgļu laikā atstājām Latviju, es apraku zemē 18 biezās “klades”, pierakstītas 20 gados.”⁷

Zīmēšanu mācījuši mākslinieki – sākumā Kārlis Celmiņš (1894. g. Cēsu apr. – 1973. g. Liepājā), tad Jānis Plase (1892. g. Lielaucē pag. – 1929. g. Rīgā). “Viņš mūs aizrāva, mēs viņu dievinājām, strādājām daudz un ar lielu patiku. (..) Plase nodibināja pēcpusdienas zīmētāju grupu, un trīs no tās mēs vēlāk aizgājām uz akadēmiju, izturot lielu konkursu tai gadā. No pāri par simts eksāmena licējiem uzņēma tikai divdesmit. Starp tiem bijām arī mēs – Andrejs Punka, (*Otto – D. Z.*) Grāviņš un es.”⁸

Ārpus dziedāšanas stundām un kora skolēni varēja apgūt klavierspēli, darbojās orķestris. Pirmajā gadā Ernas klavieru skolotājs bija pianists, vēlākais konservatorijas profesors Arvīds Daugulis (1879. g. Cesvainē – 1955. g. Rīgā). Pie klavierēm internātā viņai kā mazākajai bieži vien nebija iespējams pietiekoši vingrināties, jo spēlētāju bija daudz, tāpēc skolotājs reiz pārmetis slinkumu. Meitene pat baidījās iet uz stundu. Vēlāk viņa drīkstējusi spēlēt klavieres skolotāju istabā pirms stundām. Visus piecus gadus Madonā Erna dzīvojusi pie kādas radnieces, paprāvā jumtistabā viņas bijušas septiņas skolnieces.

1924.–1932. gadā Erna Bērziņa ir

Mākslas akadēmijas studente, beidz Grafikas meistardarbnīcu un iegūst mākslinieka grafiķa grādu, diploms Nr. 67.⁹ Droši vien par šo posmu varētu lasīt kādās no apraktajām kladēm, ja tās būtu saglabājušās... Vēlāko dienasgrāmatu un tēlojumu lappusēs ir tikai pavisam fragmentāras atmiņas – sadzīvīskās situācijās vairākkārt pieminēts Leonīds Āriņš (1907–1991), kāds Sandra, kas varētu būt vārda saīsinājums, jaunā gleznotāja Feliksa Čipāna (1908–1931) nošaušana. Pirms akadēmijas beigšanas viņa pirmo reiz apmeklēja Rietumeiropu. Izglītības ministrijas skolu departaments 1933. gada 29. jūnijā E. Bērziņu cenzējis par vidusskolas skolotāja kandidāti ar tiesībām mācīt zīmēšanu, grafiku un mākslas vēsturi, 1935. gada 2. februārī atzīta par pilntiesīgu vidusskolas skolotāju šajos priekšmetos.¹⁰

Beidzot vidusskolu, Ernai bijis grūti izšķirties starp tēlotāju mākslu un mūziku, un paralēli akadēmijai viņa mācās Tautas konservatorijā klavierspēli, dažkārt piedalās koncertos. Laikrakstā "Austrālijas Latvietis" 1983. gada 23. decembrī ir nedaudz ar humoru rakstīts tēlojums par koncertu Saikavā "Par to laiku. No vecām piezīmēm".

1932.–1940. gadā viņa strādā par zīmēšanas un mākslas vēstures skolotāju Augšzemē, Ilūkstes ģimnāzijā. Piedalījies tēlotājas mākslas izstādēs Daugavpilī 1937. un 1939. gadā, šajā laikā nepilnu gadu arī papildinājies grafikā Beļģijā, Antverpenes mākslas akadēmijā, apmeklējusi Parīzi. 1940. gadā īsi pirms padomju okupācijas sākuma vēl bijusi Somijā.

Jaunākā māsa Austra, mācoties Priekuļu lauksaimniecības vidusskolā, iedraudzējas ar sava pagasta puisī Jēkabu Lāci un drīz pēc skolas beigšanas kļūst viņa māju Ruķu saimniece. Jēkabs Lācis 1930. gadu otrajā pusē ir Ļaudonas pagasta vecākais. 1941. gada 14. jūnijā, kad viņš ir ceļā uz Ruķiem no Krustpils aerodroma būves, sievu, māti un trīs bērnus – deviņgadīgo Zigurdu un mazākās māsiņas Guntu un Dzintru izved uz Krasnojarskas novada Berjozovkas rajonu. Bērni atgriežas 1946. gadā un aug pie radiniekiem, Austra tikai 1957. gadā. Pats J. Lācis iestājas latviešu leģionā, pēc kara no Vācijas izbrauc uz Kanādu.

Saskaņā ar 1939. gada 6. decembra Mantojuma dalīšanas līgumu¹¹ par Ķikuru īpašnieci kļūst Erna Bērziņa, kas savai līdzmantiniecei Austrai Lācis izmaksājusi Ls 8000.- kā viņai pienākošos daļu, apņemoties dot mātei pilnīgu apgādību Ķikuros līdz viņas mūža galam.

1941. gada 10. aprīlī Rīgā Erna Bērziņa apprecējusies ar Jāni Dzelmi, drīz pēc viņa iepriekšējās laulības šķiršanas. Tā paša gada 26. augustā viņa no Rīgas dzīvokļa Dzirnavu ielā 15/3 pierakstīta Ķikuros, vīrs – strādnieks J. Dzelme, dzimis Smiltēnē 1907. gada 9. oktobrī, iepriekš dzīvojis Rīgā, Brīvības gatvē 4/30, reģistrēts divus mēnešus agrāk. Mājas grāmatā pie Ernas vārda vēlāk klāt pierakstīta meita Daina-Inese, dzimusi 1942. gada 27. martā Madonā.¹²

Izglītības un kultūras galvenā direk-

cija apliecina, ka skolotāja Erna Dzelme 1941. gada vasarā ir beigusi vācu valodas kursus un ieguvusi tiesības mācīt vācu valodu pamatskolā.¹³ Juku un kara gados viņa mācījusi zīmēšanu un vācu valodu Sāvienas un Ļaudonas skolu bērniem. Vīrs uzņemas saimnieka lomu, ar to nedaudz atvieglot istās saimnieces Alvīnes Putniņas gaitas. Jau toreiz iezīmējas nesaskaņas – par neuzmanību pret pārējiem, viena vai otra darba strādāšanu, ja tas atšķirās no tēva paradumiem.

"Skraidīt, traikšķīties, rakņāties pa tīrumu priekš (..) svētkiem, tas gandrīz jau – svētkus traucēt. (..) Zemniekam jādzīvo ar cieņu. Kam? Visam apkārt. Dzīvai un nedzīvai dabai. Patiesi ir jau tikai dzīvā daba tam apkārt – nedzīvas nav! Zeme, koks, cilvēks, zirgs – zemnieks ir saimnieks visiem, un saimnieks nozīmē – tēvs. Sargātājs, rūpētājs, zinātājs. Darbs? Darbs nedrīkst valdīt pār to, nomākt, mest haosā. Saimnieks ir valdnieks pār darbu. Ar ziņu. (..) Saimniekam jāzina, jāizkārto savs spēks tā – lai svētkiem atliek laiks godam. Tāda bija mana doma. Kur tā bija radusies? Turpat mūsu mājā. Tēva, mātes laikā. Mūsu mājā nebija reliģiozs gars, nebija baznīcas likumu. Lūgšanas tur neskaitīja. Lūgšanas turēja. Dzīvoja." (1984. gada 18. aprīlī)

1944. gadā Dzelmes, ieskaitot divgadīgo Inesi un vecmāti, devās bēgļu gaitās, vēl nezinot, kurp tās aizvedīs. Kādā Kalsnavas vai Bērzaunes šķūnī zem siena palika Ernas klavieres, pļāvā aiz Ērgļiem – segā ievīstīts ofortu rullis. Lietas, kas bija tik svarīgas izbraucot, vēlāk izrādās mazvērtīgākas nekā maizes klaips. Sākumā viņi nonāk Vācijas – Čehoslovākijas pierobežā Sudetijā. Pēc tam gandrīz gadu dzīvo Austrijā, kur nomāc Ineses un mātes slimošana, bailes par viņu dzīvību, produktu trūkums.

No Austrijas viņi nokļūst Vācijā, vispirms Eslingenā, no kuras saglabājušies Jānim Dzelmem izsniegtā makšķerēšanas atļauja,¹⁴ pēc tam Sillenbuchā pie Štutgartes. Erna Dzelme strādā Štutgartes – Sillenbuchas latviešu nometnes vidusskolā par zīmēšanas un mākslas skolotāju.¹⁵ Štutgartē 1946. gada 21. maijā dzimusi Dzelmjū jaunākā meita Dzidra. 1947. gada 5. decembrī tikai 62 gadu vecumā mirusi un Fellbahas kapos apglabāta bēgļu dzīves un pusbada nomocītā vecāmāte Alvīne Putniņa.

1949. gadā, kad bēgļi sāk rosīties tālākam ceļam, Jānis Dzelme iesniedz pieteikumu uz divām valstīm – ASV, un Austrāliju un uz abām saņēmis atļauju. Nenopietni stāsta, ka tēvs teicis: "Dzidra, saki – vai nu Amerika, vai Austrālija." Dzidra savos trijos gados sacījusi – Austrālija. Tas izšķīris ceļa mērķi. Nopietni – uz Ameriku vai Kanādu bija vai nu vispirms jābrauc ģimenes galvam, jāiekārtojas darbā un tad jāizsauc pie sevis pārējie, vai arī jādabū izsaukums no kāda cita, kas garantē darbu un iztikšanu. Austrālijai garantiju nevajadzēja. Vasaras sākumā Dzelmes nokļūst Itālijā, Neapolē, no turienes ar vecu karakuģi "General Omar Bundy" izbrauc uz Austrāliju. Ceļojums ir garš un nogurdinošs. 7. jūlijā viņi sasniedz Sidneju, kur ir ziema ar sniegu, bet siltās drēbes noliktas lielajā bagāžā, pie kuras uzreiz nevar tikt klāt.

Sākumā viņi ir nometnē Bathērstā (Bathurst), tad nokļūst Grētas emigrantu nometnē, kur nodzīvo divus gadus. Erna Dzelme strādā nometnes slimnīcā, tēvs ir šoferis, bērni nereti paliek vieni. Par to runāts 1950. gadu otrās puses stāstā “Žēlastība”.

1951. gada jūlijā Dzelmēs sāk saimniekot laukos kādus simt kilometrus no Sidnejas, tuvākā mazpilsētiņa Vaionga (Wyong) ar skolu un veikaliem ir kilometri astoņi no mājām. Līdzīgi kaimiņiem, viņi tur vistas, pārdod olas un putnu gaļu. Priekšpusdienā un vakarā diplomētajai grafiķei jāsavāc izdētās olas, katreiz pa trim spaiņiem, tās jānoslauka un jāsaliek kastēs promvešanai, gandrīz katru dienu jātīra arī nokautās vistas. Bez tam prāvās platībās audzē pupiņas un citus dārzeņus, vairākkārtēja pākšu nolasīšana velkas ilgāk nekā mēnesi divreiz gadā.

Ārēji Dzelmēs laikam ir diezgan saskaņīgs pāris – gandrīz ik nedēļu viņi apmeklē kinoizrādes Vaiongā, kopā ar bērniem brauc peldētīs, šad tad satiekas ar nedaudzajiem apkārtnes latviešiem un vietējiem austrāliešiem.

Taču māja ir šaura, bez jebkādam ērtībām, vīra plāni saimniecības izvēršanā gan lieli, bet mazliet utopiski, vienmēr pietrūkst pacietības un līdzekļu tos novest līdz galam. Nerēķinot ne savus, ne līdzcilvēku fiziskos spēkus, kā pret sievu, tā reizēm pieņemtajiem strādniekiem viņš ir augstprātīgs un rupjš.

Erna saprot – ja viņa apliecina sevi, tad vīrs grimst, viņš jūtas drošs, tikai pierādot sievas nevērtību. Viņai ir ļoti smagi ne vien fiziski, bet arī garīgi, jo apkārt nav kārtības – mētājas atkritumi, zālē ieauguši malkas gabali, neizzāģēti ogulāji, neaprakti koki, zeme pirms sējas netiek pienācīgi sastrādāta, ātri sazaļo nezāles. Jākopj govys, jāgatavo ēst, jāmazgā trauki un veļa, nekad visu nevar pagūt izdarīt laikā.

“Tikko, traukus mazgājot, to izdomāju, atklāju – kā te visvairāk trūkst – tā, ka darbam neseko tā nepieciešamais, raženais, cēlais iznākums. Tāds, ka lauki nokopti, klēts pilna – ļaudīm samaksāts, mēri nebijuši viltoti, par maziem, gaudi nebijuši sīkie un pelējušie, ar ko maksāts, darba rīki novākti, pāri ceļiem un takām staigājusi slota – pievācot, notīrot. Tāds ir darbs, ko es zināju un kas man vēl tāds likās par grūtu tiem ļaudīm, kas to darīja. It kā svētdiena, kas tam sekoja, būtu par īsu. Es meklēju – kur tā būtu garāka, kur cilvēks ilgāk varētu pārdomāt, ilgāk varētu turēt galvu, paceltu no zemes. (...) Mūsu lielākā nelaime ir taisni šī starpība, kā mēs skatāmies uz darbu – vīrs un es. Te nav svētdienas, un vīrs ar to lepojas, viņš cik reizes nav to atkārtojis un lielījies, ka gadiem un gadiem viņš nezina svētdienas.” (1961. gada 21. februārī)

Kad izdodas lēti nopirkt lietotas klavieres, Erna Dzelme sāk pa pusstundai, kad vīra nav mājās un visneatliekamākie darbi apdarīti, vingrināties, kaut rokas sastrādātas raupjas, bieži jēlas no olu un vistu tīršanas. Retumis viņa kaut ko arī uzzīmē, visbiežāk vienu vai otru meiteni. Atpūta ir – pacelt acis pret vakara debesīm, no rīta dzirdēt pirmo putnu balsis, taču nereti viņa jūtas kā cietumniece

Dzelmju ģimene Štutgartē 1948. gadā.

starp zaļām sienām un saules jūmtu.

Šajā nomācošajā situācijā viņu saimklē rakstnieka Jāņa Sarmas (īst. v. Jānis Kalniņš, 1984. g. Vecsaules pag. –1983. g. Melburnā) vēstule. J. Sarma vada Melburnā iznākošā nedēļraksta “Austrālijas Latvietis” kultūras daļu. Ernu viņš atceras no kopīgas izstādes Daugavpilī. Sarmas vēstules ir mudinājums nepalikt tikai govys, vīstu un suņu sabiedrībā, bet rakstīt, publicēties, un viņa ir tam gatava. “Austrālijas Latvietis” ar Ernas Ķikures vārdu vispirms parādās atsevišķi raksti un recenzijas par grāmatām. Visu uzrakstīto viņa sūta J. Sarmam uzglabāšanai, jo baidās, ka mājās vīrs varētu to atņemt un neatdot vai iznīcināt, kā tas dažas reizes patiešām notika. Vēstules viņai tiek adresētas uz Vaiongu, tās visbiežāk saņem meitas, nākot no skolas.

Dienasgrāmatā ir daudzi dzejoļi, skices, tēlojumi. Iecerētais un vēl neuzrakstītais nedod mieru, bet redzēt iespiestu savu tekstu ir it kā kauns un bail, ka rezultāts būs pavājš.

“Jūs sakāt, ka es redzu mazas lietas, sīkumus un runāju par tiem un to Jūs atzīstiet par labu. Šī dzīve mani uz to piespiež, redzēt to, kam normāli paiet garām. (...) Es arī ticu, ka caur sīko es varētu atrast ceļu uz lielo, izprotot, redzot sīko, es aptveru daļu lielā.

Jūsu plāns par romānu mani saista, bet es baidos vēl no tik lielām lietām. Vai ar stāstiem, pastāstiem, novelēm nevar izteikt tikpat? Jeb vai mana rakstīšana nes vairāk romāna iezīmes? Nu kā būs, būs, strādāt man gribas ļoti, un lietas, kas meklē izeju vārdos, tēlos utt., ir daudz. Rakstīšu, cik spēšu, un sūtīšu Jums. Ko var – tas arī kaut kur jāiespiež. Reiz jel man būtu kā nekā jātiek pie brīvākas rakstīšanas. Tagad, par to domājot, es it kā tuvojos kam

Erna Ķikure ar tikko iznākušo grāmatu "Mūsu kaimiņš" 1962. gadā.

liktenīgam, man šķiet, es vienā dienā pēkšņi varētu nolikt pie malas visus manus citus pieņēmumus un aiziet. Kur? Es nezinu. Apsēsties ceļa malā un rakstīt."¹⁶

1959. gadā Inese iestājas Sidnejas universitātē. Vajadzība meiteni apciemot dažkārt ļauj mātei izrauties no laukiem. 1959. gada pirmajos Ziemassvētkos, kad Sidnejā atklāj latviešu kultūras dienas, dzied arī Eduarda Freimaņa dziesmu ar Ernas tekstu, bet viņa pati kopā ar Inesi apmeklē tikai sarīkojumu 30. decembrī. Par publicētajām "Dienas grāmatas lapām" tad saņēmusi godalgu – 15 dolārus.

Piezīmēs 1960. gada 24. janvārī saklausām aizvainojumu – Jāņa Sarmas grāmatā "Gadsimteni" (1959) stāstā "Draudzība" viņa pamanījusi savu vēstuļu valodu. Iepriekš viņš rakstījis, ka draudzību nepazīstot, jo nevarot sevi atvērt otram cilvēkam, bet stāstā par to jauki runājot. Salīdzinot vēstuļu tekstus ar grāmatu, atrodam E.Ķikures domas, kaut ne tieši viņas vārdiem izteiktas.

E. Ķikurei atstājot Vaiongu, sarakste pamazām pierimst, tad atjaunojas ap 1967. gadu, bet adresāta vājās redzes dēļ atkal apsīkst. Vēlāk pašai šķiet – ja nebūtu to pārtraukusi un vairāk strādātu, būtu ko sasniegusi. Taču laiku pa laikam viņa aizsūta vecajam vīram kādu kreklu, džemperu vai citu noderīgu uzmanības apliecinājumu.

1954. gada 14. februārī notiek pirmā Ernas Dzelmes grafiku izstāde Sidnejā – linogrīzumi, oforti, sangvīnas zīmējumi. Latvijā viņa strādājusi galvenokārt ar metāla platēm, viņas līnijas bija smalkas un maigas. Kaut ko viņa veidoja arī Vācijā – dažus pasūtījuma portretus. Madonas muzejā nonācis organiskajā

stiklā iegravēts mātes portrets.¹⁷ Linogrīzums – tā ir izeja bezizejā, gandrīz vienīgais pieejamais materiāls.

Sidnejā, Latviešu Preses biedrības jaunajā apgādā "Sala" kā pirmā grāmatu iznāk Ernas Ķikures stāsti "Mūsu kaimiņš" (1962) – 8 darbi, kas pirms tam iespiesti presē, tos papildina pašas linogrīzumi. Tie galvenokārt ir pirmajā personā rakstīti tradicionāli stāsti, no kādiem rakstniece vēlāk gandrīz aiziet, paliekot pie tēlojumiem, aprakstiem.

1956.–1957. gada piezīmēs parādās saskatīšanās pāri ceļam ar kaimiņu Džo, viņa svilpošana labā garastāvoklī un klusēšana sliktā. Viņiem abiem līdzīgs liktenis – vienu nesaņemot vīrs, otru – jaunā, slimīgā sieva Džoise. Stāstītāja tumsā pastāv ārā pie vārtiem, parunājas ar suni un kaķi un iet atkal iekšā. "Džo tādās reizēs cērt malku. Mēs tātad kaut kur satiekamies. Varbūt ir vieglāk, zinot, ka tumsā arī citi stāv zem zvaigznēm, lai saņemtu spēkus un varētu ieiet atpakaļ savās mājās."¹⁸

Savstarpējās simpātijas neizskan nevienā vārdā, tās ir tikai nojaušamas. Džo ir īsts zemnieks, lauku darbus viņš strādā veikli un ar prieku, bet Džoise iedomājusies, ka vīram jābūt tirgotājam, un – saimniecību viņi pārdod.

Pēc vairākiem gadiem Erna Ķikure atzīst, ka "Kaimiņu" uzrakstījusi tādēļ, ka "bija žēl to atdot aizmirstībai."

"Svētdiena nedēļas vidū" – jaunā skolotāja Melita apciemo bijušā skolnieka Kazimira ģimeni. Ieskiecēts Kazimirs, kļūvis vīrišķīgāks gadā pēc skolas beigšanas, viņa māte, kas cienā viešņu un šķiroties uzdāvina melnus cimdsus ar sarkanbaltiem rakstiem. Tēvs atvedis no pilsētas žūksni avižū, ko visi kopā apskata, bet, kad viņš ceļas un novēl Melitai labu nakti, tas jādara arī dēlam. Durvis saimnieks aizver tik cieši, ka meitene jūtas kā ieslēgta. Abpus tām paliek divi satraukti, jauni cilvēki. Melita jūt savus sirdspukstus. "Un tie nebija vairs viņas vien, tie nāca pretī no otra, cauri mūrim. Tās šūpojās, zuda, tam bija jāzūd..." Viņa svārstās – atvērt durvis vai ne, droši vien to pašu jūt puisis. Dzirdot tēva soļus augšā, „māja līgodamies uzpeldēja savā vietā un arī mūris. No tā otrā pusē kāds atrāvās, gaidīja mirkli, tad asi, spītīgi soļi devās pretī tiem, kas čīkstēja kāpnēs."¹⁹

Daudz vēlāk – 1980. gados dienasgrāmatā pieminēta kāda kolēģe Ilūkstē, kas apprecējusies ar savu skolēnu.

Skaistais atmiņu stāsts "Kapu svētki" ir veltījums dzimtajai pusei un piederīgajiem, redzam Ļaudonas kapsētu, autorens māti, māsu un māsasvīru, pieminam nošauto tēvu. Kaut kas no dzimtenes ieskanas tēlojumā "Malienā", arī "Piezīmēs", kas vairāk rāda jauniegūto zemi – Austrāliju. Nepārvaramā dzīves ikdienu atklājas "Dienā". Šis skices pirmoreiz iespiestas ar nosaukumu "No kādas sievietes dienasgrāmatas".

1962. gada pirmajās dienās Erna Dzelme laukus atstāj, tur paliek vīrs un jaunākā meita Dzidra, kas vēl nav beigusi vietējo skolu. Mājās vairākkārt mainās kalpones – saimniecības vadītājas, līdz kāda paliek ilgāk, un beidzot saimniece jūtas labi, izretis arī vēlāk viņu apci-

mo meitas. 1975. gada 18. decembrī Jānis Dzelme iesniedzis pieteikumu par laulības šķiršanu, atbildētājai piesūtīta mašīnraksta kopija ar oriģinālparakstiem un zīmogiem.²⁰ Laulība šķirta pēc diviem gadiem. Jānis Dzelme miris 1985. gada 7. aprīlī.

Minētajā pieteikumā nosauktas sievas dzīves vietas pēc aiziešanas no laukiem – mazpilsētiņas Sidnejas apkārtnē, Sidnejas dažādās daļās, kā arī Ņūkāsla (Newcastle) un rūpniecības centrs Vollongonga (Wollongong), kur viņa dzīvojusi vairākkārt. Bijusi mūzikas privātskolotāja, kantoriste, sanitāre slimnīcā, pakotāja jostu fabrikā, bet visbiežāk – kalpone dažādās mājās. Kad Dzidra pabeigusi Sidnejas mākslas koledžu un dabūjusi zīmēšanas skološanas darbu netālu no Vollongongas, māte pārceļas un ilgstoši dzīvo tur.

Drīz pēc stāšanās darbā Sidnejā pārņem bezmāju sajūta: „Bet es nekur te nepiederu un man nekas nepieder – tās nav manas mājas. Arī istaba, kurā guļu, nav mana māja. (..) Bet guļot liekas, ka nav laika gulēt – būtu jādzīvo. Jo nav dzīvots. Ir tikai strādāts, bet mūs-laiku darbs – nav dzīvošana. Sēt miežus, jaukt maizi, taisīt laivas, celt tiltus, kaut mazu tiltiņu pār grāvi, tas ir – dzīvot. Bet tīrīt no sienas līdz sienai paklāju ar elektrisko putekļu sūcēju – tas nav dzīvot.” (1962. gada sākumā, bez datuma)

1963. gadā Erna Dzelme uz nomaksu lēti nopērk lietotas klavieres. Gandrīz katru dienu viņa spēlē Šopēnu, Mocartu, Bahu. Pricējas, ka dabūjusi notis ar latviešu tautas dziesmu apdarēm. „Spēlēju tautas dziesmas. Skaistas. Kaut es kādam varētu to viņu istāko skaistumu mazliet parādīt – atklāt. Mana māmiņa man mazliet to parādīja. Viņa iedziedāja, ierunāja manī to nopietnību, skumjas un skaistumu, kas viņās ir. Te prasa (un iedomājas, ka vajag) jautrumu vien. Kaut kāds spētu iedziedāt viņu mūzikas pilnās skumjas.” (1967. gada 6. maijā)

Dzidra nopietni pievēršas tēlotājam mākslai, māte seko līdz meitas darbam, kaut ko dara arī pati, vairāk gan domājot par praktisko pusi: „Jāuztaisa pāris labi pilsētas skati ofortā – un varbūt var pelnīt. Mazā Latvijā man par Foreļu upīti nāca pa latam. Pāris labu ofortiņu būtu laba lieta. Un mājās es tos dažreiz uzskrāpēju stundas laikā. Tieši tos – izstādes “nagliņas”. Aiviekstes ūdeņi ar krūmiņiem, kas gāja kā traks! Jāpamēģina tamlīdzīgi te! Tie bija tie noskaņu bagātie, bezgala vienkāršie ofortiņi.” (1963. gada 31. maijā). Vienu tādu Aiviekstes skatu nejauši Bērzaunes tuvumā ieguva arī Madonas muzejs.

No 1967. gada aprīļa Erna Dzelme sāk saņemt nelielu pensiju. Tād viņa vairs ne-strādā oficiāli algotu darbu, bet auklē bērnus, palaikam uzņemas citus mājkalpotājas pienākumus. Visu laiku viņa cenšas atrast vēl kādu iespēju piepelņties.

Tikšanās ar dažādajiem ļaudīm, viņu ārēji nemanāmās dzīves uzkrājas apziņā un dod pamatu literāriem darbiem. Jau pēc “Kaimiņa” lasīšanas daži paziņas izteikuši autorei apbrīnu par drosmi atklāties. Dienasgrāmatā viņa vairākkārt prāto, kā lai uzraksta par daudzajiem

cilvēkiem, varbūt dienasgrāmatas formā, caur tagadni izgaismojot pagātnei. „Bet – kaut kas mani traucē – bailes no lasītājiem. Bailes būt tik kailai. Bet citādi – nav ko sākt! Tātad. Jāizģērbjas atkal.” (1963. gada 13. maijā)

Tajās pat dienās domā par „veco itāli” – ir zināms, ko grib pateikt, bet vēl nav skaidrs, kā to uzrakstīt, varbūt jāļauj viņam pašam runāt. „Vienā ziņā – ierobežojums, otrā ziņā vēl brīvāka izteikšanās atļauta vārdos un darbībā.” (stāsts “Gaskone”)

1971. gadā Erna Dzelme piekrīt kādu laiku padzīvot pie divdesmitgadīgas ar poliomiēlītu slimas meitenes, kam māte nesen nomirusi, tēvam jāaizceļo uz 4 mēnešiem. Sākumā viņai Sallija iepatīkas, kaut arī darba vairāk, nekā iepriekš solīts. Taču pakāpeniski parādās aizvien vairāk neapmierinātības, Sallija kļūst aizvien prasīgāka, paliek mazāk brīva laika. E. Dzelme ir rīta cilvēks, Sallija – vakara, un šī atšķirība ir traucējoša. Tās viss parādās stāstā „Dorīne un es.”²¹

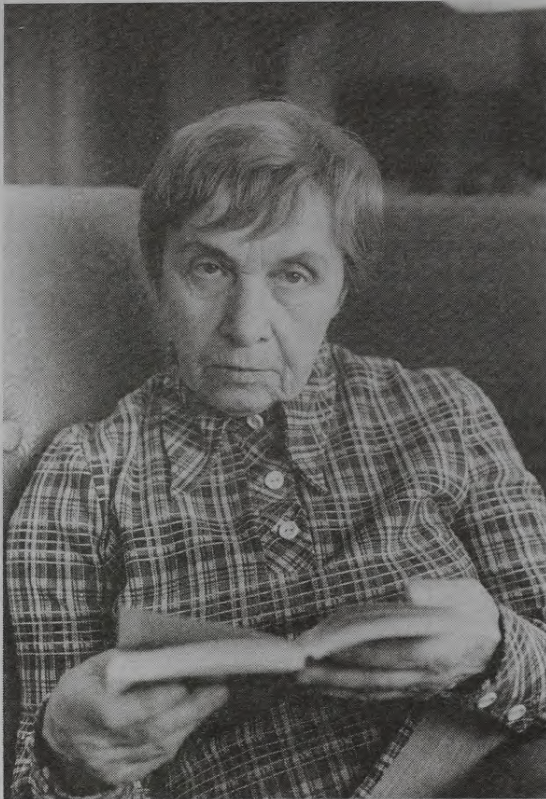
1974. gada beigās pēc pusotra gada prombūtnes Erna Dzelme atgriežas Austrālijā un uzņemas Sidnejas Bondi daļā sešas nedēļas pieskatīt māju un suni saimnieku prombūtnes laikā. Viņas draudzene šveiciete Ida ar īpašnieku atļauju noorganizē šeit pusdienas piecām vecām sievietēm. Viena liku muguru, pastīva, bet vēl žirgta, vienai vāja dzirde, cita slima garīgi, vēl cita – igauņiete, skaidra un mīļa, diemžēl pusakla. “Tā bij trokšņaina un jautra pārtija – ēdām, dzērām, smējāmies kā īsti cilvēki – bet tikai cilvēku atliekas – jeb ne?”

Pēc četriem gadiem, 1978. decembrī, atzīmēts, ka uzrakstījusi „Ziemas svētku pusdienas”, stāstu, kur tieši atspoguļojas šī „pārtija” Sidnejā.

1971. gada sākumā Erna Ķikure pēc režisora Kārļa Gulberga lūguma Sidnejas Latviešu teātrim tulko angļu rakstnieka Semjuela Beketa (Beckett, 1906.–1989.) absurda drāmu “Godo gaidot”. Luga viņu ieinteresē un patīk, kaut gan prasa daudz laika, un jūnijā redzētā izrāde nešķiet īsti veiksmīga. S. Beketa un franču rakstnieka Žana Anuija (Anouilh) lugu lasīšana franču valodā ietekmēja rakstnieces izteiksmes veidu. Pludmalē iepazīts kara bēglis Jozefs no Diendslāvijas viņai stāstījis par savu jaunību, kas ieskanas stāstā „Viņi”. Tas rakstīts trešajā personā, gandrīz kā luga – sievietes un vīrieša sarunas kafejnīcā. Viņš runā par ikdienišķām lietām savā zemē, viņa nedaudz piebilst par savējo.

Tulkošana pamudina atgriezties pie kādreiz Vaiongā iesāktās lugas “Šķūni”. K. Gulbergs atzīst to par šejienes publikai nepiemērotu, kam autore nepiekrīt. “Es nedomāju sevi salīdzināt ar Beketu. Viņa (Gulberga – D.) galvenais iebildums – nekas nenotiek, atkārtojas etc. (..) Es nemaz negribu, lai viņi to lugu uzved – bet uzrakstīta viņa ir un es to pārstrādāšu, viņa jau ir tikai uzmetums, bet es ticu, ka viņa ir O.K. (..) Es nedomāju rakstīt šai publikai. Rakstīt speciāli tai.” (1971. gada 14. novembrī)

Saturs – Toms būvē lielu labības noliktavu, kur uzkrāt graudus un pārdot, kad tas

E. Ķikure ap 1985. gadu.

būs izdevīgi. Viņa sieva Meta visai padevīga, vīrs pret viņu un pieņemtajiem strādniekiem ļoti prasīgs, atlaiž par niekiem. Šķūņa būve netiek pabeigta, bet kaut kādu labību Toms ir nopircis, daļa no tās sakrata maisos. Meklēdams it kā tur esošās peles vai žurkas, Toms uzgāž pats sev maisus virsū, gaudi birst un tajos pazūd viņa kļiedzieni.

Šī pati tēma ir aprakstīta arī kādā mazā prozas gabaliņā, saimnieku pāra prototipi abi Dzelmē, tikai bez traģiskā noslēguma.

Vēlreiz pie lugas E. Ķikure atgriežas pēc vairāk nekā 10 gadiem, pabeidz to un 1983. gada aprīlī aizsūta Daugavas Vanagu ASV īslugu konkursam, pieliekot klāt skatuves iekārtojuma skici.²² Pēc dažiem mēnešiem rakstnieces meita Inese Birstiņa saņem vēstuli, ka no 30 iesūtītajām lugām starp 5 godalgotajām ir J. Birstiņa kunga darbs "Cilvēki šķūnī", pievienots čeks par 200 ASV dolāriem. Pārpratums par autoru, protams, tiek noskaidrots. Ziņu par lugas iestudēšanu nav.

Rakstnieces arhīvā atrodas viencēliens bērniem "Ieradīšos ar traku",²³ kur pamatā vārdu spēle – vecāmāte saņem zīmīti no dēla, kas raksta, lai sagatavojas, jo viņš "ieradīsies ar traku". Sieviete nospriež, ka dēls ir izīrējis istabu kādam garīgi slimajam, jo "viegli ķertos dodot privāti. Maksājot lielu naudu". Mazdēls uzreiz saprot, ka tēvs atbrauks ar kravas automašīnu (truck). Bērni runā latviski, bet lieto arī angļu vārdus, ko vecāmāte, kas svešajā zemē cītīgi kopj latviskumu, dažkārt nezin. Pamatā gadījums, kad J. Dzelve līdzīgu ziņu aizsūtījis kādam latvietim un visus pārbiedējis.

1968. gada sākumā Inese pēc apprecēšanās ar Laimoni Birstiņu aizbrauc uz Eiropu

un ilgāku laiku dzīvo Vācijā, strādā skolā, vēlāk pārceļas uz Kanādu. 1970. gadā Dzidra apprecas ar Klaiivu Mitčelu (Clives Mitchell) un abi dodas uz Angliju, kur nodzīvo vairākus gadus. Vollongongas dzīvoklī rakstniece izīrē vienu un pat divas istabiņas, lai būtu vieglāk nomaksāt īri, taču īrnieki viņu traucē.

Dzīvojot Vollongongā, Erna Dzelve aktīvāk iesaistās latviešu sabiedriskajā dzīvē kā uz vietas, tā biežāk braucot uz Sidneju, neilgi dzied korī, spēlē klavieres sarīkojumos. Dažkārt viņai žēl laika, kas paiet, dežūrējot tautas tērpā izstādē Latvijas stendā vai cepot smalkmaizītes līdznešanai. "Visu laiku ir tāda nelabuma sajūta: mēs "spēlējam latviešus", visu laiku spēlējam – ākstāmies un ākstāmies, un mūsu dvēselēs nav nekā vairs cita vērtīga – tikai šī ākstīšanās. Nav mūsu zemes, nākotnes, ticības, morāles, spēka. Mēs esam dzīves samīti pašlabuma ļautīņi – neviens te no mums nav nekāds "īsts" latvietis, mēs nekā nopietna nedarām ne Latvijai, ne tās nākotnei." (1967. gada 3. jūnijā)

Viņa daudz strādā rokdarbus, piedalās latviešu rokdarbu kopas izstādēs Sidnejā un Vollongongā. Sameklējusi piemērotus materiālus, izšuj galdautus un sedziņas, ada un tamborē džemperus, vestes, lakatus un pončo dāvanām un pārdošanai. Kad Sidnejas latvietes rāda publikai pašdarinātus tērpus, piedalās arī Dzelves kundze. Izšūšanu un adīšanu viņa turpina arī vēlāk Kanādā.

Neskatoties uz naudas trūkumu, viņa nopērk Jāņa Svilāna (1931. g. Viļānos) gleznu, jo tā viņai patikusi – varbūt tie 10 dolāri ienākšot par Beketa lugas tulkojumu. „Smieklīgi mani lepnie, lielie, bagātie kungi, kas vienmēr strādājuši visu par algām, kas cepuši maizi un taisījuši desas, zobus labojuši mums, par ko mēs nekurnot velkam ārā maku – par dzeju – nav jāmaksā. Tas ir hobijs. Tas ir hobijs Jums, ne man. Man tas ir mans darbs.” (1971. gada 14. novembrī)

1969. gada vasarā, Ineses un viņas vīra Laimoņa aicināta, Erna Ķikure pirmoreiz pēc aizbraukšanas uz Austrāliju apmeklē Eiropu. Viņi ar mašīnu apceļo Itāliju, Franciju un Spāniju. Parīzē atrod vietas, kur kādreiz apmetusies, un secina, ka viņas Parīze ir prom, jaunā, nomazgātā, pārbūvētā – tā ir cita Parīze, līdzīga visām citām pilsētām, tā kļuvusi tālāka, vienkāršāka, "bez solījumu mistērijas".

1963. gada martā Sidnejā viesojas dzejnieks, Latviešu Nacionālā fonda dibinātājs, ļaudonietis Andrejs Eglītis (1912. g. 21.10. Ļaudonas Siliešos – 2006. g. 23. 02. Rīgā). E. Ķikure tikusies ar viņu gan oficiālajā sarīkojumā, par kuru priecājas maz, jo tas viņas uztverē bijis "neizkārtots un nepasniegts", "noturējās tikai uz lielo cieņu pret dzejnieku un Tēvu zemi", gan privāti pie Zusteriem (Reinis Zusters (1918. g. Odesā, Ukrainā – 1998. g. Austrālijā, gleznotājs, arhitekts), runājuši „tikai par kapusvētkiem un zaļumu ballēm”. Eglītis priecājies par "skaistajiem vārdiem, kur mācītājs piemin pagasta ļaudis – jā, tie nemaz nav izpušķoti, un skaisti tur ir aprakstīts diezgan", domājot par grāmatu "Mūsu kaimiņš".

Andreju Egliti E. Ķikure piemin arī 1987. gada 19. novembrī, atceroties ieteikumu rakstīt par talkām, ko viņš nevarot. "Šoreiz viņš saka kaut ko – ka to visu (nākotni, tautas brīvību etc.) mēs nesam mūsos pašos – labi teikts, trāpīgi. (..) Viņš uzkāpa savos augstumos ar vienu teikumu: "Dievs, tava zeme deg!"

1975. g. 26. septembrī bijusi uz vēsturnieka Ulda Ģērmaņa referātu par latviešu padomju valodu, atceras, ka viņu nedaudz pazinusi Latvijā. "Ģērmanis kulturāls cilvēks (..). Smalks skatā, bet ne pompozs. Maz tādu mūsu vidū. Gribētos dzirdēt viņu kādā privātā sanāksmē citu pulkā – pagrabiņā maz tā bija, atsevišķas personas ar viņu tikai runāja."

1972. gadā Inese un Laimonis aicina māti pie sevis uz Kanādu, viņa izšķiras doties vispirms uz Angliju (Lielbritānijas nosaukums nekur nav lietots) pie Dzidras, kas dzīvo mazā pilsētīnā Čelmsfordā (Chelmsford), tad tālāk. Brauciens ilgst no 12. septembra līdz 17. oktobrim, ceļā ir daudzas apstāšanās, ekskursijas pa pilsētām. Ziemeļu puslodē rakstniecei jau drīz trūkst Austrālijas saules, gaisa, tāluma un dzīves vasaras ilūziju. Dažus mēnešus ziemā viņa strādā arheoloģijas centrā, mazgājot un tīrot izrakumu materiālus.

Ļoti nepatīkami pārsteidz ziņa par Ineses un Laimoņa šķiršanos. "Žēl arī, ka manas latviešu ģimenes vairs nav. (..) Izgaist kāds sapnis par māju skaistā vietā un dārzu un dzīvītu." (1973. gada 27. jūnijā)

Čelmsfordā E. Dzelme iepazinusi ar kādu vecāku latvieti un nejauši apciemojusi to, kad saimnieks ņēmis dārzā ābolus. Viņa tūlīt iesaistījusi darbā un ar prieku aiznesusi līdz tūti ar svaigajiem augļiem, kas smaržo pēc mājām un dārza. Vairāk nekā pēc gada viņa atzīmē, ka pabeigusi stāstu par koku un cilvēkiem, iesākusi otru – par āboliem ("Ābolu ņemšana Anglijā").

Lielākais prieks – 1973. gada 7. septembrī Dzidrai piedzimis dēls Tālis. Divarpus mēnešus vēlāk Erna Dzelme aizlido uz Kanādas rietumiem – Vankuveru, kur viņu sagaida Inese. Pirmā uzturēšanās Kanādā ilgst 11 mēnešus, tad pēc vairāk nekā divu gadu prombūtnes viņa atgriežas Austrālijā.

Pēc tam šādi ceļojumi starp Kanādu un Austrāliju gan ar kuģi, gan lidmašīnu atkārtojas regulāri, jo 1976. gadā Mitčeli pārceļas atpakaļ uz Sidneju, kur nopērk māju Paddingtonā. Kopdzīve gan pamazām izirst, un mājā parasti ir kāds īrnieks.

1992. gada februāris ir pēdējā reize, kad Erna Ķikure ciemojas Austrālijā, turklāt viņu nomāc ne vien lidojuma nogurums sākumā, bet arī saaukstēšanās. Dienas plāno Dzidra un jau astoņpadsmitgadīgais Tālis, "tāds liels, labs un jauks ar Dzidru un mani", kas fotografē sarāvušos vecmāmiņu un rīko izbraukumus kopā ar viņu, nespējot iedomāties, cik vārģa un veca viņa jūtas. Māja izskatās pavisam citāda nekā tad, kad viņa te bijusi iepriekš. Meita mācās, kārtējo reizi pārkārto istabu jaunajam īrniekam. "Dzidra ir darījusi milzu darbus dzīvē un mākslā un ir viena un nabaga savā ikdienā. Māksla neatmaksājas vai – māksla neatmaksā

naudā, pat ne slavā, varbūt tikai iekšējā un iluzionārā apmierinātībā – tu to vari, tu to dari!" (1992. gada 28. februārī)

1992. gada 22. februārī Engadinē ir sarīkojums draugiem un paziņām rakstniecei 85 gadu jubilejas atskaņās.

Viņa jūt Austrāliju ap sevi un zina, ka tā atkal būs jāatstāj. "Ar kaut ko man viņa jāsatur pie sevis, ar kaut ko man jāietveras viņā. (..) Mēs kā akmeņi gulstamies. Tē? Mums jāgulstas citā malā. Un tā arī vairs nav mūsu mala. Mūsu! Kā tas bija ar tiem nabaga Ciānas bērniem? Mēs nabaga Ciānas bērni. Tagad sāku saprast, ka tādi ir." (1992. gada 24. februārī)

Visu laiku Ernai Dzelmei ir Austrālijas pilsonība, pase un pensija. Dzīves vietas Kanādā mainās atkarībā no Ineses Birstiņas darba – sākuma gados Kvalikuma (Qualicum) un Viktorija (Victoria) Vankuveras salā valsts rietumos, tad Hope 150 km uz austrumiem no Vankuveras. No turienes brauc ciemos un vairākkārt diezgan ilgi uzturas Banfā (Banff), apmēram 100 km no Kalgari (Calgary), jo no 1981. gada Inese strādā Banfas mākslas centrā. Dzīvoklis ar skatu uz kalniem ir 10–15 minūšu gājienā no centra ar bezmaksas koncertiem, izstādēm, lekcijām, izrādēm. Dienasgrāmatā regulāri profesionāli izvērtēts redzētais un dzirdētais: "Kalgari muzejā indiāņu lietas pārsteidz ar savu bagātību, darbu un arī daiļumu. Pēc tam man atvērās acis uz amerikāņu šīs dienas mākslu. Ieraudzīju vienkāršības spēku un dažus dzejoļus, savus, zinu vērtēt labāk un uzticēties tam, ka man gribas (un citādi arī neveicas) izteikt, kas sakāms, īsi." (1984. gada 3. oktobrī). Īpaši daudz rakstīts par mūziku.

1985.–1989. gadā viņas abas dzīvo Monreālā, kaut arī Inese māti uz vairākiem mēnešiem atstāj vienu, braucot atkal uz Banfu, ASV, Eiropu – Angliju, Poliju, Vāciju, Šveici. 1989. gadā meita divus mēnešus ar savu izstādi ir Brazīlijā. Inese ne vien auž gobelēnus, bet arī veido reljefas lielizmēra figūras no plāna pašgatavota filca, ir mākslas priekšmetu pasniedzēja Konkordijas universitātē, darbnīcu vadītāja. 1989. gada rudenī viņas pārceļas vēlreiz – uz Kalgari, kur Inese vada mākslas salonu, piedalās arhitektūras žurnāla veidošanā, pēc tam ir privātas datorfirmas līdzīpašniece un reizē viena no nedaudzajiem darbiniekiem.

Vairākkārt Kanādā pie mātes un māsas ciemojas jaunākā meita gleznotāja un grafiķe Dzidra, pāris reizes kopā ar dēlu Tāli. "Dzidra bija te – 2 mēneši. Tās bija neaprakstāms laiks. Pilns mīlestības, siltuma un arī bailu – ka būs jāšķiras." (1993. gada 24. oktobrī).

No 1975. gada Erna Ķikure pakāpeniski pārraksta uz mašīnas savas un Jāņa Sarmas vēstules, ko abi norunājuši publicēt kā tā laika dzīves dokumentējumu. Vēstuļu ir daudz, daļa jāatsijā, un izvēle prasa laiku. Izdošanu piedāvā apgādam "Grāmatu Draugs". Tā vadītājam Helmāram Rudzītīm šķiet, ka vēstules neatmaksāsies izdot, viņš ieinteresējas par E. Ķikures stāstiem. Viņa tūlīt sāk kārtot jaunu krājumu, taču to neizdeva. Jau agrāk rakstnieci sarūgtinājis Hugo Skrastiņš, kura apgādam "Tilts" 1975. gadā bija aizsūtījusi manuskriptu,

pēc tam iemaksājusi prasīto summu. Diemžēl grāmata neiznāca, darbs un nauda netika atdota.

1980. gada 2. maijā izdevējam Albertam Riekstam nosūtītas 1953.–1958. gadā rakstīto vēstuļu 643 pārrakstītās lapaspuses, turpinājums pagaidām paliek nepārrakstīts. Pirmo grāmatas eksemplāru viņa saņēma decembrī. Patiesībā izdevēja parādu dēļ tā nāca klajā tikai 1981. gadā. “Vēstuļu” otro, daudz plānāko daļu (1958–1962) izdeva Inese Birstiņa Kalgari 1992. gadā.

Sastādītājam šķiet, ka galvenais ir J. Sarmas – pazīstama literāta uzrakstītais, pašas rindas var vairāk saīsināt. Salīdzinot iespiestos tekstus ar J. Sarmas vēstuļu oriģināliem, neliekas, ka būtu kas daudz un būtisks atmests. Bieži E. Ķikures vēstuļu un dienasgrāmatas attiecīgo datumu teksti ir visai līdzīgi. J. Sarmas rakstītajā atspoguļojas daudzas Melburnas latviešu sabiedriskās dzīves aktivitātes un cilvēki. Savukārt Erna Dzelme tik kolorīti stāsta par lauku un mājas darbiem, ka arī mēs jūtam karstumu, nogurumu, aizvainojumu, prieku – visu to, ko pārdzīvo viņa pati. Ķibot vai negribot viņi abi izpauž savu garīgo vientulību un sāpes – J. Sarmas dēla mākslinieka Sigurda Kalniņa (1918. g. Rembatē – 1956. g. Melburnā) pēkšņā nāve un viņa piemiņas izstāde pēc gada, E. Dzelves nesaprašanās ar vīru, vēlēšanās nodarboties ar literatūru, mūziku, mākslu un nespēja atrast tam laiku. Jūtam arī, kā pamazām veidojas uzticība, atklātība, savstarpējas simpātijas starp divu dažādu paaudžu cilvēkiem, kurus šķir kādi 1000 kilometri un kuri dzīvē satikās tikai dažas reizes. Viņi bieži apspriež latviešu un cittautu literatūru un mākslu, J. Sarma sūta izlasīšanai atsevišķas grāmatas, rakstus. Abi parakstās gan ar īstajiem vārdiem, gan pseidonīmiem.

Literatūrkritiķe Skaidrīte Rubene, ar kuru E. Ķikure iepazīnās Rakstnieku dienās Kalamazū, vēstulē viņai apgalvo, ka Benitas Veisbergas “Mans maigais jērs” un abu sarakste esot divas vienīgās “mīlestības romāna” grāmatas trimdā. Autore dienasgrāmatā to noraida: “Mana mīlestība gan tur apstājās neuzplaukusi – mana vajadzība pēc cilvēku palīdzības bija tā, kas man lika turpināt rakstīt.” (1991. gada 13. jūnijā)

Citu jēgu rakstītajam redz režisors Kārlis Pamše, uzsverot, ka tā ir garīguma pasaulē pasargāta sala: “Jūsu – Sarmas sarakstē šifrējas radišanas process. Tas ir tas, kas mani visvairāk sugestē, mēģinot ielūkoties jebkuros mākslas ceļam notiesātajos. Parasti paši autori to noklusē, bet vērtētāji pa laikam vai nu apdzied, vai nopajā rezultātus.”²⁴

Vērigām acīm viņa vēro dabu un cilvēkus Austrālijā, Anglijā, dažādajās vietās Kanādā, kur nākas sastapties gan ar indiāņiem, gan japāņiem, gan AIDS slimnieku. Kā eksperimentu 1981. gada 21. novembrī pati vērtē stāstu “Uz tilta” – veidot 2 personas no sevis, radot kādu Pēteri, “ko es satieku un kas runā visu manu domāšanu, bet tam pretī es vēl varu atstāt arī sevi. Varbūt izdosies.”

Dzīvojot Kanādā, meitas skubinā-

ta, Erna Ķikure nedaudz tuvinās kā vietējai, tā latviešu literārajai sabiedrībai. 1978. gadā viņa aizbrauc uz triju dienu diskusiju Bellinghamas universitātē, Sietlā, ASV. Prieccīga par šo izraušanos, labprāt būtu klāt tādās sarunās biežāk, kaut arī līmeni vērtē kritiski: “Visumā – mediocre minds (viduvēji prāti). Mierīga, puspasīva, bezkaislīga attiecība pret grāmatas pasauli. Apskata tikai grāmatu saturu – ne autora stilu, māksl. vērtību, varēšanu.” (1978. gada 20. jūnijā).

1980. gada jūlijā vairākas dienas piedalās seminārā par literatūru Britu Kolumbijas universitātē Vankuverā, kur klausās lekcijas, koncertus, diskusijas. Paticis muzejā.

Iespēju robežās E. Ķikure seko līdz latviešu literatūrai, piezīmes liecina, kādu prieku viņai sagādā Gunāra Saliņa dzeja, Ulda Ģermaņa “Zili stikli, zaļi ledi”. Turpretī Lilijas Zariņas “Sarkanā migla” vienkārši nokaitina, bet Osvalda Lāča „Ķīvīti” raksturo kā grūti lasāmus dažādas kvalitātes stāstus. Tā kā dienasgrāmatās pieminēts Ojārs Vācietis, kāda dzejoļa rindas it kā atsaucas Imanta Ziedoņa “Bez mīlestības nedzīvojiēt”, tad rodas sajūta, ka absolūti izolēta no Latvijas literatūras viņa nav. Lasot “Jauno Gaitu” un citus žurnālus, priecājas par latviešu literatūras svaigumu, milzīgo Dziesmu svētku uzņēmumu un I. Ziedoņa aprakstu.²⁵

Ļoti daudz viņa lasa 20. gadsimta angļu, amerikāņu, franču literatūru, protams, oriģinālā, īpaši aizraujoties ar Albēra Kamī (Camus, 1913.–1960.) filozofiskajiem darbiem un dzejnieka Alana Dilana (Dylan) daiļradi. Visās pilsētās viņa ļoti bieži apmeklē bibliotēku.

1987. gada jūnijā, piedaloties Rakstnieku dienās Kalamazū, astoņdesmitgadīgā sieviete dzird atzinīgus vārdus, un tas dod jaunu sparū un cerību, īpaši prātā paliek Astrīdes Ivaskas teiktais par dzirdēto stāstu: “Kaut es tā varētu rakstīt”.

Pēc diviem gadiem viņa ir Rakstnieku nedēļā Losandželosā. Dienasgrāmatā pieminēts Anšlavs Eglītis, Margaritas Biezaites referāts par J. Sarmu, rakstnieki no Latvijas Māra Zālīte, Alberts Bels un Māris Čaklais. “Ko viņi īsti domā – kas zina? Brīvu Latviju patreiz viņi nesapņo, un tas ir prātīgi. No mums viņiem vajadzīgi tikai – labākie darbi – grāmatas – cita nekā tiem nevajaga un nekā viņi nevēlas. (..) Mēs – degam un mutuļojam tur pievienoties, tur kaut kas būt, kaut ko nozīmēt katrs arī personīgi...” (1989. gada 4. jūlijā).

Saviļņojoša bijusi E. Ķikures pirmā tikšanās ar Latvijas latviešiem 1989. gada 3. februārī Monreālas Latviešu centrā. Delegācijas vadītājam Imantam Daudišam (1945.–2002., toreiz Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija sekretārs) iedevusi divas savas grāmatas – “Artavu” un Sarmas vēstules. “Vakar mani pēkšņi, negaidot pārņēma tāds saviļņojums, ka es tikko spēju parunāt, man balss neklausīja. (..) Viņš bija pirmais latvietis no turienes, ko es satiku pēc 44–45 gadiem.” (1989. gada 4. februārī).

Erna Ķikure visur stāda kādas puķes, kokus vai krūmus un rūpīgi kopj tos. Hopē dzīvo mājīnā ar dārzu un viņai ir pat savas bišu

saimes un medus, ar ko mieloties un dāvināt retiem, mīļiem viesiem. Monreālā pie irētā dzīvokļa logiem iestāda ceriņkrūmus, kreimenes, tulpes, pērk sēklas, sēj podiņos un zemē, laista un priecājas par visu.

“Vakar, sēdot ārā pie mūsu galda, ilgi raugoties plaukstošajā, mīksti peļlapotajā lielajā kokā pie baznīcas sienas, es pirmo reizi jutu mieru, saderību un pat prieku – par dzīvi uz zemes, kas dzīvos, kad es būšu jau zeme. Koki plauks pavasaros tā kā šai dienā. Manis te nebūs. Bet arī tagad es esmu tikai vienā sīkā pasaules vietā. Visā pasaule plaukst, zaļo, dzīvo, kur manis nav.” (1988. gada 23. maijā).

Tikpat aizrautīgi viņa darbojas arī Kalgari, kur Inese nopērk savu māju.

Sakari ar māsu Austru Lāci un Latviju vairāk vai mazāk pastāv kopš 1950. gadu vidus. Kad iespējams, viņa aizsūta kādu paku vai naudu. 1970. gadā Inese un Laimonis tūrisma braucienā uz Padomju Savienību satiekas Ļeņingradā ar Austras meitu Guntu.

1982. gada vasarā Latviju apmeklēja tuvi rakstnieces draugi Ruta un Indulis Freiji no Ņūkāsas Austrālijā, kas pēc Ernas lūguma ir tikušies ar Austru un viņas dēlu Zigurdu. „Jā, par Latviju un tiem latviešiem un mums te – ir tomēr tā, kā tas man jau sen liekas – mēs te darāmies, it kā mēs paši kaut ko lielu nozīmētu – cik mēs latviski runājam, uzvedamies, noslēdzamies „no svešām kultūrām” – tas viss tomēr ir samērā maznozīmīgs un zudis – paliks tikai tas, ko mēs esam darījuši – patiesi ko radījuši, kaut vai labu slavu kā vienkārši labi strādnieki – un tad vēl mūzikā, rakstos un tēlotājā mākslā, zinātnē etc. – ko mēs tais laukos atstāsim – ne latviskās prievītēs ievīstītu – bet patiesi vērtīgu (salīdzinājumā ar svešām kultūrām) būsim labu devuši.” (vēstule R. Freijai 1982. 27. 11.)

1989. gada februārī viņa saņem vēstuli no māsasmeitas Guntas – Austras mirusi ar trieku 22. janvārī – dienu pirms Ernas vēstules pienākšanas. Iepriekšējā gada 7. oktobrī pēc slimības miris Guntas brālis Zigurds.

„Savāds tukšums beidzot sāk apņemt visapkārt – Jaša (Jēkabs Lācis, miris Kanādā 1975. g. – D. Zv.), Austras, pat Zigurds, mūsu māmiņa – visi prom. Un tāpat visi citi tur apkārt. (..) Tik meži, pļavas, upe pusaizdambēta, dūņaina, meži arī daudz izcirsti. Bet zinu, kā tas ir – vienā vietā izcērt, otrā jau ataug, un vasaras iet pāri, un tie paši ziedi zied! Bet visa mūsu dzīve, tie cilvēki visi prom!” (1989. gada 7. februārī)

Lieldienu svētdienā Erna Ķikure pēkšņi saprot, kā jutās māte, sēdot klusa, viena sevī jauniešu vidū. Tagad viņa ir ārā no Ineses un Dzidras paaudzes, un it kā vairs nesaprot viņas, lai gan arī meitas jau aizsniegušas savas vecsmātes gadus mātes jaunībā. Mājās viņas parasti runā latviski, bet sarunā jautas angļu vārdi, kas parādās arī dienasgrāmatā: šopit (iepirkties), fridžs (ledusskapis), klogas (clog – koka tupele, kurpe ar vaļēju papēdi bez siksnīņas). Vēstules meitām rakstītas latviski, citreiz angļiski, atbildes saņēma angļu valodā. Kādreiz sev un bērniem viņa spēlēja un dziedāja Jāņu dziesmas, vija vainagus. Vecumā viņa

nav īsti pārliecināta, cik daudz meitām nozīmē būt latvietēm.

Par to visu domājot, Erna Ķikure 1989. gada pavasarī uzraksta atmiņu garstāstu “Kā plūsti, Aiviekste?” Par Latviju, vecāku mājām un to apkārtni viņa rakstījusi ļoti daudz. Dienasgrāmata parāda atsevišķu epizožu rašanos. Kādreiz spēlējusi Bahu, un “viņa vienkāršie teikumi” un Maruija (upe Sidnejas un Volongongas tuvumā), kas atgādināja Aivieksti, pēkšņi radīja vārdus. „Tur bija daudz mežu” – viņa teikusi domās, skrējusi prom no klavierēm un meklējusi papīru. „Kaut es tā kā šodien, bez 3 reiz pārrakstīšanas – varētu rakstīt par visu to – cilvēkiem, dabu, notikumiem – tas ir romāns. (..) Tēpat jau ģeogrāfiskais plāns iezīmējas – gar Aivieksti – arī mājas ar ļaudīm – arī svešinieki – plostnieki, zvejnieki, dzejnieki, īrnieksieva jau ierunājas – upē iekrīt, ielūst ar zirgu kāds – aizskrien nodusmojies, nosmērējies.” (1972. gada 19. februārī). Romāns tas nav – trūkst izvērstas darbības, aktīvu centrālo varoņu. Galvenais tēls ir Aiviekste, kas plūst visam cauri „zila, sudrabaina brūna. Viņa tecēja caur to cilvēku dzīvēm no agras bērnības, kā tā dzīvības zīme, ko ieauž un ieada segās un jostās, sarkanu kā dzīvības spēku, gan ne pārlieku platu, bet spožu svītru, valdonīgu un dārgu.”²⁶

Krastos ap to grupējas mājas, ainavas, cilvēki. Ja skicējumu sākotnējos tekstos lietoti galvenokārt īstie māju un cilvēku vārdi, tad grāmatā tie nedaudz izmainīti.

Julieta Rumberga recenzijā “Viņa aizved mūs ciemos” norāda, ka, no atsevišķajām epizodēm veidots, ir radīts “pārskatāms, viengabalains vēstījums par cilvēkiem, viņu dzīves veidu, par apstākļiem, kādos viņi dzīvojuši un kā, cilvēkiem mājas atstājot, mainās māju likteņi.”²⁷

Erna Ķikure ir triju dzejas krājumu autore: “Dienas un gadi” (1985.), “Artava” (1988.), “10 dzejoļi no Ķikures” (1994.).

E. Ķikures īsā proza ir ļoti tēlaina, dzejiska. Viņas dzejai nav atskaņu, bieži arī stingra ritma. Dienasgrāmatā dažkārt vairākas lappuses pēc kārtas pierakstītas dzejā, varbūt pat nedomājot par to. Viņa pati apgalvo, ka esot dzejas un esot prozas periodi, bet piezīmēs tie neatdalāmi savijušies kopā. Daļa dzejoļu no kladēm ir pārrakstīti ar mašīnu vai datoru, bet publicēti, ieskaitot presi, salīdzinoši nedaudz.

Erna Ķikure sāka intensīvi rakstīt, būdama jau pusmūžā, ar vispusīgu, labu izglītību, kas apvienota ar smagu dzīves pieredzi. Par savas daiļrades uzmanīgāko vērtētāju viņa allaž uzskatīja Kārli Freimani (1911.–1975.), vēlāk arī Gunāru Saliņu, no kura saņēmusi vairākas vēstules. Ne velti pirmajā izlasē viņa vēlējās ievietot pirms 10 gadiem mirušā kritiķa apceri. To, ka viņas vārsmas neatbilst tradicionālajiem dzejas standartiem, veidojot krājumu “Dienas un gadi”, E. Ķikure apzinājās arī pati: “Nupat, sakārtojusi visus, es domāju – bet man tak nav dzejas! Kas tā ir, to es nezinu – proza nav, bet dzeja?” (1984. gada 16. oktobrī)

“Artava” ir pirmā Ineses Birstiņas izdoto mātes grāmatu rindā. Būtībā tas ir piecu cilvēku kopdarbs. Vispirms, protams, autores

vārsmas un to atlase, tad Dzidras Mitčelas gleznas un zīmējumi – patstāvīgi mākslas darbi, ne ilustrācijas. Jau 1984. gadā, kārtojot krājumu “Dienas un gadi” un skatoties Dzidras zīmējumus, E. Ķikure tos vērtē kā māksliniece, redz izmaiņas meitas rokkrastā – zīmējumi kļuvuši gleznieciskāki, daudz “rupjāki” kā agrāk, “more bulky” (apjomīgāki), viņa raksta dienasgrāmatā, un saskata tajos līdzību ar savu dzeju. Veidojot “Artavu”, viņa jūt Kārļa Freimaņa kritikas un līdzdalības trūkumu, jo nevienam citam nav bijusi tāda vērtētāja interese, neviens “nekā nesaka un laikam neinteresējas par to, ko es uzrakstu.”

Ar divām apcerēm angļiski, ko uzrakstījušas Inese Birstiņa un viņas studiju biedre filoloģe Austra Graudiņa no Austrālijas, grāmata mēģina nedaudz iepazīstināt ar autori kā trimdnieku jauno paaudzi, kam latviešu literatūra mazzināma un lasīšana sagādā grūtības, tā cittauniešus – mātes un meitu draugus un paziņas. A. Graudiņa pārtulkojusi angļiski trīs dzejoļus. Slavējams ir grāmatas iekārtotāja Nelsona Vignolta (Nelson Vigneault) darbs – baltais apvāks ar zilpelēko Dzidras gleznu, pelēcīgie vāki, zilie un melnie burti uz vāka un titullapā, sarkanie virsraksti un dzejoļu (ne lapupušu) numerācija – viss pārsteidz vislabākajā nozīmē. Par to priecājas arī pati autore: “Skais-ta gan ir mūsu grāmata, eleganta, smalka – kā smalkākais priekšvara izdevums (1988. gada 16. decembrī)

Arī Nelsona Vignolta noformētie “10 dzejoļi no Ķikures” (1995), iesieti melnā materiālā, sākumā izdoti tikai 10 (!) numurētos un autores parakstītos eksemplāros, noteikti varētu piedalīties konkursā par skaistāko grāmatu.

Ernas Ķikures dzejā daudz glezniecisku, krāsainu tēlu. Visai bieži līdzās latviskajam te citur pieredzētā un pasaules kultūras atplaisnījumi – melanholijs sēd Dīrera asējumā, logs kā Magrita glezna utt. “Dzeja ir kas vairāk kā vārdi un doma. Dzeja ir kas cits kā krāsa un skaņa, lai arī dzeja ir krāsa un skaņa. Dzeja ir – kā putns, no zaļtumsas zara uz pleca nolaidies, līdz runājis.”²⁸

Vairums E.Ķikures darbu vispirms iespiesti laikkrastā “Austrālijas Latvietis”, kas Emīla Dēliņa vadībā iznāca Melburnā, taču atsevišķas publikācijas ir dažādos citos trimdas izdevumos.

Pēc “Mūsu kaimiņa” vairāki mēģinājumi izdot grāmatu izrādījās neveiksmīgi – apgādi atteica, prasīja lielas iemaksas, kādas autore nebija spējīga dot, citi pat izputēja.

1988. gada vasarā Inese Birstiņa nopērk datoru, iet kursus un apmāca māti tā lietošanā. Rakstīšana gan šķiet neērta, sākumā lēna, jo nevar uzreiz apgūt latviešu valodas zīmju veidošanu, taču ērti tūlīt izdarīt vajadzīgos labojumus, un pakāpeniski tiek pārrakstīti daudzi stāsti.

1988. gada decembrī Erna Ķikure iesūta savu miniatūru un īsstāstu kopoju un dzejoļu krājumu “Artava” ģenerāļa Goppera balvas konkursam, taču godalga iet viņai secen. Saņēmusi atpakaļ materiālus, priecājas, ka ma-

nuskripts apburzīts, tātad ir lasīts. “Nu – skais-tāku un arī labāku (tas ir viss kopā) grāmatu viņi gan nevarēs atrast. Tādas nav. Bet – ja vajadzīgo saturu vien meklē, vai vispār – ļoti plašu literāru darbu – tad jā!” (1989. gada 25. aprīlī).

1989. gada vidū Inese uzņemas 50 eksemplāros izdot stāstījumu par Upeslejām, t.i., Ķikuriem. Protams, teksta sakārtošana, aplaušana utt. piekrīt viņai. Darbs ir ilgstošs, un mātei šķiet, ka nemaz nevajadzētu tik perfekti, kā meita to dara. Taču tas patīk abām un, nedomājot ne par kādu peļņu, Inese tūlīt augustā ierosina taisīt nākošo grāmatu. Līdz “Uz tilta” (1990) iznākšanai gan paiet vesels gads, vēl pēc dažiem mēnešiem gatavs arī “Ceļa akmeņu raksts” (kā izdošanas gads minēts 1990., taču dienasgrāmatā atzīmēts, ka Inese to atnesusi 1991.gada 30. janvārī.), pēc tam “Tu prasi patiesu stāstu” (1991) un “Būs skaista diena” (1993).

Savā ārējā izveidojumā tās ir līdzīgas – viena formāta, ar Dzidras Mitčelas zīmējumu uz mīkstā baltā vāka, vienīgi pirmajai ir izmantots sens, nedaudz samazināts E. Ķikures linogrīzums – Dzidras portrets bērniņā un “Būs skaista diena” – Ineses filca figūru fotoatēls. Sākotnējais metiens 50–100 eksemplāri, ja ir nepieciešamība, tiek iespiests vēl. Rakstniece pati atsevišķā kladē atzīmējusi, kam grāmatas nosūtītas – kādiem latviešu veikaliem tirgošanai, kādām personām uz pēcmaksu, kam kā dāvanas. Ir arī atzīmes par saņemto naudu – pensija nav liela, Ineses ienākumi svārstīgi. Var saprast dažkārt atrodamo pukošanos, ka atkal jāiet uz pastu, jāmaksā par iesaiņošanu, sūtīšanu.

Ja stāsts par Aiviekstes krastu un tā ļaudīm ir vienots darbs, tad citās grāmatās ievietoti atsevišķi stāsti, kuru darbība noris dažādās vietās, personu tautību var minēt pēc vārdiem, bet tai nav īpašas nozīmes. Daudzos stāstos nav gandrīz nekādu notikumu, tikai atgādinājums, atmiņas par tiem. Samazinās tradicionālā stāsta prasībām atbilstoši teksti, pieaug tēlojumi, kas gan ietiecas pagātnē, gan raugās šodienā, bez tam “Ceļa akmeņu rakstā” ievietoti arī dzejoļi. Par šo grāmatu autore domāja, ka varbūt „pirmais klupšanas akmens” tajā ir stāsts par bēgļu nometni Sudetijā – citāds, vienkāršs, ne tā izstrādāts, kā to vajadzētu laba stila grāmatā, tāpēc to varētu uzskatīt par piezīmēm. Nākošajās grāmatās dzeja nav iestarpināta.

Iespējams, ka grāmatas „Tu prasi patiesu stāstu” nosaukuma netieša līdzautore bijusi rakstnieces māsasmeita Gunta Lāce, lūdzot uzrakstīt, kā patiesībā dzīvojušas Bērziņu un Lāču ģimenes Latvijā, kā viņi izsūtīti, ko pārcietuši. Tā varētu atspoguļot romānā, bet Erna Ķikure pēc savas būtības nebija romāniste, īstenību viņa atklāj nelielos darbos. “Ceļa akmeņu rakstā” ievietotajā veltījumā māsai “Auce” ļoti koncentrētā tēlojumā parādīta viņas skaistā jaunība, izsūtījums un vecumdienas.

Rakstniece savā apkārtņē allaž ierauga kādu cilvēku, ko apjūsmot, par kuru domāt un fantazēt. Pat ātri pāršķirot E. Ķikures die-

nasgrāmatas, var pamanīt, ka bieži steidzīgā rokrakstā vienā dienā noklātas daudzas lap-puses, sīki aprakstot negaidītas tikšanās ar ļau-dīm, sarunas, izjūtas, pārdomas. Šīs piezīmes kļūst par rakstnieces darbu pirmuzmetumiem, kas pēc tam izstrādāti, vairākkārt pārrakstot.

Kad 1991. gadā par krājumiem "Kā plūsti, Aiviekste?", "Uz tilta", "Ceļa akmeņu raksts" autorei tiek piešķirta lielākais trimdas literatūras apbalvojums – Jāņa Jaunsudrabiņa balva (1000 dolāru), LaRA (Latviešu rakstnieku apvienība) izdod tos vienā sējumā "Mājas un ceļi" (1996). Lasot Kārļa Zvejnieka vēstuli par balvu, viņa uzreiz novērtē visus, kas ko labu darījuši, īpaši domājot par dzejnieku Gunāru Saliņu: „Tas Saliņa pirksts lielumielu darījis. Viņš jau 30 gadus atpakaļ jūsmoja par maniem dzejoļiem – un tādēļ es viņam sūtīju savas grāmatas.” Pēc laiciņa viņa atzīst: „Esmu piepildījusi tēva un mātes cerības uz mani. Tēvs pacēla augstu mani rokās un teica: „Tu būsi rakstniece!” Māte vēl, kad jau dzīve pusceļā un grauza mani, teica: „Tev jāraksta!” – Tē nu tas ir noticis. Ko vairāk? Nekāda mūžīga slava nav jāgaida.” (1991. gada 15. augustā)

1991. gada augustā vairākkārt piemi-nēta Latvijas neatkarība. Dzidra piezvanījusi, ka Austrālijā visi baltieši *selebratējot* (celebrate – svinēt). „Nu, es arī gribētu selebratēt – bet it kā – tikai jāsāk darbs, jāsāk strādāt, jāstrādā, jāstrādā... (..) Un ko nu mēs dzejosim, kad vairs nebūs ko žēloties un nebūs ko ciņai mudināt? Ko nu mēs runāsim? Par pienu, krējumu un zīmaļu, raibaļu, brūnaļu, jā, brūnaļu slaukšanu dzejosim? Par cukurbietēm un cukurfabrikām un citām saldām lietām slavas vārdus teiksim? O, sauksim, lai dod mums tirgus, lai augstu vērtē mūsu dzidro un mūsu sviestu. Ak, kādi laiki būs pienākuši bez kaujas saucieniem uz lūpām.” (1991. gada 26. augustā)

Septembrī viņa sapņo par to, kā Tālis cels *cottage* (kotedža) Ķikuros, viņas stādīs kokus, taisīs sakņu dārzus. 1992. gada martā kopā ar Inesi raksta pirmo vēstuli Ļaudonas pagas-tam par zemi. Dokumentu kārtošana turpinās ilgi, E. Dzelme atgūst īpašumā Ķikuru zemi, pēc tam novēlot to Dzidrai.

Deviņdesmito gadu sākumā izvei-dojas sarakste ar vairākiem cilvēkiem Latvijā – režisoru Kārli Pamši, rakstniekiem un litera-tūrzinātniekiem Imantu Auziņu, Māri Čaklo, Viesturu Vecgrāvi, Jāni Aneraudu, Ļaudonas pagasta padomes priekšsēdētāju Dzintaru Bir-ni, Madonas muzeja cilvēkiem Elzu Rudenāju un Daci Zvirgzdiņu. Tie visi viņai ir patiesībā sveši ļaudis, nekad neradzēti, izņemot M. Čak-lo. Vēstules iet ilgi, sarakste nav tik regulāra, lai varētu runāt par īstu domu apmaiņu. “Daža vēstule uzbur kādu tēlu, kādu iedomu, tas sāk sildīt, kļūst tuvs, pazīstams, tad atkal tas pazūd, cita vēstule to atsauc, izjauc. Es pāreju savā iz-tēlē, savā tuvības meklēšanā no viena uz otru. (..) Kāda ir īsti viņu ikdiena, viņu iešana, neša-na, dzīvošana? Ko viņi lasa manās vēstulēs, ko viņi saņem no tām?” (1992. gada 15. martā).

Deviņdesmitajos gados rakstniece ir daļēji atsvešinājusies no Austrālijas, jo tur iz-auguši jauni, viņai nezināmi cilvēki, daudzi ve-

cie paziņas aizgājuši pavisam. Kanādā tādu isti iemilētu vietu un draugu nav – pārāk bieži bijis jāpārceļas no pilsētas uz pilsētu – nekādu saīs-tību, sakņu, mīlestības. „Latvijā? Pāris laipnu vārdu no cilvēkiem, kas ņemtu, ko no sava dar-ba dotu, bet kam nav arī nekāda liela vajadzība pēc tā – ieliktu kaut kādā muzejā – tā viņi runā. Man nav vairs nekur vietas, īstas mājvietas, gai-dītās... Man jāceļo tālāk palikušais ceļa gabals kā svešiniekam, kas pieticīgi, laipnīgi priecājas par tām dienām, kas uztur dzīvu, kas ļauj dzīvot un tad mirt kā kokam mežā.” (1991. gada 31. augustā)

1992. gada rudenī laikraksta „Lite-ratūra un Māksla” īso stāstu konkursam E. Ķikure atsūta stāstu „Prom no mājām” – četras skices par dzimtenes atstāšanu 1944. gadā.

Konkursam iesniegti 119 darbi, par vislabāko atzīta Regīnas Ezeras „Oda mēne-sim un krītošām lapām”. Septiņiem autoriem piešķirta 1. vieta (starp tiem ir Valentīns Jākob-sons, Jānis Kalniņš, Egils Lukjanskis u.c.), 10 – otrā, to vidū līdzās Arnim Skujiņam (Austrā-lija), Gunāram Bekmanim (ASV), Ārijam Gei-kinam u.c. ir arī Erna Dzelme-Ķikure. Viņas stāsts iespiests 16. aprīlī.

1993. gada martā Erna Ķikure pār-cieš insultu, taču atgūst kustību spējas, turpina rakstīt un spēlēt ar labo roku, jo kreisā ir visai nevarīga. Rokraksts pakāpeniski pasliktinās, klibo redze un dzirde. Dienasgrāmatā 1994. gadā ir tikai ļoti īsi 8 ieraksti par nosūtītajām vēstulēm jūnijā, septembrī, oktobrī. 1995. gadā atzīmētas 9 reizes, kad nosūtītas vēstules. t.sk. 27. 07. J. Rumbergai skices „Medus podi” un „Mēs mīlējām dzeju”. Cieši aiz 14. augusta pie-rakstīts: “7. maijā, otrdien, nosūtītas kartiņas (Dz. zīmētāja) Pamšem un Birutai (Birnītei – D. Zv.). Sniegs, sniegs kā istā ziemā” (tas ir jau 1996. gadā – D. Zv.). Tas ir pēdējais ieraksts dienasgrāmatā. Nav pieminēts pat tik svarīgs notikums kā meitu brauciens uz Latviju 1995. gada maijā.

Lai varētu lasīt un spēlēt, Inese palie-lina gan notis, gan lasāmo grāmatu lapas, gan saņemtās vēstules. Vēl 1990. gadu beigās rakst-niece pati rakstīja apsveikuma kartiņas. Līdz beidzamajiem gadiem viņai bija interese par visu pasauli, par jaunajiem notikumiem. Diem-žēl 2000. gada augustā žults iekaisuma dēļ viņu nācās ievietot slimnīcā, pēc tam pārvest uz ap-rūpes māju, jo bija vajadzīga regulāra pieskatī-šana, ko, strādājot ārpus mājas, Inese nevarēja veikt. Meita apmeklēja viņu katru dienu, veda ratiņos ārā uz parku, kafējnicu. Erna Dzelme šķīrās no šīs pasaules 2003. gada 1. janvārī.

2005. gada 1. oktobrī Ļaudonas ka-pos tika apglabāta pelnu urniņa. Kapakmenī iegravēts „Rakstniece Erna Ķikure – Erna Dzelme, dz. Bērziņa”. Trīs uzvārdi, ar kādiem viena sieviete dzīvojusi un darbojusies, it kā atklāj trīs dažādas dzīves vienā mūžā: literāte – sava vīra sieva un meitu māte, kalpone – lai-mīga meitene, māksliniece.

Erna Ķikure par sevi rakstīja: “Trim-dā esmu centusies dzīvot tā, kā būtu dzīvojuši, ja nebūtu trimdas, tas ir – skatīties svešajā zemē, redzēt, pieņemt, kas jāpieņem, vērtēt,

atzīt un iemīlēt; nenoniecinašies noliegumā un nepazust apbrīnošanā.”²⁹

Viņa vienmēr ir bijusi ceļā, uz tilta – ne vien starp diviem upes krastiem, bet starp mūziku un tēlotājmākslu, starp nepieciešamību strādāt fiziski un vēlmi nodarboties ar literatū-

ru, starp meitām Kanādā un Austrālijā, starp dzimto un angļu valodu. Par viņas pilnīgu pārnākšanu varēsīm runāt tikai tad, kad viņas darbi būs izdoti dzimtenē.

Dace Zvirgzdiņa

Lebensjahre von Erna Ķikure im Lichte ihrer Tagebücher

Zusammenfassung

Der Artikel stellt eine bisher in Lettland nur ein wenig bekannte Schriftstellerin, Dichterin und Künstlerin Erna Ķikure (geb. Bērziņa, geheiratet Dzelme, 4. 10. 1906 Ķikuri, Gemeinde Ļaudona – 01. 01. 2003 Calgary, Canada) vor. Bei der Erforschung wurden ihre 12 Bücher, die in Australien, Canada und USA herausgegeben sind, ebenso auch das Archiv, im Sommer 2005 von der Tochter der Schriftstellerin Inese Birstiņa dem Museum Madona übergeben, ausgenutzt.

E.Ķikure hat die Mittelschule Birži (später Gymnasium Madona) 1924 und die Meisterwerkschule für die Grafik Akademie der Kunst Lettlands 1932 absolviert, danach als Kunstlehrerin im Gymnasium Ilukste, später in den Grundschulen Ļaudona und Sāviena gearbeitet. Nach dem zweiten Weltkrieg hat sie in Deutschland, seit der Mitte 1949 in Australien gelebt, wo sie in der Familienwirtschaft auf dem Lande in der Umgebung von Sydney, als Hausangestellte, Putzfrau, Krankenhausküche- und Büroarbeiterin tätig war. Seit dem 1983 wohnte sie am meisten in Canada bei der ältesten Tochter, doch besuchte regelmäßig auch die jüngste Tochter in Australien. Mit ihren Grafiken hat sie an mehreren Ausstellungen in Lettland und Australien teilgenommen. Sie schrieb Gedichte und psychologisch nuancierte Kurzprosa. Besondere kulturhistorische Bedeutung haben die in 2 Büchern gedruckte Briefe zwischen ihr und dem Schriftsteller Jānis Sarma (1884–1983).

Die Erforschung entdeckt den Lebenslauf der Schriftstellerin durch ihre Tagebücher und zeigt, wie der Alltag zu der wichtigsten Quelle ihres Schaffens geworden ist.

Atsauces

- ¹ Madonas novadpētniecības un mākslas muzeja krājuma materiāli, turpmāk, MNM, 39448: 1
- ² Klade “Ģimenes vēsture”, 42. lpp. MNM 39468: 6.
- ³ MNM 39465
- ⁴ MNM 39445: 1
- ⁵ *Dzelme-Ķikure E. Madonas vidusskolas laiks.//Madonas ģimnāzija. – Toronto: 1990. – 60. lpp.*
- ⁶ Turpat, 68. lpp.
- ⁷ Turpat, 65. lpp.
- ⁸ Turpat, 66. lpp.
- ⁹ MNM 39445: 2
- ¹⁰ MNM 39445: 4,5
- ¹¹ MNM 39448: 4
- ¹² MNM 39449
- ¹³ MNM 39445: 6
- ¹⁴ MNM Plg 8896
- ¹⁵ MNM 39447
- ¹⁶ E. Ķikures vēstule J. Sarmam 1955. 5. 08.//Ķikures un Sarmas vēstules. – Grand Haven, MI (ASV): 1980. – 112. lpp.
- ¹⁷ MNM 39464: 2
- ¹⁸ *Ķikure E. Mūsu kaimiņš. – Sidneja: Sala, 1962. – 24. lpp.*
- ¹⁹ Turpat, 103. lpp.
- ²⁰ MNM 39441: 1–3
- ² Austrālijas Latvietis. – 1984. – 27. 04., grām: *Ķikure E. Tu prasi patiesu stāstu. – Calgary (Kanāda): I. Birstiņš, 1991. – 30. lpp.*, ar nosaukumu “Emigrantes stāsts”
- ²² MNM 39470: 2
- ²³ MNM 39470: 1
- ²⁴ K. Pamšes vēstule E. Ķikurei 1994. g. dec.
- ²⁵ Jaunā Gaita. – 1986. – februāris, Nr. 156.
- ²⁶ *Ķikure E. Kā plūsti, Aiviekste? – Montreāla: I. Birstiņš, 1989. – 41. lpp.*
- ²⁷ Laiks. – 1990. – 25. 08.
- ²⁸ *Ķikure E. Dienas un gadi. – Sidneja: Sala, 1985. – 106. lpp.*
- ²⁹ Latviešu literatūras darbinieki Rietumu pasaulē. Autobiogrāfisku rakstu krājums. – Itaka (ASV): Mežābele, 1991. – 213. lpp.

Par Madonas novadpētniecības un mākslas muzeja gleznu kolekciju

Kā kolekcija veidojusies? Lielākā darbu daļa ir mākslinieku dāvinājumi, vēl kādi iegūti muzeja materiālu vākšanas ekspedīcijās. Dažu autoru – K. Egliša, R. Kasparsona, F. Roždārza, A. Klāves, J. Liepiņa darbus Valsts Mākslas muzejs nodevis mūsu muzeja glabāšanā. Mērķtiecīgi kolekcija papildināta 1970.–1980. gados, kad Madonas muzejam bija finansiāla iespēja iepirkt darbus no autoriem. Kolekcijas veidošanas ievirzi nosaka jau pats muzeja nosaukumā ietvertais vārds “novadpētniecības”. Vai kolekcijā esošie darbi ilustrē vizuālās mākslas procesus rajonā? Jā – tie liecina par aktīvo muzeja izstāžu darbību, sākot no 1950. gadiem, novadā dzimušajiem māksliniekiem un šeit dzīvojošo autoru daiļradi. Lai kādā veidā kolekcija būtu veidojusies, visumā tajā nonākuši labi darbi, un tā ir Latvijas mākslas vēstures daļa.

Kā patstāvīga muzeja krājuma mākslas kolekcija izdalīta 1990. gados, tad arī sistematizēta. Līdz gadsimtu mijai tā bieži izmantota ceļojošu izstāžu veidošanā, atsevišķi darbi deponēti valsts iestādēm un skolām. Tad, “nobružāta” un “necila”, kolekcija glabāta, gaidot pārceļšanos uz jaunajām telpām. 2004. gadā muzeja projekts „MNM gleznu krājuma aprīkojums” divās KKF mērķprogrammu kārtās ieguva atbalstu (Ls 4174). Andra Broka projektētās konstrukcijas – bīdāmas sienas, realizēja SIA “Tēmtogs”. 2005. gada janvārī, februārī muzeja speciālistes Karmena Kļaviņa-Vilcāne, Ilze Gaujēna un Vita Mālniece veica gleznu tīrīšanu un rāmju apstrādi.

Kopš 2005. gada februāra vidus gleznu kolekcijas ekspozīcija – 73 autoru 215 darbi ir pieejama interesentiem. Tā ir tikai neliela daļa no vairāk kā 1200 vienību lielās mākslas kolekcijas.

Vecākais kolekcijā esošais darbs “Ceiriņi” datēts ar 1910. gadu. Autors, ļaudonietis **Eduards Gruziņš** mākslu sācis mācīties Blūma mākslas skolā. Kad 1909. gadā V. Purvītis uzņemas Rīgas pilsētas mākslas skolas vadību, Gruziņš pāriet uz to. Purvītis pratis sajūsmināt, aizraut un radīt priekšstatu par lielu, īstu mākslu. Paralēli mācībām Gruziņš strādājis Rīgas Jaunajā teātrī pie dekoratora J. Kugas, vasarās zīmējis dekorācijas Ļaudonas Viesīgās biedrības lugām. 1911. gadā kopā ar vēl trim biedriem sarīkota izstāde Ļaudonā, kur Gruziņš rādījis 82 savus gleznojumus un studijas. Bijis zīmēšanas skolotājs Ļaudonā (1918–1919). 1919. gadā aizbraucis uz Krieviju, strādājis skolās. Gan Latvijā, gan Krievijā gleznotie darbi gājuši bojā karu notikumos. Ekspozīcijā redzami divi

viņa gleznojumi – “Ļaudonas ainava” (1914) un “Lauku sēta” (1918) – nepretenciozas, nedaudz stilizētas, sīkiem triepieniem veidotas lauku noskaņas.

1920. un 1930. gadi

Strukturēt kolekciju pa desmitgadēm var visai nosacīti, jo lielākoties muzeja krājumā esošie viena autora darbi pārsniedz šīs robežas. Ekspozīcija tomēr veidota tā, lai katra mākslinieka kolekcija būtu aplūkojama vienkopus. Atsevišķi grupēti Latvijā labi zināmu gleznotāju, novadā dzimušo, šeit dzīvojošo un pašdarbības autoru darbi.

Latvijā apzināts profesionālas nacionālās mākslas process sāk iezīmēties 20. gs. sākumā – profesionālas izglītības iegūšanai 1919. gadā nodibināta Mākslas akadēmija. Madonas rajonā profesionālas mākslas kā atsevišķas kultūras nozares ienākšanu vēsturiski iezīmē vairākas būtiskas aktivitātes. 1920. gados par zīmēšanas, rasēšanas, rokdarbu, mākslas vēstures skolotājiem Madonas vidusskolā īslaicīgi strādājuši mākslas izglītību ieguvušie gleznotāji Kārlis Celmiņš (1894–1973), Jānis Plase (1892–1929), Jānis Šusters, grāmatu ilustrators Eduards Brencēns (1885–1929). Madonas amatniecības skolā strādājusī gleznotāja un tekstilniece Elza Kalniņa. 1930. gados Madonas un Cēsaines ģimnāzijā strādājis akvarelists Ervins Volfeils.

Ekspozīcijā ir J. Šustera, E. Volfeila un E. Kalniņas darbi.

Jānis Šusters mācījies Blūma mākslas skolā Rīgā un Pēterburgas mākslas veicināšanas biedrības skolā. Šeit pazīstams no personālizstādēm Madonā (1977., 1984. g. kopā ar interjeristu J. Pipuru) un izstādes „Mākslinieki – skolotāji Madonā” (1995). 1970.–1980. gados piedalījies Madonas mākslinieku aktivitātēs. Darbos “Mana māte un Sīviņu Jānis”, “Sirmgalve” (abi 1932.) vērtējams kā portretists un ar zināmu ironiju apveltīts žanrists, smagnējs un pamatīgs savā izjūtā.

Ervins Volfeils beidzis Latvijas Mākslas akadēmijas R. Zariņa grafikas meistardarbnīcu (1929), bijis Cēsaines un Madonas ģimnāzijas zīmēšanas un mākslas vēstures skolotājs (1929–1939). 1926.–1929. gadā aģentūras “Leta” latviešu mākslinieku darbu reprodukciju 162 atklātņu izdevumā ir 102 Volfeila Latvijas pilsētu un dabas objektu gleznojumi akvarelī. 1933. gadā pēc Cēsaines ev. lut. baznīcas draudzes pasūtījuma papildinājis J. Bīnes gleznoto altārgleznu ar sānu daļām. 1939. gadā mākslinieks aizbrauc uz Vāciju. Precīzi un skrupulozi Volfeils gleznojis gan ainavas, gan portretus, gan eļļā, gan akvarelī. Ekspozīcijā ir divi viņa reālistiski risināti sieviešu portreti (1959, 1960) un „Staburags” (1961).

Elza Kalniņa – tekstilmāksliniece un gleznotāja. Beigusi E. Freimanes privāto rokdarbu skolu (1921), mācījusies L. Liberta un K. Miesnieka studijā (1925–1926), Rīgas Valsts amatniecības skolā (1931–1932), Tautas universitātes gleznošanas nodaļā pie J. Bīnes (1944). Gleznojusi galvenokārt portretus un darbus ar senlatviešu tematiku. Ekspozīcijā

– „Latgaļu jaunava. Vēlā dzelzs laikmeta tērpa rekonstrukcija”, „Auguste Siliņa Nīcas tautas tērpa”, „Mātes portrets” un „Pašportrets pie molberta” (1954).

Pazīstamā mākslinieka **Jāņa Liepiņa** septiņas spilgtas, atraisītas studijas fikšē tipisku vidi un sadzīves norises. Pieņemtu, ka tās gleznotas 1930. gados, kad mākslinieks ar paštaisītu jahtu apbraukājis jūrmalas zvejniekciemus.

Pļaviņās dzīvojušais **Aleksandrs Štrāls** pārstāvēts ar diviem darbiem „Pašportrets” (1933) un „Labības vedēji” (1924), kur redzama raksturīga 20. gs. sākuma Latvijas ainava ar labības stadiem.

Ar Vidvuda Eglīša dāvinājumu 2003.–2004. gadā muzejā nonāca Anšlava un Viktora Eglīšu, H. Vīkas, A. Annusa, A. Nores un Eduarda Melbārža darbi. **Anšlavs Eglītis** mācījies V. Tones gleznošanas studijā, beidzis Ģ. Eliasa figurālās glezniecības meistardarbnīcu Latvijas Mākslas akadēmijā (1935), gleznojis neliela formāta portretus, ainavas. Tie diezgan bojāti nonākuši muzeja krājumā un tiem, protams, vairāk kultūrvēsturiska nozīme, jo autors ir pazīstams rakstnieks, ne gleznotājs. Arī **Augusta Nore**s ainavu studijas, kas, iespējams, gleznotas Kraukļu pusē, uzlūkojamas vien šādā aspektā. A. Nore zināms kā pirmais Cesvaines vidusskolas zīmēšanas skolotājs, skolas muzeja dibinātājs, Latvijas Ārlietu ministrijas arhīva vadītājs un Sarkanā krusta darbinieks. Literātes un gleznotājas **Hildas Vīkas** stilizētajā Viktora Eglīša portretā iezīmējas viņas savdabīgais rok raksts. **Augusts Annuss** pārstāvēts ar miniatūru gleznojumu, kur dominē sudrabaini pelēks kolorīts un viegls otas triepiens, ieskicētā ainava un figūras ļauj nojust autora interesi par tautiskām tēmām. Pirms emigrēšanas uz Vāciju 1944. gadā A. Annuss gleznojis altārglezņas vairākām baznīcām Latvijā.

1940. un 1950. gadi

1944. gada 20. septembrī tiek nodibināts muzejs Madonā. Zīmīgs ir 1959. gads, kad ilggadīgā direktore (1944–1990) Elza Rudenāja (1911–1998) uzsāk arī mākslas izstāžu organizēšanu muzejā. Kā pirmā, no 11. janvāra līdz 15. martam, tiek sarīkota Jurģa Skulmes gleznu izstāde. Turpmāk muzejam ir galvenā loma mākslas procesu aktivizēšanā un pieejamībā Madonā.

Jānis Maršāns nāk no Mārcienas pagasta „Aizkalniešiem”. Mācījies gan Mākslas akadēmijā, gan aviācijas skolā. No 1959. līdz 1961. gadam strādājis Madonas muzejā.

„Pēc iesaukšanas vācu armijā un kapitulācijas Maršānam nācās izciest katorgu Sibīrijas Vorkutas gulagā. Dzirdēju, ka Maršāns no gulaga atgriezies, dzīvojot Mārcienā, strādājot jumtu labošanas darbos. Muzejs šai laikā jau bija ieguvis 2 zinātniskā līdzstrādnieka štata vienības. Man likās, ka Jānis Maršāns šinī darbā būtu īsti piemērots. Būtu atrisināts sarežģītāis izstāžu noformēšanas darbs, būtu cilvēks ar attiecīgu izglītību.”¹

Neskatoties uz veselības problēmām un padomju varas iestāžu aizliegumu strādāt muzejā, mākslinieks tomēr spēja saņemties un

pievērsties glezniecībai. Krājumā ir 3 Maršāna darbi – Madonas skats ziemā, „Madonas augstienē. Rudens vējos” (1964) un ziedu gleznojums.

No Valsts Mākslas muzeja Madonas muzeja krājumā uzņemtajos darbos iezīmējas 1940. gadu vēsturiskās noskaņas. **Fricis Roždārzs** latviešu mākslā pazīstams kā pilsētas strādniecības un revolucionāro notikumu tematikas aizsācējs. Glezna „Patrioti Rīgas atjaunošanā” (1947) ir kā ilustrācija tam. **Reinholds Kasparsons** ar darbu „Partizānu ziņese” (1947) un **Kārlis Eglītis** darbā „Zemes piešķiršana bezzemniekiem” piekaras tā laika notikumiem.

Berta Ozoliņa dzīvojusi Madonas rajona Katrīnā, mākslas izglītība viņai palikusi nesasniegta. Muzeja krājumā nonākuši vairāki viņas ogles un krītiņu zīmējumi, portretu studijas. Arī ekspozīcijā redzamais lielformāta darbs „Brāļa atgriešanās” (1945) ir zīmējums ar ogli un krītiņiem uz audekla.

Jurģis Skulme, mākslas zinātnieks un gleznotājs, madoniešiem pazīstams no personālizstādēm 1959. un 1995. gadā. „Mana pirmā gleznu izstāde pirms daudz gadiem notika Madonā. Liekas, ka tā bija pirmā mākslas izstāde arī muzejam.”² „Sauls riets Mētrienā” gleznots Mētrienas „Sviļos” 1956. gadā un vērtējams kā spilgts mākslas skolnieka vasaras prakses veikums.

1960., 1970. un 1980. gadi

Pēteris Ruņģis beidzis Vilhelma Purviša Dabasskatu glezniecības meistardarbnīcu (1931), gleznojis ainavas, veidojis dekorācijas amatierteātru izrādēm. „Gaišā jūrmala” un „Ķirķaraga jūrmala” gleznotas 1930. gadu beigās, bet „Pērses ūdenskritums”, „Pēc vētras”, „Peonijas ar īrisiem” un „Klusā daba ar arbūziem” 1960. gadu vidū. Savdabīgs kolorīts, impresionistisks otas triepiens raksturīgs viņa darbiem.

Arī V. Kalnroze (1932), J. Viļumainis (1935), E. Vārdaunis (1936) ir beiguši V. Purviša dabasskatu meistardarbnīcu Latvijas Mākslas akadēmijā. **Valda Kalnrozes** pamattēmas – Rīga, ūdeņi, pilsētu atspulgi ūdenī, ko veido variēta vienas krāsas, pārsvarā pelēkās, pērļaini virmojoša toņu gamma, kas paspīlgtināta ar nelieliem košas krāsas akcentiem. Nelielais, pastozais, košais gleznojums „Rozes” (1974) krājumā nonāca pēc mākslinieka izstādes muzejā 1995. gadā. **Edgars Vārdaunis** savulaik mācījies Madonas ģimnāzijā pie E. Brencēna, kopējis viņa darbus un palīdzējis gleznot dekorācijas. No 1946. līdz 1990. gadam bijis Latvijas Nacionālās operas scenogrāfs. Vecākais no trim muzeja krājumā esošajiem darbiem „Bēgšanas skats no Čulaki baleta „Jaunība”” datēts ar 1948. gadu un ir risināts gleznieciski, uztverams vairāk kā ainava. Taču meti Ā. Skultes operai „Princese Gundega” un Ž. Bizē – R. Ščedrīna baletam „Karmena” (abi 1971. g.) iezīmē monumentāli izvērstu, dekoratīvi stilizētu skatuves telpu. **Jūlijs Viļumainis** pārstāvēts gan ar agrīnu ainavu „Rudzu laukā” (1949), gan sev raksturīgu kluso dabu „Sēnes ar dzelteno krūzi” (1980),

kur brūnganajā koptonī spilgti sarkanā un baltā akcenti, rādīts priekšmetu vieliskums.

Ārijs Skride dzimis Bučauskas pagasta "Boķos". Pēc 1905. gada revolūcijas ģimene dzīvojis Krievijā. No 1914. līdz 1919. gadam Ā. Skride mācījies reālskolā Veļikije Lukos, no 1919. līdz 1921. gadam – Cesvaines ģimnāzijā, 15 gadu vecumā iestājies Mākslas akadēmijā. Jau agrīnajā, 1938. gadā gleznotajā ainavā rāda sev tik raksturīgo pelēcīgi zaļgano kolorītu, virmojošo otas rakstu. "Ziemas novakare" (1980) un "Jahtas Zvejniekiemā" (1985) spēcīgiem triepieniem, tumšām kontūrām un košiem staļāžu akcentiem attēlo piekrastes motīvus.

Bruno Sipāns beidzis L. Liberta Figurālās glezniecības meistardarbnīcu Latvijas Mākslas akadēmijā (1943). Mākslinieks "bērniņu un jaunību pavadījis Vējavas "Skrandos"³. Bijušas personalizstādes Madonā (1965), Vestienā (1979). Gleznojis lauku cilvēku, tuvinieku portretus, ainavas, klusās dabas. Raksturīgs precīzs zīmējums, biezs, enerģisks otas triepiens, zemes krāsām pietuvināts kolorīts. Krājumā esošie 14 darbi gleznoti periodā no 1947. līdz 1970. gadam un sniedz plašu ieskatu autora daiļradē. Nozīmīgākie no tiem "Pašportrets" (1947), "Kolhoznieks. Tēva portrets" (1958) un "Klusā daba ar nolauzto karoti" (1956).

Milda Bīrīte sākotnēji studējusi ekonomiku un strādājusi Ļeņingradā. 1949. gadā beigusi Ģ. Eliasa stājglezniecības darbnīcu Latvijas Mākslas akadēmijā. 1980. gados piedalījies Madonas mākslinieku izstādēs. Reāliste, kas krāsaini un sulīgi gleznojusi ainavas, klusās dabas un portretus. Pēc piemiņas izstādes Madonas muzeja izstāžu zālēs 1988. gadā krājumā nonākuši divi viņas gleznojumi – it kā haotiskiem triepieniem gleznotais, košais "Pavasaris dravā" (1960) un monumentālais "Ellas Leimanes portrets" (1984).

Samērā plaša – 19 darbi – ir novadnieka **Alfeja Bromulta** kolekcija. Tā ir tikai daļa no krājumā esošā – daudziem akvareļiem, studijām, zīmējumiem. Gleznas radītas laikā no 1943. līdz 1989. gadam, vairums 1950.–1960. gados. Plašākas viņa darbu skates Madonā bijušas 1960. un 1993. gadā. Autors dzīves laikā bijis populārs – reālistiski gleznotie portreti, ainavas, ziedi bija saistoši daudziem mākslas mīļotājiem. Kolekcijā ir gan uzmetumi vērienīgiem darbiem, piemēram, mets "Latvijas vasara" (1989), kura oriģināls atrodas Latviešu biedrības namā Rīgā, "Tarantella" (1988) – oriģināls atrodas Šaronā, ASV, un ir mākslinieka meitas īpašums, gan nelielas žanra gleznas, gan tuvinieku portreti.

Rūdolfs Pinnis ekspozīcijā pārstāvēts ar vienu darbu "Mežu tēli" (1965). Otrs "Trīs priedītes siliņā" (1980) glabājas krājuma nodaļas darba telpā. Personalizstāde izcilajam gleznotājam Madonā notikusi 1989. gadā. Vairākkārt viņa darbi Madonas muzejā bijuši skatāmi glezniecības skatēs no Valsts Mākslas muzeja krājuma. 2007. gadā, atzīmējot mākslinieka 105 gadu jubileju, muzeja izstāžu zālēs būs izstādīti mākslinieka tuviniekiem piederošie darbi. Dinamika, monumentalitāte, dekorativitāte, koša,

pastoza glezniecība, kas vienmēr rada īstenības motīvu klātbūtni, dominē Latvijas ainavu, mežu, kluso dabu un ziedu gleznojumos.

Muzeja kolekcijā glabājas **Osvalda Zvejsalnieka** darbs – triptihs "1905. gads" (1970), kas vēl neliecina par autora savdabīgo rokrakstu un krāsu izjūtu, ir risināts akadēmiski.

Roberts Liepiņš ir viens no autoriem, ko varētu nosaukt par "naivistu". "Ar gleznām sāku "blēņoties" no piecdesmitā mūža gada",⁴ bijis ilggadējs Madonas kultūras nama tēlotājas mākslas studijas dalībnieks. Konsultējies arī Rīgā pie akvarelista Alfrēda Kalniņa un gleznotāja Aleksandra Zviedra. Taču profesionāļu ieteikumi tomēr nespēj nomākt paša izjūtu, un aicinājumu. 1983. gadā muzejā bija skatāma viņa piemiņas izstāde, tika sagatavots arī katalogs. Ekspozīcijā redzama viņa "Klusā daba ar ķirbi" (1974).

Edīte Krastenberga madoniešiem pazīstama no trim izstādēm – 1962. un 2002. gadā viņa izstādījās kopā ar grafiķēm un akvarelistēm Dzidru Ezergaili un Karmenu Dāli, ar kurām savstarpējie kontakti uzturēti gadiem, bet 1976. gadā notika viņas personalizstāde. Smalki niansētie, liriskie Daugavas un ziedu gleznojumi atklāj mākslinieces emocionālo attieksmi pret dabu. "Daugavas studija" (1960), "Marts" (1975) un "Ziedi" (1972) ir tipiski viņas rokraksta paraugi. 2002. gada izstādē arī bija eksponēti pārsvarā 1960.–1970. gadu darbi.

Guntis Strupulis – grafiķis un gleznotājs, aktīvo savas radošās dzīves daļu pavadījis Jelgavā, bijis Jelgavas mākslinieku organizācijas vadītājs. Muzeja krājumā ir vairākas viņa grafikas lapas – pazīstamu mākslinieču portreti un viena glezna "Dubultportrets" (1972), kurā risināts savdabīgs kolorīta uzdevums – baltas figūras uz spilgti zaļa fona, to attiecības.

Leonīds Āriņš bērniībā dzīvojis Lubānas pusē, kur Rupsalas skolā tēvs strādājis par skolotāju. 1921. gadā ģimene pārceļas uz Tukumu. Āriņš bijis Tukuma muzeja līdzstrādnieks un direktors no 1938. līdz 1953. gadam. Pirmo personalizstādi ar 30 zīmējumiem un akvareļiem sarīkojis jau Rupsalas skolā 1920. gadā. Madonā izstādījies 1978. un 1991. gadā. Mūsu kolekcija var lepoties ar trim šī ļoti savdabīgā autora gleznām – "Tallina" (1964), "Darbnīcā" (1975) un "Skumjā novakare" (1987). Savos darbos mākslinieks vienmēr risina kādu sev uzstādītu, būtisku māksliniecisku uzdevumu. Muzeja krājumā atrodas arī vairāki mākslinieka tušas zīmējumi, kuros kāds fiksēts svarīgs emocionāls mirklis, kas ir kā savdabīga mākslinieka domu dienasgrāmata.

Vestēnietis **Laimdots Mūrnieks** viegli atpazīstams ar stilizētām, nosacītām, košām pilsetu ainavām, kur dominē kailu koku ritmizēti siluēti un baltas saules motīvs, kā arī portretiem un ziedu gleznojumiem. Ekspozīcijā redzami divi darbi "Saulespuķes" (1980) un "Ozoli" (1978). Vēl divi krājumā esošie darbi atrodas muzeja darba kabinetos, jo ir harmonizējoši ar gaišo, spilgtu krāsu un toņu saskaņu.

1974. gads iezīmē jaunu vietējo māks-

slas tradīciju veidošanos. Madonas mūzikas skolā sāk darboties mākslas klase, kura ir pamats Madonas mākslas skolas dibināšanai 1975. gadā. Darbam Madonā tiek uzaicināti Mākslas akadēmijas absolūti – gleznotāji Jānis Simsons, Daiga Simsone, tekstilmāksliniece Inese Jakobi, grāmatu grafiķe Dzirkstīte Purviņa, vēlāk viņiem pievienojas interjeriste un grafiķe Mārīte Kluša. Kopš šī laika var runāt par aktīvu vietējo mākslas dzīvi. Līdztekus darbam skolā mākslinieki ir arī mākslas izstāžu organizatori muzejā. 1974. gadā Jāņa Simsona vadībā uzsāk darboties arī pašdarbības tēlotājas mākslas studija. Vietējām aktivitātēm atsaucas arī vasarās rajonā dzīvojošie mākslinieki – Izabella un Gunārs Krolli Mētrienā, Inta Celmiņa un Edvards Grūbe Liezērē, Aija Ozoliņa un Aleksandrs Dembo (1931–1999) Kalsnavā.

1978. gada 17. novembrī parakstīts Madonas rajona un LPSR Mākslinieku savienības perspektīvais sadarbības plāns, kurā paredzēts „tālāk attīstīt lauku darbaļaužu un radošās inteliģences sadraudzību. Plāns orientēts uz lauku ļaužu garīgo interešu un vajadzību maksimāli pilnīgu apmierināšanu un viņu estētiskās audzināšanas padziļināšanu atbilstoši PSKP CK 1978. g. jūlija Plēnuma lēmumiem, kā arī PSKP CK un PSRS Ministru Padomes lēmumam “Par pasākumiem, kas veicami, lai tālāk uzlabotu kultūras darbu laukos.”⁵ Turpmākajos gados tiek rīkoti plaši Mākslas dienu pasākumi – 15 līdz 21 izstāde notiek visdažādākajās vietās Madonā un rajonā.

Ar 1979. gada 13. aprīļa lēmumu tiek nodibināta Madonas rajona starpkolhozu lauksaimniecības produktu pārstrādes uzņēmuma “Arona” prēmija par lauku darba atspoguļošanu mākslas darbos. Atlases izstāde konkursam notiek 1979. gada decembra beigās Madonas kultūras namā un mākslinieku darbnīcās. Pirmā izstāde – konkurss notiek kultūras namā 1980. gada janvārī – februārī. Turpmāk “Aronas” izstādes regulāri notiek līdz 1990. gadam un ir labs stimuls māksliniekiem.

1984. gada 12. augustā tiek atklātas Madonas muzeja izstāžu zāles, kas dod jaunas kvalitatīvas iespējas mākslas izstāžu rīkošanā. Beidzoties padomju periodam, beidzās arī „lielā pacilātība mākslas svētku rīkošanā”. Taču iespējas un kontakti, kas bija iegūti šajos gados, zināmā mērā noteica mākslas krājuma veidošanas politiku. Tika iepirkti daudzi mākslinieku novadnieku darbi.

Ekspozīcijā ir ļoti laba **Imanta Vecozola** gleznu kolekcija. Mākslinieks beidzis Kārdzabas sešgadīgo skolu (1949), ar izcilību Latvijas Mākslas akadēmiju (1960). “Vidzeme ziemā” (1971) un “Pēc lietus” (1975) gleznoti guašas un temperas tehnikā, ir nelieli un attēlo pilsētu ziemas noskaņus. Mākslinieks ir izcils klusās dabas meistars, atklāj materialitātes un gaismas mijiedarbību – “Baltie trauki” (1975), „Trauki un kāļi” (1982) un “Virtuvē. Biezpiens” (1983). Balta siena, balts krēsls, balts bieziņa sainis, balta bloda – priekšmeti ar tuvu nokrāsu ir tipisks autora glezniecībā risināts uzdevums. Atšķirīgs kolorīts – tumšs, zaļganbrūns darbam “Pašportrets ar šķīvi” (1984). Palielā glezna

“Bergu ciems ziemā” (1986) ir pilsētas no-
males ainava ar daudzām vidi raksturojošām,
stāstošām detaļām – šķūnīši, malkas grēda, no-
tekleaurules, žogi, slidotava, kāda priede, kāds
elektrības stabs, mašīna, cilvēku stafāži pilnībā
rada nesteidzīgu ziemas novakares noskaņu.

Palielas ir arī divu Mārcienas pusē dzimušo mākslinieku M. Peilānes un A. Kļaviņa darbu kolekcijas. **Marianna Peilāne** Madonas muzejā rīkojusi personalizstādes vairākkārt –1969., 1977., 1988. gadā. Kolekcijā esošie darbi arī pārstāv šo plašo laika periodu no 1960. gada, kad gluži reālistiski gleznots “Skats uz Lazdonas “Saulgriežiem””, līdz “Pēterupe Saulkrastu jūrmalā” (1987). Māksliniece darbos brīvi pārveido realitāti, emocionāli sakāpina noskaņu ar tumšu un spilgtu krāsu akcentiem, pastozu faktūru ritmiem. Kolekcijā gan ainavas, gan klusās dabas.

Rita Valnere portretējusi muzeja bijušo direktori – “Elza Rudenāja” (1982). Ekspozīcijā arī otrs izsmalcinātos, pelēcīgos toņos risināts portrets “Guļošais bērns” (1986).

Ar diviem darbiem, kultūrvēsturisko “Teodors Reiters” (1984) un ainavu “Pie ezera” (1969) pārstāvēts arī **Valdis Dišlers**. Šo gleznu Madonas muzejam 1979. gadā dāvinājusi LPSR Mākslinieku savienības valde par aktīvu mākslas propagandas darbu.

Anita Jansone-Zirnīte pēc personālizstādes muzeja izstāžu zālēs 2001. gadā muzejam dāvinājusi divus darbus. Lielizmēra figurālajā kompozīcijā “Spēle” (1987) attēlotie karaļi, kas spēlē šahu, fonā esošā zemeslode vedina domāt par varas pasaules pārdales vēlmi ikvienā laikmetā. Sajust smeldzi un domāt par dzīvības vērtību liek ainavā iegleznotā klusā daba “Putns” (1987).

Gan **Dace Lielā**, gan **Līga Purmale** pārstāvētas ar vienu darbu. D. Lielās ziemas ainava “Ceļš” (1984) un L. Purmales “Vasaras diena” (1987) ir kā abu mākslinieču vizītkartes, kas dod iespēju nojaust gan raksturu, gan domu savdabību.

Interesants ieguvums ir seši dažādos rokrakstos risinātie Ērgļu apkārtnes dabasskāti – **Ineses Ziemeles** “Meņģeļi”, divi **Gunāra Ezernieka** “Braki”, **Uģa Auziņa** „Braku kalns”, **Andreja Zvejnieka** “Pulgoznis” un **Ludmilas Grīnbergas** “Braku klusā daba”. Šie darbi muzejā nonākuši pēc republikas mākslinieku plenēra Ērgļos 1987. gada augustā.

1980.–1990. gados muzeja krājums papildinājies ar vairāku tobrīd aktīvi strādājošo Madonas mākslinieku darbiem. Uzskatu, ka ekspozīcijā redzamās 19 **Jāņa Simsona**, Madonas bērnu mākslas skolas dibinātāja, gleznas sniedz tiešām plašu ieskatu mākslinieka daiļradē. Visvecākais un man simpātiskākais ir “Avots” (1974) – stilizēta, noteiktos laukumos un ritmos risināta simboliska ainava – kāds atspīdums, kā jauna iesākums – cerības. Turpmāk autors vairāk pievērsās reālistiskām, dinamiskām ainavu studijām, meklējot tipisko dabas norisēs, piemēram, “Vasara”, “Rudens”, “Ziema” (visi 1980. g.), “Pavasaris” (1989). Mākslinieks, pirmkārt, bija izcils pedagogs, gleznoja gan miniatūras, gan monumentāli de-

dekoratīvas kompozīcijas interjeros, ainavas, portretus, klusās dabas, strādāja lietišķajā grafikā, gleznoja akvareļi, pārzināja mūzikas instrumentu spēli, rakstīja dzeju, publikācijas par mākslu, bija "Madonas Atmosas" redaktors.

Daiga Simsone, Madonas mākslas skolas pedagoge no 1975. līdz 1994. gadam, pašlaik dzīvo Rīgā, ir Latvijas Nacionālās operas dekoratore. Kolekcijā viņas gleznotais – "Dubultportrets" (1976), kurā reālistiski un precīzi traktēti modeļi – mākslas skolas toreizējās pasniedzējas Dzirkstīte Purviņa un Inese Jakobi, kā arī divi mākslinieces Maijas Jakovičas portretējumi "Maija" (1979. un 1986.). Stilizācija un ģeometrisks dalījums gleznām "Akts" un "Mandolīna" (1981), ar smalku izjūtu gleznotas "Salmenes" (1986).

Ar vienu darbu "Mākslinieka Jāņa Simsona piemiņai. Ainava ar Zābaka ezeru" (1989) pārstāvēts pašdarbības mākslinieks **Valdis Kaprālis**. Ekspresīvais otas triepiens, īpatnējais violetīgais kolorīts rada dramatismu gleznas noskaņā. Savukārt **Dzintrai Livmanei**, Madonas mākslas skolas pasniedzējai, eksponēts neliels jūras gleznojums "Rīts" (1992) un klusā daba "Rīts" (1984) – tradicionāla un vienkārša. Kusas pamatskolas direktora **Agra Sāra** monumentāli, bez izskaistinājuma risinātā ainava "Zeltainā" (1990) uzskatāma par sava rokraksta meklējumu sākumu. Savā ziņā virtuozs un dzīvespriecīgs ir bijušās Madonas mākslas skolas pasniedzējas (1987–1994) **Elgas Grīnvaldes** uzstādījums "Ķirbji" (1992). Tas gleznots pirms studijām Mākslas akadēmijas Stikla apstrādes nodaļā un Uno Daņilevska glezniecības meistardarbnīcas maģistrantūrā. Dzidrais kolorīts raksturīgs arī pašlaik gleznotājas iemīļotajām abstraktajām kompozīcijām.

1980. un 1990. gadi

Aldis Kļaviņš – pazīstams gleznotājs, scenogrāfs, mākslas pedagogs. No 1976. līdz 1998. gadam bijis Liepājas teātra galvenais mākslinieks. Veidojis dekorācijas vairāk kā 100 izrādēm teātros Liepājā, Valmierā, Pērnāvā, Bobruiskā, Sovetskā gan klasiskajai, gan mūsdienu ārzemju, gan latviešu dramaturģijai. "Hamlets", "Ziemas pasaka", "Dons Karloss", "Spēlēsim Strindbergu", "Kam no Vulfā kundzes bail", "Havajas puķe", "Kjodžas skandāls", "Burvju strēlnieks", "Nezinītis" – šo izrāžu scenogrāfiju mākslinieks pats uzskata par veiksmīgāko.

"Manī ir liela pārapdzīvotība, iekšējie strīdi. Glezniecībā realitāte mani nerosina, konkrētība kaitina. Nespēju jūsmot par sabrukušu mājiņu – ak, cik gleznieciski! Man, starp citu, nav tuvs karikatūras žanrs. Parasti man viss rodas, kad summējas sajūtas, redzētais, izjustais. Piemēram, neesmu izteikts ainavists, patīk būt ainavā iekšā, izjust smaržas, noskaņu, krāsas... Bet tas viss tikai ierosina, uz audekla vēlāk parādās kaut kas cits. Var gleznot ar otu, špakteli vai pirkstu, vienalga – pats process ir interesants, darbs ar krāsām ir kā mūzika. Kādreiz nepieciešams no kādas uzmācīgas sajūtas tikt vaļā, un no tās var atbrīvoties, tikai gleznojot."¹

Mūsu ekspozīcijā gan skatāma tikai viena teātrim veidota dekorācija – V. Šekspīra "Hamletam" (1985), toties varam gūt vispusīgu ieskatu par autora meklējumiem glezniecībā. Dekoratīvi risināts diptihs "Kareivji" (1968), reprezentatīvs ir Latviešu sarkanā strēlnieka, mežsaimnieka, Lubānas MRS direktora (1952–1958) Kārļa Fernasa portrets, kas gleznots 1977. gadā vecāku mājās Mārcienā. Ar kultūrvēsturisku nozīmi ir lielformāta dubultportrets "Vecāku un tēva māju piemiņai" (1988). "Pašportrets" (1980) un "Pašportrets ar sarkano telefonu" (1993) ir izcili mākslinieka inscenējumi. Pozas, žesti, izvēlētie priekšmeti – viss, lai raksturotu un pastiprinātu mākslinieka pausto ieceri. Bet „Pērkones impresijas. Smilšainais krasts” (1996) runā par mākslinieka attiecībām ar ainavu.

Vija Maldupe "Satikšanās" (1992). Šis nelielais darbiņš ar it kā viegli nolasāmo sižetu, ir smalks cilvēka un ainavas attiecību risinājums.

Pēc personālizstādes Madonas muzejā 1995. gadā krājums papildinājās ar palielu **Ausmas Matcates** darbu kolekciju. A. Matcate 1944. gadā emigrējusi uz Vāciju, kopš 1950. gada dzīvo ASV. Tur beigusi Ņujorkas komerciālās mākslas skolu Farmingdalē (1953) un Mākslas skolu *Cooper Union* Ņujorkā (1959). Bez astoņām ekspozīcijām redzamajām abstraktajām lielformāta kompozīcijām (1964–1994), muzeja krājumā ir arī seši akrila gleznojumi uz papīra un trīs tekstīlijas. Mums sveša mākslas skola, bet mums tuva krāsu un ritma izjūta.

Pašdarbības gleznotājs **Jānis Čuda** mācījies Oļū un Kārdzabas skolā, pēc ģimenes izvešanas 1949. gadā pārcēlies uz dzīvi Jelgavā. Gleznot sācis 1950. gados, darbojies gleznošanas studijā Jelgavā no 1976. gada. Vēlāk atguvis mājas Ļaudonas pagastā. Vienā no trim krājumā esošajiem darbiem "Zemnieku izsūtīšana 1949. gada 25. martā. Ceļa sākums" rāda tuvinieku izvešanu, divas pārējās rudens noskaņas – "Rudens Ozolmuižā" un „Mežezers. Reveliņu ezers" (1992), ir samērā primitīvas un smagnējas.

Veronika Ormane – "naiviste" – gan gleznojusi, gan veidojusi figūras. Vienīgais muzeja krājumā esošais darbs "Pavasaris glezno" (1991) rāda viņas iemīļotos motīvus – meža dzīvniekus, putnus, kokus, upes ieloku, it kā bērna rokas vilktās līnijās, vienmērīgi izkļiedētos ritmos un krāsu akcentos.

Inta Celmiņa pārdomās par savu radošo sūtību saka: „Domājot par laiku, kurā dzīvoju, un zemi, uz kuras stāvu, varu aptuveni noteikt savu vietu šajā telpā. 20. gadsimta beigās dzīves ātrums kļuvis nesamērojams ar cilvēka mūža ilgumu, pasaule un mana dzimtene Latvija saplūst kopā. Esmu šeit, lai sajustu dabu, cilvēku spēju un jūtu skaistumu, kādas mazas tautas esamību un kultūras iespējamību. Mans mūžs ir saistīts ar glezniecību, senu mākslas veidu, kurš maz mainās tehnikas ziņā, bet katrs laikmets un katra liela personība atstāj savas pēdas, būtiski paplašinot tās robežas. Katrs mākslinieks pievieno savu atšķirīgo dvēseli un pasaules redzējumu. Esmu laimīga, ka

manās rokās ir tik skaists un sens instruments kā glezniecība. Mani vienmēr ir interesējusi kustība, ritmi, gaisa un domas vibrācijas, skaņas telpā, kas klājas cita citai pāri, ūdens dziļums un tā virsmas spīdums. Mani saista vārdi par dvēseles kustībām, kas atspoguļojas acīs un ķermeņa stāvokļos. Laiks. Atspīdumi stiklā un atmiņās. Sappu un īstenības mijiedarbība. Mirdzēšana. Tās visas ir parādības, kas varētu izteikt manas noskaņas un attiecības ar pasauli, un patiesībā tas ir tas, ko man gribas gleznot. Taču tās ir tik netveramas lietas.”⁷ Gleznās “Raudošā” (1986) un „Princese ar lapu” (1995) ir divas atšķirīgas noskaņas, taču vienotas savā iekšējā uzbūvē un lakonismā, tēli un krāsas darbojas kā zīmes, simboli.

Visjaunākais ekspozīcijā redzamais darbs ir **Edvarda Grūbes** dāvinājums – klusā daba “Vecas lietas” (2004). Brīvs, košs, pastozs. Arī „Lauku interjers” (1979) un „Klusā daba vakara saulē” (1980) ir spilgti tonālās glezniecības paraugi. Izvēlētajiem priekšmetiem ir vien pakārtota nozīme, jo mākslinieku interesē specifiski gleznieciskas problēmas, ne priekšmetu attēlojums. “Es vēlos mākslā darīt tikai un vienīgi to, ko tieši glezniecība var.”⁸ Abi mākslinieki Inta Celmiņa un Edvards Grūbe mums pazīstami gan no vairākām personalizstādēm Madonā, gan dzīves un radošo meklējumu vietas Liezēres “Miķelēnos”.

Pārskats par eksponēto autoru un darbu skaitu

Nr.	Autors	Dzīves dati	Darbu skaits
1.	ANNUSS Augusts	27. 10. 1893. Liepāja – 05. 01. 1984. Ņujorka, ASV	1
2.	AUZIŅŠ Uģis	16. 05. 1945. Rīga	1
3.	ĀRIŅŠ Leonīds	08. 04. 1907. Rīga – 06. 10. 1991. Tukums	3
4.	BERGS V.		1
5.	BĪRĪTE Milda	23. 01. 1909. Valka – 07. 04. 1988. Jumurdas “Skrandi”	2
6.	BROMULTS Alfejs	03. 04. 1913. Kusa – 11. 01. 1991. Rīga	19
7.	CELMIŅA Inta	07. 01. 1946 Rīga	2
8.	ČUDA Jānis	03. 02. 1916. Oļi	3
9.	DIŠLERS Valdis	13. 04. 1922. Rīga	2
10.	DĪRIĶIS Augusts	10. 08. 1894. Rīga – 28. 06. Sigulda	1
11.	DZENIS A.		1
12.	EGLĪTIS Anšlavs	14. 10. 1906. Rīga – 14. 03. 1993. Kalifornija, ASV	7
13.	EGLĪTIS Kārlis	28. 09. 1906. Lutriņi – 27. 02. 1950. Kuldīga	1
14.	EGLĪTIS Viktors	15. 04. 1877. Sarkaņu “Lejaskauperi” – 20. 04. 1945.	2
15.	EZERNIEKS Gunārs	02. 11. 1932.–	2
16.	GAILĪTIS Pēteris	16. 04. 1926. Sarkaņi – 01. 03. 2005. Sarkaņi	1
17.	GRĪNBERGA Ludmila	01. 06. 1955. Jelgava	1
18.	GRĪNVALDE Elga	19. 06. 1966. Valka	1
19.	GRUZIŅŠ Eduards	1887. Ļaudona – 02. 03. 1934. Sičevska, Smoļenskas apg., Krievija	2
20.	GRŪBE Edvards	03. 11. 1935. Rīga	3
21.	HAĻĀPINA Taira	26. 09. 1922. Kuzņeckā, Penzas apg., Krievija	1
22.	JANSONE-ZIRNĪTE Anita	31. 07. 1945. Rīga	2
23.	KALNIŅA Elza	18. 02. 1902. Oļu „Arnicēni” – 11. 05. 1983. Rīga	4
24.	KALNROZE Valdis	17. 01. 1894. Kuldīga – 16. 04. 1993. Rīga	1
25.	KAPRĀLIS Valdis	02. 06. 1954. Zejas rajona Amūras–Baltijskas ciems, Krievija	1
26.	KASPARSONS Reinfelds	13. 09. 1889. Cēsu apr. – 14. 04. 1966. Rīga	1
27.	KAUFELDS Teodors	19. 11. 1894. Mētriena. – 21. 10. 1975. Madona	1
28.	KLĀVE Aleksandrs	20. 10. 1924. Maskava – 03. 01. 1975. Rīga	2
29.	KĻAVIŅŠ Aldis	27. 05. 1938. Mārcienas “Vilkāres”	8

30.	KRASTENBERGA Edīte	10. 05. 1929. Rīga	3
31.	KRIEVIŅŠ Aleksandrs		1
32.	LIELĀ Dace	12. 06. 1957. Rīga	1
33.	LIEPIŅŠ Jānis	09. 08. 1894. Rīga – 02. 09. 1964. Rīga	7
34.	LIEPIŅŠ Roberts	22. 01. 1904. Bērzaunes “Viesunēni” – 10. 11. 1982.	1
35.	LIVMANE Dzintra	25. 01. 1958. Jaunkalsnava	2
36.	MAČUĻSKIS Česlavs		1
37.	MALDUPE Vija	12. 03. 1947. Rīga – 14. 03. 1996. Rīga	1
38.	MARŠĀNS Jānis	15. 08. 1914. Mārcienas “Aizkalnieši” – 19. 11. 1965. Ogre	3
39.	MATCATE Ausma	20. 04. 1933. Rīga	8
40.	MELBĀRZDIS Eduards	12. 07. 1904. Jumprava – 11. 04. 1984. Rīga	1
41.	MŪRNIEKS Laimdots	23. 05. 1922. Vestiena	2
42.	NORE Augusts	11. 08. 1883. Kraukļu “Dimanti” – 08. 07. 1959. Rīga	2
43.	ORMANE Veronika	29. 08. 1907. Daugavpils apr. – 18. 02. 1994. Barkavas “Ezergals”	1
44.	OZOLIŅA Berta		4
45.	PEILĀNE Marianna	08. 02. 1915. Mārciena – 15. 07. 1996. Rīga	9
46.	PINNIS Rūdolfs	11. 10. 1902. Lubānas pag. – 21. 10. 1992. Rīga	1
47.	POMERS Voldemārs	1916. Oļi. – 1991. Rīga	1
48.	PURMALE Līga	04. 10. 1948. Dundaga	1
49.	ROŽDĀRZS Fricis	07. 11. 1879. Rīga – 21. 01. 1967. Rīga	1
50.	RUŅĢE Velta	26. 04. 1932. Kusas “Teļi”	1
51.	RUŅĢIS Pēteris	23. 02. 1893. Bērzaune – 23. 02. 1967. Bauska	8
52.	SĀRS Agris	03. 12. 1959. Pļaviņas	1
53.	SILIŅŠ Kārlis	12. 03. 1895. Rīga – 15. 02. Ņujorka, ASV	1
54.	SIMSONE Daiga	29. 09. 1949. Rīga	6
55.	SIMSONS Jānis	28. 09. 1947. Matīši – 17. 06. 1989. Sarkaņi	19
56.	SIPĀNS Bruno	09. 08. 1913. Omska, Krievija – 23. 12. 1973. Rīga	14
57.	SKRIDE Ārijs	24. 09. 1906. Bučauskas “Boķi” – 22. 11. 1987. Rīga	3
58.	SKULME Jurgis	13. 09. 1928. Rīga	1
59.	STRAZDIŅŠ		1
60.	STRUPULIS Guntis	24. 09. 1933. Madona – 15. 06. 1974. Jelgava	1
61.	ŠĒNBERGS J.		1
62.	ŠTRĀLS Aleksandrs	12. 06. 1879. Rīga – 07. 10. 1947. Pļaviņas	2
63.	ŠUSTERS Jānis	03. 03. 1895. Vecpiebalga – 13. 02. 1988. Jēkabpils	4
64.	VALNERE Rita	21. 09. 1929. Bēne	2
65.	VĀRDAUNIS Edgars	21. 09. 1910. Katrīna – 22. 06. 1999. Rīga	3
66.	VECOZOLS Imants	22. 07. 1933. Liezēres “Žīvēni”	7
67.	VEIDE Arnolds		1
68.	VIĻUMAINIS Jūlijs	25. 04. 1909. Rīga – 15. 08. 1981. Rīga	2
69.	VĪKA Hilda	05. 11. 1897. Rīga – 14. 02. 1963. Rīga	1
70.	VOLFEILS Ervins	01. 03. 1900. Ipiķi – 26. 10. 1991. Bīlefelde, Vācija	3
71.	ZIEMELE Inese	01. 05. 1943. Rīga	1
72.	ZVEJNIEKS Andrejs	06. 01. 1939. Sunākste	1
73.	ZVEJSALNIEKS Osvalds	21. 03. 1944. Varakļāni	3

Über die Malereikollektion des Heimat- und Kunstmuseums Madona

Zusammenfassung

Seit Mitte Februar 2005 haben die Interessenten eine Möglichkeit, mit der Malereikollektion des Museums Madona im Depot Skolas Strasse 12 sich bekanntzumachen. Auf schiebbaren Wänden sind 215 Gemälde 73 Autoren exponiert. Das ist nur ein Teil der Kunstkollektion, die insgesamt mehr als 1200 Kunstgegenstände hat.

Die Bildung der Kollektion begann in 1950-er Jahren. Am meisten sind das Geschenke der Künstler, aber ein Teil der Werke hat das Museum gekauft. Die Exposition erlaubt uns, alle Bilder eines Künstlers zusammen zu besichtigen. Die Arbeiten sind geteilt – gut bekannte Schaffenden Lettlands, Autoren, die hier geboren sind und hier wohnen, Laienkünstler.

Die systematisierte Gemäldekollektion gibt einen eigenartigen Einblick in die Kulturgeschichte des Gebiets und erlaubt uns, sie im Kontext der Kunstentwicklung Lettlands zu werten.

Atsauces

- ¹ Rudenāja E. Kādu es atceros Jāni Maršānu. 1994. MNM Z arh. 1713: 1
- ² Anotācija J. Skulmes personalizstādei Madonas muzeja izstāžu zālēs 1995. g. 21. 04.–04. 06.
- ³ Pujāts J. Katalogs gleznotāja Bruno Sipāna personalizstādes Madonā, Ērgļos, Cescvainē, Rēzeknē 1965. g. MNM 11 656
- ⁴ Leitis A. Tīrradņi. Naivā māksla Latvijā. – Rīga: B/o NEPUTNS, 2005. – 118. lpp.
- ⁵ LATINFORM korespondents. Nostiprinās sadraudzība ar mākslu//Stars. 1978. – 21.11. novembrī.
- ⁶ Imbovica I. Aldis Kļaviņš – “Neviens mani neizpētīs, jo arī man nav dota šī privilēģija”//Kurzemes Vārds, Liepājā. – 1998. – 27. 05.
- ⁷ Lamberga D. Inta Celmiņa. Gleznas un zīmējumi. Katalogs. – Rīga: B/o NEPUTNS SIA, 1999. – 4., 8. lpp.
- ⁸ Katalogs “Edvarda Grūbe”, sastādītāja B/o NEPUTNS SIA, Rīgā, 2000., 5. lpp.

Par orientēšanās sportu Madonas rajonā. Fakti un legendas

Orientēšanās – sporta veids, kurā sacensību dalībnieki ar kartes un kompasa palīdzību veic apvidū ar kontrolpunktiem izveidotu distanci.

Sacensības notiek dabā visos gada-laikos gan dienā, gan naktī. Tām vienmēr ir romantiska pieskaņa, tās sniedz piedzīvojumus un emocijas, iespēju jebkurā vecumā sasniegt savai sagatavotībai atbilstošus sportiskos rezultātus. Tās ir sporta veids visai ģimenei. Orientēšanās sports (OS) parasti ieinteresē cilvēkus, kuriem patīk ātri un loģiski domāt un kuri prot apvienot savas garīgās un fiziskās spējas.

Materiāli par tēmu "Orientēšanās sports Madonas rajonā" pirmoreiz tika vākti un sistematizēti, veidojot izstādi "APVĀRSNIS" Madonas muzeja izstāžu zālēs 2000. gadā. Būtisku informāciju sniedza Pēteris Blumbergs, Vija Kreile, Baiba Bambe, Uldis Arents, Ilze Briede, Harijs Āriņš, Vilnis Kļaviņš. Izmantojot tad iegūtos datus, papildinot tos, veidots šis apraksts.

DAŽI FAKTI PAR OS PASAULĒ, LATVIJĀ, MADONAS RAJONĀ

Interesanti ir salīdzināt faktus, kas veido OS vēsturi pasaulē un Latvijā, ar notikumiem Madonas rajonā.

PAR ORIENTĒŠANĀS PIRMSĀKUMIEM

Pasaulē

•Terminu „orientēšanās” 1886. gadā lieto militārā nozīmē, un tas nozīmē – nezināmas teritorijas šķērsošana ar kartes un kompasa palīdzību. 1897. gada 31. oktobrī Norvēģijā, Oslo apkārtnē, notiek pasaulē pirmās publiskās orientēšanās sacensības. Piedalās 8 dalībnieki. Kartes mērogs 1:30 000, distances garums 10,5 km. Uzvarētāja laiks 1:41:07.

•1899. gadā Norvēģijā Trondheimas apkārtnē notiek pirmās sacensības uz slēpēm. Piedalās 2 dalībnieki, distances garums 20 km, uzvarētāja laiks 2:30:20.

•1961. gadā Kopenhāgenā tiek nodibināta Starptautiskā orientēšanās sporta federācija (IOF). Dalībvalstis: Zviedrija, Šveice, Čehoslovākija, Dānija, Bulgārija, Ungārija, Rietumvācija, Austrumvācija, Somija, Norvēģija. 2000.gadā IOF sastāvā jau ir 53 dalībvalstis. Latvija, Lietuva un Igaunija tiek atzītas par pilntiesīgām IOF locekļēm 1992. gadā.

•Sākotnēji PSRS OS sacensības notika naktī un ar 10–15 kg svaru mugursomās, jo uzskatīja, ka dienā pārāk viegli orientēties un ka orientieristiem nevajag skriet.

•PSRS OS veidošanās un attīstība ir cieši saistīta ar Ļeņingradu, Igauniju, Latviju un Lietuvu.

Latvijā

•Pirmās orientēšanās sporta sacensības Latvijā – skrējiens nezināmā virzienā – notika 1936. gada 18. oktobrī pie Rīgas Jaunciema apkārtnē. Sacensības 6 km distancē ar trīs kontrolpunktiem un 2,5 km "sprintā" rīkoja Latvijas vieglatlētikas savienība. Piedalījās 10 – 15 vieglatlēti. Distanci neviens nebeidza, labākais sportists atrada vienu KP.

•Latvijā par pirmsākumu sistemātisku orientēšanās sacensību organizēšanā uzskata 1958. gada 11. janvāri, kad ap 100 dalībnieku uz slēpēm un 12 kg kontrolsvaru uz muguras naktī veica 25 km pārgājienu "pa slēgto maršrutu" no Ieriķiem līdz Līgatnei.

•Kopš 1959. gada orientēšanās tika iekļauta tūristu salidojumu programmās.

•1961. gadā notika pirmās sacensības, kuras sauca par orientēšanās sacensībām.

•1962. gadā tika izstrādāti OS noteikumi. 1963. gadā – nodibināta LPSR Orientēšanās sporta federācija.

Madonas rajonā

•20. gs.70., 80. gados Madonas apkārtnē notika nozīmīgas Vissavienības un Latvijas orientēšanās sacensības.

•Pirmās vietējās sacensības notika 1972. gadā Ērgļu un Lubānas apkārtnē.

PAR ORIENTĒŠANĀS KARTĒM

Pasaulē

•Pirmās speciālās OS kartes uzzīmēja Norvēģijā 1948. gadā.

•1950. gadā Norvēģijā iespieda pirmo krāsaino karti.

Latvijā

•Latvijā pirmo krāsaino karti atbilstoši IOF normatīviem sagatavoja igauņis A.Saue 1972. gadā.

Madonas rajonā

•Pirmā Pētera Blumberga zīmētā karte – "Bīrānu karte" (1980–1984).

•Pirmās "datorizētās" kartes Madonas rajonā bija 1996. gada "Kāpas" daudzdienām Kusas apkārtnē zīmētās kartes. Kartes sagatavoja Pēteris Blumbergs, Indulis Peilāns, Jānis Pērkons, Edmunds Zvaigzne, Vilnis Veļķeris.

•Pirmo reizi Latvijā sacensību kartes digitālajā drukā sagatavoja Pēteris Blumbergs Latvijas čempionātam ziemā 2000. gada 12., 13. februārī Madonā Rāceņu ezera apkārtnē.

PAR ORIENTĒŠANĀS TAUTAS SACENSĪBĀM

Pasaulē

•20. gs. 30. gados Zviedrijā orientēšanās sports kļuvis par masu sportu.

•"O – Ringen" ir lielākās orientēšanās sacensības pasaulē. Šīs starptautiskās 5 dienu sacensības notiek Zviedrijā kopš 1965. gada. Tās ir sacensības ar izteiktu ģimeņu – tautas sporta ievirzi. "O – Ringen" startē 15000–30000 orientieristu no 25–35 valstīm 132 vecuma un meistarības grupās no 10–95 gadiem, atsevišķās 3 grupās startē invalīdi.

•Latvijas orientieristi PSRS izlases sastāvā pirmo reizi startēja "O – Ringen" 1981. gadā.

•Madonas rajona orientieristi "O – Ringen" startēja 1990., 1992., 1994., 1997., 2000. gadā.

Latvijā

• Tradīcija Latvijā rīkot orientēšanās tautas sacensības no aprīļa līdz oktobrim darbdienu pēcpusdienās sākās 1969. gadā. Pirmās sacensības "Magnēts" notika 1969. gada 24. aprīlī Pierīgas apkārtnē Lilastē. Piedalījās 230 dalībnieki.

• "O – Ringen" paraugs rosinājis rīkot līdzīgas sacensības "Kāpa" Latvijā. Trīs dienu orientēšanās sacensības "Kāpa" ir populārākās un masveidīgākās sacensības, kas parasti notiek jūnijā beigās dažādās Latvijas vietās:

1987 – Tukums; 1988 – Jēkabpils;
1989 – Alūksne; 1990 – Madona;
1991 – Tukums; 1992 – Smiltene;
1993 – Jēkabpils; 1994 – Cēsis;
1995 – Cēsis; 1996 – Kusa;
1997 – Alūksne; 1998 – Turaida;
1999 – Jēkabpils; 2000 – Tukums;
2001 – Pļaviņas; 2002 – Ventspils;
2003 – Valmiera; 2004 – Madona;
2005 – Liepāja; 2006 – Straupe.

Madonas rajonā

• Pirmās orientēšanās tautas sacensības "Apvārsnis" notika 1984. gada 17. aprīlī Madonas stadiona apkārtnē. Piedalījās 29 dalībnieki. 1984. gadā notika 9 kārtas.

• Madonas BJSS kausu izcīņas sacensības notiek no 2002. gada. 1. kārtā notika 14. maijā Madonas stadiona apkārtnē. Piedalījās 64 dalībnieki. 2002. gadā notika 16 šo sacensību kārtas, 2003., 2004. – 22 kārtas, 2005. – 21 kārtā dienā, 4 kārtas naktī, 2006. – 21 kārtā dienā, 4 kārtas naktī.

PAR ORIENTĒŠANĀS ČEMPIONĀTIEM (OČ)

Pasaulē

• Pirmās Eiropas čempionāts OS notika 1962. gadā Norvēģijā.

• Pirmās Pasaules čempionāts OS notika 1966. gadā Somijā.

Latvijā

• 1963. gada 8. septembrī Raunas apkārtnē notika pirmais Latvijas čempionāts OS. Pirmie čempioni – Lilija Barisa Metuma un Anrī Bitmanis.

• Pirmās Vidzemes čempionāts notika 1984. gadā Valkas rajona Brantos.

Madonas rajonā

• Madonas rajonā notika 3. Vidzemes čempionāts 1986. gadā Kļauģa ezera apkārtnē, 8. – 1991. gadā Gaiziņa apkārtnē, 13. – 1996. gadā Ērgļu apkārtnē.

• Latvijas OČ notika 2000. gada ziemā Madonā, 2001. gada ziemā Ļaudonā, 2001. gada vasarā Kusā, 2003. gada vasarā Madonā un Mārcienā, 2005. gada ziemā Vestienā, 2006. gada ziemā Madonā.

• 2006. gadā no 1. līdz 6. februārim Madonā notika Pasaules kausa izcīņas 2. posms OS (startēja 83 sportisti, Edgars Bernāns no Kalšnavas izcīnīja 35. vietu sprinta distancē) un Pasaules veterānu čempionāts uz slēpēm (startēja 218 dalībnieki, no tiem 4 madonieši – Juris Borovikovs, Juris Drunka, Ilmārs Bērziņš, Vilnis Kūrens).

PAR ORIENTĒŠANĀS KONTROLPUNKTIEM

Pasaulē

• 20. gs. 50., 60. gados PSRS kontrolpunktu (KP) vietās atradās tiesnešu teltis un ugunsku-

ri. Vēlāk KP atzīmējās ar krāsainiem zīmuļiem, parolēm, zīmogiem, kompostrētājiem.

• 1978. gadā Pasaules čempionātā Norvēģijā pirmo reizi kontrolpunktu raksturošanai lieto KP simbolus – leģendas.

• 1994. gadā Pasaules kausa posmā Norvēģijā pirmo reizi lieto elektronisko EMIT atzīmēšanas sistēmu, kas ļauj uzzināt rezultātu arī katrā distances posmā starp kontrolpunktiem.

Latvijā

• 1962. gadā Latvijā pirmo reizi sāk lietot KP prizmas – oranži baltus lukturus.

• Latvijā 2000. gadā sāk izmantot elektronisko atzīmēšanas ar EMIT karti.

Madonas rajonā

• 2001. gadā Madonas rajona čempionātā Kusas apkārtnē lieto EMIT.

PAR ORIENTĒŠANĀS KARTĒM

Pirmās orientēšanās kartes 20. gs. sākumā bija vienkāršas. Tajās bija iezīmēti tikai ceļi un stīgas, nebija attēlots reljefs. Lai orientēšanos padarītu vieglāku un interesantāku, sportisti paši sāka papildināt kartes ar sev vajadzīgo informāciju. Pirmie orientēšanās karšu zīmētāji bija paši orientieristi. Arī šodien karšu bāzi sagatavo paši orientieristi.

Sākotnēji sacensības notika melnbaltās kartēs. 20. gs. 50.–70. gados kā bāzi orientēšanās kartēm izmantoja jau esošos karšu materiālus – lauksaimniecības, mezsaimniecības u.c. plānus, pārzīmēja tos, pielāgojot orientēšanās vajadzībām, izgatavoja gaismas kopijas. Izmantota arī armijas karšu melnbaltas fotokopijas.

Pirmās speciāli orientēšanās sacensībām zīmētās kartes bija no viena tušas oriģināla izgatavotas melnbaltas fotokopijas.

Fotokarte Rāceņa ezera apkārtnē 1970. gadu sākumā. (MNM Plg. 7203)

Kartes zīmēja uz pauspapīra vai lavsāna ar tušu uz vienas puses, vēlāk uz abām, lai iegūtu spoguļattēlu un karti pavairotu poligrāfiski. Madonas rajonā pēc Ulda Ždanova 1975. gadā Mārcienas apkārtne zīmētā šāda kartes oriģināla (M:16666) 1999. gadā Pēteris Blumbergs, Aivis un Lauris Lejiņi sagatavoja "datorizētu" versiju, karti nekoriģējot.

Latvijā līdz 1970. gadu vidum orientēšanās sacensībās izmantoja melnbaltas kartes. Madonas rajonā aizvien notiek nozīmīgas Latvijas mēroga un starptautiskas orientēšanās sacensības. Jaunas kartes ir tā bagātība, ko šāda mēroga sacensības atstāj rīkotājiem. Rajonā ir sagatavota ievērojama OS karšu bāze.

PAR KARŠU ZĪMĒŠANU

Kā bāzmateriālu mūsdienīgu orientēšanās karšu zīmēšanai izmanto aerofoto, bet var zīmēt arī no "balta papīra", veicot visus mērījumus tieši dabā. Sākotnēji krāsainas kartes tapšanas process bija tāds, ka pēc "āra darba" (uz lavsāna zīmēts apvidus dabā) izgatavoja 5 tušas zīmējumus, katrai kartes krāsai (zils – ūdeņi; brūns – reljefs; dzeltens – klajumi; melns – ceļi, stigas, kontūras; zaļš – krūmāji), saskaņojot kontūras. Pēc šiem zīmējumiem izgatavoja fotofilmas ofsetiespiešanai. Tušas zīmējumus sagatavoja divos veidos – ar roku, zīmējot katru krāsu atsevišķi vai ar fotogrāfijas palīdzību, fotografējot zīmējumu spoguļattēlā un zīmēšanai ar tušu izmantojot fotopapīra otu pusi. Šāds kartes sagatavošanas process bija sarežģīts un ilgs.

Attīstoties tehnoloģijām (ar datora palīdzību sagatavo karti iespiešanai tieši no "āra darba"), karšu izgatavošanas process paātrinās, kartes ir daudz precīzākas. Tā kā karte attēlo apvidu noteiktā laikā, apkārtnē mainoties, rodas neatbilstība starp karti un apvidu, tāpēc kartes ik pa laikam ir nepieciešams koriģēt. Jaunākais tehnoloģiskais sasniegums ir digitālās kartes. Praktiski tīru "āra darbu" ievada datorā un lieto kā pamatu kartes galīgai uzzīmēšanai. Visas līnijas, krāsu laukumi un leģendas tiek zīmēti tieši uz ekrāna un ir ļoti precīzi. Karšu ražošana ar datora palīdzību ir alternatīva tradicionālajai kartogrāfijai. Tas dod iespēju sagatavot un iespiest kartes konkrētām sacensībām ar tām nepieciešamo informāciju.

Karšu zīmēšanai dažādās valstīs ir dažādi stimuli un prasības, ko nosaka dažādie apvidus tipi, pamatmateriālu un zīmēšanas materiālu kvalitāte. Iespēja iegūt pieredzi mūsdienīgu OS karšu zīmēšanas tehnoloģijās bijusi arī mūsu karšu zīmētājiem. Piemēram, 1989. gada 10. – 16. aprīlī IOF organizētajā kartogrāfijas seminārā Bad – Blekenburgā (Austrumvācijā, Tīringenas mežā) piedalījās 24 dalībnieki no 8 valstīm, arī Pēteris Blumbergs no Madonas. Pēterim Blumbergam, Mārtiņam Sirmajam, Aivim un Laurim Lejiņiem sadarbojoties (1998–2000) ar Gnestas OS klubu "Klemmingen" Zviedrijā, iegūta prakse karšu zīmēšanā ar datoru. Pirmā Pētera Blumberga ar datoru zīmētā karte Zviedrijā, izmantojot Lennarta Lundgrens zīmētu, novecojušu karti, 1996. gadā tika atzīta par labāko Katrineholmas komūnā. Interesanti, ka Zviedrijā speciāli orientēšanās

karšu zīmētājiem stereoperators, apstrādājot aerofoto, sagatavo bāzmateriālu (darba materiālu) – datorizdruku uz lavsāna, kuru pēc tam karšu zīmētājs dabā koriģē un papildina ar detalizētāku informāciju.

Pirmās "datorizētās" kartes Madonas rajonā bija 1996. gadā "KĀPAS" daudzdiennām Kusas apkārtne zīmētās kartes. Būtiski, ka Madonā iespējas digitālo karšu ražošanai ir tādas pat kā pasaulē (P. Blumberga IU "Teicija").

Madonas skolēniem bijusi iespēja ne tikai trenēties OS, bet arī gūt iemaņas karšu zīmēšanā. Piemēram, "Madonas centra" karti zīmējuši Artis Zvirgzdiņš (1991) un Lauris Lejiņš (2000, digitālā versija). Oriģinālu "ripulišu" karti (tāda veida karte ir tikai Madonas rajonā) Breses kalna apkārtne (1991) veidojuši P. Blumbergs un audzēkņi Artis Zvirgzdiņš, Juris Dzenītis, Juris Šķēls, Mārtiņš Rieksts. Kartes „Kusas skola” datorizdruku 1999. gadā zīmējuši Ilze Sirmā, Renārs Leidums, Jānis Gruduls.

ORIENTĒŠANĀS MADONAS RAJONĀ

20. gs. 70., 80. gados Madonas apkārtne norisinājās nozīmīgas Vissavienības un Latvijas orientēšanās sacensības – 1967. gadā Ērgļos pirmo reizi notika Latvijas čempionāts apzīmētā distancē, PSRS 8 pilsētu (Maskava, Ļeņingrada, Sverdlovska, Rīga, Tallina, Viļņa, Minska, Kijeva) sacensības – 1968. gada 12. – 14. jūlijā Vestienas apkārtne.

LEĢENDA. 1968. gada 11. jūlija pēcpusdienā mūsu rajona centrā Madonā ieradās 8 PSRS pilsētu – Maskavas, Ļeņingradas, Sverdlovskas, Rīgas, Tallinas, Viļņas, Minskas, Kijevas – tūristi. Pulksten divpadsmitos sacensību atklāšana Padomju laukumā – sacensību karoga pacelšana, apsveikumi.

Kā vislabākā vieta tradicionālo 8 pilsētu maču rīkošanai Latvijā tika izraudzīta Vestiena – Kaķīša un Kāla ezera apkārtnē. Tur kalns mijas ar leju, purvainā vieta ar sausu noru. Apvidus šķēršļots.

Piektdien – pirmā sacensību diena. Orientēšanās pavēles kārtībā. Sacensību trase Kaķīša ezera apkārtne samērā grūta – zeme mālaina, daudz dabīgo šķēršļu. Pārlicenoša uzvara rīdziniekiem – sievietēm, vīriešiem, jauniešiem.

Nākamā atpūtas diena. Tajā tik spēcīgs lietus, ka daudziem dūša jau sašļuka papēžos – trase jau tā grūta, un vēl šīs lietus gāzes. Bet svētdien no rīta atspīdēja saule, un pulksten desmitos orientieristi bija uz starta Kāla ezera krastā. Šoreiz orientēšanās stafete.

Abu sacensību dienu kopvērtējumā pirmie ir Rīgas orientieristi, otrie ļeņingradieši, trešie – Viļņas tūristi.

Bet ko madonieši? Arī tiem vajadzētu pamēģināt iziet šo Vissavienības sacensību trasi. Un tā – 5 orientieristi no Madonas slimnīcas dodas mežā...un pazūd...neatgriežas. Izsūtīja meklētāju grupu. Orientieristi atgriezās pēc trim dienām,...bet meklētājus meklē vēl tagad...

(Lisila Piņķe "Par orientēšanos un lielajiem mačiem Vestienā", "STARS", 18. 07. 1968.; stāstīja Uldis Arents).

Latvijas PSR atklātais daudzdienu čempionāts 1977. gada 15.–19. jūlijā notika Smeceres kroga apkārtnē. 22 vecuma un meistarības grupās sacentās 2170 dalībnieki no 76 PSRS pilsētām, Latviju pārstāvēja 400 sportisti, Madonas rajonu – Baiba Bambe.

L E G E N D A. “Gēge takaja ostanovka Smecergroz?” – tā daudzi taujāja ceļu uz vietu Smeceres silā, kur 1977. gada jūlijā notika Latvijas PSR atklātais daudzdienu čempionāts orientēšanās sportā. Šis un 1980. gada čempionāts bija pirmie tik liela mēroga pasākumi valstī un, protams, Madonā. Atmiņās palicis, ka vienā minūtē 2000 sportistiem vajadzējis izlekt no vilciena, kas speciāli apstājies pie Smeceres kroga, ka krievu tūristi, ziemas cepurēs pret odiem un karstumu, bijuši perfekti – ar sapieru lāpstiņām ierīkojuši ugunsroku vietas (kā jau pionieriem mācīts), vakaros grebuši koka karotes un pat guļbaļķu zemnīcas nometnē izbūvējuši, kur desas glabāt.

Bet madoniešiem, vēl šodien izmantojot tā laika kartes, gadās uzskriet to sacensību kontrolpunktu apsūņojušajiem mietiņiem.

(Stāstīja Baiba Bambe, Pēteris Blumbergs, Harijs Ariņš).

1980. gada 23.–27. maijā Mārcienas apkārtnē notika Latvijas PSR atklātais daudzdienu čempionāts OS. Piedalījās ap 2500 sportistu.

Speciāli šīm sacensībām veidotās 4 “Smeceres sila” melnbaltās fotokartes (autori – Gunārs Dukšte, Uldis Ždanovs, Aivars Zvirbulis) un 4 Mārcienas apkārtnes krāsainās kartes (autors nav atzīmēts) bija pamats vietējām OS aktivitātēm 1980. gadu vidū, kad tika uzsākta OS tautas sacensību “APVĀRSNIS” rīkošana.

Par pirmajām vietējām sacensībām var uzskatīt 1972. gadā Ērgļu un Lubānas apkārtnē notikušās OS sacensības gaismas kopiju kartēs. 70. gados rajona orientēšanās sacensību rīkošanu uzņēmās tūristu klubs “Globuss” (dibināts 1966. gadā, vadītājs Harijs Zēmanis). Kartes zīmēja Vilnis Kļaviņš. Viņš arī plānoja distances, gatavoja sacensību inventāru (kompostierus).

Kopš 1972. gada tika rīkotas regulāras OS sacensības – vēltītas komjaunatnes gadadienai, kopš 1973. gada Medicīnas darbinieku kausa izcīņa orientēšanās stafetē uz slēpēm un 6. CBR balvas izcīņas sacensības. 1970. gados populāri bija nobraucieni ar laivām pa Aivieksti, kuros izmantoja arī orientēšanās uzdevumus, piemēram, noteikt vietu pēc kartes un kompasa, kur sākt zveju, noteikt azimutu 298 grādu leņķī koka atrašanās vietai.

Orientēšanās vienmēr ir iekļauta Tūrisma salidojumu, Mežu darbinieku spartakiāžu, Ceļu darbinieku salidojumu programmās.

1969. gadā ar pirmo tautas orientēšanās sacensību “MAGNĒTS” sarīkošanu Latvijā sākās jaunas tradīcijas un OS uzplaukums. Turpmāk orientēšanās visiem no aprīļa līdz oktobrim darbdienu pēcpusdienās regulāri notiek visā Latvijā, masveidības kulmināciju sasnie-

dzot 1987. gadā. Šai laikā tautas orientēšanās sacensību rīkošanu uzņēmās 19 OS klubi visā Latvijā – Cēsīs, Smiltēnē, Valmierā, Rūjienā, Siguldā, Madonā, Alūksnē, Gulbenē, Ogrē, Stučkā (Aizkrauklē), Rīgā, Jelgavā, Jēkabpilī, Tukumā, Saldū, Liepājā, Ventspilī, Rēzeknē, Daugavpilī.

Pirmās orientēšanās tautas sacensības “APVĀRSNIS” notika 1984. gada 17. aprīlī Madonas stadiona apkārtnē. Sacensību rīkošanu uzņēmās Pēteris Blumbergs. Sacensību dalībnieki (29) – Lazdonas, Vestienas, Jaunkalsnavas, Madonas 2. vidusskolas skolēni, Lubānas MRS, MPS “Kalsnava” darbinieki. 1984. gadā “Apvāršņa” sacensības notika 9 kārtās.

• 1992. gadā notika arī “Apvāršnis bērniem” un “Apvāršnis Ērgļos” 15 kārtās.

• “Apvāršņa” 100. kārtā notika 1988. gada 30. augustā, ceļa Madona – Oļi 5. km. Piedalījās 98 dalībnieki.

• „Apvāršņa” 200. kārtā notika 1992. gada 15. aprīlī Zelgauskas apkārtnē. Piedalījās 57 dalībnieki.

• “Apvāršņa” 300. kārtā notika 1996. gada 22. maijā, ceļa Madona – Pļaviņas 3. km. Piedalījās 75 dalībnieki.

• “Apvāršņa” 400. kārtā notika 2000. gada 3. maijā Lāudonā. Piedalījās 85 dalībnieki.

Interesanti ir salīdzināt notikušo “APVĀRSŅA” kārtu un dalībnieku skaitu pa gadiem (apkopotī dati par 1984.–2000. gadu):

1984. gads 162 dalībnieki 9 kārtās

1985.	“ 356	“ 14	“
1986.	“ 791	“ 26	“
1987.	“ 512	“ 30	“
1988.	“ 426	“ 30	“
1989.	“ 390	“ 30	“
1990.	“ 281	“ 30	“
1991.	“ 249	“ 30	“
1992.	“ 119	“ 24	“
1993.	“ 91	“ 23	“
1994.	“ 153	“ 24	“
1995.	“ 262	“ 24	“
1996.	“ 233	“ 24	“
1997.	“ 267	“ 26	“
1998.	“ 308	“ 25	“
1999.	“ 249	“ 28	“
2000.	“ 176	“ 26	“

Kopš 2002. gada otrdienu pēcpusdienās regulāri notiek Madonas sporta skolas rīkotās “MADONAS BJSS KAUSU” izcīņas sacensības, kas pulcē un rosina iesaistīties OS aizvien jaunus dalībniekus.

L E G E N D A. Ugim bija kādi pieci gadi, kad viņš sāka zīmēt kartes ap māju. Pats arī salika kontrolpunktus, rīkoja sacensības – visai ģimenei un mājas iedzīvotājiem lika skriet. Bija tik karsts laiks, ka aiz kūtiņām vircas bedrei uzkalta virskārta, kur mazs var uziet. Ugis tur bija uzlicis kontrolpunktu, bet pēcpusdienā uzlija lietus – divas meitenes skrēja un tur iekrita...

Mazais visus “saindēja” ar orientēšanos. Viņš bija jāved uz sacensībām. Ja jau viņš var – tad mēs citi arī sākam.

(Stāstīja Ivars un Ugis Oltes).

Allaž aktīvas "APVĀRŠŅA" un "BJSS KAUSU" dalībnieces ir bijušas Kusas, Vestienas, Lazdonas, Sarkaņu, Kalsnavas, Ērgļu, Madonas, Cesvaines skolas. Tradicionāli OS iesaistās un kopā startē ģimenes – vecāki un bērni, māsas un brāļi. Šeit minētas ģimenes, kas orientējās 1980. gados un tās, kas orientējas šodien: Zvirgzdiņi – Mārīte, Indulis, Artis, Māris, Kārlis; Piranti – Āris, Aija, Gunta; Oltes – Ivars, Inta, Aldis, Māris, Uģis; Rudziši – Andris, Eugēnija, Alvis; Rudziši – Sandra, Ziedonis, Rolands, Agnese; Ločmeļi – Anita, Pēteris, Danuta, Kaspars, Pēteris; Gulbji – Zigmārs, Mārīte, Zinta, Vita, Līga; Briēži – Ilze, Andris, Jānis; Dzeņi – Anita, Irita, Sanda, Jānis; Kreiļi – Vija, Dainis, Aija, Madara, Klāvs; Putniņi – Egils, Ilva, Artūrs; Veckalniņi – Māris, Linda, Reinis; Veckalniņi – Agris, Ieva, Dāvis; Lejiņi – Jānis, Aivis, Lauris; Matī – Gunārs, Alvis; Bērziņi – Aira, Una, Ivo; Brilovski – Jānis, Gaida, Līga, Ilze; Gruduli – Ivars, Ivo; Gruduli – Inta, Jānis; Ikaunieki – Gunārs, Inese, Eva, Nils; Bernāni – Jānis, Edgars, Jānis; Švarci – Juris, Spodra; Matisāni – Zane, Mārcis; Bērziņi – Normunds, Mikus; Jubeli – Gints, Andris; Sāri – Ilona, Mārtiņš, Dāvis, Jānis; Sirmie – Mārtiņš, Ilze; Skraustiņi – Anete, Ivo, Sintija; Čurkstes – Arvis, Laila; Raizes – Jānis, Nauris; Svilpes – Dzintars, Elīna, Sabīne; Kaļvas – Baiba, Kalvis; u.c.

Savdabīgas sacensības "Koks pilsetā" vai "Logs pilsetā" no 1999. līdz 2003. gadam maijā rīkoja Indulis Zvirgzdiņš un Madonas muzejs. Šīs sacensības galvenokārt bija orientētas uz ģimeņu piedalīšanos. Sacensību būtība – pēc attēliem noteiktā laikā sameklēt iespējami vairāk objektu dabā.

2005. gadā Latvijā par gada populārāko sporta veidu tika atzīta orientēšanās (pasākumu „Gada balva sportā – 2005” decembrī rīkoja Igo Japiņa sporta aģentūra sadarbībā ar izglītības un zinātnes ministriju, LOK un tās sponsoriem).

Sabiedriskās iekārtas maiņa ir ietekmējusi arī orientēšanās sportu – OS nav olimpiskais sporta veids, tāpēc tas nesaņem oficiālās varas iestāžu atbalstu. OS balstās uz šī sporta veida pievilcīgumu un demokrātiskumu, uz pašu orientieristu entuziasmu, kā arī veiksmīgu sadarbību ar pašvaldībām un sponsoriem. Taču sabiedriskās iekārtas maiņa rajona orientieristiem ir devusi jaunas iespējas startēt sacensībās pasaulē. Ja 20. gs. 80., 90. gados piedzīvojums bija piedalīšanās sacensībās "TAKAS" Lietuvā un "ILVESTEADE" Igaunijā, tad tagad tādi ir Gunāra Ikaunieka organizētie braucieni uz amatieru daudzdiēnām – 1999. gadā 5 dienu sacensībām Čehijā, 2000. gadā – Ungārijā, 2001. gadā – Somijā, 2002. gadā 4 dienu sacensībām Slovākijā, 2003. gadā 6 dienu sacensībām Šveicē, 2004. gadā – Norvēģijā un 2005. gadā 3 dienu sacensībām Slovēnijā. Šie braucieni saistās ar neaizmirstamiem piedzīvojumiem, jo līdztekus sacensībām vienmēr ir ieplānoti pārgājieni kalnos, daudzu interesantu vietu apmeklējumi.

Orientieristu ieguvumi? Iespēja iepazīt Latvijas dabu, tik daudzveidīgo dabu pasaulē, spēja analizēt situācijas, ātri rast risi-

nājumus, pārvarēt grūtības, izvēlēties mērķi un to sasniegt.

PAR ORIENTIERISTU REZULTĀTIEM

Madonas rajona orientieristi vienmēr startējuši izcili. 1980. gados – Pēteris Blumbergs, Dainis Kreiļis, Vija Kreile, Baiba Bamber, Aivars Grinbergs, Ivars Millers, Māris Olte, Māris Veckalniņš; 1990. gados – Gunārs Ikaunieks, Rolands Rudzītis, Juris Galibeckis, Alvis Mats, Juris Dzenītis, Inese (Kīle) Ikauniece, Baiba (Krūmiņa) Kaļva, Gunita Apine, Ruta Saulīte, Anita Vuškāne, Aivars Širvis, Andris Širvis, Kārlis Zvirgzdiņš u.c.; gadsimtu mijā – Mārtiņš Sirmais, Aivis Lejiņš, Lauris Lejiņš, Una Bērziņa, Ilze Sirmā, Renārs Leidums, Mārcis Matisāns, Gints Cimers, Andris Jubelis u.c.

• Starp Latvijas Jaunatnes sporta laureātiem bijuši:

Mārtiņš Sirmais – 1998, 1999, 2000;

Aivis Lejiņš – 1998, 2000;

Aigars Stupāns – 1998;

Lauris Lejiņš – 1999, 2000;

Una Bērziņa – 2000;

Mārcis Matisāns – 2000.

Treneri – Gunārs Ikaunieks un Jānis Lejiņš – 1998, 1999, 2000.

• 2002. gadā Una Bērziņa saņēma Uzmundrinājuma balvu. Balvas iniciators un ilggadējs finansiāls atbalstītājs ir Austrālijas latviešu sporta pārvaldes priekšsēdētājs Gunārs Bērziņš, to piešķir sadarbībā ar Latvijas skolu sporta federāciju.

• Par Madonas rajona sporta laureātiem laikā no 1998. līdz 2005. gadam kļuvuši 43 orientieristi. Pasākumā, ko rīko Madonas BJSS un Madonas rajona padome, pēc nolikuma par laureātiem kļūst sporta skolas audzēkņi, kuri izcīnījuši 1. vietu Latvijas skolēnu spartakiādes sacensībās, republikas čempionātos vai ir starptautisko sacensību godalgoto vietu ieguvēji:

Astrīda Bērziņa – 2003, 2004, 2005;

Una Bērziņa – 2000, 2001, 2002, 2003, 2004

(arī slēpošanā), 2005;

Edgars Bernāns – 2002, 2004, 2005;

Jānis Bernāns – 2005;

Mikus Bērziņš – 2000, 2002, 2005;

Normunds Bērziņš – 2002;

Valdis Bodnieks – 2001;

Elīna Brālīte – 2004;

Renāte Briška – 2004;

Gints Cimers – 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005;

Zane Čamane – 2003, 2004;

Arvis Čurkste – 1998, 1999, 2000, 2002, 2004;

Laila Čurkste – 2003, 2004, 2005;

Agnese Dadzīte – 2003, 2004, 2005;

Līga Eriņa – 2003, 2004, 2005;

Ivo Gruduls – 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005;

Jānis Gruduls – 1998, 1999, 2000;

Eva Ikauniece – 2003, 2004;

Dana Ivanova – 2001, 2002;

Andris Jubelis – 2001, 2002, 2003, 2004, 2005;

Gints Jubelis – 2001, 2002;

Dinārs Kairis – 2005;

Renārs Leidums – 1999, 2000, 2002;

Aivis Lejiņš – 1999, 2000, 2001, 2002;
 Lauris Lejiņš – 1999, 2000, 2001, 2002,
 2003, 2004;
 Mārcis Matisāns – 1998, 1999, 2000, 2001,
 2002 (arī slēpošanā), 2003, 2004;
 Nanija Nagle – 2001;
 Natālija Peļepeca – 2000, 2001, 2002, 2003;
 Gatis Polna – 2000;
 Ints Radziņš – 2000;
 Nauris Raize – 2005;
 Artjoms Rekuņenko – 2005;
 Oskars Saliņš – 2001, 2003;
 Ilze Sirmā – 2000, 2001, 2002;
 Mārtiņš Sirmais – 1998, 1999, 2000, 2001,
 2002, 2003, 2004, 2005;
 Jānis Sārs – 2004, 2005;
 Mārtiņš Sārs – 2005;
 Anete Skraustiņa – 2000, 2001, 2003,
 2004, 2005;
 Sintija Skraustiņa – 2004, 2005;
 Aigars Stupāns – 1998;
 Elīna Svilpe – 2005;
 Rūta Tipaine – 2005;
 Reinis Veckalniņš – 2003.

Madonas rajona sporta laureāta nosaukumu 1998. gadā saņēma 5 orientieristi un treneris Gunārs Ikaunieks, 1999. gadā – 7, 2000. gadā – 16, 2001. gadā – 16, 2002. gadā – 17, 2003. gadā – 17, 2004. gadā – 20 orientieristi un treneri Gunārs Ikaunieks, Jānis Lejiņš, 2005. gadā – 21 orientierists un treneri Gunārs Ikaunieks, Jānis Lejiņš un Juris Švarcs.

L E Ģ E N D A. Šīm sacensībām gatavojamies nopietni. Cerēju, ka mums veiksies, bet tas, ka Unai izdevās uzvarēt abās individuālajās distancēs, ir liels panākums. Tas tomēr ir ļoti grūti izdarāms, jo vajadzīga liela koncentrēšanās spēja, lai ļoti labi noskrietu divas distances pēc kārtas. Klasiskajā distancē bija ļoti sarežģīti apstākļi, jo skriet un orientēties traucēja pamežs ar dzelkšņotiem un ērkšķainiem krūmiem. Gandrīz visiem dalībniekiem pēc tam bija saskrāpētas kājas. Apvidus – kā jau okeāna krastā – ar dažāda izmēra priedītēm, tikai mūsu jūrmalā nav tāda dzelkšņaina pameža. Īsajā distancē gan skriešana, gan orientēšanās bija nosacīti vieglāka, bet viss notika ļoti lielā ātrumā, bija neierasti daudz kontrolpunktu.

Visu laiku esam strādājuši, gan nostiprinot fizisko sagatavotību, gan orientāciju pēc kartes, jo, startējot augsta līmeņa sacensībās, ir jābūt apvienotiem abiem komponentiem. Tikai ar precīzu orientēšanos vien, bez ātruma uz goda pjedestāla nevar tikt. Latvijas sportistu konkurenti bija zviedri, arī austrieši, igauņi, kas bija ieradusies ar pilnām komandām. Startēja arī orientieristi no Ķīnas.

Dzīvojam viesnīcā okeāna krastā. Visu laiku fonā šalca ūdens, un šī šalkoņa neapklusu ne mirkli. Krastā varēja salasīt izskalotas gliemežnīcas un krabjus, ko atvest uz mājām kā suvenīrus. Portugāle ir kontrastu zeme – kalni un līdzenumi. Mums izdevās iepazīt tikai vienu zemes strēlīti Atlantijas okeāna krastā – Leiria pludmalī, kas atradās tuvu Marinha Grande pilsētai. Kad braucām turp, domājām, ka būs siltāks, taču peldēties nevarēja. Skriet gan vēsākā

laikā ir vieglāk nekā lielā karstumā.

Taupot līdzekļus, braucām ar autobusu, nevis lidojām ar lidmašīnu, un brauciens uz Portugāli vienlaikus bija maza ekskursija, kaut arī ceļš bija ļoti nogurdinošs. Izbraucām cauri Eiropai, vērojot ainavas pa autobusa logu. Turpceļš – cauri Čehijai, Vācijai, Francijai, Spānijai, līdz nonācām Portugālē, kur pavadījām četrarpus dienas, atpakaļceļš – cauri Spānijai, iebraucām Andorā, tad cauri Francijai, Vācijai, Polijai. Apstājāmies, ievērojot noteikumu, ka ceļā ir jābūt arī atpūtai. Divās vietās pārnakšņojām viesnīcās. Kaut bijām noguruši, centāmies doties ekskursijās, bet brīvā laika bija maz.

(No Ivetas Šmugās sarunas ar Gunāru Ikaunieku "Orientēšanās Atlantijas okeāna krastā Portugālē bija veiksmīga", laikrakstā "STARS" 11. 05. 2002.)

MADONAS BISS AUDZĒKŅU STARTI PASAULES ČEMPIONĀTOS LATVIJAS IZLASES SASTĀVĀ

Pasaules skolēnu OČ: 1997. gada 1.–6. maijā Itālijā, Cuneo:

Ilze Sirmā – 5 vieta (v);
 Mārtiņš Sirmais – 4 v un 1 v komandai;
 1998. gada maijā Latvijā, Jūrmalā;
 Mārtiņš Sirmais – 2 v;
 Aigars Stupāns – 2 v.

2000. gada 12.–18. aprīlī Izraēlā, Ashdod:

Una Bērziņa – 8 v klasikā, 8 sprintā,
 3 v komandai;
 Mārcis Matisāns – 11 v klasikā, 9 v sprintā,
 1 v komandai;
 Aivis Lejiņš – 3 v klasikā, 6 v sprintā,
 1 v komandai;
 Lauris Lejiņš – 10 v klasikā, 3 v sprintā,
 1 v komandai;
 Gunārs Ikaunieks – 1 v draudzības stafetē.

2002. gada 12.–18. aprīlī Portugālē:

Una Bērziņa – 1 v klasikā, 1 v komandai;
 Mārcis Matisāns – 5 v klasikā, 2 v komandai;
 Dana Ivanova – 14 v klasikā, 5 v sprintā,
 1 v komandai;
 Gunārs Ikaunieks – 1 v komandai.

2004. gada 19.–25. aprīlī Beļģijā:

Andris Jubelis – 1 v klasikā, 1 v vidējā distancē,
 1 v komandai.

Eiropas Jaunatnes čempionātos OS:

1999. gada 25.–27. jūnijam Vācijā, Leipcigā

Mārtiņš Sirmais – 6 v, komandai 2 v;
 Lauris Lejiņš – 22 v, komandai 3 v.

2000. gadā Krievijā, Kaļiņingradā:

Mārtiņš Sirmais – 1 v klasikā, 3 v sprintā;
 Lauris Lejiņš – 20 v klasikā, 18 v sprintā;
 Una Bērziņa – 10 v klasikā, 5 v sprintā;
 Latvijas izlasei 3 v;
 Gunārs Ikaunieks – 2 v atklātajās sacensībās.

2001. gada 22.–24. jūnijā Čehijā:

Una Bērziņa – 35 v klasikā, 4 v stafetē;
 Lauris Lejiņš – 39 v klasikā.

Pirmajā Eiropas jauniešu čempionātā ziemas OS uz slēpēm Čehijā, Jablonecas apkārtnē,

2002. gadā no 28. janvāra līdz 3. februārim:

Lauris Lejiņš – 9 v sprintā, 12 v garajā distancē,
 4 v stafetē.

2005. gadā Čehijā:

Andris Jubelis – 2 v sprintā, 4 v stafetē;
Anete Skraustiņa – 27 v sprintā.
**Pasaules junioru OČ uz slēpēm 2003. gada
17.–23. februārī Krievijā, Sanktpēterburgā**
startēja Lauris Lejiņš, Aivis Lejiņš, Mārcis Matisāns, Edgars Bernāns.

Mārtiņš Sirmais ir izcilākais Madonas rajona orientierists. Dzimis 1982. gada 15. jūlijā Madonā. Mācījies Kusas pamatskolā (1989–1997), Madonas ģimnāzijā (1997–2000), Sporta Pedagoģijas akadēmijā (2000–2005). Viņa labākie rezultāti:

2000 – Zviedrijas jauniešu reitingā 6 v;
2000 – “O – Ringen” 1 v elites grupā kopvērtējumā (startējot Zviedrijas OS kluba “Klemmingen” Gnesta sastāvā);
2001 – pirmo reizi, startējot Pasaules čempionātā Somijā pieaugušo izlasē, iekļūst īso distanču finālā;
2003 – Pasaules čempionātā Šveicē 12 v vidējā distancē;
2005 – “Pasaules spēlēs” Vācijā 10 v individuā-

li, 8 v stafetē;
2005 – Pasaules čempionātā OS Japānā 6 v sprintā;
2006 – Eiropas čempionāts OS Igaunijā 2 v vidējā distancē.

Izmantotā literatūra

1. Publikācijas par orientēšanās sportu laikrakstā “STARS” 1968–2005.
2. Latvijas PSR Orientēšanās sporta federācijas izdevums “Orientieris” Nr. 2, septembris, 1982; “Orientieris” Nr. 1, septembris, 1991.
3. Laikraksts “DIENA”, 05.12. 2005.
4. Juris Žilko “Orientierista ABC”, izd. “Avots”, Rīga 1985., 2005.

Vita Mālniece

Über Orientierungssport im Bezirk Madona

Zusammenfassung

Orientierung als Sportart, wo man mit Hilfe der Karte und dem Kompass eine mit Kontrollpunkten bezeichnete Distanz in der Ortschaft bewältigt wird, ist in der Welt seit dem Jahre 1897 bekannt – wann der erste öffentliche Orientierungswettlauf in Norwegen stattgefunden hat. Als erster öffentlicher Orientierungswettlauf in Lettland ist “Lauf in eine unbekannte Richtung” in der Nähe der Stadt Riga 1936 angesehen. Die Tradition, den Volkswettkampf im Orientierungssport (OS) “Magnēts” an Arbeitsnachmittagen vom April bis Oktober zu organisieren, begann in Lettland im Jahre 1969.

Seit 1984 finden im Bezirk Madona die Orientierungssportwettkämpfe “Apvāršnis” statt. Seit 2002 werden die Wettläufe für den Becher der Kinder- und Jugendsportschule statt, die viele und immer neue Teilnehmer sammeln. Ähnlich wie das O-Ringen in Schweden, seit dem 1987 finden in Lettland mehrtägige Orientierungssportwettkämpfe “Kāpa” (die Düne). Im Bezirk Madona fanden es 1990, 1996, 2004 statt.

Das interessante und komplizierte Relief des Bezirks Madona ist für Durchführung bedeutender Wettkämpfe sehr angenehm. Seit 60. Jahren des 20. Jhs. finden in der Gegend der Stadt Madona internationale und Lettlands OS Wettkämpfe statt. Im Februar 2006 fand in Madona der zweite Abschnitt der Austragung des Weltbechers im OS und Meisterschaft der Weltvetranen, woran etwa 300 Sportler aus 16 Staaten teilnahmen.

Für Kartenzeichnen und Digitaldruck hat Pēteris Blumbergs – einer der Anfänger der Traditionen OS im Bezirk Madona – eine heutige technische Basis gestaltet (individuelles Unternehmen “Teicija”).

Die jungen Orientierungssportler Bezirks Madona haben bedeutende Leistungen in Meisterschaften Lettlands und der Welt im OS erreicht. Seit 1998 organisiert Kinder- und Jugendsportschule Madona zusammen mit dem Bezirksrat Madona eine Massnahme “Der Sportlaureat Madona”, wo eine Anerkennung für hervorragende Leistungen 43 junge Orientierungssportler – Mārtiņš Sirmais, Una Bērziņa, Andris Jubelis, Mārcis Matisāns, Lauris un Aivis Lejiņi u. a. und ihre Trainer Gunārs Ikaunieks, Jānis Lejiņš un Juris Švarcs bekommen haben.

Reģionālās identitātes veidošanās nosacījumi: Madonas pilsētas iedzīvotāju aptaujas rezultāti

Pēdējo gadu laikā identitātes jautājumam ir bijusi pievērsta uzmanība ne tikai akadēmisko sarunu, diskusiju ietvaros, bet arī dažādos pētījumos tas ir iezīmējies kā aktuāls temats. Identitātei ir dažādi izpausmju veidi: politiskā, sociālā, etniskā, lingvistiskā, eiropiskā, arī reģionālā. Identitātes mijiedarbojas, pārklājas, to izmaiņas un visus šos procesus kopumā ietekmē postmodernisma laikmets, pieaugošā globalizācijas tendence un patērētājkultūras attīstība.

Identitāte ir kā stāsts, ko cilvēki izveidojuši par saviem līdzcilvēkiem un savu dzīves telpu, tā palīdz piešķirt nozīmi teritorijai, ko viņi apdzīvo. Reģionālā identitāte raksturo cilvēka attiecības ar konkrēta reģiona teritoriju, sociālo sistēmu un vēsturi – ar ainavu, iedzīvotājiem, kultūru, tradīcijām utt.¹

Šīs veiktās aptaujas teorētiskajā modelī kā reģionālās identitātes veidošanos nosacījumi minēti: dzimšanas vieta, tās maiņa, vecāku un bērnu migrācija, kultūrsocioloģiskie un sociālekonomiskie faktori, vērtību izvēle, valodas un mēdiju lietojums, apmierinātības ar ekonomiskajām, sociālajām un kultūras norisēm, politiskā uzvedība un sociāldemogrāfiskie rādītāji. Empīriskā izpēte (aptauja) ir veids, kā teorētiskos pieņēmumus pārbaudīt praksē.

Aptauja Madonas pilsētā notika laikā no 2004. gada jūlija otras pusēs līdz oktobra vidum. Respondenti bija Madonas pilsētas iedzīvotāji vecumā no 18 gadiem. Aptaujas veids bija anketēšana ar paš aizpildāmām aptaujas lapām. Anketa sastādīta latviešu (valsts) valodā. Ar Višķos veiktā pētījuma autoru atļauju bija izmantota daļa no pētnieciskā instrumentārija – aptaujas anketa adaptēta un papildināta. Anketa bija 52 jautājumi, no tiem 4 atvērtie un pārējie – slēgtie jautājumi. Slēgto jautājumu apgalvojumi respondentam bija jāizvērtē ar atbildēm “jā” un “nē” (dihotomiskās skalas), vai arī jāizvērtē, izmantojot skalas, kurām ir vairāk nekā 2 vērtējuma rangi. Respondenti atbildēja uz plašu jautājumu loku – par ģimeni, izglītību, mēģināja noteikt savu attieksmi pret norisēm pilsētā, novadā, valstī un Eiropā. Anketas jautājumi ir sekmējuši gan salīdzināmas informācijas iegūvi, gan ļāvuši respondentam aprakstīt savu vērtējumu un dalīties pieredzē.

Saturiski Madonas aptauja iekļaujas arī projektā “Latvijas reģionu ekonomiskā, sociālā un kultūras perspektīva globalizācijas

kontekstā”, jo Madona kā tipisks piemērs mazpilsētai ir salīdzināma ar citiem reģiona tipiem – pagastu, lielpilsētas mikrorajonu, tā saistot to ar citiem projekta pētījumiem par pagastu identitāti Višķos un Alsungā.

Madonas aptauja ir arī raksta autore promocijas darba pētījuma daļa, kas ļāvusi izvirzīt hipotēzi, ka mērījumos var izdalīt 4 cilvēku tipus, kuriem raksturīga: 1) stabila Madonas reģionālā identitāte, 2) iegūta Madonas reģionālā identitāte, 3) neiegūta Madonas reģionālā identitāte un 4) zaudēta reģionālā identitāte un šos tipus veido atšķirīgi sociāldemogrāfiskie faktori. Pētījumā reģionālā identitāte (RI) definēta kā personības sociālās darbības sistēmas elements, kas saistīts ar fiziskajā teritorijā konstruētu subjektīvo telpu.

Aptaujas veikšanai bija izvēlēts izlases modelis – īsti nejausā izlase pēc maršruta metodes (privātās un daudzdzīvokļa mājas). Aptauja bija anonīma. Dalība pētījumā bija brīvprātīga. Dalībai pētījumā nepiekrita cilvēki gados (“pārāk sarežģīti”), gados jaunāki vīrieši (“esot liela aizņemtība”) un arī pusmūža krievu tautības cilvēki, slikto latviešu valodas zināšanu dēļ. Aptaujas lauka darba etapu pilnībā veica raksta autore.

Anketu apstrāde notika SPSS programmā (kvalitatīvo datu apstrādei) slēgtiem jautājumiem, manuāli apstrādātas atvērtu jautājumu atbildes, kas klasificētas pēc dzimuma un dzimšanas vietas.

Aptaujas norises laikā bija izdalītas 400 anketas, saņemta 301 anketa, aptaujā piedalījās 72 vīrietis, no kuriem 24 jeb 33,3% dzimuši Madonā un 229 sievietes, no kurām 87 jeb 38% dzimušas Madonā. Jaunākajam respondentam bija 19 gadi, vecākajam – 96 gadi.

Raksts ir aptaujas datu apkopojums, bet iegūtos rezultātus var attiecināt uz Madonas pilsētas iedzīvotājiem.

Respondentu saistība ar Madonas pilsētu

Ne visi respondenti dzīvesvietu apzināti izvēlējušies. Kā liecina arī respondentu atbildes, izvēles pamatā ir bijuši dažādu apstākļu kopums.

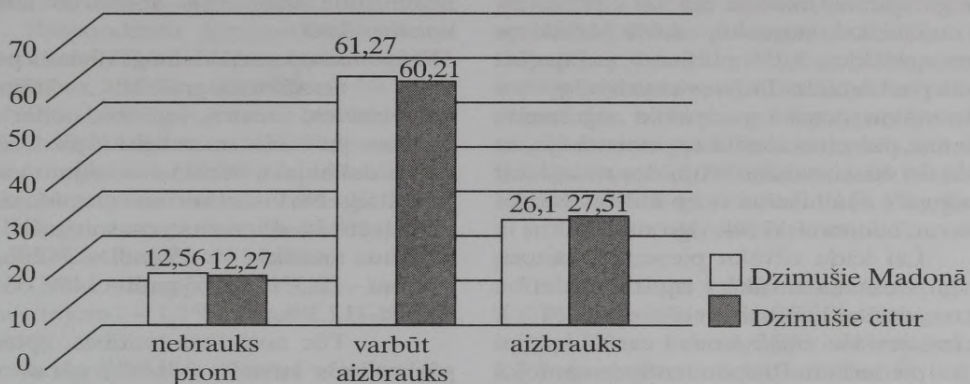
Aptaujas brīdī 83,9% respondentu bija deklarējuši dzīvesvietu Madonā un šeit arī strādāja. 5,4% respondentu bija deklarējušies, bet strādāja citur un 3,6% – faktiski dzīvoja pilsētā un strādāja. Atbildes uz jautājumiem: “Kur dzimis respondents?” un “Vai varētu aizbraukt no Madonas?” (1. attēls) rāda, ka Madonā dzimušie respondenti: 12,56% nebrauktu prom no dzimtās pilsētas, 61,34% atbildējuši, ka varbūt aizbrauktu, bet 26,10% nosvērušies aizbraukt. No respondentiem, kuri nav dzimuši Madonā: 12,27% paliks dzīvot pilsētā, 60,22% pieļauj iespēju, ka var aizbraukt un 27,51% domā aizbraukt.

Ja kāda iemesla dēļ būtu jāaizbrauc vai respondents domājis aizbraukt no Madonas, tad respondenti jauno dzīvesvietu vistīcāk izvēlētos: 19,3% gadījumos – citā Vidzemes rajonā, 11,6% – Madonas rajonā, 4,7% – citā novadā, bet 5,3% domā, ka tā būtu kāda Eiropas valsts. Gados jauniem respondentiem konkrētu dzīvesvietas izvēli nosaka darba ie-

spējas (izteikti Rīga – 8,3%, Cēsis – 4%), gados vecāki respondenti par dzīvesvietu nosauc to, kur jau dzīvo bērni, vai par tādu kļūs bērnu izvēlētajā dzīves vieta.

Pastāv atšķirība starp dzīvesvietas izvēli un tās nomaiņu ietekmējošiem faktoriem.

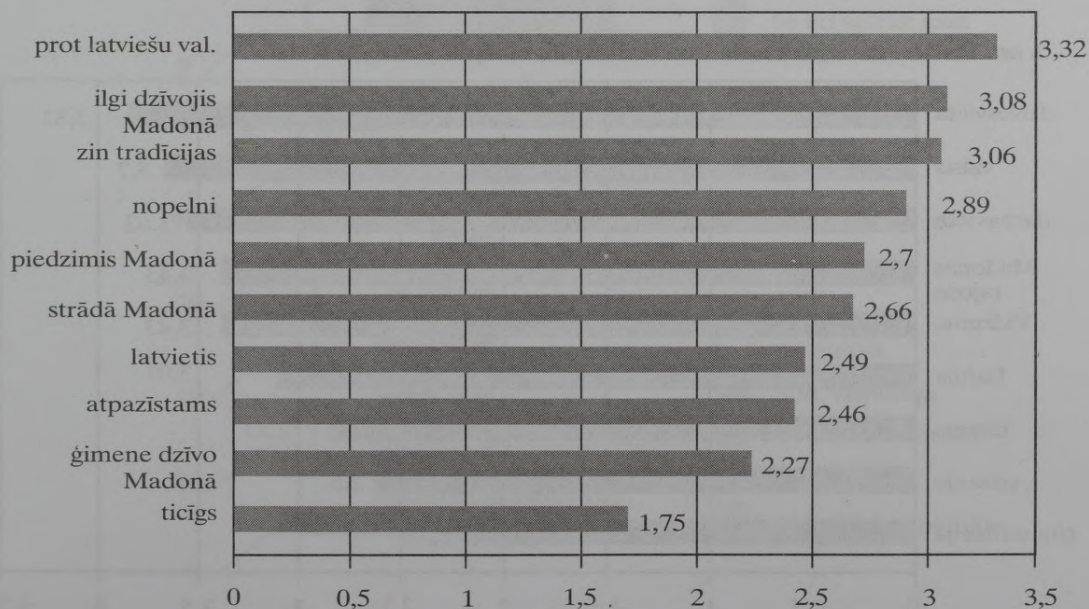
1. att. Vai aizbrauktu no Madonas.

1. tabula. Dzīvesvietas izvēli ietekmējošie faktori, %.

Faktori	Atbilžu varianti	Madonā dzimušie	Citur dzimušie
Dzimta, ģimene	šeit piedzimu, šeit arī dzīvoju	34,3	7,1
	dzimtas saknes	17,1	8,2
	mudināja citi ģimenes locekļi	13,9	12,9
Darbs	darbs, kas atbilst manām interesēm	40,7	35,7
	darbs, kas ļauj labi nopelnīt	5,4	46,4
	bērniem šeit ir skola	11,4	1,8
Infrastruktūra	aktīva pašvaldība	5,4	1,8
	iespēja uzsākt privātbiznesu	0,4	7,5
	sirsnīgi cilvēki	4,3	3,9
Sociālā un kultūras vide	interesanta vēsture, kultūras tradīcijas	2,5	0,7
	Citi faktori	23,6	18,9

2. att. Pilntiesīgam madonietim ir svarīgi, vidējais aritmētiskais.

Respondentu izvēli dzīvesvietai Madonā (1. tabula) 40,7% gadījumos noteicis darbs, kas atbilst interesēm, 34,3% izvēli ietekmējis tas, ka respondents Madonā dzimis. Citi faktori – 23,6%, kas ietekmējuši dzīvesvietas izvēli: nosūtīts darbā pēc augstskolas, respondents ieprecējies. Savukārt, ja dzīvesvietu mainītu kā būtiskākie faktori minēti: 46,4% – darbs, kas ļautu labi nopelnīt, kā arī 35,7% – darbs, kas atbilstu respondenta interesēm. 18,9% gadījumos minētie citi faktori dzīvesvietas maiņai, t.sk. nosaukti – 4,6% pārmaiņas ģimenes apstākļos, 3,2% gadījumu, ja jāpalīdz un tuvāk pie bērniem. Dzīvesvietas izvēlei citur vai tās maiņu nosaka racionālie argumenti, tie dominē pār emocionālo argumentāciju, ar estētiski un ētisko saistīto. Atbildes rāda, ka ir aktivizējusies neatbilstība starp kultūrvēsturiski esošo un ekonomiski izdevīgo situāciju.

Lai kādu cilvēku pieņemtu kā „savējo”, lai viņš/viņa savukārt izjustu piederību noteiktai sociālai kopībai, vietējā sabiedrībā ir kādas iezīmes, kas zināmā mērā varētu apstiprināt šo piederību. Respondenti, izmantojot sekojošus vērtējuma rangus: pavisam nesvarīgi, samērā nesvarīgi, diezgan svarīgi, ļoti svarīgi, noteica cik būtiskas ir dažādas pazīmes, lai cilvēku uzskatītu par pilntiesīgu madonieti (2. attēls).

Par galveno pilntiesīga madonieša pazīmi, aprēķinot vidējo vērtējumu – 3,32 ir uzskatīta latviešu valodas zināšana. Nākošās madonietim būtiskās pazīmes ir tieši jau saistītas ar pašu teritoriju: pietiekoši ilgi dzīvojis Madonā (vismaz 10 gadus), zin pilsētas tradīcijas un tās ievēro, ir sevišķi nopelni Madonas labā un ir piedzimis Madonā. Kā mazāk madonieti raksturojoši ir fakti, ka strādā Madonā, ir latvietis, ir pazīstams ārpus pilsētas robežām, ģimene dzīvo Madonā un ir ticīgs.

Respondenti piederības izjūtu konkrētām teritorijām noteica ar vērtējuma rangu palīdzību: nemaz, samērā maz, nelielā mērā, lielā mērā (3. attēls). Sākotnēji respondentu sniegtās atbildes var iedalīt divos blokos: pirmkārt, valsts un ar to saistītās mazākās terito-

riālās vienības un otrkārt, teritorijas aiz valsts robežas. Jo lielāks ir teritorijas reģions, jo vājāk cilvēks ar viņu sevi identificē, jo tuvāk šīs vienības cilvēka dzīvesvietai (darba vietai), jo spēcīgāk sevi identificē. Izņēmums, ka otrs lielākais vidējais vērtējums 3,7 norāda, ka respondenti vairāk izjūt piederību Latvijas valstij kopumā, nekā Vidzemes novadam un Madonas rajonam – vidējais vērtējums 3,43. Iespējams, ka piedāvātās un vajadzīgās mediju informācijas neatbilstība izraisa šīs atšķirības identitātes konstruēšanā.

Respondentu sociāldemogrāfiskais portrets

Sociāldemogrāfiskos radītājus nosaka dzimums, vecums, izglītība, nodarbošanās, ģimenes stāvoklis un reliģiskā piederība. Aptaujas dalībnieku vecuma sadalījumu atspoguļo 4. attēls. No visām vecuma grupām viskuplāk pārstāvēti 34–45 vecumu sasniegušie – 29%, nedaudz mazāk – 46–55 gadi – 24,3%, līdz 33 gadiem – 20,3%, 56–65 gadi – 14%, 66 gadi un vairāk – 12,3%.

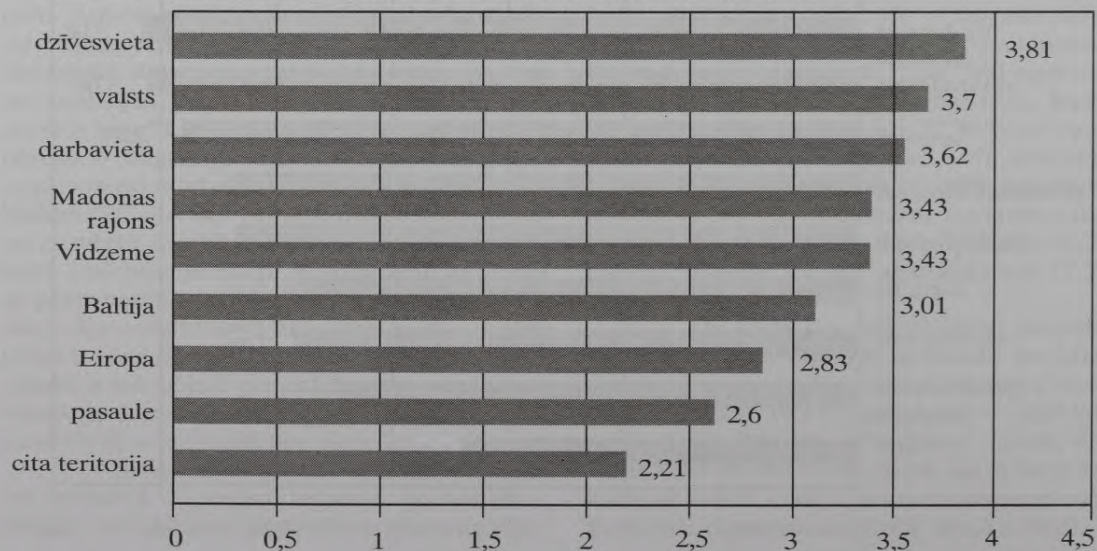
Pēc norādītās tautības, aptaujā bija pārliecinošs latviešu (90,4%) pārsvars, 6,3% bija krievu tautības respondenti, 2,5% anketu norādīta cita tautība.

Jautājot par reliģisko piederību, respondenti snieguši atbildes, ka 47,2% ir nereliģiozi, pārējie: 23,3% luterāņi, 19,3% katoļi, 4,7% pareizticīgie un 1% vec ticībnieki.

Respondenti norādījuši, ka 39,5% ieguvuši vidējo profesionālo izglītību, 28,6% respondentu ir augstākā izglītība, 24,9% ir vidējā vispārējā, pamata izglītība 4%, bet 1,3% nav pabeiguši pamata izglītības apguvi (5. attēls). 16,3% respondentu aptaujas brīdī mācījās.

Kā savu pamatnodarbošanos aptaujas dalībnieki bija norādījuši: nepilna ceturtdaļa (21,6%), ka ir kalpotāji valsts iestādē, 18,3% – strādnieki, 17,6% – pensionāri, 14,3% – speciālisti, kā vadītāji darbojušies 7,3% respondentu. Mazāk kā 5% no respondentiem bija: studenti (4,3%), bezdarbnieki (4,3%), individuālie uzņēmēji (4%), mājsaimecnieces (3%), invalīdi (1,7%), nenodarbinātie (1,3%) un zemnieki (0,7%).

3. att. Piederības izjūta noteiktai teritorijai, vidējais aritmētiskais.

Visvairāk respondentu strādāja vai bija strādājuši tādās sfērās kā izglītība (15%), tirdzniecība (13,6%), valsts pārvaldē un pašvaldībā (10%), sociālā sfērā 9,6%, rūpniecībā (5%), gan būvniecībā, gan lauksaimniecībā (4%).

Respondentu ģimenes ienākumi mēnesī bija minēti robežās no 30 līdz 1000 latiem. Pusei no respondentu ģimenēm ienākumi bija līdz 180 latiem, līdz 300 latiem – 29 ģimenēm, vairāk par 700 latiem – 4 ģimenēm.

Respondentu ģimenes stāvokli ataino 6. attēls – 52,9% ir precējušies, 12,9% – neprecējušies, 10,7% – šķīrušies un 10,7% ir atraitņi, 10% dzīvo neregistrētā laulībā, 2,5% ir minējuši kādu citu variantu. Respondentu dzīvesbiedri pārsvarā (59,3%) ir dzimuši Latvijā, no citām valstīm biežāk – 1,4% gadījumos minēta Krievija. Latvijā dzimušo vietu spektrs plašs, vairākkārt minētas: Madona – 3,2%, Cesvaine (Madonas rajons) – 1,4%, Lubāna (Madonas rajons) – 1,1%, Jelgava – 1,1% un Rīga – 1,1%.

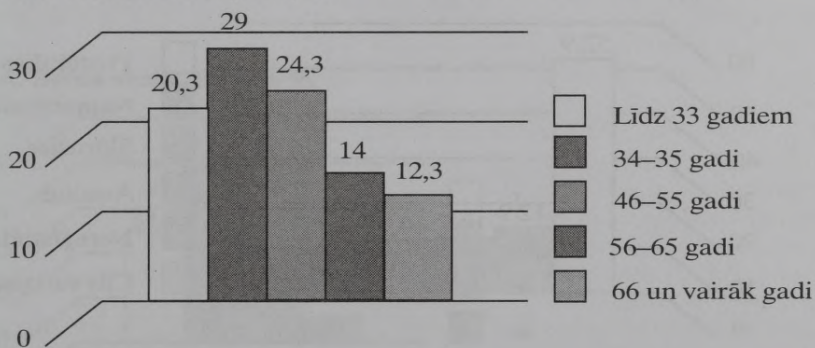
Ja agrāk vienas dzimtas vairākas paaudzes dzīvoja tajā pašā apkaimē, tad šobrīd ģimenēm vairāk ir raksturīgs nukleārais tips – bērni un vecāki. Par to liecina arī respondentu sniegtās atbildes par ģimenes locekļu skaitu (7. attēls). Pārsvarā (72,1%) ir 2–4 cilvēku ģimenes. Ģimenes ar 5 cilvēku skaitu ir 9,3%, ar 6 ģimenes locekļu skaitu 5,3%. Respondents dzīvoja viens 9,6% gadījumos.

87,9% aptaujātajiem respondentiem ir bērni. Bērnu skaits ģimenēs (8. attēls) rāda, ka pārsvarā 41,5% ģimeņu audzina divus bērnus, ceturtdaļā ģimeņu ir viens bērns, trīs bērnu ģimenes ir 13,3% gadījumos, četru un vairāk bērnu ģimenes – 5,3%.

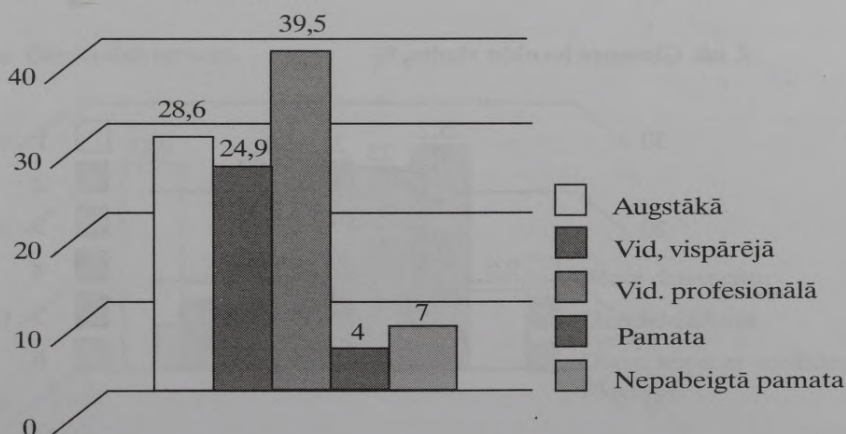
50,4% vecāku dzīvo kopā ar jau saviem pieaugušajiem bērniem, 17,1% respondentiem bērni dzīvo Madonas pilsētā atsevišķi, bet 33,9% atbildes sniegušo bērni dzīvo citur (9. attēls). Vietas izjūtas mainība vērojama apstākļi, ka maz pieaugušo mūsdienās dzīvo turpat, kur dzimuši un uzauguši. Nepārtraukts ir migrācijas process, ar lielākām vai mazākām svārstībām, bieži pat grūti prognozējams. Bērnu dzīvesvietu spektrs ir ļoti plašs, tomēr neliels īpatsvars – 2,1% respondentu bērnu dzīvo Rīgā. Ir minēti arī citi varianti (1,4%), kad bērni strādā ārzemēs, miruši, ir invalīdi un atrodas pansionātā.

Saziņas valoda respondentu ģimenēs 82,7% ir latviešu valoda, 9,3% runā gan latviešu, gan krievu valodā, 3,3% – krievu valodā un 2,7% ģimenēs runā kā latviešu, tā latgaliešu valodā. Darbā vietās, kolektīvos latviešu valodā runā 72,8%, latviešu un krievu valodas lietojums ir 14,6%.

4. att. Vecuma sadalījums, %.

5. att. Iegūtā izglītība, %.

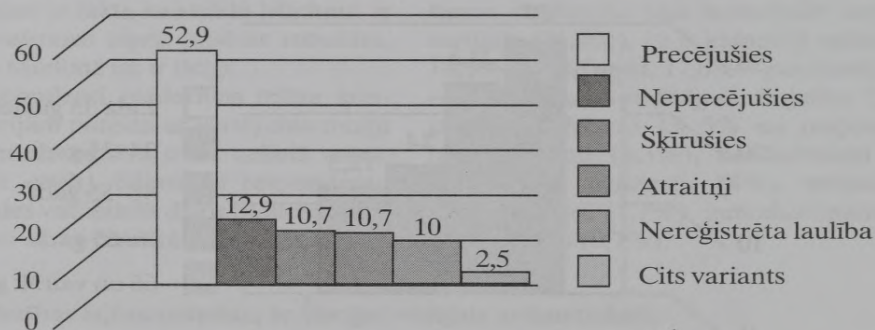
Kultūrvēsturiskie nosacījumi

Ir uzskats, ka vēstures faktu, notikumu pārzināšana nodrošina arī empātiju – spēju just līdz, iejusties “cita ādā”, saprast savējo, novadnieku, tautieti, eiropieti. Empātija paplašina “savējo” grupas ietvarus, bagātina cilvēciskās attiecības. Respondenti novērtēja savas vēstures zināšanas 1–5 atzīmju skalas ietvaros. Augstākais vērtējums – 37,2% respondentu ar “4” savas zināšanas ir novērtējuši attiecībā uz Latvijas vēsturi, tad seko 30,9% respondentu, kuri ar “4” ir novērtējuši savas zināšanas par Madonas pilsētas vēsturi, savukārt nedaudz vairāk – 34,6% aptaujas dalībnieku savas zināšanas par Madonas un Latvijas vēsturi novērtē ar “3”. Attiecībā uz Vidzemes un Eiropas vēstures faktu pārzināšanu, vairums respondentu vērtējumu devuši “3” – attiecīgi 39,5% un 30,2%. Kopumā nepastāv lineāra sakarība starp zināšanu pašvērtējumu un reģiona plašumu. Šo apgalvojumu netieši apstiprina atvērto jautājumu kopa, kur viens no četriem jautājumiem bija saistīts ar interesantāko faktu nosaukšanu Madonas pilsētas, Vidzemes novada, Latvijas un Eiropas vēsturē. Kopumā nosauktos faktus var iedalīt vairākās nelielās grupās: vēsturiskie dati, atsevišķi notikumi, vērtējumi, iespējas un raksturīgais. Madonas gadījumā visvairāk minēts ir 1926. gads, kad Madonai piešķirtas pilsētas tiesības. No vīriešu kārtas puses daudzi ir minējuši ir pilsētas izaugsmi pēdējos gados, savukārt sieviešu kārtas respondentes ir uzsvērušas pilsētas sakoptību, t.sk. 2003. gadā Sakoptākās pilsētas nosaukuma iegūšanu. Vairākkārt

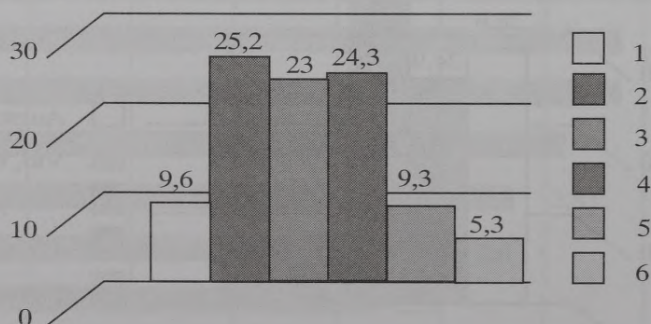
minēta ir dzelzceļa izbūve un tā nozīme pilsētas attīstībā. Atsevišķi respondenti ierakstījuši tādu faktus kā: slēpošanas tradīcijas, aizsargu nama (tagad kultūras nama) uzcelšanu, Ļeņina pieminekļa nojaukšanu, likteņēku” Blaumaņa ielā vēsturi, senkapu izrakumus, bibliotēkas izbūvēšanu, lielveikalu parādīšanos, ielu svētkus, 2004. gadā pilsētas karoga izveidi, pašvaldība ir progresīva, pilsētas ģerboņa apstiprināšanu, skolu ēku renovāciju. Vismazāk ierakstu un ļoti vispārīgi minēti fakti par Vidzemi. Biežāk minētais: dzimtbūšanas atcelšana (zemnieku brīvlaišana) Vidzemē un Cēsu kaujas. Saistībā ar Latviju visvairāk un visprecīzāk minēti vēstures fakti: Latvijas Republikas proklamēšana (“neatkarības iegūšana”) 1918. gadā, Neatkarības pasludināšanas diena 4. maijā (“neatkarības atgūšana”), bieži minēti fakti par Latvijas iestāšanos NATO un Eiropas Savienībā, vairākās atbildēs minēts fakts, ka Latvijas prezidente ir sievietē. Eiropas kontekstā visvairāk minēti ir notikušie kari, Eiropas Savienības paplašināšanās, kā arī atsevišķos ierakstos minēts: Berlīnes mūra krišana, sociālisma sistēmas sabrukums, Grieķijas civilizācija, reformācija, Lielā franču revolūcija, Eiropiāde, Eiropvīzijas dziesmu konkurss, karaliskās institūcijas 21. gadsimtā.

Neatņemama dzīves sastāvdaļa ir notikumi, kuriem cilvēki izsenais ir pievērsuši īpašu nozīmi un dažādi tos atzīmējuši. Respondentus lūdza aprakstīt bērna piedzimšanas, kāzu un laulību, mirušo pavadīšanas tradīcijas. Nedaudz vairāk kā puse respondentu nebija snieguši atbildi uz šo jautājumu, sievietes at-

6. att. Ģimenes stāvoklis, %.

7. att. Ģimenes locekļu skaits, %

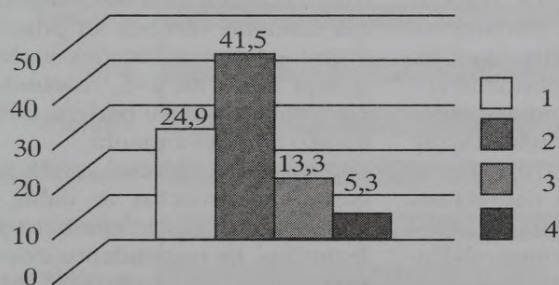
bildot bija sniegušas izsmeltošākas atbildes, kopumā pilnīgāk un plašāk aprakstīta mirušo apglabāšanas un izvadīšanas tradīcija. Izvadīšanas ceremonijas “gadu gadiem pieņemtas”, “tradicionāli” – apglabāšanas vieta ģimenes kapi vai dzimtajā pusē, vai vietu izvēl tuvāk dzīvesvietai, “ievēro mirēja pēdējo vēlēšanos, kur glabāt”. “Atkarībā no mirušā cilvēka pārliecības – izvadīšana ar mācītāju, izvadītāju (kāda anketā apzīmēts kā “sabiedriskais izvadītājs”), pieaicinot mūziķi”. Būtiskas ir arī mirušo atceres dienas – 40 diena, kapusvētki, sveču vakari, aizgājēju piemin viņa vārda un dzimšanas dienā, aizdedzot svečīti, atceras “katra gada mirušo piemiņas dienā”. Respondentu sniegtās atbildēs varētu raksturot kā viendabīgas, lai gan kāda respondente raksta: „katrā novadā, pagastā arī ir savas tradīcijas. Bijām tuvinieku bērēs Latgalē, es pat uz brīdi piemirsu aizgājēju, bet vēroju viņu tradīcijas”. Daudz mazāk respondenti aprakstījuši kāzu (laulību), ar bērnu piedzimšanu saistītās tradīcijas. Arī kādu dominējošu tradīciju izdalīt grūti, nedaudz vairāk iezīmējas kristīgo tradīciju pieminēšanas biežums respondentu atbildēs – kristības un laulības, līdztekus minot raudzības un svētkus ģimenes lokā. Ieskatam dažas vīriešu kārtas respondentu atbildes par bērnu piedzimšanas atzīmēšanu ģimenē: “puslīdz tradicionāli, bez noslieces uz reliģiskiem rituāliem”, “latviskā manierē”, “bērniņu mājās vedot liek gaiši zaļu cepurīti, tad bērniņš ir laimīgs”, “atzīmē tikai mājas kārtībā”. Kāzu gadījumā tās ir “oficiālas ceremonijas laicīgā garā”, “mūsdienīgas, dzimtsarakstu nodaļā”, ievēro “vecu laiku tradīcijas”, svin “tradicionālas latviešu kāzas ar rituāliem”.

Līdztekus tradīcijām, būtiska ir arī svētku svinēšanu ģimenēs, to norise. Respondentu nosaukto svētku klāsts ir plašs un varētu raksturot kā labi zināmu, bet ir vērojamas atšķirības atbildēs, ko sniedz sieviešu un vīriešu kārtas respondenti. Puse vīriešu kārtas aptaujāto par svinētākajiem atzinuši: Jāņus (Līgo dienu), dzimšanas un vārda dienas un Ziemassvētkus, ceturtdaļa respondentu min – Lieldienas un Jauno gadu. Savukārt nedaudz vairāk kā puse no aptaujātajām sievietēm minējušas Ziemassvētkus un dzimšanas un vārda dienas, trešdaļa respondentu – Jāņus un Lieldienas, ceturtdaļa – Jauno gadu. Interesanti, ka katrā desmitā sievietē izdarījusi ierakstu par kāzu (kopdzīves) dienas atzīmēšanu un pirmās skolas dienas svētkiem ģimenē. Bet respondentu vīriešu anketās mazliet biežāk minēta Latvijas valsts proklamēšanas diena.

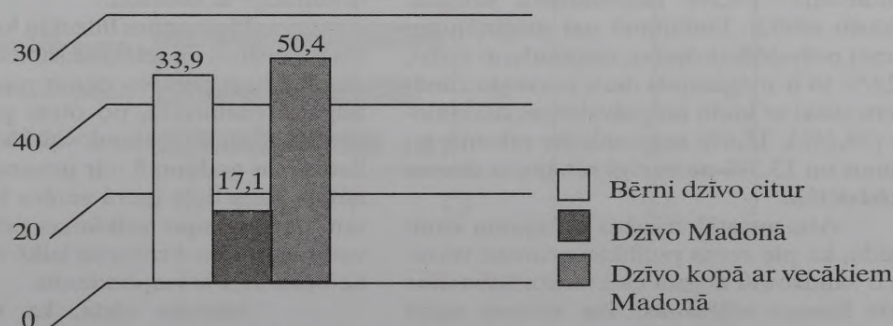
Sievietes svētku svinēšanai, jaunu tradīciju iedibināšanai pievērš lielāku uzmanību, ieskatam interesantākie ieraksti: “pirmās zemes svētki”, “pirmā sniega svētki”, “makšķerēšanas sezonas atklāšana”, “kaķenes dzimšanas diena”, “mājas dzimšanas diena”. Arī sadzīviskām norisēm ir piedota svētku noskaņa: “malkas talka”, “radu sanākšana kopā kartupeļu talkās”.

Tradīcijas un svētki ir cieši saistīti ar simbolu izmantošanu, tie kalpo visiem kā saprotami orientieri un zīmes kultūrvidē. Aptaujas jautājumā bija jānosauc tie neoficiālie simboli (lietas, augi, dzīvnieki, personas, pat ēdieni un dzērieni), kas raksturotu Madonas pilsētu, Vidzemi, Latviju un Eiropu. Respondenti kā raksturīgo Madonas pilsētai nosaukuši jau apstiprinātā Madonas ģerboņa simbolu – gaiļi.

8. att. Bērnu skaits ģimenē, %.

9. att. Bērnu dzīvesvieta.

pilsētai raksturīga ir sakoptība, vairākkārt kā pilsētas simboli minēti kultūras nams, strūklaka, muzeja ēka, Milestības graviņa, Smeceres silas bāze, 2. vidusskolas ēka, kazas siers, "ievu kupenas pavasaros", "jaukās talkas pavasaros", "sparīgums cilvēku sirdīs", Madonas saldskābmaize, krodziņš "Šlāgeris", Priežu kalniņš, no zināmiem cilvēkiem sabiedrībā minēti: L. Bērziņš, Dz. Rubene, E. Rudenāja, A. Treicis, A. Kumsārs, A. Ceļapīters, J. Seiksts. Kā Vidzemes simbolus respondenti pārsvarā minējuši: Gaiziņu un Gauju ar tās senleju. Par Latvijas raksturīgāko nosaukti: Dziesmu un deju svētki, Jāņu svinēšana, rudzu maize, stārķis, lats, alus, ozols, dzintars, Brīvības piemineklis. Savukārt par Eiropa simbolizējas ar tās demokrātiju, pilīm un alu. Savdabīgi, ka simboliskais atsevišķos gadījumos ir ar negatīvu nozīmi, piemēram, Madonai – "klejojoši suņi", Latvijā – „pērkami politiķi”, Eiropai – "Eiropas Savienība tāds pats kolhozs kā Padomju Savienība".

Norises sabiedrībā

Cilvēks nedzīvo izolēti no sabiedrības, gluži otrādi ir tās norišu gan tiešs, gan netiešs veidotājs. Respondentu skatījumā vissekmīgāk, dažādos līmeņos noris kultūras procesi – vidējais vērtējums robežās no 3,75–3,87. Zemākais vērtējums dots Latvijas politikas norisēm – 2,29, kā arī valsts ekonomikā notiekošajam – 2,56 (10. attēls). Neatkarīgi no vērtējuma, vēlme un spēja vispār vērtēt noteikto aspektu – ekonomiskās, politiskās un kultūras dzīves, liecina, ka cilvēks pārsvarā reflektē par kultūras dzīves vispārējo situāciju pretstatā ekonomikas un politikas procesiem.

Respondentu piedalīšanās dažāda līmeņa vēlēšanās vērtējama kā salīdzinoši augsta: 2001. gada pašvaldību vēlēšanās nobalsojuši 81,1%, 8. Saeimas vēlēšanās piedalījušies 81,4%, referendumā par iestāšanos Eiropas Savienībā – 78,4% un Eiropas Parlamenta vēlēšanās piedalījās 50,2%. Savukārt, apmierinātību ar vēlēšanu rezultātiem respondenti noteica izmantojot sekojošus vērtējuma rangus: pilnībā apmierina, drīzāk apmierinām drīzāk neapmierina, pilnībā neapmierina. Turpat puse respondentu (44,9%) atzinusi, ka pašvaldības vēlēšanu rezultāti drīzāk apmierina, bet pusi aptaujas elektorāta (50,2%) 8. Saeimas vēlēšanu rezultāti drīzāk neapmierina. Respondenti izteica savu viedokli arī par aktuālo teritoriālās reformas jautājumu: „Vai reformas ietvaros Madonas pilsētai būtu jāapvienojas ar citām pašvaldībām?” 54,5% respondentu snieguši noraidošu atbildi. Jautājumā par mēģinājumu ietekmēt pašvaldības darbu, respondenti atzīst, ka 22,6% to ir mēģinājuši darīt pārsvarā runājot personiski ar kādu no pašvaldības darbiniekiem (58,5%), 15,6% respondents rakstījis ieteikumus un 13,3% personīgi runājis ar domes priekšsēdētāju.

Abu augstāk minēto jautājumu atbildes rāda, ka pie zema politikas procesu vērtējuma ir salīdzinoši augsta elektorāta līdzdalība dažāda līmeņa vēlēšanās. Tās zināmā mērā liecina, ka iedzīvotāji saglabā ticību politiskās ietekmēšanas iespējai, kā arī vēlas pārmaiņas.

Aptaujā bija ietverts jautājums, kas lūdz izvērtēt dzīves vides iespējas, izmantojot vērtējuma rangus: absolūti nedod, nepietiekami dod, pietiekami dod, pilnībā dod (11. attēls).

Respondentu vērtējumā – vidējā vērtējuma robežās 3,01–3,22, dzīvojot Madonā ir iespējams ievērot dzīves gaitā tās tradīcijas, kas šķiet nozīmīgas, izvēlēties sev piemērotus draugus, dzīvot saskaņā ar savu pasaules redzējumu, t.sk. reliģisko piederību, izvēlēties savām vēlmēm atbilstošu dzīves partneri. Ar 2,58 ir novērtēta Madonā iespēja strādāt darbu, kas ir patīkams, viszemākais vērtējums – 2,42 sniegts apgalvojumam par iespēju nodrošināt sevi materiāli.

Blakus iespējām, vienmēr iezīmējas arī problēmu nopietnība, ar vērtējuma rangs palīdzību: nav problēma, diezgan nopietna, ļoti nopietna, respondenti no 12 problēmām (12. attēls) kā nozīmīgākās Madonā minēja: komunālo pakalpojumu izmaksu palielināšanās un bezdarbu – vidējais vērtējums 2,49, kā arī atsevišķas pašu respondenti nosauktās: stabilu ienākumu trūkums un rūpniecības uzņēmumu trūkums pilsētā u.c. Par nopietnu problēmu respondenti uzskata trūkumu (nabadzība) – 2,32. Vidējais vērtējums 2,1 ir dots veselības aizsardzības nodrošināšanas un nepietiekamas sociālās palīdzības problemātikai (2,07). Ar vidējā vērtējumu 1,97 norādīts, ka respondenti problemātiku saskata mājokļa jautājumā, sabiedriskās drošības un kārtības problemātika novērtēta ar 1,79. Savukārt par mazākiem problēmjautājumiem cilvēki uzskata: izglītības kvalitātes paaugstināšanu (1,5), vides piesārņojumu un trokšņus (1,49), kultūras pasākumu un atpūtas iespējas (1,36) un saasinātas nacionālās attiecības (1,22).

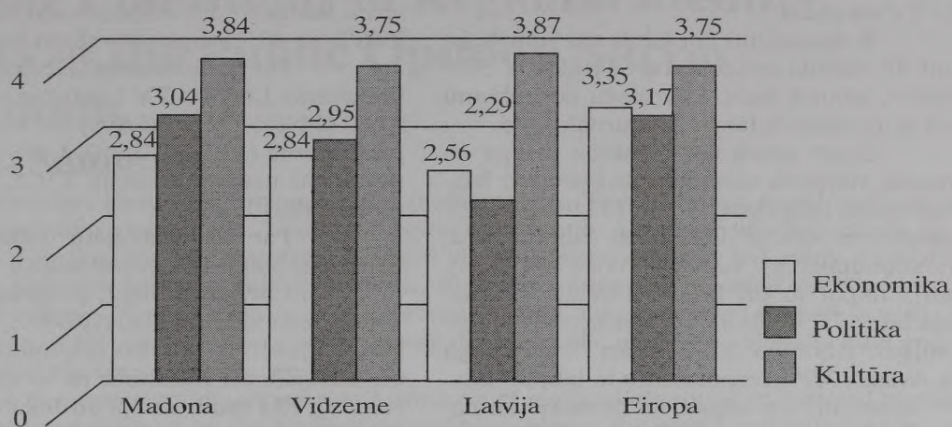
Cilvēka, t.sk. respondenta garīgās dzīves neatņemama sastāvdaļa ir vairāk vai mazāk izvēlētais vērtības un principi, pēc kuriem dzīvot un kurus censties ievērot. Izmantojot skaitļu skalu no 1–5, respondenti katrā ailē, no dotajiem atbilžu pāriem, izvēlējās personīgi tuvāko atbildes variantu.

Respondenti vairāk savā dzīvē vēlas harmoniju attiecībā ar dabu, sadarbības un konkurences aspektiem būtu jābūt līdzsvarā. Iezīmējas, ka respondentu dzīves stils ir vairāk rūpnieciskais, priekšroku dod sistemātiskai izglītībai un ģimenēs kopā vairāk dzīvo vecāki un bērni. Lielāks vidējais vērtējums ir dots tādiem aspektiem kā pārmaiņas, bērni, progress un orientācija uz nākotni.

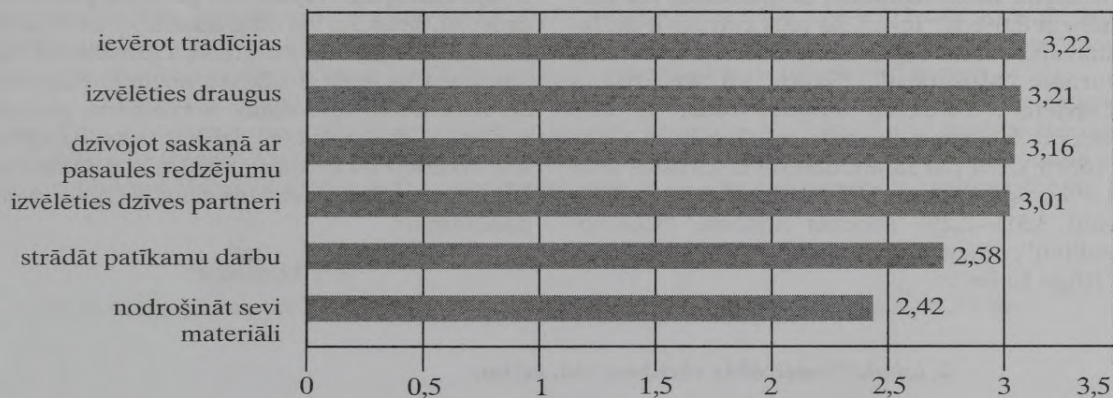
Plašsaziņas līdzekļu loma, t.sk. piedāvātās vērtības un ietekme sabiedrības norisēs ir strauji pieaugusi. No vienas puses informācijas telpa ir pārblīvota, no otras puses ne visiem tā ir finansiāli pieejama vai kā tas ir interneta lietošanas gadījumā – ir prasmes. Pēdējais minētais fakts lielā mērā varētu būt par iemeslu tam, ka aptaujas veikšanas brīdī (2004. gada vasara) pēdējo 3 mēnešu laikā internetu nebija lietojuši 57,1% respondentu.

Atbildes rāda, ka visvairāk lietotais medijs (13. attēls) informācijas iegūšanai 84,6% ir Latvijas TV, 54,3% – rajona avīzes,

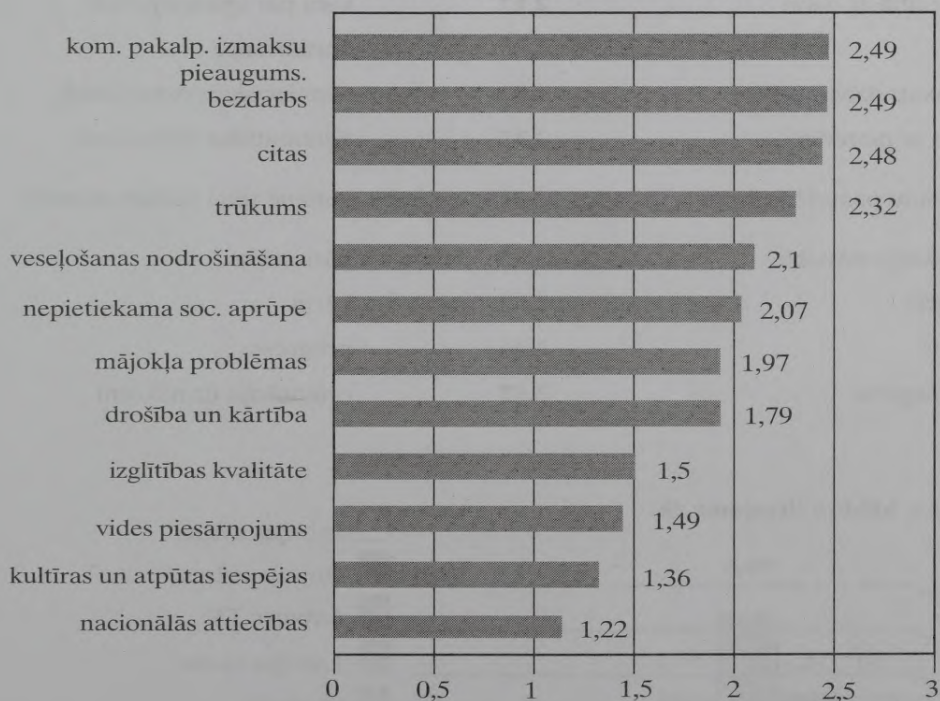
10. att. Vērtējums ekonomiskajiem, politiskajiem un kultūras procesiem 5 atzīmju sistēmā, vidējais aritmētiskais.

11. att. Dzīves iespēju nodrošinājums Madonā, vidējais aritmētiskais.

12. att. Problēmu nopietnība Madonā, vidējais aritmētiskais.

50% – Latvijas avīzes, 50,4% – Latvijas radio, 22,5% – internets, 20,4% – žurnāli, 6,7% – novada TV un radio.

Respondenti kopā bija norādījuši, ka abonē 16 dažāda nosaukuma laikrakstus, 35 – žurnālus, labprāt lasīto laikrakstu nosaukumu skaits ir nedaudz lielāks – 21, žurnālu – 45.

Sīkāk aplūkojot minētos preses izdevumus: visvairāk abonētais un lasītais ir Madonas rajona laikraksts “Stars” (42,9%), 45,1% respondentu vietējo laikrakstu labprāt lasa. Otrs abonētākā ir “Latvijas Avīze” (12,5%), gandrīz tikpat to arī lasa – 12,9%. “Dienu” vairāk lasa 17,2%, abonēt to izvēlējušies 11,2% aptaujāto. Abonēta 5,8% ir arī “Neatkarīgā Rīta Avīze”, 3,9% respondentu to labprāt lasa. 5,4% aptaujāto norādījuši, ka neabonē un nēlasa nekādus laikrakstus.

Detalizētāk apskatot žurnālu izvēli nevar nepamanīt, ka 15,4% respondentu no to klāsta neko neabonē, abonētākais no žurnāliem 8,6% ir “Ieva”, šis pats žurnāls ir arī lasītākais – 25%. 3,9%–2,9% robežās ir abonēti žurnāli: “Mūsmājas”, “Santa” un “Praktiskais Latvietis”. Savukārt, atbildes rāda, ka otrs labprāt lasītākais žurnāls ir “Privātā Dzīve” (16,9%), bet par tā abonēšanu izšķīrušies tikai 1,8% respondentu. Vēl labprāt lasīto žurnālu vidū 3,5%–2,2% robežās minami: “Cosmopoliten”, “Sievietes Pasaule”, “Mans Mazais”, “Rīgas Laiks”.

Atsevišķi skatot informācijas tehnoloģiju lietojumu pēdējo 3 mēnešu laikā: televīziju skatās 87,5% respondentu, radio klausās 79,6% un 40,7% aptaujāto lieto internetu.

Par skatītākajiem televīzijas kanāliem uzskatāmi: Latvijas TV 1. programma (58,9%), LNT (54%), TV 3 (43,9%) un Latvijas TV 7. programma (21,8%). 3,9%–1,4% robežās respondentu uzmanību saista TV 5, satelīts, 3+ un Krievijas 1. kanāls.

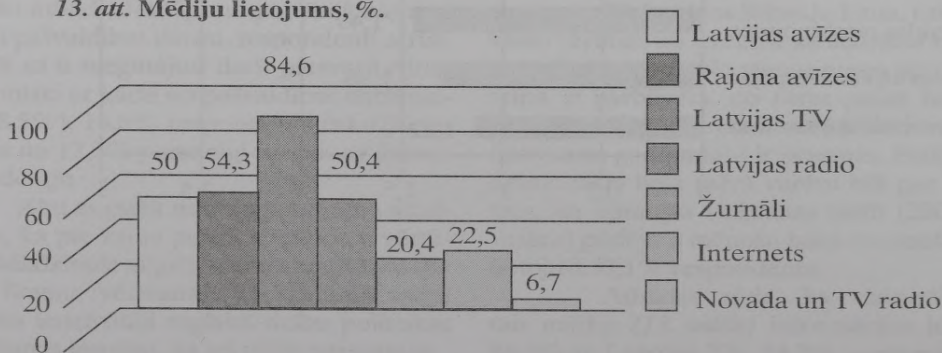
Par klausītākajām radio programmām uzskatāmas: Latvijas radio 2. programma (55,3%), Latvijas radio 1. programma (29%), 10,3% respondentu klausās SWH, 9,3% – Star FM. 2,1%–1,1% robežās respondentu uzmanību saistījuši arī Madonas radio (darbību pārtraucis), FM radio stacija un Jēkabpils radio.

Aptaujas rezultāti, kas iegūti socioloģiskās pieejas ietvaros, ir ne tikai konkrēta cilvēka domas, vērtējums, bet gan cilvēku līdzinējā rīcībspēja. Aplūkojot jebkuru parādību, procesu, situāciju vai tikai analizējot kādu konkrētu jēdzienu, objektīvam skatījumam vai mēģinājuma to iegūt ir būtiska nozīme. Reģionālās identitātes veidošanās nosacījumu pamatā ir cilvēka un konkrētās dzīvesvietas attiecības, kur atkarībā no cilvēku redzesloka plašuma un izpratnes iezīmējas svarīgais, savdabīgais un atpazīstamais.

2. tabula. Noteicošās vērtības, vid. aritm.

	1	2	3	4	5
harmonija attiecībā ar dabu			2,17		vara pār apkārtējo vidi
sadarbība			2,45		konkurence
lauksaimnieciskais dzīves veids			3,02		rūpnieciskais dzīves veids
gudrība, iegūta ar pieredzi			3,37		sistemātiska izglītošanās
kopā dzīvo dažādu paaudžu cilvēki			3,61		ģimenē tikai vecāki un bērni
saglabāt iepriekšējo stāvokli			3,82		pārmaiņas
priekšteči (senči)			3,92		bērni
konservatīvisms			3,96		progress
orientācija uz pagātņi			3,97		orientācija uz nākotni

13. att. Mēdiju lietojums, %.

Forming Conditions of Regional Identity: Results of the Public Opinion Survey in Madona

Summary

Nowadays identity is a complicated phenomenon. Times change social, political and economic conditions change too. The main aspects of identity are those which conform to the requirements of society and the objectives it would like to achieve. Identity has many ways of manifestation – political, public, ethnical, linguistic, European, including regional. All the identities interact and overlap. Today the aspects of regional identity are considered topical as well. The transformation of identity is influenced by postmodern age, the increasing globalization and the development of the consumer culture.

The theoretical model shows that formation of regional identity is influenced by migration of parents and children, by their education and birth-places, the media and information, their behaviour and values, social demographics. The practical part is formed by results and analysis of the public opinion polls and theoretical materials. In summer 2004, a public opinion survey took place in Madona. The questionnaire consisted of 52 questions. The public opinion survey was anonymous. The people were chosen accidentally, starting from the age of 18. As a result, 301 questionnaires were filled in. The answers show the correlation between facts and reality. They also show that this reality is a way how people get involved in local culture and society.

The public opinion survey has given a possibility: firstly, to make an empiric investigation of the question in a small, urbanized environment; secondly, to debrief and analyze the determining elements of identity construction and their significance; thirdly, to reveal situations to what extent people get involved in the ongoing process of society and how they evaluate them.

Atsauces

¹Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2004/2005: Rīcībspēja reģionos. R.: ANO Attīstības programma, 2005., 25. lpp.

Arheoloģiskajos izrakumos Madonas kapulaukā iegūtie tekstīliju paraugi

1. att. Celu jostas fragmenti. (Roberta Kaniņa foto)

2. att. Celu jostas rekonstrukcija. (Zīm. Aina Alksne-Alksnīte)

3. att. Auduma vainaga fragmenti. 97. kaps. (Roberta Kaniņa foto)

4. att. Vainaga lenta tuvplānā. 97. kaps. (Roberta Kaniņa foto)

Cesvaines muzeja kolekcijas jostas un prievītes Madonas muzeja krājumā

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45

46 47 48 49 50 51 52 53 54 55

56

57

58

59

60

61

62

63

64

65

66

67

68

69

70

71

72

73

74

75

76

77

78

79

80

81

82

83

84

85

86

87

88

89

90

91

92

93

94

95

96

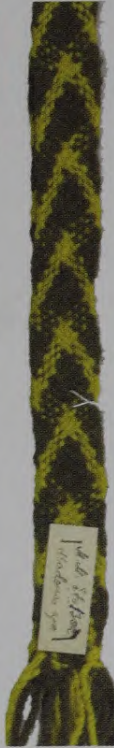
97

98

99

100

101

102

103

104

105

106

107

108

109

110

111

112

113

114

115

116

117

118

119

120

121

122

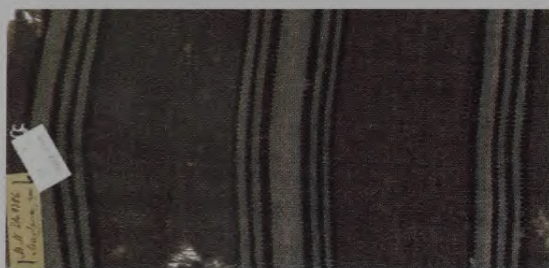
123

124

Cesvaines muzeja kolekcijas audumu paraugi Madonas muzeja krājumā

125

126

129

128

127

130

131

132

133

134

135

136

137

138

139

Gleznas no muzeja kolekcijas

Eduards Gruzīņš. "Lauku sēta".1918. a.e. 65X85 (*MNM 29118*)

Pēteris Ruņģis. "Zēns jūrmalā". a.e. 88X70 (*Pļg 684*)

Leonīds Āriņš. "Darbnīcā". 1975. a.e. 81X100 (MNM 13523)

Imants Vecozols. "Trauki un kāļi". 1982. a.e. 69X80,5 (MNM 21071)

Jānis Simsons. "Avots". 1974. a.e. 89X102 (MNM 12854)

Marianna Peilāne. "Klusā daba ar āboliem". 1975. a.e. 65X65 (MNM 13617)

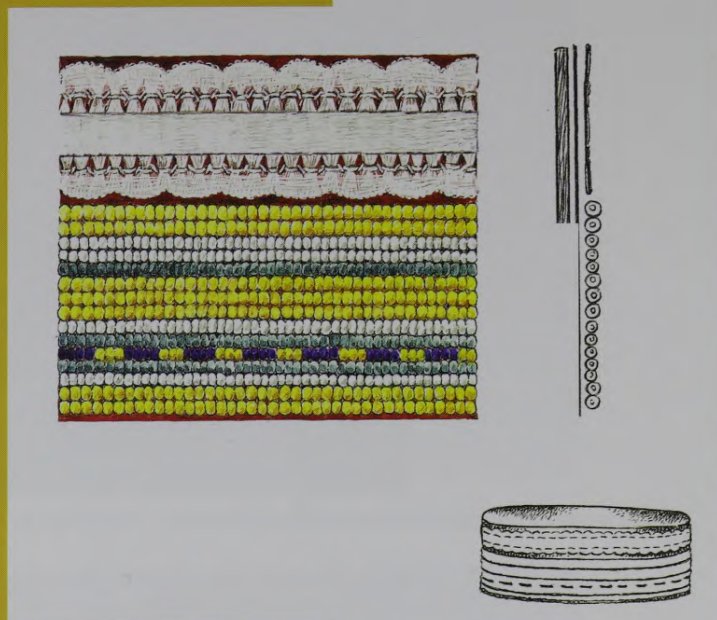

Laimdots Mūrnieks. "Saulespuķes". 1980. a.e. 78X78 MNM 15078

Imants Vecozols. "Berģu ciems ziemā". 1986. a.e. 93X116 (MNM 21070)

Arheolģiskajos izrakumos Madonas kapulaukā iegūtie tekstīliju paraugi

5. att. Auduma vainaga rekonstrukcija. 88. kaps. (Zīm. Aina Alksne-Alksnīte)

6. att. Auduma vainaga fragments. 88. kaps. (Roberta Kaniņa foto)

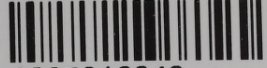

7. att. Brokāta lentas fragments no vainaga. 88. kaps. (Roberta Kaniņa foto)

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0307016040

**OBLIGĀTAIS
EKSEMPLĀRS**

8

11

11

11

